

AZADLIQ HÜQUQU VƏ İŞGƏNCƏLƏRİN QADAĞAN OLUNMASINA DAİR

Təlim materialları toplusu

Bakı – 2010

Bu nəşr ABŞ Dövlət Departamentinin Demokratiya, İnsan Hüquqları və Əmək Dövlət Bürosunun (DRL) maliyyə dəstəyi ilə Amerika Hüquqşünaslar Assosiasiyası (ABA ROLİ) tərəfindən dərc olunub. Bu vəsaitdə əks edilən müəllif fikirləri DRL-nin və ABA-nin mövqeyini əks etdirməyə bilər.

M Ü N D Ə R İ C A T

ÖN SÖZ	7
--------------	---

I. HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİ

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından çıxarışlar.....	10
Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanunu.....	12
Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsindən çıxarışlar.....	15
Polis haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu.....	61
Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu	79
Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu.....	85
Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında daxili nizam Qaydaları	90
Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti qaydalarına dair Təlimat.....	98

II. HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏRƏFDAR ÇIXDIĞI BEYNƏLXALQ AKTLAR

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın və onun 1, 4, 6 və 7 sayılı protokollarının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu.....	132
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya.....	132
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokol..	144
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 4 sayılı Protokol..	146
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 6 sayılı Protokol..	148
İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair 7 sayılı Protokol..	150
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	153
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 5-ci və 6-cı maddələrinə dair Azərbaycan Respublikasının qeyd-şərti.....	153
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinə dair Azərbaycan Respublikasının qeyd-şərti.....	153
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 1 sayılı Protokoluna dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	154
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 2-ci maddəsinə dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	154
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 4 sayılı Protokoluna dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	154
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 6 sayılı Protokoluna dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	154
İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 7 sayılı Protokoluna dair Azərbaycan Respublikasının bəyanatı.....	154
İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyasının və onun 1 və 2 sayılı Protokollarının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu.....	155

İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına dair Azərbaycan Respublikasının Bəyanatı.....	155
İşgəncələrin və qeyri-insani, yaxud insan ləyaqətini alçaldan rəftarın və ya cəzaların qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyası.....	155
İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına dair 1 sayılı Protokol.....	161
İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına dair 2 sayılı Protokol.....	163
İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyaya qoşulmaq barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	165
İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı Konvensiya.....	165
İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya”nın Fakültativ Protokolunun təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu.....	174
İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya”nın Fakültativ Protokoluna dair Azərbaycan Respublikasının Bəyanatı.....	174
İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın Fakültativ protokolu.....	175
Konvensiyanın 19-cu maddəsi üzrə iştirakçı-dövlətlər tərəfindən təqdim olunmuş məruzələrin baxılması.....	185
Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin “Həbsəalma haqqında” qətnaməsi (65) 11.....	188
Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə “Məhkəməyədək həbsəalma haqqında” tövsiyəsi (80) 11.....	189

III HİSSƏ

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN QƏRARLARI

Qarayev Azərbaycana qarşı (ərizə № 53688/08).....	193
Məmmədov (Cəlaloğlu) Azərbaycana qarşı (ərizə № 34445/04).....	213
Hümbətov Azərbaycana qarşı (ərizələr № 9852/03 və 13413/04)	227
Muradova Azərbaycana qarşı (ərizə № 22684/05)	252
Yesius (Jecius) Litvaya qarşı (ərizən № 34578/97).....	277
Melnik (Melnik) Ukraynaya qarşı (ərizə № 72286/01)	289

VI. HİSSƏ

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ KOMİTƏSİNİN QƏRARLARI

Elif Pelit Azərbaycana qarşı (281/2005 sayılı məlumat).....	302
A.A. Azərbaycana qarşı (247/2004 sayılı məlumat).....	310

V. HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ VƏ ALI MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN QƏRARLARI

Təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən tətbiq edilmiş həbsə alma qətimkan tədbirindən verilmiş şikayətlərə baxılma qaydasının müəyyən edilməsi məsələsinə dair qərar.....	317
“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəasının şərh edilməsinə dair qərar.....	320
“Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 2 və 3-cü abzaslarının müddələrinin şərh edilməsi haqqında qərar.....	323

Ali məhkəmənin Plenumunun Avropa Konvensiyası müddəalarının və insan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında qərarı.....	328
Ali Məhkəməsi Plenumunun təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı təqdimatlara baxılarkən məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında qərarı.....	333

VI. ƏLAVƏ MƏLUMAT

LAYİHƏ

“Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında” qanun layihəsi	341
Şərhlər.....	359

ÖN SÖZ

Hörmətli oxucular!

Demokratik, hüquqi dövlət qurmaq, vətəndaş cəmiyyəti formalaşdırmaq insan hüquqları amili nəzərə alınmadan qeyri-mümkündür. Xalqın iradəsi üzərində qurulan hər bir dövlətin, o cümlədən Azərbaycan dövlətinin başlıca məqsədi və fəaliyyət istiqamətləri xalqın milli maraqlarını qorumaq, vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarını təmin etməkdən ibarətdir.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların təmin olunması uğrunda həyata keçirilən çoxəsrlik mübarizə ikinci dünya müharibəsindən sonra daha da geniş vüsət aldı. Müharibədən dərhal sonra 1945-ci ilin oktyabrın 24-də BMT-nin Nizamnaməsi qəbul olundu və az sonra bu Nizamnamənin 68-ci maddəsinə uyğun olaraq İnsan hüquqları komissiyası yaradıldı. Məhz bu komissiyanın söyləri nəticəsində 1948-ci ilin dekabrın 10-da İnsan Hüquqlarına dair Ümumdünya Bəyannaməsi qəbul olundu. Bir sıra Avropa dövlətləri 1949-cu ilin avqustunda Avropa Şurasının nizamnaməsini qəbul edərək əsas məqsədi insan hüquqlarının müdafiəsi olan beynəlxalq təşkilatın əsasını qoydular. Avropa Şurasını təsis etmiş dövlətlər 1950-ci ilin noyabrın 4-də Romada “İnsan hüquqlarının müdafiəsi və əsas azadlıqlar haqqında” Avropa Konvensiyasını qəbul etdilər. Konvensiyada əks olunmuş prinsiplərə uyğun olaraq 1959-cu ildə Strasburqda İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi fəaliyyətə başladı. 1966-cı ildə BMT-nin himayəsi ilə “Sosial-İqtisadi və mədəni hüquqlara dair Beynəlxalq Pakt”, “Mülki və siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Pakt” və ona əlavə olaraq protokol qəbul olundu. Bu sənədlər 1976-cı ildə qüvvəyə mindi

Hər bir kəsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları vardır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Bu ali məqsədin həyata keçirilməsi vasitələrindən biri insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində qanunların qəbul edilməsi və onların təbliğ olunmasıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinə əsasən, Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi üçün təminat yaratmaq və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan bütün normativ hüquqi aktlar Konstitusiyaya və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq aktlara uyğun olmalıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin II hissəsində birbaşa göstərilir ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, Konstitusiyada insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə nisbətə fərqli qaydalar müəyyən edilibsə, beynəlxalq müqavilənin norması tətbiq edilməlidir. İlk baxışdan Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin II hissəsi ilə 151-ci maddəsi arasında müəyyən ziddiyyətin olduğu görünə bilər. Elmi ədəbiyyatda haqlı olaraq qeyd edilir ki, hüquqi təfsirin məntiqinə görə Konstitusiyanın beynəlxalq hüquq üzərində üstünlüyünü nəzərdə tutan 151-ci maddə ümumi qaydanı ehtiva edir. Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin II hissəsi isə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiqi ilə bağlı xüsusi hal nəzərdə tutur. Bu hal üçün hüquqi texnikanın prinsipi olan “lex specialis derogat legi generalis” (xüsusi qanun ümumi qanunu dəyişdirir) qaydası tətbiq edilir. Təbiidir ki, hər hansı bir məsələyə münasibətdə onu tamamilə və aydın şəkildə həll edən xüsusi qayda mövcuddursa, belə hallarda ümumi qaydaya müraciət etməyə ehtiyac qalmır.

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların xüsusi statusa malik olması ölkə qanunvericiliyinin ona uyğunlaşdırılmasını zəruri edir. Digər tərəfdən, insan hüquqları sahəsində əsas Avropa standartlarını özündə ehtiva edən 1950-ci il tarixli “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası və ona əlavə edilən 1, 4, 6 və 7 sayılı

Protokolların müdafiə mexanizmi olan İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları da üzv dövlətlər üçün məcburidir. Avropada mövcud olan insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizminin əsasını “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyası təşkil edir. Bu sənədin insan hüquqlarının qorunmasına dair beynəlxalq standartların bərqərar olunması istiqamətində müstəsna rolu olmuşdur. Konvensiyanı hüquqi sənəd kimi bir neçə aspektdən qiymətləndirmək olar. Birincisi, Konvensiyanın əsasında səmərəli nəzarət mexanizmi fəaliyyət göstərir. Bu mexanizmlərə əsaslanan iştirakçı-dövlətlər, Konvensiyaya və onun əsasında formalaşan presedent hüququna söykənərək bir tərəfdən, milli qanunvericiliyi, digər tərəfdən isə dövlət hüquq təsisatlarının fəaliyyətini təkmilləşdirmək imkanı əldə edir. Qeyd olunan vəziyyət Avropa Şurasına daxil olan bütün dövlətlərdə özünü büruzə verir. İkincisi, nəzərə almaq lazımdır ki, Avropa Konvensiyanın milli hüquq institutlarına təsiri daimi xarakter daşıyır və ümumavropa inteqrasiya prosesində özünü büruzə verir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə Avropa Konvensiyasının qarşılıqlı əlaqələri və təsiri buna əyani sübutdur. Bu mühüm sənədə qoşulmaqla beynəlxalq hüququn subyekt kimi Azərbaycan dövləti bir sıra beynəlxalq təşkilatla sıx əməkdaşlığa hazır olduğunu və insan hüquqlarının qorunması sahəsində öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərə sadıq olduğunu bir daha bəyan etmişdir. Avropa Konvensiyanın milli qanunvericiliklə qarşılıqlı əlaqələri hazırda inkişaf dövrünü yaşayır. Konvensiyada təsbit olunmuş normalar bir çox hüquq sahələrində əks etdirilir. Bu prosesi əyani surətdə müşahidə etmək üçün Konvensiya ilə milli qanunvericilik aktlarını müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirmək kifayətdir. Həmin məqsədlə oxucuların nəzərinə çatdırılan hazırkı kitab bu sahədə bilgilərin artmasına yardımçı olacaqdır.

İlqar Cəfərov

I HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASINDAN

ÇIXARIŞLAR

Maddə 12. Dövlətin ali məqsədi

I. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir.

II. Bu Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir.

Maddə 24. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi

I. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.

II. Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir.

Maddə 26. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi

I. Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Maddə 28. Azadlıq hüququ

I. Hər kəsin azadlıq hüququ vardır.

II. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

III. Qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər.

IV. Azərbaycan Respublikası vətəndaşının hər zaman maneəsiz öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ vardır.

Maddə 46. Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ

I. Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

III. Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.

Maddə 60. Hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı

I. Hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

II. Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizliyindən) məhkəməyə şikayət edə bilər.

Maddə 61. hüquqi yardım almaq hüququ

I. Hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır.

II. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilir.

III. Hər bir şəxsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır.

Maddə 63. Təqsirsizlik prezumpsiyası

I. Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır.

II. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir.

III. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir.

IV. Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə oluna bilməz.

V. Məhkəmənin hökmü olmasa kimsə cinayətdə təqsirli sayıla bilməz.

Maddə 67. Tutulan, həbsə alınan və cinayət törədilməsində təqsirləndirilən şəxslərin hüquqları

I. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində təqsirləndirdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir.

II. Cinayət törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs məhkum edilməzdən əvvəl dinlənilməlidir.

Maddə 68. Zərərin ödənilməsini tələb etmək hüququ

I. Cinayət, habelə hakimiyyətdən sui-istifadə nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin hüquqları qanunla qorunur. Zərər çəkmiş şəxsin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak etmək və ona vurulmuş zərərin ödənilməsini tələb etmək hüququ vardır.

II. Hər kəsin dövlət orqanlarının, yaxud onların vəzifəli şəxslərinin qanuna zidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində vurulmuş zərərin dövlət tərəfindən ödənilməsi hüququ vardır.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ HƏYATA
KEÇİRİLMƏSİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ HAQQINDA
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
KONSTITUSİYA QANUNU**

Bu Konstitusiya Qanunu Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə qəbul edilir.

Maddə 1. İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin əsas şərtləri

1.1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və bu Konstitusiya Qanununun heç bir müddəası dövlət orqanları, təşkilatlar və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə və ya Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və bu Konstitusiya Qanununda nəzərdə tutulduğundan daha artıq dərəcədə məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş fəaliyyət və ya hərəkətlər üçün hüquqi əsas yaradan müddəa kimi şərh edilə və ya başa düşülə bilməz.

1.2. Heç kəs öz hüquqlarından və azadlıqlarından sui istifadə etməməlidir.

Maddə 2. Məhdudlaşdırılması qadağan olunan insan hüquqları

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsində (müharibənin hüquqauyğun aparılması nəticəsində baş verən ölüm halları istisna olmaqla), 28-ci maddəsinin I hissəsində, 46-cı maddəsinin III hissəsində, 63-cü, 64-cü maddələrində və 71-ci maddəsinin VIII hissəsində nəzərdə tutulan hüquqlar məhdudlaşdırıla bilməz və onlara dair qeyd-şərtlər müəyyən edilə bilməz.

Maddə 3. Qanun əsasında insan hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına dair tələblər

3.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş insan hüquqları və azadlıqları yalnız qanunla məhdudlaşdırıla bilər.

3.2. İnsan hüquqlarını və azadlıqlarını məhdudlaşdıran qanunda məhdudlaşdırılan hüquq və ya azadlıq, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müvafiq maddəsi göstərilməlidir.

3.3. İnsan hüquqlarına və azadlıqlarına qoyulan məhdudiyyətlər həmin hüquqların və azadlıqların mahiyyətini dəyişməməlidir.

3.4. İnsan hüquqlarına və ya azadlıqlarına qoyulan məhdudiyyətlər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və bu Konstitusiya Qanununda nəzərdə tutulan qanuni məqsədə yönəlməli və həmin məqsədə mütənəsb olmalıdır.

3.5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin III hissəsində göstərilən əsaslarla yanaşı, insan hüquqları və azadlıqları digər insanların hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə təminat verilməsi və onların müdafiə edilməsi məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər.

3.6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilən digər əsaslarla yanaşı, Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində, 32-ci, 33-cü, 49-cu, 50-ci, 51-ci, 58-ci maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar və 47-ci maddəsində göstərilən söz azadlığı dövlət təhlükəsizliyi mənafeləri üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün, cinayətin qarşısının alınması məqsədi ilə; Konstitusiyanın 32-ci, 33-cü, 49-cu, 50-ci və 58-ci maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar və 47-ci maddəsində göstərilən söz azadlığı həmçinin iğtişaşların qarşısının alınması üçün; Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində, 49-cu, 50-ci və 58-ci maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar, 47-ci maddəsində göstərilən söz azadlığı və 48-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən hər hansı dinə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ həmçinin ictimai təhlükəsizliyin qorunması üçün; Konstitusiyanın 28-ci maddəsinin III hissəsində, 32-ci və 33-cü maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar və 48-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən hər

hansı dinə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ həmçinin ictimai qaydanın təmin edilməsi üçün, Konstitusiyanın 32-ci və 33-cü maddələrində göstərilən hüquqlar və azadlıqlar həmçinin ölkənin iqtisadi rifahı mənafeləri üçün; Konstitusiyanın 47-ci maddəsində göstərilən söz azadlığı və 50-ci maddəsində göstərilən məlumat azadlığı həmçinin dövlətin ərazi bütövlüyün mənafeələrinin təmin edilməsi məqsədi ilə, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün, məxfi qaydada əldə edilmiş məlumatın açıqlanmasının qarşısının alınması və ya məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi üçün; Konstitusiyanın 48-ci maddəsinin II hissəsində göstərilən hər hansı dinə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ sağlamlığın və ya mənəviyyatın və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 4. Şəxsin tutulmasına, həbsə alınmasına və ya azadlıqdan məhrum edilməsinə qoyulan məhdudiyyətlər

4.1. Aşağıdakı hallardan başqa və aşağıdakılardan fərqli qaydada heç kəs tutula, həbsə alına və ya başqa formada azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

4.1.1. şəxsin səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra azadlıqdan məhrum edilməsi;

4.1.2. şəxsin məhkəmənin qanuni qərarına əməl etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulan hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qanuni tutulması və ya həbs edilməsi;

4.1.3. şəxsin cinayət törətmiş olduğuna əsaslı şübhələr olduqda və ya onun hüquq pozuntusu törətməsinin və yaxud bu əməli törətdikdən sonra qaçıb gizlənməsinin qarşısını almağa əsaslı zərurət olduqda, səlahiyyətli məhkəmə orqanına gətirilməsi məqsədi ilə onun qanuni tutulması və ya həbs edilməsi;

4.1.4. yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyəvi nəzarət məqsədi ilə qanuni qərar əsasında azadlıqdan məhrum edilməsi və ya səlahiyyətli məhkəmə orqanına gətirilməsi üçün qanuni tutulması;

4.1.5. yoluxucu xəstəlikləri yaymasının qarşısını almaq məqsədi ilə şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizmə və narkomanlığa düşər olmuş şəxslərin və ya avaralıqla məşğul olanların qanuni tutulması;

4.1.6. şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə qanuni tutulması və ya həbs edilməsi, yaxud barəsində məcburi çıxarılma və ya ekstradisiya tədbirləri görülməsinə qədər qanuni tutulması və ya həbs edilməsi.

4.2. Bu Qanunun 4.1-ci maddəsinə uyğun tutulmuş və ya həbs olunmuş hər bir şəxs dərhal, işə baxmaq və ya məhkəməyə qədər azad etmək səlahiyyətinə malik olan hakim yanına gətirilir. Həmin şəxs qanunla müəyyən edilmiş müddətdə məhkəmə araşdırmasının aparılması və ya məhkəməyə qədər azad edilməsi hüququna malikdir.

4.3. Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum olunan hər bir şəxs məhkəmə araşdırmasının aparılması hüququna malikdir və bu zaman məhkəmə, təxirə salmadan onun tutulmasının qanuniliyi məsələsini həll edir və əgər o, qanunsuz tutulubsa, onun azad olunması haqqında qərar çıxarır.

4.4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs onun məhkəməyə gələcəyinə təminat verilməsi şərti ilə məhkəməyə qədər azad edilə bilər.

4.5. Bu Qanunun 4.1-ci maddəsinin göstərişlərinə zidd olaraq tutulan və ya həbs olunan hər bir şəxsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ vardır.

4.6. Heç kəs yalnız hansısa mülki müqavilə öhdəliyini yerinə yetirməyə qadir olmadığına görə tutula, həbsə alına və ya azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

Maddə 5. Şəxsin insan hüquqlarını və azadlıqlarını pozan qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qərarlarından, bələdiyyə aktlarından Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququ

Hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının, bələdiyyələrin normativ aktlarından, məhkəmə aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən həll edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsi məqsədi ilə şikayət verə bilər.

Maddə 6. Məhkəmələrin Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ

Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmələr insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edə bilərlər.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev**

Bakı şəhəri, 18 iyun 2002-ci il
№-342 II KQ

ÇIXARIŞLAR

Maddə 1. Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyinin təyinatı

1.1. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməllərin cinayət olub-olmamasını, cinayəti törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsirli olub-olmamasını, habelə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibinin və müdafiəsinin hüquqi proseduralarını müəyyən edir.

1.2. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ona yönəlmişdir ki:

1.2.1. qanunla cinayət hesab olunan əməli törətmiş hər bir şəxsi ifşa etmək və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək mümkün olsun;

1.2.2. cinayət törətməkdə təqsiri olmayan heç kəsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanların vəzifəli şəxslərinin və ya hakimlərin özbaşına hərəkətləri ilə qanunsuz şübhə altına almaq, ittiham və ya məhkum etmək mümkün olmasın;

1.2.3. heç kəs qanunsuz və ya zərurət olmadan prosessual məcburiyyət tədbirlərinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının digər məhdudiyətlərinə məruz qalmasın.

1.3. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi qanunçuluğun, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına hörmətin bərqərar olmasına imkan yaradır.

Maddə 7. Cinayət-prosessual qanunvericiliyin əsas anlayışları

7.0. Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə olunur:

7.0.1. cinayət hadisəsi a cinayətin əlamətlərini özündə əks etdirən hadisədir;

7.0.2. ərizəçi a özünün həqiqi və ya ehtimal olunan hüquqlarının müdafiəsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanlara və ya məhkəməyə müraciət edən şəxsdir;

7.0.3. cinayət prosesi - cinayət təqibi üzrə həyata keçirilən prosessual hərəkətlərin və qəbul olunan prosessual qərarların məcmusudur;

7.0.4. cinayət təqibi - cinayət hadisəsinin müəyyən edilməsi, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsin ifşa olunması, ittiham irəli sürülməsi, bu ittihamın məhkəmədə müdafiə edilməsi, ona cəza təyin edilməsi, zəruri olduqda prosessual məcburiyyət tədbirlərinin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilən cinayət-prosessual fəaliyyətdir;

7.0.5. cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar - icraatında cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar olan təhqiqat, istintaq, prokurorluq orqanları və ya məhkəmələrdir;

7.0.6. cinayət işi - törədilən və ya törədilməsi ehtimal edilən cinayətlə əlaqədar cinayət təqibinin həyata keçirilməsi zamanı toplanmış materialların məcmusudur;

7.0.7. cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar - məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət və ya xüsusi icraat üzrə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar toplanmış materiallardır;

7.0.8. cinayət mühakimə icraatı - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəməyədək, habelə birinci, apelyasiya və kasasiya instansiyası məhkəmələrində aparılan icraatdır;

7.0.9. məhkəmə - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq ədalət mühakiməsini həyata keçirmək məqsədilə yaradılan, bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada birinci, apelyasiya və kasasiya instansiyası qismində cinayət işlərinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara baxan məhkəmədir;

7.0.10. birinci instansiya məhkəməsi - bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda hər hansı şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama baxmaq və həmin ittihamın mahiyyəti üzrə hökm və ya digər yekun qərarı çıxarmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir;

7.0.11. apelyasiya instansiyası məhkəməsi - bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş hökmündən və ya digər qərarından verilmiş şikayət və ya protestlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir;

7.0.12. kasasiya instansiyası məhkəməsi - bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda birinci instansiya məhkəməsinin andlı iclasçıların iştirakı ilə çıxarılmış və ya apelyasiya instansiyası məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minmiş hökmündən və ya digər qərarından verilmiş şikayət, protest, yaxud təqdimatlarla baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir;

7.0.13. hakim - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada həmin vəzifəyə təyin edilmiş şəxsdir (məhkəmənin sədri, onun müavini, kollegiya sədri və ya birinci, apelyasiya, yaxud kasasiya instansiyası məhkəməsinin hakimi);

7.0.14. məhkəmə iclasında sədrlik edən - cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara təkbəşinə, bir neçə hakimdən ibarət tərkibdə və ya andlı iclasçıların iştirakı ilə baxılarkən məhkəmə iclasında sədrlik edən hakimdir;

7.0.15. andlı iclasçı - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada andlı iclasçılar siyahısına daxil edilmiş, bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə seçilmiş və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak etmək üçün məhkəməyə çağırılmış şəxsdir;

7.0.16. andlı iclasçılar kollegiyası - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət işlərinə baxılması üçün yaradılan andlı iclasçılardan ibarət qurumdur;

7.0.17. andlı iclasçıların aparıcısı - verdikt çıxarılması üçün müşavirə otağına gedənədək andlı iclasçıların öz tərkibindən seçdikləri şəxsdir;

7.0.18. cinayət prosesinin iştirakçıları - təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, habelə zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, mülki iddiaçı, onların qanuni nümayəndələri və nümayəndələri, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onların qanuni nümayəndələri, müdafiəçi, mülki cavabdeh, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsidir;

7.0.19. cinayət prosesinin tərəfləri - çəkişmə və hüquq bərabərliyi əsasında cinayət mühakimə icraatında ittihamı və müdafiəni həyata keçirən cinayət prosesinin iştirakçılarıdır;

7.0.20. ittiham - bu Məcəllədə müəyyən olunmuş qaydada şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş konkret əməli törətməsinin israr edilməsidir;

7.0.21. ittiham tərəfi - birlikdə götürülmüş təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, həmçinin zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, mülki iddiaçıdır;

7.0.22. ibtidai araşdırma - cinayət işi üzrə ibtidai istintaq və təhqiqat növündə məhkəməyədək aparılan icraatdır;

7.0.23. prokuror - öz səlahiyyətləri daxilində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət işləri üzrə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən və ya dövlət ittihamçısı qismində məhkəmədə ictimai, yaxud ictimai-xüsusi ittihamı müdafiə edən şəxsdir;

7.0.24. müstəntiq - öz səlahiyyətləri daxilində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparan şəxsdir;

7.0.25. təhqiqatçı - öz səlahiyyətləri daxilində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət təqibi üzrə təhqiqat aparan şəxsdir;

7.0.26. xüsusi ittihamçı - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda məhkəmədə ittiham irəli sürən və onu müdafiə edən zərər çəkmiş şəxsdir;

7.0.27. müdafiə - cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın təkzibi və ya yüngülləşdirilməsi, onun hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, habelə cinayət təqibinə qanunsuz məruz qalmış şəxsin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpası məqsədi ilə həyata keçirilən prosessual fəaliyyətdir;

7.0.28. müdafiə tərəfi - birlikdə götürülmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və mülki cavabdehdir;

7.0.29. cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər - hal şahidi, şahid, mütəxəssis, ekspert, məhkəmə iclasının katibi və tərcüməçidir;

7.0.30. zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndələri - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət prosesi zamanı zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni mənafeyini təmsil edən valideynlər, övladlığa götürənlər, qəyyumlar, himayəçilər, habelə qəyyumluq və ya himayəçilik orqanıdır;

7.0.31. zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi - cinayət prosesi zamanı zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, yaxud mülki cavabdehin qanuni mənafeyini təmsil etmək üçün notariat qaydasında təsdiq edilmiş vəkalətnaməyə malik olan şəxsdir;

7.0.32. yaxın qohumlar - babalar, nənələr, valideynlər, övladlığa götürənlər, doğma və ögey qardaşlar və bacılar, ər-arvad, uşaqlar, övladlığa götürülənlər, nəvələrdir;

7.0.33. qohumlar - babaya və nənəyə qədər əcdadları ümumi olan şəxslər, ər arvadın yaxın qohumları, babanın, nənənin, valideynin, övladlığa götürənin, doğma və ya ögey qardaş və bacının, uşağın, övladlığa götürülənin və ya nəvənin əri (arvadı) və ya onların yaxın qohumlarıdır;

7.0.34. yaşayış yeri - bir və ya bir neçə şəxsin yaşaması üçün müvəqqəti, yaxud daimi istifadə edilən mülkiyyətində olan və ya icarəyə götürülmüş yer, o cümlədən ev, mənzil, bağ evi, mehmanxanada, yataqxanada otaq, onlara bilavasitə bitişik aynabəndlər, terraslar, qalereyalar, eyvanlar, ümumi istifadə üçün yerlər (onların istirahət, əmlak saxlamaq, yaxud insanların digər tələbatlarını təmin etmək üçün istifadə olunan digər tərkib hissələri), çoxmənzilli evdən başqa tikililərin zirzəmisinə və çardağı, habelə dəniz gəmisinin kayutası və ya uzaq səfərdə olan qatarın kupesidir (bunlardan əlavə bu Məcəllənin məqsədləri üçün yaşayış yeri anlayışı fiziki şəxsin xidməti kabinetini, ona məxsus çəpərli torpaq sahəsini, avtomobili, çay və dəniz gəmisini əhatə edir);

7.0.35. gecə vaxtı - yerli vaxtla axşam saat 22-dən səhər saat 7-dək olan vaxt müddətidir;

7.0.36. zərər - cinayət nəticəsində zərər çəkmiş şəxsə vurulmuş mənəvi, fiziki və ya maddi ziyanıdır;

7.0.37. prosessual hərəkətlər - cinayət prosesi iştirakçılarının bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş və onun müddəalarına uyğun həyata keçirdikləri hərəkətlərdir;

7.0.38. qətimkan tədbiri - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müvəqqəti məhdudlaşdırmaqla onun haqqında seçilən prosessual məcburiyyət tədbiridir;

7.0.39. tutulma - bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada şəxsin azadlığını qısa müddətə məhdudlaşdırmaqla onun müvəqqəti saxlanılma yerində saxlanılmasıdır;

7.0.40. həbs - qətimkan tədbiri qismində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təqsirləndirilən şəxsin azadlığını müvəqqəti məhdudlaşdırmaqla həbsdə saxlanılma yerində (istintaq təcridxanalarında) saxlanmasıdır;

7.0.41. vəsatət - cinayət prosesi iştirakçılarının cinayət prosesini həyata keçirən orqana ünvanlanmış xahişidir;

7.0.42. izahat - cinayət prosesi iştirakçılarının və ya ərizəçilərin özlərini in, yaxud təmsil etdikləri şəxsin tələblərini əsaslandırmaq üçün göstərdikləri şifahi və ya yazılı dəlillərdir;

7.0.43. prosessual qərar - cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə hakim və ya hakimlərin (hökmlər istisna edilməklə), habelə təhqiqatçının, müstəntiqin, yaxud prokurorun bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada qəbul etdiyi prosessual aktdır;

7.0.44. verdikt - məhkəmə baxışı nəticəsində təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi və ya təqsirsizliyi məsələsi barəsində andlı iclasçıların çıxardığı qərardır;

7.0.45. məhkəmənin hökmü - şəxsin təqsirləndirildiyi əməllərdə onun təqsirli olub-olmaması, təqsirləndirilən şəxsə cəza tətbiq edilib-edilməməsi haqqında birinci və apelyasiya instansiyası məhkəməsində məhkəmə baxışı nəticəsində hakim və hakimlərin (hakimlərin) çıxardığı qərardır;

7.0.46. protest - dövlət ittihamçısının iştirak etdiyi cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə hökmdən və ya məhkəmənin digər qərarından prokurorun yuxarı məhkəməyə verilən şikayətidir;

7.0.47. şikayət - prosessual hərəkətlərin və ya prosessual qərarların qanunsuz, yaxud əsassız olduğu barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana ünvanlanmış yazılı müraciətdir.

Maddə 10. Qanunçuluq

10.1. Məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər.

10.2. Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minmiş və dərc edilmiş qanunu ilə müəyyən olunan əsaslardan və qaydalardan kənar heç kəsin cinayət təqibi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində məsuliyyətə cəlb edilməsinə, tutulmasına, həbsə alınmasına, axtarılmasına, məcburi gətirilməsinə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmasına, habelə məhkum edilməsinə, cəzalandırılmasına, hüquq və azadlıqlarının digər formada məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

10.3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsiri cinayət prosesi iştirakçılarında o halda məcburidir ki, bu təfsir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin qərarında verilmiş olsun.

10.4. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakteri daşıyır.

10.5. Qanunun bu maddəsində göstərilən tələblərin pozulması ilə aparılan prosessual hərəkətlərin və qəbul olunmuş qərarların hüquqi qüvvəsi yoxdur.

Maddə 12. Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması

12.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər.

12.2. Cinayətin əlamətləri olan əməldən zərər çəkmiş şəxsin bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət təqibinin başlanılmasını tələb etməyə, onun həyata keçirilməsində zərər çəkmiş şəxs və ya xüsusi ittihamçı qismində iştirak etməyə, habelə vurulmuş mənəvi, fiziki və maddi ziyana görə kompensasiya almağa hüququ vardır.

12.3. Cinayət prosesi gedişində hər kəsin özünün Konstitusiya ilə təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını qanunla qadağan edilməyən bütün üsul və vasitələrlə müdafiə etməyə hüququ vardır.

12.4. Prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər.

12.5. Cinayət təqibi gedişində insanların həyat və səhhətinə və ya ətraf mühitə təhlükə yaradan üsul və vasitələrdən istifadə etmək qadağandır.

12.6. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar insanların həyat və səhhətinə, ətraf mühitə təhlükə yaradan halları gizlətməyə haqlı deyillər.

Maddə 13. Şəxsin şərəf və ləyaqətinə hörmət edilməsi

13.1. Cinayət təqibi gedişində insanın şərəf və ləyaqətini alçaldan, təhqir edən, habelə cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin həyatı və səhhəti üçün təhlükə törədə biləcək qərarların qəbul edilməsi və ya hərəkətlərə yol verilməsi qadağandır.

13.2. Cinayət təqibi gedişində heç kəs:

13.2.1. insan ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzaya məruz qala bilməz;

13.2.2. insan ləyaqətini alçaldan şəraitdə saxlanıla bilməz;

13.2.3. ləyaqəti alçaldan prosessual hərəkətlərin keçirilməsində iştiraka məcbur edilə bilməz.

Maddə 14. Azadlıq hüququnun təmin edilməsi

14.1. Hər kəsin azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda onun tutulması, həbsə alınması və ya azadlıqdan məhrum edilməsi ilə məhdudlaşdırıla bilər.

14.2. Bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunu ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan heç kəs tutula və həbs edilə bilməz.

14.3. Şəxsin həbsdə saxlanılmasına, habelə tibb və ya tərbiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilməsinə yalnız məhkəmə qərarı əsasında yol verilir.

14.4. Hər bir tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsə dərhal tutulmanın, yaxud həbsə almanın səbəbləri, habelə şübhənin və ya ittihamın mahiyyəti, ifadə verməmək və müdafiəçi tərəfindən hüquqi yardım almaq hüquqları bildirilməlidir.

14.5. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya hakim qanunsuz tutulmuş, yaxud həbsdə saxlanılan şəxsi dərhal azad etməlidir.

Maddə 15. Şəxsiyyətin toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

15.1. Məhkəmənin qərarı olmadan və ya tutulma, yaxud həbsə alma hallarından başqa hər hansı şəxsin axtarışı və şəxsi müayinəsi, onun toxunulmazlığı hüququnu pozan digər prosessual hərəkətlər bu şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin iradəsi əleyhinə aparıla bilməz.

15.2. Cinayət təqibi gedişində aşağıdakılar qadağandır:

15.2.1. işgəncələr vermək, fiziki və psixi zorakılıqdan, o cümlədən tibbi preparatlardan istifadə etmək, aclığa, hipnoza məruz qoymaq, tibbi yardımdan məhrum etmək, digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzalar tətbiq etmək;

15.2.2. uzun sürən və ya kəskin fiziki iztirabla, yaxud səhhətin müvəqqəti pozulması ilə müşayiət olunan eksperimentlərdə və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştiraka cəlb etmək, habelə buna bənzər hər hansı digər sınaqlar keçirmək;

15.2.3. zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən, habelə cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərdən zorakılıq, hədə-qorxu, aldatma yolu ilə və onların hüquqlarını pozan sair qanunsuz hərəkətlər tətbiq etməklə ifadə almaq.

Maddə 19. Hüquqi yardım almaq və müdafiə hüququnun təmin edilməsi

19.1. Cinayət təqibi gedişində təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu təmin etmək üçün tədbirlər görməlidir.

19.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və ya onun qanuni nümayəndəsi, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin qanuni nümayəndəsi, habelə mülki cavabdeh cinayət prosesi gedişində özlərinin dəvət etdiyi nümayəndənin hüquqi yardımından istifadə etmək hüququnu gözləməlidir.

19.3. Zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin dindirilməsi zamanı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın həmin şəxslərin nümayəndə qismində dəvət etdikləri vəkilin onların yanında olmasını qadağan etməyə hüququ yoxdur.

19.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqlarını təmin etməlidir:

19.4.1. tutulduğu, həbsə alındığı və ya müvafiq olaraq şübhəli şəxs qismində birinci dindirməyədək, yaxud təqsirləndirilən şəxsə ittiham elan edildiyi andan müdafiəçinin yardımından istifadə etmək;

19.4.2. hüquqlarını izah etmək;

19.4.3. öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxt vermək və imkan yaratmaq;

19.4.4. şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə müdafiə olunmaq, yaxud müdafiəçinin haqqını ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmadıqda, pulsuz hüquqi yardım almaq;

19.4.5. onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri məhkəmə istintaqı zamanı dindirmək.

19.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni nümayəndəsini işə cəlb etməlidir.

19.6. Cinayət prosesində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisinin və qanuni nümayəndəsinin iştirak etməsi bu şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını məhdudlaşdıra bilməz.

19.7. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ifadə verməyə, cinayət prosesini həyata keçirən orqana hər hansı materiallar təqdim etməyə və onlara hər hansı yardım göstərməyə məcbur edilə bilməz.

Maddə 36. Bəraət qazanmış şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpasının təmin edilməsi

36.1. Cinayət prosesinin gedişində bu Məcəllənin 55, 56-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş şəxslərin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpasını və onlara vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək hüququ cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən təmin edilməlidir.

36.2. Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə və ya cinayət nəticəsində zərər çəkmiş, habelə təqsirsiz məhkum olunmuş, qanunsuz həbsdə saxlanılmış, yaxud cinayət prosesi gedişində hüquqları digər formada məhdudlaşdırılmış şəxslərin hüquqları bu Məcəllə ilə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə müəyyən edilmiş qaydada bərpa olunur.

Maddə 48. Cinayət təqibi üzrə icraatın tezliyinin təmin olunması

48.1. Cinayət təqibi üzrə icraat təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş müddətlərdə elə başlanmalı və qurtarmalıdır ki:

48.1.1. sübutların vaxtında əldə olunması və tədqiq edilməsi təmin olunsun;

48.1.2. şəxslər onlara ittiham elan olunmasını, işlərinə baxılmasını və pozulmuş hüquqlarının bərpasını həddən artıq uzun müddət gözləməsinlər.

48.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər bir halda aşağıdakıları təmin etməlidir ki:

48.2.1. haqqında həbs, ev dustaqlığı və ya girov qismində qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxs qətimkan tədbiri seçildikdən sonra bu Məcəllənin 158 və 159-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlər keçənədək ittihamın əsaslılığının müəyyən olunması üçün məhkəmə qarşısında dayana və məhkəmə baxışından keçə bilsin;

48.2.2. hər hansı cinayət işi başlandığı andan bu Məcəllənin 218-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərdə ittiham aktı ilə məhkəməyə göndərilsin və ya cinayət təqibinə xitam verilsin;

48.2.3. məhkəməyə daxil olmuş hər hansı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiala və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə, habelə çıxarılmış hökm və məhkəmənin digər qərarlarına dair şikayət və protestlərə bu Məcəllənin 298.2, 301.4, 391.1, 419.3, 426.2 və 427.1 maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlərdə baxılmağa başlansın.

48.3. Təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməsi, cinayət təqibi üzrə icraatın dayandırılmasına səbəb olan digər hallar olduğu müddət, habelə cinayət işinin ona təqdim olunmuş materialları ilə tanış olduğu müddət bu Məcəllənin 48.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərə daxil deyildir.

48.4. Şəxs cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda bu Məcəllənin 158 və 159-cu maddələrində göstərilmiş müddətdən artıq həbsdə qalarsa, ona dəymiş mənəvi ziyana görə pul kompensasiyasını almaq hüququna malikdir. Kompensasiya cinayət işi üzrə çıxarılmış qərardan asılı olmayaraq, mülki mühakimə icraatı qaydasında həll olunur.

Maddə 56. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ olan şəxslər

56.0. Aşağıdakılar cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququna malikdirlər:

56.0.1. bəraət almış təqsirləndirilən şəxs;

56.0.2. bu Məcəllənin 39.1.1, 39.1.2, 39.1.6 - 39.1.8, 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxs;

56.0.3. bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.4, 39.1.10 və 39.1.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan, lakin vaxtında xitam verilməyən və haqqında cinayət təqibi davam etdirilən şəxs;

56.0.4. bu Məcəllənin 39.1.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan və buna razılıq alınmasına baxmayaraq haqqında cinayət təqibi davam etdirilən şəxs;

56.0.5. qanunsuz həbs olunmuş və ya tibbi, yaxud tərbiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilmiş, habelə qanuni əsas olmadan müəyyən edilmiş müddətdən artıq həbsdə saxlanılmış şəxs;

56.0.6. cinayət təqibi üzrə icraat zamanı qanunsuz olaraq bu Məcəllənin 176 və 177-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmış şəxs.

Maddə 58. Vurulmuş ziyana görə kompensasiya

58.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyan əsaslandırılaraq hesablandıqdan sonra kompensasiyası verilməklə tam həcmdə ödənilməlidir.

58.2. Fiziki və mənəvi ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə digər hal nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmə tərəfindən ədalətli hesab olunmuş məbləğdə ödənilir.

58.3. Bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslərə aşağıdakılara görə kompensasiya verilir:

58.3.1. məhrum olduğu əmək haqqı, pensiya, müavinət və başqa gəlirlər;

58.3.2. müsadirə edilməsi, dövlət nəfinə keçirilməsi, istintaq orqanları tərəfindən götürülməsi, üzərinə həbs qoyulması ilə vurulmuş əmlak ziyanı;

58.3.3. ödənilmiş məhkəmə xərcləri;

58.3.4. müdafiəçiyə ödənilmiş pul məbləği;

58.3.5. hökmün icrası zamanı ödənilmiş və ya tutulmuş cərimə.

58.4. Həbsdə saxlanılmasına, məhkəmə məsrəflərinə, həbsdə saxlanılarkən gördüyü məcburi işlərə görə haqqın verilməsinə sərf olunmuş məbləğlər cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdən çıxıla bilməz.

58.5. Ziyan bəraət hökmü və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərara əsasən ödənilmiş və sonradan bu qərar ləğv edilərək müvafiq şəxsin barəsində həmin cinayət təqibi ilə əlaqədar ittiham hökmü çıxarılmışsa, ziyanın ödənilməsinə yönəldilmiş məbləğlər tutulması üçün məhkəmə tərəfindən təkrar icraya yönəldilə bilər.

Maddə 59. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı digər hüquqların bərpası

59.1. Bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslərin vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı aşağıdakı hüquqları vardır:

59.1.1. əvvəlki vəzifəsinə bərpa olunmaq, bu mümkün olmadıqda isə ona bərabər vəzifəyə təyin olunmaq və ya əvvəlki vəzifəsini itirməsi ilə əlaqədar vurulmuş ziyana görə pul kompensasiyasını almaq;

59.1.2. azadlıqdan məhrum edildiyi və ya azadlığının məhdudlaşdırıldığı vaxtı iş stajına daxil etdirmək;

59.1.3. əvvəl yaşadığı evini (mənzilini) qaytarmaq, bu mümkün olmadıqda isə ona bərabər tutulan, o cümlədən sahəsinə və yerləşdiyi yerə uyğun yaşayış evinə (mənzilə) köçürülmək;

59.1.4. məhrum olduğu xüsusi və ya hərbi rütbəni bərpa etdirmək;

59.1.5. məhrum olduğu fəxri adını və ya dövlət təltiflərini qaytarmaq.

59.2. Məhkəmə tərəfindən bəraət verilmiş, həmçinin barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxsin tələbi ilə:

59.2.1. məhkəmə və ya istintaq orqanı iki həftə müddətində bu barədə həmin şəxsin əvvəlki və ya hazırkı iş yerinə, təhsil aldığı yerə, yaşayış yerinə məlumat verməlidir;

59.2.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi ləkələyən cinayət təqibi haqqında məlumatlar dərc edən kütləvi informasiya vasitəsi vətəndaşın təqsirsizliyini şübhə altına almadan bir ay müddətində iş üzrə yekun qərarı haqqında məlumat verməlidir.

59.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan onun səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində həbsdə saxlanılmış, yaxud təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş şəxsdən yazılı surətdə üzr istəməlidir.

Maddə 84. Prokuror

84.1. Cinayət təqibini həyata keçirərkən prokuror cinayət işinin bütün hallarının tədqiqi nəticəsinə əsaslanaraq yalnız qanunun tələblərini və daxili inamını rəhbər tutur.

84.2. Prokuror bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

84.2.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq və bu halda müstəntiqin səlahiyyətlərindən istifadə edərək onun ibtidai istintaqını aparmaq, yaxud onu təhqiqatçıya və ya müstəntiqə tapşırmaq;

84.2.2. cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmək;

84.2.3. məhkəmədə mülki iddia qaldırmaq və onu müdafiə etmək;

84.2.4. məhkəmədə cinayət işi üzrə ittihamı müdafiə etmək;

84.2.5. cinayət təqibinin gedişində digər səlahiyyətləri həyata keçirmək.

84.3. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı bu Məcəllənin müddələrinin icrası və tətbiqinə həmin iş üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məsuliyyət daşıyır. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaq aparmış, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmiş və ya məhkəmədə dövlət ittihamçısı qismində iştirak etmiş prokuror şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamalıdır.

84.4. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaq aparmış və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmiş prokuror məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirak edə bilməz.

84.5. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror cinayət işi üzrə aparılan təhqiqata və ibtidai istintaqa nəzarət edərkən aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

84.5.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların təhqiqat və ibtidai istintaq orqanları tərəfindən qəbulu, qeydiyyatı və həll edilməsində qanunun tələblərinin yerinə yetirilməsi vəziyyətini yoxlamaq;

84.5.2. təhqiqatçıdan və ya müstəntiqdən cinayət işinin materiallarını, sənədlərini, ibtidai araşdırmanın gedişi haqqında məlumatları tələb etmək, habelə cinayət işlərinin materiallarını və sənədlərini yoxlamaq, ibtidai araşdırmanın gedişi vəziyyəti ilə yerində tanış olmaq;

84.5.3. cinayət işinin ibtidai istintaqı aparan bir orqandan digərinə verilməsi halları istisna olmaqla, istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv aparılmasını təmin etmək məqsədilə, habelə qanunun tələblərinin pozulması ilə istintaq edilən cinayət işini təhqiqatçının və ya müstəntiqin icraatından götürərək digər təhqiqatçının və ya müstəntiqin icraatına vermək;

84.5.4. cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmanı istintaq qrupuna tapşırmaq və qrupun tərkibini müəyyən etmək;

84.5.5. vəkilin cinayət prosesində iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onu cinayət işi üzrə icraatdan kənarlaşdırmaq;

84.5.6. təhqiqatçıya və ya müstəntiqə, habelə onların özü-özünə verilmiş etirazlara baxmaq;

84.5.7. hadisənin araşdırılması, qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi, əməlin tövsifi, cinayət törətmiş şəxsin axtarışı, ittiham aktının məzmunu, qərarların qəbul edilməsi, habelə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılması barədə təhqiqatçıya və ya müstəntiqə yazılı göstərişlər vermək;

84.5.8. təhqiqatçının və ya müstəntiqin qanunsuz və əsassız qərarlarını ləğv etmək;

84.5.9. təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərar və hərəkətlərindən verilmiş şikayətlərə baxmaq;

84.5.10. toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən şəxsin cinayət təqibi zərurəti yarandıqda, onun toxunulmazlıq hüququndan məhrum edilməsinə razılıq verilməsi barədə müvafiq orqan qarşısında vəsatət vermək üçün Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna müraciət etmək;

84.5.11. təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin artırılması, habelə bu Məcəllənin 177, 443 və 444-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqdimatla məhkəməyə müraciət etmək;

84.5.12. məhkəmə qarşısında cinayət prosesini həyata keçirən orqanı təmsil etmək;

84.5.13. bu Məcəllənin 39, 40-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam vermək və cinayət təqibindən imtina etmək;

84.5.14. ittiham aktını, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarlarını təsdiq etmək, yaxud bundan imtina edərək icrası məcburi olan göstərişləri ilə cinayət işini müstəntiqə qaytarmaq;

84.5.15. cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları mahiyyəti üzrə baxılması üçün məhkəməyə göndərmək;

84.5.16. cinayət işi üzrə müvafiq qərarları şəxsən qəbul etmək, ayrı-ayrı istintaq və ya digər prosesual hərəkətləri həyata keçirmək;

84.5.17. cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;

84.5.18. hadisələr və onlarla əlaqəsi olan şəxslər barədə sənədləri və materialları tələb etmək;

84.5.19. təhqiqatçı və ya müstəntiq tərəfindən tutulma, məcburi gətirilmə və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılmasının qanuniliyinə nəzarət etmək, habelə prosesual hərəkətlərin aparılmasını təhqiqat orqanına tapşırmaq;

84.5.20. zərər çəkmiş şəxsin, şahidin və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin təhlükəsizliyi üçün tədbirlərin görülməsini təmin etmək;

84.5.21. qanuni əsaslar olmadan və ya bu Məcəllənin 148.4, 158, 159-cu maddələri ilə müəyyən olunmuş müddətlərdən artıq tutulan şübhəli şəxsi, yaxud həbsdə saxlanılan təqsirləndirilən şəxsi azad etmək;

84.5.22. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

84.6. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi halları istisna olmaqla, məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirak edərəkən prokuror bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət etməklə aşağıdakı hüquqlara malikdir:

84.6.1. etirazlar etmək;

84.6.2. vəsatətlər vermək;

84.6.3. məhkəmədə həll edilən məsələlər və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının vəsatətləri üzrə öz rəyini bildirmək;

84.6.4. ittiham tərəfinin sübutlarını məhkəməyə təqdim etmək, habelə məhkəməyə sübutların təqdim olunması məqsədilə məhkəmənin qərarı ilə prosesual məcburiyyət tədbirləri tətbiq etmək;

84.6.5. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrində məhkəmə istintaqında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

84.6.6. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;

84.6.7. müdafiə tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

84.6.8. qeyd olunmalı hərəkətlərin istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokoluna və ya məhkəmənin iclas protokoluna daxil edilməsini tələb etmək;

84.6.9. bu Məcəllənin 41.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibindən imtina etmək;

84.6.10. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrində giriş, yekun nitqi və replika söyləmək, kasasiya instansiyası məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

84.6.11. məhkəmələrdə cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları ilə tanış olmaq, hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından protest vermək;

84.6.12. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

84.7. Dövlət ittihamçısı aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

84.7.1. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

84.7.2. məhkəmə iclasında sədrlik edənin sərəncamlarına tabe olmaq;

84.7.3. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri icra etmək.

84.8. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror yuxarı prokurorun göstərişlərini yerinə yetirməlidir. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya dəyişdirilməsi, cinayətin tövsifi, ittihamın həcmi, işin icraatına xitam verilməsi və ya məhkəməyə göndərilməsinə dair yuxarı prokurorun göstərişləri ilə razı olmayan ibtidai

araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərməyə haqlıdır. Bu halda yuxarı prokuror onun dəlilləri ilə razılaşıb və öz yazılı göstərişlərini geri götürür və ya onun dəlilləri ilə razılaşmayaraq cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi digər prokurora tapşırır. Prokurorun yazılı göstərişlərindən edilən etiraz bu göstərişlərin icrasını dayandırmır.

Maddə 85. Müstəntiq

85.1. Cinayət təqibini həyata keçirərkən müstəntiq qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosessual qərarlar qəbul edir, istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirir.

85.2. Müstəntiq bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

85.2.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq, işi öz icraatına götürmək, cinayətin açılması, işin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün zəruri tədbirlər görmək, səlahiyyəti daxilində bütün istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirmək;

85.2.2. şübhəli şəxsə tutulduğu, təqsirləndirilən şəxsə isə ittiham elan olunduğu və ya həbs edildiyi andan hüquqlarını bildirmək, müvafiq olaraq tutulmasının, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin və ya həbsə alınmasının səbəblərini izah etmək;

85.2.3. şəxsin tutulduğu, ittiham elan olunduğu və ya həbsə alındığı andan müdafiəçinin yardımından istifadə hüququnu təmin etmək (bu Məcəllənin 153.2.5 - 153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq);

85.2.4. şübhəli şəxs tərəfindən cinayət törədilməsini təsdiq edən kifayət qədər sübutlar toplandığı halda, onu cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmək və ona ittiham elan etmək;

85.2.5. zərurət olduqda bu Məcəllənin 154 - 157, 160; 163 - 172-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs haqqında qətimkan tədbirinin seçilməsini təmin etmək;

85.2.6. qanuni əsaslar olmadan və ya bu Məcəllənin 148.4, 158, 159-cu maddələri ilə müəyyən olunmuş müddətlərdən artıq tutulan şübhəli şəxsi, yaxud həbsdə saxlanılan təqsirləndirilən şəxsi azad etmək;

85.2.7. prokurorun göstərişlərini icra etmək;

85.2.8. prokurora və məhkəməyə yazılı və şifahi izahatlar vermək;

85.2.9. bu Məcəllənin 193-cü maddəsinə uyğun olaraq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi hüquqi yardım ödənişlərindən azad etmək;

85.2.10. müvafiq şəxsləri cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh qismində tanımaq;

85.2.11. cinayətin törədilməsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi, habelə tətbiq oluna biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;

85.2.12. bu Məcəllənin 158, 159, 218 - 221-ci maddələrinin tələblərinə riayət etməklə ibtidai istintaqı başa çatdırmaq, habelə cinayət işinin materialları ilə təqsirləndirilən şəxsi, onun müdafiəçisini, zərər çəkmiş şəxsi, mülki iddiaçını və onların nümayəndələrini tanış etmək, bununla əlaqədar verilmiş vəsatətlərə baxmaq və cinayət işi üzrə ittiham aktını tərtib edərək işi ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərmək;

85.2.13. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

85.2.14. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

85.3. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparan müstəntiq istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri qanuni və vaxtında aparmağa borcludur.

85.4. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müstəntiq aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

85.4.1. hadisə və onunla əlaqəsi olan şəxslər barəsində məlumatları əks etdirən sənədləri və digər materialları tələb etmək;

85.4.2. şübhəli şəxsi tutmaq, onu, zərər çəkmiş şəxsi, şahidi dindirmək, ekspertiza təyin etmək, tanınmaya təqdim etmək, baxış, axtarış, götürmə, müayinə (şəxsi müayinə) və digər istintaq hərəkətlərini aparmaq;

85.4.3. dövlət orqanlarından tərcüməçinin, mütəxəssisin, ekspertin ayrılmasını tələb etmək, şəxslərin razılığı ilə onları müvafiq istintaq hərəkətlərinə hal şahidi, tərcüməçi, mütəxəssis və ekspert qismində cəlb etmək;

85.4.4. dövlət orqanlarından və ya auditor təşkilatlarından təftişlərin, inventarlaşdırmaların, ekspertizaların və digər yoxlamaların keçirilməsini tələb etmək;

85.4.5. müvafiq təhqiqat orqanına cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;

85.4.6. tutulma, məcburi gətirilmə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin aparılmasını müvafiq təhqiqat orqanına tapşırmaq, habelə ondan istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin keçirilməsinə kömək göstərilməsini tələb etmək;

85.4.7. müvafiq təhqiqat orqanına və ya təhqiqatçıya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsini tapşırmaq;

85.4.8. müdafiəçinin cinayət işinin icraatında iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onun cinayət işinin icraatında iştirak etməkdən kənarlaşdırılması barədə prokuror qarşısında vəsatət vermək;

85.4.9. hal şahidinə, tərcüməçiyə, mütəxəssisə və ya ekspertə edilmiş etirazlara baxmaq;

85.4.10. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin vəsatətlərinə və cinayət işinin icraatı ilə əlaqədar digər şəxslərin ərizə və digər müraciətlərinə baxmaq;

85.4.11. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin şikayətlərinə baxmaq;

85.4.12. məhkəmənin müstəsna səlahiyyətlərinə aid olanlar istisna edilməklə qətimkan tədbirlərinin seçilməsi, dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi, istintaq və ya digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması barədə qərarlar qəbul etmək;

85.4.13. cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya xitam olunması barədə qərar qəbul etmək;

85.4.14. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

85.5. İbtidai istintaq apararkən müstəntiq təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi, cinayətin tövsifi, ittihamın həcmi, işin icraatına xitam verilməsi və ya məhkəməyə göndərilməsinə dair ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişi, yaxud qərarı ilə razılaşmadıqda öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərməyə haqlıdır. Bu halda yuxarı prokuror onun dəlilləri ilə razılaşır və aşağı prokurorun yazılı göstərişlərini ləğv edir və ya onun dəlilləri ilə razılaşmayaraq ibtidai istintaqın aparılmasını digər müstəntiqə tapşırır. Prokurorun yazılı göstərişlərindən edilən etiraz bu göstərişlərin icrasını dayandırmır.

85.6. Müstəntiqin bütün səlahiyyətlərindən istifadə edən istintaq şöbəsinin (bölməsinin, idarəsinin) rəisi (rəis olmadığıda müavini) bu Məcəllənin tələblərinə əməl edərək:

85.6.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını müstəntiq, yaxud müstəntiqlər qrupuna tapşırır;

85.6.2. müstəntiqin cinayətin açılması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün vaxtında müvafiq tədbirlər görməsinə nəzarəti həyata keçirir;

85.6.3. cinayət işləri üzrə hərtərəfli, tam və obyektiv ibtidai istintaq aparılması üçün zəruri təşkilati tədbirlər görür;

85.6.4. bu Məcəllənin 84.5.3, 84.5.5, 84.5.8, 84.5.10 və 84.5.20-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş məsələlər üzrə baxılması məcburi olan vəsatətləri ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərir.

Maddə 90. Şübhəli şəxs

90.1. Şübhəli şəxs qismində aşağıdakı fiziki şəxs tanınır:

90.1.1. ittiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılmış şəxs;

90.1.2. cinayət törətməkdə şübhələndiyinə görə tutulmuş şəxs;

90.1.3. haqqında həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar çıxarılmış şəxs.

90.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan aşağıdakı müddətlərdə şəxsi şübhəli şəxs vəziyyətində saxlamağa haqlı deyil:

90.2.1. tutulmuş şəxsi - 48 saatdan artıq;

90.2.2. həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, haqqında qətimkan tədbiri seçilmiş şübhəli şəxsi - qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan 10 (on) gündən artıq.

90.3. Bu Məcəllənin 90.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddət qurtaranadək cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli şəxsi azad edərək, haqqında seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etməli və ya onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

90.4. Şübhə kifayət qədər əsaslı deyilsə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan və ya məhkəmə bu Məcəllənin 90.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlər qurtaranadək şübhəli şəxsi azad etməli və haqqında seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etməlidir.

90.5. Şəxs azad edildiyi, haqqında seçilmiş qətimkan tədbiri ləğv olunduğu və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxarıldığı andan şübhəli şəxs vəziyyətindən çıxmış hesab olunur.

90.6. Cinayət təqibini həyata keçirən təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror şübhəli şəxsin hüquqlarını təmin etməli və ona qanunla qadağan edilməyən bütün vasitə və üsullardan istifadə etməklə müdafiə hüququnu həyata keçirməsinə mane olmamalıdır.

90.7. Tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan edildiyi andan şübhəli şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

90.7.1. nədə şübhələndiyini bilmək (şübhənin məzmunu - ona istinad edilmiş cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin faktiki tərəfi və hüquqi tövsifi);

90.7.2. tutulduğu halda tutulmanın əsaslarını bilmək və tutulduğu andan müdafiəçidən hüquqi yardım almaq, onu tutmuş şəxsdən, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq;

90.7.3. tutulma haqqında və ya qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın surətini almaq;

90.7.4. tutulma haqqında protokol tərtib olunduqdan dərhal sonra onunla tanış olmaq və ona protokolda əks olunmalı qeydlərini vermək;

90.7.5. tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq;

90.7.6. tutulduqdan dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, yaşadığı və ya işlədiyi (oxuduğu) yerə telefonla və ya digər vasitələrlə tutulması barədə xəbər vermək;

90.7.7. müstəqil olaraq müdafiəçi seçmək, onun səlahiyyətinə xitam vermək, müdafiəçidən imtina etdiyi halda özü-özünü müdafiə etmək;

90.7.8. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi ilə təkliddə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

90.7.9. müdafiəçinin yardımından pulsuz istifadə etmək, öz vəsatəti əsasında müdafiəçinin iştirakı ilə ifadə vermək;

90.7.10. ifadə (izahat) vermək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə (izahat) verməmək və ya ümumiyyətlə ifadə (izahat) verməkdən imtina etmək;

90.7.11. ana dilində və ya bildiyi başqa dildə ifadə (izahat) vermək;

90.7.12. tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;

90.7.13. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

90.7.14. istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştirak etmək, yaxud bu Məcəllədə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, həmin hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək;

90.7.15. öz vəsatəti əsasında aparılan istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə müdafiəçinin yardımını ilə iştirak etmək;

- 90.7.16. cinayət işinə əlavə olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
- 90.7.17. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;
- 90.7.18. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak edərkən qeyd olunması zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;
- 90.7.19. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş və onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və öz xahişi ilə bu qərarların surətlərini almaq;
- 90.7.20. təhqiqatçının, müstətiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət etmək, habelə özünün və ya müdafiəçinin verdiyi şikayətdən imtina etmək;
- 90.7.21. zərər çəkmiş şəxslə barışmaq;
- 90.7.22. cinayət işi üzrə icraat zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
- 90.7.23. şübhə təsdiq olunmadıqda bəraət almaq;
- 90.7.24. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 90.8. Şübhəli şəxs öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən onun vəziyyətində mümkün dərəcədə bu Məcəllədə müdafiəçi üçün nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlardan istifadə edir.
- 90.9. Şübhəli şəxsin öz hüquqlarından istifadə və ya bundan imtina etməsi onun ziyanına şərh edilməməli və ona münasib olmayan nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə, şübhəli şəxsin üzərinə verdiyi ifadəyə və ya izahata görə heç bir məsuliyyət qoyula bilməz.
- 90.10. Yetkinlik yaşına çatmayan və fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şübhəli şəxsin hüquqlarını onun əvəzinə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada qanuni nümayəndəsi həyata keçirir.
- 90.11. Şübhəli şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 90.11.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 90.11.2. tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmaq;
- 90.11.3. həkim müayinəsinə, əl-barmaq izlərinin götürülməsinə, şəklinin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq;
- 90.11.4. müayinəyə məruz qalmaq;
- 90.11.5. ekspertiza aparılmasına məruz qalmaq;
- 90.11.6. təhqiqatçının, müstətiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənə göstərişlərinə tabe olmaq;
- 90.11.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 91. Təqsirləndirilən şəxs

- 91.1. Müstətiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxardığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır.
- 91.2. Anlaşıq vəziyyətdə və ya cinayət məsuliyyəti yaradan müəyyən yaş həddinə çatmamış cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxs də bu Məcəllənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş əlavə və istisnalarla yanaşı təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarına malikdir və onun vəzifələrini daşıyır.
- 91.3. Şəxsin barəsində cinayət təqibinə xitam verildiyi andan o, təqsirləndirilən şəxs vəziyyətindən çıxmış hesab olunur.
- 91.4. Müstətiq, prokuror və ya məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını təmin etməli və ona qanunla qadağan edilməyən bütün vasitə və üsullardan istifadə etməklə müdafiə hüququnu həyata keçirməsinə mane olmamalı və onun xahişi ilə müdafiəyə hazırlıq üçün kifayət qədər vaxt verməlidir.

91.5. Təqsirləndirilən şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

91.5.1. nədə təqsirləndiyini bilmək (ittihamın məzmununu verilmiş ittihamın faktiki tərəfi və hüquqi tövsifi), ittiham elan edildikdə, habelə həbsə alındıqdan və ya barəsində qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar elan olunduqdan dərhal sonra müvafiq qərarın surətini almaq;

91.5.2. onu tutmuş və ya həbs haqqında qərarı icra etmiş şəxsdən, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq;

91.5.3. dərhal tutulma və həbsə alma protokolu tərtib olunduqdan sonra onunla tanış olmaq və ona protokolda əks olunmalı qeydlərini vermək;

91.5.4. həbsə alındığı və ya ittiham elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq;

91.5.5. müdafiəçinin yardımından pulsuz istifadə etmək;

91.5.6. tutulduqdan dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, yaşadığı və ya işlədiyi (oxuduğu) yerə telefonla və ya digər vasitələrlə tutulması barədə xəbər vermək;

91.5.7. müstəqil olaraq müdafiəçi seçmək, onun səlahiyyətlərinə xitam vermək, müdafiəçidən imtina etdiyi halda özü-özünü müdafiə etmək;

91.5.8. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi ilə təklidə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

91.5.9. öz vəsatəti əsasında müdafiəçinin iştirakı ilə dindirilmək;

91.5.10. ifadə (izahat) vermək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə (izahat) verməmək və ya ümumiyyətlə ifadə (izahat) verməkdən imtina etmək, habelə haqqında irəli sürülmüş ittihama dair izahat vermək və izahat verməkdən imtina etmək;

91.5.11. ana dilində və ya bildiyi başqa dildə ifadə (izahat) vermək;

91.5.12. tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;

91.5.13. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

91.5.14. istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştirak etmək, bu Məcəllədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, həmin hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək;

91.5.15. öz vəsatəti əsasında aparılan istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə müdafiəçinin yardımını ilə iştirak etmək;

91.5.16. cinayət işinə əlavə və məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;

91.5.17. təqsirli olduğunu və ya təqsirli olmadığını bildirmək;

91.5.18. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;

91.5.19. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə və məhkəmə baxışında iştirak edərkən, qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

91.5.20. ekspertizanın təyin olunması haqqında qərarla və ekspertin rəyi ilə tanış olmaq;

91.5.21. həbsə alma və həbsdə saxlamanın qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

91.5.22. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

91.5.23. cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə etiraz etmək;

91.5.24. əsassız gecikməyə yol verilmədən açıq məhkəmə baxışını tələb etmək;

91.5.25. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

91.5.26. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;

91.5.27. öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında giriş sözü (haqqında irəli sürülmüş ittihamda özünü təqsirli bilib-bilməməsinin, mülki iddianı qəbul edib-edilməməsinin elan olunması), nitq və replika söyləmək;

91.5.28. məhkəmə baxışında son sözlə çıxış etmək;

91.5.29. hüquqlarına və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən məlumatlanmaq və xahişi ilə bu qərarların, o cümlədən qətimkan tədbirinin seçilməsi, istintaq və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, ittiham elan olunması haqqında qərarların, habelə ittiham aktının, iddia ərizəsinin, hökmün, məhkəmənin digər yekun qərarının, apelyasiya və ya kasasiya şikayətlərinin, yaxud protestlərinin surətlərini almaq;

91.5.30. təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun qərarlarından, yaxud hərəkətlərindən şikayət etmək;

91.5.31. hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından apelyasiya, kasasiya və ya əlavə kasasiya qaydasında şikayət vermək və həmin qərarların surətlərini almaq;

91.5.32. məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona dair qeydlərini vermək;

91.5.33. özünün və ya müdafiəçisinin verdiyi hər bir şikayətdən imtina etmək;

91.5.34. zərər çəkmiş şəxslə barışmaq;

91.5.35. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara öz etirazını bildirmək;

91.5.36. onun şikayəti ilə cinayət işinə apelyasiya, kasasiya, əlavə kasasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında, həbsdə saxlanılırsa, cinayət prosesinin digər iştirakçısının şikayətinə etiraz olduqda, həmçinin məhkəmə iclasında işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

91.5.37. iş üzrə verilmiş şikayət və protestlərdən xəbərdar olmaq və onlara öz etirazlarını bildirmək;

91.5.38. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;

91.5.39. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

91.5.40. cinayət işi üzrə icraat zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;

91.5.41. ittiham sübut olunmadığı halda bəraət almaq;

91.5.42. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

91.6. Təqsirləndirilən şəxs öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən onun vəziyyətində mümkün dərəcədə bu Məcəllədə müdafiəçi üçün nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlardan istifadə edir.

91.7. Təqsirləndirilən şəxsin öz hüquqlarından istifadə və ya bundan imtina etməsi onun ziyanına şərh edilməməli və ona münasib olmayan nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə, təqsirləndirilən şəxsin üzərinə verdiyi ifadəyə və izahata görə heç bir məsuliyyət qoyula bilməz.

91.8. Təqsirləndirilən şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

91.8.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;

91.8.2. həbsə alınarkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmaq;

91.8.3. həkim müayinəsinə, əl-barmaq izlərinin götürülməsinə, şəklinin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq;

91.8.4. müayinəyə məruz qalmaq;

91.8.5. ekspertiza aparılmasına məruz qalmaq;

91.8.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

91.8.7. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan olunanadək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;

91.8.8. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

91.8.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

91.9. Yetkinlik yaşına çatmayan və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını onun əvəzinə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada qanuni nümayəndə həyata keçirir.

Maddə 92. Müdafiəçi

92.1. Cinayət prosesində müdafiəçi qismində yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna malik olan vəkil iştirak edə bilər. Müdafiəçi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti və onun iştirakı ilə baxılan cinayət işinin xarakteri ilə eyniləşdirilə bilməz.

92.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisi ola bilər. Müdafiəçinin iştirakı məcburi olan prosessual hərəkətlər aparılarkən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçilərindən hər hansının iştirak etməməsi bu hərəkətlərin qanunsuz hesab edilməsinə əsas ola bilməz.

92.3. Cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı aşağıdakı hallarda təmin olunmalıdır:

92.3.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tələb etdikdə;

92.3.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi qüsurlar olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəməğilliyə, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsuralara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilmədikdə;

92.3.3. cinayət təqibi üzrə icraat aparılan anda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdə ruhi xəstəliyin kəskinləşməsi və ya müvəqqəti ruhi pozuntu aşkar edildikdə;

92.3.4. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilmədikdə;

92.3.5. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayəti törədərkən yetkinlik yaşına çatmadıqda;

92.3.6. təqsirləndirilən şəxs müddətli hərbi xidmət qulluqçusu olduqda;

92.3.7. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə xüsusilə ağır cinayət törətməsi istinad edildikdə;

92.3.8. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs məcburi qaydada xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirildikdə;

92.3.9. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tutulduqda və ya təqsirləndirilən şəxs haqqında qətimkan tədbiri qismində həbs tətbiq edildikdə (bu Məcəllənin 153.2.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna edilməklə);

92.3.10. cinayət təqibi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçdikdən sonra həyata keçirildikdə;

92.3.11. təqsirləndirilən şəxslərin qanuni mənafeləri arasında ziddiyyət mövcuddursa və onlardan birinin müdafiəçisi olduqda;

92.3.12. cinayət təqibi cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaqsız vəziyyətdə törədən şəxs barəsində həyata keçirildikdə;

92.3.13. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti olmadıqda.

92.4. Cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı aşağıdakı andan təmin olunur:

92.4.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçini tələb edərkən - bu Məcəllənin 92.3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.2. şəxs ilk dəfə dindirilərəkən, ona tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, tutma haqqında protokol və ya qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar, yaxud ittiham elan edilərkən - bu Məcəllənin 92.3.2, 92.3.4, 92.3.5 və 92.3.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.3. şəxsdə xəstəlik və ya anlaqsızlıq aşkar edilərkən - bu Məcəllənin 92.3.3 və 92.3.12-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.4. təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarılarəkən - bu Məcəllənin 92.3.6 və 92.3.10-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.5. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirilməsi barədə prokurorun təqdimatına məhkəmədə baxılarkən - bu Məcəllənin 92.3.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.6. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tutularkən və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə prokurorun təqdimatına məhkəmədə baxılarkən - bu Məcəllənin 92.3.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.7. təqsirləndirilən şəxsə qarşı ittihamla məhkəmədə baxılarkən -bu Məcəllənin 92.3.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.8. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin mülki mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı təsdiq edilərkən və ya cinayət mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı müəyyən edilərkən - bu Məcəllənin 92.3.13-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda.

92.5. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçiyə malik olduğu halda ondan imtina etmişdirsə, bu Məcəllənin 92.3.1-ci maddəsinə əsasən onun yenidən müdafiəçi tələb etməsi məhkəmə istintaqı başlandıqdan sonra müdafiəçinin məcburi iştirakını müəyyən edən hal deyil.

92.6. Cinayət prosesində müdafiəçinin məcburi iştirakını cinayət prosesini həyata keçirən orqan təmin edir. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərsə, məhkəmə xüsusi ittiham qaydasında şikayəti öz icraatına qəbul etdiyi andan müdafiəçinin iştirakını təmin edir.

92.7. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsini öz öhdəsinə götürdükdə, müdafiəçi cinayət prosesini həyata keçirən orqana şəxsiyyətini və Azərbaycan Respublikasının ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququnu təsdiq edən sənədi, habelə vəkil qurumunun orderini təqdim etməlidir.

92.8. Bu Məcəllənin 92.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirilmədikdə cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər hansı şəxsin cinayət prosesinə müdafiəçi qismində buraxılmasından imtina edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır.

92.9. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müdafiəçi aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

92.9.1. şübhənin və ya ittihamın mahiyyətini bilmək;

92.9.2. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiə etdiyi şəxslə təkliddə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

92.9.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə bu orqanın apardığı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən hər hansı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;

92.9.4. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqlarını yadına salmaq, istintaq və ya digər prosesual hərəkəti aparan şəxsin nəzərini onun yol verdiyi qanun pozuntularına cəlb etmək;

92.9.5. məhkəməyədək və ya məhkəmə icraatı zamanı cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq edilməsi üçün sübutlar, habelə digər materiallar toplamaq və cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək;

92.9.6. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

92.9.7. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkət protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;

92.9.8. özünün və ya müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin, habelə məhkəmə iclasının protokolları ilə tanış olmaq; iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokollarındakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlər vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə baxışında iştirak edərkən zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

92.9.9. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məsələlərin aydınlaşdırılması üçün sübutların toplanması üzrə tədbirlər həyata keçirmək, bu məqsədlə cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçiriləndiyi halda fiziki və hüquqi şəxslərin razılığı ilə onları sorğu-suala tutmaq, habelə müqavilə əsasında ekspertin rəyini almaq və mütəxəssisin fikrini öyrənmək;

92.9.10. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarı və ona dair ekspertin rəyi ilə, müdafiə etdiyi şəxsin tutulması, həbsə alınması və ya həbsdə saxlanmasının qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

92.9.11. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, müdafiə etdiyi şəxsə aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

92.9.12. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

92.9.13. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;

92.9.14. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nitq və replika söyləmək, kasasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

92.9.15. hüquqlarına və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən məlumatlanmaq və özünün xahişi ilə bu qərarların, o cümlədən qətimkan tədbirinin seçilməsi, istintaq və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, ittiham elan olunması haqqında qərarların, habelə ittiham aktının, iddia ərizəsinin, hökmün, məhkəmənin digər yekun qərarının, apelyasiya və ya kasasiya şikayətlərinin, yaxud protestlərinin surətlərini almaq;

92.9.16. təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun hərəkətlərindən və qərarlarından şikayət etmək;

92.9.17. hökmdən və ya məhkəmənin digər qərarlarından apelyasiya, kasasiya və ya əlavə kasasiya qaydasında şikayət vermək;

92.9.18. ittiham hökmündən şikayət istisna olmaqla, verdiyi hər hansı şikayətdən imtina etmək;

92.9.19. müdafiə etdiyi şəxsin tapşırığı ilə onun adından şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin zərər çəkmiş şəxslə barışdırılmasında çıxış etmək;

92.9.20. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona a məlum olmuş hallara öz etirazını bildirmək;

92.9.21. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan şikayətlə əlaqədar cinayət işinə məhkəmə iclasında kasasiya, əlavə kasasiya və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

92.9.22. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;

92.9.23. digər tərəfin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

92.9.24. cinayət prosesinin gedişində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərildikdə müdafiə etdiyi şəxsin hesabına, hüquqi yardım pulsuz göstərildikdə isə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına haqq almaq;

92.9.25. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

92.10. Müdafiəçiyə aşağıdakılar qadağan olunur:

92.10.1. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkəti etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və təqsirini təsdiq etmək, ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etmək, onun iştirakı ilə aparılan prosesual hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək və onun hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olmaq;

92.10.2. yeni cinayətin hazırlanması və ya törədilməsi barədə məlumat alınması, habelə müdafiəni lazımi qaydada həyata keçirilməsinə görə vəkilin məsuliyyət məsələsi həll edilərkən müdafiə olunan şəxsin dəlillərinin təkzib edilməsi halları istisna olmaqla, hüquqi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar ona məlum olan məlumatlardan müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyi ziddinə istifadə oluna bilərsə, onları yaymaq;

92.10.3. özbaşına müdafiədən imtina etmək və ya müdafiəçi qismində səlahiyyətlərinə xitam vermək, habelə təqsirləndirilən şəxslərin qanuni mənafeləri arasında ziddiyyət olduqda onlardan ikisini və daha çoxunu müdafiə etmək;

92.10.4. başqa müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakına və ya dəvət edilməsinə mane olmaq;

92.10.5. cinayət prosesində iştirak etmək üçün öz səlahiyyətlərini başqasına etibar etmək;

92.10.6. müdafiə etdiyi şəxsin razılığı olmadan hər hansı şəxsi şahid və ya ekspert qismində çağırmaq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hadisə ilə əlaqəsi, cinayət törətməkdə təqsiri olduğunu, zərər çəkmiş şəxslə barışdığını elan etmək, mülki iddianı tanımaq, müdafiə etdiyi şəxsin şikayətini və ya ittiham hökmündən verdiyi şikayətdən imtina etmək.

92.11. Müdafiəçi bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

92.11.1. cinayət prosesində iştirak edərkən qanunun tələblərini rəhbər tutmaq; şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyinin müdafiəsini bütün qanuni üsullarla həyata keçirmək; onun vəziyyətində işin mümkün dərəcədə xeyrinə başa çatdırılması üçün müdafiə etdiyi şəxsə zəruri hüquqi məsləhətlər vermək və müdafiə tərəfin seçdiyi mövqe üzrə hərəkət etmək; vəkil sirrini qorumaq və vəkil andına riayət etmək;

92.11.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqana müdafiəçi səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək, cinayət mühakimə icraatı zamanı vəkil etikasına riayət etmək;

92.11.3. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərilməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;

92.11.4. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olmadıqda, həmin şəxsin razılığı ilə onda olan əşya və sənədləri cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək;

92.11.5. məhkəmə iclasında sədrlik edən göstərişlərinə tabe olmaq;

92.11.6. məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi olmadan fasilə elan ediləndə məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;

92.11.7. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

92.11.8. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

92.11.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

92.12. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsi protokolda göstərilir. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə müdafiəçidən imtinanı yalnız o halda qəbul edir ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs bu barədə ərizəni öz təşəbbüsü ilə könüllü və müdafiəçinin və ya müdafiəçi qismində təyin olunacaq vəkilin iştirakı ilə vermiş olsun. Hüquqi yardımını ödəmək üçün vəsaitin olmaması üzündən, habelə bu Məcəllənin 92.3.2 - 92.3.5, 92.3.8, 92.3.12, 92.3.13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsi qəbul olunmur, ona müdafiəçi məcburi təyin olunur və ya müdafiəçisi qismində təyin olunmuş vəkilin səlahiyyətləri saxlanılır.

92.13. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçidən imtina etdiyi andan özünü müstəqil müdafiə edən hesab olunur. Müdafiəçidən imtina etmiş şəxs bu imtina qəbul edildikdən sonra məhkəmə istintaqı başlananadək cinayət prosesinin hər hansı anında bununla əlaqədar öz mövqeyini dəyişməyə haqlıdır.

92.14. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsə müəyyən müdafiəçinin dəvət edilməsini təklif etməyə haqlı deyil. Lakin onlar müvafiq ərazi üzrə vəkil qurumunun rəhbərindən aşağıdakı hallarda vəkillər sırasından müdafiəçi təyin edilməsini xahiş etməlidirlər:

92.14.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tələb etdikdə;

92.14.2. cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı məcburi olan hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi olmadıqda.

92.15. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror aşağıdakı hallarda müdafiəçinin digər vəkillə əvəz edilməsini müvafiq ərazi üzrə vəkillər qurumunun rəhbərindən tələb etməyə haqlıdır:

92.15.1. müdafiəçi qismində seçilmiş vəkil şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq olaraq tutulduğu, yaxud həbsə alındığı andan 6 saat müddətində həmin şəxslə görüşməyə gəlmədikdə;

92.15.2. müdafiəçi uzun müddət ərzində (hər bir halda 5 (beş) gündən artıq olmamaq şərti ilə) cinayət prosesində nəzərdə tutulmuş zəruri istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlmədikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan isə bu hərəkətlərin aparılmasını artıq təxirə sala bilmədikdə.

92.16. Vəkilin cinayət prosesində müdafiəçi qismində iştirakına aşağıdakı hallarda xitam verilmiş hesab edilir:

92.16.1. müvafiq icraatda iştirak etmək üçün onun səlahiyyətləri olmadıqda;

92.16.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ondan imtina etdikdə (onunla müqaviləni pozduqda);

92.16.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqan müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakını istisna edən halları aşkar edib onu kənarlaşdırdıqda.

92.17. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsini qəbul etmədikdə, müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakına xitam verilmir.

Maddə 101. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndələri

101.1. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin valideynləri, övladlığa götürənləri, qəyyumları və ya himayəçiləri olmadıqda, cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəyyumluq və himayəçilik orqanı həmin şəxsin qanuni nümayəndəsi qismində təyin edilir.

101.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz qərarı ilə müvafiq olaraq fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin valideynlərindən, övladlığa götürənlərdən, qəyyumlardan, yaxud himayəçilərdən yalnız birini onun qanuni nümayəndəsi qismində cinayət prosesində iştirak etməyə buraxır.

101.3. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi qismində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllə müvafiq şəxsə mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurması istinad edilən şəxs cinayət prosesində iştirak etmək üçün buraxıla bilməz.

101.4. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi qismində tanındıqdan sonra şəxsin həmin qismində qalmasına əsasların olmadığı müəyyən edildikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı ilə onun cinayət prosesində iştirakına xitam verilir. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs yetkinlik yaşına çatdıqda və ya fəaliyyət qabiliyyətini əldə etdikdə cinayət prosesində onun qanuni nümayəndəsinin iştirakına da xitam verilir.

101.5. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

101.5.1. ittihamın (şübhəli şəxsin qanuni nümayəndəsi - şübhənin) mahiyyətini bilmək;

101.5.2. təmsil etdiyi şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqana çağırılmasını bilmək və onu müşayiət etmək;

101.5.3. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan təmsil etdiyi şəxslə təklikdə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

101.5.4. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə bu orqanın apardığı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən hər hansı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;

101.5.5. izahatlar vermək;

101.5.6. cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;

101.5.7. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

101.5.8. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlər protokoluna yazılmasını tələb etmək;

101.5.9. özünün və ya təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin, habelə məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq; iştirak etdiyi istintaq

və ya digər prosesual hərəkətin protokolunda yazılanların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə iclasında iştirak edərkən qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

101.5.10. təmsil etdiyi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin tutulması, həbsə alınması və ya həbsdə saxlanılmasının qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

101.5.11. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, təmsil etdiyi şəxsə aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

101.5.12. birinci və apelyasiya instansiyası məhkəməsinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

101.5.13. təmsil etdiyi zərər çəkmiş və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq olaraq nümayəndəsi, yaxud müdafiəçisi olmadıqda, birinci və apelyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nitq və replika söyləmək, kasasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

101.5.14. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş və təmsil etdiyi şəxsin, habelə özünün hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və cinayət prosesini həyata keçirən orqandan öz xahişi ilə bu qərarların surətini əldə etmək;

101.5.15. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və ya hərəkətlərindən, o cümlədən hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından şikayət vermək;

101.5.16. verdiyi hər hansı şikayətdən imtina etmək;

101.5.17. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan hissədə öz etirazını bildirmək;

101.5.18. təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan şikayətlə əlaqədar məhkəmə iclasında cinayət işinə kasasiya, əlavə kasasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

101.5.19. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;

101.5.20. digər tərəfin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

101.5.21. təmsil etdiyi şəxs üçün müvafiq müdafiəçi və nümayəndə dəvət etmək və onların səlahiyyətlərinə xitam vermək;

101.5.22. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsi və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyanın kompensasiyasını almaq;

101.5.23. təmsil etdiyi şəxsdən cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut kimi və ya digər əsaslarla götürülmüş əmlakı, habelə ona məxsus olan rəsmi sənədlərin əslini geri almaq; cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətmiş şəxsdən təmsil etdiyi şəxsə məxsus əmlakı geri almaq;

101.5.24. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

101.6. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi cinayət prosesi zamanı şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, təmsil etdiyi şəxsin hüquqlarını həyata keçirir.

101.7. Məhdud fəaliyyət qabiliyyətli şəxsin qanuni nümayəndəsi aşağıdakılara haqlıdır:

101.7.1. təmsil etdiyi zərər çəkmiş şəxsin razılığı ilə onun adından həyata keçirilən ittihamdan imtina etmək, habelə onun müdafiəçisinin səlahiyyətlərinə xitam vermək;

101.7.2. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin ona qarşı törədilməsi haqqında şikayətdən imtina etmək, müvafiq olaraq zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə, yaxud mülki cavabdehlə barışmaq, verdiyi mülki iddiadan imtina etmək, ona qarşı verilmiş mülki iddianı qəbul etmək, habelə onun hüquq və qanuni mənafeyinin müdafiəsi üçün verilmiş şikayətdən imtina etmək;

101.7.3. təmsil etdiyi şəxsin niyyətini bilmək.

101.8. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi təmsil etdiyi şəxs qanuni mənafeyi əleyhinə hər hansı hərəkəti etməyə, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsin adından müdafiəçidən imtina etməyə haqlı deyil.

101.9. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

101.9.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqana qanuni nümayəndə səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək;

101.9.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlmək;

101.9.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat aparmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;

101.9.4. təhqiqatçının, müstətiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

101.9.5. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan edilənədək məhkəmə iclası zalını tərk etməmək;

101.9.6. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

101.9.7. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

101.9.8. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

101.10. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi şahid qismində dindirilə bilər.

101.11. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi şəxsən və ya təmsil etdiyi şəxsin nümayəndəsinin köməyi ilə hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

Maddə 177. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması hüququ

177.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan istintaqın normal gedişini təmin etmək üçün istintaq hərəkətini məcburi apara bilər, onun iştirakçılarının bu hərəkətin başlanmasını gözləmələri və onun aparıldığı yeri tərk etməməkləri üçün tədbirlər görə bilər.

177.2. İstintaq hərəkətinin aparılmasına müvafiq şəxs tərəfindən icazə verilmədiyi və onun məcburi aparılması üçün məhkəmənin qərarı tələb olunduğu halda, müstətiqin əsaslandırılmış vəsatəti ilə razı olan ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəməyə təqdimatla müraciət edir.

177.3. Aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması üçün bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınması tələb olunur:

177.3.1. yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, axtarış, götürmə və digər istintaq hərəkətlərinin aparılması;

177.3.2. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsdən başqa, şəxsin iradəsinə zidd olaraq onun şəxsi müayinəsi;

177.3.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması;

177.3.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması;

177.3.5. telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.6. maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.7. meyitin qəbirdən çıxarılması (eksqumasiya) ;

177.3.8. cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə şübhə yaradan əməliyyatların icrasının dayandırılması.

177.4. Baxış, axtarış və götürmə istisna edilməklə yaşayış yerində, xidməti və istehsalat binalarında digər istintaq hərəkətləri, habelə bu Məcəllənin 177.3.6 və 177.3.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparıla bilər. Müstətiq

müvafiq məhkəmə qərarı olmadan öz qərarı əsasında aşağıdakı istintaq hərəkətlərini məcburi apara bilər:

177.4.1. yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış, axtarış və ya götürmə aparılması - bu Məcəllənin 243.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda;

177.4.2. şəxsi müayinə aparılması - bu Məcəllənin 238.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması - bu Məcəllənin 249.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması, habelə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi - şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər üzrə sübutların müəyyən edilməsi üçün təxirə salına bilməyən hallar yarandıqda.

177.4.5. cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə şübhə yaradan əməliyyatların icrasının dayandırılması – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatın terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə yönəlməsini və ya cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verən təxirə salına bilməyən hallar yarandıqda.

177.5. Bu Məcəllənin 177.3.1-177.3.5 və 177.3.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə aparılmışdırsa, müstəntiq bu Məcəllənin 443.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirməlidir. Müstəntiqin qərarı istintaq hərəkətinin məhkəmənin qərarı olmadan aparılmasının zəruriliyi və təxirə salına bilməməyi əsaslandırılmaqla bu Məcəllənin 446.2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq tərtib edilir.

177.6. Yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə müstəntiq tərəfindən bu Məcəllənin 177.3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətlərinin aparılması üçün məhkəmə qərarının alınması tələb edilmir.

Maddə 148. Cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması

148.1. Cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması onun cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandığı və ya cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduğu hallarda həyata keçirilir.

148.2. Şəxsin cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandıqda təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror onun tutulmasını aşağıdakı hallarda təbiiq edə bilər:

148.2.1. şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda;

148.2.2. zərər çəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə;

148.2.3. şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda.

148.3. Şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda, o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər:

148.3.1. hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə;

148.3.2. daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda;

148.3.3. şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.

148.4. Bu Məcəllənin 148.1 və 148.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan biri mövcud olduqda tutulma müvafiq cinayət işi başlananadək həyata keçirilə bilər. Cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Belə qərar qəbul olunsada da şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə

bilməz. Tutulmuş şəxsə tutulduğu andan 48 saat keçənədək ittiham elan edilməli, həbslə bağlı prokurorun təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 150. İttiham elan etmək üçün şəxsin tutulması

150.1. Cinayət işi üzrə toplanmış sübutlar şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsini ehtimal etməyə əsas verdikdə və bu şəxs başqa ərazidə yaşadığında, yaxud onun olduğu yer məlum olmadıqda, müstəntiq və ya prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxara bilər. Cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənən və ya çağırışa gəlməkdən qəsdən boyun qaçıran şəxsə ittiham elan etmək üçün onun tutulması haqqında qərar çıxarıldıqda, müstəntiq və ya prokuror eyni vaxtda həmçinin həmin şəxsin axtarışını elan edir.

150.2. İttiham elan etmək üçün şübhəli şəxsin tutulması barədə qərarı həmin şəxsi aşkar etmiş təhqiqat orqanının hər hansı əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror icra etməli və bundan dərhal sonra qərarı çıxarmış müstəntiq və ya prokurora xəbər verməlidir.

150.3. İttiham elan etmək üçün şübhəli şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Tutulmuş şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsi həll olunarkən o, tutulduğu andan 48 saat keçənədək məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 151. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması

151.1. Təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtləri pozulduqda, müstəntiq və ya prokuror onun tutulması barədə qərar çıxara bilər.

151.2. Təqsirləndirilən şəxs barəsində ev dustaqlığı və ya girov qətimkan tədbiri hakim tərəfindən seçilmişsə, qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxarmaqla yanaşı onun həbsə alınmasına dair məhkəməyə təqdimat göndərir.

151.3. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozaraq cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənən və ya çağırışa gəlməkdən qəsdən boyun qaçıran şəxsin tutulması barədə qərar çıxarıldıqda, müstəntiq və ya prokuror, həmçinin eyni vaxtda həmin şəxsin axtarışını elan edir.

151.4. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması barədə qərarı həmin şəxsi aşkar etmiş təhqiqat orqanının əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror icra etməli və bundan dərhal sonra qərarı çıxarmış müstəntiq və ya prokurora xəbər verməlidir.

151.5. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Şəxsin barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin həbslə dəyişdirilməsi məsələsinin həll edilməsi üçün həmin şəxs tutulduğu andan 48 saat keçənədək məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 153. Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin edilməsi

153.1. Cinayət təqibi orqanı hər hansı şəxsin tutulduğu halda onun hüquqi statusundan asılı olaraq bu Məcəllədə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs üçün nəzərdə tutulmuş hüquqlarını təmin etməlidir.

153.2. Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşları aşağıdakıları etməlidirlər:

153.2.1. tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək;

153.2.2. tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan polis və ya digər təhqiqat orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinə gətirmək, tutulma faktını qeydə almaq, protokollaşdırmaq və onu tutulma protokolu ilə tanış etmək;

153.2.3. hər bir tutulma faktı müvəqqəti saxlama yerlərində qeydiyyatdan keçirildikdən dərhal sonra müvafiq təhqiqat orqanının rəhbərinə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat vermək (bu məlumat yazılı və tutulma anından sonra 12 saat müddətində verilir);

153.2.4. tutulmadan dərhal sonra şəxsin tutulması barədə xəbər vermək hüququnu təmin etmək (qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların və psixi vəziyyətinə görə imkanı olmayan tutulmuş şəxslərin ailə üzvlərinə müvəqqəti saxlama yerlərinin müdiriyyəti öz təşəbbüsü ilə xəbər verir);

153.2.5. şəxsə tutulduğu andan öz vəkili və qanuni nümayəndəsi ilə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında təkləkdə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq;

153.2.6. tutulmuş şəxsin öz vəkili olmadıqda, ona müvvəqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarında fəaliyyət göstərən vəkillərin siyahısını təqdim etmək, seçilmiş vəkillə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq;

153.2.7. tutulmuş şəxsin maddi vəziyyəti öz hesabına vəkil tutmağa imkan vermədikdə, ona dövlət hesabına müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarına daxil olan növbətçi vəkillə görüşmək imkanı yaratmaq;

153.2.8. tutulmuş şəxs vəkilədən imtina etdikdə, bu barədə onun yazılı ərizəsini almaq (ərizə yazmaqdan boyun qaçırıldıqda, həmin faktla əlaqədar vəkil və müvəqqəti saxlama yerinin nümayəndəsi tərəfindən müvafiq protokol tərtib olunur);

153.2.9. cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən şəxsin tərcüməçinin xidmətindən pulsuz istifadə etmək hüququnu təmin etmək;

153.2.10. tutulmuş şəxslə davranışda onun şəxsiyyətini və ləyaqətini alçaltmamaq, qadınlara, yetkinlik yaşına çatmayanlara, qocalara, xəstələrə və əlillərə isə xüsusi diqqət yetirmək;

153.2.11. tutulmuş şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbiri seçmək, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələlərinin həlli üçün bu Məcəllənin 148, 150 - 152-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlərə riayət edilməsi məqsədilə tutulmuş şəxsi qabaqcadan məhkəməyə gətirmək;

153.2.12. bu Məcəllənin 161.0.1 - 161.0.8, 161.0.10-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirmək.

153.3. Tutulmuş şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən aşağıdakı hallarda azad edilməlidir:

153.3.1. şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi barədə şübhələr təsdiq edilmədikdə;

153.3.2. şəxsi gələcəkdə həbsdə saxlamaq üçün zərurət olmadıqda;

153.3.3. ÇIXARILIB

153.3.4. hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələlərinin həlli üçün tutulma anından 7 (yeddi) gün, digər hallarda isə tutulma anından 48 saat müddətində tutulmuş şəxsi həbs etmək üçün məhkəmə qərarı verilmədikdə.

153.4. Bu Məcəllənin 153.3.1 və 153.3.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda tutulmuş şəxs müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən, bu Məcəllənin 153.3.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda isə həmçinin müvvəqəti həbsdə saxlama yeri üzrə müdiriyyətin rəhbəri tərəfindən azad edilə bilər.

153.5. Cinayətin törədilməsində şübhəli şəxs kimi tutulmuş və şübhə təsdiq olunmadığına görə azad olunmuş şəxs həmin şübhəyə görə yenidən tutula bilməz.

Maddə 154. Qətimkan tədbirinin anlayışı və növləri

154.1. Qətimkan tədbiri cinayət işi üzrə icraatda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuna zidd davranışının qarşısını almaq və hökmün icrasını təmin etmək məqsədilə və bu Məcəllənin 155.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda onların barəsində seçilən prosessual məcburiyyət tədbiridir.

154.2. Qətimkan tədbirləri aşağıdakılardır:

154.2.1. həbs;

154.2.2. ev dustaqlığı;

154.2.3. girov;

154.2.4. başqa yerə getməmək barədə iltizam;

154.2.5. şəxsi zəminlik;

154.2.6. təşkilatın zəminliyi;

154.2.7. polisə nəzarəti altına vermə;

154.2.8. nəzarət altına vermə;

154.2.9. komandanlığın müşahidəsi altına vermə;

154.2.10. vəzifədən kənarlaşdırma.

154.3. Həbs, ev dustaqlığı və girov yalnız təqsirləndirilən şəxsin barəsində seçilə bilər. Nəzarət altında saxlama yalnız yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində seçilə bilər. Komandanlığın müşahidəsi altına vermə yalnız hərbi qulluqçu və ya hərbi toplantıda təlim keçdiyi müddətdə hərbi mükəlləfiyyətli şəxs barəsində seçilə bilər.

154.4. Bu Məcəllənin 154.2.1-154.2.9-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qətimkan tədbirləri əsas qətimkan tədbirləridir və biri digərinə birlikdə seçilə bilməz. Vəzifədən kənarlaşdırma həm əsas qətimkan tədbiri qismində, həm də digər qətimkan tədbirlərindən birinə əlavə kimi seçilə bilər. Ev dustaqlığı və girov həbsə alternativ qətimkan tədbirləridir və təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər.

Maddə 155. Qətimkan tədbirlərinin tətbiqi əsasları

155.1. Qətimkan tədbirləri müvafiq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən o hallarda tətbiq oluna bilər ki, cinayət təqibi üzrə toplanmış materiallar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən aşağıdakı hərəkətlərin edilməsi ehtimalına kifayət qədər əsas versin:

155.1.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək;

155.1.2. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olmaq;

155.1.3. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək və ya cəmiyyət üçün təhlükə yaratmaq;

155.1.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına üzrlü səbəblər olmadan gəlməmək və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırmaq;

155.1.5. məhkəmə hökmünün icra edilməsinə maneə törətmək.

155.2. Qətimkan tədbirinin seçilməsinin zəruriliyi və onlardan hansının konkret şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə tətbiq edilməsi məsələsi həll edilərkən təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

155.2.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməlin ağırlığını, xarakterini və törədilmə şəraitini;

155.2.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini, yaşını və səhhətini, məşğuliyyət növünü, ailə, maddi və sosial vəziyyətini, o cümlədən himayəsində şəxslərin və daimi yaşayış yerinin olmasını;

155.2.3. əvvəllər cinayətin törədilməsini, qətimkan tədbirinin seçilməsini və digər əhəmiyyətli halları.

155.3. Həbs və ona alternativ qətimkan tədbirləri yalnız aşağıdakı təqsirləndirilən şəxs barəsində tətbiq oluna bilər:

155.3.1. 2 (iki) ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə;

155.3.2. bu Məcəllənin 155.1.1 - 155.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin qarşısını almaq üçün 2 (iki) ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə.

155.4. Polisin nəzarəti altına vermə yalnız azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza tətbiq edilə bilən cinayətin törədilməsində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilə bilər.

155.5. Qətimkan tədbirinin seçilməsinə zərurət olmadıqda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin çağırışlarına gəlməsi və onların yaşayış yerini dəyişməsi ilə əlaqədar məlumat vermək barədə yazılı iltizam alınır.

155.6. Qətimkan tədbirinin seçilməsinin hər bir halında, habelə bu Məcəllənin 155.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində müvafiq olaraq şübhənin və ya ittihamın tam həllinədək ondan şəxsiyyətini təsdiq edən pasport və ya digər sənəd götürülür və cinayət işi üzrə icraatın materiallarına əlavə olunur.

Maddə 156. Qətimkan tədbirlərinin seçilməsinin ümumi qaydası

156.1. Qətimkan tədbirləri müvafiq olaraq təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin qərarına əsasən seçilir. Qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayət və ilkin sübutlara istinad edilməklə qətimkan tədbirinin seçilməsi zəruriliyinin əsasları göstərilməlidir.

156.2. Həbs və vəzifədən kənarlaşdırma müstəntiqin vəsatəti əsasında və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı, habelə cinayət işinə baxan məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə və yalnız məhkəmənin qərarına əsasən seçilə bilər. Ev dustaqlığı və ya girov həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə tərəfindən seçilə bilər.

156.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə (axtarışda olan şəxs istisna edilməklə) dərhal elan edir və qərarın surətini ona təqdim edir.

156.4. Cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş qətimkan tədbirləri xitam olunur.

Maddə 157. Həbs

157.1. Təqsirsizlik prezumpsiyasına müvafiq olaraq şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyəti sübut olunmadıqda, o, həbs oluna və ya zərurət olmadıqda həbsdə saxlanıla bilməz.

157.2. Həbs qətimkan tədbiri qismində bu Məcəllənin 155.1 - 155.3-cü maddələrinin tələblərini nəzərə almaqla seçilə bilər.

157.3. Məhkəmə qərarına əsasən həbs olunmuş şəxs müvəqqəti saxlama yerində 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz və bu müddət keçənədək istintaq təcridxanasına keçirilməlidir (həmin müddət istintaq təcridxanasına nəqliyyat vasitələri ilə daşınması müddətinə aid deyil).

157.4. Müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə eyni cinayət işi, yaxud əlaqəli bir neçə cinayət işi üzrə ittiham olunan şəxslərin ayrılıqda saxlanılması, təqsirləndirilən şəxsin digər həbs olunmuş şəxslərlə ünsiyyətinin qarşısının alınması, habelə həbs olunmuş şəxslərin saxlanılması qaydalarına zidd olmayan digər məsələlər barədə istintaq təcridxanasının müdiriyyətinə göstərişlər verə bilər.

157.5. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmaqla cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı

qərarına gəldikdə, həbsi ev dustaqlığı ilə əvəz etməyə haqlıdır. Məhkəmə həbs barədə qərar çıxarmaqla eyni vaxtda təqsirləndirilən şəxsin girov qoyulmaqla həbsdən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsini həll edə bilər və belə azad etməni mümkün hesab etdikdə, girovun məbləğini müəyyən edir. Məhkəmə girovun yolverilməzliyi və girovun məbləği barədə qərarına müdafiə tərəfinin vəsatəti ilə yenidən baxa bilər.

157.6. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi və ya seçilməsindən imtina edilməsi barədə məhkəmənin qərarından cinayət prosesinin tərəfləri apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verə bilərlər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin bu məsələyə dair qərarı qətidir.

157.7. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi barədə qərar çıxarmış məhkəmə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatına əsasən bu qərarı vaxtından əvvəl dəyişməyə və ya ləğv etməyə haqlıdır.

157.8. Müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəmə tərəfindən seçilmiş həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə yalnız aşağıdakı hallarda xitam verə bilər:

157.8.1. təqsirləndirilən şəxsin ağır xəstəliyi ilə əlaqədar həbsdə saxlanılmasının qeyri mümkünlüyü barədə tibbi rəy olduqda;

157.8.2. təqsirləndirilən şəxsin əməlinin böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kimi təsvif edilməsi barədə qərar çıxarıldıqda.

Maddə 158. Həbsdə saxlama müddəti

158.1. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı qətimkan tədbiri qismində həbs seçilməsi barədə qərar qəbul edərkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətini böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törədilməsinə görə 2 (iki) ay həddində, ağır və xüsusilə ağır cinayət törətməsinə görə isə 3 (üç) ay həddində müəyyən edir.

158.2. Təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddəti şəxsin tutulma zamanı faktiki həbsə alındığı andan, o, tutulmadıqda isə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmə qərarının icra edildiyi andan hesablanır. Təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddətinə aşağıdakılar daxildir:

158.2.1. tutulduğu və həbsdə saxlanıldığı müddət;

158.2.2. ev dustaqlığında saxlanıldığı müddət;

158.2.3. məhkəmənin qərarı əsasında prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə tibb müəssisəsində stasionar ekspertizanın keçirilməsi və ya müvəqqəti xəstəliyi ilə əlaqədar saxlandığı müddət.

158.2.4. Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında tutulduğu andan Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinayət prosesini həyata keçirən orqana təhvil verilənədək olan müddət.

158.3. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlama müddəti bu Məcəllənin 159-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş həmin müddətlərin uzadılması halları istisna olmaqla, yuxarıda göstərilən müddətlərdən artıq ola bilməz. Şəxsin həbsdə, ev dustaqlığında və tibb müəssisəsində saxlanıldığı bütün müddətlər toplanılmaqla bütövlükdə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinə hesablanır. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda həbsdə saxlama müddətinin axımı cinayət işinin məhkəməyə göndərildiyi, yaxud həbs və ya ev dustaqlığı qismində qətimkan tədbirinə xitam verildiyi gün dayandırılır.

158.4. Qətimkan tədbiri qismində həbsdə saxlama müddəti hesablanarkən təqsirləndirilən şəxsin və onun müdafiəçisinin cinayət işinin materialları ilə tanış olma müddəti nəzərə alınmır.

158.5. çıxarılıb

158.6. Cinayət işi üzrə icraatın aparılması zamanı (məhkəməyədək, habelə birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində aparılmış icraat daxil olmaqla) şəxsin həbsdə saxlanılması müddəti məhkəmə tərəfindən ona təyin olunmuş cəza müddətinə daxil edilir.

Maddə 159. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması

159.1. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddəti işin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə 1 (bir) aydan, az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 4 (dörd) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

159.2. Məhkəməyədək icraat zamanı işin müstəsna dərəcədə mürəkkəbliyi ilə əlaqədar həbsdə saxlanılma müddəti təkrarən az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 5 (beş) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

159.3. Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılmasını zəruri hesab edən müstəntiq həbsdə saxlanılma müddətinin keçməsinə ən gec 7 (yeddi) gün qalmış ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora müvafiq əsaslandırılmış vəsatət verir. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddətinin uzadılması zərurəti ilə razılaşdıqda, məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilən həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec 5 (beş) gün qalmış məhkəməyə müvafiq təqdimatla müraciət edir. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılmasının zəruriliyi ilə razılaşdıqda, onun barəsində qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarla müəyyən edilmiş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatanaqədək təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edir.

159.4. Həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edərəkən həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi, habelə girov qoyulmaqla təqsirləndirilən şəxsin azad edilməsinin mümkünlüyü və girovun məbləğinin müəyyən edilməsi hüququ məhkəmədə saxlanılır.

159.5. Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edərəkən, məhkəmə həbsdə saxlanılmanın sonrakı müddətini bu Məcəllənin 159.1 və 159.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə müəyyən edir.

159.6. Həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması və ya bundan imtina edilməsi barədə məhkəmə qərarından apelyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. Apelyasiya instansiyası məhkəməsinin bu məsələ üzrə qərarı qətidir.

159.7. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının son müddəti bir qayda olaraq aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

159.7.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə - 3 (üç) ay;

159.7.2. az ağır cinayətlər üzrə - 6 (altı) ay;

159.7.3. ağır cinayətlər üzrə - 9 (doqquz) ay;

159.7.4. xüsusilə ağır cinayətlər üzrə - 12 (on iki) ay.

159.8. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı toplanmış materialların həcminin böyüklüyü və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu işin istintaqını gecikdirdiyi və başqa formada çətinlik yaratdığı müstəsna hallarda təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının 159.7-ci maddədə göstərilən son müddəti az ağır və ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə 6 (altı) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

159.9. Bu Məcəllənin 158.2.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallarda təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının 159.7-ci maddədə göstərilən son müddəti keçdikdə və ibtidai araşdırmanın davam etdirilməsi zərurəti olduqda həbsdə saxlanılma müddəti 6 (altı) aydan çox olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

Maddə 160. Himayə və əmlaka nəzarət etmə hüququ

160.1. Valideynin və ya ailəni dolandıran şəxsin həbsə alınması, habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın digər hərəkətləri nəticəsində nəzarətsiz, baxımsız qalmış və həyat üçün zəruri vəsaitlərdən məhrum olunmuş yetkinlik yaşına çatmamış, habelə əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin himayə olunmaq hüququ vardır və həmin orqan bu hüququ Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına təmin etməlidir. Əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin dövlət sosial müdafiə orqanına və ya tibb müəssisəsinə müvəqqəti yerləşdirilməsinin, onlara nəzarət və qulluq

edilməsinin təşkil olunması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişləri qəyyumluq və himayəçilik orqanları və onların vəzifəli şəxsləri üçün məcburidir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan yetkinlik yaşına çatmamışları və əmək qabiliyyəti olmayan şəxsləri qohumlarının razılığı ilə onların himayəsinə etibar etməyə haqlıdır.

160.2. Həbsə alınma, habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın digər hərəkətləri nəticəsində əmlakı baxımsız qalmış şəxs onun əmlakına nəzarət edilməsi hüququna malikdir. Göstərilən orqan həmin şəxsin əmlakına nəzarət edilməsi barədə xahişini onun hesabına təmin etməlidir. Şəxsin əmlakına nəzarət edilməsinin təşkili barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişi müvafiq dövlət orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar üçün məcburidir.

160.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu maddəyə uyğun görülmüş tədbirlər barədə həbsdə saxlanılan şəxsə və ya digər maraqlı şəxsə təxirə salınmadan məlumat verməlidir.

Maddə 161. Həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin vəzifələri

161.0. Həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti aşağıdakıları etməlidir:

161.0.1. qətimkan tədbiri qismində həbs seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı əsasında həbsdə saxlanılma yerinə gətirilmiş hər bir şəxsi dərhal qeydiyyatdan keçirmək;

161.0.2. həbsdə saxlanılma yerinə yenidən gətirilmiş şəxsin xahişi ilə onun həbsə alınması və harada saxlanılması haqqında ailəsinə, dostlarına və ya əlaqələri onun üçün qanuni maraq doğuran digər şəxslərə dərhal xəbər vermək (şəxs həbsə alınması və harada saxlanılması haqqında yuxarıda göstərilən şəxslərə məlumat vermək istəməzsə, həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti bunu zəruri ehtiyac olmadan, misal üçün, bu şəxsin qocalığı, psixi vəziyyəti və ya digər bu kimi hallar istisna olmaqla, öz təşəbbüsü ilə etməməlidir);

161.0.3. ədalət mühakiməsi mənafeyinin ziddinə, təhlükəsizliyin və həbsdə saxlanılma yerinin qaydalarının gözlənilməsi naminə bir sıra məhdudiyyətlər istisna olmaqla, həbsdə saxlanılan şəxsin ailə üzvləri, dostları və ya əlaqələri onun üçün qanuni maraq doğuran digər şəxslərlə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında görüşlərini keçirmək;

161.0.4. həbsdə saxlanılan şəxslərin təhlükəsizliyini və onlara zəruri müdafiə və kömək göstərilməsini təmin etmək;

161.0.5. həbsdə saxlanılan şəxslər üçün daxil olan prosessual sənədlərin surətlərini onlara sənədlərin daxil olduğu gün, sənədlər gecə vaxtı daxil olmuşdursa, səhər saat 12-dək vermək;

161.0.6. həbsdə saxlanılan şəxslərin şikayət və digər ərizələrinin qeydiyyatını həyata keçirmək;

161.0.7. həbsdə saxlanılan şəxsin müstəntiqə, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya məhkəməyə ünvanlanmış şikayətlərini və digər ərizələrini təxirə salmadan aidyyəti üzrə göndərmək;

161.0.8. həbsdə saxlanılan şəxsin məhkəməyə gəlməkdən imtina etməsini protokolda göstərmək;

161.0.9. müdafiəçini və qanuni nümayəndəni həbsdə saxlanılan şəxslə maneəsiz görüşə buraxmaq, onların konfidensial, təklikdə, sayına və müddətinə məhdudiyyət qoyulmadan görüşməsinə imkan yaratmaq;

161.0.10. həbsdə saxlanılan şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqana vaxtında çatdırılmasını təmin etmək;

161.0.11. müstəntiq, prokuror və ya məhkəmənin göstərişi ilə şəxsin həbsdə saxlandığı yerdə istintaq, yaxud digər prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsi imkanını təmin etmək;

161.0.12. həbsdə saxlanılan şəxsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarına əsasən, digər həbsdə saxlanılma yerinə köçürmək; cinayət prosesini həyata keçirən orqanın həbs olunanların qanunla müəyyən edilmiş saxlanılma rejiminə zidd olmayan digər göstərişlərini yerinə yetirmək;

161.0.13. şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin başa çatmasına 7 (yeddi) gün qalmış ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora bu barədə məlumat vermək;

161.0.14. məhkəmənin müvafiq qərarı olmadan həbsdə saxlanılan və ya məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatmış şəxsləri, habelə şəxsin həbsdən azad

edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girov ödənildikdə dərhal azad etmək və bu barədə müvafiq hakimə (məhkəməyə) məlumat vermək.

Maddə 162. Şəxsin həbsdən azad edilməsi

162.1. Şəxs məhkəmənin qərarına əsasən aşağıdakı hallarda həbsdən azad edilməlidir:

162.1.1. təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlinə görə ittiham təsdiq edilmədikdə və ya məhkəmədə cinayət işi üzrə icraata xitam verildikdə;

162.1.2. məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş həbs qətimkan tədbiri dəyişdirildikdə və ya ləğv edildikdə, habelə məhkuma təyin edilmiş cəza azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmadıqda;

162.1.3. şəxsin həbsdə saxlanılmasına zərurət olmadığı müəyyən edildikdə.

162.2. Təqsirləndirilən şəxs müstəntiqin və ya prokurorun cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarına əsasən də həbsdən azad edilə bilər.

162.3. Bu Məcəllənin 162.1.1 və 162.1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda həbsdə saxlanılan şəxs məhkəmə zalında dərhal həbsdən azad olunmalıdır.

162.4. Həbs qətimkan tədbirinin ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının surəti alındıqda, şəxs həbsdə saxlanma yeri müdiriyyətinin rəhbəri tərəfindən dərhal həbsdən azad edilir.

162.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı olmadan həbsdə saxlanılma yerinin rəhbəri müvafiq protokol tərtib etməklə aşağıdakı hallarda şəxsi həbsdən azad edir:

162.5.1. məhkəmə qərarında müəyyən olunmuş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatdıqda və bu müddət uzadılmadıqda;

162.5.2. bu Məcəllənin 159.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlanmanın son müddəti başa çatdıqda;

162.5.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan şəxsin həbsdən azad edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girovun verilməsi barədə məlumat daxil olduqda.

162.6. Şəxs həbsdən azad edildikdən sonra cinayət prosesini həyata keçirən orqana yeni əhəmiyyətli hallar məlum olduğu və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbiri şərtlərinin pozulduğu hallar istisna olmaqla, həbsdən azad olunmuş şəxs həmin ittiham üzrə yenidən həbs edilə bilməz.

Maddə 163. Ev dustaqlığı

163.1. Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlamadan və cəmiyyətdən tam təcrid etmədən, lakin məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş azadlıq və digər bir sıra hüquqlara məhdudiyətlər qoyulmasından ibarətdir.

163.2. Ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

163.3. Ev dustaqlığını ayrı-ayrılıqda tətbiq olunan və ya mümkün məcmusu qaydasında aşağıdakı tədbirlər müşayiət edə bilər:

163.3.1. yaşayış yerindən tamamilə və ya müəyyən vaxtlarda çıxmağa qadağan qoyulması;

163.3.2. telefon danışıqlarına, poçt göndərişlərinə və digər rabitə vasitələrindən istifadəyə qadağan qoyulması;

163.3.3. müəyyən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa və evində hər hansı şəxsi qəbul etməyə qadağan qoyulması;

163.3.4. elektron nəzarət vasitələrinin tətbiqi, bu vasitələri gəzdirmək və onların işinə xidmət etmək vəzifəsinin qoyulması;

163.3.5. nəzarət telefon zənglərinə və ya digər nəzarət siqnallarına cavab vermək, təhqiqat orqanına və ya təqsirləndirilən şəxsin davranışına nəzarət edən digər orqana müəyyən edilmiş vaxtda zəng etmək, yaxud şəxsən gəlmək vəzifəsinin qoyulması;

163.3.6. təqsirləndirilən şəxsin və ya onun yaşayış yerinin müşahidə altına alınması, habelə evinin, mənzilinin və ya yaşayış üçün ona ayrılmış digər yerin polis tərəfindən mühafizə edilməsi;

163.3.7. təqsirləndirilən şəxsin lazımi davranışını və cəmiyyətdən natamam təcrid olunmasını təmin edən digər tədbirlər görülməsi.

163.4. Ev dustaqlığı, onun müddətinin müəyyən edilməsi və uzadılması, ev dustaqlığından azad etmə barədə qərarların qəbul edilməsi əsasları və qaydası bu Məcəllənin həbs qətimkan tədbirinə aid olan müddəaları ilə tənzimlənir.

163.5. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi məsələsini həll edərkən ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi və ya bundan imtina edilməsi barədə qərar qəbul edir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina edilməsi barədə məhkəmənin qərarından apelyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. İbtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror həmin qərarla razı olmadıqda:

163.5.1. ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı yalnız apelyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra qanuni qüvvəyə minir;

163.5.2. bu qərarın qanuniliyi və əsaslılığı məsələsinə apelyasiya instansiyası məhkəməsində baxılanadək birinci instansiya məhkəməsinin həbs qətimkan tədbiri kimi seçdiyi qərar ev dustaqlığı məsələsi həll edilənədək qüvvədə saxlanılır.

163.6. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiqinə bu Məcəllənin 157.8- ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstətiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun qərarına əsasən xitam verilə bilər.

Maddə 164. Girov

164.1. Girov qismində qətimkan tədbiri böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır, habelə ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayətləri törətməkdə ittiham olunan şəxsin həbsdən azad edilməsi, lakin onun cinayət prosesini həyata keçirən orqanın sərəncamında qalmasını təmin etmək məqsədilə məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş pul məbləğini (qiymətli kağız) və ya digər qiymətli əşyaları dövlət bankında məhkəmənin depozitinə qoymaqdan ibarətdir. Məhkəmənin qərarı ilə girov qismində daşınmaz əmlak da qəbul edilə bilər.

164.2. Girovun qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

164.3. Girovun qoyulması həm təqsirləndirilən şəxsin əmlakı və vəsaiti, həm də onun yaxın qohumlarının və ya digər fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakı və vəsaiti hesabına həyata keçirilə bilər. Girovun dəyərini sübut etmə vəzifəsi girov qoyanın üzərinə düşür.

164.4. Bu Məcəllənin 155.1 və 155.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcuddursa, məhkəmə müvafiq motivlərə istinad edərək girov qoyulmaqla həbsdən azad etməni qeyri-mümkün hesab edə bilər.

164.5. Məhkəmə girovun məbləğini həddən artıq yüksək təyin etməməli, lakin onun məbləği aşağıdakılardan az olmamalıdır:

164.5.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törədilməsinə görə verilmiş ittiham üzrə - beş min manat miqdarından;

164.5.2. az ağır və ya ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayət törədilməsinə görə verilmiş ittiham üzrə - on min manat miqdarından.

164.6. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin girov qoyulmaqla həbsdən azad edilməsi məsələsini həll edərkən girovun qətimkan tədbiri qismində tətbiq olunması və ya bundan imtina edilməsi barədə qərar qəbul edir. Girovun qətimkan tədbiri qismində tətbiq olunması barədə qərardan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. Bu qərarla ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror razı olmadıqda:

164.6.1. girov qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı yalnız apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra qanuni qüvvəyə minir;

164.6.2. bu qərarın qanuniliyi və əsaslılığı məsələsinə apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxılanadək birinci instansiya məhkəməsinin həbs qətimkan tədbiri kimi seçdiyi qərar girov məsələsi həll edilənədək qüvvədə saxlanılır.

164.7. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirini girovla əvəz etdikdə, girovun müəyyən edilmiş məbləği dövlət bankında məhkəmənin depozitinə köçürülməyənədək təqsirləndirilən şəxs həbsdə saxlanılır. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan girovun qoyulduğunu təsdiq edən sübut əldə etdikdə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarından sonra təqsirləndirilən şəxsin dərhal həbsdən azad edilməsi barədə həbsdə saxlama yerinin rəhbərinə məlumat verir.

164.8. Təqsirləndirilən şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizləndiyi, onun icazəsi olmadan başqa yerə getdiyi və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırdığı halda ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror girovun dövlət nəfinə keçirilməsi barədə təqdimatla məhkəməyə müraciət edir. Girov qoyan bu girovun dövlətin nəfinə keçirilməsi barədə məhkəmə qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət edə bilər.

164.9. Məhkəmənin hökmü qanuni qüvvəyə mindikdən sonra, habelə bu Məcəllənin 164.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş pozuntuların sübut olunmadığı və ya girov qətimkan tədbirinin ləğv edildiyi, yaxud dəyişdirildiyi bütün hallarda girov onu qoymuş şəxsə qaytarılmalıdır. Girovun qaytarılması barədə qərar məhkəmə tərəfindən hökmlə və ya qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsi, yaxud ləğv edilməsi barədə qərarla bir vaxtda çıxarılır.

164.10. Bu Məcəllənin 164.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda girovun dövlət nəfinə keçirilməsi ilə eyni vaxtda ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmə girovu həbslə əvəz edir.

164.11. Girov qismində qətimkan tədbirinin tətbiqinə bu Məcəllənin 157.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstətiqin və ya prokurorun qərarına əsasən xitam verilə bilər.

Maddə 175. Qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsi, ləğvi və ya ona xitam verilməsi

175.1. Qətimkan tədbiri cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən öz səlahiyyəti daxilində, bunun zəruriliyi sübutlarla təsdiq olunduqda daha ciddi qətimkan tədbiri ilə cinayət işi üzrə icraatın gedişində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin lazımı qaydada davranışının və hökmün icrasının təmin edilməsinə nail olmaq mümkün olduğu halda isə daha yüngül qətimkan tədbiri ilə əvəz edilə bilər.

175.2. Qətimkan tədbirinin tətbiqinə zərurət aradan qalxdıqda cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz səlahiyyəti daxilində onu ləğv edir.

175.3. Məhkəmənin həbs, ev dustaqlığı və ya girov qismində seçdiyi qətimkan tədbiri yalnız məhkəmə tərəfindən dəyişdirilə və ya ləğv oluna bilər. Bu Məcəllənin 157.8, 163.6 və 164.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmə tərəfindən seçilmiş həbs, ev dustaqlığı və ya girov qətimkan tədbirinin tətbiqinə müstətiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror xitam verə bilər.

175.4. Həbs qismində qətimkan tədbirini ləğv edən və ya dəyişdirən, habelə tətbiqinə xitam verən cinayət prosesini həyata keçirən orqan həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin rəhbərinə bu barədə həmin gün məlumat verir və müvafiq qərarın surətini ona göndərir.

175.5. Müvafiq qətimkan tədbiri onun ləğvindən, dəyişdirilməsindən, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibinə xitam verildikdən və ya məhkəmə təyin edilən cəza icraya yönəldikdən sonra qüvvədən düşmüş sayılır.

Maddə 177. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması hüququ

177.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan istintaqın normal gedişini təmin etmək üçün istintaq hərəkətini məcburi apara bilər, onun iştirakçılarının bu hərəkətin başlanmasını gözləmələri və onun aparıldığı yeri tərk etməməkləri üçün tədbirlər görə bilər.

177.2. İstintaq hərəkətinin aparılmasına müvafiq şəxs tərəfindən icazə verilmədiyi və onun məcburi aparılması üçün məhkəmənin qərarı tələb olunduğu halda, müstətiqin əsaslandırılmış vəsatəti ilə razı olan ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəməyə təqdimatla müraciət edir.

177.3. Aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması üçün bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınması tələb olunur:

177.3.1. yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, axtarış, götürmə və digər istintaq hərəkətlərinin aparılması;

177.3.2. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsdən başqa, şəxsin iradəsinə zidd olaraq onun şəxsi müayinəsi;

177.3.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması;

177.3.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması;

177.3.5. telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.6. maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.7. meyitin qəbirdən çıxarılması (eksqumasiya).

177.4. Baxış, axtarış və götürmə istisna edilməklə yaşayış yerində, xidməti və istehsalat binalarında digər istintaq hərəkətləri, habelə bu Məcəllənin 177.3.6 və 177.3.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparıla bilər. Müstəntiq müvafiq məhkəmə qərarı olmadan öz qərarı əsasında aşağıdakı istintaq hərəkətlərini məcburi apara bilər:

177.4.1. yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış, axtarış və ya götürmə aparılması - bu Məcəllənin 243.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda;

177.4.2. şəxsi müayinə aparılması - bu Məcəllənin 238.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması - bu Məcəllənin 249.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması, habelə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi - şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər üzrə sübutların müəyyən edilməsi üçün təxirə salına bilməyən hallar yarandıqda.

177.5. Bu Məcəllənin 177.3.1 - 177.3.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə aparılmışdırsa, müstəntiq bu Məcəllənin 443.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirməlidir.

177.6. Yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə müstəntiq tərəfindən bu Məcəllənin 177.3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətlərinin aparılması üçün məhkəmə qərarının alınması tələb edilmir.

Maddə 202. Müddətlərin hesablanması

202.1. Cinayət mühakimə icraatı zamanı bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş müddətlər saatlar, günlər, aylar və illərlə hesablanır.

202.2. Cinayət mühakimə icraatı zamanı müddətlər hesablanarkən müddətin başladığı saat və gün hesaba alınmır.

202.3. Cinayət mühakimə icraatı zamanı müddətlər günlərlə hesablanarkən müddət birinci gün gecə saat 12-də başlayır və müddətin sonuncu günü gecə saat 12-də qurtarır. Müddətlər aylar və ya illərlə hesablandıqda müddət sonuncu ayın müvafiq günündə qurtarır, həmin ayda müvafiq tarix yoxdursa, müddət ayın sonuncu günü qurtarır. Müddətin qurtarması iş gününə düşmürsə, həmin gündən sonrakı birinci iş günü müddətin axıncı günü sayılır.

202.4. Cinayət mühakimə icraatı zamanı şikayət və ya digər sənəd müddət keçənədək poçta, həbsdə olan və tibbi müəssisələrə yerləşdirilmiş şəxslər üçün isə şikayət və ya digər sənəd müddət keçənədək həbsdə saxlama yerinin və ya tibb müəssisəsinin müdiriyyətinə verilmişsə, müddət buraxılmış sayılmır. Şikayətin və ya digər sənədin poçta verilməsi tarixi poçtun ştempeli, həbsdə

saxlama yerinin və ya tibb müəssisəsinin müdiriyyətinə verilmə tarixi isə dəftərxananın, yaxud həmin müəssisələrin vəzifəli şəxslərinin qeydlərinə əsasən müəyyən edilir.

202.5. Cinayət mühakimə icraatı zamanı vəzifəli şəxslərin müəyyən olunmuş müddətlərə riayət etməsi prosessual sənədlərdə müvafiq qeydlərlə təsdiq olunur. Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə təqdim olunması nəzərdə tutulmuş sənədlərin onlar tərəfindən alınması həmin şəxslərin işə əlavə edilmiş qəbzləri ilə təsdiq olunur.

Maddə 215. Cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması

215.1. Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir.

215.2. Cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq prokurorluq və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən aparılır.

215.3. İbtidai istintaq aşağıdakı hallarda prokurorluq tərəfindən aparılır:

215.3.1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 100 - 113, 120 - 125, 126.3, 135 - 138, 145, 146, 149, 154 - 164, 165.2, 165-2, 165-3, 166.2, 167- 168, 179, 189-1, 190, 191, 193-1, 195, 195-1, 202 – 203-1, 208, 210 - 212, 222, 223, 262, 268, 286 - 288, 290-302, 304, 307-315, 316-2.1, 317, 317-1.2, 321, 323-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə dair işlər üzrə;

215.3.2. cinayətin törədilməsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Milli Məclisin deputatlarının, Baş nazirin, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın), Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvlərinin, hakimlərin, prokurorluq orqanları əməkdaşlarının, Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik idarələrinin və xarici dövlətlərin Azərbaycan Respublikasındakı diplomatik nümayəndəliklərinin əməkdaşlarının, habelə ədliyyə, polis, təhlükəsizlik, miqrasiya, vergi və gömrük orqanları əməkdaşlarının vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməklə törədilməsində təqsirləndirilməsi ilə bağlı cinayət işləri üzrə.

215.4. Müharibə cinayətlərinə və hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə dair, habelə hərbi qulluqçular tərəfindən törədilmiş cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq hərbi prokurorluq tərəfindən aparılır (göstərilən cinayətlər hərbi qulluqçu olmayan şəxsin iştirakı ilə törədilsə, onun barəsində cinayət işi üzrə ibtidai istintaq da hərbi prokurorluq tərəfindən aparılır).

215.5. Bu Məcəllənin 215.3 və 215.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa digər cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən aparılır.

215.6. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həmin işin bir neçə istintaq orqanına aid olduğu müəyyən edildikdə, ibtidai istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv aparılması üçün Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun, onun müavinlərinin, habelə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru tərəfindən müvafiq səlahiyyət verilmiş ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun əsaslandırılmış qərarı əsasında:

215.6.1. prokurorluğa və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına aid olan cinayət işi üzrə - prokurorun və ya prokurorluğun müstəntiqinin rəhbərliyi ilə birgə istintaq qrupu yaradılır;

215.6.2. Azərbaycan Respublikasının bir neçə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aid olan cinayət işi üzrə - cinayətin ağırlıq dərəcəsiindən asılı olaraq həmin orqanların müstəntiqlərindən ibarət birgə istintaq qrupu yaradılır və onun rəhbəri müəyyən edilir.

215.7. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv aparılması üçün işin aidiyyəti olan istintaq orqanından digər istintaq orqanına verilməsinə aşağıdakı müstəsna hallarda Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun əsaslandırılmış qərarı əsasında yol verilir:

215.7.1. cinayət işinin istintaqı aid olan orqan tərəfindən cinayətin qeydiyyatdan gizlədilməsi müəyyən edildikdə (Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbəri tərəfindən zəruri tədbirlər görülməmişdirsə, o cümlədən göstərilən hallar aradan qaldırılmamışdırsa və təqsirli şəxslər məsuliyyətə cəlb olunmamışdırsa);

215.7.2. cinayət işinin istintaqı aid olan orqan tərəfindən işin istintaqı zamanı təqsirləndirilən şəxsin qanunsuz həbsdə saxlanması və ya ona işgəncə verilməsi müəyyən edildikdə;

215.7.3. cinayət işinin istintaqı aid olan orqan tərəfindən bu Məcəllənin 92.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda şəxsin müdafiəçi ilə təmin edilməməsi müəyyən olunduqda;

215.7.4. cinayət işinin istintaqı aid olan Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbəri, yaxud onun yaxın qohumu həmin iş üzrə zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, mülki iddiaçı, yaxud mülki cavabdeh olduqda.

215.8. Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun özü və ya yaxın qohumu iş üzrə zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, mülki iddiaçı, yaxud mülki cavabdehdirsə, istintaqı prokurorluğa aid olan işin digər istintaq orqanına verilməsi Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun birinci müavininin əsaslandırılmış qərarı əsasında həyata keçirilir.

215.9. Bu Məcəllənin tələblərinə uyğun olaraq başlanmış cinayət işi üzrə istintaq aparan orqanın səlahiyyətinə aid olmayan cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətləri sonradan aşkar edildikdə, toplanmış materialların həcminin böyüklüyü və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu işin istintaqını gecikdirdiyi və başqa formada çətinlik yaratdığı müstəsna hallarda cinayət təqibinin səmərəliliyini və istintaq müddətlərinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun əsaslandırılmış qərarı ilə istintaqın davam etdirilməsi həmin orqana həvalə edilə bilər.

Maddə 216. İbtidai araşdırmanın aparıldığı yer

216.1. İbtidai araşdırma cinayətin törədildiyi yer üzrə (inzibati ərazi vahidi üzrə) aparılır.

216.2. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatın hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında aparılmasını təmin etmək məqsədilə ibtidai araşdırma Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikası prokurorunun qərarı əsasında cinayətin aşkar olunduğu, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə şahidlərin əksəriyyətinin olduğu yer üzrə də aparıla bilər.

216.3. İbtidai araşdırma zamanı ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin başqa ərazidə aparılması zərurəti yarandıqda müstəntiq aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirmək hüququna malikdir:

216.3.1. öz qərarı ilə bu hərəkətlərin aparılmasını şübhəli, təqsirləndirilən şəxsin və ya şahidlərin əksəriyyətinin olduğu yer üzrə müstəntiqə, yaxud təhqiqatçıya həvalə etmək;

216.3.2. təxirəsalınmaz hallarda həmin hərəkətləri təqsirləndirilən, şübhəli şəxsin və ya şahidlərin əksəriyyətinin olduqları yer üzrə həmin ərazidə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməklə aparmaq.

Maddə 238. Şəxsi müayinə

238.1. Məhkəmə-tibb ekspertizasının keçirilməsi tələb edilmədiyi halda şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin bədənində cinayətin izlərini və ya xüsusi əlamətləri aşkar etmək məqsədilə müstəntiq onların şəxsi müayinəsini apara bilər.

238.2. Şəxsi müayinə aparılması haqqında məhkəmənin və ya müstəntiqin qərarı, barəsində qərar çıxarılmış şəxs üçün məcburidir. Şəxsin tutulması və ya həbs edilməsi halları istisna olmaqla insanın iradəsinə zidd onun şəxsi müayinəsi yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparılır.

238.3. Təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs üzərində şəxsi müayinənin aparılmasında onun müdafiəçisi iştirak etmək hüququna malikdir.

238.4. Zəruri hallarda şəxsi müayinə həkimin və ya məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin iştirakı ilə və ya qanunla müəyyən edilmiş hallarda həkim-narkoloq, həkim olmadıqda isə feldşer-narkoloq tərəfindən aparılır. Barəsində şəxsi müayinə aparılan şəxsin soyundurulması ilə müşayiət edilən şəxsi müayinə eyni cinsdən olan şəxslərin iştirakı ilə aparılır.

238.5. Əks cinsdən olan şəxsin soyundurulması zərurəti yarandığı halda müstəntiq, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin müdafiəçisi həmin istintaq hərəkətinin aparılmasında

iştirak edə bilməz. Bu halda müstəntiqin tapşırığı ilə şəxsi müayinə həkimin və ya məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin iştirakı ilə aparılır.

238.6. Şəxsi müayinə qurtardıqdan sonra müstəntiq bu istintaq hərəkətini protokolunu tərtib edir və protokolda aşağıdakılar göstərilir:

238.6.1. şəxsi müayinənin aparıldığı vaxt, tarix və yer;

238.6.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;

238.6.3. şəxsi müayinədə iştirak etmiş məhkəmə təbabəti sahəsində mütəxəssisin və ya həkimin vəzifəsi, soyadı, adı və atasının adı;

238.6.4. şəxsi müayinənin aparılmasında iştirak edən şəxslərin soyadı, adı və atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün və yer, vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifələri, faktiki yaşadıkları və qeydiyyatda olduqları yer;

238.6.5. müşahidə edilmə ardıcılığı ilə şəxsi müayinə zamanı bütün aşkar olunanlar.

238.7. Şəxsi müayinə protokolu ona öz qeydlərinin daxil edilməsini tələb etmək hüququna malik olan istintaq hərəkətinin bütün iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə onun hər bir vərəqi istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən imzalanır.

Maddə 357. Məhkəmənin hökmü elan edildikdən sonra şəxsin həbsdən azad edilməsi

357.0. Aşağıdakı hallarda şəxsin məhkəmənin hökmü elan edildikdən dərhal sonra məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilməlidir:

357.0.1. məhkəmənin hökmü ilə ona bəraət verildikdə;

357.0.2. cəzadan azad etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.3. şərti məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.4. azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzaya məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.5. qətimkan tədbiri qaydasında faktiki həbsdə olduğu müddətdən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda.

Maddə 378. Andlı iclasçılarının verdikləri elan edildikdən sonra məhkəmə iclasında sədrlik edən hərəkətləri

378.0. Andlı iclasçıların verdikləri çıxarıldıqdan dərhal sonra göstərilən ardıcılıqla aşağıdakı hərəkətlər yerinə yetirilir:

378.0.1. həbsdə saxlanılan şəxsin tam təqsirsiz hesab edildikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən onun məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilməsi barədə dərhal göstəriş verir;

378.0.2. məhkəmə iclasında sədrlik edən andlı iclasçılara təşəkkürünü bildirir, onların məhkəmə iclasında iştirakının sona yetdiyini və məhkəmə iclasında tənəffüs elan edir.

Maddə 384. Apelyasiya şikayətinin və ya apelyasiya protestinin verilmə müddətləri və halları

384.1. Apelyasiya şikayəti və ya apelyasiya protesti apelyasiya şikayəti və ya apelyasiya protesti vermək hüququna malik olan şəxslər tərəfindən hökm və ya məhkəmənin digər qərarının elan olduğu andan 20 (iyirmi) gün müddətində aşağıdakı hallarda verilir:

384.1.1. ittiham və ya bəraət hökmü çıxarıldıqda;

384.1.2. cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraatın dayandırılması haqqında qərar çıxarıldıqda;

384.1.3. cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda;

384.1.4. hakimə (hakimlərə) etirazın təmin edilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda;

384.1.5. çıxarılıb

384.1.6. çıxarılıb

384.1.7. xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsindən imtina olunması barədə qərar çıxarıldıqda;

384.1.8. tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda;

384.1.9. tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi və ya qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda.

384.1.10. hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası qaydasında qərar çıxarıldıqda.

384.2. Həbsdə saxlanılan məhkum tərəfindən ittiham hökmündən apelyasiya şikayəti hökmün və ya müvafiq qərarın surətinin ona verildiyi andan 20 (iyirmi) gün müddətində verilir.

384.3. Məhkəməyə gəlməkdən boyun qaçıran məhkum və ya bəraət almış şəxs çıxarılmış hökm barədə birinci instansiya məhkəməsinin elanlar lövhəsində məlumatın yerləşdirildiyindən sonra 20 (iyirmi) gün müddətində apelyasiya şikayəti vermək hüququna malikdirlər.

384.4. Apelyasiya şikayətinin və ya apelyasiya protestinin verilməsi üçün müəyyən edilmiş müddət ərzində cinayət işi yuxarı məhkəmə tərəfindən birinci instansiya məhkəməsindən tələb edilə bilməz.

384.5. Apelyasiya şikayəti və ya apelyasiya protesti vermək hüququna malik olan şəxslər məhkəmə baxışı zamanı birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş digər qərarlardan narazı olduqlarını cinayət işi üzrə yekun məhkəmə qərarından verdikləri müvafiq olaraq apelyasiya şikayətində və ya apelyasiya protestində əsaslandırmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 434. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi

434.1. Yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli və təqsirləndirilən şəxs barəsində həbsə alma qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi istinad edildikdə yol verilir.

434.2. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa müddət ərzində tətbiq edilməsinə yol verilir.

434.3. Həbsdə saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər digər şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdırlar. Onlar yaşının, cinsinin və şəxsiyyətinin xüsusiyyətlərinə görə tələb olunan qulluq, müdafiə və digər fərdi yardımla təmin edilməlidirlər.

Maddə 438. Şəxsi toxunulmazlıq

438.1. Bu Məcəllənin 437.0.1 - 437.0.4, 437.0.6 - 437.0.8-ci maddələrində sadalanmış şəxslər şəxsi toxunulmazlıq hüququna malikdirlər. Onlar barəsində qanuni qüvvəyə minmiş hökmün icrası üçün zəruri olan hallar istisna olmaqla, həmin şəxslər saxlanıla və ya həbs edilə bilməzlər.

438.2. Konsulluqların rəhbərləri və konsulluğun digər vəzifəli şəxsləri yalnız onlar ağır cinayətin törədilməsinə görə təqib edildikdə, yaxud barələrində məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü icra edildikdə saxlanıla və həbs edilə bilərlər.

438.3. Bu Məcəllənin 438.1 və 438.2-ci maddələrində göstərilən şəxsləri müvafiq olaraq saxlamış və ya həbs etmiş ibtidai araşdırma orqanı, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə bu barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına dərhal məlumat verməlidir.

Maddə 444. Məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq edilən prosessual məcburiyyət tədbirləri

444.1. Aşağıdakı prosessual məcburiyyət tədbirləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq edilir:

444.1.1. bu Məcəllənin 152-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda tutulma;

444.1.2. qətimkan tədbiri qismində həbs;

444.1.3. qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsin vəzifədən kənarlaşdırılması;

444.1.4. məhkəmə-psixiatriya və ya məhkəmə-tibb ekspertizasının aparılması üçün şübhəli, təqsirləndirilən və ya psixi vəziyyətinə görə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilə bilməyən şəxsin tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi.

444.2. Cinayət təqibi orqanının tələbləri yerinə yetirilmədikdə, məhkəmənin qərarı əsasında, həmçinin aşağıdakı prosesual məcburiyyət tədbirləri tətbiq edilir:

444.2.1. şəxsin ekspertizadan keçirilməsi və ya tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi üçün onun tibb müəssisəsinə çatdırılması;

444.2.2. tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi.

Maddə 447. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyataxtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair müraciətlərə məhkəmə tərəfindən baxılma qaydası

447.1. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair müraciətlərə hakim tərəfindən təkbəşinə, qapalı məhkəmə iclasında baxılır.

447.2. Məhkəmədə qətimkan tədbiri qismində həbsin seçilməsi və əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair müraciətlərə onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətində, digər müraciətlərə isə - 48 saat müddətində baxılır.

447.3. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələləri üzrə qapalı məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:

447.3.1. vəsatət vermiş şəxs;

447.3.2. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror;

447.3.3. vəsatətlə hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi (bu Məcəllənin 177.3.4-177.3.6 və 177.3.8-ci maddələrində göstərilən prosesual məcburiyyət tədbirlərinə və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında istintaqdan gizlənən və axtarışda olan təqsirləndirilən şəxslərə dair məsələlər istisna edilməklə).

447.4. Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri üzrə qapalı məhkəmə iclasında yalnız hakim, məhkəmə iclasının katibi, vəsatət vermiş şəxs və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən prokuror iştirak edirlər.

447.5. Hakim istintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi ilə bağlı məhkəmə iclasına ifadələr, vəsatəti təsdiq və ya təkzib edən şəxsləri çağıraraq dindirmək, müraciətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənəd və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir.

447.6. Müraciətlərin baxılma yeri və müddəti haqqında vaxtında məlumatlandırılmış bu Məcəllənin 447.3-cü maddəsində göstərilən şəxslərin istintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələləri üzrə məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

447.7. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri üzrə məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

447.7.1. hakim məhkəmə iclasını açır, hansı müraciətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;

447.7.2. vəsatət vermiş şəxs öz vəsatətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;

447.7.3. məhkəmə iclasında müraciətlə əlaqədar qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və nümayəndələri iştirak etdikdə, onlara izahat vermək və etirazlarını bildirmək imkanı yaradılır;

447.7.4. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz yekun sözündə məhkəməyə vəsatətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir, bu zaman prokuror özünün məhkəməyə göndərdiyi təqdimatdan imtina etmək hüququna malikdir;

447.7.5. hakim bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının cinayət və digər qanunlarının tələblərinə müvafiq olaraq vəsatətin təmin və ya rədd edilməsi barədə qərar çıxarır və onu iştirak edən şəxslərə dərhal elan edir.

Maddə 448. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair hakimın qərarı

448.1. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair məhkəmə iclasının nəticələri üzrə hakim aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

448.1.1. müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin təmin edilməsi barədə;

448.1.2. istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə;

448.1.3. təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs və ya ona alternativ olan qətimkan tədbirinin seçilməsi, yaxud bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bundan imtina barədə.

448.2. Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar qərar çıxarıldıqda məhkəmə bu Məcəllənin və "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəalarına əsaslanır.

448.3. Məhkəmə nəzarəti funksiyalarının həyata keçirən hakimın qərarında aşağıdakılar göstərilməlidir:

448.3.1. qərarın tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;

448.3.2. hakimın soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

448.3.3. vəsatət vermiş şəxsin və prokurorun soyadları, adları, atalarının adları və vəzifələri;

448.3.4. qərarın mahiyyəti (bu Məcəllənin 446.2.5 - 446.2.10-cu maddələrində göstərilən məsələlərə məhkəmənin münasibəti dəqiq göstərilməklə);

448.3.5. qərarın qüvvədə olma müddəti;

448.3.6. qərarın icra edilməsi həvalə edilən vəzifəli şəxs və ya orqan;

448.3.7. məhkəmənin möhürü ilə təsdiq edilmiş hakimın imzası.

448.4. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə məhkəmənin qərarına bu Məcəllənin 448.3.1 - 448.3.3 və 448.3.7-ci maddələrində göstərilmiş müddəalar, imtinanın motivləri, habelə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar göstərilməli olan digər mühüm hallar daxil edilir.

448.5. Həbs qisminə qətimkan tədbirinin seçilməsinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının rədd edilməsi haqqında hakimın qərarı elan edildikdən dərhal sonra ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəmənin qərarı ilə razı olmadığını və həmin qərardan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə protest verəcəyini bildirdikdə, hakim öz qərarına təqsirləndirilən şəxsin müvəqqəti olaraq 7 (yeddi) gün müddətində ev dustaqlığı və ya həbsdə saxlanılması barədə müddəə ilə əlavə edir.

448.6. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı hakimın qərarının surəti həmin qərar çıxarıldıqdan sonra 3 (üç) gündən gec olmayaraq aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

448.6.1. vəsatəti vermiş şəxsə;

448.6.2. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora;

448.6.3. təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyətinə;

448.6.4. müvafiq xahiş olduqda, barəsində istintaq hərəkətinin aparılması, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələlərinin baxıldığı şəxsə.

448.7. Təqsirləndirilən şəxs məhkəmənin iclasında iştirak etdikdə və məhkəmə onun barəsində həbs qisminə qətimkan tədbiri seçilməsinə (həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına) imtina barədə qərar çıxardıqda, bu Məcəllənin 448.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olunmaqla, təqsirləndirilən şəxs dərhal məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilir.

448.8. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə, habelə həbs qismində qətimkan tədbiri seçilməsinə (həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına) imtina barədə hakim tərəfindən qərar çıxarıldıqdan sonra məhkəməyə təkrar müraciətə müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən yeni hallar aşkar edildikdə yol verilir.

Maddə 449. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsi

449.1. Məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın aşağıdakı şəxslərinin prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət verilə bilər:

449.1.1. təhqiqatçının (onun səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxs);

449.1.2. tutulmanı və ya tutulan şəxsin həbsdə saxlanılma yerlərində saxlanılmasını həyata keçirən şəxs;

449.1.3. əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxs;

449.1.4. müstəntiqin;

449.1.5. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun.

449.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından aşağıdakı şəxslər şikayət vermək hüququna malikdirlər:

449.2.1. təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi;

449.2.2. zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;

449.2.3. qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər.

449.3. Bu Məcəllənin 449.2-ci maddəsində göstərilən şəxslər aşağıdakılarla bağlı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdirlər:

449.3.1. cinayət haqqında ərizənin qəbul edilməsindən imtina edilməsi;

449.3.2. tutulması və həbsdə saxlanılması;

449.3.3. tutulmuş şəxsin hüquqlarının pozulması;

449.3.4. həbsdə saxlanılan şəxsə işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi;

449.3.5. cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi;

449.3.6. məhkəmənin qərarı olmadan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi;

449.3.7. təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin müdafiəçisinin cinayət prosesindən kənarlaşdırılması;

449.3.8. ÇIXARILIB.

Maddə 452. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə hakimin qərarından şikayətin və ya protestin verilməsi

452.1. Elan olunduqdan sonra 3 (üç) gün müddətində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından aşağıdakı qaydada ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən protest, təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, habelə zərər çəkmiş şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi tərəfindən isə şikayət verilə bilər:

452.1.1. bilavasitə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə;

452.1.2. qərarı qəbul etmiş məhkəmənin vasitəsilə;

452.1.3. həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin vasitəsilə (yalnız şikayət üçün).

452.2. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından

təqsirləndirilən şəxsin şikayətini aldıqda, həbsdə saxlama yerinin müdiriyyəti təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.2.1. şikayəti qeydə almaq;

452.2.2. şikayəti hakimi tərəfindən həmin qərarı qəbul etmiş məhkəməyə göndərmək;

452.2.3. şikayətin daxil olması barədə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora yazılı məlumat vermək.

452.3. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından şikayəti və ya protesti almış birinci instansiya məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.3.1. şikayəti və ya protesti qeydə almaq;

452.3.2. onları məhkəmədə olan materiallarla birlikdə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərmək;

452.3.3. şikayətin və ya protestin daxil olması barədə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, təqsirləndirilən şəxsə, habelə (məsələnin baxılmasında birinci instansiya məhkəməsində iştirak etdikləri halda) onun müdafiəçisinə və ya qanuni nümayəndəsinə yazılı məlumat vermək.

452.4. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından protest və ya şikayət almış apellyasiya instansiyası məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.4.1. birinci instansiya məhkəməsindən həbsə və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına dair məsələnin baxılmasına aid olan materialları tələb etmək;

452.4.2. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurordan həbsin tətbiqinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının zəruriliyini təsdiq edən materialları tələb etmək.

452.5. Aşağıdakı hallarda ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror həbs və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə məsələnin baxılmasına aid olan materialları təxirə salmadan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərməlidir:

452.5.1. həbsdə saxlama yerinin müdiriyyətindən şikayətin verilməsi haqqında bildiriş aldıqda;

452.5.2. apellyasiya instansiyası məhkəməsinin tələbnaməsini aldıqdan sonra.

Maddə 453. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması

453.1. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından şikayətin və ya protestin alındığı gündən sonra 3 (üç) gün müddətində apellyasiya instansiyası məhkəməsi barəsində şikayət verilmiş qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclasını keçirməlidir.

453.2. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair apellyasiya instansiyası məhkəməsində qapalı məhkəmə iclasında 3 (üç) hakimdən ibarət tərkibdə baxılır.

453.3. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclasında şikayət vermiş şəxs, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror, təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi iştirak etmək hüququna malikdirlər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi izahat vermək üçün məhkəmə iclasına, həmçinin təhqiqatçı (təhqiqat aparən şəxsi), müstəntiqi, habelə zərər çəkmiş şəxsi çağıra bilər. Yuxarıda göstərilən protest və ya şikayətin baxılmasının

müddəti və yeri haqqında vaxtında məlumatlandırılmış şəxslərin gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

453.4. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclası başlananadək apellyasiya instansiyası məhkəməsi ona təqdim olunmuş bütün materialları əvvəlcədən öyrənir.

453.5. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

453.5.1. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını açır, hansı qərardan verilmiş hansı şikayətə və ya protestə baxıldığını elan edir, məhkəmə iclasının iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır və onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;

453.5.2. şikayəti və ya protesti vermiş şəxs öz müraciətini şifahi əsaslandırır, hakimlərin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;

453.5.3. məhkəmə iclasında müraciətlə qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və nümayəndələri iştirak etdiyi halda onlara izahat vermək və öz etirazlarını bildirmək üçün imkan yaradılır;

453.5.4. hakimlər məhkəmə iclasının iştirakçılarına dəqiqləşdirmə üçün zəruri olan suallar verir və yerində məsləhətlər aparıb qərar qəbul edirlər. Məhkəmə iclasında sədrlik edən qəbul olunmuş qərarı məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərə elan edir.

453.6. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasının yekununda apellyasiya instansiyası məhkəməsi aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

453.6.1. birinci instansiya məhkəməsinin qərarını dəyişdirmədən saxlaması barədə;

453.6.2. həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərarın ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi barədə;

453.6.3. həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxs barəsində qətimkan tədbiri kimi həbsin seçilməsi barədə;

453.6.4. həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi barədə;

453.6.5. həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına imtina barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə.

453.7. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi, habelə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının qanuniliyini və əsaslılığını təsdiq edən materiallar məhkəmə iclasına təqdim edilmədiyi halda apellyasiya instansiyası məhkəməsi müvafiq qərarın ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi haqqında qərar çıxarır.

453.8. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının surəti həmin qərar qəbul edildikdən sonra 3 (üç) gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

453.8.1. şikayət vermiş şəxsə;

453.8.2. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora;

453.8.3. təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyətinə.

453.9. Həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə qərarın ləğv edilməsi haqqında apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarını aldıqdan dərhal sonra təqsirləndirilən şəxsi həbsdən azad edir.

453.10. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən hakimin qanuniliyi və əsaslılığı artıq yoxlanılmış qərarından şikayətə və ya protestə təkrarən baxılmasına yol verilmir.

Maddə 483. Cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş şəxs barəsində tətbiq edilən qətimkan tədbirləri

483.1. Cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş şəxslərin səhhətinin vəziyyəti buna mane olmadıqda, onlar barəsində qətimkan tədbirləri tətbiq edilə bilər. Həmin şəxslər həbsdə saxlanıldığı halda onlar tibb müəssisələrinin müvafiq bölmələrində xüsusi həkim nəzarəti altında olmalıdırlar.

483.2. Psixi xəstəliyə tutulmuş şəxslər barəsində səhhətlərinin vəziyyətinə görə qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilə bilmədiyi halda onlar barəsində bu Məcəllənin 474-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhlükəsizlik tədbirləri tətbiq edilir.

Maddə 487. Cinayət işi üzrə icraatın təzələnməsi

487.1. Məhkəmə, barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirin tətbiq edildiyi şəxsi sağalmış hesab etdikdə, tibbi rəy əsasında tibbi xarakterli məcburi tədbirin ləğv edilməsi haqqında qərar çıxarır və cinayət işini ibtidai araşdırmanın aparılması və ya məhkəmə baxışının keçirilməsi üçün göndərilməsi haqqında məsələni həll edir.

487.2. Barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilmiş şəxsin tibb müəssisəsində olduğu vaxt şəxsin həbsdə saxlanıldığı müddətə daxil edilir.

Maddə 493. Şəxsin verilməsi haqqında rəsmi müraciətin məzmunu

493.1. Şəxsin verilməsi haqqında rəsmi müraciətdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

493.1.1. Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanının adı;

493.1.2. xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanının adı;

493.1.3. icraatı üzrə hüquqi yardımın göstərilməsi xahiş edilən cinayət işinin adı və ona dair qısa arayış;

493.1.4. əməlin faktiki hallarının təsviri və sorğu edən dövlətin əsasında əməlin cinayət hesab edildiyi qanununun mətni;

493.1.5. verilməli olan şəxsin soyadı, adı, atasının adı, onun vətəndaşlığı, yaşayış yeri və ya olduğu yer, mümkün olduqda onun xarici görkəminin təsviri və onun şəxsiyyəti barədə digər məlumatlar;

493.1.6. cinayət nəticəsində vurulmuş zərərin məbləği.

493.2. Cinayət təqibinin həyata keçirilməsi üçün şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciətə həbsə alma haqqında qərarın təsdiq edilmiş surəti əlavə edilməlidir.

493.3. Hökmün icra edilməsi üçün şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciətə qanuni qüvvəyə minmiş hökmün təsdiq edilmiş surəti və məhkuma tətbiq edilən cinayət qanunu müddəasının mətni əlavə edilməlidir. Məhkum cəzanın bir hissəsini çəkəndə bu barədə də məlumatlar verilir.

Maddə 494. Şəxsin verilməsi üçün əlavə sənədlərin tələb edilməsi

494.1. Şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciətdə zəruri olan bütün məlumatlar olmadıqda Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı əlavə məlumatları 1 (bir) ayadək müddətə təqdim edilməsini tələb edə bilər. Bu müddət xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanının vəsatəti əsasında daha 1 (bir) ayadək müddətə uzadıla bilər.

494.2. Həbsdə olan şəxsin verilməsi üçün xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanı təyin edilmiş müddət ərzində əlavə məlumatları təqdim etmədikdə həmin şəxs Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı tərəfindən azad edilir.

Maddə 495. Verilməsi üçün şəxsin həbsə alınması

495.1. Xarici dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanından hər hansı şəxsin verilməsi barədə xahişi və onun həbsə alınması haqqında qərarın surətini aldıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı zərurət olduqda və bu Məcəllənin müddəalarına riayət etməklə şəxsin verilməsi haqqında qərar qəbul edilənədək onun tutulması və həbsə alınması üçün tədbirlər görə bilər.

495.2. Bu Məcəllənin 495.1-ci maddəsinin müddəsinə uyğun olaraq həbsə alınmış şəxs barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin təsdiq edilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi üçün hakimə müraciət etmək hüququna malikdir.

495.3. Zəruri hallarda Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı bu Məcəllənin müddəalarına riayət etməklə xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanının vəsatəti əsasında hüquqi yardım göstərilməsi qaydasında, həmçinin barəsində verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciət daxil olmamış şəxsi də tutmaq səlahiyyətinə malikdir. Belə halda müvafiq vəsatət:

495.3.1. əvvəlcədən poçt, teleqraf, teleks və ya telefaks vasitəsi ilə alınmalı;

495.3.2. həmin vəsatət həbsə alma haqqında qərara və ya qanuni qüvvəyə minmiş hökmə istinadı əks etdirməlidir;

495.3.3. şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciətin əlavə olaraq yaxın 48 saat müddətində təqdim ediləcəyini təsdiq etməlidir.

495.4. Azərbaycan Respublikasının cinayət təqibi orqanı şəxsin verilməsi xahişi barəsində rəsmi müraciət əsasında həmin şəxsin tutulması və ya həbs edilməsi, habelə belə müraciət alınanadək hüquqi yardım göstərilməsi qaydasında xarici dövlətin vəsatəti əsasında onun tutulması barədə dərhal xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanını məlumatlandırır.

495.5. Bu Məcəllənin 495.1 və 495.3-cü maddələrinin müddəalarına müvafiq olaraq həbsə alınmış şəxs cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərindən şikayətlə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir. Həmin şikayətə bu Məcəllənin 442 - 454-cü maddələrində müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

Maddə 497. Verilməsi xahişi ilə əlaqədar həbs edilmiş şəxsin azad edilməsi

497.1. Bu Məcəllənin 495.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq tutulmuş şəxs onun tutulduğu andan 48 saat müddətində Azərbaycan Respublikasının cinayət təqibi orqanına həmin şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciət daxil olmadığı halda azad edilməlidir.

497.2. Bu Məcəllənin 495.1-ci maddəsinə əsasən verilməsi haqqında qərar qəbul ediləndək həbsə alınmış şəxs Azərbaycan Respublikasının cinayət təqibi orqanı onun verilməsinin qeyri-mümkünlüyü və ya verilməsindən imtina haqqında qərar qəbul etdikdə dərhal azad edilməlidir.

Maddə 499. Verilmiş şəxsin təhvil verilməsi

499.1. Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı verilmənin vaxtı və yeri haqqında xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanına məlumat verir.

499.2. Xarici dövlətin sorğu edən səlahiyyətli hakimiyyət orqanı müəyyən edilmiş verilmə tarixindən sonra 15 (on beş) gün müddətində verilməli olan şəxsi qəbul etmədikdə həmin şəxs həbsdən azad edilməlidir.

Maddə 507. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası barədə hakimin göstərişi

507.1. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası barədə hakimin göstərişi, bir qayda olaraq, məhkəmənin müvafiq hökmünün və ya qərarının qanuni qüvvəyə mindiyi andan təxirə salınmadan yerinə yetirilir.

507.2. Təqsirləndirilən şəxsə bəraət verilməsi və ya onun cəzadan azad edilməsi haqqında məhkəmənin hökmünün icrası barədə hakimin göstərişi hökm elan edildikdən dərhal sonra verilir. Belə halda məhkəmə iclası zalında olan təqsirləndirilən şəxs dərhal həbsdən azad edilir.

507.3. Hökm elan edildikdən sonra hakimin göstərişi ilə aşağıdakı hallarda təqsirləndirilən şəxs dərhal həbsdən azad edilir:

507.3.1. şəxs cəza təyin edilmədən məhkum edildikdə;

507.3.2. şəxs azadlıqdan məhrum etməyə şərti və ya hökmün icrası təxirə salınmaqla məhkum edildikdə;

507.3.3. şəxs azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzaya məhkum edildikdə;

507.3.4. şəxs tutulma və ya qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi nəticəsində həbsdə olduğu və ya apellyasiya, yaxud kassasiya qaydasında ləğv edilmiş qərar əsasında həmin cinayət işi üzrə cəza çəkdiyi müddəti aşmayan müddətə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum edildikdə.

507.4. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icra edilməsi haqqında hakimin göstərişi hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icraya yönəldilməsi vəzifəsi üzərinə qoyulmuş müəssisə və orqanların vəzifəli şəxslərinə göndərilir. Hakimin göstərişi ilə birlikdə, həmçinin məhkəmənin müvafiq hökmünün və ya digər yekun qərarının surəti göndərilir.

507.5. Hökmün icra edilməsi haqqında göstərişlə eyni zamanda hakim həbsdə olan və azadlıqdan məhrum etməyə məhkum edilmiş şəxsin razılığı ilə onun ailəsinə hökmün icraya yönəldilməsi barədə məlumat verir.

507.6. Hökmə məhkumun xüsusi və ya hərbi rütbədən məhrum edilməsi, fəxri addan, yaxud məhkumun dövlət təltifindən məhrum edilməsi haqqında məsələnin qoyulmasının zəruriliyi nəzərdə tutulduğu halda hakim müvafiq təqdimatı və məhkəmə hökmünün surətini məhkuma xüsusi və ya hərbi rütbə vermiş, fəxri ad, yaxud dövlət təltifi ilə təltif etmiş orqana göndərir.

POLİS HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

I fəsil

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

Bu qanunda aşağıdakı anlayışlardan istifadə olunur:

polis - Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyətinə mənsub olan vahid mərkəzləşdirilmiş, hüquq-mühafizə orqanıdır;

polis əməkdaşı - polis orqanlarında müəyyən vəzifə tutan və bu qanunla müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən dövlət qulluqçusudur;

tutulma - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılmaqla onun müvəqqəti saxlanılma yerində saxlanmasıdır;

həbs - inzibati xətanın törədilməsinə görə inzibati tənbeh kimi və ya qətimkan tədbiri qismində Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada şəxsin azadlığını müvəqqəti məhdudlaşdırmaqla müvafiq həbsdə saxlanılma yerində saxlanmasıdır;

fiziki qüvvə - insan əzələlərinin gərilməsi nəticəsində yaranan güc vasitəsi ilə mexaniki təsir göstərmək qabiliyyətidir;

xüsusi vasitələr - dəyənəklər, əl-qolu bağlama vasitələri, xüsusi təyinatlı gözyaşardıcı qazlar, rezin güllələr, suatan vasitələr, nəqliyyatın məcburi dayandırma vasitələri və Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş digər xüsusi vasitələrdir.

Maddə 2. Polis haqqında qanunvericilik

Polis haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktlarından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Maddə 3. Polisin təyinatı və əsas vəzifələri

I. Azərbaycan Respublikasında polisin təyinatı insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini və mülkiyyətini hüquqa zidd əməllərdən qorumaqdan ibarətdir.

II. Polisin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək;
- 2) cinayətlərin və digər xətaların qarşısının alınması üçün tədbirlər görmək;
  - 2-1) yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində fəaliyyət göstərmək.
- 3) şəxsiyyəti, insan hüquq və azadlıqlarını və mülkiyyəti hüquqa zidd əməllərdən qorumaq;
- 4) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda dövlət idarələrini və digər obyektləri mühafizə etmək;
- 5) törədilmiş cinayətləri açmaq;
- 6) cinayətlərin qeydiyyatını və uçotunu aparmaq;
- 7) cinayətkarları aşkara çıxarmaq və tutmaq;
- 8) səlahiyyətlərinə aid edilmiş işlər üzrə təhqiqat və istintaq aparmaq;
- 9) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər daxilində inzibati tənbeh və ya başqa təsir tədbirləri tətbiq etmək, tutulmuş və inzibati xətaya görə həbsə alınmış şəxsləri saxlamaq;
- 10) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;
- 11) kriminalistik və başqa tədqiqatların aparılmasını təmin etmək;

12) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada istintaq təcridxanalarında əməliyyat-axtarış fəaliyyətini müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə birgə həyata keçirmək;

13) hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını hüquqa zidd əməllərdən qorumaq məqsədi ilə müqavilələr bağlamaq;

14) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş icazə-qeydiyyat işlərini aparmaq;

15) yol hərəkəti qaydalarına və hərəkət təhlükəsizliyinə riayət olunmasına nəzarət etmək;

16) yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;

17) yol hərəkəti və onun təhlükəsizliyi göstəricilərinin vahid dövlət uçotu sistemini təşkil etmək.

III. Polisi bu Qanunla müəyyən edilməmiş vəzifələrin icrasına cəlb etmək qadağandır.

Maddə 4. Polisi fəaliyyət prinsipləri və istiqamətləri

I. Polis insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik və təkbəşçilik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.

II. Polisi fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

1) ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

2) cinayətlərin və digər hüquqpozumaların qarşısının alınması və açılması;

3) yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Maddə 5. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində polisi fəaliyyəti

I. Polis öz vəzifələrini yerinə yetirərkən irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və qanuni mənafelərini hüquqa zidd əməllərdən qoruyur.

II. Polisi hər hansı şəxsə insanın ləyaqətini alçaldan şəkildə rəftar etməsi yolverilməzdir. Cinayət törədən və ya törətməkdə şübhələnilən şəxsləri məlumat verməyə və ya cinayət əməlini törətməkdə təqsirini etiraf etməyə məcbur etmək, bu məqsədlə onları və digər şəxsləri hədələmək, işgəncəyə məruz qoymaq, onlara hər hansı fiziki və ya mənəvi təsir göstərmək qadağandır.

III. Şəxsin hüquq və azadlıqlarına qarşı polis tərəfindən bu Qanunla nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada yol verilir.

IV. Hər hansı şəxsin hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıldıqda polis əməkdaşı məhdudlaşdırmanın əsaslarını və səbəblərini, habelə bununla əlaqədar həmin şəxsin hüquq və vəzifələrini ona izah etməlidir.

V. Polis tutulan və ya həbsə alınan şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

VI. Şəxsin hüquqları, azadlıqları və qanuni mənafeləri polis əməkdaşları tərəfindən pozulduqda polis orqanı həmin şəxsin pozulmuş hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin bərpa olunması üçün zəruri tədbirlər görməyə, vurulan ziyanı ödəməyə borcludur.

VII. Polis əməkdaşlarının qanuna zidd hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan qaydada ödənilir.

Maddə 6. Polisi fəaliyyətində aşkarlıq

I. Polis öz fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət orqanlarına və əhaliyə məlumat verir.

II. Polisə dövlət, ailə, peşə və kommersiya sirrini, prokurorun, müstəntiqin və ya məhkəmənin müvafiq icazəsi olmadan ibtidai və məhkəmə istintaq materiallarını, habelə insanların

şəxsi həyatına, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafeələrinə toxunan, onların ləyaqətini alçalda bilən məlumatları açıqlamaq qadağandır.

III. Fiziki və hüquqi şəxslər haqqında polisə yaydığı məlumatların həqiqətə uyğun olmadığı müəyyənləşdirildikdə polis bir ay müddətində həmin məlumatları onların yayıldığı formada təkzib etməlidir.

Maddə 7. Polis qanuni tələblərinin icrasının məcburiliyi

I. Polis əməkdaşı bu qanunla müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətləri yerinə yetirərkən dövlət hakimiyyətinin nümayəndəsi kimi çıxış edir.

II. Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan bütün hüquqi və fiziki şəxslər polis əməkdaşının qanuni tələblərini icra etməlidirlər.

III. Polis əməkdaşının qanuni tələblərinə tabe olmamaq, ona müqavimət göstərmək və zor işlətmək və ya onu təhqir etmək Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 8. Polis fəaliyyətinə müdaxilənin yolverilməzliyi

Qanunla səlahiyyət verilmiş şəxslərdən başqa, hər hansı şəxsin istənilən səbəbdən polis qanuni fəaliyyətinə məhdudiyət qoyması, təsir və müdaxilə etməsi yolverilməzdir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq qaydada məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 9. Polis tərkib hissələri və tabeliyi

Polis xidmətlərinin yaradılması, yenidən qurulması və ləğvi, polis fəaliyyətinə rəhbərlik, polis orqanlarında vəzifəyə təyin və vəzifədən azad etmə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi qaydada həyata keçirilir.

Maddə 10. Polis vəzifələrinin yerinə yetirilməsində dövlət orqanlarının, yerli özünüidarətmə orqanlarının və ayrı-ayrı şəxslərin iştirakı

I. Dövlət hakimiyyəti orqanları və yerli özünüidarətmə orqanları polisə öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə kömək göstərməlidirlər.

II. Hər bir şəxs polisə öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə kömək göstərə bilər. Polis, üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmək üçün, heç kəsi əməkdaşlığa məcburi cəlb edə bilməz.

III. Hazırlanan, törədilən və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbəri olan hər bir şəxs bu barədə polisə məlumat verməlidir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda bu məlumatların verilməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

IV. Polis əməkdaşı olmayan dövlət hakimiyyəti orqanlarının əməkdaşları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada ictimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunması işinə cəlb edildikdə bu sahədə polis vəzifələri onların da üzərinə qoyulur. Belə olduğu halda polis əməkdaşları üçün nəzərdə tutulan hüquqi, maddi və sosial təminatlar onlara da şamil edilir.

V. Yaşayış yeri üzrə ictimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı yaranan sosial problemlərin birgə həlli üçün ayrı-ayrı şəxslər könüllülük əsasında polis orqanları tərəfindən ictimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunması işinə cəlb edilə bilərlər. İctimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunmasında könüllü olaraq iştirak edən şəxslərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üçün yerli polis orqanlarının yanında ictimai şuralar yaradıla bilər.

İctimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunması üzrə könüllü ictimai fəaliyyət aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

1) hüquqazidd və cəmiyyətə qarşı hörmətsiz davranışın qarşısının alınması məqsədilə maarifləndirmə və təbliğat işinin aparılması;

2) narkomanıyanın və alkoqolizmin, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası;

3) cinayətlərin və digər hüquqpozumların qarşısının alınmasını və araşdırılmasını təmin etmək məqsədilə zəruri məlumatların polis orqanlarına verilməsi.

Cinayət törətdiyinə görə əvvəllər məhkum olunmuş, psixi xəstəliklə, narkomanlıqla, alkoqolizmlə bağlı müalicə-profilaktika müəssisələrində qeydiyyatda olan, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətliliyi məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə təsdiq edilmiş şəxslər ictimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin olunması üzrə könüllü ictimai fəaliyyətə cəlb edilə bilməzlər.

Maddə 11. Polisin beynəlxalq əlaqələri

Azərbaycan Respublikasının polis orqanlarının xarici ölkələrin polis orqanları və beynəlxalq polis təşkilatları ilə əməkdaşlığı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, xarici ölkələrin polis orqanları ilə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının bağladığı müqavilələr, habelə Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq polis təşkilatlarının nizamnamələri və əsasnamələri ilə tənzimlənir.

Maddə 12. Polisin fəaliyyətinə nəzarət

I. Bu qanunun müddələrinin icrasına idarə daxili və idarədən kənar nəzarət həyata keçirilir.

II. Polisin fəaliyyətinə idarə daxili nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı, idarədən kənar nəzarəti isə müvafiq icra hakimiyyəti həyata keçirir. Polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarəti qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində məhkəmələr və prokurorluq orqanları həyata keçirir.

II FƏSİL

POLİS ƏMƏKDAŞININ SƏLAHIYYƏTLƏRİ

Maddə 13. Polis əməkdaşının ümumi vəzifələri

I. Polis əməkdaşının ümumi vəzifələri aşağıdakılardır:

1) hazırlanan cinayət və ya digər hüquqpozmalara qarşısının alınması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görmək;

2) cinayət və ya digər hüquqpozmalar törətmiş şəxsin tutulması və polisə gətirilməsi üçün tədbirlər görmək;

3) cinayətin baş verdiyi hadisə yerinin mühafizəsini təşkil etmək və şahidlərin müəyyənləşdirilməsi üçün tədbirlər görmək;

4) cinayətdən və digər hüquqpozmalardan, bədbəxt hadisədən zərərçəkmişlərə, həmçinin köməksiz, həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə düşmüş şəxsə kömək və ilk tibbi yardımın göstərilməsini təmin etmək;

5) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin pozulmamasını təmin etmək;

6) təbii fəlakətlər, qəzalar və digər fəvqəladə hallar baş verdikdə insanların və əmlakın xilas etmə tədbirlərində iştirak etmək;

6-1) yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirmək;

7) səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş davranış qaydalarına riayət etmək.

II. Polis əməkdaşları öz vəzifələrini həyata keçirərkən ayrıca əmr və ya göstəriş gözləmədən əməkdaşlıq etməyə, qarşılıqlı fəaliyyət göstərməyə və bir-birinə hərtərəfli kömək etməyə borcludurlar.

III. Hər hansı şəxsə müraciət edərkən polis əməkdaşı adını, soyadını, rütbəsini bildirməli və xidməti vəsiqəsini göstərməklə özünü təqdim etməlidir.

IV. Polis əməkdaşı öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən bilavasitə və birbaşa rəisinə tabedir.

V. Polis əməkdaşı həmçinin tabeçilik üzrə yuxarı rəisin əmr və göstərişlərini icra etməyə borcludur.

VI. Hər hansı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə cəlb edildikdə, polis əməkdaşı xidmət üzrə tabeliyi olmayan polisin yuxarı rütbəli şəxsinin əmr və göstərişlərini icra etməyə borcludur.

VII. Polis əməkdaşı açıq-aşkar qanuna zidd əmr və ya göstəriş aldıqda qanunu rəhbər tutmalı, bu barədə polisin rəhbərliyinə məlumat verməlidir.

VIII. Açıq-aşkar qanunsuz əmri və ya göstərişi icra etməmək məsuliyyətə səbəb olmur. Belə əmri və ya göstərişi icra edən polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Maddə 14. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) hər bir şəxsin təhlükəsizliyini təmin etmək;
- 2) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə səlahiyyətlərinə aid edilmiş inzibati xətalara dair işlər üzrə icraatı aparmaq;
- 3) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqat, istintaq orqanlarının və məhkəmələrin qərarlarını icra etmək;
- 4) qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada tutulan şəxsi müvafiq orqanlara təhvil veriləndək saxlamaq;
- 5) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əşyaların, o cümlədən odlu silahın, döyüş sursatının, zəhərli maddələrin və sair zərərli materialların əldə edilməsi, saxlanması, gözdürülməsi, daşınması üçün müəyyənləşdirilmiş qaydada icazə vermək, dövriyyəsinə nəzarət etmək, çoxaldıcı rəngli qurğuların (kseroksların) qeydiyyatını aparmaq;
- 6) Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində tətbiq edilən fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət rejimini təmin etmək, epidemiyaya və ya epizootiya zamanı karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- 7) kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişini təmin etmək;
- 8) müvafiq dövlət orqanlarına və vəzifəli şəxslərə, yaxud qanuni sahiblərinə təhvil veriləndək sahibsiz əmlakın və dəfinələrin, habelə tapılmış və polisə təhvil verilmiş sənədlərin, əşyaların və digər əmlakın saxlanılmasını və mühafizəsini təmin etmək;
- 9) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda qeydiyyat və uçot işlərini aparmaq;
- 10) digər dövlət orqanları və ictimai təşkilatlarla birlikdə azyaşlılar arasında hüquq qaydasının pozulmasının və nəzarətsizliyin qarşısının alınmasında iştirak etmək;
- 11) cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsini təmin etmək
- 12) hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını hüquqa zidd əməllərdən qorumaq;
- 13) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 15. Cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri

Cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1) cinayətin və digər hüquqpozmanın qarşısının alınması, baş vermiş cinayət hadisəsinin aşkara çıxarılması və onu törədən şəxsin müəyyənləşdirilməsi, cinayəti doğuran səbəblərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək;
- 2) cinayət və digər hüquqpozmalar haqqında daxil olan ərizələrin və məlumatların qəbul edilməsini, qeydiyyatdan keçirilməsini və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada tədbirlərin görülməsini təmin etmək;
- 3) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada cinayət işlərini başlamaq, təhqiqat və istintaq aparmaq;

4) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada əməliyyat-axtariş fəaliyyətini həyata keçirmək;

5) bu maddənin 1-4-cü bəndlərində göstərilən məsələlər üzrə məhkəmənin (hakimin) və ya prokurorun qərarlarını, habelə müstəntiqin və ya təhqiqatçının qərarlarını və yazılı tapşırıqlarını icra etmək.

Maddə 15-1. Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri

Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında qanunvericilikdə göstərilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar, habelə onların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya onların davranışına mənfi təsir göstərən, yaxud onlarla qəddar rəftar edən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr barəsində profilaktik iş aparmaq;

yetkinlik yaşına çatmayanların qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi barədə məhkəmənin qərarını yetkinlik yaşına çatmayanın qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə çatdırılması hissəsində icra etmək;

inzibati məsuliyyətə və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən ictimai təhlükəli əməllərin törədilməsi, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınca yerinə yetirməyən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr, yaxud vəzifəli şəxslər barəsində müraciətlərə öz səlahiyyətləri daxilində baxmaq;

müvafiq dövlət orqanlarına və müəssisələrə yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığına, qanunazidd əməllər törətməsinə imkan yaradan səbəb və hallar barədə məlumat vermək.

Maddə 16. Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri

Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri aşağıdakılardır:

1) nəqliyyatın və piyadaların hərəkətini nizama salmaq, sürücülər və piyadalar tərəfindən yol hərəkəti qaydalarının gözlənilməsinə nəzarət etmək, yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin etmək;

2) yolların təmiri, tikintisi, layihələşdirilməsi, istismarı və onlara xidmət zamanı yol hərəkəti təhlükəsizliyinin tələbləri ilə bağlı qüvvədə olan qaydalara, normativlərə və standartlara əməl olunmasına nəzarət sahəsində öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq tədbirlər görmək;

3) nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətinə nəzarət etmək;

4) təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bütün müəssisələr, idarələr, təşkilatlar və fiziki şəxslər tərəfindən yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin olunması, avtonəqliyyat vasitələrinin zərərli tullantılarından ətraf mühitin qorunması sahəsində qüvvədə olan qaydaların, normativlərin və standartların tələblərinə riayət edilməsində dövlət nəzarətini təmin etmək;

5) yol hərəkəti qaydalarının pozulması və yol-nəqliyyat hadisələri üzrə təhqiqat aparmaq, səlahiyyətləri çərçivəsində inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq etmək;

6) yol hərəkəti qaydaları və sürücülük vərdişləri üzrə imtahanlar qəbul etmək və nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ verən sürücülük vəsiqələrini vermək;

7) nəqliyyat vasitələrinin və qoşquların qeydiyyatını aparmaq, onlara dövlət nömrə nişanlarını vermək.

Maddə 17. Polis əməkdaşının ümumi hüquqları

Üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) hər bir şəxsdən cinayətlərə və digər hüquqpozmalara, şəxsiyyət və ictimai asayiş üçün təhlükə törədən və onlara şərait yaradan hərəkətlərə son qoyulmasını tələb etmək;
- 2) cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhə edilənlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün sənədlərini yoxlamaq;
- 3) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada cinayət və ya digər hüquqpozma törətmiş yaxud törədilməsində şübhələnilən şəxsi tutmaq;
- 4) cinayətin və digər hüquqpozmanın törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət və qeyri-dövlət orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə, təşkilatlara, siyasi partiyalara, ictimai birliklərə, həmkarlar ittifaqları təşkilatlarına və vəzifəli şəxslərə baxılması məcburi olan təqdimatlar vermək;
- 5) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada yaşayış binalarına və ya digər tikililərə, torpaq sahələrinə, müəssisə, idarə, təşkilatların ərazilərinə və tikililərinə daxil olmaq;
- 6) xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayəndəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitələri istisna edilməklə, son zərurət vəziyyətində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus olan nəqliyyat vasitələrində hadisə yerinə getmək, təcili tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxsləri tibb müəssisələrinə çatdırmaq və cinayət törətmiş şəxsləri təqib etmək üçün bu nəqliyyat vasitələrindən istifadə etmək (belə hallarda nəqliyyat vasitələri sahiblərinin tələbi ilə onlara dəymiş ziyan polis tərəfindən ödənilməlidir);
- 7) dəbilqə, qalxan, zirehli köynək və digər fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək;
- 8) bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada və hallarda fiziki qüvvə işlətmək, habelə xüsusi vasitələr və odlu silah saxlamaq, gəzdirmək və onları tətbiq etmək.

Maddə 18. İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının hüquqları

İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) inzibati xətalara dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan tədbirləri görmək;
- 2) ictimai qayda və ya insanların təhlükəsizliyi üçün təhlükə yarandıqda ərazilərə və binalara girişi və orada olmağı məhdudlaşdırmaq, aparılan işləri dayandırmaq, nəqliyyatın hərəkətini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;
- 3) inzibati xəta törətmiş şəxs barəsində protokol tərtib etmək, şəxsi baxış keçirmək, əşyalarını yoxlamaq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada və müddətdə onu polisdə saxlamaq;
- 4) cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhələnilən hərbi qulluqçuları tutub hərbi patrullara, hərbi komendanta, qoşun hissələrinin komandirlərinə və ya hərbi komissarlara təhvil vermək;
- 5) ictimai yerlərdə sərxoş vəziyyətdə olan və müstəqil hərəkət etmək qabiliyyətini itirən, özünə və ya ətrafdakılara zərər yetirə bilən şəxsi xüsusi tibb müəssisələrinə gətirmək;
- 6) inzibati qaydada həbs edilmiş, inzibati nəzarətdə olan, habelə polisdə profilaktika uçuşunda olan şəxslərin fotosəkilini çəkmək Qanunla müəyyən edilmiş hallarda və barmaq izlərini götürmək;
- 7) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada avarılıqla və ya dilənçiliklə məşğul olan şəxsi qəbuletmə-bölüşdürmə məntəqəsinə gətirmək;
- 8) ictimai təhlükəli əməllərə görə məhkəmənin qərarı ilə təyin olunmuş tibbi xarakterli məcburi tədbirlərdən yayınan ruhi xəstələri, xroniki alkoqolikləri, narkomanları tutmaq və xüsusi tibb müəssisələrinə gətirmək;
- 9) çıxarılıb.
- 10) hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən odlu silahın, döyüş sursatının, zəhərli maddələrin və digər zərərli materialların saxlandığı və istifadə olunduğu yerlərə, habelə onların dövriyyədə olduğu

obyektlərə (hərbi obyektlər istisna olmaqla) baxış keçirmək, bu cür əşyaların, maddələrin və materialların istifadəsi barədə müəyyənləşdirilmiş qaydaların pozulduğu aşkar edildikdə qüsurların aradan qaldırılması haqqında icrası məcburi olan yazılı göstərişlər vermək və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan digər tədbirləri görmək;

11) saxtalaşdırma əlaməti olan sənədləri, habelə mülki dövriyyədən çıxarılmış və xüsusi icazə olmadan saxlanılan əşyaları, maddələri, materialları və qurğuları götürmək, sahibsiz əmlakın saxlanılmasını təmin etmək və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada onlar barəsində məsələnin həll edilməsi üçün tədbirlər görmək.

Maddə 19. Cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının hüquqları

Cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və onların açılması sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) hazırlanan və törədilmiş cinayətlər haqqında ərizə və məlumatları yoxlamaq;
- 2) cinayətin açılması, təhqiqatın və istintaqın aparılması ilə əlaqədar hüquqi və fiziki şəxslərdən, dövlət sirri təşkil edən sənədlər istisna olmaqla, zəruri izahatlar, məlumatlar, arayışlar, sənədlər almaq, cinayət törətməkdə şübhələnilən şəxslərin barmaq izlərini götürmək, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada prosessual hərəkətləri həyata keçirmək;
- 3) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hüquqları həyata keçirmək;
- 4) cinayətin törədilməsi şəraitinin, onu törədən şəxsin, zərərçəkənlərin və şahidlərin müəyyənləşdirilməsi, gizlənən cinayətkarların və xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin axtarışı üçün dövlət informasiya vasitələrinin imkanlarından pulsuz istifadə etmək.

Maddə 19-1. Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının hüquqları

Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) yetkinlik yaşına çatmayanları cinayətkar fəaliyyətə, fahişəliyə və ya digər əxlaqsız əməllərə cəlb etmiş, yaxud yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində digər qanunazidd əməllər törətmiş şəxsləri, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınca yerinə yetirməyən valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri, vəzifəli şəxsləri aşkar etmək, onlar barəsində öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görmək;
- 2) yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən hüquq pozuntularının törədilməsinə şərait yaradan səbəb və halların aradan qaldırılması üzrə öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görmək, bu barədə müvafiq dövlət orqanlarına, idarə, təşkilat və müəssisələrə təkliflər vermək;
- 3) hüquq pozuntuları törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində, habelə onların tərbiyəsi, təhsili və saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınca yerinə yetirməyən və ya onların tərbiyəsinə mənfi təsir göstərən, yaxud onlarla qəddar rəftar edən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr, yaxud vəzifəli şəxslər barəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada tədbirlər görmək, habelə müvafiq təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında müvafiq dövlət orqanlarına təkliflər vermək;
- 4) qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada məhkəmənin qərarına əsasən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi saxlamaq və yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridetmə mərkəzinə gətirmək, habelə qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsini icazəsiz tərk etmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin müəssisəyə qaytarılması üçün tədbirlər görmək

Maddə 20. Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının hüquqları

Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada nəqliyyat vasitəsini saxlamaq, onu idarə edən şəxsin sürücülük hüququna dair sənədlərini və daşıman yükün sənədlərini yoxlamaq;
- 2) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin sərxoş olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün texniki vasitələrdən istifadə etmək və ya həmin şəxsin tibbi müayinəsini təşkil etmək;
- 3) qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsi və nəqliyyat vasitəsini yol hərəkətində iştirakdan kənarlaşdırmaq;
- 4) yol hərəkəti qaydalarını pozanlardan, yol-nəqliyyat hadisəsinin iştirakçılarından və şahidlərindən izahat almaq və zəruri hallarda onları polisə çağırmaq;
- 5) yol hərəkəti qaydalarının pozulmasına görə inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq etmək, sürücülük hüququndan məhrum etmək barədə materialları məhkəməyə göndərmək;
- 6) yol hərəkətinin təhlükəsizliyi qaydalarına əməl edilmədikdə yollarda təmir-tikinti və digər işlərin görülməsini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;
- 7) təbii fəlakətlər zamanı, habelə qəza təhlükəsinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar yol hərəkətini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;
- 8) texniki vəziyyəti müəyyənləşdirilmiş tələblərə uyğun gəlməyən nəqliyyat vasitələrinin istismarını qadağan etmək;
- 9) nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin və onunla birlikdə olan sərnişinlərin cinayət törətdiyi və ya törədilməsində şübhələnilməsi haqqında dəqiq məlumatı olduqda, habelə nəqliyyat vasitəsinin idarə olunması ilə cinayət törədilməsinə real təhlükə yarandıqda nəqliyyat vasitəsini təqib etmək.

III FƏSİL

ŞƏXSİN AZADLIQ, MƏNZİL TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQLARININ MƏHDUDLAŞDIRILMASI, FİZİKİ QÜVVƏNİN, XÜSUSİ VASİTƏLƏRİN VƏ YA ODLU SİLAHIN TƏTBİQİ İLƏ BAĞLI POLİS ƏMƏKDAŞININ SƏLAHIYYƏTLƏRİ

Maddə 21. Polis tərəfindən azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması

I. Polis əməkdaşı şəxsin azadlıq hüququnu hakimin qərarına əsasən tutulma və həbsəalma yolu ilə yalnız aşağıdakı hallarda məhdudlaşdırıla bilər:

- 1) cinayət və ya inzibati hüquqpozma törədilməsində şübhəli olduqda, yaxud cinayət və ya inzibati hüquqpozma törətməsinə görə həbs olunduqda;
- 2) yetkinlik yaşına çatmamış şəxs üzərində tərbiyəvi nəzarət həyata keçirildikdə və ya səlahiyyətli orqana gətirildikdə;
- 3) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısı alındıqda, habelə ruhi xəstələr, alkoqoliklər, narkomanlar və avaralıqla məşğul olanlar zərərsizləşdirildikdə;
- 4) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısı alındıqda və ya şəxs ölkədən çıxarıldıqda, yaxud başqa dövlətə verildikdə;
- 5) təqsirləndirilən şəxsin, cavabdehin, şahidin məhkəmə iclasına gəlməsini təmin etdikdə, atalığın müəyyənləşdirilməsi üçün test keçirildikdə, psixi müayinə aparıldıqda və ya hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsi təmin edildikdə.

II. Polis əməkdaşı hər hansı şəxsi o vaxt tuta və ya həbsə ala bilər ki, məhkəmənin (hakimin) qərarında məhz həmin şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulsun.

III. Polis əməkdaşı tərəfindən məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirəsalınmazdan tutulmasına yalnız aşağıdakı hallarda yol verilə bilər:

- 1) şəxs cinayət və ya inzibati xəta törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda;

2) hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət və ya inzibati xəta törətdiyini göstərdikdə;

3) şübhə edilən şəxsə və ya onun paltarında, ona məxsus digər əşyalarda və ya mənzilində cinayətin və ya inzibati xətanın izləri tapıldıqda.

IV. çıxarılıb

V. Şəxsin qanunsuz tutulmasına və ya həbsə alınmasına yol vermiş polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş məsuliyyət daşıyır.

Maddə 22. Polis tərəfindən azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılma müddətləri

I. Bu qanunun 21-ci maddəsinin I-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılma müddəti yalnız qanunla müəyyənləşdirilir.

II. Bu qanunun 21-ci maddəsinin III-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması müddətləri inzibati xətanın törədilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının İnzibati xətalər haqqında qanunvericiliyi ilə, cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar isə Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir.

Maddə 23. Azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı polis əməkdaşının vəzifələri

I. Azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı səlahiyyətlərini həyata keçirən polis əməkdaşı:

1) zəruri müdafiə və son zərurət halları istisna olmaqla, şəxsin tutulması və ya həbsə alınması zamanı təhlükəsiz üsul və vasitələrdən istifadə etməlidir;

2) tutulan və ya həbsə alınan şəxsə özünü təqdim etməklə xidməti vəsiqəsini göstərməlidir;

3) tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirməli, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etməlidir;

4) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsi təxirəsalınmadan polis orqanına gətirməli, tutulma və ya həbsəalma faktını Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada protokollaşdırmalı, tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsi bu protokolla tanış etməli, hər bir tutulma və ya həbsəalma faktını müvafiq polis orqanında qeydiyyatdan keçirməlidir;

5) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin yaxın qohumlarına, onun tələbi ilə iş və ya təhsil yerinə tutulması və ya həbsə alınması barədə təxirə salınmadan məlumat verməlidir (qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların və psixi vəziyyətinə görə imkanı olmayan tutulmuş şəxslərin ailə üzvlərinə müvəqqəti saxlama yerlərinin müdiriyyəti öz təşəbbüsü ilə xəbər verir);

6) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsin tələbi ilə habelə müdafiəçinin iştirakı məcburi olan hallarda həmin şəxsin müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququnu təmin etməlidir;

7) tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxslə davranışda onun şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmalı, qadınlara, yetkinlik yaşına çatmayanlara, qocalara, xəstələrə və əlillərə xüsusi diqqət yetirməlidir;

8) çıxarılıb

9) çıxarılıb

10) məhkəmənin (hakimin) qərarına əsasən, habelə tutulma və ya həbsəalma müddətləri keçəndən sonra tutulan və ya həbsə alınan şəxsi dərhal azad etməlidir.

II. Polis əməkdaşı tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlarını təmin edir.

Maddə 24. Polis tərəfindən mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması

I. Polis əməkdaşı tərəfindən hər hansı şəxsin mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasına və mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə daxil olmasına yalnız aşağıdakı hallarda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yol verilir:

1) hakimin qərarı olduqda;

2) digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması və yaxud ağır cinayətlərin, bədbəxt hadisələrin, təbii fəlakətlərin, qəzaların, epidemiyaların və epizootiyaların qarşısının alınması və onların nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədi ilə təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirildikdə.

II. Hakimin qərarı olmadan polis əməkdaşı mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə aşağıdakı əsaslardan birinin olduğu barədə dəqiq məlumatı və ya əsaslı şübhələri olduğu halda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada daxil ola bilər:

1) mənzildə şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətin və ya xüsusi təhlükəli dövləti cinayətin törədilməsi;

2) cinayət törətmiş, həbsdən və ya cəzaçəkmə müəssisələrindən qaçmış şəxsin həmin mənzildə gizlənilməsi;

3) cinayət törətmiş şəxsin bilavasitə "isti izlərlə" təqib edilməsi;

4) mənzildə insan meyidinin olması;

5) mənzildə insan həyatı və ya sağlamlığı üçün real təhlükənin olması, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilən əxlaqsız hərəkətlərin edilməsi.

III. Məhkəmənin (hakimin) qərarı və ya bu maddənin I və II-ci hissələrində göstərilmiş hallardan və əsaslardan hər hansı biri olmadan mənzil toxunulmazlığı hüququnu məqsədüyükunluq, müvəqqəti zərurilik və ya digər mülahizələrlə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

IV. çıxarılıb

V. Bu maddənin müddəaları fiziki və ya hüquqi şəxslərə məxsus qeyri-yaşayış binalarına, tikililərə, torpaq sahələrinə və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş digər obyektlərinə daxilolma hallarına da şamil edilir.

VI. Mənzil toxunulmazlığı hüququnun qanunsuz məhdudlaşdırılmasına yol vermiş polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş məsuliyyət daşıyır.

Maddə 25. Mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı polis əməkdaşının vəzifələri

I. Mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı səlahiyyətlərini həyata keçirən polis əməkdaşı:

1) Bu Qanunun 24-cü maddəsinin I-ci və II-ci hissələrində göstərilmiş hallar və əsaslar olmadan mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə əsassız daxil olmamalıdır;

2) mənzilə daxil olmazdan əvvəl orada yaşayan və ya müvəqqəti qalan başqa şəxsə mənzilə daxilolmanın əsaslarını bildirməlidir;

3) mənzilə daxilolma ilə əlaqədar mənzildə yaşayan şəxsə onun hüquqlarını, həmin şəxs mənzilə daxil olmağa icazə vermədikdə isə onun qanuna zidd hərəkət etdiyini izah etməlidir;

4) mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə daxilolma zamanı zəruri müdafiə və ya son zərurət halları istisna olmaqla, təhlükəsiz üsul və vasitələrdən istifadə etməli, mənzildə olan şəxslərin şərəf və ləyaqətinə, həyatı və sağlamlığına, mülkiyyətinə hörmətlə yanaşmalı, zərurət olmadan zərər vurulmasına yol verməməlidir;

5) mənzilə orada yaşayanların iradəsi ziddinə daxilolma faktını Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada təxirəsalınmadan protokollaşdırmalı və müvafiq polis orqanında qeydiyyatdan keçirməlidir;

6) çıxarılıb

7) mənzilə daxilolma ilə əlaqədar mənzildə yaşayanların şəxsi və ailə həyatının ona məlum olmuş hallarını açıqlamamalıdır.

II. Polis əməkdaşı mənzil toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Maddə 26. Polis tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tətbiqi

I. Polis əməkdaşı onun qanuni tələblərini icra etməyən hər hansı şəxsə qarşı yalnız aşağıdakı hallarda fiziki qüvvə tətbiq edə bilər:

- 1) hazırlanan və ya törədilən cinayətin qarşısı alındıqda;
- 2) inzibati xətanı və ya cinayəti törədən şəxs tutulduqda;
- 3) hər hansı hüquqpozmanın törədilməsində güc işlədildikdə.

II. Polis əməkdaşı onun qanuni tələblərini icra etməyən hər hansı şəxsə qarşı xüsusi vasitələri aşağıdakı hallarda tətbiq edə bilər:

1) insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın və ya digər zorakılıq edildikdə;

2) qiyam və ya kütləvi iğtişələr baş verdikdə;

3) girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, tikililər, qurğular, torpaq sahələri və nəqliyyat vasitələri azad edildikdə;

4) yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların binalarına qrup halında basqın dəf edildikdə;

5) müqavimət göstərən və ya insan həyatı və sağlamlığı, habelə mülkiyyət əleyhinə cinayət törədən şəxs yaxalandıqda və ya qaçmağa cəhd göstərdikdə;

6) tutulan şəxs tərəfindən silahlı müqavimət göstərildikdə və ya göstərəcəyinə ehtimal etməyə kifayət qədər əsas olduqda;

7) cinayət törədilməsində şübhələnildiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə, yaxud ömürlük azadlıqdan məhrumetmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasının qarşısını aldıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güc işlədildikdə;

8) ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsi tutub polisə gətirərkən onun müqavimət göstərə biləcəyi və ya qaçma ehtimalı olduqda;

9) həbs olunanları müşayiət etdikdə;

10) şəxsin təhlükəli hərəkətləri ilə özünə və ya ətrafındakılara zərər yetirə biləcəyi ehtimalı olduqda;

11) ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxs tutularkən onu binadan, nəqliyyat vasitəsindən çıxmağa məcbur etdikdə;

12) sürücü öz hərəkətləri ilə insan həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaratdıqda, nəqliyyat vasitəsini dayandırmaq haqqında polis əməkdaşının aşkar olan dayanma tələbinə tabe olmadıqda və onun saxlanılmasına başqa imkan olmadıqda (məcburi dayandırma vasitələri).

III. 2-ci və 12-ci bəndləri istisna olmaqla bu maddənin II-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda polis əməkdaşı xidməti itdən də istifadə edə bilər.

IV. Polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada aşağıdakı hallarda odlu silah tətbiq edə bilər:

1) bu maddənin II-ci hissəsinin 1-ci, 2-ci, 3-cü və 4-cü bəndlərində nəzərdə tutulmuş hallarda ictimai təhlükəli əməl odlu silah işlədilməklə törədildikdə;

2) bu maddənin II-ci hissəsinin 7-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hallar olduqda;

3) insan həyatına qəsd olunduqda və məcburi dayandırma vasitələrinin tətbiqi nəticə vermədikdə;

4) şəxs yaxalanarkən silahlı müqavimət göstərdikdə;

5) insan həyatına real təhlükə yaradan cinayətin qarşısı alındıqda;

6) odlu silahın digər şəxs tərəfindən ələ keçirilməsinin qarşısı alındıqda;

7) insana hücum edən və ya real təhlükə yaradan heyvan məhv edildikdə.

V. Bu maddənin IV-cü hissəsində müəyyən edilən hallardan başqa, həmçinin təhlükə və ya xəbərdarlıq signalı verildikdə, habelə yardım çağırıldıqda odlu silahdan istifadə edilə bilər.

VI. Bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi yaranmış təhlükəyə mütənasib olmalıdır. Fiziki qüvvənin, xüsusi

vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi zamanı hər hansı şəxsin həyatdan məhrum edilməsi yaşamaq hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

VII. Polis əməkdaşı tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiqi edildiyi hər bir halda müvafiq polis orqanında xidməti yoxlama aparılmalı və fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın qanunauyğunluğu barədə müvafiq rəy verilməlidir.

VIII. İnsanın anatomik bütövlüyünə müxtəlif dərəcəli xəsarətlər yetirməklə dağıdıcı təsir göstərə bilən və ya özünü doğrultmayan yüksək təhlükə mənbəyi olan xüsusi vasitələrin polisin sərəncamına verilməsi qadağandır.

IX. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın qanunsuz tətbiqinə yol verən polis əməkdaşı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş məsuliyyət daşıyır.

Maddə 27. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı polis əməkdaşının vəzifələri

I. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə bağlı vəzifələrini həyata keçirən polis əməkdaşı:

1) insana qarşı fiziki qüvvə, xüsusi vasitələri və ya odlu silahı yalnız son zərurət və ya zəruri müdafiə vəziyyətində, bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımi nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıq dərəcəsindən və ya onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq etməlidir;

2) odlu silah işlətməklə basqın edildiyi və ya silahlı müqavimət göstərildiyi hallar istisna olmaqla, fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah qadınlara, azyaşlılara, yanında azyaşlı olan, əlilliyi, sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu və digər fiziki və psixi qüsurları aşkar bilinən şəxslərə qarşı, habelə insanların toplaşdığı yerlərdə kənar şəxslərin zərər çəkə biləcəyi hallarda odlu silahı tətbiq etməməlidir;

3) yalnız real təhlükənin qarşısı alınarkən odlu silah tətbiq edə bilər;

4) odlu silahı tətbiq etməzdən əvvəl şifahi xəbərdarlıq etməli və ya xəbərdarlıq atəşi açmalıdır (qəfil, yəni birdən-birə gözlənilməz hücum baş verərsə, habelə hücum üçün odlu silahdan, mexaniki nəqliyyat vasitəsindən, təhlükə yaradan yırtıcı, vəhşi və ya başqa heyvandan istifadə olunarsa polis əməkdaşı xəbərdarlıq etmədən odlu silahı tətbiq edə bilər);

5) fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edilməsi nəticəsində zərərçəkənlərə tibbi yardımın göstərilməsini təmin etməlidir;

6) odlu silahın tətbiq edildiyi yerin dəyişdirilməmiş saxlanılmasına çalışmalıdır;

7) fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah tətbiq etdiyi hallar barəsində polis əməkdaşı dərhal xidmət etdiyi və ya odlu silahın tətbiq edildiyi ərazinin polis orqanına yazılı məlumat verməlidir;

8) fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edilməsi barədə 24 saat ərzində müvafiq prokurora yazılı məlumat verməlidir.

IV FƏSİL

POLİSDƏ XİDMƏT KEÇMƏNİN ƏSASLARI

Maddə 28. Polis əməkdaşının xidmətə qəbul edilməsi

I. Polisdə xidmətə könüllülük əsasında, şəxsi və iş keyfiyyətlərinə, fiziki hazırlığına, sağlamlıq vəziyyətinə və təhsil səviyyəsinə görə polisin üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməyə qadir olan, hərbi xidmət keçmiş, və ya polis təhsil müəssisələrini bitirmiş, yaşı 20-dən aşağı olmayan və Azərbaycan Respublikasının dövlət dilini sərbəst bilən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları qəbul olunurlar.

II. Polisdə xidmətə qəbul edilən şəxsin fiziki hazırlığı və sağlamlığı Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi qaydada yoxlanılmalıdır.

III. Polisdə xidmətə qəbul edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada hazırlıq kursları keçməlidirlər.

IV. İkili vətəndaşlığı, digər dövlətlər qarşısında öhdəlikləri olan şəxslər, din xadimləri, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirilmiş, cinayət törətdiyinə görə əvvəllər məhkum edilmiş, habelə barəsində cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilmiş, əvvəllər işdə ciddi nöqsanlara, polisdə xidmətlə bir araya sığmayan fəaliyyətlə məşğul olmasına, polisdə xidmətə tam yararsız olmasına, polis əməkdaşının adına ləkə gətirən ləyaqətsiz hərəkətlərə görə polisdən və digər hüquq-mühafizə orqanlarından xaric edilmiş şəxslər polisdə xidmətə qəbul edilə bilməzlər.

V. Daxili işlər orqanlarının digər əməkdaşları, polis təhsil müəssisələrinin müdavimləri ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə cəlb edildiyi halda polis əməkdaşı sayılırlar.

VI. Polisdə xidmətə qəbul edilmiş şəxslər və polis təhsil müəssisələrinin müdavimləri hərbi mükəlləfiyyət qeydiyyatından çıxarılır və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanında xüsusi qeydiyyatata alınırlar.

VII. Hər bir polis əməkdaşına nümunəsi Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti tərəfindən təsdiq edilən xidməti vəsiqə verilir.

VIII. Polisdə xidmətə qəbul və xidmət keçmə qaydaları Azərbaycan Respublikasının müvafiq Qanunu ilə təsdiq edilən Əsasnamə ilə tənzimlənir.

Maddə 29. Polis əməkdaşının andı

I. Polis əməkdaşı vəzifəsinin icrasına başlamazdan əvvəl təntənəli şəraitdə, şəxsi heyətin yığıncağında Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı önündə aşağıdakı məzmununda and içir:

“Mən, polisdə xidmətə başlayan andan Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan xalqına sədaqətlə xidmət etməyə və daim sadıq qalmağa, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və digər Qanunlarını rəhbər tutmağa, insan hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmağa, qanunçuluğa ciddi riayət etməyə, xidməti vəzifələrimi namusla və vicdanla yerinə yetirməyə, intizamlı olmağa, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi mərdliklə qorumağa və lazım gələrsə həyatımı belə əsirgəməməyə and içirəm”

II. Polis əməkdaşının səlahiyyətləri and içdiyi vaxtdan başlanır.

III. Polis əməkdaşı andın mətnini imzalayır və bu sənəd onun şəxsi işində saxlanılır.

Maddə 30. Polis əməkdaşlarının xüsusi rütbələri

I. Polis əməkdaşlarına Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş xüsusi rütbələr verilir.

II. Polis əməkdaşlarının xüsusi rütbələrinin müəyyənləşdirilməsi, verilməsi əsasları və qaydaları ilə bağlı məsələlər Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnaməyə uyğun həll edilir.

Maddə 31. Polis əməkdaşının həvəsləndirilməsi

I. Polis əməkdaşı vəzifələrinin nümunəvi yerinə yetirilməsinə və xidmətdə əldə edilən yüksək nəticələrə görə həvəsləndirilə bilər.

II. Polis əməkdaşlarına aşağıdakı həvəsləndirmə növləri tətbiq edilir:

- 1) təşəkkür;
- 2) pul mükafatı;
- 3) qiymətli hədiyyə ilə mükafatlandırma;
- 4) fəxri fərman ilə təltif edilmə;
- 5) fəxri döş nişanı ilə təltif edilmə;
- 6) şəxsi silahla mükafatlandırma;
- 7) vaxtından əvvəl növbəti xüsusi rütbə verilmə;
- 8) xüsusi rütbənin vəzifə ştatında nəzərdə tutulduğundan bir pillə yuxarı verilməsi.

III. Həvəsləndirmə tədbiri kimi, əvvəllər verilmiş intizam tənbehinin vaxtından əvvəl çıxarılması tətbiq oluna bilər.

IV. Polisin təhsil müəssisələrində bu maddədə göstərilən həvəsləndirmə növlərindən başqa təqaüdün miqdarının artırılması və müdavimlərin təhsil müəssisəsinin yerləşdiyi ərazidən növbədən kənar buraxılması kimi həvəsləndirmələr də tətbiq edilə bilər.

V. Polis əməkdaşları Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatları ilə təltif olunmasına təqdim edilə bilərlər.

Maddə 32. Polisdə xidmətlə bir araya sığmayan fəaliyyət

I. Polis əməkdaşı heç bir başqa seçkili və təyinatlı vəzifə tuta bilməzlər, elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətindən başqa heç bir sahibkarlıq, kommersiya və digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər, əmək haqqından, habelə elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyətinə görə aldıkları vəsaitdən başqa məvacib ala bilməz.

II. Polis əməkdaşı siyasi fəaliyyətlə məşğul ola bilməz və siyasi partiyanın üzvü ola bilməz.

Maddə 33. Polis əməkdaşının məsuliyyəti

I. Polis əməkdaşı aşağıdakı əsaslara görə intizam məsuliyyətinə cəlb edilir:

- 1) xidmət apararkən hüquqa zidd hərəkət etdikdə;
- 2) xidmət və icra intizamını pozduqda;
- 3) polis əməkdaşı adına ləkə gətirən ləyaqətsiz hərəkət etdikdə.
- 4) “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmədikdə və ya həmin Qanunun 9-cu maddəsində göstərilən hüquqpozmaları törətdikdə (onlar inzibati və ya cinayət məsuliyyəti yaratmadıqda).

II. Polis əməkdaşına aşağıdakı intizam tənbehləri tətbiq edilə bilər:

- 1) məzəmmət;
- 2) töhmət;
- 3) şiddətli töhmət;
- 4) xidməti vəzifəyə tam uyğun olmaması barədə xəbərdarlıq;
- 5) tutduğu vəzifədən aşağı vəzifəyə keçirmə;
- 6) xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması.
- 7) xidmətdən xaric edilmə.

III. Polis təhsil müəssisələrində bu maddənin II-ci hissəsində göstərilən intizam tənbeh növlərindən başqa növbədən kənar xidmət naryadını təyin etmə və polis təhsil müəssisəsindən xaric etmə tənbeh növləri tətbiq edilə bilər.

IV. Polis əməkdaşının intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş Əsasnamə ilə tənzimlənir.

V. Polis əməkdaşı hüquqa zidd hərəkətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Maddə 34. Polis əməkdaşının xidmətdən xaric edilməsi

I. Polis əməkdaşı aşağıdakı hallarda xidmətdən xaric edilə bilər:

- 1) öz arzusu ilə polisdə xidmətdən çıxmaq barəsində yazılı ərizə verdikdə;
- 2) and içməkdən imtina etdikdə;
- 3) cinayət törətdiyinə görə barəsində qanuni qüvvəyə minmiş ittiham hökmü və ya tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi haqqında qərar olduqda;
- 4) polisdə xidmətlə bir araya sığmayan fəaliyyətlə məşğul olduqda;
- 5) xidmətdə olmanın son yaş həddinə çatdıqda;
- 6) səhhətinə görə, o cümlədən uzun müddətli (dörd aydan artıq) xəstəliyi ilə əlaqədar vəzifəsini yerinə yetirməsinin qeyri-mümkünlüyü barədə xüsusi həkim komissiyasının rəyi olduqda;
- 7) polisdə xidmətə tam yararsız olması barəsində attestasiya komissiyasının rəyi olduqda;
- 8) başqa dövlətin vətəndaşlığını qəbul etdikdə, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından çıxdıqda və ya digər dövlət qarşısında öhdəlik götürdükdə;
- 9) polis əməkdaşı adına ləkə gətirən ləyaqətsiz hərəkət etdikdə;

10) intizam məsuliyyətinə cəlb edildikdən sonra xidmət və icra intizamını il ərzində yenidən kobudcasına pozduqda;

11) ştatlar ixtisar edildikdə;

12) fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə qaydasında müəyyənləşdirildikdə;

13) digər hüquq-mühafizə orqanlarına işə keçdikdə.

II. Polis əməkdaşı xidmətdən xaric edilməsi barədə tabeliyi üzrə yuxarı orqana və ya məhkəməyə müraciət edə bilər.

III. Polis əməkdaşının xidmətdən xaric edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş Əsasnamə ilə tənzimlənir.

IV. Vəfat edən, həlak olan və məhkəmə qaydasında ölmüş və ya xəbərsiz itkin düşmüş elan edilən polis əməkdaşları daxili işlər orqanları əməkdaşlarının siyahısından çıxarılırlar.

V FƏSİL

POLİS ƏMƏKDAŞININ MADDİ VƏ SOSIAL TƏMİNATLARI

Maddə 35. Polis əməkdaşının əməyinin ödənilməsi

I. Polis əməkdaşının əmək haqqı onun vəzifəsi, xüsusi rütbəsi, xidmət illəri nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilən əsas maaşdan, habelə istirahət, səsvermə, iş günü hesab edilməyən bayram günləri və ümumxalq hüzn günü, gecə vaxtı və əsas iş vaxtından əlavə işləməyə görə qanunvericiliyə müvafiq surətdə müəyyənləşdirilən əlavə haqlardan ibarətdir. Polis əməkdaşına xidmət şəraitinə görə əlavə haqlar, birdəfəlik müavinətlər və başqa ödənişlər verilir.

II. Polis əməkdaşının əsas maaşının, əlavə haqların, kompensasiyaların, müavinətlərin və başqa ödənişlərin məbləği və təyin edilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Maddə 36. Polis əməkdaşının pensiyası və sosial təminatı

Polis əməkdaşının pensiyasının və sosial təminatının məbləği və təyin edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir.

Maddə 37. Polis əməkdaşının dövlət tərəfindən sığortalanması və ona dəyən zərərin ödənilməsi

I. Polis əməkdaşının həyat və sağlamlığı "Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına sığortalanır.

II. Xidməti vəzifələrin icrası zamanı həlak olmuş (vəfat etmiş), xəsarət (yaralanma, travma, kontuziya) almış, sağlamlığına digər zərər dəymiş polis əməkdaşına və ya onun ailəsinə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş qaydada və həcmdə kompensasiya verilir.

III. Xidməti vəzifələrinin icrası zamanı polis əməkdaşının əmlakına dəyən zərər dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına tam həcmdə ödənilir.

Maddə 38. Polis əməkdaşına verilən digər təminatlar

I. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılmasına ehtiyacı olan və yeni yerdə xidmətə göndərilən polis əməkdaşlarının mənzil ehtiyaclarının ödənilməsi üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər.

II. Polisdə xidmət yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar yaşayış yeri olmayan polis əməkdaşlarına və onların ailə üzvlərinə xidmət keçdiyi dövr ərzində müvəqqəti mənzilin kirayəsi üçün yaşayış məntəqəsindən asılı olaraq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məbləğdə və qaydada pul kompensasiyası ödənilir.

III. Polisdə xidmət yerinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar köç pulu və birdəfəlik kompensasiyalar Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi qaydada və miqdarda verilir.

IV. Xidməti vəzifələrinin icrası zamanı polis əməkdaşları Azərbaycan Respublikasının ərazisində sərnişin nəqliyyatının bütün növlərindən (taksidən və şəhərlərarası nəqliyyatdan başqa) pulsuz istifadə etmək hüququna malikdirlər.

V. Xidməti ezamiyyətə göndərilən polis əməkdaşının növbədənənar qaydada nəqliyyatın bütün növlərinə bilet və mehmanxanada yer almaq hüququ vardır.

VI. çıxarılıb

VII. Polis əməkdaşları və onların ailə üzvləri dövlət tibb xidməti ilə təmin edilir.

VIII. Xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar polis əməkdaşının və onun ailə üzvlərinin şəxsi və əmlak təhlükəsizliyinə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada təminat verilir.

IX. Polis əməkdaşına Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məzuniyyət verilir.

X. Polis orqanlarının əməkdaşları Azərbaycan Respublikasının ali icra və qanunvericilik hakimiyyəti orqanlarına, hüquq-mühafizə orqanlarının təşkilati və qanunvericilik təminatı ilə bağlı işə keçdikdə, maddi təminatlar istisna olmaqla polis əməkdaşlarına verilən təminatlar onlara şamil edilir.

VI FƏSİL

POLİSİN FƏALİYYƏTİNİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ MADDİ-TEXNİKİ TƏMİNATI

Maddə 39. Polisin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi

I. Polisin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin vəsaiti, qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada bağlanmış müqavilələr əsasında habelə dövlət və qeyri-dövlət fondlarının vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

II. Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilən polis əməkdaşlarının sayını və onlara çəkilən xərclərin məbləğini Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyənləşdirir.

Maddə 40. Polisin fəaliyyətinin maddi-texniki təminatı

I. Polisin fəaliyyətinin maddi-texniki təminatı qaydasını və normalarını Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyənləşdirir.

II. Azərbaycan Respublikasının polis orqanları müəyyənləşdirilmiş normalar əsasında xüsusi geyim forması, odlu silah, döyüş sursatı, xüsusi vasitələr, texnika və xüsusi təchiz olunmuş binalar və nəqliyyat vasitələri ilə təmin edirlər.

III. Xüsusi geyim formasının nümunəsini Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı təsdiq edir.

IV. Polis qurumlarına xidmət binalarını Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, dəmir yolu, hava və su nəqliyyatı obyektlərində işə müvafiq nəqliyyat idarələri əvəzi ödənilmədən verirlər.

KEÇİD MÜDDƏALARI

I. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

II. Hakimlərin bu Qanunun 21-ci maddəsinin I-III hissələrində, 22-ci maddəsində, 23-cü maddəsinin 8-10-cu bəndlərində, 24 maddəsinin III hissəsinin 1-ci bəndində və II-IV hissələrində, 25-ci maddəsinin 6-cı bəndində nəzərdə tutulmuş azadlıq və mənzil toxunulmazlığı hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına dair səlahiyyətləri yeni cinayət-prosessual qanunvericiliyi qəbul olunduqdan,

habelə “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq hakimlər təyin edildikdən sonra qüvvəyə minir.

III. Hakimlərin azadlıq və mənzil toxunulmazlığı hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına dair səlahiyyətləri qüvvəyə minənədək, həmin səlahiyyətlər mövcud cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada həyata keçirilir.

IV. Bu Qanunun 18-ci maddəsinin 5 və 7-ci bəndləri xüsusi tibb müəssisələri və qəbuletmə-bölüşdürmə məntəqələri olmayan inzibati-ərazi vahidlərində yarandıqdan sonra tətbiq edilir. Həmin müəssisə və məntəqələr olmayan inzibati-ərazi vahidlərində mövcud qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qayda tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər ƏLİYEV

Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il
№ 727-IQ

CINAYƏT PROSESİNDƏ İŞTİRAK EDƏN ŞƏXSLƏRİN DÖVLƏT MÜDAFİƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

I Fəsil

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Qanunun təyinatı

Bu Qanun cinayət işi üzrə zərər çəkən şəxslərin, şahidlərin və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsini və sosial müdafiəsini nəzərdə tutan tədbirlər sistemini müəyyənləşdirir.

Bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş təhlükəsizlik tədbirləri o halda tətbiq edilir ki, yuxarıda göstərilən şəxslərin təhlükəsizliyinin başqa vasitələrlə təmin edilməsi mümkün deyildir.

Maddə 2. Müdafiə olunan şəxslərin dövlət müdafiəsi ilə təmin edilməsi haqqında qanunvericilik

Müdafiə olunan şəxslərin dövlət müdafiəsi ilə təmin edilməsi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Maddə 3. Dövlət tərəfindən müdafiə olunan şəxslər

Səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən barəsində təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında qərar qəbul edilmiş şəxs, müdafiə olunan şəxs adlanır.

Müdafiə olunan şəxslər aşağıdakılardır:

- 1) hüquq - mühafizə orqanlarına cinayət haqqında məlumat vermiş və ya cinayətin aşkar edilməsində, qarşısının alınmasında və ya açılmasında iştirak etmiş şəxs;
- 2) cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi, xüsusi ittihamçı və onun nümayəndəsi;
- 3) şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onların müdafiəçiləri və qanuni nümayəndələri;
- 4) mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, onların qanuni nümayəndələri və nümayəndələri;
- 5) şahidlər;
- 6) ekspert, mütəxəssis, tərcüməçi və hal şahidləri.

Müdafiə olunan şəxslərə təzyiq göstərmək məqsədilə onların yaxın qohumlarına təsir göstərilədiyi hallarda təhlükəsizlik tədbirləri müdafiə olunan şəxslərin yaxın qohumları barəsində də tətbiq edilə bilər.

Maddə 4. Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Bu Qanunun 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, bu şəxslərin həyatının və sağlamlığının, əmlakının qorunması məqsədilə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən hüquqi, təşkilati-texniki və digər tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Maddə 5. Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prinsipləri

Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş təhlükəsizlik tədbirlərinin qanunçuluq, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi, təhlükəsizlik tədbirlərini tətbiq edən orqanın və müdafiə olunan şəxslərin öhdəlikləri əsasında həyata keçirilir.

Maddə 6. Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyini təmin edən orqanlar

Təhlükəsizliyi təmin edən orqanlar aşağıdakılardır:

- 1) təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında qərar qəbul etmiş orqanlar;

2) bu qərar əsasında təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirən orqanlar.

Müdafiə olunan şəxslər barəsində təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında qərar Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilir. Bu qərarla müdafiə olunan şəxs barəsində təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına həvalə edilir.

II Fəsil

TƏHLÜKƏSİZLİK TƏDBİRLƏRİ

Maddə 7. Müdafiə olunan şəxslər barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirlərinin növləri

Təhlükəsizlik tədbirlərinin aşağıdakı növləri vardır:

- 1) müdafiə olunan şəxsi, onun mənzilini və əmlakını mühafizə etmə;
- 2) müdafiə olunan şəxsə xüsusi fərdi müdafiə vasitələri vermə, onu mövcud təhlükə barədə xəbərdar etmə;
- 3) müdafiə olunan şəxsi müvəqqəti olaraq təhlükəsiz yerdə yerləşdirmə;
- 4) müdafiə olunan şəxs barəsində olan məlumatların məxfiliyini qoruma;
- 5) müdafiə olunan şəxsi başqa işə keçirmə, onun iş və ya təhsil yerini dəyişdirmə, onu başqa yaşayış yerinə köçürmə;
- 6) müdafiə olunan şəxsin sənədlərini və onun xarici görkəmini dəyişdirmə;
- 7) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müdafiə olunan şəxsin iştirak etdiyi hallarda məhkəmə baxışının qapalı keçirilməsi.

Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir.

Maddə 8. Müdafiə olunan şəxsi, onun mənzilini və əmlakını mühafizə etmə

Zəruri hallarda təhlükəsizliyi təmin edən orqanlar tərəfindən müdafiə olunan şəxslərin şəxsi mühafizəsi, mənzilinin və əmlakının mühafizəsi üçün təhlükəsizlik tədbirləri tətbiq edilir.

Müdafiə olunan şəxslərin razılığı ilə onların mənzili və əmlakı yanğın təhlükəsizliyinə qarşı vasitələr və mühafizə siqnalları ilə təchiz edilə bilər, onların istifadə etdikləri telefon nömrələri və neqliyyat vasitələrinin dövlət qeydiyyat nişanları dəyişdirilə bilər.

Maddə 9. Müdafiə olunan şəxsə xüsusi fərdi müdafiə vasitələri vermə, onu mövcud təhlükə barədə xəbərdar etmə

Müdafiə olunan şəxslərin həyatı və sağlamlığı üçün real təhlükə mövcud olduqda Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq onlara xidməti və ya mülki silah verilə bilər və bundan əlavə onlar təhlükə barədə xəbərdar edilməlidirlər.

Maddə 10. Müdafiə olunan şəxsi müvəqqəti olaraq təhlükəsiz yerdə yerləşdirmə

Zəruri hallarda yetkinlik yaşına çatmış müdafiə olunan şəxslər onların razılığı ilə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər isə valideynlərin və ya onların qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə müvəqqəti olaraq təhlükəsiz yerdə yerləşdirilə bilərlər.

Maddə 11. Müdafiə olunan şəxs barəsində olan məlumatların məxfiliyinin qorunması

Təhlükəsizliyi təmin edən orqanların qərarı ilə avtomat telefon rabitə sorğu xidmətinə, pasport-viza xidmətinə və ya digər müvafiq məlumat - sorğu xidmətlərinə müdafiə olunan şəxslərin yaşayış yeri barəsində və ya hər-hansı digər məlumatların verilməsi müvəqqəti və ya daimi olaraq qadağan edilə bilər.

Müstəsna hallarda digər cinayət işinin və ya mülki işin icraatı ilə əlaqədar olaraq belə məlumatlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada ibtidai istintaq orqanlarına və ya məhkəməyə təqdim edilə bilər.

Maddə 12. Başqa işə keçirmə, iş və ya təhsil yerini dəyişdirmə, başqa yaşayış yerinə köçürmə

Müdafiə olunan şəxslərin müraciəti və ya razılığı ilə həmin şəxslər müvəqqəti və ya daimi olaraq başqa işə keçirilə və ya başqa yaşayış yerinə köçürülə bilərlər, onların iş və ya təhsil yeri dəyişdirilə bilər.

Göstərilən tədbirlər müdafiə olunan şəxslərin mənzil, əmək, pensiya və digər hüquqları pozulmamaqla həyata keçirilməlidir.

Müvəqqəti olaraq başqa yaşayış yerinə köçürülən şəxslərin mülkiyyətində olan və ya daimi yaşayış yeri üzrə yaşayış sahəsi saxlanılır.

Maddə 13. Müdafiə olunan şəxslərin sənədlərini və xarici görkəmini dəyişdirmə

Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyini başqa tədbirlərlə təmin etmək mümkün olmadıqda, onların razılığı əsasında müstəsna hallarda, onlara anket məlumatları dəyişdirilmiş şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd və digər sənədlər verilə bilər, habelə onların xarici görkəmi dəyişdirilə bilər.

Maddə 14. Müdafiə olunan şəxsin iştirak etdiyi hallarda məhkəmə baxışının qapalı keçirilməsi

Müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyi tələb etdiyi hallarda məhkəmənin (hakimin) qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının cinayət - prosessual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada qapalı məhkəmə baxışına yol verilir. Müttəhimin iştirakı olmadan həmin şəxslərin dindirilməsi üçün məhkəmə (hakim) bu barədə əsaslandırılmış qərar qəbul edir. Həmin əsaslar ilə bir müttəhimin digərindən ayrı dindirilməsinə yol verilir.

Maddə 15. hərbi qulluqçuların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Hərbi qulluqçuların təhlükəsizliyi həmin şəxslərin hərbi xidmətdə olmaları nəzərə alınmaqla bu qanunla müəyyən edilmiş qaydada təmin edilir. Hərbi qulluqçuların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə həmçinin aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə yol verilir:

- 1) digər hərbi hissəyə və ya hərbi idarəyə ezam etmə;
- 2) yeni xidmət yerinə köçürmə.

Maddə 16. İstintaq təcridxanasında saxlanılan və ya cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Cinayət işinin istintaqı və ya məhkəmə icraatında olan cinayət işi ilə əlaqədar olaraq istintaq təcridxanasında saxlanılan və ya cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinə bu qanunun müddəaları şamil edilir. Həmin şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə həmçinin aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə yol verilir:

- 1) bir istintaq təcridxanasından və ya cəzaçəkmə müəssisəsindən digərinə köçürmə;
- 2) ayrılıqda və ya birnəfərlik kamerada saxlama;
- 3) Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada qəti-imkan tədbirini dəyişdirmə.

III Fəsil

MÜDAFİƏ OLUNAN ŞƏXSLƏR BARƏSİNDƏ TƏHLÜKƏSİZLİK TƏDBİRLƏRİNİN TƏTBİQ VƏ LƏĞV EDİLMƏSİ

Maddə 17. Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi

Cinayət işi üzrə istintaq və ya məhkəmə icraatına kömək etmələri ilə bağlı müdafiə olunan şəxslər barəsində öldürməklə hədənin icra ediləcəyi, zor tətbiq ediləcəyi, həmin şəxslərin əmlakının məhv ediləcəyi və ya ona ziyan vurulacağı qorxusunun mövcudluğu barədə təhlükəsizliyi təmin edən orqanlar tərəfindən müəyyən edilmiş real məlumatlar təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqi üçün əsasdır.

Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin onların müdafiəsi üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi barədə vəsatətlərinə və xahişlərinə cinayət prosesini həyata keçirən orqan təxirə salınmadan, lakin bu vəsatətləri aldıqdan sonra 72 saatdan gec olmayaraq baxmalıdır. Vəsətətə və ya xahişə baxılması nəticəsi ərizəçiyə dərhal bildirilməli və ona cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən müvafiq qərarın surəti göndərilməlidir.

Ərizəçi onun müdafiəsi üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi barədə vəsatətin və ya xahişin rədd edilməsinə dair qərarın surətini aldıqdan sonra beş gün müddətində məhkəməyə şikayət etməyə, yaxud vəsatətin və ya xahişin verildiyi andan yeddi gün müddətində cinayət prosesini həyata keçirən orqanın müvafiq qərarının surətini almadıqda təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi üçün məhkəməyə müraciət etməyə haqlıdır.

Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi və onların tətbiqinin nəticələri haqqında bu tədbirləri həyata keçirən orqan cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verir, müdafiə olunan şəxslərin təhlükəsizliyinə qorxu yaradan hallar aradan qaldırıldıqda isə təhlükəsizlik tədbirlərinin ləğvi barədə vəsatət qaldırır.

Maddə 18. Təhlükəsizlik tədbirlərinin ləğv edilməsi

Təhlükəsizlik tədbirləri aşağıdakı hallarda ləğv edilir:

- 1) təhlükəsizlik tədbirinin tətbiq edilməsi müddəti keçdikdə;
- 2) mövcud təhlükə aradan qalxdıqda;
- 3) barəsində təhlükəsizlik tədbirləri tətbiq edilmiş şəxsin ərizəsi olduqda;
- 4) yazılı surətdə xəbərdar edilməsinə baxmayaraq təhlükəsizliyi təmin edən orqanların qanuni göstərişləri mütəmadi olaraq müdafiə olunan şəxs tərəfindən yerinə yetirilmədikdə.

Yuxarıda göstərilən əsaslar olduqda müdafiə olunan şəxsə yazılı məlumat verilməklə təhlükəsizlik tədbirlərinin ləğvi haqqında əsaslandırılmış qərar qəbul edilir.

Müdafiə olunan şəxs qəbul edilmiş qərar barədə prokurorluğa və ya məhkəməyə şikayət verə bilər. Bu şikayətə dərhal baxılmalıdır. Qəbul edilmiş qərar barədə üç gün müddətində şikayət etmiş şəxsə məlumat verilməlidir.

IV Fəsil

MÜDAFİƏ OLUNAN ŞƏXSLƏRİN VƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİ TƏMİN EDƏN ORQANLARIN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Maddə 19. Müdafiə olunan şəxslərin hüquq və vəzifələri

Müdafiə olunan şəxslərin aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) barəsində tətbiq ediləcək təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumat almaq;
- 2) barəsində təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi və ya ləğv edilməməsi barədə vəsatət qaldırmaq;
- 3) tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirlərindən başqa, bu Qanunla nəzərdə tutulan digər tədbirlərin də tətbiq edilməsini və ya tətbiq edilən tədbirlərdən hər-hansı birisinin ləğv edilməsini təhlükəsizliyi təmin edən orqanlardan tələb etmək;

4) prokurorluğa və ya məhkəməyə (hakimə) təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirən vəzifəli şəxslərin qanunsuz qərarlarından və ya hərəkətlərindən şikayət vermək.

Müdafiə olunan şəxslərin aşağıdakı vəzifələri vardır:

1) təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi şərtlərinə və təhlükəsizliyi təmin edən orqanların qanuni tələblərinə əməl etmək;

2) ona qarşı edilən qanunsuz əməllər və ya gözlənilən hər bir təhlükə barəsində təhlükəsizliyi təmin edən orqanlara dərhal məlumat vermək;

3) təhlükəsizliyi təmin edən orqanlar tərəfindən təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə onun istifadəsinə verilmiş əmlakla Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada davranmaq;

4) təhlükəsizliyi təmin edən orqanların icazəsi olmadan barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yaymamaq.

Maddə 20. Təhlükəsizliyi təmin edən orqanların hüquq və vəzifələri

Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul etmiş orqanların aşağıdakı hüquqları vardır:

1) təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi əsasının müəyyən edilməsi məqsədi ilə zəruri materialları tələb etmək və izahatlar almaq;

2) zəruri hallarda təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirən orqanlardan əlavə tədbirlərin tətbiqini tələb etmək;

3) təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirən orqanlarla razılaşdırmaqla təhlükəsizlik tədbirlərini tam və ya qismən ləğv etmək.

Təhlükəsizlik tədbirlərini həyata keçirən orqanların aşağıdakı hüquqları vardır:

1) təhlükəsizlik tədbirlərini və onların tətbiqi vasitələrini müəyyən etmək, zəruri hallarda həyata keçirilən tədbirləri dəyişdirmək və ya onlara əlavələr etmək;

2) təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi şərtlərinin əməl olunmasını, habelə bu tədbirlərin tətbiqi ilə əlaqədar təhlükəsizliyi təmin edən orqanların vəzifəli şəxsləri tərəfindən verilən qanuni göstərişlərin yerinə yetirilməsini müdafiə olunan şəxslərdən tələb etmək;

3) icraatında cinayət işi olan təhqiqat orqanına, müstəntiqə, prokurora, məhkəməyə (hakimə) müdafiə olunan şəxs barəsində təhlükəsizlik tədbirinin tətbiq edilməsi və ya həyata keçirilən təhlükəsizlik tədbirinin ləğvi barədə vəsatət qaldırmaq.

Təhlükəsizliyi təmin edən orqanların aşağıdakı vəzifələri vardır:

1) müdafiə olunan şəxs barəsində edilən hər bir qanunsuz hallar haqqında məlumat olduqda həmin halların aradan qaldırılması üçün dərhal cavab tədbirləri görmək;

2) müdafiə olunan şəxslərin həyatının, sağlamlığının, mənzilinin və əmlakının toxunulmazlığını bu qanunla müəyyən edilmiş təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi ilə təmin etmək;

3) təhlükəsizlik tədbirlərinin dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi ilə bağlı qəbul edilmiş qərar barədə müdafiə olunan şəxsə vaxtında məlumat vermək.

V FƏSİL

YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 21. Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında qərarın icrasının məcburiliyi

Təhlükəsizliyi təmin edən orqanların müəsisələrə, idarələrə və təşkilatlara göndərilmiş qərarının icrası həmin orqanların vəzifəli şəxsləri üçün məcburidir.

Maddə 22. Müdafiə olunan şəxs barəsində sosial müdafiə tədbirlərinin tətbiq edilməsi

Cinayət işi üzrə istintaqın aparılmasına və ya məhkəmə icraatına kömək etməsi ilə əlaqədar olaraq müdafiə olunan şəxs həlak olduqda, onun hər bir ailə üzvünə, habelə himayəsində olan şəxsə təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqi barədə qərar qəbul etmiş orqanın qərarı ilə dövlət büdcəsinin hesabına yüz on manat miqdarında birdəfəlik müavinət ödənilir.

Cinayət işi üzrə istintaqın aparılmasına və ya məhkəmə icraatına kömək etməsi ilə əlaqədar olaraq müdafiə olunan şəxs bədən xəsarəti aldıqda , əlil və ya sağlamlıq imkanları məhdud uşaq olduqda ona təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqi barədə qərar qəbul etmiş orqanın qərarı ilə dövlət büdcəsinin hesabına əlli beş manat miqdarında birdəfəlik müavinət ödənilir. Yuxarıda göstərilən səbəblərdən müdafiə olunan şəxsin əmlakına dəymiş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilməlidir.

Maddə 23. Təhlükəsizlik tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi və maddi-texniki təminatı

Bu Qanunla nəzərdə tutulmuş təhlükəsizlik tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi və maddi-texniki təminatı dövlət büdcəsinin, habelə yazılı formada razılıqları olduqda müdafiə olunan şəxsin öz hesabına həyata keçirilir.

Maddə 24. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə fiziki və hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər ƏLİYEV**

Bakı şəhəri, 11 dekabr 1998-ci il
№ 585-IQ

TƏHQIQAT, İBTİDAI İSTINTAQ, PROKURORLUQ VƏ MƏHKƏMƏ ORQANLARININ QANUNSUZ HƏRƏKƏTLƏRİ NƏTİCƏSİNDƏ FİZİKİ ŞƏXSLƏRƏ VURULMUŞ ZİYANIN ÖDƏNİLMƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının və ya onların vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri (səhvi və ya sui-istifadəsi) nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın dövlət tərəfindən ödənilməsi hüququnun təmin edilməsinə yönəldilmişdir.

Maddə 1. Ümumi müddəalar

Bu Qanunun və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının müddəalarına əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikasının təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində:

- 1) barəsində məhkəmənin bəraət hökmü çıxarılan şəxsin cinayət təqibinə məruz qalması;
- 2) barəsindəki cinayət təqibinə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.1, 39.1.2, 39.1.6-39.1.8 və 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla xitam verilən şəxsin cinayət təqibinə məruz qalması;
- 3) Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.3, 39.1.4, 39.1.10 və 39.1.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan şəxsin barəsində cinayət təqibinə vaxtında xitam verilməməsi və cinayət təqibinin davam etdirilməsi;
- 4) Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan şəxsdən buna razılıq alınmasına baxmayaraq, həmin şəxs barəsində cinayət təqibinin davam etdirilməsi;
- 5) şəxsin qanunsuz həbs olunması və ya tibbi, yaxud təbiiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilməsi, habelə qanuni əsas olmadan müəyyən edilmiş müddətdən artıq həbsdə saxlanılması;
- 6) cinayət təqibi üzrə icraat zamanı şəxsin qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 176-cı və 177-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalması;
- 7) şəxsin barəsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- 8) şəxsin barəsində islah işləri, inzibati həbs və ya cərimə növündə inzibati tənbeh tətbiq edilməsi nəticəsində həmin şəxsə vurulmuş ziyan ödənilməlidir.

Bu maddənin birinci hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda vurulmuş ziyan təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin təqsirindən asılı olmayaraq tam həcmdə ödənilir.

Maddə 2. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında qanunvericilik

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Bu Qanunda və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarında göstərilən qaydalarla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş qaydalar arasında ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilələrin müddəaları tətbiq olunur.

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi sahəsində qəbul edilən qanun qüvvəli aktlarla dövlət orqanları, fiziki və hüquqi şəxslər üçün bu Qanundan irəli gəlməyən səlahiyyətlər və vəzifələr müəyyən edilə bilməz.

Maddə 3. Qanunun tətbiqi zamanı qanunçuluğun təminatı

Fiziki şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin, ictimai və dövlət mənafelərinin pozulması hallarının vaxtında aşkar edilməsi, qarşısının alınması və aradan qaldırılması məqsədilə təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında qanunvericiliyin eyni cür və dürüst icrası dövlət tərəfindən qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada təmin edilir.

Maddə 4. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ

Vurulmuş ziyanın bu Qanunla müəyyən edilmiş hallarda, miqdarda və qaydada ödənilməsi hüququ:

- 1) bəraətverici hökm çıxarıldıqda;
- 2) cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda;
- 3) inzibati xəta haqqında işə xitam verildikdə yaranır.

Bu Qanunun 1-ci maddəsində göstərilmiş əməliyyat - axtarış tədbirlərinin cinayət işi başlamazdan əvvəl keçirilməsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ belə tədbirlər keçirildikdən dərhal sonra yaranır.

Vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququna malik olan şəxs vəfat etdikdə, vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada onun vərəsələrinə keçir.

Maddə 5. Ödənilən ziyan

Bu Qanunun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hər bir şəxsə:

- 1) məhrum olduğu əmək haqqı, pensiya, müavinət və başqa gəlirlər;
- 2) müsadirə edilməsi, dövlət nəfinə keçirilməsi, istintaq orqanları tərəfindən götürülməsi, üzərinə həbs qoyulması ilə vurulmuş əmlak ziyanı;
- 3) ödənilmiş məhkəmə xərcləri, habelə hökmün icrası zamanı ödənilmiş və ya tutulmuş cərimə;
- 4) hüquqi yardımın göstərilməsi ilə əlaqədar ödənilmiş məbləğlər;
- 5) vurulmuş fiziki və mənəvi ziyan ödənilməlidir.

Həbsdə saxlanılmasına, məhkəmə məsrəflərinə, həbsdə saxlanılarkən gördüyü məcburi işlərə görə haqqın verilməsinə sərf olunmuş məbləğlər təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdən çıxıla bilməz.

Maddə 6. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində şəxsin əmlakına vurulmuş ziyanın ödənilməsi qaydası

Bu Qanunun 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda vurulmuş ziyanın ödənilməsi dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilir.

Bu Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş ödənilməli olan məbləğlərin miqdarı şəxsin işdən (vəzifədən) kənarlaşdırıldığı, təyin olunmuş cəzanı çəkdiyi dövrdə əldə edilməmiş gəliri nəzərə almaqla müəyyən edilir.

Bu Qanunun 5-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş əmlak natura formasında, bu mümkün olmadıqda isə, onun dəyəri dövlət və ya onu əvəzsiz olaraq əldə etmiş müəssisə, idarə və təşkilatların hesabına ödənilir.

Evlərin və digər tikililərin dəyəri, yalnız bu əmlakın natura şəklində qalmadığı, şəxsin dəyərcə bərabər olan yaşayış sahəsinin və ya digər tikililərin əvəzsiz olaraq onun mülkiyyətinə verilməsindən imtina etdiyi hallarda və ya həmin şəxsin yaşayış evlərinin və digər tikililərin dəyərinin ödənilməsinə razılığı olduqda ödənilir. Yaşayış sahəsinin və digər tikililərin dəyəri mövcud bazar qiymətlərinə əsasən müəyyən edilir.

Əmlakın dəyəri onun ödənilməsi haqqında qərarın qəbul edildiyi vaxtda mövcud olan qiymət əsasında ödənilir. Əmlakın zədələnməsi və ya köhnəlməsi hallarında vurulmuş ziyan tam həcmdə ödənilməlidir.

Ödənilməli olan əmlakı əvəzsiz olaraq əldə etmiş müəssisənin, idarənin və təşkilatın ləğv edildiyi və ya vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün onların vəsaiti çatışmadığı hallarda, əmlakın dəyəri (əmlakın dəyərinin çatışmayan hissəsi) dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir.

Qanunsuz məhkum edilməsi nəticəsində yaşayış sahəsindən istifadə etmə hüququndan məhrum edilmiş şəxsə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həmin yaşayış sahəsi bir ay müddətində, bu yaşayış sahəsi natura şəklində qalmadığı hallarda isə, bununla əlaqədar edilmiş müraciətdən sonra altı ay müddətində həmin yaşayış məntəqəsində ailə tərkibi və yaşayış sahəsinə dair qüvvədə olan normalar nəzərə alınmaqla növbədənəknər eyni dəyərli abadlaşdırılmış yaşayış sahəsi verilməlidir.

Ödənilməli olan əmlakı əldə etmiş şəxs, bu əmlakın vurulmuş ziyanın ödənilməsi qaydasında əvvəlki sahibinə qaytarılması ilə əlaqədar əvəzində dövlətdən abadlaşdırılmış, dəyərəcə və bütün digər əlamətlərlə bərabər olan əmlakı və ya onun dəyərini tələb etmək hüququna malikdir. Belə tələb, irəli sürüldükdən sonra bir ay müddətindən gec olmayaraq dövlət tərəfindən təmin edilir.

Bununla əlaqədar bütün mübahisələr məhkəmə qaydasında həll olunur.

Maddə 7. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyanın ödənilməsi

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyan ödənilməlidir.

Şəxsin barəsində mənfi fikrin formalaşmasına, onu əhatə edən şəxslərlə münasibətlərin pisləşməsinə gətirib çıxaran və digər mənəvi xarakterli mənfi nəticələr mənəvi ziyan hesab edilir.

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində şəxsə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyan mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir.

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində zərər çəkmiş şəxsi (bu şəxs öldüyü, yaxud fəaliyyət qabiliyyətini itirdiyi hallarda isə - onun hər hansı qohumunun) tələbi ilə məhkəmə və ya istintaq orqanı iki həftə müddətində bu barədə həmin şəxsin əvvəlki və ya hazırki iş yerinə, təhsil aldığı yerə, yaşayış yerinə məlumat verməli, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi ləkələyən məlumatlar dərc edən kütləvi informasiya vasitəsi vətəndaşın təqsirsizliyini şübhə altına almadan bir ay müddətində iş üzrə yekun qərarı haqqında məlumat verməlidir. Göstərilən halda kütləvi informasiya vasitəsi tərəfindən icrası məcburi olan müvafiq tələbi həmçinin ərazi və ya ixtisaslaşdırılmış prokuror verməyə haqlıdır.

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanları onların səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində həbsdə saxlanılmış, yaxud təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş şəxsdən yazılı surətdə üzr istəməlidir.

Maddə 8. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində şəxsin işdən (vəzifədən) azad edilməsi və ya kənarlaşdırılması ilə əlaqədar vurulmuş ziyanın ödənilməsi

Qanunsuz məhkum edilməsi və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi ilə əlaqədar işdən (vəzifədən) çıxarılmış və ya işdən (vəzifədən) kənarlaşdırılmış şəxs, əvvəlki işə (vəzifəyə) bərpa edilməli, bu mümkün olmadıqda isə, (müəssisənin, idarənin, təşkilatın ləğv edilməsi, vəzifənin ixtisar olunması) dövlət məşğulluq xidməti tərəfindən başqa müvafiq (əvvəlki işinə bərabər olan) işlə (vəzifə ilə) təmin edilməlidir və ya ona əvvəlki vəzifəsini itirməsi ilə əlaqədar vurulmuş ziyana görə pul kompensasiyası ödənilməlidir.

Bu maddənin birinci hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda işdən (vəzifədən) çıxarılmış haqqında əmək kitabçasında edilmiş qeyd etibarsız hesab olunur. Şəxsin tələbi ilə onun işdən (vəzifədən) çıxarılması haqqında əmək kitabçasında müvafiq qeyd aparmış orqan və ya onun

vəzifəli şəxsi beş gün müddətində etibarsız hesab olunmuş qeydin olmadığı əmək kitabçasının dublikatını ona verməlidir.

Maddə 9. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində işdən (vəzifədən) azad edilmiş və ya kənarlaşdırılmış şəxsin əmək stajının hesablanması

Şəxsin tutulma, həbsdə olma, cəza çəkmə müddətləri və işdən (vəzifədən) kənarlaşdırılması ilə əlaqədar işləmədiyi müddət həm ümumi əmək stajına, həm də ixtisas üzrə və fasiləsiz staja daxil edilir.

Fəhlələrin və dövlət qulluqçularının, eləcə də üzvlük əsasında (kooperativ və digər müəssisələrdə) işləmiş şəxslərin, bu maddənin birinci hissəsində göstərilmiş müddətlərin əlavə edilməsi şərtlə hesablanmış əmək stajı, həmin şəxslərə imtiyazların və müavinətlərin, o cümlədən təqaüdlərin və dövlət sosial sığortası üzrə ödənişlərin təyin edilməsi zamanı nəzərə alınır. Bu staj fəhlələrə və qulluqçulara imtiyazlı təqaüdlərin və xidmət işlərinə görə təqaüdlərin təyin edilməsi, ixtisas üzrə iş müddətinin davamından asılı olaraq aylıq maaş dərəcəsinin (vəzifə maaşının) müəyyən edilməsi və birdəfəlik mükafatlandırma və ya xidmət illərinə görə faiz artırımlarının ödənilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır.

Bu maddənin birinci hissəsində göstərilmiş müddətlər, yaşla əlaqədar imtiyazlı təqaüdlərin təyin edilməsi zamanı, təqaüdün təyin edilməsi üçün müraciət etmiş şəxsin istəyi ilə, onun qanunsuz məhkum edilməsindən və ya cinayət, yaxud inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsindən əvvəlki, yaxud cinayət və ya inzibati məsuliyyətdən və ya cəza çəkməkdən azad edilməsindən sonrakı işin bərabər tutulur.

Maddə 10. Qanunsuz məhkum etmə ilə əlaqədar rütbələrin və fəxri adların qaytarılması

Qanunsuz məhkum edilməsi ilə əlaqədar hərbi və ya digər rütbələrdən, dərəcələrdən və adlardan, dövlət mükafatlarından və təltiflərdən məhrum edilmiş şəxsə həmin hərbi və ya digər rütbələr, dərəcələr və adlar, dövlət mükafatları və təltiflər geri qaytarılır.

Maddə 11. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququnu izah etmək vəzifəsi

Şəxs barəsində bəraət hökmü və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda, habelə inzibati xəta barədə iş üzrə icraata xitam verildikdə təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi cinayət təqibinin və ya inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın gedişində mümkün olmadıqda, həmin orqan buna hüququ olan şəxsə (bu şəxs olmadıqda isə - onun hər hansı qohumuna) pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsi və vurulmuş ziyanın ödənilməsi qaydalarını izah etməlidir.

Maddə 12. Vurulmuş ziyanın məbləğinin müəyyən edilməsi

Bu Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci, 2-ci və 4-cü bəndlərində nəzərdə tutulmuş ziyanın məbləği qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

Şəxsin çıxarılmış qərarla razılaşmadığı hallarda, o Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada həmin qərardan yuxarı məhkəməyə şikayət verə bilər.

Fiziki və mənəvi ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə digər hal nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmə tərəfindən ədalətli hesab olunmuş məbləğdə ödənilir.

İstintaq və ya inzibati icraat müddətində və ya cəza çəkdiyi dövrdə şəxsə vurulmuş mənəvi ziyanın ümumi məbləği Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi barədə işlər üzrə ziyan çəkmiş tərəf məhkəmə məsrəflərinin ödənilməsindən azad olunur.

Maddə 13. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində hərbi qulluqçulara vurulmuş ziyanın ödənilməsi

Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində hərbi qulluqçulara vurulmuş ziyan bu Qanuna müvafiq olaraq ödənilir.

Maddə 14. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər ƏLİYEV**

Bakı şəhəri, 29 dekabr 1998-ci il
№ 610-IQ

«QEYDƏ ALINMIŞDIR»
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində
Qeydiyyat № 2722
«15» noyabr 2001-ci il
Nazir F.MƏMMƏDOV

«TƏSDİQ EDİLMİŞDİR»
Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Əmr № 428
«06» noyabr 2001-ci il
Nazir R.USUBOV

«Razılaşdırılmışdır»

Azərbaycan Respublikasının
Ədliyyə Naziri II dərəcəli
dövlət ədliyyə müşaviri
F.MƏMMƏDOV
15 oktyabr 2001

Azərbaycan Respublikasının
Baş prokuroru III dərəcəli
dövlət ədliyyə müşaviri
Z.QARALOV
19 oktyabr 2001

Azərbaycan Respublikasının
Səhiyyə Naziri
Ə.İNSANOV
29 oktyabr 2001

7. POLİS ORQANLARININ MÜVƏQQƏTİ SAXLAMA TƏCRİDXANALARINDA DAXİLİ NİZAM QAYDALARI

1-ci Fəsil. Ümumi müddəalar.

1.1. Bu Qaydalar, polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlama rejimini, onların hüquqlarının təmin olunması və vəzifələrinin yerinə yetirilməsi, habelə saxlanılma şəraitinin təmin olunması qaydalarını müəyyən edir. Müvəqqəti saxlama təcridxanasının əməkdaşları, digər vəzifəli, habelə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən bu Qaydalara riayət olunmalıdır.

1.2. Azərbaycan Respublikası “Polis Haqqında Qanununa” və Cinayət-Prosessual məcəlləsinə müvafiq olaraq tutulmuş şəxslər MST-də 48 saatdan artıq saxlanıla bilməzlər. Məhkəmə tərəfindən barəsində həbs qəti imkan tədbiri seçilmiş şəxslər 24 saat ərzində istintaq təcridxanalarına keçirilməlidirlər.

1.3. İnzibati qaydada həbs edilmiş şəxslərin saxlanılması üçün xüsusi qəbuledici məntəqələr olmayan ərazidə yerləşən polis orqanlarında bu şəxslərin saxlanılmaları üçün MST-də kameralar yaradılır. Göstərilən şəxslər MST-də Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinə və DİN tərəfindən təsdiq edilmiş qaydalara uyğun olaraq saxlanılırlar.

1.4. Bu Təlimatda göstərilən hallardan başqa, digər şəxslərin MST-də saxlanılmaları qadağandır.

1.5. MST-də qanunvericiliyə riayət olunmasına nəzarət prokurorluq orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Hər bir MST-də yoxlamaları həyata keçirən şəxslər üçün qeyd və təkliflər kitabı olmalıdır (1 saylı əlavə).

2-ci Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də saxlanılmasının əsasları və qaydaları.

2.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-yə qəbul olunması və saxlanılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydalara əsasən tərtib olunmuş tutulma haqqında protokol;
- Məhkəmənin həbsə alma haqqında qərarı, hökmü, həbsdə olan şəxslərin psixiatriya stasionarına göndərilməsi haqqında qərarı.

2.2. Həmin sənədlər müvafiq vəzifəli şəxslər tərəfindən imzalanmalı və gerbli möhürlə təsdiq edilməlidir. Həbsə alma haqqında məhkəmənin hökmündən (qərarından) çıxarış təqdim edildikdə, cəza tədbirinin tətbiq edildiyi şəxs barədə istiqamətverici məlumatlar göstərilməlidir.

2.3. Şəxsin tutulma və ya həbsə alınma müddəti onun tutulduğu və müvafiq prosesual sənədin tərtib olunduğu andan hesablanır.

2.4. Yanında iki yaşa qədər uşaqları olan analar MST-yə uşaqla birlikdə qəbul oluna bilərlər. Uşağın anası ilə birlikdə qəbul olunmasına əsas doğum haqqında şəhadətnamə, yaxud ananın həmin uşağın valideyni olduğunu təsdiq edən digər sənədlər, bu sənədlər olmadığı təqdirdə isə həmin işin icraatını aparan təhqiqatçının, müstəntiqin və ya məhkəmənin müvafiq qərarıdır.

2.5. Tutulma və həbsə alma haqqında qərarı verən vəzifəli şəxs tutulmuş şəxslərin MST-də saxlanılması barədə qohumlarına dərhal məlumat verir (axtarışa əsasən tutulmuş şəxs barəsində isə axtarışı icra etmiş şəxs), tutulma və ya həbs qərarında bu barədə həmin şəxslər tərəfindən imza edilməklə müvafiq qeydlər aparılır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-yə növbətçi tərəfindən bütün gün ərzində qəbul edirlər. Növbətçi onların MST-də saxlanılmaları üçün əsas olan sənədləri yoxlayır, gətirilmiş şəxslərlə sorğu aparır və onların cavablarını tutulma haqqında protokol ilə, məhkəmənin qərarı, hökmü və digər sənədlərlə tutuşdurur, MST-də saxlanılan şəxslərin uçotu kitabında (2 sayılı əlavə) onların qeydiyyatını aparır.

2.6. Hal şahidlərinin iştirakı ilə MST-yə gətirilmiş və kameralara yerləşdirilməli olan şəxslərin şəxsi axtarışı keçirilir, onlarda olan əşyalar Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti qaydalarına dair Təlimatla nəzərdə tutulmuş qaydalarla yoxlanılır. Şəxsi axtarış yalnız eyni cinsli şəxslər və hal şahidlərinin iştirakı ilə aparıla bilər.

Axtarış və yoxlama qurtardıqdan sonra yoxlamamı aparan şəxs hal şahidləri və yoxlanılan şəxs tərəfindən imza edilməklə protokol tərtib edir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin imza etməkdən imtina etmələri və onların irəli sürdükləri iddialar barədə şəxsi axtarış protokolunda (3 sayılı əlavə) qeyd aparılır.

2.7. MST-yə qəbul edilmiş şəxslərə bu Qaydalarla müəyyən edilmiş siyahıda göstərilən miqdarda və çeşiddə əşyaları özləri ilə götürməyə və kamerada saxlamağa icazə verilir (4 sayılı əlavə).

Şəxsi axtarış zamanı aşkar edilmiş pul, qiymətli kağızlar, şeylər, orden və medallar, onlara aid sənədlər polis orqanının maliyyə şöbəsinə, şəxsi əşyalar isə saxlama kameralarına təhvil verilir. Şəxsi sənədlər, həmçinin yazışmalar, qeyd kitabçaları, fotoşəkillər (ailə üzvlərinin şəkilləri istisna olmaqla), dövriyyədən çıxarılmış əşyalar, aidiyyəti müəyyən edilməyən orden və medallar təhqiqatçıya, müstəntiqə və məhkəməyə təhvil verilir. Qiymətli əşyaların qəbul edilməsi haqqında maliyyə hissəsi tərəfindən verilmiş qaimənin bir nüsxəsi qəbz alınmaqla əşyaları götürülmüş şəxsə verilir, digər nüsxəsi isə şəxsi işə tikilir. Tutulmuş şəxslər istintaq təcridxanasına köçürüldükdə orden və medalları, onlara aid sənədlər, həmçinin şəxsi pulları istintaq təcridxanasının maliyyə hissəsinə göndərilir.

2.8. Şəxsi axtarış zamanı götürülmüş pullar, qiymətli əşyalar, qiymətli kağızlar, ərzaq məhsulları və s. təhqiqatçının, müstəntiqin və ya məhkəmənin icazəsi ilə tutulmuş şəxsin qohumlarına verilə bilər.

2.9. MST-yə gətirilmiş şəxs kameraya yerləşdirilməzdən əvvəl və köçürmə edildiyi gün həkim müayinəsindən və sanitar təmizləmələr, keçirilməlidir. Tutulmuş şəxslərin tibbi yardım barədə müraciətləri, habelə onların bu yardımdan imtina etmələri müvafiq jurnalda (5 sayılı əlavə) əks olunmalıdır.

2.10. Tibb işçisinin rəyinə əsasən MST-də saxlanmaları mümkün olmayan şəxslərin müalicəyə ehtiyacları olduqda:

- tutulmuş şəxslər - səhiyyə orqanlarının müalicə müəssisələrinə;
- həbs və məhkum olunmuş şəxslər - istintaq təcridxanalarının vasitəsilə Ədliyyə Nazirliyinin müvafiq tibb müəssisələrinə göndərilir.

Səhiyyə orqanlarının müəssisələrində müalicə olunmaq üçün yerləşdirilən şəxslər Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti qaydalarına dair Təlimata müvafiq olaraq mühafizə olunurlar.

2.11. Şəxsi axtarış, sorğu və sanitar təmizləmə həyata keçirildikdən sonra növbətçi MST-yə gətirilmiş şəxsləri daxili nizam qaydaları, MST-nin saxlama rejimi ilə tanış edir, onlara Cinayət

Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir və bu Qaydaların tələblərinə müvafiq olaraq kameralar üzrə yerləşdirir.

* Qeyd: Bundan sonra «müvəqqəti saxlama təcridxanası» - «MST» adlandırılacaq.

** Qeyd: Əlavə istintaq hərəkətlərinin aparılması və məhkəmə proseslərinin keçirilməsi məqsədilə cəzaçəkmə müəssisələrindən MST-yə gətirilmiş məhkumların da saxlanması bu Qaydalarla tənzimlənir.

3-cü Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də yerləşdirilməsi

3.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər, bir qayda olaraq ümumi kameralarda saxlanılırlar.

Bir nəfərlik kamerada tutulan şəxslər onların özlərinin və digərlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə və yaxud onların öz ərizəsi əsasında yerləşdirilirlər.

3.2. Kameralarda yerləşdirilərkən, şəxslərin şəxsi psixoloji uyğunluğu nəzərə alınmalıdır və onlar aşağıdakı qaydada saxlanılmalıdır:

- kişilər qadınlardan ayrı;
- yetkinlik yaşına çatmayanlar yaşlılardan ayrı;
- əvvəllər məhkum olunmuş şəxslər digər şəxslərdən ayrı;
- xüsusilə ağır və ağır cinayətlər törətməkdə təqsirləndirilən və şübhələnilən şəxslər digər şəxslərdən ayrı;
- dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlər törətməyə görə təqsirləndirilən və şübhələnilən şəxslər bir qayda olaraq digər şəxslərdən ayrı;
- əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər bir qayda olaraq digər şəxslərdən ayrı;
- psixiatriya stasionarına göndərməli olan şəxslər digər şəxslərdən ayrı;
- yanında uşağı olan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər, yaxud hamilə qadınlar digər şəxslərdən ayrı.

3.3. Keçmiş polis, milli təhlükəsizlik, hərbi əks-kəşfiyyat, prokurorluq, məhkəmə, ədliyyə, gömrük və vergi orqanlarının, Ali Dövlət Hakimiyyəti və İdarəetmə Orqanlarının Baş Mühafizə İdarəsinin əməkdaşları - digər şəxslərdən ayrı saxlanılırlar.

3.4. MST-nin növbətçisi tərəfindən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralarda yerləşdirilməsi planı tərtib edilir. Planda saxlanılan şəxslərin soyadları və Cinayət Məcəlləsinin maddələri göstərilir. Yetkinlik yaşına çatmayanların soyadlarının altından xətt çəkilir.

3.5. Bu fəsildə qeyd edilən təcridetmə qaydalarına MST-də saxlanılan şəxslərin yerdəyişmələri zamanı da riayət olunmalıdır (dəhlizdə və MST-nin ərazisində gedərkən, gəzinti, sanitariya-təmizləmə və digər tədbirlər zamanı).

4-cü Fəsil. MST-də saxlanılan şəxslərin hüquq və vəzifələri

4.1. MST-də saxlanılan şəxslər aşağıdakı tələbləri yerinə yetirməyə borcludurlar:

- Bu Qaydalarla nəzərdə tutulmuş saxlama rejiminə riayət etmək;
- digər şəxslərin ləyaqətini alçaldan hərəkətlər etməmək;
- özünün və MST-də saxlanılan digər şəxslərin həyatına, sağlamlığına təhlükə yaradan hərəkətlərə yol verməmək;
- müəyyən olunmuş daxili nizam, sanitariya-gigiyena, yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət etmək, səliqəli olmaq, kameraları daima təmiz saxlamaq;
- MST-nin rəhbərliyinin qanuni tələblərini sözsüz yerinə yetirmək;
- MST-nin əməkdaşları və bir-biri ilə nəzakətli olmaq;
- polis əməkdaşları kameralara daxil olarkən ayağa qalxmaq və cərgəyə düzülərək, onlara rütbəsinə uyğun müraciət etmək;
- MST-nin avadanlığına, digər əmlak və ləvazimatına qayğı ilə yanaşmaq;
- MST-nin rəhbərliyinin təyin etdiyi növbə ilə kameralarda növbətçilik aparmaq.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-də qaldıqları zaman dövlətə vurduqları maddi zərər üçün Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Kamera növbətçisinin vəzifələri:

- MST-nin əməkdaşları kameraya daxil olduqda, onlara kamerada saxlanılan şəxslərin sayını məruzə etmək;
- kameradakı əşyaların və digər əmlakın qorunmasına nəzarət etmək;

- kamerada saxlanılan şəxslərdən qab-qasıği almaq və təhvil vermək;
  - kamerada təmizliyə riayət etmək, döşəməni süpürmək və yumaq.
- 4.2. MST-də saxlanılan şəxslərə aşağıdakılar qadağan edilir:
- sakitliyi pozmaq, digər kameralarda saxlanılan şəxslərlə söhbət etmək, divarları və digər predmetləri taqquidatmaq və ya döyməklə digər kameralarda saxlanılanlarla əlaqə saxlamaq, gəzinti həyətidə bir-biri ilə danışmaq və yazışmaq;
  - gəzinti üçün ayrılmış həyətin hüdudlarından kənara nə isə atmaq və onun ərazisində aşkar olunmuş əşyaları götürmək;
  - MST-nin mühafizəsi üzrə naryad ilə mübahisə etmək, onların göstərişini yerinə yetirməkdən imtina etmək;
  - kamera qapılarının gözlüklərinə yaxın gəlmək və onları örtmək, kamerada saxlanılan şəxslərin müşahidəsini çətinləşdirən digər hərəkətlər etmək;
  - kamera və gəzinti həyətlərinin avadanlıqlarını xarab etmək, divarlarda və istifadə etmək üçün verilmiş əşyaların üstündə yazı yazmaq və işarələr etmək, həmçinin divar və avadanlıqlara foto-şəkillər, rəsmlər, qəzet və jurnallardan kəsilmiş hissələr yapışdırmaq;
  - kamerada saxlanması qadağan edilmiş əşya və məmulatları hazırlamaq, almaq və saxlamaq;
  - spirtli içkilərdən və narkotik maddələrdən istifadə etmək, qumar oynamaq, özünün, yaxud başqasının bədənində şəkillər döymək;
  - yanında pul və qiymətli şeylər saxlamaq;
  - şəxsi istifadəsində olan əşyaları satmaq, bağışlamaq, dəyişdirmək, yaxud digər şəxslərdən almaq;
  - ərizə və şikayətin göndərilməsinə dair qaydaları pozmaq.
- 4.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:
- öz hüquqları, MST-də saxlama rejimi, daxili intizam, ərizə və şikayət vermək qaydaları barədə məlumat almaq;
  - şəxsi təhlükəsizliyinin təmin olunmasını tələb etmək;
  - gecə vaxtı 8 saat yatmaq;
  - şəxsi yataq ləvazimatlarından istifadə etmək;
  - polis orqanının və MST-nin rəisinə, həmçinin təcridxananın fəaliyyətini yoxlayan şəxslərə (onlar MST-də olduqda) şəxsən qəbul olunmaq üçün müraciət etmək;
  - səlahiyyətli orqanlara, məhkəmələrə, saxlanılmasının qeyri-qanuniliyi və əsaslı olmaması, həmçinin qanuni hüquqlarının və maraqlarının pozulması barədə ərizə və şikayətlərlə müraciət etmək;
  - MST-nin kameralarında dini ayinləri yerinə yetirmək, bu məqsədlə istifadə edilən dini əşyalar saxlamaq; dini idarələrin rəsmi nümayəndələri ilə görüşmək;
  - nədə şübhələndiyini, tutulmasının əsaslarını bilmək;
  - tutulmasının qanuni olmasının prokuror tərəfindən yoxlanılmasını tələb etmək. Bu barədə MST-nin rəhbərliyi dərhal prokurora məlumat verir;
  - dövlət orqanları və ictimai təşkilatlara, həmçinin vəzifəli şəxslərə ərizə və şikayətlərlə müraciət etmək;
  - təhqiqatçının, müstəntiqin, yaxud prokurorun, MST rəhbərliyinin, müşayiətçinin, həmçinin MST-də mühafizə xidmətini yerinə yetirən şəxslərin qanunsuz hərəkətlərindən şikayət etmək;
  - bu Qaydalar ilə müəyyən edilmiş əşyalardan istifadə etmək;
  - müəyyən olunmuş normalarla pulsuz yeməklə təmin olunmaq;
  - cinayət işinə aid olan sənədləri özündə saxlamaq;
  - gündəlik bir saatlıq gəzintidən istifadə etmək;
  - stolüstü, əl kompyüter oyunlarından və MST-nin kitabxanasından istifadə etmək;
  - bu Qaydalarla müəyyən edilmiş əşyaları (6 sayılı əlavə) öz ərizəsi əsasında yanında saxlamaq
  - azad edildiyi təqdirdə MST-də olduğu müddətə dair polis orqanından arayış almaq.

4.4. Yetkinlik yaşına çatmayanlar, yanında uşaqlar olan və hamilə qadınlar hər gün iki saatdan bir gəzintiyə çıxarılmıq hüququna malikdirlər.

5-ci Fəsil. MST-də saxlanılan şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsi qaydaları.

5.1. MST-nin rəisi tutulmuş şəxslərin ərizə və şikayətlərinə (məktublarına) baxılmasını təmin edir. Onların prokurora, müstəntiqə və təhqiqatçıya ünvanlanmış ərizə və şikayətlərinin (məktublarının) dərhal çatdırılmasını təmin edir. Həmçinin digər orqanlara və vəzifəli şəxslərə ünvanlanmış məktublar da eyni qayda ilə müstəntiqə yaxud təhqiqatçıya təqdim edilir və sonuncular tərəfindən baxılaraq aidiyyəti üzrə göndərilir. Müstəntiqin, yaxud təhqiqatçının barəsində olan şikayətlər bilavasitə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya müvafiq orqana göndərilir.

5.2. MST rəisinin səlahiyyəti daxilində olan məsələlər üzrə ərizə və şikayətlərə (məktublara) onun tərəfindən 24 saat ərzində baxılır.

5.3. MST-də saxlanılan şəxslər tərəfindən dövlət idarələrinə və ictimai təşkilatlara göndərilən şikayət və ərizələrdə (məktublarda) qanuni xahiş və iradlar olduqda, onların bu instansiya tərəfindən baxılmasının nəticələrini gözləmədən, MST-nin və ya polis orqanının rəisi öz səlahiyyətləri daxilində irad və qanuni xahişlərin həlli üçün lazımi ölçülər götürür.

5.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin dövlət orqanlarına və ictimai təşkilatlara, vəzifəli şəxslərin adına göndərilən şikayət və ərizələrinə (məktublarına) zəruri hallarda polis orqanı öz səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər üzrə arayış əlavə edir.

5.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən yazılmış ərizə və şikayətlər (məktublar) açıq zərflərə qoyularaq MST-nin rəisinə verilir.

5.6. Gizli yazı, şifrlərlə, yaxud digər şərti işarələrlə, həmçinin ədəbdən kənar sözlərlə yazılmış ərizə və şikayətlər (məktublar) ünvanı üzrə göndərilmir, bu barədə həmin məktubu yazan şəxs və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məlumatlandırılır. Belə məktublar işin icraatını həyata keçirən şəxsə və ya orqana verilir.

5.7. MST-də saxlanılan şəxslərin ərizə və şikayətləri (məktubları) ilə bağlı daxil olan cavablar işin icraatını həyata keçirən şəxs və ya orqan tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra onlara verilir.

Vəkil ilə görüşün verilməsi və keçirilməsi qaydaları

5.8. Vəkil ilə görüşün keçirilməsi üçün MST-də xüsusi otaq təchiz edilir. Belə otaq olmadıqda vəkilin şübhəli və təqsirləndirilən şəxslə görüşü istintaq otağında və ya görüş otağında həyata keçirilir.

5.9. Şəxsə, vəkil ilə görüş tutulduğu andan, sayına və vaxtına məhdudiyət qoyulmadan konfidensial şəraitdə verilir.

5.10. Karantin tədbirlərinin keçirilməsi və ya əməliyyat şəraitinin mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar görüşlərin müvəqqəti olaraq qadağan edilməsi barədə polis orqanının rəisi ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, müvafiq istintaq və məhkəmə orqanlarına məlumat verir.

5.11. Görüşə aparılan şəxsin xarici görkəmi səliqəli olmalıdır. Görüşdən əvvəl və sonra onun üstü axtarılır. MST-nin rəisi şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi işinin xüsusi vərəqəsində və çağırış tələbnaməsində görüşün tarixini və kim ilə keçirilməsini qeyd edir.

Gəzintinin keçirilmə qaydaları.

5.12. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin gəzintisi müəyyən olunmuş vaxtda keçirilir. Həkim tərəfindən tövsiyə olunmayan şəxslər gəzintiyə çıxarılmırlar.

5.13. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər gəzintiyə təcrid olunma qaydaları təmin olunmaqla MST-nin rəisi tərəfindən tərtib olunmuş cədvələ uyğun olaraq gündüz vaxtı çıxarılmırlar.

5.14. Bir kamerada olan şəxslər gəzintiyə eyni vaxtda çıxarılmırlar.

5.15. Gəzintinin keçirilməsi üçün MST-nin mühafizə olunan ərazisində xüsusi gəzinti həyəti təchiz edilir.

5.16. Gəzinti, əlverişsiz hava şəraiti, fəvqəladə hadisə, təbii fəlakət, yanğın baş verməsi ilə əlaqədar polis orqanının (MST-nin) rəisinin sərəncamı ilə ləğv edilə bilər.

5.17. Gəzinti zamanı davranış qaydalarını pozan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-nin rəisinin sərəncamı ilə kameraya qaytarılırlar.

6-cı Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən dini ayinlərin yerinə yetirilməsi

6.1. Rejim qaydalarına riayət etmək şərtlə, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə kameralarda dini ayinlərin yerinə yetirilməsinə icazə verilir.

6.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə, dini ayinlərin icrası üçün fərdi əşyaların və dini ədəbiyyatın saxlanılmasına icazə verilir. Tarixi və mədəni sərvət hesab edilən qiymətli metal və daşlardan hazırlanan, həmçinin kəsici-deşici alət şəklində olan dini əşyaların saxlanması qadağandır.

6.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin xahişi ilə onlara mənəvi yardım göstərilməsi üçün din xadimləri dəvət oluna bilərlər.

7-ci Fəsil. MST-də saxlanılan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin maddi məsuliyyəti

7.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-də saxlanılan zaman dövlətə vurduğu zərərə görə mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada maddi məsuliyyət daşıyırlar.

7.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxs tərəfindən maddi zərərin könüllü ödənilməsindən imtina edildikdə həmin zərərin məhkəmə vasitəsi ilə ödənilməsi təmin olunur.

7.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin xahişinə əsasən onun qohumlarının və digər şəxslərin razılığı ilə vurulmuş zərər göstərilən vətəndaşlar tərəfindən ödənilə bilər.

7.4. MST-nin avadanlığına maddi ziyan vurulması faktı aşkar olunduqda 1 gündən gec olmayaraq, orqan rəisi tərəfindən xidməti təhqiqat aparılması barədə göstəriş verilir. Araşdırma zamanı zərərin dəqiq mahiyyəti və miqdarı, maddi zərər vurmuş təqsirkar şəxslər, onların maddi məsuliyyətə cəlb olunub-olunmaması üçün əsaslar müəyyənləşdirilir.

7.5. Zərərin ödənilməsi haqqında xidməti təhqiqatın nəticələri üzrə çıxarılmış qərar orqan rəisinin imzası və möhürü ilə təsdiq edilir, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə elan olunur (bu barədə onlar qərara imza edirlər). Ödənmə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hesabında olan və ya onların növbətçidə saxlanılan vəsaitləri ilə təmin edilir. Zərər nəqd pulla ödənildiyi halda MST-nin rəisinin, orqanın (MST-nin) növbətçisinin və təqsirkar şəxsin iştirakı ilə 3 nüsxədən ibarət protokol tərtib edilir. Birinci nüsxə, çıxarılmış qərar, tutulmuş pul vəsaiti ilə birlikdə orqanın maliyyə hissəsinə (mühasibata) göndərilir, ikinci nüsxə zərər vuran şəxsin şəxsi işinə əlavə olunur, üçüncü nüsxə təqsirkar şəxsə verilir (bu barədə onun tərəfindən imza edilir).

7.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxs vurduğu ziyanı ödəməkdən imtina edərsə, tərtib olunmuş sənədlər cinayət işinə əlavə olunması üçün istintaqa və ya mülki iddia qaydasında məhkəməyə göndərilir.

7.7. Zərərin ödənilməsi haqqında MST-nin rəhbərliyi tərəfindən çıxarılmış qərardan müvafiq qaydada şikayət edilə bilər. Şikayət verilməsi ödənilmənin dayandırılmasına əsas yaratmır. Şikayətin təmin edildiyi halda əvvəllər tutulmuş məbləğ geri qaytarılır.

7.8. MST-nin rəhbərliyinin təqsiri üzündən şübhəli və təqsirləndirilən şəxsə vurulan zərər qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir.

8-ci Fəsil. MST rəhbərliyinin cinayət prosessual qanunvericiliyinin ayrı-ayrı normalarının, məhkəmənin, prokurorun, istintaq və təhqiqat orqanlarının qərarlarının icrası üzrə vəzifələri.

8.1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ayrı-ayrı normalarının, məhkəmənin, prokurorun, istintaq və təhqiqat orqanlarının qərarlarının icrası üzrə MST-nin rəhbərliyi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə borcludur:

- yeni gətirilmiş şəxsin tutulması (həbsə alınması) və saxlanıldığı yer barədə xəbər vermək hüququnu təmin etmək (qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların və psixi vəziyyətinə görə imkanı olmayan tutulmuş şəxslərin ailə üzvlərinə öz təşəbbüsü ilə xəbər vermək);

- təhqiqatçının, yaxud işin icraatını həyata keçirən müstəntiqin, həmçinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun tələbi ilə saat 7-dən 22-dək olan müddət ərzində MST-də saxlanılan şəxslərin dindirilməsi, yaxud digər istintaq hərəkətlərinin icraatı üçün, istisna hallarda isə gecə vaxtı kameralardan çıxarılmasını təmin etmək;

- məhkəmənin tələbnamələrinə müvafiq olaraq həbs edilmiş şəxsləri məhkəmə iclaslarına müşayiət olunmaq üçün polisə müşayiət dəstələrinə (Ədliyyə Nazirliyinin qaravullarına) təhvil vermək;

- saxlanılan şəxslər üçün daxil olan prosesual sənədlərin surətlərini sənədlərin daxil olduğu gün onlara vermək;

- vəkili və qanuni nümayəndəni saxlanılan şəxslə maneəsiz görüşə buraxmaq, onların konfidensial sayma və müddətinə məhdudiyət qoyulmadan görüşməsinə imkan yaratmaq;

- müstəntiq, prokuror və ya məhkəmənin göstərişi ilə şəxsin saxlandığı yerdə istintaq, yaxud digər prosesual hərəkətlərin həyata keçirilməsi imkanını təmin etmək;

- saxlanılan şəxsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarına əsasən, digər saxlanılma yerinə köçürmək;

- tutulma müvafiq cinayət işi başlananadək həyata keçirildiyi halda, cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa və ya belə qərar qəbul olunsada, şəxsin tutulmasından 48 saat ərzində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı daxil olmazsa, tutulmuş şəxsi dərhal azad etmək;

- cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunla müəyyən edilmiş saxlanılma rejiminə zidd olmayan digər göstərişlərini yerinə yetirmək.

9-cu Fəsil. MST-də saxlanılan şəxslərin məişət, tibbi və sanitar-epidemioloji təminatı

9.1 Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər təbii işıqla işıqlandırılan, istifadə sahəsi hər nəfərə 4 kv. metrədən az olmayan kameralarda saxlanılırlar. Hamilə və uşaqlı qadınlar daha işıqlı kameralarda yerləşdirilir.

9.2. Kameralarda bir və ya iki mərtəbəli çarpayılar, həmçinin saxlanılmasına icazə verilmiş şəxsi əşyalar üçün divar rəfləri olmalıdır. Hər bir kamerada içməli su üçün çəllək və dolça qoyulur. İlin soyuq mövsümündə MST-nin binalarında havanın temperaturunun +18 dərəcədən az olmaması təmin edilməlidir.

9.3. Hər bir MST-də xörəklərin qızdırılması üçün elektrik plitəsi, su qızdırıcısı olmalıdır, yataq (yastıq, döşək, ədyal, döşəkağı, balışüzü) ləvazimatlarını və kameralarda saxlanılmasına icazə verilməyən şəxsi əşyaları saxlamaq üçün otaq, duşla birgə sanitar təmizləmə otağı, dezinfeksiya kamerası, həmçinin digər xidməti və köməkçi otaqlar olmalıdır.

9.4. MST-də saxlanılan şəxslər müəyyən edilmiş normalara müvafiq olaraq DİN-in smetası üzrə bu məqsədlə ayrılmış maliyyə vəsaitinin hesabına yeməklə təmin edilirlər. MST üçün hazır yemək müqavilə əsasında ictimai iaşə müəssisələrindən alınır.

9.5. MST-də saxlanılan şəxslərin zəruri paltarları olmadıqda, onlar polis şöbələri tərəfindən üst paltarları və ayaqqabı ilə təmin olunurlar. MST-yə gətirilmiş hərbi, milli təhlükəsizlik, gömrük, daxili işlər, ədliyyə və prokurorluq orqanlarının xüsusi geyimində olan şəxslərə kameraya salınmazdan əvvəl mülki paltar geyindirilir. Mülki paltar almaq mümkün olmadıqda, onlar polis şöbəsi tərəfindən geyimlə təmin olunurlar.

9.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər sanitar təmizləmədən keçirilirlər. Yoluxucu xəstəlik müəyyən olduğu halda MST-nin rəisi (növbətçi) polis orqanının rəhbərliyinə məruzə edərək, dərhal sanitar-epidemioloji nəzarət xidmətinə məlumat verir, sanitar-dezinfeksiya tədbirlərinin keçirilməsində onlara müvafiq köməklik göstərir.

9.7. Kameralarda və MST-nin digər otaqlarında hər gün dezinfeksiya vasitələrindən istifadə etməklə təmizlik işləri aparılır. MST-nin bütün otaqlarında ayda bir dəfədən gec olmayaraq əsaslı təmizlik işləri aparılır.

9.8. Saxlanılan şəxslər üçün yemək növbətçi naryad tərəfindən gətirilir. Onlar yeməkləri kameralarda qəbul edirlər. Yeməklər üçün qab-qacağın yuyulması, yuyucu-dezinfeksiya vasitələrindən mütləq istifadə etməklə mətbəxdə həyata keçirilir.

9.9. Mətbəxdə qaynadılmış su üçün ağzı bağlanan qab qoyulur. Su, hər bir saxlanan şəxsə fərdi qaydada dolçada verilir.

9.10. Sanitar-epidemioloji nəzarət xidmətinin həkimi tərəfindən MST-nin sanitar vəziyyətinin müayinəsinin nəticələri və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılmasına dair tövsiyələr müvafiq jurnalda qeyd olunur (7 sayılı əlavə).

9.11. Eyni kamerada saxlanılan şəxslər sanitariya təmizləməni bir yerdə keçirlər. Kişilərə vaxtaşırı üz qırmaq üçün imkan verilir. Onlara şəxsi və ya müdiriyyət tərəfindən verilmiş elektrik, mexaniki və ya birdəfəlik üzqırxaqla üzlərinin qırılmasına icazə verilir. Bu zaman MST-də saxlanılan şəxsləri mühafizə edən əməkdaş mütləq onlara nəzarət etməlidir. MST-də saxlanılan şəxslərin ülgücdən istifadə etməsi qadağandır.

9.12. Zəruri hallarda MST-nin rəhbərliyi saxlanılan şəxslərə tibbi yardım göstərmək üçün səhiyyə orqanlarının müalicə müəssisələrinə müraciət edir, yaxud DİN-in tibb xidmətinin mütəxəssislərini və ya məsləhətçilərini dəvət edir. Lazım gəldikdə saxlanılan şəxslərə MST-nin əməkdaşları tərəfindən həkiməqədər ilk tibbi yardım göstərilir və dərhal təcili tibbi yardım çağırılır. Bu barədə müvafiq jurnalda qeydlər aparılır (5 saylı əlavə).

9.13. MST-də saxlanılan şəxslərdən həkim, feldşer və tibb bacısı kimi istifadə etmək qadağandır.

10-cu Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-dən azad olunmasının əsasları və qaydaları

10.1. Şübhəli şəxslər tutulma haqqında protokolda göstərilən vaxtdan etibarən 48 saatdan artıq MST-də saxlanıla bilməz. Bu müddət ərzində qanunla müəyyən edilmiş qaydada onlar barəsində qətimkan tədbirinin seçilməsi və yaxud azad edilməsi məsələsi həll olunmalıdır. Məhkəmə qərarına əsasən həbs olunmuş şəxs müvəqqəti saxlama yerində 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz və bu müddət keçənədək istintaq təcridxanasına keçirilməlidir (həmin müddətə istintaq təcridxanasına nəqliyyat vasitəsi ilə daşınması vaxtı aid deyil). Bu barədə prokurora, müstəntiqə, yaxud təhqiqatçıya məlumat verilir və müvafiq qərar çıxarılır (8, 9 saylı əlavələr).

10.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin azad edilməsi haqqında təhqiqatçının, müstəntiqin, yaxud məhkəmənin qərarı (hökümü) MST-yə daxil olduqda MST-nin rəisi, o olmadıqda isə - növbətçi dərhal həmin şəxsi azad etməlidir.

10.3. Saxlanılan şəxs azad edilməzdən əvvəl MST-nin rəisi, yaxud növbətçisi azad edilmə haqqında qərarı (hökümü) həmin şəxsin MST-yə salınması haqqındakı sənədlərlə tutuşdurmalı və azad edilənin şəxsiyyətini dəqiqləşdirməlidir.

10.4. MST-dən azad edilmiş şəxslərə onların xahişi ilə MST-də olduqları müddət haqqında arayış (10 saylı əlavə) verilir. Onlara məxsus əşyalar, qiymətli şeylər, sənədlər, həmçinin növbətçidə saxlanılan pullar qəbz alınmaqla özlərinə qaytarılır.

10.5. Məhkəmə zalından azad edilmə təxirəsalınmazdan məhkəmənin hökmünə və ya qərarına müvafiq olaraq həyata keçirilir. Azad edilmiş şəxsdən götürülmüş sənədlər, əşyalar və qiymətli şeylər, həmçinin şəxsi hesabında olan pul vəsaiti MST-nin rəhbərliyi tərəfindən özünə qaytarılır.

10.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-dən azad edilən vaxt xəstə olduqda, onlar qohumlarına təhvil verilir, yaxud səhiyyə orqanlarının müalicə müəssisələrində yerləşdirilir.

11-ci Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən yeməkdən imtina edildikdə görülən tədbirlər.

11.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən yeməkdən imtina etmə faktı aşkar edildikdə, MST-nin rəisi bunun səbəbini öyrənməli. Bu barədə istintaq (təhqiqat) apararaq əməkdaşla, müvafiq prokurora və polis orqanının rəisinə məlumat verməlidir. Həmin şəxslərin tələbləri əsaslıdırsa, MST-nin rəhbərliyi öz səlahiyyətləri daxilində onların tələblərinin təmin edilməsi barədə qərar qəbul edir. Tələblər dərhal yerinə yetirilmədikdə, səbəbi həmin şəxsə izah olunur.

11.2. Lazım gəldikdə, yeməkdən imtina edən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər digərlərindən ayrı saxlanılırlar. Yeməkdən imtina edən şəxsin səhhətinə real təhlükə yarandıqda, yardım göstərilməsi üçün tibb işçisi çağırılır, sonuncunun rəyi nəzərə alınaraq həmin şəxs məcburi qaydada qidalandırılır.

11.3. Yeməkdən imtina edən şəxs istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi və köçürülmə üçün maneçilik törətməməlidir. Zəruri hallarda həmin şəxs tibb işçisinin nəzarəti altında köçürülür.

«QEYDƏ ALINMIŞDIR»
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində
Qeydiyyat № 2721
«15» noyabr 2001-ci il
Nazir
F.MƏMMƏDOV

«TƏSDİQ EDİLMİŞDİR»
Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Əmr № 428
«26» noyabr 2001-ci il
Nazir
R.USUBOV

«Razılaşdırılmışdır»

Azərbaycan Respublikasının
Ədliyyə Naziri II dərəcəli
dövlət ədliyyə müşaviri
F.MƏMMƏDOV
15 oktyabr 2001

Azərbaycan Respublikasının
Baş prokuroru III dərəcəli
dövlət ədliyyə müşaviri
Z.QARALOV
19 oktyabr 2001

Azərbaycan Respublikasının
Səhiyyə Naziri
Ə.İNSANOV
29 oktyabr 2001

8. POLIS ORQANLARININ MÜVƏQQƏTİ SAXLAMA TƏCRİDXANALARINDA SAXLANILAN ŞƏXSLƏRİN MÜHAFİZƏSİ VƏ MÜŞAYİƏTİ QAYDALARINA DAİR

TƏLİMAT

1-ci Fəsil. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Təlimat Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən cinayət törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tutulan, habelə həbs edilən şəxslərin polis orqanlarının tərkibində, Daxili İşlər Nazirinin təklifi əsasında Nazirlər Kabinetinin və icra hakimiyyətinin sərəncamı ilə yaradılan müvəqqəti saxlama təcridxanasında* saxlanması, mühafizəsi və müşayiət olunması qaydalarını, habelə təcridxana əməkdaşlarının hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. *Qeyd : Bundan sonra «müvəqqəti saxlama təcridxanası» - «MST» adlandırılacaq.

1.2. Şübhəli və təqsirləndirilən-şəxslərin saxlanılmaları qanunun aliliyi, hər kəsin qanun qarşısında bərabər olması, humanizm və insan ləyaqətinə hörmət prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə işgəncə verilməsi və onlarla qəddar rəftar edilməsi yolverilməzdir.

1.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-də yalnız Azərbaycan Respublikası Cinayət-prosesual məcəlləsində müəyyən edilmiş hallarda və müddətlərdə saxlanıla bilərlər.

Müstəsna hallarda, məhkəmə prosesi və ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi üçün istintaq təcridxanalarından və ya cəzaçəkmə müəssisələrindən polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarına gətirilmiş şəxslər orada 10 günə qədər saxlanıla bilərlər.

1.4. MST-lər Daxili İşlər Nazirliyinin smetasından, respublika büdcəsindən maliyyələşdirilir.

1.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi onların etibarlı təcrid olunmasından, müşayiət edilməsindən, saxlama yerinin ərazisində hərəkəti zamanı və ya təhvil olunmuş yerə çatdırılarkən mühafizənin təmin edilməsindən ibarətdir.

1.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini və müşayiətini yerinə yetirmək üçün polis orqanlarında mühafizə - müşayiət hissələri yaradılır. Onların əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- MST-də saxlanılan şəxslərin mühafizəsi;
- Onların istintaq təcridxanalarına, səhiyyə müəssisələrinə, məhkəməyə, dəyişdirmə məntəqələrinə, eləcə də istintaq hərəkətləri zamanı müşayiəti və mühafizəsi.

1.7. MST-də şəxslərin saxlanılmasında qanunçuluğa riayət olunmasına nəzarət prokuror və məhkəmə orqanları, daxili nəzarət isə DİN, onun tabeçiliyində olan müvafiq orqan və xidmətlər tərəfindən həyata keçirilir.

1.8. «Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında» Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununa müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili şikayətin araşdırılması ilə əlaqədar:

- MST-də saxlanılan şəxslərin saxlanılmasının qanuniliyini yoxlaya bilər;
- MST-yə maneəsiz və əvvəlcədən xəbərdarlıq etmədən daxil ola bilər.

MST-nin rəisi müvəkkilin təxirə salınmadan qəbul olunmasını, eləcə də saxlanılan şəxslərlə görüşməsinə və təkbətək söhbət etməsinə, habelə onların saxlanılmasının qanuniliyini təsdiq edən sənədlərlə tanış olmasını dərhal təmin etməlidir.

2-ci Fəsil. MST-də saxlanılan şəxslərin mühafizəsi. Naryadın heyəti və yerləşdirilməsi.

2.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi üçün aşağıdakı gündəlik naryadlar təyin edilir :

- MST üzrə növbətçi;
- çıxarıcılar;
- post xidmətçiləri;
- müşayiət dəstəsi.

Naryadların tərkibi müvəqqəti saxlama təcridxanasının rəisi tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Polis orqanında bir ildən az xidmət etmiş əməkdaşların MST-yə xidmətə götürülməsi, habelə müddət dəstəsinə cəlb olunması yol-verilməzdir.

2.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi üçün daxili, xarici, daimi, müvəqqəti, 1, 2 və 3 növbəli postlar təşkil edilə bilər. Gündəlik postların sayı və növü, onların yerləşdirilməsi çıxarıcıların və müşayiət dəstəsinin əməkdaşlarının sayı naryadların dislokasiyasına (1 sayılı əlavə) əsasən MST-nin rəisi tərəfindən tərtib olunur və dəqiqləşdirilərək hər gün polis orqanın rəisi tərəfindən təsdiq edilir. Hər bir posta daimi nömrə verilir. Post cədvəlində mühafizə edilən obyektlər və naryadın əsas vəzifələri qeyd olunur. Mühafizəni gücləndirmək üçün əlavə postlar da qoyula bilər.

2.3. Daxili postlar kameraların qabağında, dustaqların gəzintisi üçün nəzərdə tutulmuş həyətlərdə, xarici postlar isə MST-nin yerləşdiyi binaları ətrafında qoyulur.

2.4. Şəxslərin kameralardan çıxarıldığı və MST daxilində bir yerdən başqa yerə aparıldığı vaxt onların mühafizəsi üçün çıxarıcılar təyin edilir.

2.5. MST üzrə növbətçiyə, daxili postlardakı post xidmətçilərinə və çıxarıcılara tabel silahı verilmir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri mühafizə edən naryadların vəzifələri.

2.6. MST üzrə növbətçi (və ya köməkçisi) şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri mühafizə edən naryadlara rəhbərlik edir və onlara həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə məsuliyyət daşıyır.

Ştat cədvəlində MST üzrə növbətçi nəzərdə tutulmayan polis orqanlarında bu vəzifəni həmin orqanın məsul növbətçisi həyata keçirir.

2.7. MST üzrə növbətçiliyi qəbul edərkən əməkdaş aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

2.7.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də saxlanmasına əsas olan sənədlərdə şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin adı, soyadı və atasının adını düzgün yazılıb-yazılmamasını, şəxsin sənədlərdə göstərilən şəxs olmasını, saxlama müddətinin tutula protokolu, hökm və ya qərarda göstərilən müddətə uyğunluğunu, sənədi tərtib etmiş şəxsin imzası və möhürünün olub-olmamasını yoxlamaq; MST üzrə növbətçiliyin təhvil-təslim kitabında (2 sayılı əlavə) imza etmək şərti ilə kameraların açarlarını, qandalları, digər xüsusi və texniki vasitələri, xidməti sənəd və blankları, həmçinin şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərdən götürülmüş əşyaları təhvil almaq.

2.7.2. Növbəni təhvil verən növbətçi ilə birgə kameraları və MST-ni digər otaqlarını diqqətlə nəzərdən keçirmək; avadanlığın, rabitə və siqnal vasitələrinin saz vəziyyətdə olmasını yoxlamaq; kameralarda saxlanılanların sayın müəyyənləşdirmək, onlara dair sənədləri yoxlamaq, səhhətləri ilə maraqlanmaq və üstlərini axtararaq.

2.7.3. Kamerada sanitar qovşağı müvəqqəti sıradan çıxdıqda naryadın mühafizəsi altında saxlanılan şəxslərin kameralar üzrə ümumi sanitar qovşağına aparılmasını təmin etmək. Təhvil-təslim zamanı kameralarda saxlanılanların bir yerdən başqa yerə aparılmalarına yol verməmək.

Növbənin təhvil-təslimi zamanı aşkar edilən nöqsanlar barədə polis orqanının rəisinə məruzə etmək.

2.8. MST növbətçisinin vəzifələri:

2.8.1. Naryadın öz xidməti vəzifələrini bilmələrini, onların lazımi vasitələrlə təchiz edilməsini və post xidmətçilərinin dəyişdirilməsini şəxsən yoxlamaq; gündüz 2, gecə 3 dəfədən az olmamaq şərti ilə növbətçi naryadın xidmətini yoxlamaq; ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxslər barədə naryada məlumat vermək; MST-nin avadanlığının, rabitə, siqnalizasiya və elektrik vasitələrinin işlək vəziyyətdə olmasını yoxlamaq.

2.8.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameradan çıxarılması barədə qərar qəbul etmək, onların kameralardan çıxarılmasında şəxsən iştirak etmək, kameraları şəxsən açıb-bağlamaq açarları özündə saxlamaq.

Gəzintidən sonra kameraların və gəzinti həyətinin qapılarının qıfilla bağlı olmasını şəxsən yoxlamaq.

2.8.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən daxili nizam qaydalarına riayət edilməsini təmin etmək, bu məqsədlə onların üstünün axtarılmasını, onlara məxsus əşyaların yoxlanılmasını təşkil etmək; MST-dən qaçmağa hazırlıq haqqında alınan hər bir məlumatı yoxlamaq və müvafiq tədbir görmək.

2.8.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təhvil alınmasını və kameralara yerləşdirilməsini, həmçinin MST-dən azad edilməsini və ya başqa yerə göndərilməsini bu Təlimata müvafiq olaraq həyata keçirmək. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin gətirilmələri və aparılmaları barədə müvafiq kitabda qeyd aparmaq, həbs edilmiş şəxslərin şəxsi işlərini (şəxsi işlərin ilə qabıqlarını, anket və daktiloskopik vərəqələrini) və digər müvafiq sənədləri tərtib etmək; saxlanma müddətlərinin qurtarması barədə MST-nin rəisinə vaxtında məruzə etmək.

2.8.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də saxlanılan müddətdə qanımla nəzərdə tutulmuş hüquqlarından istifadə etmələrini təmin etmək.

2.8.6. MST-nin bütün otaqlarında, dəhlizlərdə və gəzinti həyətidə daxili nizam qaydalarına və təmizliyə riayət olunmasına nəzarət etmək; orada kənar şəxslərin, basqın və qaçma hallarında istifadə edilə biləcək əşyaların olmasına yol verməmək; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərdən hər gün kamera üzrə növbətçilər təyin etmək.

2.8.7. Xidməti sənədlərin və blankların, qandalların, digər texniki vasitələrin və avadanlığın mühafizəsini təmin etmək.

2.8.8. Növbə ərzində baş vermiş hadisələr barədə MST-nin (polis orqanının) rəisinə məruzə etmək.

2.9. MST növbətçisinin buraxılış rejimini həyata keçirərkən vəzifələri:

2.9.1. MST-yə gəlmiş şəxslərin sənədlərini yoxlamaq.

2.9.2. İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi barədə tələbnamə əsasında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarılıb görüş və ya istintaq otağına aparılması haqqında naryada göstəriş vermək.

2.9.3. «Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında daxili nizam Qaydaları»na uyğun olaraq MST-yə gətirilən şəxsləri qəbul etmək, qadağan olunmuş əşyaların kameralara ötürülməsinə yol verməmək, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin vəkil ilə görüşlərini təşkil etmək.

2.9.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması qaydalarının yoxlanılmasının nəticələri və baş vermiş hadisələr barədə MST-nin (polis orqanının) rəisinə məruzə etmək.

2.10. Növbətçiyə aşağıdakılar qadağan edilir:

- fəvqəladə hallar istisna olmaqla, müəyyən edilmiş postların sayını azaltmaq və ya onların yerini dəyişdirmək;

- xidməti tərk etmək, və ya naryadın heyətindən hər hansı bir əməkdaşı xidmətdən azad etmək. Xidməti yalnız MST (polis orqanının) rəisinin icazəsi ilə tərk etmək olar.

2.11. Kameranın qabağında qoyulan daxili post xidmətçisi bilavasitə MST-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

2.11.1. Postda xidmətə başlayarkən növbətçi ilə birlikdə kameralarda avadanlığın (çarpayı, pəncərə barmaqlıqları, döşəmə, tavan, isitmə sistemi, qapı, qıfıl, qapı gözlükləri), elektrik, rabitə və

siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyətini yoxlamaq, saxlanılanları sayaraq qəbul etmək, ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxsləri üzdən tanımaq.

2.11.2. Başqa əməkdaşla əvəz edilmədən hər hansı bir şəraitdə postu tərk etməmək; xidmət zamanı sayıq olmaq; qapıdakı gözlüklərdən baxmaqla kamerada olan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin davranışlarına daima nəzarət etmək; dəhlizdə səs salmadan hərəkət etmək; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarıldıqları zaman mühafizə qaydalarına dəqiq və ciddi əməl etmək. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən daxili nizam qaydaları pozulduqda qapının gözlüyündən onların bu hərəkətlərinə son qoymalarını tələb etmək, tabe olmadıqları təqdirdə bu barədə növbətçiyə məruzə etmək.

2.11.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən qaçmağa cəhd göstərildikdə həyəcan siqnalı vermək, növbətçiyə dərhal məruzə etmək və postu tərk etməmək; intihar halları aşkar edildiyi zaman həyəcan siqnalı vermək, növbətçi dərhal məruzə etmək və postu həmin kamerada olanlara intihar edən hərəkətinin qarşısının alınması, onun ipdən azad edilməsi (ipi açmaları və ona süni nəfəs vermələri, qanaxmanı dayandırmaları və s.) barədə göstəriş vermək.

2.11.4. Kameradan çağırış daxil olduqda qapını açmadan dərhal çağırışın səbəbini araşdırmaq və postdan ayrılmamaq şərti ilə saxlanılan şəxslərin suallarına cavab vermək; çağırış hər hansı bir tədbir görülməsi ilə əlaqədar olduqda növbətçiyə məruzə etmək.

2.11.5. Gecə vaxtı kameraların işıqlandırılmasına və qapıların qıfilla bağlı olmasına nəzarət etmək.

2.11.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə nəzarətin nəticələri haqqında müntəzəm olaraq növbətçiyə məruzə etmək; fəvqəladə hadisələr zamanı öz vəzifələrini yerinə yetirməyə daima hazır olmaq, rabitə, siqnalizasiya və yangınsöndürmə vasitələrindən istifadə etməyi bacarmaq.

Daxili postlarda göstəriş və məruzələr aşağı tonlu səsle icra edilməlidir.

2.12. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin həyətdə gəzintisi zamanı mühafizəsi üçün ayrılmış post xidmətçisi bu Təlimatın 2.11.1. - 2.11.4. və 2.11.6. bəndlərində qeyd edilən vəzifələri yerinə yetirməklə yanaşı aşağıdakıları da icra etməyə borcludur:

2.12.1. Postda xidmətə başlamazdan əvvəl gəzinti üçün ayrılmış həyətin, hasar qurğularının vəziyyətini yoxlamaq, həmin ərazidə qaçma və basqın etmə hallarında istifadə edilə biləcək əşyaların olmamasına əmin olmaq.

2.12.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə gəzinti zamanı diqqətlə nəzarət etmək, onların bir-biri ilə danışmalarına, postda yaxınlaşmalarına, əşyaların ərzaq məhsullarının məktublardan hasardan içəri atılmasını yol verməmək.

2.13. MST-nin ətrafında qoyulmuş xarici postların post xidmətçisi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir;

2.13.1. MST-nin damını və pəncərələrini, həmçinin hasar qurğularını daima nəzarət altında saxlamaq.

2.13.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə xəttini keçmələrinə, kənar adamların MST-nin ərazisinə və binalarına daxil olmalarına yol verməmək, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən qadağan olunan əraziyə girməyə cəhd göstərildikdə həyəcan siqnalı vermək və nizam-intizamı pozan hərəkətlərin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək.

2.13.3. Hasar qurğuları, siqnalizasiya, pəncərə barmaqlıqları və çərçivələri zədələndikdə, kameralara və gəzinti həyətinə əşyalar və məktublardan atıldıqda, səs-küy qaldırıldıqda dərhal növbətçiyə xəbər vermək.

2.13.4. MST-nin yerləşdiyi ərazidə ictimai qaydalar pozulduqda müvafiq tədbirlər görmək və eyni zamanda bu barədə növbətçiyə xəbər vermək.

2.13.5. Tabe olduğu şəxsdən başqa heç kəsi posta yaxın buraxmamaq postda dayanarkən silahı tətbiq etməyə hazır olmaq (patronu xəzinəyə ötürməmək şərti ilə). onu əldən yerə qoymamaq, heç kəsə, o cümlədən tabe olduğu şəxsə də verməmək.

2.14. Kamera qapılarının qarşısında, gəzinti həyətinə, MST binası yanında qoyulmuş postların post xidmətçilərinə aşağıdakılar qadağan edilir:

2.14.1. Postu özbaşına tərk etmək, yatmaq, oturmaq, kitab, qəzet və s. oxumaq, yemək, zərurət olmadıqda kamerada saxlanılan şəxslərlə danışmaq.

2.14.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə hər hansı bir əşya, məktub vermək və onlardan almaq, xidmətlə əlaqədar olmayan hər hansı bir iş tapşırmaq.

2.14.3. Kamera qapılarını, qapı gözlüklərini, eləcə də gəzinti həyətinin və MST-nin digər binalarının qapılarını açıq saxlamaq.

2.15. Çıxarıcı MST-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardır:

2.15.1. Növbətçinin sərəncamı ilə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər istintaq və görüş otaqlarına, tibb işçisinin yanına, gəzinti və digər məqsədlərlə kameradan çıxarıldıqda, onları müşayiət etmək.

2.15.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər hər dəfə kameradan çıxarıldıqda onların üstünü axtarmaq, onlar kameradan çıxarılmazdan qabaq gəzimi həyətinə, istintaq, görüş və sanitariya təmizləmə otaqlarını, dəhlizləri, MST-nin digər otaqlarını diqqətlə nəzərdən keçirmək.

2.15.3. Sanitariya təmizləmə və ya tibbi müayinədən keçən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə dala nəzarət etmək, istintaq hərəkətləri (hadisə yerinin müayinəsi, eyniləşdirmə və s.) icra edilərkən istintaq otaqlarında olmaq, həmçinin istintaqı aparacaq şəxslərin qanuni sərəncamlarını yerinə yetirməyə hazır olmaq.

2.16. Çıxarıcıya bu Təlimatın 2.14. bəndində qeyd edilənlərlə yanaşı MST (orqan) üzrə növbətçinin, yaxud rəisin müvafiq icazəsi olmadan şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri kameralardan özbaşına çıxarmaq qadağandır.

MST-nin inşası və təchiz edilməsi.

2.17. MST-lər polis orqanlarında tətbiq edilən tikililərin nümunəvi layihələri əsasında inşa edilir.

2.18. MST-nin binası daşdan, dəmir-beton və digər möhkəm materiallardan tikilir. Daxili divarlar, kameraların digər otaqlar ilə arakəsmələri daşdan tikilir. Kameraların divarları və küncləri girinti və çıxıntısız olmalı və çiləmə üsulu ilə malalanmalıdır. Kameraların çöl divarlarının qaldığı 40 sm-dən az olmamalıdır. Kameralardan xidməti təsərrüfat otaqlarını ayıran divarlar, eləcə də kameraların çöl divarları armatur şəbəkə ilə möhkəmləndirilir. Kameraların döşəməsi 30 sm qalıqda beton üzərinə vurulmuş taxta döşəmədən, tavan isə yığma dəmir-beton bloklardan olmalıdır.

2.19. MST konstruksiya etibarlılığı ilə kameralar blokundan (rejim hissəsi), xidməti təsərrüfat otaqlarından, gəzinti üçün ayrılmış həyətdən və qoruyucu qurğulardan ibarət olmalıdır.

2.20. Kameralar blokuna aşağıdakılar daxildir:

▪ şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması üçün kameralar — bu kameralar 1-8 yerli olur və hər nəfərə 4 m² istifadə sahəsi nəzərdə tutulur.

▪ Kamera bloku MST-nin digər otaqlarından dəmir barmaqlıqlarla təcrid edilməlidir. Dəmir barmaqlıqlar həyəcan siqnalizasiyası ilə təchiz edilmiş qapılarla bağlanılmalıdır. Kamera blokunda post qoyulmalıdır.

2.21. Xidməti-təsərrüfat otaqlarına aşağıdakılar daxildir:

- MST-nin rəisinin otağı;
- MST-nin növbətçisinin otağı;
- istintaq otaqları;
- şəxsi axtarış apararaq üçün otaq;
- görüş otağı;
- tibb işçisinin otağı;
- dezinfeksiya kamerası;
- duşxana (sanitariya təmizləmə otağı);
- mətbəx;
- MST-də saxlanılanların şəxsi əşyalarının saxlanması üçün otaq;
- inzibati qaydada həbs edilmiş şəxslərin saxlanması üçün kamera (xüsusi qəbuledici məntəqə olmayan ərazilərdə).

2.22. Gəzinti həyəti MST-nin ərazisində kameralar blokuna bitişik ərazidə yerləşir.

Gəzinti həyətinin ümumi sahəsi ən böyük kamerada saxlanılanların eyni zamanda gəzintiyyə çıxarılmasına imkan verməlidir. Həyətin hasarının hündürlüyü üç metrədən az olmamalıdır. Həyətin üstü diametri 8-10 mm olan dəmir armaturdan ibarət ölçüləri 150 x 150 mm şəbəkə ilə örtülür, divarları hamar malalanır. Həyətin divarlarında heç bir çıxıntı və oyuq olmamalıdır.

2.23. MST-nin bütün ərazisi çıxıntısı olmayan daş və ya dəmir-beton konstruksiyalı hasara alınır. Hasarın hündürlüyü 3 metrədən az olmamalıdır. MST-nin ərazisində xüsusi təyinatlı avtomobillərin dayanacağı üçün hasara alınmış sahə ayrılır.

2.24. Kameraların yerləşdiyi binalar tikilərkən 1-8 yerli kameraların, bir və iki tərəfli dəhlizlərin inşası nəzərdə tutulmalıdır. İkitərəfli kameraların inşası zamanı qapılar bir-biri ilə üzbəüz olmamalıdır. İkitərəfli kameraların inşasında dəhlizin eni 2,5 metrədən, birtərəflidə isə 2 metrədən az olmamalıdır. Kameraların yerləşdiyi binalarda dəhlizlə pilləkənlərin kəsişməsi yol verilməzdir.

2.25. Kameraların qapıları dəmirdən hazırlanmaqla, döşəmədən 145 - 150 sm hündürlükdə tən ortada kameranın içərisini müşahidə etmək üçün oval gözlüklər qoyulur. Gözlüyün ölçüsü kameranın iç tərəfindən 14 x 24 sm, bayır tərəfdən isə 3,5 x 4 sm olmalıdır. Bayır tərəfindən gözlük fırlanan və sınımayan uzun şüşə ilə qapanır. Qapının ölçüləri 190 x 75 sm, qalınlığı isə 6 sm-dən az olmamalıdır. Kameranın qapıları dəhlizə tərəf açılır, qapıdan yalnız bir nəfərin keçməsi üçün dəhlizdə məhdudiyət qoyulur. Qapıda, həmçinin yemək paylamaq üçün döşəmədən 120 sm yuxanda, ölçüsü 15 x 20 sm olan kiçik pəncərələr qoyulur, bu pəncərələr vaqon tipli kilidlərlə bağlanılır. Pəncərələrin qapıları dəhlizə üfüqi vəziyyətdə açılır. Kamera qapılarına iç tərəfdən polad lövhələr vurulur və onlar metal küncüklərlə bərkidilir. Qapıda deşik və yarıqları olması yolverilməzdir.

Kamera qapıları daxili kilidlərlə təmin olunmalı, bir dövrəsi avtomatik surətdə, ikinci dövrəsi isə açarla bağlanmalıdır.

2.26. Kamera pəncərələrinin ölçüsü 100 x 120 sm olmalıdır. Pəncərələrin çərçivələri qapalı şəkildə düzəldilir. Çərçivələr vaqon tipli kilidlərlə bağlanan, kameranın havasının dəyişilməsi üçün nəzərdə tutulan nəfəsliklərlə təchiz edilir. Pəncərənin alt hissəsi döşəmənin səviyyəsindən 1,6 metr yüksəklikdə olmalıdır. Bütün kameralarda pəncərə çərçivələri arası 12 x 15 sm ölçüsündə olan dəmir şəbəkələrlə təchiz edilir. Həmin şəbəkə 19 mm diametri olan və şaquli vəziyyətdə, dəyirimi və üfüqi yerləşdirilərək qalınlığı 60 x 12 mm olan poladdan düzəldilir.

2.27. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər üçün kameralar beton döşəməyə möhkəm bərkidilmiş bir və ya iki yaruslu çarpayıqlarla təchiz edilir. Kameralar həmçinin döşəməyə və ya divara bərkidilən vaqon tipli stol və kətillərlə, eləcə də sanitariya qovşağı ilə təchiz edilir. Müvəqqəti saxlama (MST-də saxlanılan şəxslər fərdi yatacaq və digər ləvazimatla.

həmçinin kitab, qəzet, jurnal və stolüstü oyunlarla təmin edilirlər. Karserdə saxlanılan şəxslərə yalnız yatacaq ləvazimatları verilir.

2.28. MST-də istintaq hərəkətlərinin və görüşlərin icrası üçün otaqlar ayrılır. Həmin otaqların pəncərələrinə dəmir barmaqlıqlar vurulur, oradakı mebel isə döşəməyə bərkidilir. İstintaq otaqları kameraların bilavasitə yaxınlığında olur, onların qapılan dermatinlə (digər dəri əvəzi materialı) örtülür.

Görüş otağında otağın eni boyu ortada 20 sm hündürlüyündə arakəsmə stol qoyulur və aşağıdan döşəməyə qədər arakəsmə ilə ayrılır. Stolun bir tərəfində görüşə gələnlər üçün lazımı miqdarda kətillər olmalı, digər tərəfində isə döşəməyə bərkidilmiş kətillər qoyulmalıdır. Polis əməkdaşının kətli görüşə gələnlərin stolunun baş tərəfində qoyulur.

2.29. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi axtarışı üçün ayrılmış otaqlarda (həmin otaqlar MST-nin növbəçisinin otağı ilə yanaşı olur) uzunluğu 1,2-1,0 metr və eni 1,0 - 0,8 metr olan bir nəfərlik kabinələr (bokslar) təchiz edilir. Kabinələr biri digərindən 20 sm enində olan daşdan hörülmüş arakəsmələrlə ayrılır. Kabinənin eni boyu döşəməyə və ya divara oturaçaqlar qoyulur.

2.30. MST-nin binası közərmə lampalarından istifadə olunma şərti ilə elektrik işıqlandırıcısı ilə təchiz edilir. Rejim binalarında daxili elektrik naqilləri çəkilir. Kabinələrdə elektrik lampaları

qapıların üstündə olan oyuqlarda yerləşdirilir və metal şəbəkələrlə örtülür. Qəza baş verərkən kameralar akkumulyator batareyaları vasitəsilə işıqlandırılır.

2.31. MST-nin texniki xarakteristikası xüsusi pasportda əks etdirilir, həmin pasport (5 sayılı əlavə) MST-nin rəisində saxlanılır.

2.32. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi zamanı istifadə olunan texniki vasitələrə aşağıdakılar aiddir:

- selektor, telefon, radio rabitəsi, mühafizə və həyəcan siqnalizasiyası, tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərə və naryadın xidmətinə kənardan nəzarət etmək üçün televiziya qurğuları, qəza siqnalizasiyası və işıqlandırılması, müayinə, axtarış və yoxlamaları həyata keçirmək üçün cihazlar.

2.33. MST binalarında aşağıdakılar quraşdırılır:

- MST rəisinin iş otağında: şəhər və yerli ATS-lərin telefon aparatları, mühafizə və həyəcan siqnalizasiyasının nəzarət və qəbul cihazları, tətbiqi televiziya qurğusunun videonəzarət qurğusu və idarə pultu, MST-nin işıqlandırılması və qapı avtomatlarının idarə pultu, yanğına qarşı avadanlıq (yanğınsöndürənlər).

- Qeyd : ayrı - ayrı binalarda yerləşən MST-lər radiorabitə vasitələri ilə təmin oluna bilərlər.

- İstintaq və görüş otaqlarında, tibb işçisinin otağında, kameraların qarşısındakı postlarda: yerli ATS-in telefon aparatları və həyəcan siqnalizasiyası.

- Gəzinti üçün ayrılmış həyətdə və MST binasının iç tərəfindən hasarın perimetri üzrə həyəcan siqnalizasiyası qurulur.

2.34. MST-nin binasının müəyyən yerlərinə mühafizə siqnalizasiyasının vericiləri quraşdırılır. Həmin yerlər komissiya müayinəsi nəticəsində müəyyən edilir. MST-nin müayinə olunması barədə aktda göstərilən tədbirlərin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyan şəxs polis orqanının rəisi tərəfindən təyin edilir.

MST binasının çöl tərəfindən olan hasar perimetri boyu siqnalizasiya ilə təchiz edilir.

2.35. MST-nin mühafizə və həyəcan siqnalizasiya vasitələrinin təchizatı, tətbiq edilməsi, əsaslı təmiri və istismar xidməti üzrə işlərin yerinə yetirilməsi DİN-in Əməliyyat Rabitə İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlama rejiminin təmin edilməsi.

2.36. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlama rejimi, onların müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilmiş kameralarda daimi nəzarət altında saxlanılması və daxili nizam qaydalarına riayət edilməsindən, habelə yoxlama tədbirlərinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Rejim qaydalarını kobud surətdə pozan şəxslər daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq karsərə keçirilə bilərlər.

2.37. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təcrid olunma qaydalarına onlar MST ərazisində və binanın daxilində bir yerdən başqa yerə aparıldıqda da riayət edilməlidir.

2.38. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə daimi nəzarəti həyata keçirmək üçün qaranlıq düşəndən sübhədək kameraların işıqlandırılması təmin edilməlidir.

2.39. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin səhər yoxlanılması və onların sanitariya qovşağına çıxarılmaları növbətçiliyi qəbul edən və təhvil verən növbətçi naryadlar tərəfindən kameralar üzrə keçirilir. Səhər və axşam (MST üzrə növbətçiliyin təhvil verilməsi və qəbul edilməsi zamanı) yoxlamaları bütün kameraları gəzməkdən, orada olan şəxslərin sayını müəyyən etməkdən, onların üstünün axtarılmasından, şikayət edənlərlə sorğu aparılmasından və kameraların yoxlanılmasından ibarətdir.

2.40. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən kameralarda təmizlik işləri, döşəmənin və sanitariya qovşağının yuyulması növbətçinin və ya çıxarıcının nəzarəti altında icra olunur.

2.41. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlandığı kameraların qapılan ancaq növbətçi tərəfindən kameraların qarşısındakı post xidmətçisinin və ya çıxarıcının iştirakı ilə açılır.

2.42. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər aşağıdakı hallarda kameralardan çıxarıla bilərlər:

- MST-nin istintaq və görüş otaqlarına, gəzinti həyətinə, sanitariya qovşağına aparılarkən (kamerada sanitariya qovşağı olmadığı);

- sanitariya-təmizləmə keçirilərkən;

- MST-dən azad olunarkən;

başqa kameraya köçürülərkən, kamerada axtarış aparılarkən və digər zəruri hallarda. İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi üçün şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-dən polis orqanının xidməti otaqlarına aparılması qadağandır.

2.43. Gecə vaxtı, yəni saat 22-dən səhər saat 7-dək kameraların qapıları müstəsna hallarda: şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin həyatına, sağlamlılıqlarına təhlükə yarandıqda və ya onlar daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq kameralardan çıxarıldıqda açılır.

MST-dən qaçma və yaxud post xidmətçisinə basqın hallarının qarşısının alınması məqsədilə xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilməlidir.

2.44. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər gəzintiyə, sanitar təmizlənməyə, MST-nin otaqlarında təmizlik işlərinin aparılmasına çıxarılarəkən, bu barədə xəbərdarlıq edirlər. Başqa hallarda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarılmalarının məqsədi elan edilmir, ancaq hansı geyim və əşyaların özləri ilə götürmələri barədə göstəriş verilir.

2.45. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər kameradan çıxarılarəkən çıxarıcı üzə kameradan çıxarılanlara tərəf dayanır. Saxlanılanlar bir-bir dəhlizə çıxarılarək arxalan post xidmətçisinə tərəf olmaqla bir və ya iki cərgə ilə düzülür.

2.46. Bütün hərəkətlər zamanı çıxarıcı kameradan çıxarılmış şəxslərin əllərini arxalarında tutub getmələrinə, sakitliyə riayət etmələrinə, bir sıradan başqa sıraya keçməmələrinə, siqaret çəkməmələrinə, heç bir əşya atmamalarına, dayanmamalarına, kameraların yanından keçərkən qapı gozlüklərini və nəfəslərlərini açmamalarına, pilləkən və divarda yazı yazmamalarına nəzarət etməlidir.

2.47. Əvvəllər məhkum olunmuş, polis işçilərinə basqın etməyə, mühafizə altından qaçmağa meyli olan, şübhələnildiyi və ya təqsirləndirildiyi maddənin sanksiyasında ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulan 2-5 nəfər şübhəli və təqsirləndirilən şəxsə 2 müşayiətçi, 6-10 nəfərə isə 3 müşayiətçi təyin edilir. Zəruri hallarda bir şübhəli və təqsirləndirilən şəxsi 2 polis nəfəri müşayiət edir.

2.48. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri 1 polis nəfəri müşayiət etdikdə o, onların arxasınca getməli və sıranın sonunda gedəndən iki addımlıq məsafə saxlamalıdır.

2.49. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər istintaq otaqlarına müstəntiqin, təhqiqatçı və ya müdafiəçinin çağırış tələbnaməsi (3 sayılı əlavə) əsasında aparılır. Tələbnamələr bir yerdə tikilərək 1 il müddətində MST-də saxlanılır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun yanına aparılarkən tələbnamə yazılır.

2.50. Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə əsasən vəkil ilə təmin edilən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin vəkil ilə görüşü ləyaqətli şəraitdə, nəzarət altında, təklikdə və konfidensial ünsiyyət imkanı yaradılmaqla təşkil olunmalıdır. Vəkil ilə görüşün sayma və müddətinə məhdudiyət qoyulmur.

Cinayət işində müdafiəçi qismində iştirak edən vəkil müdafiəçi səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etməlidir.

2.51. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hər dəfə kameralardan çıxarılıb istintaq və görüş otaqlarına aparılmaları barədə müvafiq jurnalda (5 sayılı əlavə) qeydlər aparılmalıdır.

2.52. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər gəzinti həyətinə kameralar üzrə çıxarılır və gəzinti vaxtı əlavə post xidmətçisi, çıxarıcı və MST-nin (polis orqanının) növbətçisi tərəfindən mühafizə edirlər. Kameralara aid ləvazimat və avadanlıqların gəzinti həyətinə çıxarılması qadağan edilir.

2.53. Saxlanılan şəxslər müəyyən olunmuş günlərdə çıxarıcı, MST-nin (polis orqanının) növbətçisi və post xidmətçisi tərəfindən sanitar təmizləmə otağına və oradan geriyə müşayiət olunurlar, həmçinin sanitar təmizləmə onların nəzarəti altında keçirilir. Qadınlar sanitar təmizləmədən qadın əməkdaşlarının nəzarəti ilə keçirlər. Ştatında qadın əməkdaşı olmayan müvəqqəti saxlama təcridxanalarında bu tədbirləri digər orqan və xidmətlərdən qadın əməkdaşları cəlb oluna bilər.

2.54. Qanunvericiliyə müvafiq olaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üstü axtarılır, onların yanında olan əşyalar yoxlanılır. Axtarış və yoxlamanın nəticələrinin sənədləşdirilməsi daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq aparılır.

2.55. Axtarış tam və natamam formada aparıla bilər. Tam axtarış təcrid olunmuş, isti və yaxşı işıqlandırılmış otaqda hal şahidlərinin iştirakı ilə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin fərdi surətdə üstlərinin axtarılması, eləcə də onların yanında olan əşyaların yoxlanılması ilə həyata keçirilir. Bu axtarış və yoxlamalar onlar hər dəfə MST-yə daxil olarkən, onun hüduklarından kənara çıxarılarəkən, geri qaytarılarəkən, ayrıca kameralara salınarkən, MST-dən azad edilərəkən, əsas olduqda MST-nin rəisi, növbətçisi və yoxlama aparən şəxsin göstərişi ilə həyata keçirilir.

Tam şəxsi axtarış, üstü axtarılanla eyni cinsdən olan şəxs tərəfindən onları bədəni, paltarını, ayaqqabısını diqqətlə nəzərdən keçirməklə yerinə yetirilir. Axtarılan şəxsə üst paltarını, ayaqqabısını, yüngül paltarlarını (alt paltarı çıxarılmır) çıxarmaq barədə göstəriş verilir. Bundan sonra əl və ayaq barmaqlarının arası, əllərin içi və üstü, dəri örtüyü, qulağın içi, qoltuq altları, ağızın içi, bədəndəki cərrahi tikişlər, həmçinin protezlər nəzərdən keçirilir. Başın saçları darandır. Yapışqanlı, gips və digər sarğılar tibb işçisinin icazəsi ilə açılır. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin paltarı əl diqqətlə yoxlanılır, paltarların tikiş yerləri, astarı və digər qat yerləri biz ilə deyildir. Paltara tikilmiş əşya həmin yerdən çıxarılıb atılır. Paltarın ciblərinin, qollarının, eləcə də şalvar və corabların astarı üzünə çevrilir. Ayaqqabının iç və çöl tərəfinə baxılır ayaqqabının dabanları xüsusi olaraq yoxlanılır.

Kamerada saxlamağa icazə verilmiş, həmçinin saxlanmaq üçün növbətçiyə verilən əşyalar diqqətlə yoxlanılır.

2.56. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üstünün axtarılması zamanı silah, bıçaq, ülgüc, qolbağ, siqaret qabı, taxma düymələr, üzük, sırğa, saat, orden, medal, digər metal əşyalar və qiymətli şeylər, şüşə qablar, spirtli içkilər, oyun kartları, bel kəmərləri, qalstuk, şərf, qaytanlar, uzunluğu 50 sm-dən artıq olan dəsmallar, kameralarda saxlanılması qadağan olunmuş dərman preparatları, eləcə də tibbi əşyalar, pul, əmanət kitabçaları, akkreditiv və digər qiymətli kağızlar, həmçinin qıfıl açarları götürülür. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə daxili nizam qaydaları ilə müəyyən olunmuş (5 sayılı əlavə) əşyaların kameralarda saxlanılmasına icazə verilir.

2.57. Natamam axtarış şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarılıb geri qaytarılarəkən, kameralar səhər və axşam yoxlanılarəkən həyata keçirilir.

Natamam axtarış zamanı şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər soyundurulmur, lakin onlar diqqətlə yoxlanılır.

2.58. Müvafiq göstəriş olduqda, həmçinin MST-dən qaçmağa hazırlıq barədə məlumatlar alındıqda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi axtarışı aparılır.

2.59. Kamerada şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə yemək, dərman və saxlanılmasına icazə verilmiş digər əşyalar qapının nəfəsliyindən verilir.

2.60. MST - xüsusi rejimli obyektidir. Təlimatda göstərilməyən şəxslərin MST-yə və onun binalarına daxil olması qəti qadağandır. MST-də hər hansı silahın, ləvazimatın və sursatın, həmçinin təsərrüfat əmlakının və inşaat materiallarının saxlanılmasına icazə verilmir.

MST-də buraxılış rejimini növbətçi həyata keçirir. MST-yə aşağıdakı şəxslər buraxılır:

MST-də qanunların icrasına nəzarət edən prokuror şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda maneəsiz - günün hər bir vaxtında bütün otaqlara və kameralara;

- bu təlimatın 8.25. bəndinə müvafiq olaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə xidmətini yoxlayan, yaxud həmin xidmətə nəzarət edən polis orqanının vəzifəli şəxsi - vəsiqəsini təqdim etdiyi halda - günün hər bir vaxtında bütün otaq və kameralara;

- saxlanılanlar barədə ibtidai araşdırmanı həyata keçirən şəxs-şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda - istintaq otağına;

- cinayət prosesində iştirak edən polis əməkdaşı - müstəntiqin və təhqiqatçının müşayiəti ilə, şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda - istintaq otağına;

- zərər çəkmiş və istintaq hərəkətlərində iştirak edən başqa şəxslər, şahidlər - şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etdikləri halda, ibtidai araşdırmanı aparən şəxsin məktubu ilə - istintaq otağına;

- müdafiəçi - şəxsiyyətlərini və vəkillik hüququnu təsdiq edən vəsiqələrini, habelə işin icraatında iştirak etməsi barədə vəkil qurumunun orderini təqdim etdikləri halda - MST-nm görüş otağına;

▪ şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərlə müəyyən olunmuş qaydada görüş verilmiş digər şəxslər - müvafiq icazə sənədlərini və şəxsiyyətlərini təsdiq edən vəsiqələri (pasportları) təqdim etdikləri halda - görüş otağına;

▪ tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə kömək etmək üçün növbətçinin çağırışı ilə MST-yə gəlmiş tibb işçiləri, növbətçinin və ya MST-nin rəisinin müşayiəti ilə - xəstənin olduğu yerə;

▪ şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanıldıqdan yerlərdə sanitariya nəzarətini və ya MST-də epidemiyaya qarşı tədbirləri həyata keçirmək üçün gəlmiş səhiyyə orqanlarının digər işçiləri MST-nin növbətçisi və rəisinin müşayiəti ilə - təcridxananın bütün otaq və kameralarına.

2.61. Bu Təlimatın 2.60. bəndinə müvafiq olaraq MST-yə silahla gəlmiş şəxslər silahlarını müvəqqəti saxlamaq üçün polis orqanının növbətçi hissəsinə təhvil verməlidirlər. Bu qayda odlu tabe! silahı gəzdirmək hüququ olan digər vəzifəli şəxslərə də şamil olunur:

2.62. Silahları müvəqqəti saxlamaq məqsədilə növbətçi hissədə içərisində nömrələnmiş yuvalar olan və qapaqları bağlanmış dəmir yeşiklər yerləşdirilir. Yuvalarda jetonlar saxlanılır və növbətçi silahı təhvil götürdükdə onun əvəzinə jeton verilir. Silah sahibinə qaytarılarkən jeton geri almaqla öz yerinə qoyulur.

3-cü Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi.

3.1. MST-də saxlanılan şəxslərin müşayiəti polisin müşayiət xidməti tərəfindən həyata keçirilir. Həmin xidmətin əsas vəzifəsi müşayiət olunmaların etibarlı mühafizəsindən və kənar şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin olunmasından ibarətdir.

Respublikanın hüduqlarından kənar da həbs edilmiş şəxslərin müşayiət olunması üçün polis orqanlarının hazırlıqlı əməkdaşlarından müşayiət dəstəsi yaradılır və bu dəstənin tərkibi DİN-in rəhbərliyi ilə razılaşdırılır.

3.2. Ştatında müşayiət xidməti olmayan polis orqanında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi üçün xüsusi komplektləşdirilmiş və təlimatlandırılmış səriştəli, yüksək fiziki və döyüş hazırlıqlı əməkdaşlardan ibarət polis naryadı ayrılır.

3.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiəti müəyyən marşrutlar (əsas, ehtiyat) üzrə həyata keçirilir və hərəkət cədvəli Ədliyyə Nazirliyinin müşayiət xidmətinin dəmir yolu marşrutlarında hərəkət cədvəli nəzərə alınmaqla işlənib hazırlanır.

3.4. Daxili İşlər Nazirliyi Ədliyyə Nazirliyinin müşayiət marşrutlarının işlənib hazırlanmasında iştirak edir və birgə reyslərin sayını, dəyişdirmə məntəqələrini (stansiyalar, aeroportlar, polis orqanlarının yerləşdiyi məntəqələr) müəyyən edir.

Polis orqanları şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qəbulu üçün müşayiət dəstəsi göndərməyə borcludur.

Marşrutlar dəyişdirildikdə Ədliyyə Nazirliyi hərəkət cədvəlindən çıxarışı müvafiq polis orqanına göndərir.

Dəyişdirmə məntəqəsindən müşayiət olunan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin sayı 15 və daha çox olduqda, orqan rəisi əvvəlcədən Ədliyyə

Nazirliyinin müşayiət hissəsinin komandirini xəbərdar edir. Həmin hissə plan üzrə müşayiət dəstəsi ayırır və lazımı sayda yer saxlayır.

3.5. DİN-nin təqdimatı ilə Ədliyyə Nazirliyinin qərarı əsasında müşayiət etmə marşrutunda yeni dəyişdirmə məntəqələri təşkil edilə bilər. Təqdimatda aşağıdakılar qeyd edilir:

▪ dəyişdirmə məntəqəsinin harada və hansı marşrutda açılması (stansiya, aeroport, polis orqanının yerləşdiyi məntəqə), həmçinin hansı polis orqan ilə işləməsi;

▪ müşayiət dəstəsini göndərən polis orqanının tam adı, ünvanı, növbətçi hissənin telefonları, həmçinin onun yerləşdiyi ərazidən dəyişdirmə məntəqəsinə qədər olan məsafə (kilometrə).

3.6. Ədliyyə Nazirliyinin müşayiət etmə hissələri olmadıqda həbs edilən şəxslərin şəhər və rayon məhkəmələrinə müşayiəti polis orqanlarının rəhbərliyinin göstərişi və hakimlərin müvafiq sənədləri (hakimin yazılı tələbnaməsi və məhkəmə iclas zalının texniki möhkəmliyi barədə məhkəmə nəzarətçilərlə tərəfindən tərtib olunaraq müvafiq qaydada təsdiq olunmuş akt) əsasında şəxslərin məhkəmə prosesi zamanı mühafizəsi təşkil edilə bilər. Belə hallarda təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi bu Təlimatın 3.62.-3.76. bəndlərinə uyğun olaraq təşkil olunur.

3.7. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər təyinat yerlərinə bir qayda olaraq xüsusi təchiz edilmiş avtomobillərlə aparılır və müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) və polis nəfəri-sürücü də daxil olmaqla üç nəfərdən ibarət mühafizə dəstəsi ayrılır.

3.8. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər müstəsna hallarda (xüsusi təyinatlı avtomobil və ya onun istifadəsi məqsədə müvafiq olmadıqda, təbii fəlakətlər baş verdikdə və s.) polis orqanı rəisinin icazəsi ilə - minik, açıq və ya qapalı yük avtomobillərində, Azərbaycan Respublikası DİN-nin, Naxçıvan MR DİN-nin rəhbərliyinin icazəsi ilə təyyarədə, habelə çay və dəniz nəqliyyatında müşayiət edilə bilirlər.

3.8.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər aşağıdakı hallarda piyada müşayiət edilir:

- dəmiryolu stansiyalarında, limanlarda, aeroportlarda;
- xüsusi təyinatlı avtomobillərdən (dəyişdirmə məntəqələrinin binalarından) vaqonlara, gəmilərə, təyyarələrə (vertolyotlara) yaxınlaşmaq üçün avtomobil yolu olmadıqda;
- xüsusi təyinatlı avtomobillərdən (məhkəmələrin binalarından) müttəhimlərin saxlanması üçün ayrılmış kameralara, yaxud məhkəmənin səyyar sessiyalarında bu məqsədlə ayrılmış binalara, istintaq hərəkətlərinin keçirildiyi əraziyə, müalicə müəssisələrinə aparıldıqda və geri qaytarıldıqda;
- dəyişdirmə məntəqəsinə aparılarkən.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəhərdə və digər yaşayış məntəqələrində, sərnişinlərin qatarlara (gəmilərə) minməsi və düşməsi vaxtı, sərnişin platformalarında (limanlarda), vağzal binasında və vətəndaşların toplandıqdan digər yerlərdə piyada müşayiət edilməsi qəti qadağandır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin yaşayış məntəqələri arasında piyada müşayiət edilməsinə ancaq nəqliyyatın hərəkətinin qeyri-mümkün olduğu təqdirdə icazə verilir.

3.9. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri müşayiət etmək üçün heyətdə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) və müşayiətçilər olan müşayiət dəstəsi təyin edilir. Müşayiət dəstəsi adi və gücləndirilmiş ola bilər. Belə müşayiət dəstələrinin heyəti və növü orqan rəisi tərəfindən müəyyən edilir. Adi mühafizə dəstəsi aşağıdakı hesab üzrə təyin edilir:

- 1-2 nəfər müşayiət edilənə - 2 - 3 müşayiətçi;
- 3-6 nəfər müşayiət edilənə - 3 müşayiətçi;
- 7-9 nəfər müşayiət edilənə - 4 müşayiətçi;
- 10-12 nəfər müşayiət edilənə - 5 müşayiətçi;
- 13-20 nəfər müşayiət edilənə - 6 müşayiətçi;
- 21-28 nəfər müşayiət edilənə - 7 müşayiətçi;

Hər sonrakı 5 nəfər müşayiət edilənə əlavə olaraq 1 müşayiətçi təyin edilir.

Müşayiət dəstəsinin heyətində 5 və daha çox müşayiətçi olduqda müşayiət dəstəsinə rəis müavini təyin edilir.

Müşayiət ediləcək şəxslərdən hər hansı birinin qaçmaq, müşayiət dəstəsinə basqın etmək, özünə yaxud ətrafındakılara zərər yetirmək niyyəti haqqında məlumat alındıqda, habelə mürəkkəb coğrafi və iqlim şəraitində gücləndirilmiş müşayiət dəstəsi təyin edilir. Həmin müşayiət dəstəsinə orta rəis heyətdən rəis müəyyən edilir. Müşayiət edilənlərin mühafizəsinin etibarlılığını təmin etmək məqsədilə müşayiət dəstəsinə xidməti itlə birlikdə polis əməkdaşı daxil edilə bilər.

Müşayiət dəstəsinin gücləndirmək zərurəti yarandıqda dəstənin rəisi (baş müşayiətçi) yaxınlıqdakı polis orqanına müraciət etməlidir. Həmin polis orqanının rəisi müraciətlə əlaqədar müvafiq tədbirlər görməyə borcludur. Müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin; müraciət etdiyi orqan rəisi əlavə müşayiətçilər ayırmaq imkanına malik olmadıqda müşayiət edilənlərin bir hissəsini öz tabeliyində olan MST-də saxlayır.

3.10. Mühafizə işində operativliyi artırmaq, hərəkətin təhlükəsizliyini və müşayiət edilənlərin etibarlı mühafizəsinin təmin etmək məqsədilə xüsusi təyinatlı avtomobillərə radiostansiyalar, işıq mayakları və kabinə ilə kuzov arasında danışmaq qurğuları qoyulur. Müşayiət zamanı həmçinin metal dəhlizlərdən (şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri mindirib-düşürərkən), məhkəmə iclası zallarında kameraların mühafizə olunması üçün hasar-sipərlərdən istifadə olunur.

3.11. Müşayiət dəstələrinin hərəkətinə nəzarət polis orqanında yaradılmış radio və naqilli (teleqraf, telefon) rabitə vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Müşayiət dəstəsinin təyin və təchiz edilməsi və onun vəzifələri.

3.12. Orqan rəisi müşayiət dəstəsinə təyin edərkən aşağıdakıları yerinə yetirməyə borcludur: müşayiət dəstəsinin konkret vəzifələrini, onların yerinə yetirilməsinin üsul və müddətini, müşayiətçinin polis orqanı ilə əlaqə qaydalarını, marşrut cədvəli müəyyən etmək, müşayiət dəstəsinə müvafiq sənədlərin, nəqliyyatın, mühafizə üçün lazım olan zəruri vasitələrin, rabitə və siqnalizasiyanın, silah və sursatın, digər ləvazimatın, müşayiətçilərə və müşayiət edilənlər üçün yol azuqəsinin, həmçinin xidməti itin verilməsi barədə sərəncam vermək; müşayiət dəstəsinin təlimatlandırılmasını və onların xidmətinə nəzarət olunmasını təşkil etmək.

3.13. Müşayiət dəstəsinə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi ilə əlaqəsi olmayan hər hansı iş tapşırmaq qadağandır.

3.14. Müşayiət dəstəsi müəyyən edilmiş forma geyinməli, saz və döyüşə hazır vəziyyətdə olan silahla silahlanmalıdır; müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) tapança ilə silahlanır. Müşayiətçilərin hansı silahla silahlanırsa onlar orqan rəisi tərəfindən müəyyən edilir.

Silahın gəzdirilməsi qaydalarını müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müəyyən edir. Avtomatın çiyində gəzdirilməsi qadağan edilir.

Müşayiət edilənlərin daşındığı xüsusi avtomobillər, yaxud digər nəqliyyat vasitələri yoxlanılarkən, silah müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) verilir.

Müşayiət dəstəsi digər polis orqanında yaxud polisin digər müşayiət hissələrinin dislokasiya yerində olduqları zaman silah və sursat həmin polis orqanının növbətçi hissəsinə verilir.

3.15. İlin soyuq vaxtlarında müşayiət dəstəsi təchizat normaları ilə nəzərdə tutulmuş isti paltarla təmin edilir. Hər bir müşayiətçiyə fişırıq, sənədlər üçün çanta, qandal və digər lazımı vasitələr verilir. Müşayiət dəmir yolu vasitəsi ilə həyata keçirilərkən dəstənin rəisi vaqonun qapılarını açmaq və bağlamaq üçün açarlarla təmin edilir. Müşayiət etmə şəraiti və qaydalarından asılı olaraq müşayiətçilərə elektromeqafonlar, elektrik fənərləri, sargı paketləri, topoqrafik xəritələr, kompas, binokl, bayraqcılar, işıqsaçan patron dəstləri ilə birlikdə siqnal tapançaları, digər ləvazimatlar verilə bilər. Müşayiət dəstəsi bu ləvazimatlarla polis orqanlarına normalar üzrə verilən texniki vasitələr hesabına təmin edilir.

3.16. Polis orqanının növbətçisi müşayiət dəstəsinə operativ rəhbərliyi təmin edir, müşayiət edilmə üzrə qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Polis orqanının növbətçisinin vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

3.16.1. Orqan rəisinin qərarına müvafiq olaraq müşayiət dəstəsinin xidmətini təşkil etmək; müşayiət marşrutlarında və müşayiət edilənlərin müvəqqəti saxlanıldıqdan yerlərdə daima əməliyyat vəziyyətindən xəbərdar olmaq; mühafizə şəraitinin dəyişilməsini izləmək, bu məqsədlə mühafizəçilərlə əlaqə saxlamaq; zərurət yaranıqda mühafizə dəstəsinin gücləndirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlər görmək: bu barədə orqan rəisinə məruzə etmək.

3.16.2. Müşayiət dəstəsinin şəxsi heyətindən və hansı texniki vasitələrdən istifadə olunması, müşayiət edilənlərin müvəqqəti saxlanıldıqları yerlər barədə məlumatla malik olmaq.

3.16.3. Müşayiət dəstəsinin vaxtında təlimatlandırılmasını, hazırlığını və müşayiət marşrutlarına göndərilməsini, nəqliyyatın, rabitənin, texniki vasitələrin düzgün istifadəsini və fasiləsiz işni təmin etmək; xüsusi təyinatlı avtomobillərin gedib-qayıtmalarına nəzarət etmək, sürücü heyətinin hazırlığını yoxlamaq.

3.16.4. Müşayiət dəstəsinin fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirmək; silah, sursat və digər əmlakın mühafizəsini, həmçinin müşayiət dəstəsinin (polis orqanının) daxili nizam qaydalarının yerinə yetirilməsini təmin etmək; xidməti başa vurduqdan sonra naryad tərəfindən silah-sursatın və onlara verilən digər vasitələrin vaxtında və tam təhvil verilməsinə nəzarət etmək.

3.17. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi üzrə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin dəqiq və vaxtında yerinə yetirilməsinə, tabeçiliyində olanlar tərəfindən qanunçuluğa riayət edilməsinə, xidməti sənədlərin mühafizəsinə, müşayiət dəstəsinin istifadəsində olan silah və digər vasitələrə görə məsuliyyət daşıyır. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə borcludur:

3.17.1. Müşayiət marşrutlarında vəziyyəti və onun xüsusiyyətlərini, müşayiət edilən şəxslər haqqında əsas məlumatları bilmək; müşayiət dəstəsinə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə

yetirilməsinə hazırlamaq; onlardan düzgün istifadə edilməsini təmin etmək; müşayiətçilər arasında qarşılıqlı fəaliyyət qaydalarının müəyyən etmək; müşayiət dəstəsinin rəisinə verilən xidməti sənədləri (6 sayılı əlavə), maddi-texniki vasitələri almaq; yol qeydləri jurnalını (7 sayılı əlavə) tərtib etmək.

3.17.2. Müşayiət edilən şəxslərin təyinat yerlərinə vaxtında aparılmasında müşayiət dəstəsinin hərəkətlərini bacarıqla və qətiyyətlə idarə etmək; onların məhkəmələrdə və istintaq hərəkətlərinin icraatı zamanı mühafizəsini təşkil etmək; dəmiryol stansiyalarında, aerodromlarda onlara nəzarətin gücləndirilməsi məqsədilə əlavə tədbirlər görmək; müşayiət edilən şəxslər tərəfindən yolda və onların müvəqqəti saxlama yerlərində davranış qaydalarının pozulması hallarına yol verməmək.

3.17.3. Hadisə baş verdikdə müşayiət dəstəsinin fəaliyyət üsullarını müəyyən etmək, əsas müşayiət marşrutlarında vəziyyət mürəkkəbləşdikdə ehtiyat marşrutlarla hərəkət etmək, qaçan şəxsin təxirəsalmadan təqib olunmasını və tutulmasını təşkil etmək.

3.17.4. Müşayiət edilənlər və müşayiət dəstəsi tərəfindən sanitariya-gigiyena qaydalarına riayət olunmasına nəzarət etmək; bir sutkadan artıq yol gedildiyi təqdirdə müşayiətçilərə növbə ilə istirahət vermək; müşayiət edilənlərin mühafizəsiz qalmalarına yol verməmək.

3.18. Müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilmə qaydalarını dəyişdirmək qadağan edilir.

3.19. Müşayiət dəstəsinin rəis müavinini istifadə olunan maddi-texniki vasitələrin vəziyyətinə nəzarət etməyə, müşayiət edilənlərin üstlərinin axtarılmasını şəxsən icra etməyə, bu axtarışlar zamanı aşkar edilmiş pul, qiymətli şeylər və digər əşyaların mühafizə olunmasını, müşayiət dəstəsinə müəyyən edilmiş ərzağın verilməsini təyinin etməyə, həmçinin müşayiət dəstəsinin rəisi xəstələndikdə onun vəzifələrini öz üzərinə götürməyə borcludur.

3.20. Müşayiətçi müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) və onun müavininə tabedir. O, öz vəzifələrini bilməli və onları dəqiq yerinə yetirməli, müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin) müəyyənləşdirdiyi yerdə olmalı və onun icazəsi olmadan heç yerə getməməlidir; silahı saz vəziyyətdə saxlamalı və onu tətbiq etməyə hazır olmalıdır; müşayiət edilənlərə qarşı tələbkər və nəzarətli olmalı, ondan daima nəzarət altında saxlamalıdır; şəxsi təhlükəsizlik qaydalarına riayət etməli, müşayiət olunan şəxslərin təhlükəli və yaxud yolverilməz hərəkətlərinin qarşısını almalı; müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin) göstərişi ilə onların üstlərini axtarmalı, saxlanması qadağan edilən əşyaları götürüb müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) verməli; dayanacaq və gecələmə yerlərində, həmçinin müşayiət edilənlərin müvəqqəti saxlama yerlərində bu Təlimatın 2.11. və 2.12. bəndləri ilə müəyyən edilmiş qaydalara müvafiq olaraq post xidmətçisinin vəzifələrini yerinə yetirməlidir.

3.21. Müşayiətçiyə xidmətdən yaymaq və müşayiət vaxtı davranış qaydalarına riayət olunması haqqında zəruri göstəriş yerinə halları istisna olmaqla müşayiət edilənlərlə söhbət etmək; onlardan hər hansı bir əşya almaq və onlara məktub, ərzaq ötürmək, müvafiq dəstənin hərəkət marşrutu və son məntəqə haqqında onlara məlumat vermək qadağandır.

3.22. Xüsusi təyinatlı avtomobilin polis nəfəri-sürücüsü müşayiət dəstəsinin tərkibinə daxil olub müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) və onun müavininə tabedir. O, avtomobilin istismarına görə məsuliyyət daşıyır və aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə borcludur:

3.22.1. Müşayiət marşrutunu və onun xüsusiyyətlərini yaxşı bilmək; avtomobilin daima istismara hazır vəziyyətdə olmasını təmin etmək; yol hərəkəti qaydalarına ciddi riayət etmək, hərəkətin sürəti haqqında müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin) göstərişini dəqiq yerinə yetirmək, ondan, eləcə də kuzovda olan müşayiətçidən avtomobili saxlama haqqında siqnal aldıqda ona dərhal əməl etmək.

3.22.2. Kabinədən çıxarkən mühərriki söndürmək və açarı özündə saxlamaq; müşayiət olunanlar avtomobilə mindikləri və avtomobildən düşdükləri zaman avtomobilin qabaq hissəsində (sağında və ya solunda) dayanmaq və onların hərəkətlərinə diqqətlə nəzarət etmək.

3.22.3. Müəyyən edilmiş sənədləri (sürücülük vəsiqəsi, yol və yaxud marşrut vərəqi, lazım olduğu təqdirdə xüsusi avtomobilin qeydiyyat sənədləri) yanında saxlamaq.

3.22.4. Təhkimi olunmuş avtomobili nəzarətsiz qoymamaq, müşayiət dəstəsinin rəisinin əmri olmadan avtomobili idarə etmək üçün başqa şəxsə verməmək, bu Təlimatın 3.21. bəndində göstərilmiş hərəkətlərə yol verməmək.

3.23. Qaçma halları baş verdikdə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) qaçanları təxirə salmadan təqib etmək və tutmaq üçün ona tabe olan şəxslərdən xüsusi dəstə yaradır. Dəstəyə daxil olan müşayiətçilər qaçanların daha çox güman edilə biləcək hərəkət istiqamətləri və gizlənə biləcəkləri yerlər haqqında təlimatlandırılmalıdırlar.

3.24. Müşayiət dəstəsinə daxil olan şəxslər intizam qaydasında ancaq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi üzrə vəzifələrini yerinə yetirdikdən sonra cəzalandırıla bilər.

3.25. Xidmət intizamını pozduğuna görə müşayiətçi xidməti davam etdirməyə buraxılmadıqda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onu müşayiətdən kənarlaşdırır və bu barədə yaxınlıqdakı orqanın rəisinə yazılı məruzə edir. Orqan rəisi həmin müşayiətçinin silahını təhvil alır, içində müvafiq raport olan zərfi ona verərək daimi iş yerinə göndərir və kənarlaşdırılmış müşayiətçinin əvəzinə digər müşayiətçi təyin edir.

Müşayiət edilmə üçün əsaslar.

3.26. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin istintaq hərəkətinin icraatı, yaxud məhkəmədə işə baxılması üçün müşayiət edilməsi müstəntiqin, təhqiqatçının, məhkəmənin yazılı tələbnamələri, prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun isə şifahi göstərişi əsasında həyata keçirilir.

3.27. Müstəntiqin, təhqiqatçının və məhkəmələrin verdikləri tələbnamədə aşağıdakı məlumatlar qeyd edilir:

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin soyadı, adı və atasının adı, təvəllüdü, hansı cinayətləri törətməyə görə şübhələnilir və yaxud təqsirləndirilir;
- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanıldıqdan müvəqqəti saxlama təcridxanasının adı;
- işə baxılan məhkəmənin və ya istintaq hərəkətinin icraat yeri;
- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin gətirilmə tarixi, saati;
- məhkəmə iclasının və yaxud istintaq hərəkəti icraatının davam etməsinin təqribi müddəti;
- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət olunması və saxlama (təcrid olunma) rejimi üzrə tələblər.

Müvəqqəti saxlama təcridxanasında saxlanılan şəxs eyni zamanda başqa iş üzrə şahid qismində çağırıldıqda bu barədə tələbnamədə qeyd aparılır.

Məhkəmənin müşayiət etmə haqqında tələbnamələri gerbli möhürlə təsdiq edilir. İstintaq hərəkətini icra edən şəxs tərəfindən imza edilmiş tələbnamə istintaq orqanlarının müvafiq rəisləri tərəfindən təsdiq edilməlidir.

3.28. Müvəqqəti saxlama təcridxanasının (polis orqanının) rəisinin adına yazılmış tələbnamə müşayiət dəstəsinin ayrılması üçün əsasdır.

3.29. Müşayiət dəstəsinin olmadığı halda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-dən verilməsi barədə qərarı orqan rəisi qəbul edir və bu məqsədlə səriştəli, yüksək fiziki və döyüş hazırlıqlı əməkdaşlardan ibarət müşayiət dəstəsi ayırır.

3.30. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi üçün digər əsaslar aşağıdakılardır:

- köçürmə haqqında məhkəmənin və istintaq orqanlarının müvafiq qərarları;
- prokuror, müstəntiq, təhqiqat aparıcı şəxsin qərarı, yaxud ayrı-ayrı istintaq hərəkətinin (stasionar məhkəmə-psixiatriya ekspertizası və s.) icraatı haqqında məhkəmənin qərarı;
- məhkəmənin həbs haqqında qərarı və ya azadlıqdan məhrum etmə haqqında hökmü (istintaq təcridxanasına müşayiət edilir), MST-də saxlama müddətinin qurtarması;
- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin tibb müəssisələrinə və planlı müraciət marşrutlarındakı dəyişdirmə məntəqələrinə aparılmaları barədə orqan rəisinin sərəncamı.

Müşayiət edilmə üçün şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qəbulu, onların təminatı.

3.31. MST-nin rəisi. şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin göndərildikləri gün ərəfəsində onlara lazım olan sənədləri hazırlayır.

3.32. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə borcludur:

3.32.1. İstintaq təcridxanasının növbətçisinə, rəis müavininə, MST üzrə növbətçiyə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qəbul edilməsi və təhvil alınması hüququ verən sərəncamı (8 sayılı əlavə) təqdim etmək.

3.32.2. Sənədlərin düzgün tərtib olunub-olunmamasını yoxlamaq; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin xüsusi təyinatlı avtomobilin kameralarında yerləşdirilmə qaydalarını müəyyən etmək, üzərində ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxslər barədə müşayiətçilərə məlumat vermək.

3.32.3. Müşayiət dəstəsi heyətinin sayını müəyyən etmək və onları yerləşdirmək, axtarış aparmaq üçün ayrılmış müşayiətçilərin silahlarını müvəqqəti olaraq alıb saxlamaq və müşayiət olunan şəxsləri xüsusi təyinatlı avtomobillərin kameralarında yerləşdirmək.

3.32.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təhvil-təslimi aparılan binaları nəzərdən keçirmək, qaçmaq və basqın etmək üçün istifadə oluna biləcək əşyaları götürmək.

3.33. Tutulmuş şəxslərin sənədləri və həbs edilmişlərin şəxsi işləri möhürlənmiş zərflərdə müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) verilir. Həbs edilmiş şəxslər şəhərdən və rayon mərkəzi hüdüdlərindən kənara müşayiət edilərkən zərflərə şəxsi işlər üzrə arayışlarla (9 sayılı əlavə) birlikdə onların fotosəkilləri də əlavə edilməlidir.

Xüsusilə ağır cinayətlər törədən və ya ömürlük azadlıqdan məhrum edilən, habelə qaçmağa və müşayiət dəstəsinə basqın etməyə meylli olan şəxslərin işləri üzrə arayışım üzərində diaqonal boyu qırmızı rəngli zolaq olmalıdır.

3.34. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təhvil alındığı binalarda onları müşayiət və qəbul edən əməkdaşlardan başqa digər şəxslər olmamalıdır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər bir-bir təhvil alınaraq onlarla sorğu keçirilir (o cümlədən səhhətləri, şikayət və ərizələrinin olub-olmamaları barədə), sorğunun nəticəsi sənədlərlə tutuşdurulur. Onların şəxsiyyəti haqqında şübhə yarandıqda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) təcridxananın rəisinə müraciət edərək onun verdiyi əmrə əsasən hərəkət edir. MST-dən istintaq təcridxanasına köçürülən şəxslər mütləq həkim müayinəsindən keçməlidirlər. Müayinənin nəticəsi barədə həbs edilmiş şəxslərin şəxsi işlərindəki arayışlarda müvafiq qeydlər aparılır.

3.35. Müşayiət edilmək üçün təhvil alınan şəxslər onlara dair mövcud sənədlərə müvafiq olaraq yol qeydləri jurnalında qeydiyyatı alınır, sonra onların üstləri axtarılır, şəxsi əşyaları və ərzaqları yoxlamadan keçirilir. Bu məqsədlə hər 8-10 şübhəli və təqsirləndirilən şəxsə müşayiət heyətindən bir müşayiətçi ayrılır.

Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) axtarış və yoxlamaların nəticələri barədə bu işi icra edənin soyadını göstərməklə yol qeydləri jurnalında qeydlər edir.

Üstü axtarılan şəxsə saxlanılması qadağan olunan əşyalar və qiymətli şeylər aşkar edildikdə onlar götürülüb həmin şəxsi göndərən orqanın rəhbərliyinə təhvil verilir.

3.36. Aşağıdakı şəxslər müşayiət edilmək üçün təhvil alınmırlar:

- sənədləri düzgün tərtib olunmamış və sənədləri olmayan şəxslər;
- həkimin (feldşerin) rəyinə görə müşayiət edilə bilməyən xəstə şəxslər;
- müşayiət edilməsinin mümkün olması barədə həkim arayışı olmayan hamilə qadınlar;
- mövsüm üzrə geyinməmiş şəxslər;
- yoluxucu xəstəliklərə tutulmuş xəstələrlə təmasda olan, lazımi tibbi müayinədən və laboratoriya yoxlamasından keçməmiş şəxslər - yoxlamanın nəticələri haqqında cavab alınmayana qədər;

- müəyyən olunmuş müddətdə sanitar təmizləmədən keçməmiş şəxslər.

3.37. Hərəkət etmələri üçün kənar şəxsin köməyinə ehtiyacı olan əlillər, onların yanında getmək üçün müvəqqəti saxlama təcridxanasından əməkdaşlar ayrıldıqda müşayiət olunmağa qəbul edirlər. Dəyişdirmə məntəqəsində həmin şəxslər yerli polis orqanlarının ayırdıqları müşayiətçinin köməyi ilə müşayiət olunurlar. Bu halda yerli polis orqanları əvvəlcədən xəbərdar edilməlidir. Yolda tibbi xidmətə ehtiyacı olan ruhi xəstələr, açıq vərəm xəstəliyinə tutulmuş şəxslər, altı aydan artıq hamilə olan və yanlarında iki aylığa qədər uşaqları olan qadınlar ancaq onların yanında getmək üçün tibb işçisi ayrıldıqda müşayiət edilə bilərlər.

3.38. Azyaşlı uşağı olan qadınlara öz şəxsi hesabına uşaq üçün ərzaq məhsulları və lazımi şeylər almağa icazə verilir. Yolda müşayiət edilənlər sutkada iki dəfədən az olmayaraq qaynar su ilə təmin olunurlar.

3.39. Köçürülərkən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər icazə verilmiş dərmanları, əşyaları, cinayət işinə aid olan sənədləri və qeydləri, onlardan götürülmüş pul və qiymətli şeylərin qəbzini özlərində saxlaya bilərlər.

3.40. Müşayiət edilənlərin lazımi (o cümlədən mövsüm üzrə) paltar və ayaqqabısı olmadıqda akt tərtib edilir. Bu akt əsasında həmin şəxslər polis orqanlarında müvafiq paltar və ayaqqabı ilə təmin olunurlar.

3.41. Müşayiət dəstəsi tibbi yardım qutusu ilə təmin edilməlidir, müşayiətçi ilkin tibbi yardım göstərməyi bacarmalıdır. Onlar müşayiət edilənlərin sanitariya və gigiyena qaydalarına riayət etmələrinə nəzarət etməlidir. Müşayiət dəstəsi yoluxucu xəstəliklərə tutulmuş xəstələri müşayiət etdikdə profilaktik tədbirlər haqqında təlimatlandırılmalıdırlar. Həmin şəxslərin daşındıqları nəqliyyat vasitəsi dezinfeksiya edilməlidir.

3.42. Müşayiət edilən şəxslər yolda xəstələndikdə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) xəstənin onun yanında olan şeylərlə birlikdə yaxınlıqdakı müalicə müəssisələrinə aparılmasını təmin edir. Zəruri hallarda bu məqsədlə o, ərazi polis orqanının nəqliyyat vasitəsindən istifadə edə bilər. Bu halda müşayiət edilən, müvafiq polis orqanının mühafizəsi altına təhvil verilir.

3.43. Müşayiət olunan şəxs yolda vəfat etdikdə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) cəsədi və onun şəxsi əşyalarını yaxınlıqdakı polis orqanına qəbzə təhvil verir. Həmin polis orqanının rəisi aidiyyəti təşkilatlarla birlikdə mərhumun cəsədinin qohumlarına verilməsini və ya basdırılmasını təşkil etməyə borcludur.

Faktla bağlı yerli prokurorluq və polis orqanının nümayəndələrinin iştirakı ilə üç nüsxədən ibarət protokol tərtib edilir. Protokolda meyidin üzərində zorakılıq əlamətlərinin olub-olmaması göstərilir. Protokolun bir nüsxəsi cəsəd təhvil verilən polis orqanının rəisinə verilir. Orqan rəisi bu barədə vəfat edənin qohumlarına məlumat verir. İkinci nüsxə prokurorluğa, üçüncü nüsxə isə müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) verilir. Sonradan protokola məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi əlavə edilir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər müxtəlif nəqliyyat növləri ilə və piyada müşayiət edildikdə onların mühafizəsinin xüsusiyyətləri. Avtomobillə müşayiət edilmə.

3.44. Müşayiət edilən şəxslər xüsusi təyinatlı avtomobillərə mindirilməmişdən əvvəl müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) avtomobilin kuzovunun vəziyyətini, işıqların, rabitə vasitələrinin, danışıq qurğularının, havaçəkənlərin, kameraların qıfıllarının saz vəziyyətdə olmasını, oturacaqların və digər avadanlıqların möhkəmliyini yoxlayır, qaçma və ya basqın hallarında istifadə oluna biləcək əşyaların götürülməsi və aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün tədbirlər həyata keçirir. Xüsusi təyinatlı avtomobillər yanacaq-sürtkü materialları ilə təchiz olunaraq hazır vəziyyətdə olmalıdır.

Müəyyən hallarda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müşayiət edilən şəxslər avtomobilə mindirildikdə (düşürüldükdə) onların mühafizəsinin gücləndirilməsi məqsədilə əlavə polis və ya nəzarətçi postlarının qoyulmasının zəruriliyi barədə polis orqanının, istintaq təcridxanasının rəisinə məruzə edir.

3.45. Müşayiət edilən şəxslərin xüsusi təyinatlı avtomobillərə mindirilməsi polis nəfəri-sürücünün yola çıxmağa hazır olması barədə məruzəsindən sonra həyata keçirilir. Avtomobil imkan daxilində müşayiət olunanların saxlandıqları binaların qapılarının (darvazalarının) yaxınlığında saxlanılır, avadanlıq olduğu təqdirdə dəmir dəhliz qoyulur. Müşayiət edilən şəxslər cərgə ilə bir-bir (iki - iki) avtomobilin kuzovunun qapısına gətirilir; müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onları növbə ilə kuzova doğru yönəldir, onların sayını və soyadlarını ucadan çağıraraq yoxlayır. Bu halda müşayiətçilərdən biri (kuzovda, silahsız) müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin) göstərişinə müvafiq olaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saylarını ucadan çağırmaqla kameralara yerləşdirir. Qalan müşayiətçilər avtomobilin ətrafında kənar şəxslərin toplanmasına yol verməyərək müşayiət olunanların avtomobilə mindirilməsi qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edirlər.

3.46. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin (kişilər, qadınlar və yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər) müvafiq surətdə bir-birlərindən təcrid edilmədən müşayiət olunmaları qadağan edilir.

Açıq vərəm xəstəliyi olan şəxslər, ruhi və yoluxucu xəstələr, digər şəxslərdən ayrı olaraq və bir-birlərindən təcrid olunmaqla müşayiət edirlər.

3.47. Müşayiət edilənləri avtomobilə mindirdikdən sonra müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onların təcrid olunma qaydalarına riayət edilməsini yoxlayır, müşayiət dəstəsinin yerləşdirilməsi barədə göstəriş verir və avtomobilin kabinəsində öz yerini tutur. Kameraların açarları müşayiət dəstəsinin rəisində (baş müşayiətçidə) saxlanılır. Xüsusi təyinatlı avtomobilin kameralarının işıqları yandırılmalıdır. Avtomobilin kuzovunda iki müşayiətçi olduqda onlardan biri baş müşayiətçi təyin edilməlidir.

3.48. Xüsusi təyinatlı avtomobillərin kameralarının qarşısında olan müşayiətçi daima müşayiət olunanların hərəkətlərinə nəzarət edir: içəriyə nəzarət etmək üçün qoyulmuş dəmir şəbəkələrin qarşısının kəsilməsinə, qarşılıqlı salınmasına, siqaret çəkilməsinə, avadanlığın korlanmasına, həmçinin başqa kameralarda saxlanılan digər şəxslərlə danışılmasına icazə vermir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər onun tələblərinə riayət etmədikdə, o, avtomobili saxlamaq barədə kabinəyə signal verir və müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) ilə birlikdə müvafiq tədbirlər həyata keçirir. Kameraların qapılarını açmağa ancaq müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) icazə verilir.

3.49. Uzaq məsafəyə gedilərkən xüsusi təyinatlı avtomobil hər 2-3 saatdan bir 10-15 dəqiqəliyə dayandırılır. Dayanacaq üçün ətrafı tam müşahidə etməyə imkan verən boş yerlər seçilir. Dayanma zamanı müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) avtomobilin xarici mühafizəsini təşkil edir və zərurət olduqda müşayiət edilənlərin ayaq yoluna aparılmasını iki polis əməkdaşının müşayiəti ilə onları avtomobildən bir-bir çıxarmaqla həyata keçirir. Hər bir müşayiət edilən bayıra çıxarıldığı zaman kameranın qapısı qıfilla bağlanır. Müşayiət marşrutunda avtomobilə yanacaq doldurulan zaman şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin avtomobildən düşürülməsi məcburi deyildir.

3.50. Xüsusi avtomobildə qəflətən nasazlıq əmələ gəldikdə və bu nasazlığı yerində aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) bu barədə yaxınlıqdakı polis orqanının rəisinə (onun müavininə) məlumat verir. Həmin polis orqanının rəisi belə halda müşayiət dəstəsini başqa xüsusi avtomobillə təmin etməli və ya nasazlığın aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbir görməlidir. Zəruri hallarda köçürülənlər müvəqqəti olaraq həmin polis orqanının MST-də yerləşdirilə bilirlər.

Təyyarədə (vertolyotda) müşayiət edilmə.

3.51. Hava nəqliyyatı yeganə vasitə olduqda, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət olunmaları üçün təyyarələrdən istifadə edilə bilər. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təyyarə vasitəsi ilə daşınması Ədliyyə Nazirliyinin müvafiq qurumları tərəfindən həyata keçirilir. Müstəsna hallarda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təyyarə vasitəsi ilə daşınması üçün polis orqanları tərəfindən bu Təlimata müvafiq olaraq müşayiət dəstələri yaradıla bilər.

Təyyarəyə minik başlanmadan əvvəl polis əməkdaşları şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin yerləşdiriləcəkləri yerə baxış keçirir və onların üstlərini axtarırlar. Müşayiət olunanların əl çantaları və bütün məmulatları alaraq təyyarənin yük saxlanılan yerinə təhvil verilir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər hava nəqliyyatında əlləri qabaqda qandalla bağlanmış halda aparılırlar. Bu zaman müşayiətçilər müşayiət olunanlardan qabaqda, arxada və yanda oturlar. Müşayiət dəstəsi yalnız təyyarə havaya qalxana qədər və enəndən sonra silah tətbiq edə bilər. Uçuş zamanı silahın tətbiq olunması qadağandır.

Su nəqliyyatında müşayiət edilmə.

3.52. Müstəsna hallarda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin digər nəqliyyat vasitələri ilə daşınması mümkün olmadıqda su nəqliyyatından istifadə oluna bilər. Müşayiət dəstəsinin rəisi müşayiət olunanların və müşayiətçilərin digər səmşişnlərdən ayrı yerləşdirilməsi haqda gəmi kapitanı ilə şəxsən danışır, ayrılmış kayutaların sazlığını, ilyuminatorların bağlı olmasını yoxlayır, kayutanın və ilyuminatorların qarşısında post xidmətçisi qoyur.

Müşayiət olunanların gəminin göyertəsində aparılması qadağandır.

Piyada müşayiət edilmə.

3.53. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər piyada müşayiət olunarkən yolun eni boyunca 2-4 nəfər düzlənirlər. Müşayiət dəstəsi aşağıdakı qaydada təşkil olunur:

2 müşayiətçi olduqda biri 1-1,5 metr müşayiət olunanlardan sol tərəfdə bir az arxada, digəri (baş müşayiətçi) - sağda, həmin məsafədə onların arxasında;

3 müşayiətçi olduqda - iki müşayiətçi müşayiət olunanların hər iki tərəfində, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) dəstənin arxasında;

4 nəfər və daha artıq müşayiətçi olduqda onlardan biri qabaqda, digərləri yan tərəflərdə, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) dəstənin arxası ilə hərəkət edir.

Vəziyyətdən asılı olaraq müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müşayiətçilərlə müşayiət olunanlar arasındakı məsafəni azaldır və ya artırır.

Zəruri hallarda polis nəfəri xidməti itlə (əgər o, müşayiət dəstəsinə verilibsə) müşayiət olunanların sağında (və ya solunda) və ya arxası ilə hərəkət edir, itin onlara yaxınlaşmasına imkan vermir. Xidməti itdən istifadə olunmasına yalnız «Dayan buraxıram » xəbərdarlığından sonra yol verilir.

3.54. Hərəkətə başlamazdan əvvəl müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) elan edir: «Müşayiət olunanlar! Siz müşayiət dəstəsinin tabeliyinə keçirsiniz. Hərəkət zamanı aşağıdakılar qadağan olunur : bir sıradan başqa sıraya keçmək, bir-birilə danışmaq, siqaret çəkmək, kənar şəxslərlə ünsiyyətə girmək, dayanmaq və ya hərəkəti zəiflətmək. Xəbərdar edirəm : qaçmağa və ya müşayiətçilərə hücum etməyə cəhd göstərən şəxslərə qarşı müşayiət dəstəsi tərəfindən silah tətbiq ediləcəkdir».

Müşayiətçi, müşayiət olunanlar tərəfindən nizam qaydalarının pozulması hallarını aşkar etdikdə, müvafiq siqnalla müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) məlumat verir, qayda yaratmaq üçün müvafiq tədbir görür.

Müşayiət olunanlar yolun sağ tərəfi ilə nəqliyyat vasitələrinin getdiyi istiqamətdə hərəkət etməli, eyni zamanda nəqliyyatın hərəkətinə maneçilik törətməməlidir. Onların adamlar olan yerlərlə, dəmir yolu və ya çay kənarı ilə müşayiət olunmaları qadağandır. Yolda hərəkət zamanı təhlükəsizliyi təmin etmək üçün qabaqda və arxada gedən müşayiətçi qırmızı bayraqla nəqliyyat vasitələrinə müvafiq işarələr verir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri gecə vaxtı piyada müşayiət etmək qadağandır.

Dəyişdirmə məntəqələrində müşayiət edilənlərin təhvil alınması və təhvil verilməsi qaydaları.

3.55. Həbs edilmiş şəxslərin təhvil alınması üçün müşayiət dəstəsi orqan rəisi tərəfindən təsdiq edilmiş cədvələ müvafiq olaraq dəyişdirmə məntəqəsinə gəlir. Bu zaman təhvil verilən şəxslər, saxlanılması qadağan edilən əşyaları aşkar etmək məqsədilə diqqətlə yoxlanılırlar.

3.56. Həbs edilmiş şəxslər planla nəzərdə tutulmuş müşayiət dəstəsi gələnə qədər dəyişdirmə məntəqəsinə aparılırlar.

3.57. Dəyişdirmə məntəqəsində müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) xüsusi təyinatlı vaqonun, avtomaşının, təyyarənin, gəminin dayanma müddətini və yerini dəqiqləşdirir, həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti üçün gəlmiş müşayiət dəstələrinə təhvil verilməsi qaydalarını müəyyən edir. Xüsusi təyinatlı avtomaşın üçün dayanacaq yeri xüsusi təyinatlı vaqona mümkün qədər yaxın (2-5 metr) məsafədə seçilir.

3.58. Müşayiət edilən şəxslər avtomaşından düşürüldükdən sonra cərgəyə düzülür və müşayiətçilərin mühafizəsi altında minik yerlərinə aparılırlar. Xüsusi nəzarət edilən, həmçinin digər həbs edilmiş şəxslərdən təcrid olunanlar ayrıca müşayiət edilirlər. Həbs edilmiş şəxslərin dəmiryol stansiyalarında dəyişdirilmələri bir qayda olaraq sənişinlər vaqona minən yerin əks tərəfində aparılır. Bu zaman müşayiət edilənlər iki cərgəyə düzülür. Qatar stansiyaya gəlməzdən əvvəl, həbs edilmiş şəxslərin minib-düşmə yerinin əks tərəfində xüsusi təyinatlı vaqonun işlək tamburunun yanında müşayiətçi təyin edilir.

3.59. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) stansiyaya gəlmiş Ədliyyə Nazirliyinin müşayiət dəstəsinin rəisinə öz xidməti vəsiqəsini və həbs edilmiş şəxslərin təhvil-təsliminə dair sərəncamı təqdim edir, belə bir sərəncamın həmin dəstənin rəisində də olmasını yəqinləşdirir, müşayiət edilən şəxslər barədə məlumat verir və dəyişdirmə başlanır. Köçürülənlər müvafiq

sənədlərlə birlikdə müşayiət dəstəsinin rəisinə təhvil verilir və bu barədə ondan qəbz almır. Dəstənin rəisi (baş müşayiətçi) müşayiət edilənləri təhvil verdikdən sonra bu Təlimata uyğun olaraq Ədliyyə Nazirliyinin müşayiət dəstəsi tərəfindən gətirilmiş şəxsləri təhvil alır.

Təhvil alan tərəfdən, həbs edilmiş şəxsin sıra nömrəsinin ucadan çağırılması onun təhvil alınması kimi hesab olunur.

3.60. Dəyişdirmə məntəqəsində, həbs edilmiş şəxslərin təhvil alınması barədə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) digər müşayiət dəstəsinin rəisinin yol jurnalında imza edir. Qəbzə stamp vurulmaqla aşağıdakı məlumatlar qeyd edilir:

- təhvil almanın (qəbul etmənin) tarixi, dəyişdirmə məntəqəsinin adı, müşayiət dəstəsini təyin edən polis orqanı;
- müşayiət edilmək üçün təhvil alınmış şəxslərin sayı (rəqəm və sözlə);
- müşayiət dəstəsinin rəisinin rütbəsi, soyadı, sərəncamın nömrəsi.

3.61. Dəyişdirmənin baş tutmadığı, yaxud həbs edilmiş şəxslərin təhvil alınmasından imtina edildiyi hallarda təhvil verilməmiş (yaxud alınmamış) şəxslərin sayı və kateqoriyası, səbəbləri göstərilməklə yol jurnalında qeyd aparılır. Təhvil verilməyən şəxslər geriyyə qaytarılır və müşayiət dəstəsini təyin etmiş hissə komandirinə (orqan rəisinə) bu barədə məruzə olunur.

Məhkəmələrə müşayiət edilmə. Məhkəmə proseslərində və istintaq hərəkətlərinin icraatı zamanı müşayiət edilən şəxslərin mühafizəsi.

3.62. Ədliyyə Nazirliyinin müvafiq qurumları olmayan ərazilərdə xidmət aparılan hər bir məhkəmə prosesində mühafizə sxemi, postların şəxsi heyətinin sayı daxil olmaqla mühafizə planı işlənib hazırlanır. Səyyar məhkəmə iclasında təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi planı bilavasitə onların keçirilmə yerlərində məhkəmə iclasına qədər müəyyən edilir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər sanitariya təmizləmə, müşayiət olunanlar üçün otaqlar, həmçinin polis orqanı ilə telefon rabitəsi olmayan binalara aparılmırlar.

3.62.1. Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi ilə əlaqədar məhkəmədə prokurorun təqdimatına baxılarkən və qərar qəbul edilərkən təqsirləndirilən şəxsin müvəqqəti saxlama təcridxanası və istintaq orqanından məhkəməyə, məhkəmədən MST-yə müşayiət edilmə qaydaları da bu Təlimatın 3-cü fəslinə uyğun olaraq tənzimlənir.

3.63. Bəzi hallarda məhkəmə prosesinin aparıldığı ərazidə təqsirləndirilən şəxsə qəsd edilmə ehtimalı olduqda təhlükəni aradan qaldırmaq məqsədilə gücləndirilmiş xidmət keçməni, zəruri hallarda - məhkəmə zalında olan şəxslərin arasında mülkü geyimdə polis işçilərinin yerləşdirilməsini nəzərdə tutan xüsusi plan işlənib hazırlanır. Bu barədə məhkəmənin sədrinə (məhkəmə iclasının sədrinə) qabaqcadan məlumat verilir.

3.64. Təqsirləndirilən şəxslərin MST-dən məhkəmə proseslərinə aparılıb geri qaytarılması üzrə müşayiət marşrutları nəqliyyatın və vətəndaşların az olduğu küçələr seçilir.

3.65. Məhkəməyə gələndən sonra müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) təqsirləndirilən şəxslərin gətirilməsi barədə məhkəmə iclası sədrinə məruzə etməlidir. İşlərə eyni zamanda bir neçə zalda baxıldıqda hər zala baş müşayiətçi təyin edilir. Zərurət olduqda şəxslərin saxlandığı kameraların qarşısında da postlar qoyulur.

Kameralar müxtəlif cinayətlərə görə həbs edilmiş şəxslərin ayrılıqda saxlanması üçün müvafiq tələblərə cavab verməli və döşəməyə bərkidilmiş kəmərlə, pəncərələr dəmir barmaqlıqlarla, havaçəkənlə, işıqla, qapılar gözcüklər və qifillərlə təchiz edilməlidirlər. Işıqlar dəmir şəbəkə və ya barmaqlıqlarla siperə alınır, işıq bayırdan yandırılır. Təqsirləndirilən şəxslərin gətirilməsi haqqında məhkəmə iclasının sədrinə məruzə edildiyi andan onun müşayiət etmə barəsində sonrakı qanuni göstərişləri müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) üçün məcburidir.

3.66. Zəruri hallarda məhkəmənin məcburi gətirmə barədə qərarına əsasən təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə zalına məcburi gətirilməsinə yol verilir. Bu barədə müşayiət dəstəsinin rəisi müvafiq akt tərtib edir, aktın bir nüsxəsi cinayət işinin materiallarına, digəri isə təqsirləndirilən şəxsin şəxsi işinə əlavə olunur.

3.67. Təqsirləndirilən şəxslərin xüsusi təyinatlı avtomaşınlarından düşürülüb saxlandığı otaqlara və məhkəmə iclası zalına aparılmaları aşağıdakı tələblərə riayət edilməklə həyata keçirilir:

- müşayiət marşrutu kənar şəxslərdən azad edilir;

- çıxışlara, pəncərə və pilləkən sahələrinə müşayiətçi qoyulur;
- xüsusi təyinatlı avtomobillər mümkün qədər məhkəmə binasının çıxış qapısına yaxın saxlanılır;

- təqsirləndirilən şəxslər müşayiət dəstəsi rəisinin (baş müşayiətçinin) və müşayiətçilərin mühafizəsi altında 2-3 nəfərdən ibarət dəstələr şəklində müşayiət edirlər. Xüsusilə ağır cinayətlər törədən və digər təqsirləndirilən şəxslərdən təcrid olunmalı şəxslər ayrıca müşayiət olunurlar. Təqsirləndirilən şəxslərin saxlama otaqlarından məhkəmə iclası zalına aparılması və geri qaytarılması vətəndaşlar zala daxil olmazdan (çıxmalarından) əvvəl həyata keçirilməlidir.

3.68. Məhkəmə iclası zalında, təqsirləndirilən şəxslər sədd arxasında onlara ayrılmış xüsusi yerlərdə yerləşdirilir. Həmin yerdə döşəməyə bərkidilmiş kətil qoyulur. Binanın birinci mərtəbəsinin pəncərələrinə dəmir barmaqlıqlar vurulur. Təqsirləndirilən şəxsin pəncərə və qapını yanında yerləşdirilməsi qadağandır.

Müşayiətçi heyət 2 nəfərdən ibarət olduqda onlardan biri təqsirləndirilən şəxsin sağ (sol) tərəfində dayanır, digəri isə onun arxasındakı kətildə oturur. Müşayiətçilər 3 nəfərdən çox olduqda təqsirləndirilən şəxsin sağ və sol tərəfində bir müşayiətçi, yerdə qalanlar isə onun arxasında dayanırlar. Tapançaların qoburu açıq vəziyyətdə müttəhimdən əks tərəfdə olmalıdır. Zəruri hallarda təqsirləndirilən şəxsin yerləşdiyi yer metaldan hazırlanmış qəfəs tipli səddlə təchiz oluna bilər.

Məhkəmə heyəti zala daxil olduqda, zaldan çıxdıqda, həmçinin hökm elan edildikdə müşayiətçilər və onların əmri ilə təqsirləndirilən şəxslər "Tərəğat" vəziyyətində dayanırlar. Postda növbə hər 30 dəqiqədən bir məhkəmə iclasının gedişini pozmadan müşayiətçi dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) tərəfindən dəyişdirilir.

3.69. Müşayiətçi məhkəmə iclasına sədrlik edənin icazəsi olmadan təqsirləndirilən şəxsin yerindən qalmasına, danışmasına və vətəndaşlarla əlaqədə olmasına icazə vermir.

Məhkəmə zamanı təqsirləndirilən şəxsin vəkil ilə danışmasına icazə verilir.

3.70. Təqsirləndirilən şəxslərin saxlandığı kameraların qarşısında və məhkəmə binasının bayır tərəfində (gücləndirilmiş variant olarsa) müşayiətçilər öz vəzifələrini bu Təlimatın 2.11. və 2.13. bəndlərinə uyğun olaraq yerinə yetirirlər.

3.71. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə şəraitlərinin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi, məhkəmə iclasının başqa vaxta (başqa yerə) keçirilməsi, yaxud onun qurtarması və mühafizənin gücləndirilməsi haqqında müşayiət dəstəsini təyin edən orqanın rəisinə məruzə etməlidir.

3.72. Azadlıqdan məhrum etmə haqda hökm elan edildikdə müşayiət dəstəsinin bütün heyəti tərəfindən təqsirləndirilən şəxslərə nəzarət gücləndirilir, ömürlük azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin əllərinə qandal vurulur.

Cəza tədbiri azadlıqdan məhrum etmə ilə əlaqəsi olmayan başqa tədbirlə əvəz edildikdə və yaxud bəraət hökmü çıxarıldıqda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) məhkəmə iclasına sədrlik edənin göstərişi ilə şəxsi dərhal azad edir və bu barədə mövcud müşayiət edilmə tələbnaməsində müvafiq qeyd aparır.

Məhkəmə iclası zalında həbsə alma, sədrlik edənin, müvafiq hökmü və yaxud qərarı elan etdikdən sonra onun verdiyi sərəncam ilə müşayiət dəstəsi tərəfindən həyata keçirilir. Bu halda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müəyyən edilmiş qaydalara əsasən ayrıca bir otaqda, həbs edilmiş şəxsin üstünü axtarır və onun yanında olan əşyaları yoxlayır. Götürülmüş sənədlər axtarış protokolunun bir nüsxəsi ilə birlikdə qəbz alınmaq şərti ilə sədrlik edənə, kameralarda saxlanması qadağan edilmiş əşyalar və qiymətli şeylər isə həbs olunmuş şəxsin saxlanıldığı MST-yə təhvil verilir.

Sədrlik edənin tələbnaməsinə, yaxud müşayiət dəstəsinin rəisinin (baş müşayiətçinin) məruzəsinə əsasən orqan rəisi məhkəmə iclasında həbs edilmiş şəxsi mühafizə və müşayiət etmək uçotu əlavə naryad göndərir. Məhkəmənin qərarına əsasən həbs edilmiş şəxsin azyaşlı uşağı müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) tərəfindən uşağın qohumlarına və ya polis orqanına təhvil verilir.

3.73. Həbs edilmiş şəxslərin məhkəmədən istintaq təcridxanalarına müşayiət edilməsi, bir nüsxəsi müşayiət dəstəsinin rəisinə verilən məhkəmə hökmü (qərarı) və ya hökmdən (qərardan) çıxarış əsasında həyata keçirilir.

3.74. istintaq hərəkətlərinin icrası üçün şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilməsi haqqında əmr alarkən, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onların şəxsi işləri ilə tanış olmalı, istintaq hərəkətinin aparılacağı otaq (bina), yaxud yeri müəyinədən keçirməli, istintaq hərəkətini aparan şəxsin razılığı ilə müşayiət edilənlərin mühafizə qaydalarını müəyyən etməlidir.

3.75. Ərazidə istintaq hərəkətləri aparılarkən müşayiətçilər şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin yanından ayrılmamalı, onların əllərinə qandal vurmamalı, istintaq hərəkətlərini müşayiət etməli və xüsusi təyinatlı avtomaşınalara mindirməzdən əvvəl onların üstlərini axtarmalıdır. Müşayiətçilər otaqda pəncərənin qabağında, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) isə qapının yanında olmalıdırlar.

3.76. Müstəntiq (prokuror, təhqiqat aparan şəxs) istintaq hərəkətinin qurtarması, yaxud sonrakı günlər onun davam etdirilməsi zərurəti barədə müşayiət edilmə haqqında tələbnamədə qeyd aparır və onu imzası ilə təsdiq edir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri tibb müəssisələrinə müşayiəti və orada mühafizəsi.

3.77. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tibbi müəyinədən və ekspertizadan keçmək üçün tibb müəssisələrinə müşayiət olunurlar.

3.78. Polis orqanının rəisi həmin tibb müəssisələrinə müşayiət edilən şəxslərin mühafizəsinin üsullarını müəyyən edir.

3.79. Tibb müəssisələrinə gətirilmiş və ya yerləşdirilmiş şəxslərin mühafizəsi istintaqı (təhqiqatı) aparan və yaxud ərazi aidiyyəti üzrə şəhər-rayon polis orqanı tərəfindən təmin edilir.

3.80. Məhkəmə-psixiatriya ekspertizasından keçirilən şəxslərin mühafizəsi mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydalara əsasən təmin edilir.

3.81. Ayrıca palataya yerləşdirilmiş şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin mühafizəsi üçün iki nəfər müşayiətçidən ibarət post yaradılır. Müşayiətçilər tapança ilə silahlandırılır və onlardan biri baş müşayiətçi təyin olunur.

3.82. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər qadın olduqda müşayiətçilərdən biri qadın əməkdaş olur. Tibb işçiləri, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə dair məlumatların yayılmasının yolverilməzliyi haqqında təlimatlandırılırlar.

3.83. Tibb müəssisələrində şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi üzrə müşayiətçilərin vəzifələri aşağıdakılardır:

3.83.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxs palataya yerləşdirilməzdən əvvəl pəncərələri, qapılan, çarpayıları, yataq ləvazimatlarını, qab-qacaqları və s. diqqətlə yoxlamaq, cinayət törətmək üçün istifadə edilə biləcək əşyaları götürmək.

3.83.2. Daima müəyinə olunanın yanında olmaq, ona nəzarət etmək və başqa xəstələrlə əlaqəyə girməsinə yol verməmək.

3.83.3. Mühafizə olunanın tibb müəssisəsi tərəfindən digər ixtisaslaşdırılmış müəssisəyə keçirilməsi, yaxud oradan çıxarılması qərarını polis orqanının növbətçisinə təxirəsalmadan mürəzə etmək.

3.84. Orqanın rəisi daima müşayiətçilər və tibb müəssisəsinin rəhbərliyi ilə əlaqə saxlamalı, lazım olduqda postun əlavə qüvvə və vəsaitlərlə gücləndirilməsini, təmin etməlidir.

3.85. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər yeməyi palatada yeyir, ancaq müalicə proseduralarını keçmək, sanitariya qovşağına getmək üçün palatadan çıxarılır. Onlar müalicə proseduralarını keçən zaman və sanitariya qovşağında olarkən müşayiətçilərdən biri pəncərənin, o biri isə qapının yanında dayanmalıdır.

3.86. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər müalicə edən həkimin icazəsi ilə gəzintiyə çıxarırlar, tibb müəssisəsinin hasarı olmadıqda, yaxud buraya kənar şəxslərin sərbəst daxil olması mümkün olduqda onlar gəzintiyə çıxarılmırlar.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin digər hüquqları (müdafiəçi ilə görüş, ərizə və şikayət yazmaq) bu Təlimat və «Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında daxili nizam Qaydaları» əsasında həyata keçirilir.

3.87. Azgınlıq edən şəxslərə qarşı əl-qol bağlamaq üçün vasitələrin tətbiq edilməsi müalicə həkkinin, yaxud növbətçi həkimin razılığı ilə həyata keçirilir.

4-cü Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət edilməsində fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, silahlı tətbiq olunmasının əsasları və qaydaları.

4.1. MST-nin mühafizə xidmətləri, müşayiət dəstələri və bu sahəyə cəlb olunan polis orqanlarının digər əməkdaşları tərəfindən fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və silah yalnız «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq tətbiq edilir.

5-ci Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qaçma hallarının qarşısının alınması

5.1. Vəzifəli və digər şəxslər tərəfindən bu Təlimatın tələblərinin yerinə yetirilməsi, həmçinin istintaq və məhkəmədən qaçıb gizlənmək imkanlarını istisna edən şəraitin yaradılması aşağıdakı təşkilati tədbirlər sistemi ilə nəzərdə tutulur:

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə vəziyyətinə nəzarət sisteminin, onun forma və metodlarının daima təkmilləşdirilməsi;
- MST, məhkəmə binalarının və xüsusi təyinatlı avtomobillərin müayinəsi və aşkar edilmiş qüsurların aradan qaldırılması üzrə vaxtında tədbirlərin görülməsi;
- bu vəzifələri yerinə yetirən şəxsi heyətin təliminin və fiziki hazırlığının təşkil edilməsi, xidmət keçmənin üsul və metodlarının mənimsənilməsi;
- mühafizəni həyata keçirən əməkdaşların şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər barədə məlumatlandırılması.
- MST-də və müşayiət zamanı hadisələrin baş verməsinə şərait yaradan səbəblərin öyrənilməsi, onların aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- polis orqan və xidmətlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi.

5.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsində qüsurların vaxtında aşkar edilməsi və aradan qaldırılması məqsədilə xidməti yoxlamalar, keçirilməli və əməli köməklik göstərməlidir.

5.3. MST-nin və xüsusi təyinatlı avtomobillərin müayinəsi polis orqanı rəisinin əmri ilə təyin olunmuş komissiya tərəfindən keçirilir. Yeni inşa edilmiş və ya əsaslı təmir olunmuş MST-nin istismara qəbul edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirinin və ya onun müavininin əmri ilə tərkibində İctimai Təhlükəsizlik, Təchizat, Tibb İdarələri və Əsaslı Tikinti Şöbəsi nümayəndələrinin daxil olduqları komissiya təşkil olunur. Komissiyon müayinələrin nəticələri aktlarla sənədləşdirilir.

5.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət edilməsi üzrə polis orqanlarının bölmələri onlara həvalə edilmiş vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi və fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması üçün xidmət keçməyə hazır olan, fiziki cəhətdən daha inkişaf etmiş, bu sahədə iş təcrübəsi olan əməkdaşlardan təşkil edilir.

Həmin bölmələrin şəxsi heyətinin təliminə aşağıdakı mövzular daxil edilir: şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin etibarlı mühafizə metodları; qaçma üsulları, həmçinin onlara şərait yaradan səbəblər; qaçmağa və basqına hazırlığın aşkarlanması; mürəkkəb vəziyyətdə hərəkət etmə qabiliyyəti; silahsız özünümüdafiə, əl-qolu bağlamaq fəndləri, qanadların vurulması, silahın tətbiq edilməsi.

5.5. Qaçmanın və digər hadisələrin qarşısını almaq məqsədilə MST-nin rəisi, növbətçisi, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müşayiət edilənlərin şəxsiyyətlərini xarakterizə edən əsas məlumatları bilməli, onların davranışlarının xüsusiyyətlərini daima öyrənməli, bu məqsədlə istintaq və təhqiqat icraatlarını həyata keçirən şəxslərlə əlaqə saxlanmalıdır. Əvvəllər məhkum olunmuş, həbsdən qaçmış və ya müşayiət dəstəsinə basqın etmiş (bina təşəbbüs göstərmiş) şəxslərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

5.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər arasında qaçmaq niyyəti olan və ona hazırlıq görən şəxslərin aşkar edilməsi işi polis orqanının rəisi tərəfindən təşkil edilir və əməliyyat xidmətlərinin əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilir. Belə faktlar müəyyən edildikdə müvafiq tədbirlər (digər kameralara köçürmə, axtarış, binaların müayinəsi, gəzintinin və görüşlərin dayandırılması, nasazlığın aradan qaldırılması və s.) həyata keçirilir.

5.7. Qaçmağa hazırlıq haqqında dəqiqləşdirilmiş hər bir məlumat barədə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin uçotu kitabında və onların şəxsi işlərində qeydlər aparılır. Həmçinin özləri haqqında uydurma məlumat verən, yaxud MST-də saxlanılan digər şəxslərin adından istifadə etməyə cəhd göstərən və ya özünü xəstəliyə vuran şəxslər də ciddi nəzarət altına alınirlar.

Bu şəxslər barədə onları müşayiət etmək üçün gəlmiş və xidmətə başlamış naryada məlumat verilir.

5.8. MST-də baş vermiş fəvqəladə hadisə zamanı şəxsi heyətin fəaliyyətinə dair müvafiq plan tərtib edilərək polis orqanının növbətçi hissəsində saxlanılır. Həmin plan cinayətkar qəsdlərin aradan qaldırılması, polis əməkdaşlarının və MST-də saxlanılan şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə hazırlanır.

5.9. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini həyata keçirən naryadın fəvqəladə şəraitdə fəaliyyəti, həbsdən qaçma hallarının və həmin şəraitin digər cinayətkar məqsədlər üçün istifadə edilməsinin aradan qaldırılmasına, zərərli nəticələrin ləğv edilməsinə və zərərçəkənlərə lazımi köməklik göstərilməsinə yönəldilməlidir.

5.10. Zərurət yarandıqda polis orqanının rəisi tərəfindən ehtiyat naryad ayrılır və hər bir konkret hadisəyə görə onun heyəti, yeri və tətbiqi qaydası müəyyənləşdirilir.

5.11. Fəvqəladə hadisələr zamanı polis orqanında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə xidmətinin gücləndirilmiş variantına dair plan hazırlanır və aşağıdakı əsas tədbirlər əhatə edilir.

- ehtiyat naryadların hazır vəziyyətə gətirilməsi, naryadların sayının artırılması (ilk növbədə çöl tərəfdən, qoyulmuş postların), bütün şəxsi heyətin və ya onun bir hissəsinin (vəziyyətdən asılı olaraq) gücləndirilmiş xidmətə keçirilməsi; xidməti itlərin ayrılması; əlavə rabitə vasitələrinin işə salınması;

- qaçma hallarında axtarış naryadlarının təyin edilməsi, axtarış planlarının dəqiqləşdirilməsi;
- naryadların xidmətinin yoxlanılmasının sayının artırılması, həmçinin şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üstlərinin axtarılması, onlara məxsus şeylərin yoxlanılması, kameraların və MST-nin digər binalarının müayinəsi, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin bayıra çıxarılması hallarının minimuma qədər azaldılması, MST-yə buraxılış rejiminin gücləndirilməsi;

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin gəzintiyə çıxarılmalarının tam, yaxud qismən qadağan edilməsi.

5.12. Fəvqəladə hadisələr zamanı şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hər hansı hərəkətinə polis orqanının (MST-nin) rəisi tərəfindən icazə verilməlidir.

5.13. Fəvqəladə hadisələr baş verdikdə və ya xüsusi şərait yarandıqda polis orqanı rəisinin göstərişinə əsasən naryadlara sursat verilməsi norması artırıla bilər.

5.14. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması, mühafizəsi və müşayiət olunması zamanı fəvqəladə hadisənin baş verməsinə zəmin yaradan qayda-qanunun pozulması faktları üzrə xidməti yoxlama aparılır. Həmin yoxlamaların nəticələri fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında və əməliyyat müşavirələri zamanı müzakirələrdə istifadə olunur.

5.15. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsinin təşkili və gücləndirilməsi üzrə tədbirlər DİN-nin İctimai Təhlükəsizlik və digər aidliyyəti xidmətləri ilə qarşılıqlı əlaqədə planlaşdırılır və həyata keçirilir.

6-cı Fəsil. Fəvqəladə hadisələr və xüsusi şərait zamanı naryadların fəaliyyəti. Basqın zamanı.

6.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər post xidmətçisinə, çıxarıcıya və digər polis əməkdaşlarına basqın etdikdə fəal özünümüdafiə tədbirləri həyata keçirilir və müvafiq siqnallar (səs, həyəcan siqnalı, telefon və s.) verilir.

6.2. MST-nin rəisi (növbətçisi) hadisə yerinə gələrkən mövcud qüvvələrin və basqının aradan qaldırılması üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq olunmasını, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralara salınmasını təşkil edir.

6.3. Basqın təhlükəli xarakter aldıqda (basqın edənlər qonşu kameraları açdıqda, MST-nin digər binalarına soxulduqda, girov götürdükdə yaxud silah əldə etdikdə və s.) polis orqanının növbətçisi aşağıdakıları həyata keçirməyə borcludur:

6.3.1. Şəraitı düzgün qiymətləndirmək və MST-yə əlavə polis naryadı (ehtiyat) göndərilməsi barədə qərar qəbul etmək və mühafizəni gücləndirmək;

6.3.2. Baş vermiş hadisə barəsində öz rəisinə və yuxarı polis orqanının növbətçi hissəsinə dərhal məruzə etmək;

6.3.3. Lazım olduqda hadisə yerinə getmək və MST-nin rəisi ilə birlikdə polis əməkdaşlarının fəaliyyətinə rəhbərlik etmək.

Basqının təhrikçilərini və fəal üzvlərini digər iştirakçılardan təcrid etmək.

6.4. Kənardan MST-yə basqın edildiyi zaman MST-nin rəisi bu barədə dərhal polis orqanın növbətçisinə məlumat verməli və kömək gələndə qədər MST-nin müdafiəsini təmin etməlidir. Telefon rabitəsi işləmədikdə həmin hadisə barədə məlumat radio, teletayp, çapar və sair vasitəsilə verilir.

6.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət dəstəsinə basqını zamanı onun heyəti təlimat zamanı müəyyən edilmiş plana müvafiq və müşayiət edilmə üsullarından asılı olaraq hərəkət edir. Həmin planda bir müşayiətçi, yaxud müşayiət dəstəsinə basqın variantları nəzərdə tutulmalıdır.

Vəziyyət nəzərə alınaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətləri dayandırılır, yaxud sürətləndirilir (ehtiyat marşrutlara keçirilir) və ya onlar etibarlı şəkildə təcrid olunurlar. Basqın barəsində imkan daxilində yaxınlıqdakı polis orqanına məlumat verilir. Həmin orqanın rəisi dərhal müşayiət dəstəsinə köməklik göstərilməsini təşkil edir. Basqın edənlərin əllərinə qandal vurulur (bağlanılır), basqının səbəbkarları və qaçmağa cəhd edənlər müvəqqəti saxlanmaq üçün yaxınlıqdakı MST-yə təhvil verilə bilər.

6.6. Müşayiət dəstəsinə digər şəxslər basqın etdikdə bir müşayiətçi müşayiət dəstəsinin rəhbəri (baş müşayiətçi) ilə onu dəf edir, digərləri isə müşayiət edənlərin mühafizəsini təşkil edirlər.

Tutulmuş basqın iştirakçıları yaxınlıqdakı polis orqanına təhvil verilir.

6.7. MST-nin yerləşdiyi şəhər (rayon) ərazisində və ya müşayiət marşrutunda ictimai qaydaların qrup şəklində pozulması hallarının qarşısının alınması DİN-in müvafiq normativ-hüquqi aktları əsasında həyata keçirilir. MST-nin, müşayiət dəstəsinin rəisləri müşayiət edilənlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirləri həyata keçirməyə borcludurlar.

6.8. Basqın və onun nəticələri barədə MST-nin (müşayiət dəstəsinin) rəisi yazılı şəkildə polis orqanın rəisinə məruzə etməlidir.

Qaçma zamanı.

6.9. MST-dən və yaxud müşayiət altından qaçma, tutulan və həbs edilən şəxslər tərəfindən müjafizə xəttini keçməklə müəyyən edilmiş yerlərin qanunsuz olaraq tərk edilməsidir.

6.10. Mühafizə xətti aşağıdakılardır:

▪ MST-də: kameraları və MST-nin digər binalarının divarları, pəncərələri, tavanları və döşəmələri, həmçinin gəzinti üçün ayrılmış həyətin və nəzarət-buraxılış məntəqəsinin hasarları;

nəqliyyatda: xüsusi təyinatlı avtomobildə - kameranın qapısı, divarları, tavanı, döşəməsi; minik avtomobilyarında - avtomobilin salonu; yük avtomobilyarında - kuzovun yanları və döşəməsi; təyyarədə (vertolyotda) - salon, qapılar, yüklər; dəmir yolu vaqonlarında - kupenin divarları, tavanı, döşəməsi, pəncərəsi, qapısı;

▪ məhkəmədə : təqsirləndirilən şəxslərin saxlandığı kameralarda-divarlar, tavan, döşəmə, pəncərə (pəncərələr); məhkəmə iclası zalında-sipər maneələri;

▪ müşayiət zamanı - müşayiət edilən şəxslərin olduqları yeri müəyyən edən şərti xətt.

6.11. Qaçma, ona hazırlıq mərhələsində və profilaktik xarakterli tədbirlərin görüldüyü zaman aşkar edildikdə - xəbərdar edilmiş; naryadın müvafiq hərəkətləri nəticəsində qaçmağa cəhd axıra çatdırılmadığı halda - qarşısı alınmış; qaçan şəxs tutulduğu və ya təqsirini boynuna alaraq özü gəldiyi halda - ləğv edilmiş hesab edilir.

6.12. MST-nin post xidmətçisi (çıxarıcı) şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər qaçmağa cəhd göstərdikdə dərhal müvafiq işarə verir (səslə, telefonla, həyəcan siqnalizasiyası vasitəsilə) və şəraitdən asılı olaraq postu və MST-də saxlanılan digər şəxsləri mühafizəsiz qoymamaq şərti ilə törədilən cinayətin qarşısının alınması üçün tədbirlər görür. Qaçma haqqında MST-nin rəisi (polis orqanının növbətçisi) polis orqanının rəisinə (növbətçiyə) məruzə edir və qaçanların tutulmasını təşkil edir.

6.13. Kameralarda nəzarət yoxlaması keçirilərkən qaçma hadisəsi aşkar edildikdə MST-nin rəisi (növbətçi) qaçanların soyadlarının və onlar barəsində digər məlumatları müəyyənləşdirir və dərhal bu haqda orqan rəisinə (növbətçiyə) məlumat verir. Orqan rəisinin (orqan üzrə növbətçinin) vəzifə borcu aşağıdakılardan ibarətdir:

6.13.1. Müvafiq təlimata əsasən həyəcan siqnalı ilə şəxsi heyətin toplanışını elan etmək və qaçan şəxslərin gedə biləcəyi yerlərə əməliyyat qruplarının göndərilməsi, ən çox güman olunan hərəkət marşrutlarında sifərlərin qoyulması və naryadların şəxsi heyətini istiqamətləndirməklə qaçanların istədiyi yerlərlə tutulmasını təşkil etmək.

6.13.2. Qaçış barədə yuxarı polis orqanının növbətçi hissəsi vasitəsilə Azərbaycan Respublikası DİN-in Növbətçi hissələrinə operativ idarəetmə xidmətinə dərhal məruzə etmək və cinayət prosesini həyata keçirən şəxsə (orqana) məlumat vermək.

6.14. Bir nəfər cinayətkarın tutulması üçün ayrılmış axtarış qrupunun heyəti iki polis əməkdaşından az olmamaq şərti ilə təşkil edilir; iki və daha çox cinayətkar axtarıldıqda polis əməkdaşlarının sayı qaçanların sayından 2-3 nəfər artıq olmalıdır. Hər bir qrup, cinayətkarların fəal axtarışı, onların tez və bacarıqla yaxalanması səriştəsinə malik olmalıdır. Qaçanların gedə biləcəkləri yerlər, onların əlaqələrini öyrənməklə (şəxsi və cinayət işləri üzrə), MST-də saxlanılan şəxslərdən və axtarış naryadlarından müvafiq məlumatlar almaqla müəyyən edilir.

6.15. Axtarışın rəhbəri tabeliyində olanları bacarıqla idarə etməli, onlarla əlaqə saxlamalı, vəziyyətdən asılı olaraq naryadların qarşısında yeni vəzifələr qoymalı və onların qarşılıqlı fəaliyyətini təşkil etməlidir.

6.16. Silahlı və ictimai təhlükəli digər cinayətkarların axtarışı hər bir polis orqanının cinayət axtarış xidməti tərəfindən hazırlanmış xüsusi planlar üzrə həyata keçirilir. Plan polis orqanının növbətçi hissəsində saxlanılır. Bu planda nəqliyyatda polis orqanları, dövlət yol polisi və digər xidmətlərlə qarşılıqlı əlaqələrin xüsusiyyətləri qeyd olunur.

6.17. Müşayiət edilənlər qaçdıqda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) «Dayan, uzan!» əmri verir (avtomobili dayandırır), qaçanların təqib olunmalarını təşkil edir.

Sərnişin qatarından qaçma hallarında bu hadisəni görən müşayiətçi dərhal təcili dayandırma qurğusu ilə qatanı dayandırır və müşayiət dəstəsinin rəisinə (baş müşayiətçiyə) məruzə edir. O, isə qatarın yola düşməsinə gecikdirmədən qaçanların təqib olunmasını təşkil edir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qaçması barədə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) yaxınlıqdakı polis orqanının rəisinə məlumat verir, bu barədə yol qeydləri jurnalında qeydiyyat aparır, xidməti başa vurarkən baş vermiş hadisə barədə ətraflı raportla müşayiət dəstəsinin təyin edilən polis orqanının rəisinə məruzə edir.

6.18. Qaçanları tutmuş təqib qrupu onları təyinat yerinə müşayiət edir, yaxud öz dəstələrinə qoşulmaq imkanları olmadıqda tutulan şəxsləri yaxınlıqdakı polis orqanının MST-nə raportla təhvil verir.

Axtarış qrupları tərəfindən tutulmuş şəxslər də eyni qayda ilə mühafizə olunmaq üçün təhvil verilə bilər.

6.19. MST-dən, müşayiət zamanı qaçma halları barədə toplanmış bütün materiallar (raport, arayış, izahat, əmr və s.) fakt üzrə cinayət işinin istintaqını aparan şəxsə təqdim edilir.

Qaçma ləğv edildikdən sonra müşayiət və mühafizə, habelə qaçanın axtarışı və tutulması vəzifələrini yerinə yetirən şəxsi heyətin fəaliyyəti əməliyyat müşavirəsində təhlil edilir.

6.20. Qaçanların tutulması üzrə «isti izlərlər» aparılmış əməliyyat-axtarış tədbirləri müsbət nəticə vermədikdə, onların olduqları yerin müəyyənləşdirilməsi üçün «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa və DİN-in müvafiq normativ sənədlərinə əsasən lazımi tədbirlər həyata keçirilir.

Yangın baş verdikdə.

6.21. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunması vəzifəsini yerinə yetirən polis əməkdaşları yangın təhlükəsizliyi qaydalarını bilməli və yerinə yetirməyi, yangından mühafizə vasitələri və avadanlıqlarından istifadə etməyi bacarmalıdırlar. MST-də yangın təhlükəsizliyinin vəziyyətinə görə təcridxananın rəisi məsuliyyət daşıyır. Bununla əlaqədar olaraq o, şəxsən naryadlara yangın təhlükəsizlik tədbirləri və yangından mühafizə avadanlıqlarından istifadə etmək qaydaları haqqında təlimatlar verir, gündəlik olaraq həmin avadanlıqların saz halda olmasına və lazımı qaydada saxlanmasına, həmçinin su təchizatı mənbələrinin və xüsusi siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyətinə nəzarət edir.

Yangın törədə .biləcək nasaz qurğulardan, istilik və işıq cihazlarından istifadə etmək qadağandır.

6.22. MST-nin naryadı (post xidmətçisi, çıxarıcı və digər əməkdaşlar) təcridxananın binalarında, yaxud onun ərazisində yangın aşkar etdikdə dərhal müvafiq işarə verməyə (səs, telefon, həyəcan siqnalı) borcludur. Naryad, xüsusi rabitə olduqda, yangınsöndürmə dəstəsini çağırır və dəstənin gəlişinə qədər mövcud olan yangınsöndürmə vasitələrindən istifadə etməklə yangının mənbəyini söndürməyə başlayır.

6.23. MST-nin rəisi (növbətçisi) yangınsöndürmə dəstəsinin çağırılmasını təmin etməlidir. Hadisə barədə orqanın rəisinə (orqan üzrə növbətçiyə) məruzə etməlidir və təxirə salmadan yangın yerinə gedərək yangının söndürülməsini, insanların, sənədlərin, əmlakın xilas olunmasını, zərərçəkənlərə tibbi yardım göstərilməsini təşkil etməlidir. Bununla yanaşı (imkan dairəsində), yangının baş vermə səbəbləri müəyyən edilir, MST-də buraxılış rejimi gücləndirilir, MST-yə ancaq polisin əlavə naryadları, yangın söndürənlər və tibb işçiləri buraxılır.

6.24. Orqanın rəisi (orqan üzrə növbətçi) yangının intensivliyindən və yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq MST-nin xarici və daxili postlarını gücləndirir, yaxud şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan mütəşəkkil surətdə çıxarılmasını və onların təhlükəsiz yerdə mühafizəsini və ya onların yaxınlıqdakı polis orqanlarının təcridxanalarına köçürülməsini təşkil edir.

Eyni zamanda o, sənədlərin, əmlakın, əşyaların və qiymətli şeylərin qorunub saxlanılması üçün tədbirlər həyata keçirir.

6.25. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin daşınmasını həyata keçirən avtomobil və digər nəqliyyat vasitələrində, məhkəmə binasında gecələmək üçün ayrılmış otaqlarda, yaxud müşayiət olunanların müvəqqəti olaraq saxlandığı yerlərdə yangın baş verdikdə müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onları təhlükəsiz yerə çıxarır, yaxud MST-yə (istintaq təcridxanasına, yaxınlıqdakı polis orqanının MST-nə) qaytarır. Müşayiətçi yangının söndürülməsində ancaq müşayiət olunanların etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsinə şərait yaradıldıqda iştirak edə bilər.

6.26. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) yol qeydləri jurnalında yangın, bununla əlaqədar görülmüş tədbirlər, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin sonrakı müşayiət edilməsi haqqında müvafiq qeydlər edir, müşayiət dəstəsini təyin etmiş polis orqanının rəisinə hadisə barədə məruzə edir.

Zərərçəkənlər olduqda onların səhiyyə orqanlarının tibb müəssisələrinə aparılmaları təşkil olunur, yaxud hadisə yerinə təcili tibbi yardım çağırılır.

Nəqliyyat vasitəsi qəzaya uğradıqda.

6.27. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri daşıyan avtomobillər və qatarlar qəzaya uğradıqda müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) müşayiət olunan şəxslərin xilas edilməsini, onların hadisə yerində olan digər şəxslərdən təcrid olunmalarını, xəsarət alanlara ilkin tibbi yardım göstərilməsini, sənədlərin, silahların qorunmasını təşkil edir və yaxınlıqdakı polis orqanı ilə əlaqə yaradır. Ağır xəsarət alan, ölənlər olduqda və ya digər şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət olunması mümkün olmadıqda onların mühafizəsi üçün bu Təlimatda nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirir.

6.28. Su nəqliyyatında qəza baş verdikdə müşayiət dəstəsi müşayiət olunanlara nəzarəti gücləndirir. Gəminin tələf olması təhlükəsi olduqda, müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) onun sərəncamına verilən xilasetmə vasitələri ilə müşayiət olunanların sahilə çatdırılmasını təşkil edir.

6.29. Müşayiət dəstəsinin rəisi (baş müşayiətçi) qəza və onun nəticələri barədə yol qeydləri jurnalında qeydlər aparır və bu barədə müşayiət dəstəsinə təyin edən polis orqanının rəisinə məruzə edək.

7-ci Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət edilmə xidmətinin təşkili və idarə olunması üzrə vəzifəli şəxslərin funksiyaları.

7.1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Daxili İşlər Naziri, baş polis idarələrinin, polis idarələrinin rəisləri, onların müavinləri şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinə təşkil edirlər. Bu sahədə onların vəzifələri aşağıdakılardır:

7.1.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət bölmələrini komplektləşdirmək, onların peşə və fiziki hazırlığının lazımı səviyyədə olmasını təmin etmək və insan hüquqlarının qorunmasına, qanunçuluğa riayət olunmasına yönəltmək.

7.1.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsinin etibarlılığının yüksəldilməsi üçün qabaqcıl təcrübədən, elm və texnikanın nailiyyətlərindən istifadə etmək, xidmətə rəhbərliyin forma və üsullarını təkmilləşdirmək.

7.1.3. Qaçma hadisələrinin qarşısının alınması məqsədilə MST-nin texniki möhkəmləndirilməsinə və müşayiət xidmətinin maddi-texniki təchizatı məsələlərinə daima diqqət yetirmək.

7.1.4. Fövqəladə hadisələr zamanı şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini gücləndirmək məqsədilə qüvvə və vasitələrin vaxtında yerləşdirilməsini təşkil etmək.

7.1.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi və müşayiət olunması üzrə məsələlərin həllində ictimai təhlükəsizlik, əməliyyat, istintaq və digər xidmətlərlə qarşılıqlı əlaqələri daima təmin etmək.

7.1.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmasında iştirak edən mövcud qüvvə və vasitələrin düzgün yerləşdirilməsinə, onlardan səmərəli istifadə olunmasına, həmçinin naryadların xidmətinə, qanunçuluğa və nizam-intizama riayət olunmasına şəxsən gündəlik nəzarət etmək.

7.1.7. MST-nin fəaliyyətini təhlil edərək, onun təkmilləşdirilməsinə dair tədbirlər işləyib hazırlamaq.

7.1.8. MST-nin inşası və yenidən qurulması, xüsusi təyinatlı avtomaşınlarla, müasir mühafizə və rabitə vasitələri ilə təchiz edilməsi barədə DİN rəhbərliyinə təkliflər vermək.

7.1.9. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi, saxlanılması və müşayiət olunması məsələlərində digər polis orqanları, habelə aidiyyəti təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqə yaratmaq.

7.2. Polis orqanının rəisi və onun müavinləri, həmin orqanın ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəhbərləri müvafiq MST-də şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin qanunla nəzərdə tutulmuş saxlanma şəraitini və mühafizəsini təmin etməyə, eləcə də müşayiət üzrə məsələlərin vaxtında və dəqiq yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Onlar aşağıdakıları yerinə yetirməyə borcludurlar:

7.2.1. Yaranmış vəziyyətin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi əsasında, həmçinin daxil olmuş tələbnamələrə əsasən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunması barədə qərar qəbul etmək, naryadların idarə olunmasını təşkil etmək, fövqəladə hadisələr və xüsusi şərait zamanı şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini gücləndirmək məqsədilə mövcud qüvvə və vasitələrin yerdəyişməsinə həyata keçirmək.

7.2.2. Naryadların peşə hazırlığı məşğələlərinin, təlimatlandırılmalarının və rəis heyəti tərəfindən xidmətin aparılmasının gündəlik yoxlanılması qaydalarını müəyyən etmək. Bu məqsədlə xidməti siniflərin lazımı tədris vəsaitləri ilə təchiz olunmasının təmin etmək, xidməti, döyüş və fiziki hazırlıq üzrə ayrı-ayrı məşğələlər keçirmək, qanunçuluğa və nizam-intizama ciddi riayət olunmasına, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, xidməti vəzifələrin nümunəvi yerinə yetirilməsinə yönəltmək, tabeçiliyində olanlar üçün normal məişət şəraiti yaratmaq.

7.2.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət naryadlarının, texniki və nəqliyyat vasitələrinin təyinatları üzrə istifadə olunmalarına, həmçinin silahların saxlanma və verilmə qaydalarına riayət olunmasına nəzarət etmək, müntəzəm olaraq MST-nin avadanlıqlarının, xüsusi təyinatlı avtomaşınların, rabitə və siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyətini yoxlamaq, aşkar edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması üçün tədbirlər həyata keçirmək.

7.2.4. Qaçma və digər fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması üzrə gündəlik iş aparmaq, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət edilməsinin təşkilini və ona rəhbərliyi təkmilləşdirmək, şəxsi heyətin sayıqlığını yüksəltmək, qaçma halları baxımından MST-nin möhkəmləndirilməsi üzrə tədbirlər işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək.

7.2.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər arasında qaçmaq niyyətində olan və ya digər hadisələr törətməyə hazırlaşan şəxslərin vaxtında aşkar edilməsi üçün əməliyyat tədbirlərini həyata keçirmək.

7.2.6. *Müvəqqəti saxlama təcridxanalarına yerləşdirilmiş cinayət törətməkdə şübhə edilən və təqsirləndirilən şəxslərin əl-barmaq izlərini götürməklə, bir nüsxəsinin DİN-in Baş Əməliyyat və Statistik İnformasiya İdarəsinə göndərilməsini təmin etmək.*

7.3. Polis orqanlarının ictimai təhlükəsizlik xidmətinin inspektor heyəti şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanılmalarına, müşayiət olunmalarına dair əmr və təlimatların, DİN-in göstərişlərinin icra olunmasını bilavasitə gündəlik olaraq təşkil edirlər. Onların vəzifə borcları aşağıdakılardır:

7.3.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsinin, bu xidmətdə istifadə olunan qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsinin, istifadə olunmasının vəziyyəti barədə məlumat toplayıb təhlil etmək, əldə etdiyi nəticələri, nöqsanların aradan qaldırılması barədə təklifləri orqan rəhbərinə məruzə etmək.

7.3.2. Polis orqanının iş planına əsasən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsinin təşkilinə yönəldilmiş tədbirlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək.

7.3.3. Rəhbərliyin göstərişinə əsasən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsinin və müşayiət olunmasının təşkilini və yoxlanılmasını həyata keçirmək.

7.4. Müvəqqəti saxlama təcridxanasının rəisi polis orqanının rəisinə və onun xidmət üzrə müavininə tabedir. O, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini təşkil edir, qanunla nəzərdə tutulmuş saxlama şəraitini təmin edir. Müvəqqəti saxlama təcridxanasında xidmətin aparılmasına rəhbərlik edir. Onun vəzifə borcları aşağıdakılardır:

7.4.1. Naryadları xidmətə hazırlamaq, qüvvə və vasitələri orqan rəisinin qərarına əsasən yerləşdirmək.

7.4.2. Qarşıya qoyulmuş vəzifələrin tabeçilikdəkilər tərəfindən yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək.

7.4.3. Avadanlıqların, texniki vasitələrin saz vəziyyətdə saxlanılması məqsədilə müvəqqəti saxlama təcridxanasının kamera və digər otaqlarına gündəlik baxış keçirmək.

7.4.4. MST-nin təmiri, mühafizə-həyəcən siqnalizasiyası və rabitənin təkmilləşdirilməsi, həmçinin şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin maddi-məişət və tibbi təminat məsələləri ilə bağlı vaxtında təkliflər vermək.

7.4.5. MST-də saxlanılan şəxslərin fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək, müəyyən edilmiş qaydalara əsasən onların ərizə və şikayətlərinə baxmaq, cinayət işinin icraatım aparən orqana və ya polis orqanının rəisinə bir gün əvvəl saxlama müddətinin bitməsi barədə məlumat vermək.

7.4.6. Qaçma və digər fəvqəladə hadisələrin, qanun və xidməti intizam pozuntularının qarşısının alınması məqsədilə profilaktiki tədbirlər görmək.

7.4.7. Naryadlar tərəfindən bu Təlimatın və digər müvafiq normativ aktların tələblərinin, müvəqqəti saxlama təcridxanasında saxlanılan şəxslərin saxlanma şəraitinin öyrənilməsinə və dəqiq yerinə yetirilməsinə nail olmaq.

7.4.8. Əməkdaşları qanunçuluğa və nizam-intizama ciddi riayət olunması ruhunda tərbiyə etmək, tabeçiliyindəkilərin fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək, ehtiyaclarına diqqət yetirmək, onlara məzuniyyət və istirahət günlərinin verilməsini tənzimləmək, əməkdaşların fəaliyyətini qiymətləndirmək.

7.4.9. Şəxsən növbətçi naryadla birlikdə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin səhər və axşam gəzintisini, həmçinin onların kameralarda sanitar qovşağı olmadıqda sanitar qovşağına çıxarılmasını təşkil etmək, MST-nin bütün qapılarının bağlı olmasına nəzarət etmək.

7.4.10. Müşayiət olunanların dəyişdirmə məntəqələrində Ədliyyə Nazirliyinin qarovuluna təhvil verilməsində şəxsən iştirak etmək, həmçinin xüsusi təyinatlı avtomobillərdə şəhər (rayon)

hüduqlarından kənara müşayiət olunarkən polis orqanından ayrılmış müşayiət dəstəsinin rəisinin vəzifələrini icra etmək.

7.4.11. MST-nin bütün xidməti sənədlərini, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi işlərini vaxtında, tam və dolğun tərtib etmək.

7.4.12. Müvafiq qaydalara əsasən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müdafiəçi və digərləri ilə görüşünü təmin etmək.

7.5. Polisin müşayiət dəstəsinin bölmə komandiri şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət olunması üzrə əməkdaşların fəaliyyətinə bilavasitə rəhbərlik edir. O, xidmətin aparılmasının keyfiyyətinə, tabeçiliyində olanların peşə hazırlığına, nizam-intizamlarına və onlar tərəfindən qanunçuluğa riayət olunmasına görə məsuliyyət daşıyır. Onun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

7.5.1. Müvəqqəti saxlama yerlərində olan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət edilmə və mühafizə şəraitini öyrənmək, bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üsullarını müəyyən etmək, müşayiət dəstəsinin marşrut hərəkətlərini və marşrut cədvəllərini işləyib hazırlamaq, qaçma və digər hadisələr baş verdiyi zaman görülməli tədbirləri müəyyən etmək və bu barədə öz təkliflərini yuxarı rəislərə məruzə etmək.

7.5.2. Şəxsi heyəti xidmətə hazırlamaq, müşayiət edilmə barədə qərara müvafiq olaraq qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsini həyata keçirmək.

7.5.3. Naryadların öz vəzifələrini yerinə yetirmələrini bilavasitə yoxlamaq; aşkar edilmiş nöqsanları yerində aradan qaldırmaq.

7.5.4. Müşayiət dəstəsi tərəfindən texniki və nəqliyyat vasitələrinin saxlanması və düzgün istifadəsinə nəzarət etmək; gündəlik olaraq silahlan, rabitə və siqnalizasiya vasitələrini yoxlamaq; hər dəfə müşayiət marşrutlarına çıxmazdan əvvəl xüsusi təyinatlı avtomobilin vəziyyətinin yoxlanılmasını təmin etmək.

7.5.5. Şəxsi heyət ilə xidməti, döyüş və fiziki hazırlıq məşğələləri keçmək; əməkdaşları qanunçuluğa və nizam-intizama ciddi riayət olunması ruhunda tərbiyə etmək; polis nəfərlərinin şəxsi keyfiyyətlərini bilmək və onların ehtiyaclarına bələd olmaq; istirahət günlərinin verilməsini tənzimləmək; işin nəticələrini yekunlaşdırmaq.

8-ci Fəsil. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət naryadlarının idarə olunması.

8.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət naryadlarının idarə olunması, onların üzərinə düşən vəzifələrin tələb olunan səviyyədə və müəyyən olunmuş qaydada icra olunmasının təmin edilməsindən ibarətdir.

8.2. Polis orqanının rəisi naryadları şəxsən və tabeçiliyində olan vəzifəli şəxslərin vasitəsi ilə idarə edir. Naryadların operativ idarə olunması polis orqanlarının növbətçiləri tərəfindən həyata keçirilir.

8.3. Naryadların idarə olunması aşağıdakılarla təmin edilir:

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmasına dair qərarın qəbul olunması;

- bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün qüvvə və vasitələrin hazırlığı; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunması üzrə xidmətin aparılmasına nəzarət; bu vəzifələri yerinə yetirən naryadların fəaliyyətinin nəticələrinin təhlili və qiymətləndirilməsi.

8.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmasına dair orqan rəisinin qərarı bu vəzifəni yerinə yetirən naryadların idarə olunmasına əsasdır.

8.5. Polis orqanı rəisinin qərarında aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- saxlanılan və ya müşayiət olunan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin sayı, xüsusiyyətləri, onlar arasında qəsdən ağır və xüsusilə ağır cinayətlər törətməkdə təqsirləndirilən və əvvəllər məhkum olunanlar (həmçinin mühafizə altından qaçdığına görə məhkum olunmuşlar), yetkinlik yaşına çatmayanlar;

- xüsusi təyinatlı avtomobillərin texniki xarakteristikası (saxlama limiti, kameraların sayı, qaçma hallarına qarşı möhkəmliyi, rabitə və siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyəti), təcridxanalarda saxlama müddətləri, müşayiət marşrutlarının sayı və məsafəsi, digər xüsusiyyətlər;

- şəxsi heyətin komplektləşdirilməsi və onların hazırlığı;
- mühafizə və müşayiət olunma xidmətinin aparıldığı rayonda kriminogen şərait;
- ilin, günün vaxtı və hava şəraiti.

8.6. Qərarında polis orqanının rəisi aşağıdakıları müəyyən edir:

- vəzifələrin ümumi mahiyyəti, xidmətin aparılması rejimi (gücləndirilmiş, adi), qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsi, bu sahədə ola biləcək dəyişikliklər, naryadların növü və sayı, ehtiyat qüvvələr, onların istifadə edilməsi qaydaları;

- naryadların konkret vəzifələri, onların xidmət aparma yerləri və vaxtı, hazırlıq qaydaları, silahlanmaları və maddi-texniki təminatı;

- məhkəmə, prokurorluq, ədliyyə, səhiyyə, istintaq və digər orqanlar ilə qarşılıqlı əlaqələri, naryadlar tərəfindən xidmətin aparılmasına nəzarəti;

- qarşıya qoyulan vəzifələrdən, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə şəraitindən asılı olaraq digər məsələlər də nəzərə alma bilər.

8.7. Qəbul olunmuş qərar icraçılara polis orqanının rəisinin əmrilə elan edilir. Qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsi naryadların dislokasiyasında əks etdirilir.

Naryadların xidmətə hazırlığı.

8.8. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi və müşayiət olunması üçün təyin olunmuş əməkdaşlar polis orqanına, MST-yə təlimat keçmək üçün sıraya düzülməzdən 15 dəqiqə əvvəl gəlirlər. Bu barədə polis orqanının növbətçisinə qabaqcadan məruzə olunur. Polis əməkdaşları səliqəli və müəyyən edilmiş geyim formasında olmalı və lazımi ləvazimatla təmin edilməlidir. Onların üstündə xidməti vəsiqə, yazı kitabçası, qələm, fişırq olmalıdır.

8.9. Növbətçi, polis əməkdaşlarının gəlmələri barədə post cədvəli kitabında (10 sayılı əlavə) qeyd aparır, onlara silah, sursat, texniki vasitə, lazımi ləvazimat və xidməti sənədləri verir, hansı postda və müşayiət marşrutlarında öz vəzifələrini icra edəcəklərini elan edir, naryadın heyətinə törədilmiş cinayətlər, axtarılan şəxslər və oğurlanmış əmlakın əlamət və nişanələri haqqında, eləcə də mühafizə altında olan, yaxud müşayiət olunan şəxslərin şəxsiyyətləri barədə məlumat verir, ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxslərə diqqəti cəlb edir, silahların doldurulmasını və boşaldılmasını təşkil edir.

8.10. Silah və sursat rəis müavini tərəfindən təqdim edilən müvafiq əvəzedici kartočkaya əsasən verilir. Hər bir tapança və avtomat döyüş patronları ilə dolu iki daraqla təmin olunur.

8.11. Silahların doldurulması xüsusi olaraq bu məqsəd üçün ayrılmış, lazımi qaydada işıqlandırılmış yerlərdə bilavasitə növbətçinin nəzarəti altında naryadın təlimatlandırılmaya düzülməsindən əvvəl, silahların boşaldılması, silah və sursatların müayinəsi və təhvil verilməsi isə xidmət qurtardıqdan dərhal sonra həyata keçirilir.

Silahlar müvafiq qaydalara uyğun olaraq doldurulur və boşaldılır. Bu halda xəzinəyə patron ötürülmür.

Tapança və avtomatlar patronla təchiz edilmiş daraqla doldurulur, doldurma zamanı çaxmaq geri çəkilmir. Tapança və avtomatlar qoruyucuya qoyulur. Avtomat üçün süngü-bıçaq verilmir.

8.12. Silahlar doldurulduqdan sonra növbətçi naryadı (naryadları) xüsusi təchiz olunmuş xidməti siniflərdə təlimatlandırma üçün düzür, hər bir polis əməkdaşına verilməli olan silah, xüsusi vasitələr, ləvazimat və sənədləri yoxlayır, onların səhhətləri ilə maraqlanır və xidmət keçməyə hazır olduqları barədə təlimatı keçirən şəxsə məruzə edir. Məsələn: «Cənab mayor, heyəti altı nəfərdən ibarət olan naryad təlimat üçün düzülüşdür. Növbətçi polis leytenantı Məmmədov».

8.13. Naryadların təlimatlandırılmasını polis orqanının rəisi tərəfindən təsdiq olunmuş cədvəl əsasında müəyyən vəzifəli şəxslər həyata keçirir. Təlimatın keçirilmə müddəti 30 dəqiqədən artıq olmamalıdır.

8.14. Təlimat keçirmək üçün təyin olunmuş şəxs aşağıdakıları yerinə yetirməyə borcludur:

8.14.1. Təlimatlandırmanın başlanmasına qədər:

- § şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmaları üzrə

- § vəzifələrin məzmunu və yerinə yetirilməsi qaydaları, hər bir postda və müşayiət marşrutunda xidmət keçmə şəraiti, həmçinin mühafizə və müşayiət olunan şəxslərin xüsusiyyətləri, naryadlarla rabitə əlaqəsinin qaydaları ilə tanış olmaq;

§ keçən gün, həftə və ay ərzində naryadların apardığı xidməti öyrənmək və qiymətləndirmək;

§ polis əməkdaşlarının xidməti vəzifələrini bilmələrini yoxlamaq məqsədilə aparılacaq sorğu üçün suallar müəyyən etmək, şərti tapşırıqların mövzu və məzmunu ilə tanış olmaq.

8.14.2. Təlimatlandırma zamanı:

§ hər bir naryadın və polis əməkdaşının qarşısında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiət olunması üzrə konkret vəzifələr qoymaq, onların yerinə yetirilməsi qaydalarını, rabitə əlaqəsini, növbətçilər, post xidmətçiləri, çıxarıcılar, müşayiətçilər arasında qarşılıqlı əlaqələri izah etmək;

§ qaçma və digər fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması tədbirlərinə diqqəti cəlb etmək, ciddi nəzarət olunması tələb edilən şəxslər barədə məlumat vermək, MST yerləşən ərazidə, müşayiət marşrutlarında olan əməliyyat şəraitini nəzərə çatdırmaq;

§ keçən gün ərzində şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin müşayiəti və mühafizəsi üzrə aparılan xidmətin nəticələrini elan etmək, yol verilmiş nöqsanların baş vermə səbəblərini araşdırmaq, növbətçilərin, post xidmətçilərinin, müşayiətçilərin, çıxarıcıların nümunəvi hərəkətlərini qeyd etmək;

§ naryadın (naryadların) xidmətə hazırlığını, onların təchiz olunmalarını, habelə təhlükəsizlik tədbirlərinin, silah və xüsusi vasitələrin tətbiq edilmə qaydalarını, fəvqəladə hadisə baş verdikdə vəzifələrini bilmələrini yoxlamaq, bir neçə şərti tapşırıq həll etməyi həvalə etmək; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hüquq və vəzifələrini, eləcə də qanunçuluğa ciddi riayət olunmasını xatırlatmaq.

8.15. Naryadların xidmətə hazırlığının səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə təlimatlandırma bilavasitə postlarda, müşayiət marşrutlarında, səyyar məhkəmə iclaslarının keçiriləcəyi binalarda və digər müvəqqəti saxlama yerlərində keçirilə bilər.

8.16. İlkin hazırlıq keçməmiş, and içməmiş əməkdaşların müstəqil xidmət aparmağa buraxılması qadağandır.

8.17. Təlimatlandırma qurtardıqdan sonra naryada (naryadlara) xidmətə başlamaq barədə əmr verilir.

Məsələn: «Naryad (naryadlar) farağat! Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə (müşayiət olunma) xidmətinə başlayın. Xidmət zamanı qanunçuluğa riayət edin, mədəni və nəzakətli olun. Sağa (sola) dön, marşrutlara, postlara addımla marş!»

8.18. Naryadların xidmətdə olma vaxtı, onların növbətçilərin və ya bu fəaliyyəti idarə edən digər şəxslərin tabeçiliyində olduqları vaxt sayılır. Naryadlar həmin şəxslərin tabeçiliyinə təlimatlandırmaya düzləndikləri vaxtdan daxil olurlar. Onlar tərəfindən xidmətin başa çatmasının bildirilməsi tabeçilikdən çıxmağı müəyyən edir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinə polis əməkdaşları təsdiq edilmiş cədvəl əsasında təyin olunurlar. Naryadların xidmət aparmalarının müddəti Azərbaycan Respublikası əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş iş vaxtından artıq olmamalıdır. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət olunması zamanı müəyyən olunmuş xidmət müddətinə riayət etmək mümkün olmadıqda, onun cəmləşdirilmiş uçotuna icazə verilir. Bu halda uçot dövrü (ay, həftə) ərzində ümumi xidmət vaxtı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş iş vaxtından artıq olmamalıdır.

8.19. Xidmət vaxtı şəxsi heyətə yemək və istirahət üçün 1 saat vaxt verilir. Zəruri hallarda, post xidmətçilərinin və müşayiətçilərin əvəz olunmaları təşkil edilir. Naryadda fasiləsiz xidmət aparma bir qayda olaraq 5 saatdan artıq olmamalıdır. Xidmət vaxtının ümumi müddətindən fasiləyə verilən vaxt çıxılır. MST-nin növbətçiləri üçün fasiləsiz xidmət aparma vaxtı orqanın növbətçisi üçün müəyyən edilmiş qaydalarla tənzimlənir.

8.20. Havanın hərərətinin Selsi üzrə -10 dərəcədən aşağı, eləcə də +35 dərəcədən yuxarı olduğu hallarda naryadların bayır postlarında və digər açıq yerlərdə xidmət aparma müddəti bir qayda olaraq 2 saatdan artıq olmamalıdır. Bu zaman şəxsi heyətin dəyişdirilməsi qaydalarını orqan rəisi, onun olmadığı təqdirdə isə növbətçi müəyyən edir. Qızdırılan binaların daxilində hərərət +18 dərəcədən yuxarı olduqda, post xidmətçiləri (mühafizəçilər) xidməti paltosuz, lakin papaqda olmaqla aparırlar.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinin aparılmasına nəzarətin təşkili.

8.21. Nəzarətin təşkili zamanı aşağıdakılar müəyyən edilir:

▪ yoxlamanın vaxtı, yeri (konkret olaraq MST, müşayiət marşrutları, məhkəmə binası və s.) və məqsədi; yoxlamanın üsulları;

▪ yoxlayıcı qrupun üzvləri, onların vəzifələri;

▪ yoxlayıcıların təlimatlandırılması, yoxlamanın nəticələrinin sənədləşdirilməsi və məruzə edilməsi qaydaları.

8.22. Yoxlama zamanı aşağıdakılar yoxlanılır:

▪ qəbul edilmiş qərarın düzgünlüyü və məqsədmüvafiqliyi, şəxsi heyətin yerləşdirilməsi, nəqliyyat və texniki vasitələrdən istifadə olunması;

▪ MST-nin avadanlıqlarının və xüsusi avtomobillərin vəziyyəti;

▪ naryadın xidmətə hazırlığı, təminatı, polis əməkdaşlarının xarici görkəmi, onların funksional vəzifələrini, bu Təlimatın tələblərini, həmçinin fəvqəladə hadisə baş verdikdə necə hərəkət etməli olduqlarını bilmələri;

▪ qarşıya qoyulmuş vəzifələrin (şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması, mühafizəsi və müşayiət edilməsi qaydalarına riayət olunması, post xidmətçilərinin və müşayiətçilərin sayıqlığı, müşayiət olunanların vaxtında təyinat yerinə çatdırılması) icrasının təmin edilməsi;

▪ qanunçuluğa riayət olunması;

▪ MST-nin texniki və sanitari vəziyyəti;

▪ xidməti sənədlərin aparılması.

8.23. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət edilmə xidmətinə nəzarəti aşağıdakılar həyata keçirir:

▪ Azərbaycan Respublikası DİN, Naxçıvan Muxtar Respublikası DİN, Bakı və Nəqliyyatda BPI - tabelikdə olan orqanlar yoxlanıldıqda;

▪ idarə, şöbə rəisləri (rəis müavinləri) - şəxsən hər gün;

▪ ictimai təhlükəsizlik bölmələrinin (şöbələrin) rəis və inspektor heyəti - hər gün;

▪ MST-nin rəisi gün ərzində - hər növbə ərzində ən azı üç dəfə.

Yoxlama zamanı MST-də saxlanılan şəxslərlə sorğu aparılaraq, onların hüquqlarının təmin olunması üçün lazımi tədbirlər görülür, habelə onların insan ləyaqətinə hörmət və humanizm prinsipləri əsasında saxlanmalarına ciddi riayət olunmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Polis orqanının (MST-nin) növbətçisi (növbətçi köməkçisi) — gündüz vaxtı 2 dəfə, gecə vaxtı ən azı 3 dəfə.

8.24. Mühafizə və müşayiət xidmətinin təşkili, aparılması sərəncamla və ya birbaşa rəislər tərəfindən səlahiyyət verilmiş şəxslər tərəfindən yoxlanıla bilər.

8.25. Yoxlamaların konkret icraçılar tərəfindən vaxtaşırı keçirilməsi DİN-in, BPI-nin, idarə və şöbələrin iş planlarına və ya səlahiyyətli şəxsin göstərişinə əsasən həyata keçirilir.

8.26. Polis orqanının rəisi tərəfindən xidmətin aparılmasına nəzarət MST-də əsasən gecə vaxtı, müşayiət marşrutlarında isə bilavasitə marşrutlarda həyata keçirilir. Bu zaman şəxsi axtarışın və baxışın keçirilməsi vacibdir.

8.27. Naryadların xidmət aparmalarına nəzarət aşkar və gizli ola bilər.

8.28. Post xidmətçisi (müşayiətçi) yoxlayıcıyı şəxsən üzdən tanımadıqda və ya şəxsin yanında polis orqanının növbətçisi olmadıqda, o, yoxlayıcıdan şəxsi vəsiqəsini və ya MST-ni yoxlamaq hüququ verən xüsusi sərəncamı təqdim etməyi tələb edir, bundan sonra özünü təqdim edir. Yoxlayıcılar iki nəfər olduqda, post xidmətçisi (müşayiətçi) özünü vəzifəcə, eyni vəzifədə olduqları təqdirdə isə rütbəcə böyük olana təqdim edir.

MST-də yoxlamalar yalnız polis orqanının növbətçisinin iştirakı ilə aparılır.

8.29. Yoxlayıcının tələbi ilə post xidmətçisi (müşayiətçi) şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri nəzarətsiz qoymadan vəziyyəti məruzə edib, suallara cavab verir.

Post xidmətçisi (müşayiətçi) xidməti yerində olmadıqda, yoxlayıcı bu barədə dərhal polis orqanının rəisinə məlumat verir, bunun səbəblərini araşdırmaqla, saxlanılan (müşayiət edilən) şəxslərin mühafizəsini təmin edir.

8.30. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətini yoxlayan şəxslər xidmətin aparılmasına qərəzsiz qiymət verməyə, yaranmış şəraiti öyrənməyə, naryada lazımı yardım etməyə borcludur. Silahı almağa cəhd etməklə və digər xoşagəlməz nəticələrə səbəb ola bilən üsullarla xidmətin aparılmasının yoxlanılması qadağandır. Xidmətin təşkilində və aparılmasında nöqsanlar aşkar edildikdə yoxlayıcı onların aradan qaldırılması üçün pozuntulara yol vermiş əməkdaşların ehtiyat post xidmətçisi (müşayiətçi) ilə əvəz edilməsinə qədər lazımı tədbirlər görür.

8.31. Aşkar yoxlamanın nəticələrinə dair naryadın post cədvəlində, MST-nin yoxlanılmasının nəticələrinə dair qeydlər və təkliflər jurnalında, əməkdaşların xidməti kitabçalarında qeydlər aparılır.

Gizli yoxlamanın nəticələri yoxlamayı təyin etmiş polis orqanının rəisinə yazılı raporta məruzə edilir.

8.32. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinin təşkili və aparılmasının nəticələri mütəmadi olaraq şəxsi heyətin iştirakı ilə polis orqanının əməliyyat müşavirəsində müzakirə olunur.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinin nəticələrinin uçotu və qiymətləndirilməsi.

8.33. MST-nin naryadlarının və polis orqanlarının müşayiət dəstələrinin işi üzrə nəticələrin uçotu, onların fəaliyyətinə qiymət verilməsi, bu xidmətin təşkilinin və idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə dair tədbirlərin müəyyən edilməsi məqsədilə aparılır.

8.34. Aşağıdakı göstəricilərin uçotu aparılır və onların əsasında xidmətin fəaliyyətinə qiymət verilir:

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə və müşayiət xidmətinin müddəti və yeri;
- mühafizə və müşayiət altında olan şəxslərin sayı və tərkibi;
- saxlanılan və müşayiət olunan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsinin vəziyyəti;
- qanunçuluğun və intizam qaydalarının pozulması, qaçma və MST-də baş vermiş digər fəvqəladə hallar;
- pozuntuların və fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlərin səmərəliliyi və silahların saxlanması;
- naryadların xidmətə hazırlığı, əməkdaşların xarici görünüşü, silahın, texnikanın və digər vasitələrin saxlanması və istifadə olunması;
- şəxsi heyətin peşə, xidməti və fiziki hazırlığının vəziyyəti;
- yoxlayıcıların təklif və rəyləri.

8.35. MST-nin naryadlarının işinin nəticələri növbətçi tərəfindən post cədvəlində qeydiyyatla alınır. Nəticələr təlimatlandırma keçirilən zaman dörd bal (əla, yaxşı, kafi, qeyri-kafi) sistemi ilə qiymətləndirilir.

8.36. MST-nin və polisin müşayiət dəstələrinin fəaliyyətinin nəticələri üzrə ümumi qiymət görülən işlərin yekunlaşdırılması zamanı həyata keçirilir:

- orqan rəisi tərəfindən - ayda bir dəfə;
- MST-nin rəisi tərəfindən - ayda iki dəfə.

II HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏRƏFDAR ÇIXDIĞI BEYNƏLXALQ AKTLAR

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSIYANIN VƏ ONUN 1, 4, 6 VƏ 7 SAYLI PROTOKOLLARININ TƏSDİQ
EDİLMƏSİ BARƏDƏ**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

I. 1950-ci il noyabrın 4-də Roma şəhərində imzalanmış “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiya və onun 1, 4, 6 və 7 saylı Protokolları müvafiq bəyanatlar və qeyd-şərtlər ilə (bəyanatların və qeyd-şərtlərin mətnləri əlavə olunur) təsdiq edilsin.

II. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 dekabr 2001-ci il
№ 236-IIQ

Qeyri-rəsmi tərcümə

**İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA
KONVENSIYA**

Roma, 4.XI.1950

3 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə minmişdir

1970-ci il sentyabrın 21-də qüvvəyə minmiş 3 saylı Protokolla,

1971-ci il dekabrın 20-də qüvvəyə minmiş 5 saylı Protokolla,

1990-cı il yanvarın 1-də qüvvəyə minmiş 8 saylı Protokolla,

1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 saylı Protokolla dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir.

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Konvensiyanı imzalayan hökumətlər, 1948-ci il 10 dekabrın-da BMT Baş Məclisi tərəfindən bəyan edilmiş İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni nəzərə alaraq;

bu Bəyannamənin məqsədinin, bəyan etdiyi hüquqların hamılıqla və səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin edilməsi olduğunu nəzərə alaraq;

Avropa Şurasının məqsədinin onun üzvləri arasında böyük birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu və bu məqsədlərə nail olmağın əsas vasitələrindən birinin insan hüquqlarının və əsas azadlıqların dəstəklənməsi və gələcək reallaşdırılması olduğunu hesab edərək;

dünyada ədalətin və sülhün əsası olan və riayət edilməsi başlıca olaraq, bir tərəfdən həqiqi demokratik siyasi rejimlə və digər tərəfdən onların sadıq qaldığı insan hüquqlarını hamının anlaması və riayət etməsi ilə təmin olunan əsas azadlıqlara öz dərin sədaqətlərini təsdiq edərək;

vahid səylərlə hərəkət edən və siyasi ənənələrin, idealların, azadlığın və hüququn aliliyinin ümumi irsinə malik olan Avropa ölkələrinin hökumətləri kimi Ümumi Bəyannamədə təsbit olunmuş bəzi hüquqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda ilk addımlar atmaq əzmində olaraq,

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

İnsan hüquqlarına hörmət olunması öhdəliyi

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün bu Konvensiyanın I bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edirlər.

I BÖLMƏ

HÜQUQLAR VƏ AZADLIQLAR

Maddə 2

Yaşamaq hüququ

1. Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Heç kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz.

2. Həyatdan məhrumetmə, aşağıdakı məqsədlər üçün güc tətbiqində mütləq zərurətin nəticəsi olduqda, bu maddənin pozulması hesab edilmir:

- a) istənilən şəxsin hüquqa zidd zorakılıqdan qorunması üçün;
- b) qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısını almaq üçün;
- c) qanuna müvafiq olaraq iğtişaş və ya qiyamın yatırılması üçün.

Maddə 3

İşgəncələrin qadağan olunması

Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 4

Köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması

1. Heç kəs köləlikdə və ya əsarət altında saxlanılmamalıdır.
2. Heç kəs məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır.
3. Bu maddənin məqsədləri üçün “məcburi və ya icbari əmək” termini aşağıdakıları ehtiva etmir:

- a) bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq həbsdə olan və ya belə həbsdən şərti azad edilmiş şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər hansı iş;
- b) hərbi xarakterli hər hansı xidmət və ya hərbi xidmətdən əqidəyə görə imtina etmənin qanuni hesab edildiyi ölkələrdə məcburi hərbi xidmətin əvəzinə müəyyən edilmiş xidmət;
- c) fəvqəladə vəziyyət və ya əhalinin həyatı və rifahı üçün təhlükə yaradan fəlakət hallarında hər hansı məcburi xidmət;
- d) adi vətəndaşlıq vəzifələrinin bir hissəsi olan hər hansı iş və ya xidmət.

Maddə 5

Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ

1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa, azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

- a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra şəxsin qanuni həbsə alınması;
- b) məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı icra etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyin icra olunmasını təmin etmək məqsədi ilə şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;
- c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

d) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyə nəzarəti üçün qanuni qərar əsasında həbsə alınması və ya onun səlahiyyətli orqana verilməsi üçün qanuni həbsə alınması;

e) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq üçün şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizmə və narkomaniyaya mübtəla olanların və ya səfillərin qanuni həbsə alınması;

f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə və ya barəsində deportasiya yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması.

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Bu maddənin I bəndinin "c" yarım-bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əqlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.

4. Tutulma və ya həbsə alınma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.

5. Bu maddənin müddələrinin pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var.

Maddə 6

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, əqlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;

b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;

c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək;

d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlərin çağırılması və dindirilməsi hüququna malik olmaq;

e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

Maddə 7

Qanunsuz cəzalandırılmamaq

1. Heç kəs törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilə bilməz. Habelə cinayət əməlinin törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.

2. Bu maddə sivil ölkələrin tanıdığı ümumi hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq, törədildiyi zaman cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur.

Maddə 8

Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

Maddə 9

Fikir, vicdan və din azadlığı

1. Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır; bu hüquqa öz dinini və ya əqidəsini dəyişmək azadlığı, öz dininə və ya əqidəsinə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə etiqad etmək və açıq yaxud şəxsi qaydada ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərini yerinə yetirmək azadlığı daxildir.

2. Öz dininə və baxışlarına etiqad etmək azadlığı yalnız ictimai asayiş maraqları naminə, ictimai qaydanı, sağlamlığı yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və yadigər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Maddə 11

Yığıncaqlar və birləşmək azadlığı

1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur.

Maddə 12

Nikah hüququ

Nikah yaşına çatmış kişilər və qadınlar bu hüququn həyata keçirilməsini tənzimləyən milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq, nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 13

Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

Maddə 14

Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Maddə 15

Fövqəladə hallar zamanı məhdudlaşdırma

1. Müharibə və ya millətin həyatını təhdid edən digər fəvqəladə hallar zamanı Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri onun beynəlxalq hüquqa müvafiq digər öhdəliklərinə zidd olmamaq şərti ilə, yalnız vəziyyətin fəvqəladəliyinin şərtləndirə biləcəyi səviyyədə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərindən geri çəkilən tədbirlər görə bilər.

2. Bu müddəə, qanuni müharibə əməliyyatları nəticəsində ölüm halları istisna olmaqla, 2-ci maddənin və ya 3-cü maddənin müddəələrindən, 4-cü maddənin 1-ci bəndinin və 7-ci maddənin müddəələrindən geri çəkilməyə əsas vermir.

3. Bu geri çəkilmə hüququndan istifadə edən Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf gördüyü tədbirlər və onların səbəbləri haqqında Avropa Şurasının Baş katibini tam məlumatlandırır. O, həmçinin belə tədbirlərin dayandırılması və Konvensiyanın müddəələrinin yenidən tam həyata keçirilməyə başlanması haqqında Avropa Şurasının Baş katibinə məlumat verir.

Maddə 16

Əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması

10, 11 və 14-cü maddələrdə heç nə Razılığa gələn Yüksək Tərəflər üçün əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinə məhdudiyətlər qoyulmasına maneə hesab edilə bilməz.

Maddə 17

Hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması

Bu Konvensiyada heç nə hər hansı dövlətin, qrupun və ya şəxsin burada təsbit olunan hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulandan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüququna malik olması kimi şərh oluna bilməz.

Maddə 18

Hüquqlarla bağlı məhdudiyətlərdən istifadənin hədləri

Qeyd olunan hüquq və azadlıqlarla bağlı bu Konvensiyada yol verilən məhdudiyətlər, nəzərdə tutulduğundan başqa, hər hansı digər məqsəd üçün tətbiq olunmamalıdır.

II BÖLMƏ **AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİ**

Maddə 19

Məhkəmənin təsis olunması

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona dair Protokollar ilə öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (bundan sonra “Məhkəmə” adlanacaq) təsis edirlər. O, daimi əsaslarla fəaliyyət göstərir.

Maddə 20

Hakimlərin sayı

Məhkəmə Razılığa gələn Yüksək Tərəflərə bərabər sayda hakimlərdən ibarətdir.

Maddə 21

Hakimliyə dair tələblər

1. Hakimler yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olmalı və yüksək məhkəmə vəzifələrinə təyin olunarkən qoyulan tələblərə cavab verməli və ya tanınmış nüfuzlu hüquqşünaslar olmalıdırlar.
2. Hakimler Məhkəmənin işində şəxsən iştirak edirlər.
3. Vəzifədə olduqları bütün müddət ərzində hakimler onların müstəqilliyi, qərəzsizliyi ilə və ya tam iş gününün xarakterindən irəli gələn tələblərlə bir araya sığmayan heç bir fəaliyyətlə məşğul olmamalıdırlar. Bu bəndin müddəalarının tətbiqi ilə bağlı yaranan bütün məsələləri Məhkəmə həll edir.

Maddə 22

Hakimlərin seçilməsi

1. Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf üzrə hakim Razılığa gələn Yüksək Tərəfin təqdim etdiyi üç namizəd siyahısından, Parlament Assambleyasının səs çoxluğu ilə seçilir.
2. Konvensiyaya Razılığa gələn yeni Yüksək Tərəflər qoşulduqda, həmçinin yaranan boş yerlər doldurularkən Məhkəmənin tərkibinə əlavə seçkilər üçün analoji prosedur tətbiq olunur.

Maddə 23

Səlahiyyət müddəti

1. Hakimler 6 il müddətinə seçilir. Onlar yenidən seçilə bilərlər. Lakin birinci seçkidə seçilmiş hakimlərin yarısının səlahiyyət müddəti seçildikləri vaxtdan üç il sonra bitir.
2. Birinci üç ildən sonra səlahiyyət müddəti bitən hakimler seçildikdən dərhal sonra Avropa Şurasının Baş katibi tərəfindən püşkatma yolu ilə müəyyənləşdirilir.
3. Məhkəmənin yarı tərkibinin hər üç ildən bir, mümkün olduqca, yeniləşməsinə təmin etmək məqsədi ilə Parlament Assambleyası hər hansı növbəti seçkilərin keçirilməsinə qədər qərar qəbul edə bilər ki, seçilmiş bir və ya bir neçə hakimin səlahiyyət müddəti və ya müddətləri bütün hallarda üç ildən az və doqquz ildən çox olmamaqla, altı il yox, başqa müddət olacaqdır.
4. Birdən çox səlahiyyət müddətindən söhbət getdiyi və Parlament Assambleyasının bundan əvvəlki bəndin müddəalarını tətbiq etdiyi hallarda səlahiyyət müddətləri Avropa Şurasının Baş katibi tərəfindən seçkilərdən dərhal sonra püşkatma yolu ilə müəyyənləşdirilir.
5. Səlahiyyət müddəti hələ bitməmiş hakimi əvəz etmək üçün seçilmiş hakim bu vəzifəni öz sələfinin səlahiyyət müddətinin qalan hissəsi qədər tutur.
6. Hakimler 70 yaşa çatdıqda onların səlahiyyət müddəti bitir.
6. Hakimler öz vəzifələrini onlar dəyişdirilənə qədər tuturlar. Bununla yanaşı, onlar artıq icraatlarında olan işlərə dəyişdirildikdən sonra da baxmaqda davam edirlər.

Maddə 24

Vəzifədən azad etmə

Digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə hər hansı hakimin qoyulan tələblərə daha cavab vermədiyini haqqında qərarı olmadan hakim öz vəzifəsindən azad edilə bilməz.

Maddə 25

Dəftərxana və referentlər

Məhkəmənin, vəzifələri və təşkili Məhkəmə Reqlamenti ilə müəyyənləşdirilən dəftərxanası vardır. Referentlər Məhkəməyə xidmət edirlər.

Maddə 26

Məhkəmənin Plenumu

Məhkəmənin Plenumu:

- a) öz Sədrini və Sədrin bir yaxud iki müavinini üç il müddətinə seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- b) müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan Palatalar yaradır;
- c) Məhkəmə Palatasının Sədrilərini seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- d) Məhkəmə Reqlamentini təsdiq edir;
- e) dəftərxana rəhbərini və onun bir yaxud bir neçə müavinini seçir.

Maddə 27

Komitələr, Palatalar və Böyük Palata

1. Məhkəmə, ona verilmiş işlərə baxmaq üçün üç hakimdən ibarət komitələr, yeddi hakimdən ibarət palatalar yaradır və on yeddi hakimdən ibarət Böyük Palata yaradır. Məhkəmə palataları müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan komitələr yaradır.

2. İşdə tərəf olan dövlətdən seçilmiş hakim Palatanın və Böyük Palatanın ex officio üzvü olur; belə hakim olmadığı hallarda və ya o, iclasda iştirak edə bilmədikdə, həmin üzv dövlətin təyin etdiyi şəxs hakim qismində iştirak edir.

3. Böyük Palatanın tərkibinə həmçinin Məhkəmənin Sədri, Məhkəmə Sədrinin müavinləri, Palata Sədriləri və Məhkəmə Reqlamentinə müvafiq olaraq təyin edilmiş Məhkəmənin digər üzvləri də daxil olur. 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq işin Böyük Palataya verildiyi hallarda onun iclaslarında, bu Palatanın Sədri və işdə tərəf olan dövlətin hakimi istisna olmaqla, qərar çıxaran Palatanın hakimlərindən heç biri iştirak etməməlidir.

Maddə 28

Komitələrin şikayəti qəbul olunmayan elan etməsi

Komitə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş fərdi şikayəti yekdil qərarla qəbul olunmayan elan edə bilər və ya əgər belə qərar şikayət əlavə öyrənilmədən qəbul edilibsə, onu icraatda olan işlərin siyahısından çıxara bilər. Bu qərar qətidir.

Maddə 29

Şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti barədə Palatanın qərarları

1. Əgər 28-ci maddədə nəzərdə tutulmuş heç bir qərar qəbul edilməyibsə, Palata 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq verilmiş fərdi şikayətin qəbul olunması və işin mahiyyəti üzrə qərar çıxarır.

2. Palata 33-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq dövlətin verdiyi şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti üzrə qərar çıxarır.

3. Əgər məhkəmə istisna qaydasında digər qərar qəbul etməzsə, şikayətin qəbul olunması haqqında qərar ayrılıqda çıxarılır.

Maddə 30

Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyadan imtina

Əgər Palatanın icraatında olan iş Konvensiyanın və ya ona dair protokolların şərhinə barədə ciddi məsələyə toxunursa yaxud məsələnin həlli Məhkəmənin əvvəllər çıxardığı qərara zidd ola bilərsə, tərəflərdən heç biri buna etiraz etmədikdə Palata öz qərarını çıxarana qədər istənilən vaxt Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyadan imtina edə bilər.

Maddə 31

Böyük Palatanın səlahiyyətləri

Böyük Palata:

a) Palata 30-cu maddənin müddəalarına əsasən yurisdiksiyasından imtina etdikdə və ya 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq iş ona göndərildikdə 33-cü və ya 34-cü maddələrin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş şikayətlər üzrə qərar çıxarır; və

b) 47-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq təqdim edilmiş məsləhət rəyləri çıxarmaq üçün verilmiş xahişlərə baxır.

Maddə 32

Məhkəmənin səlahiyyəti

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərh və tətbiqinə dair ona verilən, 33,34 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir.

Maddə 33

Dövlətlərarası işlər

Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfin Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrini hər hansı şəkildə pozması ehtimalı ilə bağlı Məhkəməyə müraciət edə bilər.

Maddə 34

Fərdi şikayətlər

Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə heç bir yolla mane olmamağı öhdələrinə götürürlər.

Maddə 35

Qəbul edilmə şərtləri

1. Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər və iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçənədək işə baxa bilər.

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

a) anonim olan; və ya

b) mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzimləmənin digər prosedurunun predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən.

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan, açıq-aydın əsassız və ya şikayət vermə hüququndan sui-istifadə hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

4. Məhkəmə bu maddəyə müvafiq olaraq qəbul olunmayan hesab etdiyi istənilən şikayəti rədd edir. O bunu icraatın istənilən mərhələsində edə bilər.

Maddə 36

Üçüncü tərəfin iştirakı

1. Palataların birində və ya Böyük Palatada olan bütün işlərdə vətəndaşı şikayətçi olan Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəfin yazılı qeydlər təqdim etmək və dinləmələrdə iştirak etmək hüququ vardır.

2. Ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi naminə Məhkəmənin Sədri işdə tərəf olmayan istənilən Razılığa gələn Tərəfi və ya şikayətçi olmayan istənilən maraqlı şəxsi yazılı qeydlər təqdim etmək və ya dinləmələrdə iştirak etmək üçün dəvət edə bilər.

Maddə 37

Şikayətlərin siyahıdan çıxarılması

1. Əgər vəziyyət aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas verirsə, icraatın istənilən mərhələsində Məhkəmə şikayəti işlərin siyahısından çıxarmaq barədə qərar qəbul edə bilər:

a) şikayətçi daha öz ərizəsinə baxılmasına nail olmaq üçün səy göstərmirsə; və ya

b) məsələ öz həllini tapıbsa; və ya

c) Məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi istənilən digər səbəbə görə, şikayətə baxışı davam etdirməyə lüzum yoxdursa.

Bununla belə, əgər bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarında müəyyən edilən insan hüquqlarına riayət olunması bunu tələb edirsə, Məhkəmə şikayətə baxmaqda davam edir.

2. Əgər Məhkəmə işin gedişinin buna bəraət qazandırdığını hesab edirsə, şikayətin baxılmalı işlər siyahısına bərpa edilməsi haqqında qərar qəbul edə bilər.

Maddə 38

Maraqlı tərəflərin iştirakı ilə işə baxılma və dostcasına həll proseduru

1. Əgər Məhkəmə şikayəti qəbul edilən elan edirsə, o:

a) maraqlı tərəflərin nümayəndələrinin iştirakı ilə işə baxılmasını davam etdirir və ehtiyac olduqda, işin hallarını təhqiq edir; bunun səmərəli aparılması üçün maraqlı dövlətlər bütün zəruri şəraiti yaradırlar;

b) bu Konvensiyada və ona dair Protokollarda müəyyən edilmiş insan hüquqlarına hörmət əsasında işin dostcasına həllini təmin etmək məqsədi ilə maraqlı tərəflərə öz xidmətlərini təqdim edir.

2. 1-ci bəndin “b” yarım bəndində nəzərdə tutulan prosedur məxfi xarakter daşıyır.

Maddə 39

Dostcasına həllin tapılması

Dostcasına həll səmərə verdikdə, Məhkəmə faktların qısa xülasəsini və əldə olunan razılığı əks etdirən qərar çıxarmaqla işi öz siyahısından çıxarır.

Maddə 40

Açıq məhkəmə iclasları və sənədlərdən istifadə

1. Məhkəmə istisna hal kimi digər qərar qəbul etməzsə, onun iclasları açıq keçirilir.

2. Məhkəmə Sədri digər qərar qəbul etməzsə, saxlanılmaq üçün dəftərxanaya verilmiş sənədlər ictimaiyyət üçün açıqdır.

Maddə 41

Əvəzin ədalətli ödənilməsi

Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.

Maddə 42

Palataların qərarları

44-cü maddənin 2-ci bəndinin müddəalarına uyğun olaraq Palataların qərarları qətidir.

Maddə 43

İşin Böyük Palataya verilməsi

1. Palatanın qərar çıxarmasından sonrakı üç ay ərzində, iş üzrə istənilən tərəf, müstəsna hallarda, işin baxılmaq üçün Böyük Palataya verilməsi barədə ərizə verə bilər.

2. Əgər iş bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şəhri və ya tətbiqinə dair ciddi məsələ və ya ümumi xarakterli digər ciddi məsələ qaldırsa, Böyük Palatanın beş hakimdən ibarət Komitəsi ərizəni qəbul edir.

Komitə ərizəni qəbul edərsə, onda Böyük Palata öz qərarını çıxarmaqla işi həll edir.

Maddə 44

Qəti qərarlar

1. Böyük Palatanın qərarı qətidir.

2. Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur:

a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyəcəklərini bəyan etdikdə; və ya

b) əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyibsə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və ya

c) Böyük Palatanın Komitəsi 43-cü maddənin müddələrinə müvafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə.

3. Qəti qərar dərc olunmalıdır.

Maddə 45

Qərar və qətnamələrin əsaslandırılması

1. Qərarlar, həmçinin şikayətləri qəbul edilən və ya qəbul olunmayan élan edən qətnamələr əsaslandırılmalıdır.

2. Əgər qərar bütövlükdə və ya qismən hakimlərin yekdil rəyini ifadə etmirsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini verə bilər.

Maddə 46

Qərarların məcburi qüvvəsi və icrası

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, Məhkəmənin onların tərəf olduqları işlər üzrə qəti qərarını icra etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Məhkəmənin qəti qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 47

Məsləhət rəyləri

1. Məhkəmə Nazirlər Komitəsinin sorğusu ilə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhinə dair hüquqi məsələlər üzrə məsləhət rəyləri verə bilər.

2. Belə rəylər nə Konvensiyanın I Bölməsi və ona dair Protokollarda müəyyən edilən hüquq və azadlıqların məzmun və həcmində dair hər hansı məsələyə, nə də Məhkəmənin və ya Nazirlər Komitəsinin Konvensiyada nəzərdə tutulan hər hansı müraciətə baxarkən toxunmalı olduğu digər məsələlərə aid olmalıdır.

3. Məhkəmənin məsləhət rəyini almaq barədə Nazirlər Komitəsinin qərarı Komitənin iştirak etmək hüququ olan nümayəndələrinin səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Maddə 48

Məsləhət rəyləri barədə Məhkəmənin səlahiyyəti

Məsləhət rəyi vermək haqqında Nazirlər Komitəsi tərəfindən edilən sorğunun Məhkəmənin səlahiyyətinə aid olub-olmamasını, 47-ci maddədə müəyyən edildiyi kimi, Məhkəmə özü həll edir.

Maddə 49

Məsləhət rəylərinin əsaslandırılması

1. Məhkəmənin məsləhət rəyləri əsaslandırılmalıdır.

2. Əgər məsləhət rəyi ümumilikdə və ya qismən hakimlərin yekdil rəyini əks etdirmirsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini vermək hüququna malikdir.

3. Məhkəmənin məsləhət rəyləri Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 50

Məhkəmənin saxlanılması xərcləri

Məhkəmənin saxlanılması xərclərini Avropa Şurası ödəyir.

Maddə 51

Hakimlərin imtiyaz və immunitetləri

Hakimlər öz vəzifələrini yerinə yetirərkən Avropa Şurası Nizamnaməsinin 40-cı maddəsində və onun əsasında bağlanmış sazişlərin müddəalarında nəzər də tutulan imtiyaz və immunitetlərə malikdirlər.

III BÖLMƏ SAİR MÜDDƏALAR

Maddə 52

Baş katibin sorğuları

Avropa Şurası Baş katibinin sorğusu əsasında Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf öz daxili hüququnun bu Konvensiyanın hər hansı müddəasının səmərəli tətbiqini necə təmin edəcəyi ilə bağlı izahat təqdim edir.

Maddə 53

Təsbit olunmuş insan hüquqları ilə bağlı təminatlar

Bu Konvensiyada heç nə Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəfin qanunvericiliyi və ya onun iştirak etdiyi hər hansı digər sazişlə təmin edilə bilən insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan hər hansını məhdudlaşdırmaq və ya ondan kənara çıxmaq kimi şərh oluna bilməz.

Maddə 54

Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətləri

Bu Konvensiyada heç nə Avropa Şurası Nizamnaməsinin Nazirlər Komitəsinə verdiyi səlahiyyətlərə xələl gətirmir.

Maddə 55

Mübahisələrin digər vasitələrlə tənzimlənməsindən imtina

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, bu barədə xüsusi saziş imzalanması halları istisna olmaqla, bu Konvensiyanın müddələrinin şərh və ya tətbiqi ilə bağlı mübahisələri petisiya yolu ilə baxılmağa verərkən, onlar arasında qüvvədə olan müqavilələrə, konvensiyalara və ya bəyannamələrə müraciət etməyəcəklərinə və mübahisələrin tənzimlənməsinin bu Konvensiyada nəzərdə tutulan vasitələrindən başqa, digər vasitələrdən istifadə etməməyə razılıq verirlər.

Maddə 56

Ərazilərə tətbiq

1. Hər hansı dövlət imzalama yaxud ratifikasiya zamanı və ya sonra istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş katibinə ünvanlanmış bildiriş vasitəsi ilə bu maddənin 4-cü bəndi nəzərə alınmaqla, beynəlxalq əlaqələrinə görə həmin dövlətin məsuliyyət daşdığı bütün ərazilərə yaxud onlardan hər hansı birinə şamil ediləcəyini bəyan edə bilər.

2. Konvensiya bildirişdə adı çəkilən əraziyə və ya ərazilərə Avropa Şurası Baş katibinin bildirişi almasının otuzuncu günündən şamil edilir.

3. Bu Konvensiyanın müddəaları belə ərazilərdə yerli şəraitin lazımı qaydada nəzərə alınması ilə tətbiq edilir.

4. Bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə ərazinin adından Konvensiyanın 34-cü

maddəsinə müvafiq olaraq, Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığı bəyan edə bilər.

Maddə 57

Qeyd-şərtlər

1. İstənilən dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya təsdiqnaməni saxlanmağa verərkən Konvensiyanın hər hansı konkret müddəası ilə bağlı, o dövrdə, onun ərazisində qüvvədə olan bu və ya digər qanunun həmin müddəaya uyğun olmaması ilə əlaqədar qeyd-şərt verə bilər. Bu maddəyə müvafiq olaraq, ümumi xarakterli qeyd-şərtlərə yol verilmir.

2. Bu maddəyə uyğun olaraq edilmiş istənilən qeyd-şərtə müvafiq qanunun qısa şərh verilə bilər.

Maddə 58

Denonsasiya

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəf, yalnız bu Konvensiyanın tərəfi olduğu tarixdən beş il keçdikdən sonra və bu barədə Avropa Şurasının Baş katibinə bildiriş göndərdikdən altı ay sonra bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər; Baş katib Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfləri bu barədə məlumatlandıracaq.

2. Denonsasiya Razılığa gələn müvafiq Yüksək Tərəfi denonsasiyanın qüvvəyə minəcəyi tarixədək törədə biləcəyi və bu Konvensiya üzrə onun öhdəliklərini poza biləcək hər hansı əməlinə münasibətdə belə öhdəliklərindən azad etmir.

3. Avropa Şurasının üzvlüyündən çıxan Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf eyni şərtlərlə bu Konvensiyanın da Tərəfi olmur.

4. Konvensiya 56-cı maddənin müddəalarına əsasən, onun şamil olunmasının bəyan edildiyi istənilən əraziyə münasibətdə əvvəlki bəndlərin müddəalarına müvafiq olaraq denonsasiya edilə bilər.

Maddə 59

İmzalama və ratifikasiya

1. Bu Konvensiya Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalıdır. Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir.

2. Bu Konvensiya on təsdiqnamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir.

3. Konvensiya onu sonradan ratifikasiya edən dövlətlər üçün onların öz təsdiqnamələrini saxlanılmağa verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

4. Avropa Şurasının Baş katibi Konvensiyanın qüvvəyə minməsi, onu ratifikasiya etmiş Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin adları və sonralar alınacaq təsdiqnamələrin saxlanılmağa verilməsi haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir. 1950-ci il noyabrın 4-də Romada hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır və Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq olunmuş surətləri Konvensiyanı imzalamış bütün dövlətlərə göndərəcəkdir.

İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA KONVENSIYAYA DAİR

1 sayılı PROTOKOL

Paris, 20 mart 1952-ci il

Protokolun mətni 1998 il noyabrın 1-də qüvvəyə minmiş 11 sayılı Protokolun müddəalarına müvafiq olaraq dəyişdirilib.

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan hökumətlər, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra “Konvensiya” adlanacaq) I bölməsinə artıq daxil edilənlərdən başqa, bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda tədbirlər görmək əzmində olaraq,

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Mülkiyyətin müdafiəsi

Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinin təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır.

Maddə 2

Təhsil hüququ

Heç bir şəxsin təhsil hüququndan imtina edilə bilməz. Dövlət təhsil və tədris sahəsində öz üzərinə götürdüyü funksiyaları yerinə yetirərkən, valideynlərin öz dini və fəlsəfi baxışlarına müvafiq olan təhsil və tədrisi təmin etmək hüququna hörmət edir.

Maddə 3

Azad seçki hüququ

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər qanunverici hakimiyyət orqanını seçərkən xalqın öz iradəsini sərbəst ifadə edə biləcək şəraitdə, əqlabatan dövriliklə gizli səsvermə yolu ilə azad seçkilər keçirməyi öhdələrinə götürürlər.

Maddə 4

Ərazilərə tətbiq

Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf imzalanma yaxud ratifikasiya zamanı və ya sonradan istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş katibinə, beynəlxalq əlaqələrinə görə məsuliyyət daşdığı, bəyanatda adı çəkilən ərazilərə bu Protokolun müddələrinin şamil ediləcəyi ilə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini təsdiq edən bəyanat göndərə bilər.

Əvvəlki maddənin müddələrinə müvafiq olaraq bəyanat göndərmiş Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf zaman keçdikcə istənilən əvvəlki bəyanatın şərtlərinin dəyişilməsi və ya hər hansı əraziyə münasibətdə bu Protokolun müddələrinin tətbiqinin dayandırılması haqqında yeni bəyanat göndərə bilər.

Bu maddənin müddələrinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

Maddə 5

Konvensiyaya bağlılıq

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Protokolun 1, 2, 3 və 4-cü maddələrinin müddələrini Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq surətdə tətbiq olunur.

Maddə 6

İmzalanma və ratifikasiya

Bu Protokol Konvensiyanı imzalamış Avropa Şurasının üzvləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır; o, Konvensiyanın ratifikasiyası ilə eyni zamanda və ya bundan sonra ratifikasiya olunmalıdır. Protokol on təstignamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir. Sonradan ratifikasiya edən hər bir dövlət üçün Protokol onların öz təstignamələrini saxlanılmağa verdikləri tarixdən qüvvəyə minir.

Təstignamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir, o, Protokolu ratifikasiya etmiş dövlətlər haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

1952-ci il martın 20-də Parisdə, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Baş katib təsdiq olunmuş surətləri bu Protokolu imzalamış hər bir hökumətə göndərəcəkdir.

“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA” KONVENSIYAYA DAİR

4 sayılı PROTOKOL

KONVENSIYAYA VƏ ONA DAİR BİRİNCİ PROTOKOLA ARTIĞ DAXİL EDİLƏNLƏRDƏN BAŞQA, BƏZİ HÜQUQ VƏ AZADLIQLARIN TƏMİN OLUNMASI HAQQINDA

Strasburq, 16 sentyabr 1963-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan hökumətlər,

1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra “Konvensiya” adlanacaq) I bölməsinə və 1952-ci il martın 20-də Parisdə imzalanmış Konvensiyaya dair Birinci Protokolun 1,2 və 3-cü maddələrinə artıq daxil edilənlərdən başqa, bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda tədbirlər görmək əzmində olaraq,

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Borca görə azadlıqdan məhrum etmənin qadağan olunması

Heç kəs yalnız hər hansı bir müqavilə öhdəliyini ödəmək iqtidarında olmadığına görə azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

Maddə 2

Hərəkət etmək azadlığı

1. Qanuni əsaslarla hər hansı dövlətin ərazisində olan hər kəsin həmin ərazidə sərbəst hərəkət etmək və özünə yaşayış yeri seçmək hüququ vardır.

2. Hər kəs öz ölkəsi də daxil olmaqla hər hansı ölkəni tərk etməkdə azaddır.

3. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, ictimai qaydanı qorumaq üçün, cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa heç bir məhdudiyət qoyula bilməz.

4. Birinci bənddə təsbit edilmiş hüquqlar müəyyən ərazilərdə qanuna müvafiq olaraq tətbiq edilən və demokratik cəmiyyətdə ictimai maraqlara əsaslandırılan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 3

Vətəndaşların məcburi çıxarılmasının qadağan olunması

1. Heç kəs vətəndaşı olduğu dövlətin ərazisindən fərdi və ya kollektiv tədbirlər yolu ilə çıxarıla bilməz.

2. Heç kəs vətəndaşı olduğu dövlətin ərazisinə daxil olmaq hüququndan məhrum edilə bilməz

Maddə 4

Əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qarşısının alınması

Əcnəbilərin kollektiv çıxarılması qadağandır.

Maddə 5

Ərazilərə tətbiq

1. Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf bu Protokolun imzalanması yaxud ratifikasiyası zamanı və ya sonradan istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş katibinə bu Protokolun müddələrinin, beynəlxalq əlaqələrinə görə məsuliyyət daşdığı, orada adı çəkilən ərazilərə şamil ediləcəyi ilə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini təsdiq edən bəyanat göndərə bilər.

2. Əvvəlki bəndin müddələrinə müvafiq olaraq bəyanat göndərmiş Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf zaman keçdikdə istənilən əvvəlki bəyanatın şərtlərinin dəyişilməsi və ya hər hansı əraziyə münasibətdə bu Protokolun müddələrinin tətbiqinin dayandırılması haqqında yeni bəyanat göndərə bilər.

3. Bu maddənin müddələrinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

4. Bu Protokolun ratifikasiyası və ya hər hansı dövlətin onu qəbul etməsi əsasında onun tətbiq olunduğu hər hansı dövlətin ərazisi və bu maddənin müddələrinə müvafiq olaraq, həmin dövlətin bəyanatı əsasında bu Protokolun tətbiq olunduğu hər bir ərazi 2-ci və 3-cü maddələrdə dövlətin ərazisinə istinad məqsədi ilə, ayrı-ayrı ərazilər hesab edilir.

5. Bu maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə əraziyə münasibətdə Konvensiyanın 34-cü maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, bu Protokolun 1-ci, 2-ci, 3-cü və 4-cü maddələrinin və ya hər hansı birinə riayət olunması ilə bağlı Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığına bəyan edə bilər.

Maddə 6

Konvensiya ilə müqayisə

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Protokolun 1-ci, 2-ci, 3-cü, 4-cü və 5-ci maddələrinin müddələrini Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddələri müvafiq olaraq tətbiq olunur.

Maddə 7

İmzalanma və ratifikasiya

1. Bu Protokol Konvensiyanı imzalamış Avropa Şurası üzvləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır; o, Konvensiyanın ratifikasiyası ilə eyni zamanda və ya bundan sonra ratifikasiya olunmalıdır. Protokol beş təsdiqnamə saxlanılmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir. Sonradan ratifikasiya edən hər bir dövlət üçün Protokol onun öz təsdiqnaməsini saxlanılmağa verdiyi tarixdən qüvvəyə minir.

2. Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir, o, Protokolu ratifikasiya etmiş dövlətlər haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımı qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1963-cü il sentyabrın 16-da Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır. Həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq olunmuş surətləri hər bir imzalayan dövlətə göndərəcəkdir.

İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA KONVENSIYAYA DAİR

6 sayılı PROTOKOL

ÖLÜM CƏZASININ LƏĞVİNƏ DAİR

Strasburq, 28 aprel 1983-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya" adlanacaq) bu Protokolu imzalayan dövlətlər,

Avropa Şurasının ayrı-ayrı üzv dövlətlərində baş vermiş təkamülün ölüm cəzasının ləğv olunması xeyrinə ümumi tendensiyanı ifadə etdiyini nəzərə alaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Ölüm cəzasının ləğvi

Ölüm cəzası ləğv olunur. Heç kəs ölüm cəzasına məhkum edilə və ya edam oluna bilməz.

Maddə 2

Müharibə zamanı ölüm cəzası

Dövlət müharibə dövründə və ya qaçılmaz müharibə təhdidi zamanı törədilmiş əməllərə görə öz qanunvericiliyində ölüm cəzasını nəzərdə tuta bilər; bu cür cəza yalnız qanunla müəyyən olunmuş hallarda və qanunun müddəalarına müvafiq olaraq tətbiq edilə bilər. Dövlət həmin qanunun müvafiq müddəaları haqqında Avropa Şurasının Baş katibinə məlumat verir.

Maddə 3

Öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən geri çəkilmənin qadağan olunması

Konvensiyanın 15-ci maddəsinə əsasən, bu Protokolu müddəalarından geri çəkmək olmaz.

Maddə 4

Qeyd-şərtlərin qadağan olunması

Konvensiyanın 57-ci maddəsinə əsasən, bu Protokolu müddəaları ilə bağlı qeyd-şərt edilə bilməz.

Maddə 5

Ərazilərə tətbiq

1. Hər bir dövlət imzalama zamanı və ya öz təsdiqnaməsini yaxud qəbuletmə və ya bəyənmə haqqında sənədini saxlanılmağa verərkən bu Protokolu tətbiq ediləcəyi ərazini yaxud əraziləri göstərə bilər.

2. Hər bir dövlət sonradan istənilən vaxt Avropa Şurası Baş katibinin adına ünvanlanmış bəyanatla, bu Protokolu bəyanatda göstərilən hər hansı digər əraziyə şamil edə bilər. Bu əraziyə münasibətdə Protokol Baş katibin belə bəyanatı aldığı tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Əvvəlki iki bənd əsasında verilmiş və belə bəyanatda göstərilmiş hər hansı əraziyə dair istənilən bəyanat Baş katibin adına ünvanlanmış bildiriş vasitəsi ilə geri götürülə bilər. Geri götürülmə Baş katib tərəfindən belə bildirişin alındığı tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 6

Konvensiyaya bağlılıq

İştirakçı dövlətlər bu Protokolun 1-5-ci maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq olaraq tətbiq edilir.

Maddə 7

İmzalanma və ratifikasiya

Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olub, Konvensiyanı imzalamış dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalı, qəbul edilməli və ya bəyənilməlidir. Avropa Şurasının üzvü olan dövlət Konvensiyanı eyni zamanda və ya əvvəlcədən ratifikasiya etmədən bu Protokolu ratifikasiya edə, qəbul edə və ya bəyənmə bilməz. Təsdiqnamələr yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir.

Maddə 8

Qüvvəyə minmə

1. Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olan beş dövlətin 7-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, Protokol üzrə öhdəlikləri öz üzərlərinə götürməyə razılıqlarını bildirdikləri tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Protokol üzrə öhdəlikləri sonradan öz üzərinə götürməyə razılığını bildirmiş hər hansı üzv dövlət üçün bu Protokol onun öz təsdiqnaməsini yaxud qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədlərini saxlanılmağa verdiyi tarixdən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 9

Depozitarinin funksiyaları

Avropa Şurasının Baş katibi Avropa Şurasının üzv dövlətlərini aşağıdakılar barədə xəbərdar edir:

- a) hər hansı imzalanma;
- b) təsdiqnamənin yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədin saxlanılmağa verilməsi;
- c) 5-ci və 8-ci maddələrə müvafiq olaraq, bu Protokolun qüvvəyə minmə tarixi;
- d) bu Protokola dair digər hərəkət, bildiriş və ya xəbərdarlıq.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımı qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1983-cü il aprelin 28-də Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq olunmuş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövlətə göndərəcəkdir.

“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA” KONVENSIYAYA DAİR

7 sayılı PROTOKOL

Strasburq, 22 noyabr 1984-cü il

Avropa Şurasının üzvü olub, bu Protokolu imzalayan dövlətlər, 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra “Konvensiya” adlanacaq) tətbiqi vasitəsi ilə bəzi hüquq və azadlıqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda gələcək addımlar atmaq əzmində olaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatları

1. Qanuni əsaslarla dövlətin ərazisində yaşayan əcnəbi, qanuna müvafiq qəbul edilmiş qərarların icrası istisna olmaqla, oradan çıxarıla bilməz və onun aşağıdakı imkanları olmalıdır:

- a) özünün çıxarılmasına qarşı arqumentlər təqdim etmək;
- b) öz işinə yenidən baxılmasını tələb etmək və;
- c) bu məqsədlərə görə səlahiyyətli orqan qarşısında və ya belə orqanın təyin etdiyi şəxs yaxud şəxslər qarşısında təmsil olunmaq.

2. Çıxarılma ictimai qaydanın maraqları üçün zəruri olduqda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələri ilə şərtləndirildikdə, əcnəbi bu maddənin 1-ci bəndinin a, b və c yarımbəndlərində sadalanan hüquqlarına əməl edilməmişdən əvvəl çıxarıla bilər.

Maddə 2

Cinayət işlərinə dair hökmlərdən ikinci instansiyaya şikayət vermə hüququ

1. Cinayət törətməyə görə məhkəmə tərəfindən məhkum edilmiş hər kəsin, barəsində çıxarılmış hökmə və ya təyin olunmuş cəzaya yuxarı məhkəmə instansiyasında yenidən baxılması hüququ vardır. Bu hüququn həyata keçirilməsi və onun həyata keçirilə biləcəyi əsaslar qanunla tənzimlənir.

2. Qanunla xırda xətalər hesab olunan hüquqpozmalarla bağlı və ya müvafiq şəxs artıq birinci instansiyada yuxarı məhkəmə tərəfindən məhkum edilibsə və ya onun bəraəti məsələsinə yenidən baxılma nəticəsində təqsirli hesab edilib və məhkum edilibsə, bu hüquqdan istisnaya yol verilir.

Maddə 3

Məhkəmə səhvinə görə kompensasiya

Şəxs cinayət əməli törətməyə görə qəti hökmlə məhkum edildikdə və sonradan onun haqqında çıxarılmış hökm ləğv edildikdə yaxud o, yeni və ya təzədən ortaya çıxmış halların inandırıcı surətdə məhkəmə səhvinə yol verildiyini sübuta yetirməsi əsasında əfv edildikdə, belə məhkum etmə nəticəsində cəzaya məruz qalmış şəxs, əvvəllər məlum olmayan faktın vaxtında açılmaması onun tam və ya qismən günahı üzündən baş verməyibsə, müvafiq dövlətin qanununa və ya mövcud təcrübəsinə uyğun olaraq kompensasiya alır.

Maddə 4

İki dəfə məhkum edilməmək və ya cəzalandırılmamaq hüququ

1. Heç kəs hər hansı dövlətin qanunlarına və ya cinayət-prosessual normalarına müvafiq olaraq, artıq bəraət aldığı və ya məhkum edildiyi cinayətlərə görə həmin dövlətin yurisdiksiyası çərçivəsində cinayət qaydasında təkrar məhkum edilə və ya cəzalandırıla bilməz.

2. Bundan əvvəlki bəndin müddəaları, əgər yeni və ya təzədən ortaya çıxmış hallar barəsində məlumatlar varsa və ya əgər əvvəlki araşdırma zamanı işin nəticəsinə təsir göstərən əsaslı pozuntulara yol verilərsə, müvafiq dövlətin qanunlarına və cinayət-prosessual normalarına uyğun olaraq, işə təkrar baxılmasına mane olmur.

3. Konvensiyanın 15-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, bu maddənin müddəalarından kənara çıxmağa yol verilmir.

Maddə 5

Ər-arvadın hüquq bərabərliyi

Ər-arvad nikaha daxil olmaq, nikahda olmaq və boşanma ilə bağlı məsələlərdə öz aralarında və uşaqları ilə münasibətlərdə bərabər hüquqlara malikdirlər və bərabər mülki hüquqi cavabdehlik daşıyırlar. Bu maddə uşaqların maraqlarına riayət olunması üçün zəruri tədbirlər görməkdə dövlətlərə mane olmur.

Maddə 6

Ərazilərə tətbiq

1. Hər hansı dövlət imzalama zamanı və ya özünün təsdiqnaməsini yaxud qəbul və ya bəyənmə haqqında sənədini saxlanılmağa verərkən bu Protokolu tətbiq ediləcəyi ərazini və yaxud əraziləri və bu Protokolu müddəalarının şamil ediləcəyi belə ərazi və ya ərazilərlə bağlı öhdəliklərinin çərçivəsini göstərə bilər.

2. Hər bir dövlət sonradan istənilən vaxt Avropa Şurası Baş katibinin adına ünvanlanmış bəyanatla, bu Protokolu bəyanatda göstərilən hər hansı digər əraziyə şamil edə bilər. Bu əraziyə münasibətdə Protokolun Baş katibin belə bəyanatı aldığı tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayrı birinci günü qüvvəyə minir.

3. Əvvəlki iki bənd əsasında verilmiş və orada göstərilən hər hansı əraziyə aid olan istənilən bəyanat Avropa Şurasının Baş katibinə ünvanlanmış bildiriş vasitəsi ilə geri götürülə yaxud dəyişdirilə bilər. Geri götürülmə və ya dəyişiklik Baş katib tərəfindən belə bildirişin alındığı tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayrı birinci günü qüvvəyə minir.

4. Bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş bəyanat Konvensiyanın 56-cı maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq verilmiş bəyanat hesab edilir.

5. Bu Protokolu hər hansı dövlətin onu ratifikasiya etməsi, qəbul etməsi və ya bəyənməsi əsasında tətbiq olunduğu həmin dövlətin ərazisi və bu maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, həmin dövlətin bəyanatı əsasında bu Protokolu tətbiq olunduğu hər bir ərazi 1 -ci maddədə dövlətin ərazisinə istinad məqsədi ilə, ayrı-ayrı ərazilər hesab edilə bilər.

6. Bu maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə əraziyə münasibətdə Konvensiyanın 34-cü maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, bu Protokolu 1, 2, 3, 4 və 5-ci maddələri ilə bağlı Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığına bəyan edə bilər.

Maddə 7

Konvensiyaya bağlılıq

İştirakçı dövlətlər bu Protokolu 1-6-cı maddələrinin müddəalarını Konvensiyanın əlavə maddələri hesab edirlər və Konvensiyanın bütün müddəaları müvafiq olaraq tətbiq olunur.

Maddə 8

İmzalanma və ratifikasiya

Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olub, Konvensiyanı imzalamış dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalı, qəbul edilməli və ya bəyənilməlidir. Avropa Şurasının üzvü olan dövlət Konvensiyanı əvvəlcədən və ya eyni zamanda ratifikasiya etmədən bu Protokolu ratifikasiya edə, qəbul edə və ya bəyənmə bilməz. Təsdiqnamələr, qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir.

Maddə 9

Qüvvəyə minmə

1. Bu Protokol Avropa Şurasının üzvü olan yeddi dövlətin 8-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq, Protokolun onlar üçün məcburiliyinə öz razılıqlarını bildirdikləri tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayrı birinci günü qüvvəyə minir.

2. Protokolun, onun üçün məcburiliyinə sonradan öz razılığını bildirmiş hər hansı üzv dövlət üçün o, həmin dövlətin təsdiqnaməsinin yaxud qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədlərinin saxlanılmağa verildiyi tarixdən iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 10

Depozitarinin funksiyaları

Avropa Şurasının Baş katibi Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövləti:

- a) hər bir imzalanma;
- b) hər bir təsdiqnamənin yaxud qəbul etmə və ya bəyənmə haqqında sənədin saxlanılmağa verilməsi;
- c) 6-cı və 9-cu maddələrə müvafiq olaraq, bu Protokolun qüvvəyə minmə tarixi;
- d) bu Protokola aidiyyəti olan hər bir digər akt, bildiriş və ya bəyanat barədə xəbərdar edir.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

1984-cü il noyabrın 22-də Strasburqda, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır; həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq olunmuş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövlətə göndərəcəkdir.

**“İNSAN HÜQUQLARI VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSİYAYA DAİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI**

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində Konvensiyanın müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir (işğal olunmuş ərazilərin sxematik xəritəsi əlavə olunur).

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSİYANIN 5-Cİ VƏ 6-Cİ MADDƏLƏRİNƏ DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QEYD-ŞƏRTİ**

Konvensiyanın 57-ci maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Konvensiyanın 5-ci və 6-cı maddələrinə dair belə bir qeyd-şərt irəli sürür ki, həmin maddələrin müddəaları Azərbaycan Respublikasının 23 sentyabr 1994-cü il tarixli, 885 sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsinin 48, 49, 50, 56-60-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı məhkəmədən kənar intizam cəzalarının tətbiqinə mane olmur.

Qeyd-şərtə əlavə:

Azərbaycan Respublikasının 23 sentyabr 1994-cü il tarixli, 885 sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsi (“Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı”, 1995-ci il, № 5-6, maddə 93) “48. Əsgərlərə və matroslara:

...d) hauptvaxtda saxlanılmaqla 10 sutkayadək həbs... verilə bilər.

49. Müddətli xidmət çavuşlarına:

...ğ) hauptvaxtda saxlanılmaqla 10 sutkayadək həbs... verilə bilər.

50. Müddətindən artıq xidmət çavuşlarına:

...q) hauptvaxtda saxlanılmaqla 10 sutkayadək həbs... verilə bilər.

56. Bölük (4-cü dərəcəli gəmi) komandirinin:

...q) əsgərləri, matrosları və çavuşları 3 sutkayadək həbs etmək hüququ vardır.

57. Tabor (3-cü dərəcəli gəmi) komandirinin:

...q) əsgərləri, matrosları və çavuşları 5 sutkayadək həbs etmək hüququ vardır.

58. Alay (briqada) komandirinin:

...q) əsgərləri, matrosları və çavuşları 7 sutkayadək həbs etmək hüququ vardır.

59. Diviziya, əlahiddə briqada (gəmilər briqadası) komandirlərinin alay (briqada) komandirlərinə verilmiş hüquqlardan əlavə:

a) əsgərləri, matrosları və çavuşları 10 sutkayadək həbs etmək hüququ vardır.

60. Korpus komandirləri, qoşun növü, silahlı qüvvələr növlərinin komandanları, eləcə də müdafiə nazirinin müavinləri onların tabeliklərində olan əsgərlər, matroslar və çavuşlar barədə bu Nizamnamənin müəyyən etdiyi intizam cəzaları tədbirlərindən tam həcmdə istifadə etmək hüququna malikdirlər”.

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSİYANIN 10-CU MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNƏ DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QEYD-ŞƏRTİ**

Konvensiyanın 57-ci maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinə dair belə bir qeyd-şərt irəli sürür ki, həmin bəndin müddəaları “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” 1999-cu il 7 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 14-cü maddəsinə uyğun təfsir və tətbiq olunacaqdır.

Qeyd-şərtə əlavə:

“Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2000-ci il, № 2, maddə 82) “maddə 14:

.Xarici dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxslərinin Azərbaycan Respublikası ərazisində kütləvi informasiya vasitəsi təsis etməsi Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilə ilə tənzimlənir (xarici dövlətin hüquqi şəxsi dedikdə, hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalının və ya səhmlərinin 30 faizindən çoxunun xarici dövlətlərin hüquqi şəxslərinə və ya vətəndaşlarına məxsus olduqda və ya təsisçilərinin 1/3 hissəsindən çoxunun xarici dövlətin hüquqi şəxsi və ya vətəndaşı olan hüquqi şəxslər başa düşülür”).

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNA DAİR AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ BƏYANATI**

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Protokolun müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir.

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 2-Cİ MADDƏSİNƏ DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI**

Azərbaycan Respublikası Protokolun 2-ci maddəsinin ikinci cümləsini belə təfsir edir ki, bu müddəə dini təhsilin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı dövlətin üzərinə hər hansı öhdəlik qoymur.

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSIYANIN 4 SAYLI PROTOKOLUNA DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI**

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Protokolun müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir.

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
KONVENSIYANIN 6 SAYLI PROTOKOLUNA DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI**

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Protokolun müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir.

**“İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA”
AVROPA KONVENSIYASININ 7 SAYLI PROTOKOLUNA DAİR AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ BƏYANATI:**

“Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə Protokolun müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir”.

“İŞGƏNCƏNİN VƏ QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTARIN VƏ YA CƏZANIN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA” AVROPA KONVENSİYASININ VƏ ONUN 1 VƏ 2 SAYLI PROTOKOLLARININ TƏSDİQ EDİLMƏSİ BARƏDƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

I. 1987-ci il noyabrın 26-da Strasburq şəhərində imzalanmış “İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyası və onun 1 və 2 saylı Protokolları müvafiq bəyanat ilə (bəyanatın mətni əlavə olunur) təsdiq edilsin.

II. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 dekabr 2001-ci il
№ 237-IIQ

“İŞGƏNCƏNİN VƏ QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTARIN VƏ YA CƏZANIN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA” AVROPA KONVENSİYASINA DAİR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində Konvensiyanın müddələrinin yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir (işğal olunmuş ərazilərin sxematik xəritəsi əlavə olunur).

Qeyr-rəsmi tərcümə

İŞGƏNCƏLƏRİN VƏ QEYRİ - İNSANİ, YAXUD İNSAN LƏYAQƏTİNİ ALÇALDAN RƏFTARIN VƏ YA CƏZALARIN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA AVROPA KONVENSİYASI

(26 noyabr 1987-ci il)

Bu Konvensiyanı imzalayan Avropa Şurasının üzv dövlətləri, İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsinə dair Konvensiyanın müddələrini nəzərə alaraq,

Göstərilən Konvensiyanın 3-cü maddəsinə müvafiq olaraq - “heç kəsin işgəncələrə və ya insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzaya məruz qalmalı olmadığını” xatırlayaraq,

Bu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş mexanizmin 3-cü Maddənin pozulmasının qurbanları olduqlarını bəyan etmiş şəxslər barəsində tətbiq edildiyini qeyd edərək,

Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzalardan müdafiəsini onlara baş çəkməyə əsaslanmış məhkəmədən kənar xəbərdaredici xarakterli vasitələrlə gücləndirə biləcəyinə əmin olaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I fəsil

Maddə 1

İşgəncələrin və qeyri-insani, yaxud Ləyaqəti Alçaldan Rəftar və ya Cəzaların Qarşısının Alınması üzrə Avropa Komitəsi yaradılır (bundan sonra “Komitə” adlandırılacaq). Komitə zərurət olduqda işgəncələrdən və insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərindən müdafiəni gücləndirmək məqsədilə, baş çəkmələr vasitəsilə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə rəftarı öyrənir.

Maddə 2

Bu Konvensiyaya müvafiq olaraq, hər bir Tərəf özünün yurisdiksiyası hüdudlarında olan dövlət hakimiyyəti tərəfindən azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı hər hansı bir yerə baş çəkməyə icazə verir.

Maddə 3

Komitə və maraqlı Tərəfin səlahiyyətli orqanları bu Konvensiyanın tətbiq edilməsi üzrə bir-birilə əməkdaşlıq edirlər.

II fəsil

Maddə 4

1. Komitə üzvlərinin sayı Tərəflərin sayına bərabərdir.
2. Komitə üzvləri yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə sahib olan, insan hüquqları sahəsində öz səriştəsilə (təcrübə) tanınan və ya bu Konvensiyanın əhatə etdiyi sahədə peşə təcrübəsinə malik olan şəxslərdən seçilir.
3. Bir Dövlətin vətəndaşları olan iki şəxsin Komitədə üzvlüyünə yol verilmir.
4. Komitə üzvləri öz adlarından çıxış edir, onlar müstəqil və qərəzsizdirlər və öz vəzifələrini səmərəli icra etmək iqtidarındadırlar.

Maddə 5

1. Komitə üzvləri Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən Avropa Şurasının Məşvərət Məclisinin Bürosunun tərtib etdiyi siyahıdan səsərlərin mütləq çoxluğu ilə seçilirlər; Məşvərətçi Məclisdə hər bir milli nümayəndə heyətinin ən azı ikisi onun vətəndaşları olmaqla, üç namizəd irəli sürür.
2. Bu proseduraya yaranmış vakansiyaların doldurulması zamanı riayət edilir.
3. Komitə üzvləri dörd illik müddətə seçilir. Onlar yalnız bir dəfə təkrar seçilə bilirlər. Lakin ilk seçkilərdə seçilmiş üç üzvün səlahiyyət müddəti iki ildən sonra qurtarır. Birinci ikiillik dövr ərzində səlahiyyət müddətləri qurtaran üzvlər Avropa Şurasının Baş Katibinin ilk seçkidən dərhal sonra keçirdiyi püşk vasitəsilə müəyyən edilir.

Maddə 6

1. Komitə qapalı qapılar arxasında yığışır. Yetərsay Komitə üzvlərinin çoxluğuna bərabərdir. Qərarlar 10-cu Maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə riayət edilməklə iştirak edən üzvlərin çoxluğu ilə qəbul olunur.
2. Komitə özünün prosedur qaydalarını işləyib hazırlayır.
3. Komitənin Katibliyi Avropa Şurasının Baş Katibi tərəfindən təmin edilir.

III fəsil

Maddə 7

1. Komitə 2-ci Maddədə qeyd edilən yerlərə baş çəkilməsini təşkil edir. Vaxtaşırı baş çəkmələrlə yanaşı, konkret vəziyyətdən asılı olaraq Komitə zəruri hesab etdiyi baş çəkmələri də təşkil etmək hüququna malikdir.

2. Bir qayda olaraq, baş çəkmələr ən azı iki Komitə üzvü tərəfindən həyata keçirilir. Komitənin zəruri hesab etdiyi hallarda ekspertlərin və tərcüməçilərin köməyindən istifadə edilə bilər.

Maddə 8

1. Komitə maraqlı Tərəfin Hökumətini baş çəkməni həyata keçirmək niyyətində olduğu barədə xəbərdar edir. Belə xəbərdarlıqdan sonra, o, 2-ci Maddədə qeyd edilən hər hansı bir yerə istənilən vaxtda baş çəkməni həyata keçirə bilər.

2. Tərəf Komitəni öz vəzifələrini icra etmək üçün aşağıdakılarla təmin edir:

- a. öz ərazisinə daxil olmaq və məhdudiyətsiz hərəkət etmək hüququ ilə;
- b. azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı yerlər barədə tam məlumatla;
- c. daxilə məhdudiyətsiz hərəkət etmək hüququ daxil olmaqla, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı hər hansı bir yerə məhdudiyətsiz daxil olmaq;

d. Tərəfdə olan və Komitəyə öz vəzifələrini icra etmək üçün zəruri olan digər məlumatla. Belə bir məlumatın əldə edilməsində Komitə təbiiq edilən milli hüquq və peşəkar etika normalarına riayət edir.

3. Komitə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə təkliddə söhbət etmək hüququna malikdir.

4. Komitə müvafiq məlumatı ona verə biləcəyini güman etdiyi hər hansı bir şəxslə, sərbəst əlaqəyə girmək hüququna malikdir.

5. Zəruri hallarda Komitə dərhal öz iradlarını maraqlı Tərəfin səlahiyyətli orqanlarının nəzərinə çatdırma bilər.

Maddə 9

1. Müstəsna hallarda maraqlı Tərəfin səlahiyyətli orqanları Komitə tərəfindən baş çəkilməsi təklif olunan konkret yerə və ya vaxta qarşı etirazı özündə əks etdirən təqdimatla Komitəyə müraciət edə bilərlər. Belə təqdimatlar yalnız milli müdafiənin, ictimai təhlükəsizlik, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı yerlərdə ciddi iğtişələr, şəxsin tibbi vəziyyətinə və ya ağır cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar keçirilən təxirəsalınmaz dindirilmə ilə əlaqədar verilə bilər.

2. Belə təqdimat olduqda Komitə və Tərəf vəziyyətin aydınlaşdırılması və Komitəyə öz vəzifələrini təxirə salınmadan yerinə yetirməyə imkan verən tədbirlər barədə razılığa gəlmək məqsədilə dərhal məsləhətləşmələrə başlayırlar. Belə tədbirlərə Komitə tərəfindən baş çəkilməsi nəzərdə tutulan şəxsin digər yerə keçirilməsi daxil edilə bilər. Baş çəkmə baş tutmayana qədər, Tərəf Komitəyə onu maraqlandıran hər hansı bir şəxs barəsində məlumat verməyə borcludur.

Maddə 10

1. Hər baş çəkmədən sonra Komitə baş çəkmə vaxtı müəyyən edilmiş faktlar barəsində, maraqlı Tərəfin təqdim edə bildiyi bütün iradlar nəzərə alınmaqla, məruzə tərtib edir. O sonuncuya Komitənin nöqtəyi-nəzərindən zəruri sayılan tövsiyələr daxil olmaqla məruzə göndərir. Zəruri hallarda Komitə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin müdafiəsinin yaxşılaşdırılmasına dair təkliflərin verilməsi məqsədilə, Tərəflə məsləhətləşmələrə başlaya bilər.

2. Əgər Tərəf əməkdaşlığa başlamırsa və ya Komitənin tövsiyələri ilə əlaqədar vəziyyəti düzəltməkdən imtina edirsə, Komitə, Tərəfə öz mövqeyini izah etmək imkanını verdikdən sonra, üzvlərin üçdə iki çoxluğu ilə qərar qəbul edə bilər və bu barədə açıq bəyanat verə bilər.

Maddə 11

1. Baş çəkmə ilə əlaqədar Komitə tərəfindən əldə edilən məlumat, onun məruzəsi və onun Tərəflə məsləhətləşmələri məxfi xarakter daşıyır.

2. Komitə öz məruzəsini maraqlı Tərəfin iradları və sonuncunun xahişilə istənilən vaxtda elan edir.
3. Lakin şəxsi xarakter daşıyan heç bir məlumat maraqlı şəxsin razılığı olmadan elan edilə bilməz.

Maddə 12

Komitə hər il 11-ci Maddədə nəzərdə tutulmuş məxfiçilik qaydalarına riayət etmək şərtilə, Nazirlər Komitəsinə öz fəaliyyəti barəsində ümumi hesabat təqdim edir, hesabat Məşvərətçi Məclisə verilir və elan edilir.

Maddə 13

Komitə üzvləri, ekspertlər və Komitəyə köməklik göstərən digər şəxslər istər fəaliyyət dövründə, istər bundan sonrakı dövrdə onlara vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar məlum olan faktlar və məlumatları məxfi saxlamağa borcludurlar.

Maddə 14

1. Komitəyə köməklik göstərən şəxslərin adları 8-ci Maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq Komitə tərəfindən göndərilən xəbərdarlıq məktubunda göstərməlidir.
2. Ekspertlər onların hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyan Komitənin göstərişlərinə uyğun fəaliyyət göstərirlər. Onlar bu Konvensiya ilə əhatə edilən sahələrdə xüsusi biliklərə və təcrübəyə malik olmalı və Komitə üzvləri kimi müstəqil, qərəzsiz olmalı və öz vəzifələrini səmərəli icra etmək qabiliyyətində olmalıdırlar.
3. İstisna hallarda Tərəf, Komitəyə köməklik göstərən ekspertə və ya digər şəxsə onun yurisdiksiyası hüdüdlərində olan müvafiq yerə baş çəkmədə iştirakına icazə verilməməsini elan edə bilər.

IV fəsil

Maddə 15

Hər bir Tərəf Komitəyə öz hökuməti üçün xəbərdarlıq (bildiriş) məktublarının alınması üzrə səlahiyyətli dövlət orqanının adını və ünvanını və əlaqələndirmə üçün təyin edə biləcəyi vəzifəli şəxsin adını bildirir.

Maddə 16

Komitə, onun üzvləri və 7-ci Maddənin 2-ci bəndində göstərilən ekspertlər, bu Konvensiyanın Əlavəsində nəzərdə tutulmuş imtiyazlardan və toxunulmazlıq hüququndan istifadə edirlər.

Maddə 17

1. Bu Konvensiya azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin daha geniş müdafiəsini müəyyən edən daxili qanunun və ya beynəlxalq sazişlərin müddəalarına zərər vurmur.
2. Bu Konvensiyada heç bir şey İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının orqanlarının səlahiyyətini və ya bu Konvensiya ilə Tərəflərin süzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin məhdudlaşdırılması və ya azaldılması kimi şərh edilə bilməz.
3. Komitə 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyası və ona 8 iyun 1977-ci il tarixli Əlavə Protokollar əsasında Himayəçi Dövlətlərin və ya Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin nümayəndələri və nümayəndə heyətləri tərəfindən mütəmadi olaraq effektiv baş çəkilən yerlərə baş çəkmir.

V fəsil

Maddə 18

Bu Konvensiya Avropa Şurasının üzv Dövlətləri tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O, ratifikasiya, qəbul və ya təsdiq olunmalıdır. Ratifikasiya haqqında fərmanlar, qəbul və ya təsdiq olunma barədə sənədlər saxlanmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təhvil verilir.

Maddə 19

1. Bu Konvensiya 18-ci Maddənin müddəalarına uyğun olaraq Avropa Şurasının yeddi üzv Dövlətinin bu Konvensiya ilə müəyyən edilmiş öhdəlikləri üzərlərinə götürəcəkləri barədə razılıqlarını bildirdikləri gündən üç ay keçdikdən sonra gələn növbəti ayın birinci günü qüvvəyə minir.

2. Bu Konvensiya ilə müəyyən edilmiş öhdəlikləri üzərlərinə götürəcəkləri barədə sonradan razılıqlarını bildirən hər bir üzv Dövlət üçün Konvensiya ratifikasiya fərmanının yaxud qəbul və ya təsdiq edilmə barədə sənədin saxlanmaq üçün verildiyi gündən üç ay keçdikdən sonra gələn növbəti ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 20

1. Hər bir Dövlət imzalanma və ya ratifikasiya fərmanının, yaxud qəbul və ya təsdiq etmə barədə sənədin saxlanmaq üçün verildiyi vaxt bu Konvensiyanın tətbiq edildiyi ərazini və ya əraziləri müəyyən etmək hüququna malikdir.

2. Hər bir Dövlət sonradan hər hansı bir vaxtda Avropa Şurasının Baş Katibinə ünvanlanmış bəyannaməsində müəyyən etdiyi hər hansı digər əraziyə bu Konvensiyanın təsirini aid etmək hüququna malikdir. Bu ərazi haqqında Konvensiya həmin deklarasiya Baş Katib tərəfindən alınan gündən üç ay keçdikdən sonra gələn növbəti ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Yuxarıda göstərilən iki paragrafa uyğun tərtib edilmiş deklarasiya, Baş Katibə xəbərdarlıq məktubu göndərmək yolu ilə belə deklarasiya ilə müəyyən edilən hər hansı bir ərazi barəsində geri çağırıla bilər.

Baş Katib tərəfindən belə bir xəbərdarlıq məktubu alınan gündən üç ay keçdikdən sonra geri çağırılma qüvvəyə minir.

Maddə 21

Bu Konvensiyanın müddəalarına dair heç bir qeyd-şərtə yol verilmir.

Maddə 22

1. Hər bir Tərəf istənilən vaxt Avropa Şurasının Baş Katibinə xəbərdarlıq məktubu göndərməklə bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər.

2. Belə denonsasiya Baş Katib tərəfindən xəbərdarlıq məktubu alınan gündən on iki ay keçdikdən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 23

Avropa Şurasının Baş Katibi Avropa Şurasının üzv Dövlətlərini aşağıdakılar barədə xəbərdar edir:

a. hər bir imzalanma barədə;

b. hər bir ratifikasiya fərmanının, qəbul və ya təsdiq etmə barədə sənədin saxlanma üçün qəbul edilməsi barədə;

c. 19-cu və 20-ci Maddələrə uyğun olaraq bu Konvensiyanın qüvvəyə minməsinin tarixi barədə;

d. 8-ci və 10-cu Maddələrə uyğun olaraq həyata keçirilən hərəkətlər istisna olmaqla, bu Konvensiyaya aid olan hər bir hərəkət, xəbərdarlıq və ya məlumat barədə. Bunun təsdiqi kimi tələb edilən qaydada səlahiyyət verilmiş aşağıda imza edənlər bu Konvensiyanı təsdiq edərək, imzaladılar.

26 noyabr 1987-ci il tarixdə bir nüsxədə ingilis və fransız dillərində Strasburqda tərtib edilmiş, hər iki mətn autentikdir, Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş Katibi təsdiq edilmiş nüsxələri Avropa Şurasının hər bir üzv Dövlətinə göndərir.

ƏLAVƏ

İMTİYAZLAR VƏ İMMUNİTETLƏR

1. Bu Əlavənin məqsədləri üçün Komitə üzvlərinə istinadlar 7-ci maddənin 2-ci paraqrafında adı çəkilən ekspertlərə şamil olunur.

2. Komitə üzvləri vəzifələrini icra edərkən və vəzifələrinin icrası ilə bağlı səfərlər zamanı aşağıdakı imtiyaz və immunitetlərə malikdirlər:

a. həbsə yaxud tutulmaya və şəxsi baqajı üzərinə həbs qoyulmasına qarşı, eləcə də rəsmi şəxslər qismində onların bütün dedikləri və ya yazdıqları və etdikləri üçün immunitetə, hər növ yurisdiksiya üçün immunitetə;

b. yaşadıqları ölkəyə gəlib-getmək və onların öz vəzifələrini icra etdikləri ölkəyə gəlib-gedərkən yerdəyişmə sərbəstliyinə və onların başçəkmeni həyata keçirdikləri ölkədə yaxud öz vəzifələrinin icrası ilə bağlı ərazisindən keçib getdikləri ölkədə əcnəbilər qismində qeydiyyatdan keçmələrinə hər hansı məhdudiyətlərin şamil edilməməsi.

3. Vəzifələrin icrası ilə bağlı səfərlər zamanı gömrük və valyuta nəzarəti sahəsində Komitə üzvləri:

a. öz dövlətinin hökuməti tərəfindən — müvəqqəti rəsmi missiyanın yerinə yetirilməsi ilə bağlı xaricə səfər edən yüksək vəzifəli şəxslər üçün nəzərdə tutulan eyni şəraitlə;

b. digər Tərəflərin hökumətləri tərəfindən — xarici hökumət nümayəndələrinin öz müvəqqəti rəsmi missiyasını yerinə yetirdikləri zaman onlar üçün nəzərdə tutulan eyni şəraitlə təmin olunurlar.

4. Rəsmi və iş sənədləri Komitənin fəaliyyətinə aid olduğuna görə toxunulmazdır.

Rəsmi korrespondensiya və digər rəsmi məlumatlar saxlanıla və ya senzurdan keçirilə bilməz.

5. Öz vəzifələrinin icrası zamanı Komitə üzvlərinin tam söz azadlığının və tam müstəqilliyinin təmin edilməsi üçün onların öz vəzifələrini icra edərkən bütün dedikləri, yazdıqları və etdiklərinə görə yurisdiksiya üçün immunitet, bu şəxslərin belə vəzifələri icra etməsinə xitam verilməsinə baxmayaraq saxlanılır.

6. İmtiyaz və immunitetlər Komitə üzvlərinə onların şəxsi faydası üçün deyil, öz vəzifələrini müstəqil icra etmələrinin təmin olunması üçün verilir. Yalnız Komitə öz üzvlərini immunitətdən məhrum etmək hüququna malikdir; Komitənin mülahizəsinə görə, immunitet ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olursa və immunitətdən məhrum etmə bu immunitetin verildiyi məqsədlərə ziyan vurmursa, Komitə öz üzvlərini nəinki immunitətdən məhrum etməyə ixtiyarlıdır, həm də bunu etməyə borcludur.

**“İŞGƏNCƏNİN VƏ QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTARIN
VƏ YA CƏZANIN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA” AVROPA KONVENSIYASINA
DAİR**

1 sayılı PROTOKOL

Strasburq, 4 noyabr 1993-cü il

Strasburqda 1987-ci il noyabrın 26-da imzalanmış İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına (bundan sonra “Konvensiya” adlandırılacaq) dair bu Protokolu imzalamış, Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər,

Avropa Şurasının üzvü olmayan dövlətlərə Nazirlər Komitəsinin dəvəti ilə Konvensiyaya qoşulmaq imkanı verilməsinin vaxtı çatdığını hesab edərək, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinə aşağıdakı redaksiyada yarım bənd əlavə edilir:

“Komitəyə Avropa Şurasının üzvü olmayan dövlət üzv seçildiyi halda Məşvərət Assambleyasının Katibliyi maraqlı dövlətin parlamentinə azı iki nəfəri onun vətəndaşı olan üç namizəd təqdim etmək xahişi ilə müraciət edir. Nazirlər Komitəsi tərəfindən seçilmə maraqlı Tərəflə məsləhətləşmədən sonra həyata keçirilir”.

Maddə 2

Konvensiyanın 12-ci maddəsi belə oxunmalıdır:

“Komitə 11-ci maddənin müddəalarında nəzərdə tutulmuş məxfilik qaydalarına riayət etməklə hər il Nazirlər Komitəsinə öz fəaliyyəti barədə ümumi hesabat təqdim edir, bu hesabat Məşvərət Assambleyasına, həmçinin Avropa Şurasının üzvü olmayan, Konvensiya iştirakçısı olan istənilən dövlətə təqdim olunur və açıqlanır”.

Maddə 3

Konvensiyanın 18-ci maddəsinin mətni elə həmin maddənin 1-ci bəndi olur və maddəyə aşağıdakı redaksiyada 2-ci bənd əlavə edilir:

“2. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının üzvü olmayan istənilən dövləti Konvensiyaya qoşulmağa dəvət edə bilər”.

Maddə 4

Konvensiyanın 19-cu maddəsinin 2-ci bəndində “üzvün” sözü çıxarılır, “və ya təsdiqetmə” sözləri isə “təsdiqetmə və yaxud qoşulma” sözləri ilə əvəz edilir.

Maddə 5

Konvensiyanın 20-ci maddəsinin 1-ci bəndində “yaxud təsdiqetmə” sözləri “təsdiq etmə və ya qoşulma” sözləri ilə əvəz edilir.

Maddə 6

1. Konvensiyanın 23-cü maddəsinin giriş cümləsi belə oxunmalıdır: “Avropa Şurasının Baş katibi üzv dövlətlərə, eləcə də Avropa Şurasının üzvü olmayan, Konvensiyanın iştirakçısı olan istənilən dövlətə...”

2. Konvensiyanın 23-cü maddəsinin (b) bəndində “və ya təsdiqetmə” sözləri “təsdiqetmə yaxud qoşulma” sözləri ilə əvəz edilir.

Maddə 7

1. Bu Protokol Avropa Şurasının üzvləri, Konvensiya iştirakçıları olan, aşağıdakılarla bağlı olmağa öz razılığını bildirən dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır:
  - a. ratifikasiya, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə qeyd-şərt olmadan imzalamaq; yaxud:
  - b. sonradan ratifikasiya, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə qeyd-şərtlə imzalamaq.
2. Təsdiqnamələr, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə təhvil verilir.

Maddə 8

Bu Protokol bütün Konvensiya iştirakçılarının 7-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq Protokolla bağlı olmağa öz razılıqlarını bildirdikləri tarixdən etibarən üç aylıq müddətin bitməsindən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 9

- Avropa Şurasının Baş katibi Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərə:
- a. istənilən imzalama;
  - b. istənilən təsdiqnamənin, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə istənilən sənədin saxlanılmaq üçün təhvil verilməsi barədə;
  - c. 8-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq bu Protokolun qüvvəyəminmə tarixi barədə;
  - d. bu Protokola aidiyyəti olan istənilən digər akt, bildiriş və ya məlumat barədə xəbər verir.
- Bunun təsdiqi olaraq, lazımı qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

Strasburqda, 1993-cü il noyabrın 4-də ingilis və fransız dillərində, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olan yeganə nüsxədə imzalanmışdır. Həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq edilmiş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin hər birinə göndərir.

“İŞGƏNCƏNİN VƏ QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTARIN VƏ YA CƏZANIN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA” AVROPA KONVENSIYASINA DAİR

2 sayılı PROTOKOL

Strasburq, 4 noyabr 1993-cü il

Strasburqda 1987-ci il noyabrın 26-da imzalanmış İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına (bundan sonra “Konvensiya” adlandırılacaq) dair bu Protokolu imzalamış Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər,

İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin (bundan sonra “Komitə” adlandırılacaq) üzvlərinə iki dəfə təkrar seçilmək imkanı verilməsinin məqsədəuyğunluğuna əmin olaraq,

bundan əlavə, Komitə üzvlərinin qaydaya salınmış təkrar seçilməsini zəruri sayaraq, aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

1. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin ikinci cümləsi aşağıdakı redaksiyada oxunmalıdır:

“Onlar iki müddətə seçilə bilirlər».

2. Konvensiyanın 5-ci maddəsinə aşağıdakı redaksiyada 4-cü və 5-ci bəndlər əlavə edilir:

4. İmkan daxilində Komitənin tərkibinin yarısının hər iki ildən bir yenidən seçilməsini təmin etmək məqsədi ilə Nazirlər Komitəsi istənilən növbəti seçkilərin keçirilməsində qərar qəbul edə bilər ki, seçilən bir və ya bir neçə üzv dörd il müddətindən fərqli səlahiyyət müddətinə malik olacaq, bu zaman onların səlahiyyət müddəti altı ildən artıq yaxud iki ildən az ola bilməz.

5. Əgər söhbət bir neçə səlahiyyət müddətindən gedirsə və Nazirlər Komitəsi bundan əvvəlki bəndin müddəalarına müvafiq hərəkət edərsə, səlahiyyət müddətlərinin bölüşdürülməsi Avropa Şurasının Baş katibi tərəfindən seçkilərdən dərhal sonra püşkatma yolu ilə müəyyənləşdirilir».

Maddə 2

1. Bu Protokol Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin yaxud:

a. ratifikasiya, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə qeyd-şərt olmadan imzalammaq;

b. sonradan ratifikasiya, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə qeyd-şərtlə imzalammaq yolu ilə bu Protokolla bağlı olmağa öz razılıqlarını ifadə edə bilən, Konvensiyaya qoşulan dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır.

2. Təsdiqnamələr, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə təhvil verilir.

Maddə 3

Bu Protokol Konvensiyanın bütün iştirakçılarının Protokolla 2-ci maddənin müddəalarına müvafiq qaydada bağlı olmağa öz razılıqlarını bildirdikləri tarixdən üç aylıq müddətin bitməsindən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 4

Avropa Şurasının Baş katibi Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərə və Konvensiya iştirakçıları olub, Avropa Şurasının üzvü olmayan dövlətlərə:

a. istənilən imzalammaq;

b. istənilən təsdiqnamənin, qəbuletmə və ya təsdiqetmə barədə hər hansı sənədin saxlanılmaq üçün təhvil verilməsi barədə;

c. 3-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq bu Protokolun qüvvəyəminmə tarixi barədə;

d. bu Protokola aidiyyəti olan istənilən digər akt, bildiriş və ya məlumat barədə xəbər verir.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edənlər bu Protokolu imzaladılar.

Strasburqda, 1993-cü il noyabrın 4-də ingilis və fransız dillərində, hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olan yeganə nüsxədə imzalanmışdır. Həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq edilmiş surətləri Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin hər birinə göndərir.

**“İŞGƏNCƏLƏRƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANI, YAXUD LƏYAQƏTİ
ALÇALDAN RƏFTAR VƏ CƏZA NÖVLƏRİNƏ QARŞI KONVENSIYA” YA
QOŞULMAQ BARƏDƏ**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

1. Azərbaycan Respublikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı 10 dekabr 1984-cü il tarixli Konvensiyasına qoşulsun.

2. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər ƏLİYEV**

Bakı şəhəri, 31 may 1996-cı il
№ 103-IQ

Qeyri-rəsmi tərcümə

**İŞGƏNCƏLƏRƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANI, YAXUD LƏYAQƏTİ
ALÇALDAN DAVRANIŞ VƏ CƏZA NÖVLƏRİNƏ QARŞI
KONVENSIYA**

BMT Baş Məclisinin 10 dekabr 1984-cü il tarixli 39/46 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir və imzalanmaq, təsdiq və qoşulmaq üçün açıqdır qüvvəyə minməsi:

27 (1)-ci maddəyə müvafiq olaraq 26 iyun 1987-ci il

Bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətləri

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində elan edilmiş prinsiplərə müvafiq surətdə, insana məxsus ləyaqətin və insan birliyinin bütün üzvlərinin bərabər və bölünməz hüquqlarının tanınmasının bütün dünyada azadlığın, ədalətin və sülhün əsası olduğunu hesab edərək,

bu hüquqların insana məxsus ləyaqətdən irəli gəldiyini nəzərə alaraq, dövlətlərin Nizamnaməyə, məsələn, 55-ci maddəyə müvafiq olaraq, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hamılıqla hörmət və riayət edilməsinə yardım göstərməyə dair öhdəliklərini rəhbər tutaraq,

hər ikisinin - həm İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 5-ci maddəsinin, həm də Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 7-ci maddəsinin - heç kəsin işgəncəyə və ya qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə məruz qalmamalı olduğunu bəyan etdiyinə diqqət yetirərək,

həmçinin, Baş Məclisinin 9 dekabr 1975-ci ildə qəbul etdiyi Bütün şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərindən müdafiə olunması haqqında Bəyannaməni nəzərə alaraq,

işgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı mübarizənin səmərəsini artırmaq istəyərək,

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I HISSƏ

Maddə 1

1. Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün “işgəncə” termini hər hansı bir şəxsə ondan və ya başqa şəxsdən məlumat almaq, yaxud onun etirafına nail olmaq, onu və ya başqa şəxsi törətdiyi, yaxud törədilməsində şübhələnilən hərəkətə görə cəzalandırmaq, həmçinin onu və ya başqa şəxsi qorxutmaq və ya məcbur etmək, yaxud dövlətin vəzifəli şəxsi və ya rəsmi şəxs kimi çıxış edən başqa bir şəxs tərəfindən, yaxud da onların təhriki və ya onların bixəbərliyi, yaxud göz yumması ilə hər hansı xarakterli ayrı-seçkiliyə əsaslanan istənilən səbəbə görə qəsdən güclü, fiziki, yaxud mənəvi ağrı və əzab yetirən hərəkətlər deməkdir. Bu anlayışa qanuni sanksiyalar nəticəsində törəyən, bu sanksiyaların ayrılmaz tərkib hissəsi kimi olan, yaxud onların təsadüfən doğurduğu ağrı və əzablar daxil edilmir.

2. Bu maddə daha geniş tətbiqə dair müddəalar nəzərdə tutan və ya tuta bilən hər hansı beynəlxalq müqaviləyə, yaxud milli qanunvericiliyə xələl yetirmir.

Maddə 2

1. Hər hansı bir iştirakçı dövlət öz yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgəncə hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün təsirli qanunvericilik, inzibati, məhkəmə və ya digər tədbirləri görür.

2. Necə olmasından asılı olmayaraq heç bir müstəsna hal: müharibə vəziyyəti və ya təhlükəsi, daxili siyasi qeyri-sabitlik, yaxud hər hansı digər fəvqəladə şərait - işgəncəyə bəraət qazandıra bilməz.

3. Yüksək vəzifəli şəxsin, yaxud dövlət hakimiyyəti orqanının əmri işgəncə verilməsinə bəraət qazandıra bilməz.

Maddə 3

1. İştirakçı dövlət hər hansı şəxsi işgəncə veriləcəyini ehtimal etməyə ciddi əsaslar olan başqa bir dövlətə sürgün etməməli, qaytarmamalı və ya təhvil verməməlidir.

2. Səlahiyyətli hakimiyyət orqanları belə əsasların olmasını müəyyən etmək üçün işlə əlaqədar bütün şəraiti, o cümlədən həmin dövlətə insan hüquqlarının kobudcasına, biabırçı və kütləvi surətdə pozulması praktikasının mütəmadiliyini nəzərə alır.

Maddə 4

1. Hər bir iştirakçı dövlət bütün işgəncə hərəkətlərinin öz cinayət qanunvericiliyinə müvafiq olaraq baxılmasını təmin edir. Bu, işgəncə vermək cəhdinə və ya hər hansı bir şəxsin işgəncədə iştirakı, yaxud iştirakdan ibarət olan hərəkətlərinə də aiddir.

2. Hər bir iştirakçı dövlət bu cinayətlərin ağırlıq xarakterini nəzərə almaqla müvafiq cəzalar müəyyən edir.

Maddə 5

1. Hər bir iştirakçı dövlət 4-cü maddədə göstərilən cinayətlər barəsində öz yurisdiksiyasını bərqərar etmək üçün zəruri ola biləcək tədbirləri aşağıdakı hallarda görür:

a) cinayətlər onun yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə və ya həmin dövlətdə qeydiyyatdan keçirilmiş dəniz, yaxud hava gəmisində törədildikdə;

b) şübhə edilən şəxs həmin dövlətin vətəndaşı olduqda;

c) cinayətin qurbanı həmin dövlətin vətəndaşı olduqda və həmin dövlət müvafiq tədbiri məqsədəuyğun saydıqda.

2. Hər bir iştirakçı dövlət belə cinayətlər barəsində öz yurisdiksiyasını bərqərar etməkdə zəruri ola biləcək həmin tədbirləri şübhə edilən şəxsin onun yurisdiksiyasındakı hər hansı ərazidə olduğu və onu 8-ci maddəyə müvafiq olaraq, bu maddənin 1-ci bəndində xatırlanan dövlətlərin hər hansı birinə təhvil vermədiyi hallarda da həmin qaydada görür.

3. Bu Konvensiya daxili qanunvericiliyə müvafiq hər hansı cinayət yurisdiksiyasının həyata keçirilməsini istisna etmir.

Maddə 6

1. 4-cü maddədə göstərilən cinayətlərdən hər hansı birini törətdiyi şübhə edilən şəxsin ərazisində olduğu hər hansı iştirakçı dövlət sərəncamındakı informasiyanı araşdırdıqdan sonra, şəraitin tələb etdiyinə əmin olduqda, həmin şəxsi həbsə alır və ya onun ölkədə qalmasını təmin edən digər hüquqi tələbləri görür. Həbsə alma və bu qəbil digər tədbirlər həmin dövlətin qanunvericiliyinə müvafiq surətdə həyata keçirilir və cinayət-prosessual hərəkətləri, yaxud təhvil vermə işləri görmək üçün zəruri olan vaxt ərzində davam edə bilər.

2. Belə dövlət dərhal faktların ilkin təhqiqatını aparır.

3. Bu maddənin 1-ci bəndinə əsasən həbs edilmiş hər hansı bir şəxsin vətəndaşı olduğu dövlətin ən yaxında olan müvafiq nümayəndəsi və ya o, vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə, adətən yaşadığı dövlətin nümayəndəsi ilə dərhal əlaqə yaratmasına yardım göstərilir.

4. Dövlət bu maddəyə müvafiq olaraq hər hansı bir şəxsi həbs etdikdə, 5-ci maddənin 1-ci bəndində xatırlanan dövlətlərə həmin şəxsin həbsdə olması faktı və onun tutulmasına əsas verən hallar barədə dərhal xəbər verir. Bu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan ilkin təhqiqatı aparın dövlət aldığı məlumatları yuxarıda xatırlanan dövlətlərə gecikdirmədən bildirir və öz yurisdiksiyasını tətbiq etmək niyyətində olub-olmadığını göstərir.

Maddə 7

1. 4-cü maddədə göstərilən cinayətlərdən hər hansı birini törətməkdə şübhə edilən şəxsi, yurisdiksiyasındakı ərazidə olduğu aşkar edilən iştirakçı dövlət 5-ci maddədə nəzərdə tutulan hallarda təhvil vermirsə, həmin işi məhkəmə təqibi üçün özünün səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarına verir.

2. Bu hakimiyyət orqanları həmin dövlətin qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, böyük ictimai təhlükəli hər hansı cinayət hallarında olduğu qaydada qərar qəbul edirlər. 5-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan hallarda məhkəmə təqibi və məhkum etmə üçün zəruri olan dəlillərə irəli sürülən tələblərin ciddiliyi 5-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilən hallarda tətbiq edildiyindən heç də az olmur.

3. 4-cü maddədə göstərilən hər hansı cinayətlə bağlı barəsində təhqiqat aparılan istənilən şəxsə təhqiqatın bütün mərhələlərində ədalətli davranış təminatı verilir.

Maddə 8

1. 4-cü maddədə göstərilən cinayətlər iştirakçı dövlətlər arasında təhvil verməyə dair mövcud olan hər hansı müqaviləyə təhvil vermə doğuran cinayətlər kimi daxil edilməlidir. İştirakçı dövlətlər belə cinayətləri təhvil verməyə dair aralarında bağlanan hər hansı müqaviləyə təhvil vermə doğuran cinayətlər kimi daxil etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Təhvil vermə üçün müvafiq müqavilə olmasını tələb edən iştirakçı dövlət təhvil verməyə dair müqavilə bağlamış olduğu digər iştirakçı dövlətdən təhvil vermə barədə xahiş alarsa, həmin cinayətlərə münasibətdə bu Konvensiyanı təhvil vermənin hüquqi əsası kimi götürə bilər. Təhvil vermə bu barədə xahiş edilən dövlətin qanunvericiliyində nəzərdə tutulan digər şərtlərə müvafiq həyata keçirilir.

3. Təhvil vermə üçün müvafiq müqavilənin olmasını tələb etməyən iştirakçı dövlətlər öz aralarındakı münasibətlərdə belə cinayətlərə təhvil vermə xahiş edilən dövlətin qanunvericiliyində nəzərdə tutulan şərtlərə müvafiq olaraq, təhvil vermə doğuran cinayətlər kimi baxırlar.

4. Belə cinayətlərə iştirakçı dövlətlərin təhvil vermə məqsədləri baxımından elə nəzərdən keçirilir ki, sanki onlar ancaq törədildiyi yerdə deyil, həm də 5-ci maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq, öz yurisdiksiyasını bərqərar etməyə borclu olan dövlətlərin ərazisində baş vermişdir.

Maddə 9

1. İştirakçı dövlətlər 4-cü maddədə sadalanan cinayətlərdən hər hansı biri barədə görülən cinayət-prosessual hərəkətlərlə bağlı bir-birinə, məhkəmə araşdırması üçün sərəncamlarında olan bütün zəruri sübutların təqdimi də daxil olmaqla, dolğun yardım göstərirlər.

2. İştirakçı dövlətlər bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən öhdəliklərini qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında aralarında bağlana biləcək müqavilələrə müvafiq yerinə yetirirlər.

Maddə 10

1. Hər bir iştirakçı dövlət işgəncələrin qadağan edilməsinə dair tədris materiallarının və informasiyanın hüquqtətbiqediciləri orqanların heyətinin, mülki, hərbi və ya tibbi heyətin, dövlətin vəzifəli şəxslərinin və hər hansı formada həbs edilmiş, tutulmuş, yaxud azadlıqdan məhrum edilmişlərin həbsdə saxlanılması və dindirilməsi, habelə onlarla təmasda olan şəxslərin hazırlığı proqramlarına tam şəkildə daxil olunmasını təmin edir.

2. Hər bir iştirakçı dövlət bu qadağanı belə şəxslərdən hər hansı birinin vəzifə və funksiyalarına aid qaydalara və ya təlimatlara da daxil edir.

Maddə 11

Hər bir iştirakçı dövlət yurisdiksiyasında olan ərazidə hər hansı formada həbs edilmiş, tutulmuş, yaxud azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin dinlədilməsinə, həmçinin saxlanılma şərtlərinə və onlarla davranışa dair qaydaları, təlimatları, üsulları və praktikanı hansısa işgəncə hallarına yol verməmək üçün müntəzəm surətdə nəzərdən keçirir.

Maddə 12

Hər bir iştirakçı dövlət yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgəncə tətbiq olunmasını ehtimal etməyə kifayət qədər əsas olduqda, səlahiyyətli orqanlarının təcili və obyektiv təhqiqat aparması üçün şərait təmin edir.

Maddə 13

Hər bir iştirakçı dövlət yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgəncələrə məruz qaldığını iddia edən hər bir şəxsin bu dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanlarına şikayət verməsi və onlar tərəfindən belə şikayətlərə təcili və obyektiv baxılması hüququnu təmin edir. Şikayət və şahid ifadələrinə görə iddiaçı və şahidlərin pis davranış, yaxud hədə-qorxudan müdafiəsini təmin etmək üçün tədbirlər görülür.

Maddə 14

1. Hər bir iştirakçı dövlət işgəncə qurbanının əvəz almasını və hüquqi sanksiya ilə möhkəmləndirilən ədalətli və adekvat kompensasiyanı, o cümlədən mümkün qədər daha tam reabilitasiya vasitələri əldə etməsini öz hüquq sistemində təmin edir. İşgəncə qurbanı işgəncə nəticəsində ölərsə, kompensasiya almaq hüququ onun öhdəsində olanlara verilir.

2. Bu maddə işgəncə qurbanının və ya digər şəxslərin milli qanunvericiliyə əsasən mümkün olan hər hansı kompensasiya hüququna toxunur.

Maddə 15

Hər bir iştirakçı dövlət işgəncə altında verildiyi müəyyən edilmiş hər hansı bəyanatdan, bu bəyanatın işgəncə verməkdə ittiham olunan şəxsə qarşı sübut kimi istifadə edilməsi halları istisna olmaqla istənilən məhkəmə baxışında sübut kimi istifadə olunmasını təmin edir.

Maddə 16

1. Hər bir iştirakçı dövlət işgəncənin 1-ci maddədəki anlayışına daxil olmayan digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinin, yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə dövlətin vəzifəli şəxslərinin və ya rəsmi şəxs kimi çıxış edən şəxsin təhriki, ya da icazəsi və ya sükutlu razılığı ilə törədilməsinin qarşısını almağı, habelə 10,11, 12 və 13-cü maddələrdəki

öhdəliklərin tətbiqini işgəncə sözünü digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növləri sözlərilə əvəz etməklə öhdəsinə götürür.

2. Bu Konvensiyanın müddəaları qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərini qadağan edən, yaxud təhvil verməyə, sürgün olunmağa dair hər hansı digər beynəlxalq müqavilənin və ya milli qanunvericiliyin müddəalarına xələl gətirmir.

II HİSSƏ

Maddə 17

1. Aşağıda nəzərdə tutulan funksiyaları yerinə yetirən İşgəncələrə qarşı Komitə (bundan sonra - Komitə) yaradılır. Komitə yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik, insan hüquqları sahəsində səriştəsi ilə tanınan və fərdi qaydada çıxış edən on bir ekspertdən ibarətdir. Ekspertlər iştirakçı dövlətlər tərəfindən seçilir və bu zaman diqqət, ədalətli coğrafi bölgüyə, habelə hüquq təcrübəsi olan bir neçə şəxsin iştirakının məqsədəuyğunluğuna yetirilir.

2. Komitə üzvləri iştirakçı dövlətlərin irəli sürdükləri namizədlər siyahısından gizli səsvermə yolu ilə seçilir. Hər iştirakçı dövlət öz vətəndaşları arasından bir namizəd irəli sürə bilər. İştirakçı dövlətlər Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta müvafiq olaraq təsis edilmiş İnsan Hüquqları Komitəsinin üzvü olan və İşgəncələrə qarşı Komitədə işləmək arzusunu bildirən şəxslərin namizədliyini irəli sürməyin məqsədəuyğunluğunu nəzərə alırlar.

3. Komitə üzvləri iştirakçı dövlətlərin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Katibinin iki ildə bir dəfə çığırıldığı müşavirələrində seçilir. İştirakçı dövlətlərin üçdə ikisinin yetərsay olduğu bu müşavirələrdə ən çox səs alan və müşavirə və səsvermədə iştirak edən bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlət nümayəndələrinin mütləq səs çoxluğunu əldə etmiş namizədlər Komitəyə üzv seçilmiş hesab edilir.

4. İlk seçkilər bu Konvensiyanın qüvvəyə minməsi tarixindən sonra altı aydan gec olmayaraq keçirilir. Növbəti seçkilərin keçirilməsinə ən azı dörd ay qalmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi iştirakçı dövlətlərə üç ay müddətində öz namizədlərini irəli sürmək təkliflə məktub göndərir. Baş Katib namizədlərin əlifba sırası ilə düzülmiş siyahısını onları irəli sürmüş iştirakçı dövlətləri göstərməklə hazırlayır və iştirakçı dövlətlərə təqdim edir.

5. Komitə üzvləri dörd ilə seçilir. Onlar namizədlikləri təkrar irəli sürüldükdə yenidən seçilmək hüququna malikdirlər. Lakin ilk seçkilərdə seçilmiş beş üzvün səlahiyyət müddəti ikinci ilin sonunda qurtarır. Həmin beş üzvün adları bu maddənin 3-cü bəndində qeyd olunan müşavirə sədrinin ilk seçkidən dərhal sonra keçirdiyi püşk vasitəsilə müəyyən edilir.

6. Komitə üzvü ölkədə və ya istefa verdikdə, yaxud hər hansı başqa səbəblərə görə Komitədə öz funksiyalarını yerinə yetirə bilmədikdə, onun namizədliyini irəli sürmüş iştirakçı dövlət qalan müddətə öz vətəndaşları arasından iştirakçı dövlətlərin əksəriyyəti tərəfindən bəyənilməklə başqa ekspert təyin edir. İştirakçı dövlətlərin yarısı və ya bundan çoxu təklif olunan təyinat haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibindən məlumat aldıqdan sonra altı həftə ərzində mənfi cavab vermədikdə, namizəd bəyənilmiş sayılır.

7. İştirakçı dövlətlər Komitə üzvlərinin Komitədə üzvlərinə düşən vəzifələri yerinə yetirdikləri müddətdəki xərclərinin ödənməsini öz üzvlərinə götürürlər.

Maddə 18

1. Komitə vəzifəli şəxslərini iki il müddətinə seçir. Onlar yenidən seçilə bilərlər.

2. Komitə özünün xüsusi prosedura qaydalarını müəyyən edir, lakin bu qaydalarda aşağıdakılar da nəzərdə tutulmalıdır.:

a) altı üzv yetərsay təşkil edir;

b) Komitənin qərarları iştirak edən üzvlərin səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi Komitəni bu Konvensiyaya müvafiq olaraq funksiyalarını səmərəli yerinə yetirməsi üçün onu lazımi heyət və şəraitlə təmin edir.

4. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi Komitənin ilk müşavirəsini çağırır. Komitə ilk müşavirədən sonra, prosedura qaydalarında nəzərdə tutulan müddətlərdə toplaşır.

5. İştirakçı dövlətlər bu dövlətlərin və Komitənin müşavirələrinin keçirilməsi ilə bağlı xərcləri - Birləşmiş Millətlər Təşkilatına ödənilən hər hansı xərclər, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bu maddənin 3-cü bəndinə müvafiq olaraq təmin etdiyi heyət və şərait üçün ödənilən xərclər də daxil olmaqla - öz üzərlərinə götürürlər.

Maddə 19

1. İştirakçı dövlətlər bu Konvensiyanın onlar üçün qüvvəyə mindiyi vaxtdan keçən bir il ərzində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi vasitəsilə Komitəyə bu Konvensiyaya əsasən öhdəliklərini həyata keçirmək üçün gördükləri tədbirlər haqqında məruzə təqdim edirlər. Sonralar iştirakçı dövlətlər görülmüş hər hansı yeni tədbirlər haqqında dörd ildə bir dəfə əlavə məruzələr, həmçinin Komitənin istəyə biləcəyi digər məruzələr təqdim edirlər.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu məruzələri bütün iştirakçı dövlətlərə göndərir.

3. Hər bir məruzə Komitədə baxılır. Komitə məruzəyə məqsədəuyğun saydığı ümumi xarakterli qeydlər edə bilər və onları müvafiq iştirakçı dövlətlərə göndərir. Bununla əlaqədar iştirakçı dövlət münasib saydığı istənilən qeydlərini Komitəyə təqdim edə bilər.

4. Komitə bu maddənin 3-cü bəndinə müvafiq olaraq etdiyi qeydlərdən və onlara dair müvafiq iştirakçı dövlətlərdən aldığı qeydlərdən hər hansı birinin, 24-cü maddəyə müvafiq olaraq, hazırladığı illik məruzəyə salınması məsələsini öz mülahizəsi ilə həll edir. Komitə bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq təqdim edilmiş məruzənin nüsxəsini də, müvafiq iştirakçı dövlətin xahişi ilə, özünün illik məruzəsinə daxil edə bilər.

Maddə 20

1. Komitə hər hansı iştirakçı dövlətin ərazisində müntəzəm olaraq işgəncə tətbiq edildiyinə dair, onun fikrincə, tam əsaslı dəlillərə malik mötəbər informasiya alarsa, həmin iştirakçı dövlətə bu informasiyaya baxılmasında əməkdaşlıq etməyi və bu məqsədlə həmin informasiyaya dair qeydlərini təqdim etməyi təklif edir.

2. Komitə müvafiq iştirakçı dövlətin təqdim etdiyi hər hansı qeydi, həmçinin işə dair sərəncamında olan hər hansı digər informasiyanı nəzərə almaqla, məqsədəuyğun hesab edirsə, özünün və ya bir neçə üzvünü məxfi təhqiqat aparmaq və Komitəyə təcili surətdə müvafiq məruzə təqdim etmək üçün təyin edə bilər.

3. Bu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq təhqiqat aparılırsa, Komitə müvafiq iştirakçı dövlətlə əməkdaşlıq yaratmağa çalışır. Bu iştirakçı dövlətin razılığı ilə təhqiqat onun ərazisində də aparıla bilər.

4. Üzvün və ya üzvlərin apardığı təhqiqatın bu maddənin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq, təqdim edilən nəticələrinə baxdıqdan sonra Komitə həmin nəticələri mövcud vəziyyətdə məqsədəuyğun olan hər hansı qeyd və təkliflərlə birlikdə müvafiq iştirakçı dövlətə göndərir.

5. Komitənin bu maddənin 1-4-cü bəndlərində xatırlanan bütün işləri məxfi xarakter daşıyır işin bütün mərhələlərində iştirakçı dövlətlə əməkdaşlığa səy göstərilməlidir. 2-ci bəndə müvafiq olaraq aparılmış təhqiqatla bağlı iş başa çatdıqdan sonra Komitə müvafiq iştirakçı dövlətlə məsləhətləşməklə həmin iş nəticələrinə dair hazırladığı qısa hesabatı 24-cü maddəyə uyğun olaraq tərtib etdiyi illik məruzəyə daxil etmək haqqında qərar qəbul edə bilər.

Maddə 21

1. Bu maddəyə müvafiq olaraq, bu Konvensiyanın hər hansı iştirakçı dövləti bir iştirakçı dövlətin digər iştirakçı dövlətə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi ilə bağlı ərizəyə aid məlumatları Komitənin almaq və onlara baxmaq səlahiyyətini tanıdığı istənilən vaxt bəyan edə bilər. Belə məlumatlar bu maddədə şərh edilən prosedurlara müvafiq olaraq, yalnız o halda qəbul edilə və baxıla bilər ki, onlar Komitənin səlahiyyətini tanıdığını bəyan etmiş iştirakçı dövlət tərəfindən təqdim edilmiş olsun. Bu maddə üzrə verilmiş məlumatlar belə bəyanat verməmiş iştirakçı dövlətlərə aiddirsə, Komitə onlara baxmır. Bu maddəyə əsasən alınmış məlumatlar aşağıdakı prosedura ilə baxılır:

a) bir iştirakçı dövlət digər iştirakçı dövlətin bu Konvensiya müddəalarını yerinə yetirmədiyini hesab edirsə, onda bu məsələni yazılı surətdə iştirakçı dövlətin diqqətinə çatdırıla bilər. Bu məlumatı qəbul edən dövlət onu aldıqdan sonra üç ay ərzində belə məlumatı göndərmiş dövlətə yazılı formada izahat və ya bu məsələni aydınlaşdıran digər bəyanat göndərir ki, burada mümkün və məqsəduyğun olduğu qədər, daxili proseduralar və bu məsələ üzrə görülmüş, görülməyəcək, yaxud görülməyəcək tədbirlər göstərilmişdir;

b) məlumat göndərilmiş dövlətin bunu almasından keçən altı ay ərzində məsələ hər iki müvafiq iştirakçı dövlət üçün qənaətbəxş şəkildə həll edilməzsə, bu dövlətlərdən hər hansı birinin məsələni, Komitəyə və digər dövlətə bildirməklə, Komitəyə vermək hüququ vardır;

c) Komitə bu maddəyə uyğun olaraq, ona verilmiş məsələyə yalnız bütün mümkün daxili tədbirlərin hamılıqla tanınmış beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq tətbiq edildiyini və tükəndiyini yəqin etdikdə sonra baxır. Bu qayda həmin tədbirlərin tətbiqinin əsassız ləngidilməsi və ya bu Konvensiyanın pozulmasının qurbanı olan şəxsə səmərəli gömək edilə bilməsinin çətin olması hallarına aid edilir;

d) Komitə bu maddə üzrə məlumatlara baxarkən iclaslarını qapalı keçirir;

e) məsələni bu Konvensiyada nəzərdə tutulan öhdəliklərə hörmət əsasında dostcasına həll etmək məqsədilə Komitə “c” yarım bəndinin müddəalarına riayət etməklə, müvafiq iştirakçı dövlətlərə xeyirxah xidmətlər göstərir. Komitə bu məqsədlə, lazım gəldikdə, xüsusi razılışma komissiyası təsis edə bilər;

f) bu maddəyə müvafiq olaraq verilmiş istənilən məsələ üzrə Komitə “b” yarım bəndində xatırlanan iştirakçı dövlətlərdən işə dair hər hansı məlumatı istəyə bilər;

g) “b” yarım bəndində xatırlanan müvafiq iştirakçı dövlətlər məsələyə Komitədə baxılarkən, təmsil olunmaq və şifahi, yaxud yazılı təqdimat vermək hüququna malikdirlər;

h) Komitə “b” yarım bəndinə müvafiq olaraq bildiriş aldıqdan sonra on iki ay ərzində məlumat bildirir;

i) “e” yarım bəndinin müddəaları çərçivəsində nəticə əldə edilərsə, Komitə öz məlumatında faktların və əldə edilmiş nəticənin qısa şərhini ilə kifayətlənir;

j) “c” yarım bəndinin müddəaları çərçivəsində nəticə əldə edilməzsə, Komitə öz məlumatında faktların qısa şərhini ilə kifayətlənir, iştirakçı dövlətlərin təqdim etdikləri yazılı təqdimatlar və şifahi bəyanatların yazılı mətni məlumatla əlavə edilir.

Hər məsələyə dair məlumat müvafiq iştirakçı dövlətlərə göndərilir.

2. Bu maddənin müddəaları bu Konvensiyanın beş iştirakçı dövləti bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat verdikdə qüvvəyə minir. İştirakçı dövlətlər belə bəyanatları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə saxlanmaq üçün təhvil verirlər. Baş Katib onların nüsxələrini digər iştirakçı dövlətlərə göndərir. Bəyanat istənilən vaxt Baş Katibin adına bildiriş göndərməklə geri götürülə bilər. Belə geri götürmə, bu maddəyə müvafiq olaraq artıq verilmiş məlumatın mövzusu olan hər hansı məsələyə baxılmasına xələl gətirməməlidir. Baş Katib bəyanatın geri götürülməsi haqqında bildiriş aldıqdan sonra müvafiq iştirakçı dövlət yeni bəyanat verməmişdirsə, hər hansı iştirakçı dövlətdən bu maddəyə müvafiq olaraq heç bir məlumat qəbul edilmir.

Maddə 22

1. Bu Konvensiyanın iştirakçı dövləti Konvensiya müddəalarını iştirakçı dövlətin pozulmasının qurbanı olduqlarını iddia etmələrinə dair yurisdiksiyasında olan şəxslərin məlumatlarını, yaxud onların adından gələn bu qəbil məlumatları Komitənin almaq və onlara baxmaq səlahiyyətini tanıdığı istənilən vaxt bu maddəyə müvafiq olaraq bəyan edə bilər. Komitə belə bəyanat verməmiş iştirakçı dövlətə aid heç bir məlumat qəbul etmir.

2. Komitə anonim və ya onun fikrincə, belə məlumatlar təqdim etmək hüququndan sui-istifadə edildiyi halda, yaxud bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun gəlməyən hər hansı məlumatı bu maddəyə əsasən qəbul edilən saymır.

3. Komitə 2-ci bəndin müddəalarını nəzərə alaraq, bu maddəyə müvafiq olaraq ona təqdim edilmiş hər hansı məlumatı bu Konvensiyanın 1-ci bəndinə əsasən bəyanat vermiş və

Konvensiyanın bu və ya digər müddəasını pozması güman edilən iştirakçı dövlətin diqqətinə çatdırılır. Məlumatı almış iştirakçı dövlət altı ay ərzində Komitəyə məsələni və həmin dövlətin görə biləcəyi tədbirləri dəqiqləşdirən yazılı izahat və ya bəyanat təqdim edir.

4. Komitə bu maddəyə əsasən aldığı məlumatı həmin şəxs və ya onun adından, yaxud müvafiq iştirakçı dövlət tərəfindən Komitəyə təqdim edilmiş bütün informasiya baxımından nəzərdən keçirir.

5. Komitə, aşağıdakıları yəqin etməyincə, hər hansı şəxsin təqdim etdiyi heç bir məlumata bu maddəyə əsasən baxmır:

a) bu məsələ beynəlxalq istintaqın və ya tənzim hərə hansı başqa prosedurası üzrə baxılmamışdır və baxılmır;

b) həmin şəxsin bütün daxili hüquqi müdafiə tədbirləri tükənmişdir, həmin qayda bu tədbirlərin tətbiqinin əsassız ləngidilməsi və ya bu Konvensiyanın pozulmasının qurbanı olan şəxsə səmərəli kömək edilə bilməsinin çətin olması hallarına aid edilmir.

6. Bu maddə üzrə məlumatları baxarkən Komitə iclaslarını qapalı keçirir.

7. Komitə öz rəyini müvafiq iştirakçı dövlətə və həmin şəxsə bildirir.

8. Bu maddənin müddəaları bu Konvensiyanın beş iştirakçı dövləti bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat verdikdə qüvvəyə minir. İştirakçı dövlətlər belə bəyanatları saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təhvil verirlər. Baş Katib onların nüsxələrini digər iştirakçı dövlətlərə göndərir. Bəyanat istənilən vaxt Baş Katibin adına bildiriş göndərməklə geri götürülə bilər. Belə götürə bilmə, bu maddəyə müvafiq olaraq artıq verilmiş məlumatın mövzusu olan hər hansı məsələyə baxılmasına xələl gətirməməlidir. Baş Katib bəyanatın geri götürülməsi haqqında bildiriş aldıqdan sonra, müvafiq iştirakçı dövlət yeni bəyanat verməmişdirsə, hər hansı iştirakçı dövlətdən bu maddəyə müvafiq olaraq heç bir məlumat qəbul edilmir.

Maddə 23

Komitənin və 21-ci maddənin 1-ci bəndinin “e” yarım bəndinə əsasən təyin edilən xüsusi razılaşma komissiyalarının üzvləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının imtiyaz və immunitetləri haqqında Konvensiyanın müvafiq bölmələrində nəzərdə tutulduğu kimi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tapşırığı ilə fəaliyyət göstərən ekspertlərin malik olduqları güzəştlərə, imtiyazlara və immunitetlərə malikdirlər.

Maddə 24

Komitə bu Konvensiyaya müvafiq olaraq gördüyü işlər barədə iştirakçı dövlətlərə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinə illik hesabat təqdim edir.

III HİSSƏ

Maddə 25

1. Bu Konvensiya bütün dövlətlərin imzalanması üçün açıqdır.

2. Bu Konvensiya təsdiq edilməlidir. Təsdiqetmə fərmanları saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təhvil verilir.

Maddə 26

Bu Konvensiya bütün dövlətlərin qoşulması üçün açıqdır. Qoşulma bu haqda sənədin saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təhvil verilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Maddə 27

1. Bu Konvensiya iyirminci təsdiqetmə fərmanı və ya qoşulma haqqında sənəd saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təhvil verildəndən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

2. Bu Konvensiya iyirminci təsdiqetmə fərmanı və ya qoşulma haqqında sənəd saxlanmağa təhvil verildəndən sonra onu təsdiq edən, yaxud ona qoşulan hər bir dövlət üçün həmin dövlət öz təsdiqetmə fərmanını, yaxud qoşulma haqqında sənədini saxlanmağa təhvil verəndən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

Maddə 28

1. Hər hansı bir dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya təsdiq edərkən, yaxud ona qoşularkən Komitənin 20-ci maddədə müəyyən edilən səlahiyyətini tanınmadığını bəyan edə bilər.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq şərt qoymuş iştirakçı dövlət istənilən vaxt Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə bildirməklə şərtini geri götürə bilər.

Maddə 29

1. Bu Konvensiyanın hər hansı iştirakçı dövləti düzəliş təklif edə və onu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təqdim edə bilər. Sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi təklif olunmuş düzəlişi iştirakçı dövlətlərə göndərərək, bu təklifə baxmaq və onu səsə qoymaq məqsədilə iştirakçı dövlətlərin konfransının çağırılmasına razı olub-olmamalarını ona bildirməyi xahiş edir. Bu məktubun göndərildiyi tarixdən keçən dörd ay ərzində iştirakçı dövlətlərdən ən azı üçdə biri belə konfransın çağırılmasına razılıq verərsə Baş Katib Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsilə konfrans çağırır. Baş Katib bu konfransda və səsvermədə iştirak edən iştirakçı dövlətlərin əksəriyyəti tərəfindən qəbul edilən hər hansı düzəlişi təsdiq üçün bütün iştirakçı dövlətlərə göndərir.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq qəbul edilmiş düzəliş bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətlərinin üçdə ikisi həmin düzəlişi öz konstitusiyaya prosedurlarına müvafiq qaydada qəbul etdiklərini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə bildirdikdən sonra qüvvəyə minir.

3. Düzelisələr qüvvəyə mindikdən sonra, onları qəbul etmiş iştirakçı dövlətlər üçün məcburi olur, digər iştirakçı dövlətlər üçün isə qəbul etmiş olduqları bu Konvensiya müddəaları və əvvəlki düzelisələr məcburi olaraq qalır.

Maddə 30

1. Bu Konvensiyanın şərhinə və ya tətbiqinə dair iki, yaxud daha çox iştirakçı dövlət arasında danışıqlar yolu ilə həll edilə bilməyən hər hansı mübahisə onlardan birinin xahişi ilə arbitraja verilir. Tərəflər arbitraj haqqında xahişin verilməsindən sonra altı ay ərzində arbitrajın təşkili məsələsi barəsində razılığa gələ bilmərsə, mübahisə tərəflərdən hər hansı birinin xahişi ilə Məhkəmə Statusuna müvafiq olaraq, Beynəlxalq Məhkəməyə verilə bilər.

2. Hər bir dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya təsdiq edərkən, yaxud ona qoşularkən özünün bu maddənin 1-ci bəndinin müddəaları ilə bağlı olmadığını bəyan edə bilər. Digər iştirakçı dövlətlər belə şərt qoymuş iştirakçı dövlətlər barəsində bu maddənin 1-ci bəndinin müddəaları ilə bağlı olmayacaqlar.

3. Bu maddənin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı iştirakçı dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə bildiriş göndərməklə öz şərtini geri götürə bilər.

Maddə 31

1. Hər hansı iştirakçı dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə yazılı bildiriş göndərməklə bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər. Denonsasiya Baş Katib bildiriş alandan sonra qüvvəyə minir.

2. Belə denonsasiya iştirakçı dövləti denonsasiya qüvvəyə minənə qədər baş vermiş hərəkətinə və ya xətasına görə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərindən azad etmir və denonsasiya qüvvəyə minənə qədər Komitədə artıq baxılmış və baxılmaqda olan hər hansı məsələyə xələl gətirə bilməz.

3. Denonsasiya hər hansı dövlət üçün qüvvəyə mindikdən sonra Komitə həmin dövlətə aid yeni məsələlərin baxılmasına başlamır.

Maddə 32

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün üzv dövlətlərinə və bu Konvensiyanı imzalamış və ya ona qoşulmuş bütün dövlətlərə aşağıdakı məlumatları bildirir:

- a) 25 və 26-cı maddələrə müvafiq olaraq, imzalama, təsdiqetmə və qoşulmaları;
- b) 27-ci maddəyə müvafiq olaraq, bu Konvensiyanın qüvvəyə mindiyi tarixi və 29-cu maddəyə müvafiq olaraq, hər hansı düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarixi;
- c) 31-ci maddəyə müvafiq olaraq denonsasiyaları.

Maddə 33

1. İngilis, ərəb, ispan, çin, rus və fransız dillərindəki mətnləri eyni qüvvəyə malik olan bu Konvensiya saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təhvil verilir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu Konvensiyanın təsdiq edilmiş nüsxələrini bütün dövlətlərə göndərir.

“İŞGƏNCƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTAR VƏ YA CƏZA ƏLEYHİNƏ KONVENSIYA”NIN FAKÜLTATİV PROTOKOLUNUN TƏSDİQ EDİLMƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır

I. “İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiya”nın 2005-ci il sentyabrın 15-də imzalanmış Fakültativ Protokolu Azərbaycan Respublikasının ona dair bəyanatı ilə (bəyanatın mətni əlavə olunur) təsdiq edilsin.

II. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyev

Bakı şəhəri, 2 dekabr 2008-ci il
№ 724-IIIQ

“İŞGƏNCƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTAR VƏ YA CƏZA ƏLEYHİNƏ KONVENSIYA”NIN FAKÜLTATİV PROTOKOLUNA DAİR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏYANATI

Azərbaycan Respublikası bəyan edir ki, o, Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində Protokolun müddəalarının yerinə yetirilməsinə işğal olunmuş ərazilər azad olunana qədər təminat vermək iqtidarında deyildir (işğal olunmuş ərazilərin sxematik xəritəsi əlavə olunur).

Qeyri-rəsmi tərcümə

İŞGƏNCƏLƏRƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANI YAXUD LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTAR VƏ CƏZA NÖVLƏRİNƏ QARŞI KONVENSIYANIN

FAKÜLTATİV PROTOKOLU

Preambula

Hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətləri,

İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftarın və cəza növlərinin qadağan edildiyini və onların insan hüquqlarının ciddi pozuntuları olduğunu bir daha təsdiq edərək,

İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın (bundan sonra “Konvensiya” adlandırılacaq) məqsədlərinə nail olunması və azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin gücləndirilməsi üzrə gələcək tədbirlərin zəruriliyinə əmin olaraq,

Konvensiyanın 2-ci və 16-cı maddələrinin hər bir iştirakçı dövlətin öz yurisdiksiyasında olan hər hansı ərazidə işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qarşısının alınması üçün səmərəli tədbirlərin görülməsini öhdəsinə qoyduğunu xatırlayaraq,

Dövlətlərin bu maddələrin həyata keçirilməsinə görə birbaşa məsuliyyət daşdığını, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin müdafiəsinin gücləndirilməsinin və onların insan hüquqlarına tam riayət olunmasının ümumi vəzifə olduğunu və Konvensiyanın tətbiqi üzrə beynəlxalq qurumların milli tədbirləri tamamladığını və möhkəmləndirdiyini etiraf edərək,

İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin səmərəli şəkildə qarşısının alınmasının maarifləndirmə sahəsində tədbirlərin görülməsini və müxtəlif qanunvericilik, inzibati, məhkəmə və digər tədbirlərin birləşdirilməsini tələb etdiyini xatırlayaraq,

Həmçinin, Vyanada 1993-cü ilin iyun ayında keçirilmiş İnsan Hüquqları üzrə Ümumdünya Konfransında işgəncələrin kökünün kəsilməsi üzrə səylərin ilk öncə onun qarşısının alınmasına yönəlməli olduğunu bəyan etdiyini və saxlanma yerlərinə mütəmadi başçəkmə üzrə preventiv sistemin yaradılması məqsədi daşıyan Konvensiyanın fakültativ protokolunun qəbul edilməsinə çağırıldığını xatırlayaraq,

Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin saxlanma yerlərinə mütəmadi başçəkmələrə əsaslanan preventiv xarakter daşıyan qeyri-məhkəmə tədbirləri əsasında gücləndirə bilinməsinə əmin olaraq,

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I hissə

ÜMUMİ PRİNSİPLƏR

Maddə 1

Hazırkı Protokolun məqsədi işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qarşısının alınması üçün azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı yerlərə müstəqil beynəlxalq və milli orqanlar tərəfindən mütəmadi başçəkmələr sisteminin yaradılmasından ibarətdir.

Maddə 2

1. Hazırkı Protokolda ifadə olunan funksiyaları yerinə yetirən İşgəncələrə qarşı Komitənin İşgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin

qarşısının alınması üzrə Altkomitə (bundan sonra Qarşısını Alma üzrə Altkomitə adlandırılacaq) yaradılır.

2. Qarşısını Alma üzrə Altkomitə fəaliyyətini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi çərçivəsində həyata keçirir və onun məqsəd və prinsiplərinin, habelə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə rəftara aid normalarını rəhbər tutur.

3. Qarşısını Alma üzrə Altkomitə, həmçinin konfidensiallıq, qərəzsizlik, qeyri-seçicilik, universallıq və obyektivlik prinsiplərini rəhbər tutur.

4. Qarşısını Alma üzrə Altkomitə və iştirakçı dövlətlər hazırkı Protokolun həyata keçirilməsində əməkdaşlıq edir.

Maddə 3

Hər bir iştirakçı dövlət işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qarşısının alınması məqsədilə milli səviyyədə (milli preventiv mexanizmlər adlandırılan) bir və ya bir neçə başçəkmə orqanını yaradır, təyin edir və ya dəstəkləyir.

Maddə 4

1. Hər bir iştirakçı dövlət Hazırkı Protokola, 2-ci və 3-cü maddələrdə qeyd olunan mexanizmlərə uyğun olaraq yurisdiksiyası və nəzarəti altında olan azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin dövlət orqanının sərəncamı və ya onun göstərişi, yaxud icazəsi və ya susmaqla razılığı əsasında saxlanıldığı və yaxud saxlanıla bildiyi hər bir yerə (bundan sonra saxlanma yerləri adlandırılacaq) başçəkmələrə icazə verir. Zərurət olduqda bu başçəkmələr belə şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədi ilə həyata keçirilir.

2. Hazırkı Protokolun məqsədləri üçün azadlıqdan məhrum etmə dedikdə şəxsin hər hansı məhkəmə, inzibati və ya digər orqanın qərarı ilə həbsdə saxlanılmasının və ya azadlıqdan məhrum edilməsinin, yaxud öz iradəsi ilə tərki etmə hüququ olmadan dövlət yaxud özəl həbsdə saxlanma yerinə yerləşdirilməsinin istənilən forması başa düşülür.

II hissə

QARŞISINI ALMA ÜZRƏ ALTKOMİTƏ

Maddə 5

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitə on üzvdən ibarətdir. Hazırkı Protokolun əllinci ratifikasiya fərmanının və ya ona qoşulma haqqında sənədin saxlanma üçün verilməsindən sonra Altkomitənin üzvlərinin sayı iyirmi beş nəfərə qədər artırılır.

2. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvləri yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik və ədalət mühakiməsi, xüsusilə də cinayət ədalət mühakiməsi sahəsində, penitensiar sistemdə və ya polis orqanlarında, yaxud azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə rəftarla aid istənilən sahələrdə təsdiq edilmiş iş təcrübəsi olan şəxslər sırasından seçilir.

3. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin yaradılması zamanı ədalətli coğrafi bölgü və iştirakçı dövlətlərin müxtəlif mədəniyyət formalarının və hüquq sistemlərinin təmsilçiliyinin zərurətinə lazımi diqqət yetirilir.

4. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin yaradılması zamanı həmçinin bərabərlik və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipləri əsasında tarazlaşdırılmış gender təmsilçiliyinə diqqət yetirilir.

5. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin tərkibinə eyni dövlətin birdən çox vətəndaşı daxil ola bilməz.

6. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvləri öz funksiyalarını şəxsi qisimdə həyata keçirir, onlar müstəqil və qərəzsiz olmalı və Altkomitənin tərkibində səmərəli işləməyə imkanları olmalıdır.

Maddə 6

1. Hər bir iştirakçı dövlət hazırkı maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq 5-ci maddədə təsbit olunmuş ixtisas və tələblərə cavab verən iki namizədi irəli sürə bilər, bununla belə dövlət həmin namizədlərin ixtisası haqqında ətraflı məlumat təqdim edir.

2. a) Namizədlər hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətinin vətəndaşı olmalıdır;

b) irəli sürülmüş iki namizəddən ən azı biri onun namizədliyini irəli sürən iştirakçı dövlətin vətəndaşlığına malik olmalıdır;

c) bir iştirakçı dövlətin vətəndaşı olan iki nəfərdən çox namizəd irəli sürülə bilməz;

d) hər hansı iştirakçı dövlət digər iştirakçı dövlətin vətəndaşını namizəd kimi irəli sürməkdən əvvəl, o, həmin iştirakçı dövlətə sorğu verir və razılığını alır.

3. Seçkilərin keçirilməsi nəzərdə tutulan iştirakçı dövlətlərin müşavirəsinin başlanmasından ən azı beş ay əvvəl Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi iştirakçı dövlətlərə üç ay ərzində öz namizədlərini irəli sürmək təklifi ilə məktub göndərir. Baş katib bütün namizədlərin, onları irəli sürmüş iştirakçı dövlətlər göstərilməklə əlifba qaydasında siyahısını təqdim edir.

Maddə 7

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvləri aşağıdakı qaydada seçilir:

a) əsas diqqət hazırkı Protokolun 5-ci maddəsinin tələblərinə və meyarlarına əməl edilməsinə yetirilir;

b) ilk seçkilər hazırkı Protokolun qüvvəyə minməsindən sonra altı ay müddətindən gec olmayaraq keçirilir;

c) iştirakçı dövlətlər Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvlərini gizli səsvermə yolu ilə seçir;

d) Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvünün seçkiləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi tərəfindən iki ildə bir dəfə çağırılan iştirakçı dövlətlərin iclaslarında keçirilir. İştirakçı dövlətlərin sayının üçdə iki hissəsi kворum hesab edilən bu iclaslarda ən çox səs və iştirak edən və səs verən iştirakçı dövlətlərin nümayəndələrinin mütləq səs çoxluğunu toplamış şəxslər Altkomitəyə seçilmiş üzvlər hesab olunur.

2. Seçkilər zamanı hər hansı iştirakçı dövlətin iki vətəndaşının Qarşısını alma üzrə Altkomitənin tərkibində işləmək hüququnu əldə etdiyi təqdirdə, ən çox səs toplamış namizəd Altkomitənin üzvü seçilir. Bu vətəndaşların eyni sayda səs topladığı təqdirdə, aşağıdakı prosedur tətbiq olunur:

a) namizədlərin yalnız biri vətəndaşı olduğu iştirakçı dövlət tərəfindən irəli sürüldüyü təqdirdə bu vətəndaş Qarşısını alma üzrə I Altkomitənin üzvü seçilir;

b) hər iki namizəd vətəndaş olduqları iştirakçı dövlət tərəfindən irəli sürüldüyü təqdirdə, Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvlüyünə namizədlərdən birinin müəyyən edilməsi üçün ayrıca gizli səsvermə keçirilir;

c) namizədlərdən heç biri vətəndaşı olduğu iştirakçı dövlət tərəfindən irəli sürülmədiyi təqdirdə Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvlüyünə namizədlərdən birinin müəyyən edilməsi üçün ayrıca gizli səsvermə keçirilir.

Maddə 8

Qarşısını alma üzrə Altkomitə üzvlərindən birinin vəfat etdiyi və ya istefa verdiyi yaxud hər hansı digər səbəbdən Altkomitə üzvünün funksiyalarını yerinə yetirməsi mümkün olmadığı təqdirdə, onun namizədliyini irəli sürmüş iştirakçı dövlət seçilmək hüququ olan, 5-ci maddədə təsbit olunmuş ixtisasa malik və tələblərə cavab verən şəxsi təyin edir. Bu şəxslərin səlahiyyətlərin müxtəlif sahələri arasında müvafiq tarazlığın təmin edilməsi zərurəti nəzərə alınmaqla, iştirakçı dövlətlərin növbəti iclasına qədər olan səlahiyyət müddətinə, onun iştirakçı dövlətlərin çoxluğu tərəfindən təsdiq olunması şərti ilə təyin olunur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş katibinin ehtimal edilən təyinat haqqında bildirişindən sonra altı ay ərzində iştirakçı dövlətlərin yarısı və ya yarısından çoxu tərəfindən belə təyinat qarşı çıxış edilmədiyi təqdirdə təsdiqetmə baş tutmuş hesab olunur.

Maddə 9

Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvləri il 4 müddətinə seçilir. Namizədlikləri irəli sürüldüyü təqdirdə onlar bir dəfə təkrarən seçilə bilərlər. İlk seçkilərdə seçilmiş üzvlərin yarısının səlahiyyət müddəti iki illik müddət bitdikdən sonra başa çatır; ilk seçkilərdən dərhal sonra bu üzvlərin adları 7-ci maddənin 1 d bəndində qeyd olunan iclasın Sədri tərəfindən keçirilən püşk atma yolu ilə müəyyən olunur.

Maddə 10

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitə öz vəzifəli şəxslərini iki il müddətinə seçir. Onlar təkrarən seçilə bilərlər.

2. Qarşısını alma üzrə Altkomitə öz prosedur qaydalarını müəyyən edir. Bu prosedur qaydalar xüsusilə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- a) üzvlərin yarısı üstə gəl bir kvorum təşkil edir;
  - b) Qarşısını alma üzrə Altkomitənin qərarları iştirak edən üzvlərin səs çoxluğu ilə qəbul olunur;
  - c) Qarşısını alma üzrə Altkomitənin iclasları qapalı keçirilir.
3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi Qarşısını alma üzrə Altkomitənin ilk iclasını çağırır. İlk iclasdan sonra Qarşısını alma üzrə Altkomitə prosedur qaydalarına müvafiq olan intervalda iclaslarını keçirir. Altkomitə və İşgəncələrə qarşı Komitə ildə bir dəfədən az olmayaraq birlikdə toplaşirlar.

III hissə

QARŞISINI ALMA ÜZRƏ ALTKOMİTƏNİN MANDATI

Maddə 11

Qarşısını alma üzrə Altkomitə:

a) 4-cü maddədə qeyd olunan yerlərə baş çəkir və azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsi ilə bağlı iştirakçı dövlətlərə tövsiyələr təqdim edir;

b) milli preventiv mexanizmlərə münasibətdə:

i) zərurət olduqda, belə mexanizmlərin yaradılmasında iştirakçı dövlətlərə məsləhət verir və yardım göstərir;

ii) milli preventiv mexanizmlərlə birbaşa, zərurət olduqda konfidensial şəkildə əlaqə saxlayır və onların potensialının gücləndirilməsi məqsədi ilə peşəkar hazırlıq və texniki yardım sahəsində xidmətlər təklif edir;

iii) azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün ehtiyacların və zəruri tədbirlərin qiymətləndirilməsi işində məsləhət verir və yardım göstərir;

iv) milli preventiv mexanizmlərinin imkanlarının və mandatının gücləndirilməsi məqsədi ilə işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qarşısının alınması üçün iştirakçı dövlətlərə tövsiyə və iradları təqdim edir.

c) işgəncələrin qarşısının alınması məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının aidiyyəti qurum və mexanizmləri ilə, habelə bütün şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin gücləndirilməsi marağından çıxış edən beynəlxalq, regional və milli təsisat və ya təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Maddə 12

Qarşısını alma üzrə Altkomitənin 11-ci Maddədə təsbit olunmuş mandatının həyata keçirə bilməsi üçün iştirakçı dövlətlər aşağıdakıları öhdəsinə götürür:

- a) Qarşısını alma üzrə Altkomitəni öz ərazisində qəbul etmək və hazırkı Protokolun 4-cü Maddəsində müəyyən olunmuş saxlanma yerlərinə baş çəkməyə imkan vermək;
- b) azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün ehtiyacların və zəruri olan tədbirlərin qiymətləndirilməsi məqsədilə Qarşısını alma üzrə Altkomitə tərəfindən sorğu edilə bilən bütün aidiyyəti məlumatı təqdim etmək;
- c) Qarşısını alma üzrə Altkomitə və milli preventiv mexanizmlər arasında əlaqələri təşviq etmək və asanlaşdırmaq;
- d) Qarşısını alma üzrə Altkomitənin tövsiyələrini öyrənmək və onların mümkün tətbiqi ilə bağlı dialoq aparmaq.

Maddə 13

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitə 11-ci Maddədə təsbit olunmuş mandatının həyata keçirilməsi məqsədilə iştirakçı dövlətlərə müntəzəm başçəkmələr proqramını ilk dəfə püşk atma yolu ilə müəyyən edir.
2. Məsləhətləşmələrin keçirilməsindən sonra, Qarşısını alma üzrə Altkomitə öz proqramı haqqında iştirakçı dövlətləri məlumatlandırır ki, onlar təxirə salınmadan başçəkmələrin həyata keçirilməsi üçün zəruri tədbirlər görsün.
3. Başçəkmələr Qarşısını alma üzrə Altkomitənin ən azı iki üzvü tərəfindən həyata keçirilir. Zərurət olduqda, bu üzvləri hazırkı Protokolun əhatə etdiyi sahələr üzrə təsdiq olunmuş iş təcrübəsinə və biliklərə malik ekspertlər müşayiət edə bilər. Ekspertlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarı və Beynəlxalq Cinayətkarlığın Qarşısının Alınması üzrə Mərkəzi tərəfindən, iştirakçı dövlətlərin irəli sürdüyü təkliflər əsasında hazırlanmış ekspertlər siyahısından seçilir. Bu siyahının hazırlanması zamanı aidiyyəti iştirakçı dövlətlər 5 nəfərdən çox olmayaraq milli ekspert təklif edir. Aidiyyəti iştirakçı dövlət başçəkmə üçün təklif edilmiş ekspertin namizədliyini rədd edə bilər, bundan sonra Altkomitə digər eksperti təklif edir.
4. Qarşısını alma üzrə Altkomitə zəruri hesab etdiyi təqdirdə, müntəzəm başçəkmənin həyata keçirilməsindən sonra növbəti qısa başçəkmə təşkil etməyi təklif edə bilər.

Maddə 14

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitə mandatını həyata keçirə bilməsi üçün hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətləri ona aşağıdakıları təqdim etməyi öhdələrinə götürürlər:
  - a) 4-cü Maddədə müəyyən olunmuş saxlanma yerlərində olan azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin sayı, həmçinin belə yerlərin sayı və yerləşdiyi yer haqqında istənilən məlumat məhdudiyətsiz əldə etmək imkanı;
  - b) belə şəxslərlə rəftar, habelə onların saxlanma şəraiti haqqında istənilən məlumat məhdudiyətsiz əldə etmək imkanı;
  - c) aşağıdakı 2-ci bəndə uyğun olaraq, bütün saxlanma yerlərinə, onların binalarına və obyektlərinə məhdudiyətsiz buraxılış;
  - d) azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə şahidsiz, şəxsən və ya zərurət olduqda, tərcüməçi vasitəsilə, habelə Altkomitənin fikrinə görə aidiyyəti məlumatı verə biləcək istənilən digər şəxsə fərdi qaydada söhbətlər aparmaq imkanı;
  - e) baş çəkmək niyyətində olduğu yerləri və söhbət etmək niyyətində olduğu şəxsləri maneəsiz seçmək hüququ.
2. Konkret saxlanma yerinə başçəkməyə münasibətdə etirazlar yalnız təcili surətdə baş vermiş və başçəkməyə müvəqqəti maneə törədən milli müdafiə, dövlət təhlükəsizliyi, təbii fəlakət və ya baş çəkilməsi ehtimal edilən yerdə ciddi iğtişaşla bağlı inandırıcı mülahizələrə əsaslanıla bilər. Elan olunmuş fəvqəladə vəziyyətin mövcudluğu başçəkmənin həyata keçirilməsinə etiraz səbəbi kimi gətirilə bilməz.

Maddə 15

Heç bir orqan və ya vəzifəli şəxs Qarşısını alma üzrə Altkomitəyə və ya onun üzvlərinə verilən hər hansı, istər doğru, istərsə də yalan, məlumatın bildirilməsinə görə istənilən şəxs və ya təşkilata münasibətdə hər hansı sanksiyanı təyin edə, tətbiq edə, icazə verə və ya yol verə bilməz və heç bir belə şəxs və ya təşkilat digər şəkildə sıxışdırıla bilməz.

Maddə 16

1. Qarşısını alma üzrə Altkomitə öz tövsiyə və iradlarını konfidensial qaydada iştirakçı dövlətə və zərurət olduqda, milli preventiv mexanizminə göndərir.

2. Qarşısını alma üzrə Altkomitə öz hesabatını iştirakçı dövlət tərəfindən müvafiq xahişin daxil olduğu təqdirdə, iştirakçı dövlətin iradları ilə birlikdə dərc edir. İştirakçı dövlət hesabatın bir hissəsini açıqladığı təqdirdə Altkomitə hesabatı tam və ya qismən dərc edə bilər. Bununla yanaşı şəxsi xarakter daşıyan məlumatlar müvafiq şəxsin birbaşa ifadə edilən razılığı olmadan dərc edilə bilməz.

3. Qarşısını alma üzrə Altkomitə fəaliyyəti haqqında açıq illik hesabatını İşgəncələrə qarşı Komitəyə təqdim edir.

4. İştirakçı dövlətin 12-ci və 14-cü Maddələrə uyğun olaraq Qarşısını alma üzrə Altkomitə ilə əməkdaşlıq etməkdən və ya Qarşısını alma üzrə Altkomitənin tövsiyələrinə müvafiq olaraq vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlər görməkdən imtina etdiyi təqdirdə, İşgəncələrə qarşı Komitə Qarşısını alma üzrə Altkomitənin xahişi ilə iştirakçı dövlətə öz mülahizələrini ifadə etmək imkanı verdikdən sonra açıq bəyanatla çıxış etmək və ya Altkomitənin hesabatını dərc etmək barədə öz üzvlərinin səs çoxluğu ilə qətnamə qəbul edə bilər.

IV hissə

MİLLİ PREVENTİV MEXANİZMLƏR

Maddə 17

Hazırkı Protokolun qüvvəyə minməsindən, və ya onun ratifikasiyasından, yaxud ona qoşulmasından sonra bir ildən gec olmayaraq hər bir iştirakçı dövlət milli səviyyədə işgəncələrin qarşısının alınması üçün bir və ya bir neçə müstəqil milli preventiv mexanizmləri dəstəkləyir, təyin və ya təsis edir. Mərkəzsizləşdirilmiş orqanlar tərəfindən təsis edilmiş mexanizmlər hazırkı Protokolun məqsədləri üçün, Protokolun tələblərinə cavab verdiyi təqdirdə, milli preventiv mexanizmlər qismində təyin edilə bilər.

Maddə 18

1. İştirakçı dövlətlər milli preventiv mexanizmlərinin funksional müstəqilliyinə, habelə onların işçi heyətinin müstəqilliyinə təminat verir.

2. İştirakçı dövlətlər milli preventiv mexanizmlərinin ekspertlərinin zəruri potensiala və peşə biliklərinə malik olmasının təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görür. Onlar gender balansını və ölkədə mövcud olan etnik və azlıq qruplarının bərabər təmsilçiliyini təmin edir.

3. İştirakçı dövlətlər milli preventiv mexanizmlərin fəaliyyəti üçün zəruri resursları təqdim etməyi öhdələrinə götürür.

4. Milli preventiv mexanizmlərin yaradılması zamanı iştirakçı dövlətlər insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviq edilməsi üzrə milli təsisatların statusuna dair Prinsipləri nəzərə alır.

Maddə 19

Milli preventiv mexanizmlərə ən azı aşağıdakı səlahiyyətlər verilir:

a) zərurət olduqda, işgəncələrdən və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərindən müdafiənin gücləndirilməsi məqsədilə 4-cü Maddədə müəyyən olunmuş saxlanma yerlərində azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə rəftarla bağlı məsələyə müntəzəm olaraq baxılması;

b) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müvafiq normaları nəzərə alınmaqla azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə rəftarın və onların saxlanma şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə müvafiq qurumlara tövsiyələrin təqdim edilməsi, işgəncələrin və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növlərinin qarşısının alınması;

c) qüvvədə olan qanunvericilik və qanun layihələrinə dair təklif və qeydlərin təqdim edilməsi.

Maddə 20

Milli preventiv mexanizmlərin öz mandatının yerinə yetirə bilməsi məqsədilə, hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətlər onlara aşağıdakıları təqdim etməyi öhdələrinə götürür:

a) 4-cü Maddədə müəyyən olunmuş həbsdə saxlanma yerlərində olan azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin sayı, həmçinin belə yerlərin sayı və yerləşdiyi yer haqqında istənilən məlumatı əldə etmək imkanı;

b) belə şəxslərlə rəftar, habelə onların həbsdə saxlanma şəraiti haqqında istənilən məlumatı əldə etmək imkanı;

c) bütün həbsdə saxlanma yerlərinə, onların binalarına və obyektlərinə buraxılış;

d) azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə şahidsiz, şəxsən və ya zərurət olduqda tərcüməçi vasitəsilə, habelə milli preventiv mexanizmin fikrinə görə aidiyyəti məlumatı verə biləcək istənilən digər şəxslə fərdi söhbətlər aparmaq imkanı;

e) baş çəkmək niyyətində olduqları yerləri və söhbət etmək niyyətində olduqları şəxsləri maneəsiz seçmək hüququ;

f) Qarşısını alma üzrə Altkomitə ilə əlaqələr qurmaq, ona məlumat ötürmək və onunla görüşmək hüququ.

Maddə 21

1. Heç bir orqan və ya vəzifəli şəxs milli preventiv mexanizmə verilən hər hansı, istər doğru, istərsə də yalan məlumatın bildirilməsinə görə istənilən şəxs və ya təşkilata münasibətdə hər hansı sanksiyanı təyin edə, tətbiq edə, icazə verə və ya yol verə bilməz və hər hansı belə şəxs və ya təşkilat digər şəkildə sınışıdırıla bilməz.

2. Milli preventiv mexanizm tərəfindən toplanmış konfidensial məlumat açıqlanmır. Şəxsi xarakter daşıyan məlumatlar yalnız müvafiq şəxsin birbaşa ifadə edilən razılığı olduğu təqdirdə dərc edilir.

Maddə 22

Müvafiq iştirakçı dövlətin səlahiyyətli orqanları milli preventiv mexanizmin tövsiyələrini araşdırır və onların tətbiqi üzrə mümkün təbirlərlə bağlı dialoq aparır.

Maddə 23

Hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətləri milli preventiv mexanizmlərinin illik hesabatlarının dərc etməyi və yaymağı öhdələrinə götürür.

V hissə

BƏYANAT

Maddə 24

1. Ratifikasiyadan sonra iştirakçı dövlətlər hazırkı Protokolun III Hissəsinə və ya IV Hissəsinə uyğun olaraq öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin təxirə salınması ilə bağlı bəyanat verə bilər.

2. Belə təxirə salınma ən çoxu üç il müddətində qüvvədə qalır. İştirakçı dövlət tərəfindən müvafiq materialların təqdim edilməsindən və Qarşısını alma üzrə Altkomitə ilə məsləhətləşmələrdən sonra İşgəncələrə qarşı Komitə bu müddəti daha iki il uzada bilər.

VI hissə

MALİYYƏ MÜDDƏALARI

Maddə 25

1. Hazırkı Protokolun həyata keçirilməsi zamanı Qarşısını alma üzrə Altkomitə tərəfindən sərf edilmiş xərclər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən ödənilir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi hazırkı Protokola uyğun olaraq Qarşısını alma üzrə Altkomitəni funksiyalarını səmərəli şəkildə yerinə yetirməsi üçün zəruri işçi heyət və vəsaitlə təmin edir.

Maddə 26

1. Başçəkmədən sonra Qarşısı alma üzrə Altkomitə tərəfindən iştirakçı dövlətə irəli sürülmüş tövsiyələrin həyata keçirilməsi və milli preventiv mexanizmləri üçün tədris proqramlarının maliyyələşdirilməsi məqsədilə Baş Assambleyanın müvafiq proseduruna uyğun olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının maliyyə müddəaları və qaydaları əsasında idarə olunan Xüsusi Fond yaradılır.

2. Bu Xüsusi Fond hökumətlər, hökumətlərarası, qeyri-hökumət və digər özəl və ya dövlət qurumları tərəfindən ödənilən könüllü ödəmələr hesabına maliyyələşə bilər.

VII hissə

YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 27

1. Hazırkı Protokol Konvensiyanı imzalamış istənilən dövlətə imzalanmaq üçün açıqdır.

2. Hazırkı Protokol Konvensiyanı ratifikasiya etmiş və ya ona qoşulmuş istənilən dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmalıdır. Ratifikasiya fərmanları saxlanılması üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilir.

3. Hazırkı Protokol Konvensiyanı ratifikasiya etmiş və ya ona qoşulmuş istənilən dövlətə qoşulmaq üçün açıqdır.

4. Qoşulma bu haqda sənədin saxlanılması üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi hər bir ratifikasiya fərmanının və ya qoşulma haqqında sənədin saxlanılması üçün təhvil verilməsi barədə hazırkı Protokolu imzalamış və ya ona qoşulmuş bütün dövlətləri məlumatlandırır.

Maddə 28

1. Hazırkı Protokol 20-ci ratifikasiya fərmanı və ya qoşulma haqqında sənəd saxlanılması üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verildikdən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

2. Hazırkı Protokol iyirminci ratifikasiya fərmanı və ya qoşulma haqqında sənəd saxlanılması üçün təhvil verildikdən sonra onu ratifikasiya edən, yaxud ona qoşulan hər bir dövlət üçün həmin dövlət öz ratifikasiya fərmanını, yaxud qoşulma haqqında sənədini saxlanılması üçün təhvil verdikdən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

Maddə 29

Hazırkı Protokolun müddəaları heç bir məhdudiyət və istisna olmadan federativ dövlətlərin bütün hissələrinə şamil olunur.

Maddə 30

Hazırkı Protokola dair hər hansı qeyd-şərtlərə yol verilmir.

Maddə 31

Hazırkı Protokolun müddəaları saxlanma yerlərinə başçəkmə sisteminə əsaslanan istənilən regional konvensiyalar üzrə iştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinə toxunmur. Təkrarlanmadan yayınmaq və hazırkı Protokolun məqsədlərinə səmərəli nail olunmasını təmin etmək üçün Qarşısını alma üzrə Altkomitəyə və belə regional konvensiyalara uyğun olaraq təsis edilmiş orqanlara məsləhətləşmələr aparmaq və əməkdaşlıq etmək təklif olunur.

Maddə 32

Hazırkı Protokolun müddəaları 12 avqust 1949-cu il tarixli dörd Cenevrə Konvensiyası və onlara dair 8 iyun 1977-ci il tarixli Əlavə Protokollar üzrə iştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinə, habelə beynəlxalq humanitar hüquqla əhatə olunmayan vəziyyətlərdə iştirakçı dövlətin Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi tərəfindən saxlanma yerlərinə baş çəkməyə icazə vermək hüququna toxunmur.

Maddə 33

1. Hər hansı iştirakçı dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə yazılı bildiriş göndərməklə hazırkı Protokolu denonsasiya edə bilər. Bundan sonra Baş katib hazırkı Protokolun və Konvensiyanın iştirakçı dövlətlərini bu barədə məlumatlandırır. Denonsasiya Baş katib belə bildiriş aldıqdan bir il sonra qüvvəyə minir.

2. Belə denonsasiya iştirakçı dövləti denonsasiya qüvvəyə mindiyi tarixə qədər baş verə bilən hər hansı hərəkətinə və ya vəziyyətinə görə və ya Qarşısını alma üzrə Altkomitə tərəfindən aidiyyəti iştirakçı dövlətə münasibətdə qət edilən və ya qət edilə bilən tədbirlərə görə hazırkı Protokol üzrə öhdəliklərindən azad etmir və denonsasiya qüvvəyə mindiyi tarixə qədər Altkomitədə baxılmış hər hansı məsələnin davam edən baxışına heç bir halda xələl gətirmir.

3. İştirakçı dövlət tərəfindən bəyan edilmiş denonsasiyanın qüvvəyə mindiyi tarixdən sonra Qarşısını alma üzrə Altkomitə həmin dövlətə aid yeni məsələnin baxılmasına başlaya bilməz.

Maddə 34

1. Hər hansı iştirakçı dövlət hazırkı Protokola dair düzəliş təklif edə və onu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təqdim edə bilər. Bundan sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi təklif olunmuş düzəlişi hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətlərinə göndərərək, bu təklifə baxmaq və onu səsə qoymaq məqsədilə iştirakçı dövlətlərin konfransının çağırılmasına razı olub-olmamalarını ona bildirməyi xahiş edir. Bu məktubun göndərildiyi tarixdən keçən dörd ay ərzində iştirakçı dövlətlərdən ən azı üçdə biri belə konfransın çağırılmasına razılıq verdiyi təqdirdə Baş katib Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi ilə konfrans çağırır. Baş katib bu konfransda və səsvermədə iştirak edən iştirakçı dövlətlərin üçdə ikisinin çoxluğu ilə qəbul edilən hər hansı düzəlişi təsdiq üçün bütün iştirakçı dövlətlərə göndərir.

2. Bu Maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq qəbul edilmiş düzəliş hazırkı Protokolun iştirakçı dövlətlərinin üçdə ikisi həmin düzəlişi öz konstitusiyaya prosedurlarına uyğun qəbul etdiklərini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə bildirdikdən sonra qüvvəyə minir.

3. Düzəlişlər qüvvəyə mindikdən sonra, onları qəbul etmiş iştirakçı dövlətlər üçün məcburi olur, digər iştirakçı dövlətlər üçün isə qəbul etmiş olduqları hazırkı Protokolun müddəaları və əvvəlki düzəlişlər məcburi olaraq qalır.

Maddə 35

Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvlərinə və milli preventiv mexanizmlərinin üzvlərinə onların funksiyalarının müstəqil şəkildə yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan imtiyaz və immunitetlər verilir. Altkomitənin üzvlərinə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının imtiyaz və immunitetləri haqqında 13 fevral 1946-cı il tarixli Konvensiyanın 23-cü fəslinin müddəalarına əməl olunmaqla, həmin Konvensiyanın 22-ci fəslində sadalanan imtiyaz və immunitetlər verilir.

Maddə 36

İştirakçı dövlətə baş çəkərkən Qarşısını alma üzrə Altkomitənin üzvləri hazırkı Protokolun müddəa və məqsədlərinə və istifadə edə biləcəkləri imtiyaz və immunitetlərə xələl gətirmədən:

- a) baş çəkilən dövlətin qanun və normalarına riayət edir;
- b) vəzifələrinin qərəzsiz və beynəlxalq xarakteri ilə bir araya sığmayan hər hansı hərəkət və fəaliyyətdən çəkinir.

Maddə 37

1. İngilis, ərəb, ispan, çin, rus və fransız dillərindəki mətnləri bərabər olaraq autentik olan hazırkı Protokol saxlanılması üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi hazırkı Protokolun təsdiq edilmiş nüsxələrini bütün dövlətlərə göndərir.

**KONVENSIYANIN 19-CU MADDƏSİ ÜZRƏ İŞTİRAKÇI-DÖVLƏTLƏR
TƏRƏFİNDƏN TƏQDİM OLUNMUŞ MƏRUZƏLƏRİN BAXILMASI**

İşgəncələrə qarşı Komitənin yekun icmalı (30-cu sessiya - 6 may 2003-cü il)

AZƏRBAYCAN

1. Komitə, 30 aprel və 1 may 2003-cü il tarixində keçirilmiş 550 və 553-cü iclaslarında (CAT/C/SR.550 və 553) Azərbaycanın ikinci dövrü məruzəsinə (CAT/C/59/Add.1) baxmış və aşağıdakı yekun icmalını şəbul etmişdir.

A. Giriş

2. Komitə, Azərbaycanın ikinci dövrü məruzəsinə, həmçinin yüksək səviyyəli nümayəndə heyətinin təqdim etdiyi şifahi məlumatlara görə minnətdarlığını bildirir. Komitə xüsusilə onun növbəti irad və tövsiyələrinin ciddi olaraq baxılacağına dair iştirakçı-dövlətin verdiyi vədi alqışlayır.

3. Xüsusilə hüquqi müddəaları nəzərdə tutan və Konvensiyanın təcrübədə həyata keçirilməsi üzrə ətraflı məlumatı əks etdirməyən məruzə onların tərtib edilməsi üzrə Komitənin rəhbər prinsiplərinə tam uyğun deyil. Komitə qeyd edir ki, növbəti dövrü məruzədə implementasiya ilə bağlı daha konkret məlumat öz əksini tapmalıdır.

B. Müsbət cəhətlər

4. Komitə, aşağıdakı müsbət inkişafı qeyd edir:

a) Komitənin əvvəlki yekun icmalını nəzərə almasına yönəldilmiş iştirakçı-dövlətin söylərini, xüsusilə Prezidentin 10 mart 2000-ci il tarixli Sərəncamını;

b) Komitəyə fərdi şikayəti təqdim etmək imkanı yaradan Konvensiyanın 22-ci maddəsi üzrə bəyanatı;

s) insan hüquqları sahəsində bir sıra vacib olan müqavilələrin, xüsusilə İşgəncələrə və digər qəddar, insanlıqdan kənar və ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növləri əleyhinə Avropa Konvensiyasının təsdiq edilməsini;

d) Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələrinin qəbul olunduğunu daxil etməklə geniş hüquqi və qanunvericilik islahatlarının iştirakçı-dövlət tərəfindən həyata keçirilməsini;

e) yeni Cinayət Məcəlləsinə işgəncə cinayətinin daxil edilməsini və iştirakçı-dövlətin məruzəsində bu cinayətə görə bəzi məhkum etmə hallarının göstərilməsini;

f) Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində olan istintaq təcridxanaların Ədliyyə Nazirliyinin ixtiyarına verilməsini;

g) Ombudsman təsisatının yaradılmasını;

h) azadlıqdan məhrum etmə yerlərində vərəm xəstəliyi hallarının azaldılması üçün tədbirlərin görülməsinə iştirakçı-dövlətin verdiyi vədi;

i) Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi nümayəndələrinin azadlıqdan məhrum etmə yerlərində ittiham olunmuş şəxslərlə maneəsiz görüşlərinə imkan yaradan BQXK ilə bağlanmış Sazişi, habelə qeyri-hökumət təşkilatları üçün penitensiar müəssisələrində görüşlərin və monitorinqin keçirilməsi məqsədilə girişin qeyri-məhdud olduğu barədə iştirakçı-dövlətin verdiyi vədi.

C. Narahatçılıq doğuran məsələlər

5. Komitə, aşağıdakı məsələlərlə bağlı öz narahatçılığını bildirir:

a) polis bölmələri və müvəqqəti saxlama yerlərində, həmçinin istintaq təcridxanalarında və cəzaçəkmə müəssisələrində olan işgəncələr və qəddar davranış ilə bağlı çoxlu məlumatların daxil olmaqda davam etməsi;

b) Cinayət Məcəlləsinin 133-cü maddəsində Konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş işgəncələrin məqsədlərinə istinad əks etdirmədiyinə, işgəncə aktlarının sistemli döymə və digər zorakılıq aktları ilə məhdudlaşdırılmasına və işgəncələrin tətbiqinə sükutla razılıq verən

rəsmilərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini nəzərdə tutmadığına görə, yeni Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmış işgəncə anlayışının Konvensiyanın 1-ci maddəsinə uyğun olmaması;

c) Konvensiyanın 3-cü maddəsinin həyata keçirilməsi, şəxslərin real işgəncə riski ilə qarşılaşdığı ölkəyə onların verilməsi və müvafiq şəxslərə verilmiş hüquq və təminatlar barədə məlumatın olmadığı;

6. Komitə, qanunvericilik çərçivə ilə onun təcrübədə həyata keçirilməsi arasında əsaslı uyğunsuzluqların olması və aşağıdakılardan öz narahatçılığını bildirir:

a) yeni qanunvericiliyə baxmayaraq məhkəmə müstəqilliyinin, şübhəsiz, mövcud olmadığından;

b) bəzi insanların polis bölmələrində Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilən 48 saat müddəti ilə məhdudlaşdırılmış vaxtdan artıq saxlanılması və istisna hallarda yerli polis bölmələrində şəxslərin 10 gün müddətinə qədər müvəqqəti saxlanıla biləcəyi barədə məlumatın olmasından;

c) bir çox hallarda polis bölmələrində və istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin işgəncəyə qarşı vacib təminatlar olan müstəqil vəkil və tibb işçisi ilə təxirə salmadan və eyni qaydada təmin edilməməsindən; polis bölmələrində bir sıra insanların vəkil ilə görüşmək hüququndan imtina etməyə məcbur edilməsi və tutulmuş şəxsin xahişi ilə deyil, yalnız rəsmilərin göstərişi əsasında tibb ekspertlərilə görüşməsi barədə məlumatın olduğundan;

d) İşgəncələr üzrə Xüsusi məruzəçinin tövsiyələrinə baxmayaraq, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi istintaq təcridxanasının fəaliyyətinin davam etməsi və onun ibtidai istintaqı həyata keçirən eyni dövlət orqanının təcəviliyində olmasından;

e) hüquq müdafiəçilərinin və hüquq-müdafiə təşkilatlarının sıxışdırılması və onlara hücumların edilməsi barədə məlumatdan;

f) ömürlük azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərə qarşı tətbiq edilən xüsusilə kəskin rejimdən;

g) azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərin şikayət vermək imkanlarının yazışma senzurası ilə qeyri-qanuni məhdudlaşdırılması və hökumət orqanları tərəfindən şikayətçilərin cəza tədbirlərindən müdafiəsinin təmin edilməməsindən;

h) iştirakçı-dövlət tərəfindən işgəncələr və qəddar davranış ilə bağlı bir sıra halların təxirəsalmadan, qərəzsiz və tam təhqiqatının aparılmaması, habelə həmin əməlləri törətməkdə təqsirləndirilən şəxslərin ittiham olunması üçün qeyri-qənaətbəxş səylərdən;

i) azadlıqdan məhrum etmə yerlərinə baş çəkməsi və nəzarət edilməsində səlahiyyəti olan müstəqil orqanın təsis edilməməsi və qeyri-hökumət təşkilatlarının penitensiar müəssisələrinə getmək imkanının məhdud olduğu faktından;

j) kompensasiyanın cüzi sayda qurbanlar tərəfindən alınması faktından;

k) çox hallarda hakimlər azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərə edilən işgəncələr və onlarla qəddar davranış ilə bağlı bəlli olan dəlillərə baxılmasından imtina etmələri və müstəqil tibb ekspertizasını tələb etmələri və ya istintaqın yenidən keçirilməsi üçün məhkəmə işlərinin geriye qaytarmamaları barədə məlumatların olmasından.

D. Tövsiyələr:

7. Komitə, iştirakçı-dövlətə aşağıdakıları tövsiyə edir:

a) milli qanunvericilikdə işgəncə cinayətinin Konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş anlayışa uyğunlaşdırılmasının təmin edilməsini;

b) şəxslərin müvəqqəti saxlama yerlərində (prolis böləmələrində) 48 saatdan artıq müddətinə təcrübədə saxlanıla bilməməsinin və şəxslərin yerli polis bölmələrinin müvəqqəti saxlama yerlərində 10 gün müddətinə qədər saxlanılması imkanının ləğv edilməsinin təmin edilməsini;

c) polis işçilərinə, istintaq orqanlarına və istintaq təcridxanasının heyətinə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin tutulduqdan və ya həbs edildikdən dərhal sonra vəkil ilə və yalnız müvəqqəti saxlama yerləri və ya istintaq təcridxanaları rəhbərliyinin yazılı icazəsi ilə deyil, eyni zamanda, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin xahişi ilə tibbi yardımla təmin edilməsi hüququna onlar tərəfindən hörmət edilməli olması barədə aydın təlimatların verilməsini, iştirakçı-dövlət tibb ekspertlərinin tam müstəqilliyini təmin etməlidir;

d) Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi təcridxanasının Ədliyyə Nazirliyinin səlahiyyətlərinə verilməsi və ya onun fəaliyyətinin dayandırılması;

e) Məhkəmə müstəqilliyinin əsas Prinsiplərinə uyğun olaraq məhkəmə müstəqilliyinin tam təmin edilməsini;

f) yeni Vəkillər Kollegiyasının təxirəsalınmadan yaradılmasının təmin edilməsini və cinayət işləri sahəsində məşğul ola bilən müstəqil və ixtisaslaşdırılmış hüquqşünasların lazımi qədər sayının təmin edilməsi üçün tədbirlərin görülməsini;

g) Ombudsmanın tam müstəqilliyinin təmin edilməsini;

h) qeyri-hökumət insan hüquqları müdafiəçilərinin və təşkilatlarının tam müdafiəsinin təmin edilməsini;

i) bütün şəxslərin real işgəncə riski ilə qarşılaşa biləcəyi ölkəyə onların ekstradisiya edilməsi barədə hər hansı qərara yenidən baxmaq hüququna malik olmasının təmin edilməsini;

j) polislərə, cəzaçəkmə müəssisələri işçilərinə, hüquq mühafizə orqanları heyətinə, hakimlərə və azadlıqdan məhrum etmə yerlərində olan bütün insanların işgəncədən və qəddar davranışdan müdafiəsində öhdəlik daşıyan həkimlərə təhsil və təlimin keçirilməsi üçün səylərin gücləndirilməsini, Tibb heyətinin işgəncə və qəddar davranış əlamətlərinin aşkar edilməsi və belə halların sənədləşdirilməsi üçün təlimlərin keçirilməsinin təmin edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir;

k) azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərin müstəqil vəkil ilə təmin edilməsi, yazışmalara qoyulan senzura qaydalarına yenidən baxılması və şikayətçilərin təcrübədə təzyiqli tədbirlərindən müdafiəsinin təmin edilməsi vasitəsilə onların şikayət vermək hüququnun təmin edilməsini;

l) Konvensiya ilə uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə ömürlük azadlıqdan məhrum olunmuş şəxslərlə davranışın yenidən nəzərdən keçirilməsini;

m) bütün azadlıqdan məhrum etmə yerlərinin müntəzəm və sərbəst olaraq təftiş edilməsi üçün sistemin yaradılması və həmçinin aidiyyəti dövlət orqanlarına təlimatların verilməsi vasitəsilə təcrübədə həmin azadlıqdan məhrum etmə yerlərinə qeyri-hökumət təşkilatlarının baş çəkməsinə köməkliyin göstərilməsini;

n) işgəncələr və qəddar davranış ilə bağlı bütün şikayətlər təxirəsalınmadan, qərəzsiz və tam təhqiqatın aparılmasının təmin edilməsini və rəsmilər tərəfindən tətbiq edilən işgəncə və digər qəddar davranış barədə bütün şikayələrin əldə edilməsi və təhqiqatın aparılmasında səlahiyyəti olan müstəqil qurumun təsis edilməsini. İştirakçı-dövlət bununla bağlı həmçinin Prezidentin 10 mart 2000-ci il tarixli Sərəncamının həyata keçirilməsini təmin etməlidir.

o) işgəncə qurbanları üçün ödənilmə, kompensasiya və reabilitasiyanın təcrübədə təmin edilməsinə köməkliyin göstərilməsini;

p) Komitəyə təqdim edilən məruzələrin, Komitənin xülasə və tövsiyələrinin, habelə müzakirənin protokollarının müvafiq dillərdə ölkədə geniş yayılmasını.

8. Komitə, iştirakçı-dövlətdən növbəti dövrü məruzəsində aşağıdakı məlumatın verilməsini xahiş edir:

a) xüsusilə polisdə və müvəqqəti saxlama yerlərində olan şəxslərin hüquqları, 1998-ci il tarixli "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Qanunun və ya digər qanunvericiliyin, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin həyata keçirilməsi, və Ombudsmanın mandati və fəaliyyəti ilə bağlı öz qanunvericiliyinin və Komitə tövsiyələrinin təcrübədə həyata keçirilməsi üzrə ətraflı məlumatı, o cümlədən statistik məlumatı;

b) hüquq mühafizə orqanlarının rəsmiləri tərəfindən törədilməsi güman edilən işgəncə və ya qəddar davranışla əlaqədar şikayətlər barədə cinayətlər, coğrafi yerləşmə, mənşəyi və növü əsasında toplanılan təfəssilatlı statistik məlumatlar, habelə əlaqədar təhqiqat, istintaq və cinayət və inzibati ittiham.

9. Komitə, cavabsız qalan suallara dair əlavə yazılı məlumatın təqdim ediləcəyinə nümayəndə heyəti tərəfindən verilən vədi qiymətləndirir.

10. Komitə, təxirəsalınmadan bir il ərzində 7 c, f, h, i, və n bəndlərində əks olunmuş Komitə tövsiyələrinə cavab ilə bağlı məlumatın göndərilməsini iştirakçı-dövlətdən xahiş edir.

AVROPA ŞURASI NAZİRLƏR KOMİTƏSİNİN QƏTNAMƏSİ (65) 11

HƏBSƏALMA

(1965-ci il aprelin 9-da Nazirlərin nümayəndələrinin iclasında Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmişdir)

Nazirlər Komitəsi,

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış Konvensiya müəyyən edilmiş həbsəalma haqqında tətbiqinə və bu tətbiqin genişləndirilməsinə şərait yaratmağa çalışaraq;

“Cinayət islahatı haqqında” Konsultativ Assambleyanın Tövsiyəsinin 195 (1959) 3 (a) bəndini nəzərə alaraq ,

1). Hökumətə aşağıdakı prinsiplər üzrə həbsəalmanı təmin etməyi tövsiyə edir:

(a) Həbsəalma heç vaxt məcburi olmamalıdır. Məhkəmə orqanı öz qərarını faktlar və işin vəziyyətini nəzərə alaraq qəbul etməlidir.

(b) Həbsəalma müstəsna tədbir kimi nəzərdən keçirilməlidir.

(c) Həbsəalma ancaq zəruri hallarda tətbiq edilə və yaxud davam edə bilər. Heç bir halda işgəncə vermək üçün istifadə edilməlidir.

(d) Həbsəalma haqqında istənilən qərar ittihamın məzmununu və həbsəalmanın xeyrinə olan səbəbləri mümkün qədər dəqiqi ifadə etməli və dərhal həbsə alınmış şəxsin diqqətinə çatdırılmalıdır.

(e) Zərurət olmadığı hallarda həbsəalma ilə bağlı xəbərdarlıqlar daha səmərəli təminatları nəzərdə tutmalıdır.

Müdafiənin aşağıdakı hüquqi vasitələri nəzərə alınmalıdır :

qanunla və ya məhkəmə orqanı tərəfi dən müəyyən edilmiş həbsəalma müddətinin azaldılması;

dövri əsasda ex officio-nun nəzərdən keçirilməsi ;

məhkəmə orqanına şikayət etmək hüququ;

vəkilin köməyindən istifadə etmək hüququ.

(f) Həbsə alınan şəxs öz hüquqları və onların həyata keçirilməsi şəraiti ilə bağlı məlumatlandırılmalıdır.

(d) Bəzi hallarda həbsəalma əvəzinə aşağıda göstərilən digər tədbirlər daha çox faydalı ola bilər:

ev üzrə müşahidə;

hakimin razılığı olmadan konkret yerin və ya rayonun tərk edilməsinin qadağan olunması;

müəyyən orqanlara vaxtaşırı gəlmək əmri;

şəxsiyyəti müəyyən edən pasportun və ya digər sənədlərin götürülməsi;

təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

gənc cinayətkarların xüsusi müəssisələrə göndərilməsi.

2. İştirakçı dövlətlərə təklif edir ki, hər üç ildən bir Avropa Şurasının Baş katibinə məruzələr göndərərək bu tövsiyələrin həyata keçirilməsi üçün qəbul edilmiş tədbirlər haqqında onu məlumatlandırın.

**AVROPA ŞURASI NAZİRLƏR KOMİTƏSİNİN
ÜZV DÖVLƏTLƏRƏ TÖVSIYƏSİ (80) 11 “MƏHKƏMƏYƏDƏK HƏBSƏALMA
HAQQINDA” 1980-Cİ İL İYUNUN 27-DƏ NAZİRLƏRİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN 321-Cİ
İCLASINDA NAZİRLƏR KOMİTƏSİ TƏRƏFİNDƏN
QƏBUL EDİLMİŞDİR)**

Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 15.b maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, həbsəalma haqqında (65) 11 Qətnaməsinə nəzərə alaraq Minimum standart qaydaları haqqında (73) 5 Qətnaməsinə müraciət edərək ;

Bu Qətnamələrdə nəzərdə tutulan tövsiyələrə cinayət siyasəti və cinayət mühakiməsi üsulu sahələrində işləmələrə uyğunlaşdırmağı arzu edərək;

ədalət mühakiməsinin maraqlarına uyğun olaraq məhkəməyədək həbsəalmanın tətbiqini humanist və sosial mülahizələr əsasında azaltmağın mümkün olduğunu nəzərə alaraq;

məhkəməni gözləyən şəxslərə tətbiq edilməsi üçün Avropa ölkələri səviyyəsində müəyyən standartların müəyyən edilməsini arzulayaraq;

cinayətin törədilməsində müqəssir bilinən şəxsin mümkün qədər tez bir zamanda məhkəmə qarşısında durması üçün lazım olan vasitələrin təmin edilməsinin vacibliyini bilərək;

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il noyabrın 4-də Romada imzalanmış Avropa Konvensiyasının müvafiq müddəalarını və ona aid olan İnsan hüquqları üzrə Avropa Komissiyasının və İnsan Hüquqları Üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnu nəzərə alaraq;

1974-cü ilin mayında Vyanada Avropa dövlətlərinin ədliyyə nazirlərinin Konfransında qəbul edilmiş 1 nömrəli Qətnaməni nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin hökumətlərinə məhkəməyədək həbsəalma ilə bağlı məsələlər üzrə onların hüquq və təcrübələrinin aşağıdakı prinsiplərə əsaslandırılmasına təminat verməyi tövsiyə edir.

I. Ümumi prinsiplər

1. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin təqsiri sübut edilməyənədək - əgər həbsəalmanı şərait zəruri etməsə - onu məhkəməyədək həbsə almaq olmaz. Buna görə də ibtidai həbs müstəsna tədbir kimi nəzərə alınmalıdır, heç vaxt məcburi olmamalı və cəza məqsədi üçün istifadə edilməməlidir.

II. Məhkəməyədək həbs haqqında qərarlara tətbiq edilən prinsiplər

Cinayətin törədilməsində təqsirli bilinən və azadlıqdan məhrum edilən şəxs birbaşa hakimin və ya qanunla məhkəmə səlahiyyətlərini həyata keçirən digər səlahiyyətli şəxsin (bundan sonra – məhkəmə hakimiyyəti orqanının) qarşısında durmalıdır.

Haqqında söhbət gedən şəxs məhkəmə hakimiyyəti orqanı qarşısında durarsa , həbsəalma haqqında qərar dərhal yerinə yetirilməlidir.

3. Məhkəməyədək həbsəalma, yəni ibtidai həbs haqqında qərar ancaq o zaman yerinə yetirilə bilər ki, haqqında söhbət gedən şəxs güman edilən cinayəti törədib və bir, yaxud daha çox əsas var ki:

o, gizlənə bilər,

o, ədalət məhkəməsinin həyata keçirilməsinə maneçilik törədə bilər.

4. Əgər hətta yuxarıda sadalanan əsasların mövcudluğunu sübut etmək mümkün olmasa belə, məhkəməyədək həbsə almanın tətbiqinə ancaq, xüsusilə, ağır cinayətlər törədildiyi hallarda bəraət qazandırılı bilər.

5. Həbsə almanın zəruriliyi haqqında məsələ müzakirə edilərkən məhkəmə hakimiyyəti konkret işin səbəblərini, xüsusi ilə də, işə aidiyyəti olan aşağıdakı amilləri nəzərə almalıdır:

törədilməsi ehtimal olunan cinayətin xarakteri və ağırlıq dərəcəsi, şəxsin həmin cinayəti törətməsini sübut edən dəlillərin onun mümkün məhkum olunacağı ehtimalının olmasını;

şəxsin xarakterini, keçmişini, şəxsi və sosial vəziyyətini, xüsusilə də, onun cəmiyyətlə olan əlaqələrini, şəxsin davranışını bundan əvvəlki, cinayət araşdırılması prosesinə öz öhdəliklərini necə yerinə yetirməsini.

6. Haqqında söhbət gedə şəxsin sosial vəziyyəti barədə məhkəmə hakimiyyətinin məlumatlandırılmasının yaxşılaşdırılması üçün nəzərdə tutulan xidmətlərin inkişafına diqqət yetirmək lazımdır.

7. Əgər azadlıqdan məhrum etmə güman edilən cinayətin xarakteri bu cinayətin törədilməsi üçün veriləcək cəza ilə qeyri-mütənasibdirsə, məhkəməyədək həbsəalma haqqında qərar vermək olmaz.

8. Həbsəalma haqqında qərar qəbul edildikdə, orada ittihamın mahiyyətini və həbsəalma haqqında qərarın əsasını çox dəqiq təsbit edən müddəalar öz əksini tapmalıdır. Bu qərar barədə birbaşa əleyhinə ittiham irəli sürülən şəxsə məlumat verilir və ona bu sənədin surəti qədim olunur.

9. Hər dəfə yuxarıda sadalanan prinsiplərə müvafiq olaraq məhkəməyədək həbsəalma haqqında qərar qəbul edildikdə, məhkəmə hakimiyyəti orqanı belə bir suala cavab verməlidir ki, həbsəalma faktından 15-ci prinsipdə göstərilən alternativ tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi yolu ilə qaçmaq olarmı.

10. Məhkəməyədək həbsəalma məsələsinə baxıldıqda və ya bu məsələnin baxılması ehtimalı olduqda, maraqlı şəxsə məhkəmə hakimiyyəti orqanı qarşısında olmaq və məhkəmədə iştirak etmək hüququ verilməlidir. Əgər məhkəməyədək həbsəalma haqqında qərar qəbul edilərsə, onda həmin şəxsə (əgər onun buna maddi durumu imkan vermirsə) mümkün qədər tez hüquqi yardım təqdim olunmalıdır.

11. Barəsində məhkəməyədək həbs olunması haqqında qərar qəbul olunan hər bir kəs bu qərara qarşı şikayət vermək və həbsdən azad olunmasını tələb etmək hüququna malik olmalıdır.

12. Barəsində məhkəməyədək həbs olunması haqqında qərar qəbul edilmiş şəxs öz hüquqları haqqında, xüsusi ilə nümayəndə, hüquqi yardım, şikayət etmək və azadlığını tələb etmək hüququ haqqında məlumatlandırılmalıdır.

123. Məhkəməyədək həbs 3-cü prinsipdə təsbit edilmiş məqsədlərin tələb etdiyindən artıq olmamalıdır, habelə əgər məhkəməyədək həbsdə keçirilən müddət həmin şəxsin doğrudan da təqsirli olaraq çəkkə biləcəyi müddətə uyğun gəlmirsə bu müddət davam etdirilməməlidir.

14. Məhkəməyədək həbsə alma qanunla və ya məhkəmə hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunan qısa intervallar daxilində nəzərdən keçirilir. Belə bir gözdən keçirmə zamanı şəxsin həbsə alındığı andan baş verən bütün dəyişikliklər nəzərə alınmalıdır.

III. Alternativ tədbirlərə tətbiq edilən prinsiplər

15. Məhkəmə hakimiyyəti orqanı məhkəməyədək həbsə almanın aradan qaldırılması imkanını öyrənərkən aşağıdakıları nəzərdə tutan bütün mümkün alternativ tədbirləri nəzərdən keçirməlidir:

müvafiq şəxsin lazım olduqda, məhkəmə hakimiyyəti orqanına gəlməsi və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olmamaq üçün verdiyi söz;

məhkəmə hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi şərtlərlə konkret ünvanda (məsələn , evdə zəmanət altında, həddi-buluğa çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi müəssisələrdə və sair) yaşaması tələbi;

müəyyən yerdə və ya rayonda icazə olmadan tək qalması, yaxud görünməsi;

bəzi orqanlar (məsələn, məhkəmə, polis və sair) qarşısında vaxtaşırı hesabat verməsi haqqında əmr;

şəxsiyyətini təsdiq edən pasportun və digər sənədlərin əlindən alınması;

maddi durumu nəzərə alınmaqla müvafiq şəxsin girov verilməsi;

məhkəmə hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən təşkilatın yardımı və ya nəzarəti .

Belə tədbirlər barədə müvafiq şəxsə yazılı bildiriş göndərilərkən ona dəqiq izah edilir ki, onların şərtləri pozularsa, o, həbs edilə bilər.

Belə alternativ tədbirlərə məruz qalan şəxs həmçinin məhkəməyədək həbsə alınmış şəxsin malik olduğu üstünlüklərə də malik olmalıdır.

IV. İstintaq və məhkəmə araşdırılmasına tətbiq edilən prinsiplər

Məhkəməyədək həbsdə olan şəxsə qarşı istintaq iddiaları və məhkəmə araşdırılmasında əvvəlki prosesual hərəkətlər həbs müddətini maksimum azaltmaq üçün qısa müddət ərzində həyata keçirilməlidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün hər cür səy göstərmək lazımdır. Araşdırmaların aparılması və müvafiq şəxsin məhkəməyə verilməsi zamanı bu işlə məşğul olan hakimiyyət orqanları həbsdə olan müvafiq şəxslərin işlərinə üstünlük verməlidirlər, yəni ilk növbədə onların işləri ilə məşğul olmalıdırlar.

17. Məhkəməyədək həbsdə keçirilən müddət məhkəmə hökmünün müəyyən etdiyi ümumi müddətdən çıxarılmalıdır.

18. Məhkəməyədək həbsdə olmuş, nəticədə isə mühakimə edilməmiş şəxslərə kompensasiya verilməsi sxeminin işlənilib hazırlanmasına diqqət yetirmək lazımdır.

III HİSSƏ

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ MƏHKƏMƏSİNİN

QƏRARLARI

BİRİNCİ SEKSIYA

QARAYEV AZƏRBAYCANA QARŞI MƏHKƏMƏ İŞİ

(Ərizə № 53688/08)

QƏRAR STRASBURQ

10 iyun 2010-cu il Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən hallarda qəti qərara çəvriləcəkdir. O, redaktə xarakterli dəyişikliklərə məruz qala bilər.

Qarayev Azərbaycan qarşı məhkəmə işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Birinci Seksiya),

hakimlər:

Kristos Rozakis (*Christos Rozakis*), sədr,

Nina Vayiç (*Nina Vajić*),

Xanlar Hacıyev (*Khanlar Hajiyev*),

Din Spilmann (*Dean Spielmann*),

Sverre Erik Yebens (*Sverre Erik Jebens*),

Corcio Malinverni (*Giorgio Malinverni*),

George Nikolau (*George Nicolaou*),

habelə Seksiyanın katibi Søren Nilsendən (*Søren Nielsen*) ibarət tərkibdə Palatada iclas keçirərək,

20 may 2010-cu ildə qapalı müşavirə keçirərək,

həmin tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı qərarı elan edir:

PROSEDUR 1.

İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən Özbəkistan vətəndaşı cənab Şaiq Qarayev (“ərizəçi”) tərəfindən 7 noyabr 2008-ci ildə Məhkəməyə təqdim edilmiş Azərbaycan Respublikasına qarşı ərizə (№ 53688/08) əsasında başlanmışdır.

2. Ərizəçini Bakıda vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan xanım L. Mədətli, cənab Ə. Əliyev və cənab M. Baxışov təmsil etmişlər. Azərbaycan Hökumətini (“Hökumət”) onun nümayəndəsi cənab Ç. Əsgərov təmsil etmişdir.

3. Ərizəçi konkret olaraq iddia etmişdir ki, onun Özbəkistana ekstradisiyası Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulmasına səbəb olacaq və o, işgəncə və ya pis rəftar riski ilə əlaqədar olaraq ekstradisiyasına etiraz etmək üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmayıb. O, həmçinin iddia etmişdir ki, ekstradisiya olunana qədər həbsdə saxlanması qanunsuz olub və həbsdə saxlanılmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən baxılması imkanı mövcud olmayıb, bununla da Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (f) və 4-cü bəndləri pozulub.

4. 7 noyabr 2008-ci ildə Palatanın sədri cavabdeh Hökumətə bildirmişdir ki, ərizəçi əlavə məlumat verilməyənə qədər Özbəkistana ekstradisiya olunmamalıdır (Məhkəmə Reqlamentinin 39-cu Qaydası).

5. 8 iyun 2009-cu ildə Birinci Seksiyanın sədri ərizə barədə Hökumətə məlumat verməyi qərara almışdır. Həmçinin qərara alınmışdır ki, ərizəyə mahiyyəti üzrə baxılması onun qəbul edilənliyinə baxılması ilə eyni vaxtda keçirilsin (29-cu maddənin 3-cü bəndi).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

6. Ərizəçi 1981-ci ildə Buxarada (Özbəkistan) anadan olub və hazırda Özbəkistana ekstradisiya olunacağını gözlədiyi müddətdə Bakıdakı saxlanma müəssisində saxlanılır. Onun

həqiqi (etibarlı) Özbəkistan pasportu var və həm Azərbaycanın, həm də Özbəkistanın hakimiyyət orqanları tərəfindən Özbəkistan vətəndaşı sayılır. Lakin ərizəçi Azərbaycan vətəndaşı olduğunu da iddia edir (aşağıya bax).

7. Ərizəçinin atası, etnik mənşəcə azərbaycanlı olan Firudin Qarayev 1953-cü ildə Beyləqanda (Azərbaycan) anadan olub. Ərizəçinin anası, etnik mənşəcə özbək olan Olima Qarayeva 1960-cı ildə Buxarada (Özbəkistan) anadan olub. Ərizəçinin Ceyhun Qarayev adlı böyük qardaşı və Nərgiz Qarayeva adlı kiçik bacısı var. Aşağıda təsvir edilən hadisələr baş verən zaman ailə Buxarada (Özbəkistan) yaşayırdı.

A. Ərizəçi və ailəsi ilə bağlı ilkin cinayət icraatı

1. İlkin həbs və pis rəftar

8. 21 dekabr 2000-ci ildə ərizəçinin bütün ailəsi, o cümlədən özü və o vaxt on iki yaşında olan qızı Buxarada altı nəfəri öldürməkdə və cəsədlərini hissələrə bölməkdə şübhəli bilinərək həbs olundular. Belə görünür ki, həbsdən əvvəl Özbəkistanın hüquq-mühafizə orqanları ərizəçinin ailəsinin evində və evin yaxınlığındakı zibillikdə hissələrə bölünmüş insan cəsədlərinin qalıqlarını tapıblar. Ərizəçinin anası əsas şübhəli şəxs sayıldığı halda, digər ailə üzvləri iştirakçılıqda şübhəli bilinirdilər. Ərizəçi iddia edilən cinayətlər törədilən vaxt şəhərdən kənarında olduğunu iddia etdi.

9. İşin materiallarından görünür ki, onların həbsi Özbəkistanda kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən geniş işıqlandırılıb. Mediadakı məlumatlar ərizəçinin ailəsinin insan orqanlarının oğurluğu ilə və hətta adamyeyənliklə məşğul olduğu barədə yalan şayiələri də özündə ehtiva edib. Ərizəçinin atasının və uşaqlarının etnik mənşəyi də bir qayda olaraq qeyd edilib.

10. Ərizəçinin sözlərinə görə, həbsdə olduğu müddətdə o və ailəsinin bütün üzvləri onlardan etirafların alınması məqsədi ilə daim işgəncəyə və digər pis rəftar formalarına məruz qalıblar. Onlar əksər vaxtlarda ayrı-ayrı kameralarda saxlanılıblar. Ərizəçi məruz qaldığı pis rəftar növlərinin təfəsilatlarını təqdim edib, buraya digər pis rəftar növləri ilə yanaşı döymə, yeməkdən və içkidən məhrum etmə və boğma da daxil idi.

11. Belə görünür ki, ilk vaxtlar adamöldürmə ilə bağlı ərizəçiyə və ya onun ailə üzvlərinin çoxuna qarşı heç bir ittiham irəli sürülməyib və anası istisna olmaqla onların hamısı sübutların olmaması səbəbindən müxtəlif tarixlərdə azad edilib. Lakin azad edildikdən sonra ailənin bütün üzvləri (ərizəçinin qızı istisna olmaqla) müxtəlif əsaslarla yenidən həbs olunublar.

2. Ərizəçinin işi

12. Bir neçə gün həbsdə qaldıqdan sonra ərizəçi adamöldürmədə iştirakı ilə bağlı sübutların olmaması səbəbindən 26 dekabr 2000-ci ildə azad edilib. Lakin azad edildikdən cəmi bir neçə dəqiqə sonra ərizəçi küçədə digər polis əməkdaşları tərəfindən saxlanılıb və onlar onun şəxsiyyət sənədlərini istəyiblər. Ərizəçi polis məntəqəsinə aparılıb və orada bədənində axtarış aparıldıqdan sonra polislərin iddiasına görə ayaqqabılarında gizlədilmiş heroin tapıblar. Ərizəçi iddia etdi ki, narkotik vasitələr oraya polis tərəfindən atılıb, çünki o, cəmi bir neçə dəqiqə əvvəl azad edilmişdi və bu qədər qısa müddətdə, xüsusən də polisin törətdiyi pis rəftarın nəticələrindən əziyyət çəkdiyi və ilkin həbs zamanı ona yeməyə və içməyə heç nə verilmədiyi bir vəziyyətdə heroin alıb ayaqqabılarının altlığında gizlədə bilməzdi.

13. 30 aprel 2001-ci ildə Buxaranın Toxuculuq rayon məhkəməsi ərizəçini qanunsuz narkotik vasitələr saxlamaqda təqsirli bilərək dörd il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etdi. Bu icraat zamanı o, hüquqi yardımla təmin edilmədi.

14. Ərizəçi 2 avqust 2001-ci ildə prezidentin əfv fərmanından sonra azad edildi.

15. 27 noyabr 2001-ci ildə o, bacısı ilə Özbəkistanı tərk etdi və o vaxtdan Azərbaycanda yaşayır.

16. Bu arada Buxara vilayət məhkəməsinin 20 noyabr 2001-ci il tarixli qərarı ilə ərizəçi Özbəkistan Cinayət Məcəlləsinin 97-ci maddəsinin 2-ci bəndinə (ağırlaşdırıcı hallarla

adamöldürmə) və 134-cü maddəsinə (cəsədi təhqir etmə) əsasən altı nəfəri öldürməkdə və onların cəsədlərini hissələrə bölməkdə ittiham edildi. Bundan başqa, həmin qərarı ilə Buxara vilayət məhkəməsi həbs müddətini göstərmədən ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə göstəriş verdi.

17. 6 avqust 2002-ci ildə Buxara vilayət prokurorluğu ərizəçinin yaşadığı yeri tərk etdiyini müəyyən edərək ibtidai istintaqı dayandırdı və ərizəçinin istintaqın aparıldığı yerə gətirilməsini təmin etmək üçün onun barəsində axtarış elan etdi.

3. Ərizəçinin ailə üzvlərinin işləri

18. Ərizəçinin atası 29 dekabr 2000-ci ildə həbsdən azad edildi, amma elə həmin gün ərizəçinin ikinci həbsinin hallarına oxşar şəraitdə üstündə heroin olduğu iddia edilərək yenidən həbs edildi. 20 noyabr 2001-ci ildə Buxara vilayət məhkəməsi onu narkotik vasitə saxlamaqda və bəzi digər cinayətlərdə təqsirli bilərək on bir il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etdi.

19. Həmin gün, 20 noyabr 2001-ci ildə Buxara vilayət məhkəməsi ərizəçinin anasını və qardaşını altı nəfəri öldürməkdə və cəsədlərini hissələrə bölməkdə təqsirli bilərək Özbəkistan Cinayət Məcəlləsinin 97-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və 134-cü maddəsinə əsasən on beş il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etdi. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçinin anası, böyük oğlunun köməyi ilə, qurbanların hesabına varlanmaq məqsədi ilə tanışının ailəsini evinə dəvət edib, zəhərləyib və öldürüb, sonra isə onlardan yaxa qurtarmaq asan olsun deyərək cəsədləri doğrayıb və ya digər formada hissələrə ayırıb.

20. 2004-cü ilin aprelində ərizəçinin atası həmçinin Özbəkistan Cinayət Məcəlləsinin 97-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və 134-cü maddəsinə əsasən məhkum edildi. Müəyyən edildi ki, o, qurbanların öldürülməsində və cəsədlərinin hissələrə bölünməsində arvadına və böyük oğluna kömək edib. Bir sıra apellyasiya şikayətlərindən sonra onun barəsində 97-ci maddənin 2-ci bəndi üzrə çıxarılmış ittiham hökmü ləğv olundu, 134-cü maddə üzrə çıxarılmış ittiham hökmü isə qüvvədə saxlanıldı və əvvəlki məhkumluğu nəzərə alınaraq, o, ümumilikdə on iki il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildi.

21. Ərizəçinin qardaşı 12 fevral 2008-ci ildə həbsxanada ürək və ağciyər nasazlığından öldü. Ərizəçinin sözlərinə görə, qardaşının ölümü uzun illər məruz qaldığı pis rəftarın nəticəsi idi.

22. Ərizəçinin atası prezidentin əfv fərmanından sonra 2008-ci ilin mayında həbsxanadan azad edildi və Azərbaycana köçdü.

23. Ərizəçinin anası da prezidentin əfv fərmanından sonra 2008-ci ilin oktyabrında həbsxanadan azad edildi və 2008-ci ilin noyabrında Azərbaycana köçdü.

B. Ərizəçinin ekstradisiyası ilə bağlı icraat

24. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ərizəçi 27 noyabr 2001-ci ildən Azərbaycanda yaşayırdı. İşin materiallarından belə görünür ki, ərizəçi Azərbaycan ərazisinə Özbəkistan pasportu ilə qanuni şəkildə daxil olub. Lakin onun Azərbaycanda yalnız doxsan gün müddətində qalmaq hüququ olub və belə görünür ki, bundan sonra o, yaşayış icazəsi olmadan orada yaşamaqda davam edib.

25. 9 aprel 2008-ci ildə ərizəçi Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarının qəbul etdiyi axtarış orderi əsasında Beyləqanda polis tərəfindən həbs edildi.

26. 10 aprel 2008-ci ildə Beyləqan rayon məhkəməsi ərizəçinin ekstradisiya olunması məqsədi ilə onun həbsi barədə qərar çıxardı. Beyləqan rayon məhkəməsi bu qərarında Buxara vilayət məhkəməsinin 20 noyabr 2001-ci il tarixli həbs qərarına istinad etdi və həmin məhkəmənin gəldiyi nəticələri təsdiq etdi. Həbsdə saxlanmanın konkret müddəti göstərilmədi və qeyd edildi ki, ekstradisiya qərarı qəbul edilənə qədər ərizəçi həbsdə saxlanılacaq. Beyləqan rayon məhkəməsinin qərarı çıxarılandan sonra üç gün ərzində həmin qərardan şikayət verilə bilərdi. Lakin ərizəçi bu qərardan şikayət vermədi.

27. 2 may 2008-ci ildə Özbəkistan Respublikası baş prokurorunun müavini Mülki, ailə və cinayət işlərində hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 22 yanvar 1993-cü il tarixli MDB Konvensiyasına (“1993-cü il tarixli Minsk Konvensiyası”) istinad edərək ərizəçinin ekstradisiyası barədə rəsmi müraciət etdi.

28. 18 iyun 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru 1993-cü il tarixli Minsk Konvensiyası əsasında ərizəçinin Özbəkistana ekstradisiyası barədə qərar qəbul etdi. Qərarla digər məsələlərlə yanaşı deyilirdi ki, Özbəkistan hakimiyyət orqanlarının təqdim etdiyi məlumatlara görə, ərizəçi Özbəkistan vətəndaşı idi və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin aldığı məlumatlara görə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında Qanuna əsasən, o, Azərbaycan vətəndaşı sayılmırdı.

29. 29 iyul 2008-ci il tarixli məktubla Azərbaycan Respublikasının baş prokurorluğu Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarından xahiş etdi ki, ərizəçinin cinayət işi ilə bağlı zəmanətlər versinlər. Özbəkistan baş prokurorunun müavini tərəfindən imzalanmış 29 iyul 2008-ci il tarixli məktubla Özbəkistanın hakimiyyət orqanları zəmanət verdilər ki, ərizəçinin cinayət işində hər hansı siyasi və ya milli motiv yoxdur, ərizəçi işgəncəyə və ya hər hansı digər formada qeyri-insani rəftara məruz qalmayacaq və ərizəçinin müdafiə hüquqları təmin ediləcək. Məktubda deyilirdi ki, 1 yanvar 2008-ci ildə qüvvəyə minmiş 11 iyul 2007-ci il tarixli qanunla Özbəkistanda ölüm cəzası ləğv olunub. Həmçinin əlavə edilirdi ki, cəzasını çəkdikdən ərizəçinin Özbəkistanı tərk etməsinə icazə veriləcək və o, Azərbaycan Respublikasının razılığı olmadan üçüncü dövlətə təhvil verilməyəcək.

30. Daha sonra ərizəçi iki ayrıca məhkəmə icraatına başladı və onların vasitəsilə ekstradisiya qərarının ləğvinə nail olmağa cəhd etdi.

1. Ərizəçinin vətəndaşlığı ilə bağlı mülki icraat

31. Azərbaycana qayıtdıqdan sonra ərizəçinin atası Beyləqanda (Azərbaycan SSR-də) doğulması və 1975-ci ilədək Azərbaycan SSR-də yaşaması faktı əsasında Azərbaycan vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsini almaq üçün müraciət etdi. 9 avqust 2008-ci ildə ərizəçinin atasına onun vətəndaşlığını təsdiq edən şəxsiyyət vəsiqəsi verildi.

32. 9 aprel 2008-ci ildə həbs olunduqdan sonra öz nümayəndəsi vasitəsilə ərizəçi atasının Azərbaycan vətəndaşı olması əsasında Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsini almaq üçün müraciət etdi. Onun ərizəsi rədd edildi, çünki o, şəxsiyyət vəsiqəsi almaq üçün şəxsən müraciət etməli idi.

33. Naməlum tarixdə ərizəçi Abşeron rayon məhkəməsində iddia qaldıraraq xahiş etdi ki, məhkəmə Abşeron rayon polis idarəsinə ona Azərbaycan vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi barədə göstəriş versin. 26 sentyabr 2008-ci ildə Abşeron rayon məhkəməsi ərizəçinin xahişini təmin edərək qeyd etdi ki, daxili qanunvericiliyə əsasən ərizəçi qan qohumluğu əsasında Azərbaycan vətəndaşı sayılır və Abşeron rayon polis idarəsinə tapşırıq verdi ki, ona şəxsiyyət vəsiqəsi versin.

34. Bu qətnamənin əsasında və onun qanuni qüvvəyə minməsinə qədər 2 oktyabr 2008-ci ildə ərizəçiyə 2 noyabr 2008-ci ilədək qüvvədə olan müvəqqəti şəxsiyyət sənədi verildi. Belə görünür ki, aşağıda qeyd edilən şikayətlərdən sonra bu müvəqqəti şəxsiyyət sənədinin qüvvədə olma müddəti uzadılmayıb və ərizəçiyə Azərbaycan vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi verilməyib.

35. Abşeron rayon polis idarəsi 26 sentyabr 2008-ci il tarixli qətnamədən şikayət verərək qeyd etdi ki, ərizəçi Özbəkistan vətəndaşdır və Azərbaycan vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsini almaq üçün onun müraciətinin yeganə səbəbi ekstradisiyadan yaxa qurtarmaqdır.

36. 28 noyabr 2008-ci ildə Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi Abşeron rayon məhkəməsinin 26 sentyabr 2008-ci il tarixli qətnaməsini ləğv edərək müəyyən etdi ki, ərizəçi xarici vətəndaşdır və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında Qanuna əsasən ərizəçiyə Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən Azərbaycan vətəndaşlığı verilməyənə qədər ona Azərbaycan vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi verilə bilməz.

37. 19 yanvar 2009-cu ildə ərizəçi Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin 28 noyabr 2008-ci il tarixli qərarından kassasiya şikayəti verdi. 11 mart 2009-cu ildə Ali Məhkəmə bu şikayəti rədd etdi və 28 noyabr 2008-ci il tarixli qərarı qüvvədə saxladı.

2. 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarından şikayətlər və ərizəçinin ekstradisiya olunana qədər həbsdə saxlanması

38. 1 avqust 2008-ci ildə (əlavə sənədlərlə birlikdə 11 avqust 2008-ci ildə) ərizəçi 10 aprel 2008-ci il tarixli həbs qərarından və 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarından Səbail rayon məhkəməsinə şikayət etdi. Bu şikayətində o, digər məsələlərlə yanaşı iddia etdi ki: a) daxili qanunvericiliyə əsasən onun həbsdə saxlanması heç bir əsası yoxdur və 10 aprel 2008-ci il tarixli həbs qərarı ilə onun qeyri-müəyyən müddətə həbsdə saxlanılmasına qanunsuz olaraq sanksiya verilib; b) Özbəkistana ekstradisiya olunacağı təqdirdə bilavasitə işgəncəyə və digər pis rəftar formalarına məruz qalma riski ilə üzləşəcək; c) hakimiyət orqanlarının ona vətəndaşlıq sənədləri verməkdən qanunsuz olaraq imtina etdiklərinə baxmayaraq, o, daxili qanunvericiliyə əsasən qan qohumluğuna görə (Azərbaycan vətəndaşının oğlu olaraq) Azərbaycan vətəndaşıdır və buna görə də onun xarici ölkəyə ekstradisiyası Azərbaycan qanunvericiliyinə və Minsk Konvensiyasına ziddir.

39. 3 oktyabr 2008-ci ildə Səbail rayon məhkəməsi ərizəçinin Azərbaycan vətəndaşlığı almaq barədə iddiasını təmin etmiş Abşeron rayon məhkəməsinin 26 sentyabr 2008-ci il tarixli qətnaməsini nəzərə alaraq (baxmayaraq ki, Abşeron rayon məhkəməsinin qətnaməsi qüvvəyə minməmişdi, həmin vaxt o, hələ Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi tərəfindən ləğv olunmamışdı), baş prokurorun 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarını ləğv etdi. Səbail rayon məhkəməsi qeyd etdi ki, baş prokurorluq bu qərardan üç gün müddətində şikayət verə bilər və həmin şikayətin verilməsinə vaxt cəhətdən imkan yaratmaq üçün qərara aldı ki, ərizəçi qərar çıxarıldıqdan yeddi gün sonra (10 oktyabr 2008-ci ildə) azad edilsin.

40. Ərizəçi 3 oktyabr 2008-ci il tarixli qərar çıxarıldıqdan yeddi gün sonra, 10 oktyabr 2008-ci ildə azad edilmədi.

41. 10 oktyabr 2008-ci ildə baş prokurorluq Səbail rayon məhkəməsinin 3 oktyabr 2008-ci il tarixli qərarından şikayət verdi. Şikayətlə birlikdə üç günlük şikayət müddətinin bərpası barədə vəsatət də verilmişdi, çünki baş prokurorluq 8 oktyabr 2008-ci ilədək qərarı almamışdı. Ərizəçi etiraz edərək bildirdi ki, həbs qətimkan tədbiri barədə məhkəmə qərarlarından cinayət təqibi orqanının verdiyi şikayətlərə münasibətdə cinayət prosessual qanunvericiliyi buraxılmış üç günlük müddətin bərpasına icazə vermir. Ərizəçi həmçinin iddia etdi ki, üç günlük şikayət müddətinin bərpası barədə vəsatət əsassız idi, çünki 3 oktyabr 2008-ci il tarixli qərar elan olunan vaxt baş prokurorluğun nümayəndəsi məhkəmə zalında idi.

42. 13 oktyabr 2008-ci ildə şikayət müddətinin bərpası barədə vəsatət təmin edildi və baş prokurorluğun şikayəti qəbul olundu.

43. 23 oktyabr 2008-ci ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Səbail rayon məhkəməsinin 3 oktyabr 2008-ci il tarixli qərarını ləğv etdi. Bakı Apellyasiya Məhkəməsi qərara aldı ki, ərizəçi Özbəkistan vətəndaşıdır və formal olaraq ona Azərbaycan vətəndaşlığı verilə bilməz. O, qeyd etdi ki, ərizəçinin vətəndaşlıq barədə aşağıda məhkəmələrə verdiyi iddialarda Abşeron rayon məhkəməsinin 26 sentyabr 2008-ci il tarixli qətnaməsinə istinad edilməsi düzgün deyil, həmin qətnamə qüvvəyə minməyib. Buna görə də Bakı Apellyasiya Məhkəməsi 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarını qüvvədə saxladı və ərizəçinin azad edilməsi barədə Səbail rayon məhkəməsinin qərarını ləğv etdi. Lakin Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında ərizəçinin ekstradisiya olunacağı təqdirdə ona qarşı işgəncə və ya pis rəftar riskinin mövcudluğu barədə və ekstradisiya məqsədi ilə həbsdə saxlanması qanuniliyi haqqında bir söz deyilmədi.

44. Daxili qanunvericiliyə əsasən Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 23 oktyabr 2008-ci il tarixli qərarından şikayət verilə bilməzdi.

45. İşin materiallarından belə görünür ki, 28 noyabr 2008-ci ildə ərizəçi qaçqın statusu almaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Azərbaycandakı ofisinə müraciət edib. Lakin görünür, bu müraciətinə heç bir cavab almayıb.

II. MÜVAFİQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası

46. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 46-cı maddəsində (III bənd) deyilir:

“Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. ...”

B. Cinayət Prosesual Məcəlləsi (CPM)

1. Cinayət prosesində müttəhimlərə tətbiq edilən həbs qətimkan tədbiri ilə və cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərindən və qərarlarından şikayətlərlə bağlı CPM-in ümumi müddəaları

47. Həbs qətimkan tədbiri barədə qərar məhkəmə tərəfindən çıxarılır. Məhkəmənin həbs qətimkan tədbiri barədə qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verə bilər və sonuncunun bu məsələ barədə qərarı qətidir (157.6-cı maddə). Cinayət prosesində müttəhimlərin həbsdə saxlanma müddətlərinə avtomatik olaraq yenidən baxılır və həmin müddətlər ittihamların ağırlığından asılı olaraq müəyyən edilmiş konkret həddi aşma bilməz (158-159-cu maddələr).

48. CPM-in LII fəslində cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərindən və ya qərarlarından cinayət prosesinin iştirakçılarının məhkəməyə şikayət etməsi qaydası təsbit olunur. 449-cu maddədə nəzərdə tutulur ki, təqsirləndirilən (və ya şübhəli) şəxs, yaxud onun vəkili cinayət təqibi orqanlarının digər hərəkətləri və ya qərarları ilə yanaşı tutulma və ya həbsdə saxlanılma barədə hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət edə bilərlər. Cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyini araşdıran hakim onları qanunsuz hesab etdiyi təqdirdə ləğv edə bilər (451-ci maddə).

2. CPM-in ekstradisiya ilə bağlı müddəaları

49. CPM-in LVII fəslində cinayət işlərində hüquqi yardım məsələsinə toxunulur. 495.1-ci maddədə nəzərdə tutulur ki, xarici dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanından hər hansı şəxsin verilməsi barədə xahişi və onun həbsə alınması haqqında qərarın surətini aldıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanı zərurət olduqda şəxsin verilməsi haqqında qərar qəbul edilənədək onun tutulması və həbsə alınması üçün tədbirlər görə bilər. 496.1-ci maddədə nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan şəxs onun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və ya hökmün icra edilməsi üçün CPM-in 496.2-496.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblərin yerinə yetirilməsinin zəruriliyi nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasının cinayət təqibi orqanı tərəfindən xarici dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanının həmin şəxsin verilməsi xahişi ilə rəsmi müraciəti əsasında verilir.

50. Ekstradisiya məqsədi ilə həbsə alınmış şəxs cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərindən məhkəmələrə şikayət edə bilər. Bu şikayətə CPM-in 442-454-cü maddələrində nəzərdə tutulan qaydada (LII fəsil, yuxarıya bax) baxılır (495.5-ci maddə). 497.2-ci maddədə nəzərdə tutulur ki, “verilməsi haqqında qərar qəbul edilənədək həbsə alınmış” şəxs Azərbaycan Respublikasının cinayət təqibi orqanı onun verilməsinin qeyri-mümkünlüyü və ya verilməsindən imtina haqqında qərar qəbul etdikdə dərhal azad edilməlidir.

C. Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında 15 may 2001-ci il tarixli Qanun

51. Ekstradisiya haqqında 15 may 2001-ci il tarixli Qanunda şəxsin xarici dövlətə ekstradisiyası ilə bağlı məsələlərə toxunulur. Bu Qanuna əsasən, Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə xarici dövlətin sorğusu əsasında şəxsin verilməsi məsələsinə baxır (8.1-ci maddə). Ağır

cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmənin şəxsin verilməsi haqqında qərarından cinayət prosessual qanunvericiliyinin müddəalarına uyğun olaraq şikayət verilə bilər (8.2-ci maddə).

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

A. Mülki, ailə və cinayət işlərində hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 22 yanvar 1993-cü il tarixli MDB Konvensiyası ("1993-cü il tarixli Minsk Konvensiyası")

52. Bu Konvensiya 22 yanvar 1993-cü ildə Minskə imzalanıb və həm Azərbaycan, həm də Özbəkistan onun iştirakçılarıdır.

53. 1993-cü il tarixli Minsk Konvensiyasının 58-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, ekstradisiya barədə müraciətə, digər sənədlərlə yanaşı, həbs haqqında qərar əlavə edilməlidir (58-ci maddənin 2-ci bəndi). Ekstradisiya barədə müraciət alındıqdan sonra müraciət edilən dövlət dərhal barəsində ekstradisiya müraciətinin edildiyi şəxsin axtarılması və həbsi üçün tədbirlər görməlidir, ekstradisiyanın mümkün olmadığı hallar istisna təşkil edir (60-cı maddə).

54. Müvafiq vəsatət olarsa, barəsində ekstradisiya müraciətinin edildiyi şəxs ekstradisiya müraciəti alınmazdan əvvəl də həbs oluna bilər. Vəsatətdə həbs qərarına istinad edilməli və sonradan şəxsin verilməsi barədə müraciət ediləcəyi göstərilməlidir (61-ci maddənin 1-ci bəndi). Şəxs ekstradisiya müraciəti alınmazdan əvvəl həbs edildikdə, müraciət etmiş dövlətə dərhal məlumat verilməlidir (61-ci maddənin 3-cü bəndi).

55. Həbsdən sonra qırx gün ərzində ekstradisiya barədə müraciət alınmadıqda 61-ci maddə əsasında həbs olunmuş şəxs azad edilməlidir (62-ci maddənin 1-ci bəndi).

56. Ekstradisiya və cinayət təqibinə aid məsələlərlə bağlı əlaqələrə görə iştirakçı dövlətlərin baş prokurorları məsuliyyət daşıyırlar (80-ci maddə).

B. Özbəkistanda insan hüquqlarının vəziyyətinə dair müvafiq sənədlər

57. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) İnsan Hüquqları üzrə Komissiyasının 2002/38 sayılı qətnaməsinə uyğun olaraq təqdim etdiyi hesabatında (E/CN.4/2003/68/Add.2) İştəgəncələr üzrə Xüsusi Məruzəçi Teo van Boven Özbəkistandakı vəziyyəti aşağıdakı kimi təsvir edib:

“68. Xüsusi Məruzəçi öz missiyası zamanı xüsusən aşkar qorxuları ucbatından anonim qalmalarını xahiş edən və bununla da bu iddiaları irəli sürməkdə heç bir şəxsi mənfəət güdməyən şəxslərdən aldığı çoxsaylı ifadələrin (həbsxanada bir sıra ölüm halları da daxil olmaqla) əsasında hesab edir ki, işgəncə və ya buna bənzər pis rəftar növləri, İştəgəncələr Əleyhinə Komitənin verdiyi anlayışda göstərildiyi kimi, sistemativ hal alıb. Baxmayaraq ki, yalnız az sayda işgəncə halları tam əminliklə sübut edilə bilər, toplanmış çoxsaylı ifadələrdə işgəncə metodlarının və işgəncələrin törədildiyi yerlərin və şəraitin təsviri o qədər üst-üstə düşür ki, istintaq prosesində işgəncənin geniş yayıldığı və davamlı xarakter aldığı inkar edilə bilməz. Xüsusi Məruzəçi həmçinin qeyd edir ki, işgəncə və digər pis rəftar formaları, görünür, heç bir fərq qoyulmadan, ciddi cinayətlər kimi təsvif olunan fəaliyyətlərdə, məsələn, dövlət maraqlarına qarşı hərəkətlərdə ittiham olunan şəxslərə, habelə xırda cinayətkarlara və digərlərinə qarşı tətbiq edilir.

58. 2005-ci ilin martında BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt əsasında təqdim edilmiş Özbəkistanın ikinci dövrü hesabatını nəzərdən keçirdi və aşağıdakı qeydləri (CCPR/CO/83/UZB) qəbul etdi:

“11. Komitə tutulmuş şəxslərə qarşı işgəncə və pis rəftardan geniş istifadə olunması ilə və belə hərəkətlərə görə az sayda rəsmi şəxslərin ittiham olunması, cinayət təqibinə məruz qalması və məhkum olunması ilə bağlı məlumatlardan narahatdır. O da əlavə narahatlıq doğuran məsələdir ki, nümayəndə heyətinin qeyd etdiyi kənar şəxslərin iştirakı ilə aparılan az sayda təhqiqatlar istisna olmaqla, işgəncənin və ya pis rəftarın baş verməməsini təmin etmək üçün polis məntəqələrində və digər saxlanma yerlərində müstəqil araşdırmalar aparılmır...

15. Komitə qeyd edir ki, daxili qanunvericiliyə əsasən fərdlər tutulan zaman vəkillə görüşmək hüququna malik olsalar da, təcrübədə bu hüquqa çox vaxt əməl olunmur...

16. Komitənin bu məsələdə də narahatlığı qalır ki, məhkəmə hakimiyyəti tam müstəqil deyil və hər beş ildən bir hakimlərin təyin olunmasına hakimiyyətin icra qanadı tərəfindən nəzarət edilir...”

59. 2006-cı ildə “Özbəkistanda insan hüquqlarının vəziyyəti” adlı hesabatında (A/61/526) BMT-nin Baş katibi Özbəkistandan ekstradisiya olunan və ya xaric edilən şəxslərin taleyi ilə bağlı narahatlığını ifadə edib:

“48. İnsan Hüquqları Komitəsi 31 mart 2005-ci il tarixli yekun qeydlərində (CCPR/OP/83/UZB) belə bir narahatlığını yenə də ifadə edib ki, məhkəməyə qədər həbsdə saxlanma zamanı alınan etiraflar əsasında məhkum olunma hallarının sayı çoxdur, iddia edildiyinə görə, həmin etiraflar Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 7-ci maddəsinə zidd olaraq alınır. Komitə Özbəkistanın Cinayət Məcəlləsində işgəncəyə verilən anlayışdan narahatlığını ifadə edib. Bundan əlavə, Komitə tutulmuş şəxslərə qarşı işgəncə və pis rəftardan geniş istifadə olunması ilə və belə hərəkətlərə görə az sayda rəsmi şəxslərin ittiham olunması, cinayət təqibinə məruz qalması və məhkum olunması ilə bağlı məlumatlardan narahat olduğunu qeyd edib. Özbəkistan Hökuməti Komitənin sorğusu əsasında 26 aprel 2006-cı ilədək bu məsələlərlə bağlı tədbirlərə dair informasiya təqdim etməli idi. İndiyə qədər İnsan Hüquqları Komitəsinə belə informasiya hələ də təqdim edilməyib”.

60. 2007-ci ilin noyabrında BMT-nin İşgəncələr Əleyhinə Komitəsi Özbəkistanın üçüncü dövrü hesabatını (CAT/C/UZB/3) nəzərdən keçirdi və digər rəylərlə yanaşı aşağıdakı yekın rəylərini (CAT/C/UZB/CO/3) qəbul etdi:

“6. Aşağıdakılar Komitədə narahatlıq doğurur:

a) çox vaxt cinayət prosesində istifadə etmək üçün etiraflar və ya məlumatlar almaqdan ötrü hüquq-mühafizə və istintaq əməkdaşları tərəfindən, yaxud onların təhriki və ya razılığı ilə törədilən işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərindən gündəlik fəaliyyətlərdə istifadə barədə çoxsaylı, davamlı və ziddiyyətli məlumatlar;

b) belə aktların adətən formal ittihamlar irəli sürülməzdən əvvəl və tutulmuş şəxsin fundamental təminatlardan, xüsusən vəkillə görüşmək hüququndan məhrum olduğu məhkəməyəqədər həbs müddətində baş verdiyi barədə mötəbər hesabatlar. Məlumatlara görə, dərc olunmuş qanunlara zidd olan prosedurlara icazə verən daxili normativ aktlardan istifadə praktikada bu vəziyyəti daha da kəskinləşdirir;

c) Konvensiyanı pozuntuları barədə bu cür məlumatlarla bağlı dərhal və qərəzsiz araşdırmaların aparılmaması...

9. Komitə həmçinin mötəbər məlumatlar alıb ki, xaricdə sığınacaq axtaran və ölkələrinə qaytarılan bəzi şəxslər naməlum yerlərdə həbsdə saxlanılır və ola bilsin ki, Konvensiyanın pozuntularına məruz qalırlar...

11. Komitə hələ də narahatdır ki, vəziyyətin yaxşılaşdırılması barədə məlumatlara baxmayaraq, həbsxanada pis rəftar və çoxlu ölüm halları barədə çoxsaylı məlumatlar var, iddialara görə, ölüm hallarının bəziləri işgəncə və ya pis rəftardan sonra baş verib...”

61. “Geriye yol yoxdur: Özbəkistanda işgəncə və pis rəftar” adlı noyabr 2007-ci il tarixli hesabatında “Human Rayts Votç” (*Human Rights Watch*) təşkilatı aşağıdakı təhlili təqdim edir:

“Məhbusları qorxutmaq, onların idarəsini qırmaq və onları etirafa və ya ifadə verməyə məcbur etmək üçün uzunmüddətli döymə halları polis və təhlükəsizlik qüvvələrinin nümayəndələri tərəfindən istifadə edilən adi metodlardan biridir. Onlar çox vaxt tutulmuş şəxsləri əlləri, yumruqları və ayaqları ilə

vurmağa başlayır, sonra isə dəyənəklərdən, dolu su butulkalarından və müxtəlif digər vasitələrdən istifadə etməklə bu işi davam etdirirlər...

Bir neçə şəxs məlumat verdi ki, onlara elektroşoklar vasitəsilə işgəncə verilib, yaxud onlar polis tərəfindən məcbur ediliblər ki, başqalarına bu cür işgəncə verilməsinə baxsınlar...

Polis və təhlükəsizlik qüvvələrinin əməkdaşları bəzən məhbusların boğulması effektini yaratmaq üçün əleyhqazlardan və ya plastik kisələrdən istifadə edirlər. Köhnə üslublu əleyhqazı zorla qurbanın (bəzi hallarda qurban qandallarla stula bağlanır) başına keçirəndən sonra oksigen təchizatı kəsilir...”

62. ABŞ Dövlət Departamentinin ölkələrdə insan hüquqları ilə bağlı mövcud praktikaya dair 2008-ci il tarixli hesabatında (25 fevral 2009-cu ildə dərc olunub) Özbəkistanla bağlı aşağıdakı informasiya təqdim edilir:

“Konstitusiya və qanunvericilik bu cür praktikaları qadağan etsə də, hüquq-mühafizə orqanlarının və təhlükəsizlik qüvvələrinin əməkdaşları tutulmuş şəxslərdən etiraflar və ya ittihamedicini məlumatlar almaq üçün onları bir qayda olaraq döyür və ya onlarla başqa formada pis rəftar edirlər. İşgəncə və pis rəftar həbsxanalarda, məhkəməyə qədər saxlanma yerlərində, yerli polis və təhlükəsizlik xidməti məntəqələrində adi haldır. Məlumat mənbələri məcburi psixiatriya müalicəsi də daxil olmaqla bir neçə tibbi xarakterli pis rəftar barədə məlumat veriblər.

“Human Rayts Votç” (HRV) təşkilatının və BMT-nin İşgəncələr Əleyhinə Komitəsinin (İƏK) noyabr 2007-ci il tarixli hesabatlarında bu qənaətə gəlinib ki, işgəncə və pis rəftar istintaq prosesində sistemativ haldır və BMT-nin Xüsusi Məruzəçisinin eyni nəticələrə gəldiyi işgəncələr barədə 2003-cü il tarixli hesabatından bəri vəziyyət yaxşılaşmayıb. İƏK-in hesabatında deyilir ki, işgəncə anlayışının elementlərinə aid olan Cinayət Məcəlləsinin 235-ci maddəsinə dəyişiklik edildiyinə baxmayaraq, pozuntulara görə cəzalar nadir hal olaraq qalır və cinayətlərin ağırlığını əks etdirmir...”

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 3-CÜ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

63. Ərizəçi şikayət etdi ki, ekstradisiya olunacağı təqdirdə Özbəkistanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən işgəncəyə və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalma riski ilə üzləşəcək, bu isə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozuntusunu təşkil edir. 3-cü maddədə deyilir:

“Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır”.

A. Şikayətin qəbul edilənliyi

64. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil. O daha sonra qeyd edir ki, şikayət hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

65. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçinin ekstradisiya olunacağı təqdirdə işgəncəyə, yaxud qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalacağına dair real risklə üzləşəcəyini düşünmək üçün əsaslı səbəblər yoxdur. Hökumət həmçinin bildirdi ki, Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarından zəmanətlər alıb ki, ərizəçi işgəncəyə, yaxud qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalmayacaq, yaxud ölüm cəzasına məhkum olunmayacaq. O, hesab etdi ki, bu zəmanətlərə güvənmək olar. Üstəlik, Hökumət bildirdi ki, Özbəkistanın hakimiyyət orqanları müvafiq

beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş bütün zəruri zəmanətləri veriblər. Hökumət iddia etdi ki, işgəncə və pis rəftar Özbəkistanın daxili qanunvericiliyi ilə və Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktla qadağan olunub, Özbəkistan isə həmin Paktın iştirakçısıdır.

66. Ərizəçi Özbəkistana ekstradisiya olunacağı real işgəncə və pis rəftar riski ilə üzləşəcəyini bildirərək iddia etdi ki, bu cür praktika Özbəkistanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən geniş istifadə olunur. Bu məsələ ilə bağlı o, BMT təsisatlarının və beynəlxalq QHT-lərin müxtəlif hesabatlarına istinad etdi. Ərizəçi Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarının zəmanətlərinin mötəbərliyinə güvənilməsinə etiraz etdi. Ərizəçi həmçinin bildirdi ki, o və ailəsinin bütün üzvləri əvvəllər Özbəkistanın hakimiyyət orqanları tərəfindən təqib olunublar və işgəncələrə, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalıblar. Bu iddiasının təsdiqi olaraq, o, Özbəkistanda pis rəftara məruz qaldıqları ilə bağlı ailə üzvlərinin təfəsilatlı məlumatlarını təqdim etdi.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

67. Məhkəmənin oturuşmuş presedent hüququ göstərir ki, iştirakçı dövlətin ekstradisiya haqqında qərarı, şəxsin ekstradisiya olunacağı təqdirdə göndəriləcəyi ölkədə 3-cü maddəyə zidd olan rəftara məruz qalacağına dair real risklə üzləşəcəyini düşünmək üçün əsaslı səbəblər olarsa, 3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş məsələni doğura və Konvensiya əsasında həmin dövlətin məsuliyyətinə səbəb ola bilər. Belə məsuliyyətin müəyyən edilməsi ekstradisiya üçün müraciət etmiş ölkədəki şəraitin Konvensiyanın 3-cü maddəsinin standartları baxımından qiymətləndirilməsini özündə ehtiva edir. Bununla belə, şəxsi qəbul edən ölkənin məsuliyyəti məsələsi nə beynəlxalq hüquq normaları, nə də Konvensiya və ya digər sənədlər əsasında yaranmır. Konvensiya əsasında yaranan və ya yarana bilən məsuliyyətə gəldikdə, söhbət şəxsi təhvil verən iştirakçı dövlətin məsuliyyətindən söhbət gedə bilər, bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, şəxsin qadağan olunmuş pis rəftara məruz qalması həmin dövlətin gördüyü tədbirin birbaşa nəticəsidir (bax: *Söriinq Birləşmiş Krallığa qarşı*, 7 iyul 1989-cu il, 90-91-ci bəndlər, A seriyaları, № 161).

68. Ərizəçinin ölkədən çıxarılacağı təqdirdə 3-cü maddə ilə qadağan olunan rəftara məruz qalacağına dair real risklə qarşılaşacağına sübut edilib-edilmədiyini müəyyən edərkən, Məhkəmə bu məsələni ona təqdim edilmiş bütün materialların, yaxud zərurət olduqda öz təşəbbüsü ilə əldə etdiyi materialların işığında qiymətləndirir (bax: *Kruz Varas və başqaları İsveçə qarşı*, 20 mart 1991-ci il, 75-ci bənd, A seriyaları, № 201). Hazırkı işə bənzər işlərdə Məhkəmə ərizəçini qəbul edən ölkədəki ümumi vəziyyəti və ərizəçinin şəxsi keyfiyyətlərini nəzərə almaqla ərizəçinin oraya göndərilməsinin öncədən görülə bilən nəticələrini qiymətləndirməlidir (bax: *Vilvaraca və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 30 oktyabr 1991-ci il, 108-ci bənd, A seriyaları, № 215). Konkret ölkədəki ümumi vəziyyətin qiymətləndirilməsinə gəldikdə, bu məqsədlə Məhkəmə çox vaxt Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları təsisatlarının və ya insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan müstəqil beynəlxalq assosiasiyaların son dövrlərdəki hesabatlarında yer alan informasiyalara mühüm əhəmiyyət verir (misal üçün bax: *Çahal Birləşmiş Krallığa qarşı*, 15 noyabr 1996-cı il, 99-100-cü bəndlər, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1996-V; *Saadi İtaliyaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 37201/06, 143-146-cı bəndlər, AİHM 2008-...; və *İsmoylov və başqaları Rusiyaya qarşı*, ərizə № 2947/06, 117-123-cü bəndlər, 24 aprel 2008-ci il).

69. Məhkəmə bir daha bildirir ki, barəsində şikayət edilən tədbir icra olunacağı təqdirdə ərizəçinin 3-cü maddəyə zidd olaraq işgəncəyə məruz qalacağına dair real risklə qarşılaşacağını düşünmək üçün əsaslı səbəblərin olduğunu təsdiq edə bilən sübutları təqdim etmək prinsipə ərizəçinin vəzifəsidir. Belə sübutlar təqdim edildiyi halda onların yaratdığı hər hansı şübhələri dağıtmaq Hökumətin vəzifəsidir (bax: *Nnyanzi Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizə № 21878/06, 53-cü bənd, 8 aprel 2008-ci il).

70. Özünün yuxarıda qeyd edilmiş presedent hüququna uyğun olaraq, Məhkəmə ərizəçinin Özbəkistana ekstradisiya olunacağı təqdirdə məlum faktlarla əlaqədar olaraq işgəncəyə məruz qalacağına dair real riskin mövcud olub-olmadığını müəyyən etməlidir.

71. Hazırkı işdə Məhkəmə, birincisi, Özbəkistanda insan hüquqlarının vəziyyəti ilə bağlı BMT-nin insan hüquqları təsisatlarının hesabatlarını və digər sənədləri nəzərə alır (yuxarıda 57-62-

ci bəndlərə bax). Bu materiallara əsasən, cinayətdə şübhəli bilinən şəxslərdən və ya məhbuslardan etiraf almaq üçün onlara qarşı Özbəkistanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən işgəncə, mütəmadi döymə və güc tətbiqi halları barədə çoxlu sayda mötəbər məlumatlar var. Həmçinin məlumat verilir ki, işgəncə və pis rəftar barədə iddialar Özbəkistanın səlahiyyətli orqanları tərəfindən araşdırılmır. Bu hesabatların müəlliflərinin nüfuzunu və etibarlılığını, həmin hesabatların tərtib edilməsi üçün aparılmış araşdırmaların ciddiliyini və sözügedən məsələlərlə bağlı onların gəldiyi nəticələrin bir-birinə uyğun olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmədə onların etibarlılığına şübhə etmir.

72. Ərizəçinin şəxsi situasiyasına gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, sərəncamındakı materiallarda cinayət törətməkdə şübhəli bilinən etnik özbəklərlə müqayisədə cinayət törətməkdə şübhəli bilinən qeyri-özbək etnik mənşəli şəxslərlə fərqli rəftar edildiyini düşünməyə əsas verən hər hansı sübut yoxdur. Lakin görünür, həbsdə saxlanılan, cinayətdə şübhəli bilinən istənilən şəxs istər ondan etiraf alınması üçün, istərsə də cinayətkar olduğuna görə cəzalandırılması üçün işgəncəyə, yaxud qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalacağına dair ciddi risklə üzləşir. Bundan başqa, Məhkəmə belə bir faktı görməyə bilməz ki, ərizəçinin bütün ailəsi Özbəkistanda həbsə alınıb və ya təzyiqa məruz qalıb, onların pis rəftar barədə məlumatları üst-üstə düşür və etibarlı görünür və bundan əvvəl ərizəçi şəxsən şübhəli şəraitdə həbsə alınıb və məhkum edilib. Məhkəmə qeyd edir ki, bundan əvvəl 2000-2001-ci ildə baş vermiş pis rəftarla bağlı ərizəçinin təsvir etdiyi mənzərə olduqca təfəssilatlı və inandırıcıdır. Ərizəçinin siyasi motivli olmayan hüquq pozuntusuna görə axtarışda olduğuna baxmayaraq, Məhkəmə hesab edir ki, cinayətdə şübhəli bilinən şəxsin belə vəziyyətdə Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olan rəftara məruz qalacağına dair ciddi risklə üzləşəcəyindən ehtiyatlanmaq üçün kifayət qədər əsaslar var (müqayisə et: *Soldatenko Ukraynaya qarşı*, ərizə № 2440/07, 72-ci bənd, 23 oktyabr 2008-ci il).

73. Üstəlik, cavabdeh Hökumət Özbəkistanda insan hüquqlarının vəziyyəti ilə bağlı müxtəlif beynəlxalq hesabatlarda təqdim edilən məlumatları təkzib edərək bilən hər hansı sübut və ya hesabat təqdim etməyib. Son illərdə Özbəkistanda işgəncələrə qarşı müdafiə sahəsində hər hansı əsaslı yaxşılaşmanın olduğunu göstərən hər hansı sübut da təqdim edilməyib. İşgəncənin və pis rəftarın Özbəkistanın daxili qanunvericiliyində və onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə qadağan olunduğu barədə Hökumətin arqumentinə gəldikdə, Məhkəmə bir daha xatırladır ki, hazırkı işdə olduğu kimi mötəbər mənbələr hakimiyyət orqanlarının Konvensiyadakı prinsiplərə açıq-aşkar zidd olan praktikaları tətbiq etdiyi və ya onlara dözümlülüklə yanaşdığı barədə məlumat verilsə, özlüyündə daxili qanunların mövcud olması və təməl hüquqlara hörməti təmin edən beynəlxalq müqavilələrə qoşulma prinsipcə pis rəftar riskinə qarşı adekvat müdafiəni təmin etmək üçün yetərli deyil (bax: *Saadinin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 147-ci bənd; *Muminov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 42502/06, 96-cı bənd, 11 dekabr 2008-ci il).

74. Ərizəçinin işində Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarından konkret zəmanətlərin alındığı barədə Hökumətin arqumentlərinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, Özbəkistanın baş prokurorunun müavini 31 iyul 2008-ci il tarixli məktubunda yazmışdı ki, ərizəçi ekstradisiyadan sonra işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzaya məruz qalmayacaq. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, baş prokurorunun müavininin və ya onun təmsil etdiyi qurumun dövlətin adından bu cür zəmanətlər vermək səlahiyyətinə malik olub-olmadığı ümumiyyətlə müəyyən edilməyib (müqayisə et: *Soldatenkonun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 73-cü bənd). İstənilən halda, hətta belə zəmanətlər alınsa belə, onlar özlüyündə pis rəftar riskinə qarşı adekvat müdafiəni təmin etmək üçün yetərli deyil və ərizəçini Konvensiya ilə qadağan olunan rəftara məruz qalma riskindən müdafiə etmək üçün həmin zəmanətlərin praktiki cəhətdən yetərli təminat təşkil edib-etmədiyini araşdırmaq öhdəliyindən Məhkəməni azad etmir (bax: *Saadinin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 148-ci bənd). İnsan hüquqlarına dair nüfuzlu beynəlxalq hesabatlarda təsvir edilmiş işgəncə praktikasının sistematik olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə əmin deyil ki, Özbəkistanın hakimiyyət orqanlarının zəmanətləri pis rəftar riskinə qarşı güvənilə bilən təminat təşkil edir.

75. Birlikdə götürüldükdə yuxarıdakı mülahizələr Məhkəmənin bu qənaətə gəlməsi üçün yetərlidir ki, ərizəçinin Özbəkistana ekstradisiyası Konvensiyanın 3-cü maddəsinə pozmuş olacaq.

II. KONVENSIYANIN 13-CÜ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

76. Ərizəçi şikayət etdi ki, ekstradisiya olunacağı təqdirdə bu ekstradisiyaya işgəncə və ya pis rəftar riskinin mövcudluğu səbəbindən etiraz etmək üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmayıb. 13-cü maddədə deyilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

A. Şikayətin qəbul edilənliyi

77. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil. O daha sonra qeyd edir ki, şikayət hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

78. Hökumət bildirdi ki, ərizəçi CPM-in 449-451-ci maddələrinə əsasən səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik idi, həmin maddələrə görə, cinayət təqibi orqanlarının istənilən qərarından daxili məhkəmələrə şikayət edilə bilər.

79. Ərizəçi bildirdi ki, onun çoxsaylı müraciətlərinə baxmayaraq, işgəncə və ya pis rəftar riski ilə bağlı şikayətlərinin heç biri nə baş prokurorluq, nə də daxili məhkəmələr tərəfindən araşdırılmayıb. O, iddia etdi ki, bu, Azərbaycanda bu cür şikayətlərlə bağlı daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin səmərəsizliyini nümayiş etdirib.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

80. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların daxili hüquq sistemində hansı formada nəzərdə tutulmasından asılı olmayaraq, onlara riayət edilməsinə milli səviyyədə nail olmağa imkan verən müdafiə vasitələrinin olmasını təmin edir. Bir qayda olaraq, ayrıca bir müdafiə vasitəsi özlüyündə 13-cü maddənin tələblərinə cavab verməyə belə, daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müdafiə vasitələrinin məcmusu həmin tələblərə cavab verə bilər (bax: *Kudla Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 30210/96, 157-ci bənd, AİHM 2000-XI). 13-cü maddənin tətbiqinin mümkünlüyü üçün Konvensiyanın maddi hüquq norması üzrə tələb əsaslı olmalıdır. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin 3-cü maddə üzrə “tələbi əsaslıdır” və buna görə də, 13-cü maddə hazırkı işə tətbiq edilə bilər.

81. 13-cü maddə ilə tələb olunan hüquqi müdafiə vasitəsi konkret olaraq o mənada praktiki və hüquqi cəhətdən “səmərəli” olmalıdır ki, ondan istifadə cavabdeh dövlətin hakimiyyət orqanlarının hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi vasitəsilə əsassız olaraq çətinləşdirilməsin (bax: *Aksoy Türkiyəyə qarşı*, 18 dekabr 1996-cı il, 95-ci bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1996-VI). Bununla belə, 13-cü maddədə nəzərdə tutulan mənada “hüquqi müdafiə vasitəsinin” “səmərəliliyi” işin nəticəsinin ərizəçinin xeyrinə olacağı ilə bağlı əminlikdən asılı deyil (bax: *Konka Belçikaya qarşı*, ərizə № 51564/99, 75-ci bənd, AİHM 2002-I).

82. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, dövlətin 13-cü maddə üzrə öhdəliyinin həddləri ərizəçinin Konvensiya üzrə şikayətinin xarakterindən asılı olaraq fərqlidir. Ekstradisiya kontekstində, iddia edilən işgəncə və ya pis rəftar riski reallaşacağı təqdirdə baş verəcək ziyanın düzəldilməsinin mümkün olmayacağını və Məhkəmənin 3-cü maddəyə verdiyi önəmli nəzərə alaraq, 13-cü maddədə nəzərdə tutulan səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi anlayışı tələb edir ki: 1) ərizəçi təyinat ölkəsinə ekstradisiya olunacağı təqdirdə 3-cü maddəyə zidd olan rəftarın baş verəcəyinə dair

real riskin mövcud olduğunu düşünmək üçün əsaslı səbəblərin olduğu barədə iddia müstəqil surətdə və ciddi şəkildə yoxlanılsın; və 2) nəticələrini sonradan düzəltmək mümkünsüz olan tədbirlərin tətbiqinin dayandırılması üçün səmərəli vasitələr təmin edilsin (bax: *Muminovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 101-ci bənd, sonrakı istinadlarla).

83. Hazırkı işin hallarına qayıdaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarı Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru tərəfindən qəbul edilib. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, ekstradisiya qərarının çıxarılması proseduru sahəsində Azərbaycanın daxili qanunvericiliyi və Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarını praktikası aydın deyil. Ekstradisiya haqqında Qanunun 8.1-ci maddəsinə əsasən, ekstradisiya haqqında qərar çıxarmaq səlahiyyəti Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəməyə verilib və o, əsaslandırılmış qərar çıxarmalıdır (yuxarıda 51-ci bəndə bax), lakin eyni zamanda, CPM-in 496.1-ci maddəsi cinayət təqibi orqanına ekstradisiya haqqında qərar çıxarmaq səlahiyyəti verir (yuxarıda 49-cu bəndə bax). Bu uyğunsuzluq hazırkı işdə izah olunmayıb. İstənilən halda, Məhkəmədən müvafiq qanunvericiliyin və praktikanın Konvensiyaya uyğunluğunu nəzəri (mücərrəd) formada yoxlamaq deyil, ərizəçinin ixtiyarında Konvensiyanın 13-cü maddəsinin tələblərinə uyğun olan, onun maddi-hüquqi şikayəti ilə bağlı hüquqlarını təmin edə bilən hüquqi müdafiə vasitəsinin olub-olmadığını müəyyən etmək tələb olunur (digər qərarlarla yanaşı bax: *G.H.H. və başqaları Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 43258/98, 34-cü bənd, AİHM 2000-VIII).

84. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, ölkədən çıxarılma və ekstradisiya tədbirlərindən şikayətlərlə bağlı məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat prinsipinə Konvensiyanın 13-cü maddəsində nəzərdə tutulan mənada səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsidir, bu şərtlə ki, məhkəmələr icra hakimiyyətinin öz səlahiyyəti çərçivəsində çıxardığı qərarların maddi-hüquqi və prosessual əsaslarına səmərəli şəkildə yenidən baxmaq və lazımı hallarda onları ləğv etmək imkanına malik olsunlar (bax: *Slivenko Latviyaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 48321/99, 99-cu bənd, AİHM 2002-II, çıxarışlar). Hazırkı işdə Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi baş prokurorun ekstradisiya barədə qərarından Səbail rayon məhkəməsinə və Baklı Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət edib. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi işgəncə və ya pis rəftar riskindən açıq-aydın şikayət etdiyinə və bununla bağlı onun iddialarının kifayət qədər ciddi olduğuna baxmayaraq, daxili məhkəmələr onun arqumentlərinə məhəl qoymayıblar. Daxili məhkəmələrin qərarlarında Özbəkistanda işgəncə və pis rəftar riski ilə bağlı bir söz deyilmir və ərizəçinin ekstradisiya məsələsini araşdırarkən bu məhkəmələrin həmin mülahizələri nəzərə aldıkları görünür.

85. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi işgəncə və ya pis rəftar riski ilə əlaqədar olaraq ekstradisiya qərarına etiraz etmək üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi ilə təmin olunmayıb. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub.

III. KONVENSIYANIN 5-Cİ MADDƏSİNİN 1 (f) VƏ 4-CÜ BƏNDLƏRİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

86. Ərizəçi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (f) bəndinə əsasən şikayət etdi ki, onun ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanması qanunsuz olub. 5-ci maddənin 1 (f) bəndinin müvafiq hissəsində deyilir:

“1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

...

f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədilə və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması”.

87. O, həmçinin Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən şikayət etdi ki, həbsə alınmasının qanuniliyi məsələsindən məhkəməyə şikayət etmək imkanına malik olmayıb. 5-ci maddənin 4-cü bəndində deyilir:

“Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir”.

A. Şikayətlərin qəbul edilənliliyi

88. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayətlər Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil. O daha sonra qeyd edir ki, şikayətlər hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də onlar qəbul olunan elan edilməlidir

B. Şikayətlərin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

89. Hökumət ərizəçinin iddialarına etiraz etdi. O, qeyd etdi ki, Beyləqan rayon məhkəməsinin 10 aprel 2008-ci il tarixli həbs qərarı qanuni idi və Buxara Beyləqan vilayət məhkəməsinin 20 noyabr 2001-ci il tarixli qərarına əsaslanmışdı. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçinin ittiham edildiyi hüquq pozuntusunun ağırlığı və ərizəçinin gizlənməsi riski həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə haqq qazandırır.

90. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə gəldikdə, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi həbsinin qanuniliyi məsələsinə etiraz etmək üçün CPM-in 449-451-ci maddələrinə əsasən səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik idi. Hökumət qeyd etdi ki, həmin maddələrə əsasən, cinayət təqibi orqanlarının istənilən qərarlarından daxili məhkəmələrə şikayət edilə bilər.

91. Ərizəçi Hökumətlə razılaşmadı və qeyd etdi ki, onun həbsə alınması 5-ci maddəsinin 1 (f) bəndinin tələblərinə uyğun deyildi. Konkret olaraq, ərizəçi bildirdi ki, həbs qərarında həbsdə saxlanma müddəti göstərilməmişdi. Ərizəçi qeyd etdi ki, adi cinayət icraatı çərçivəsində ağır cinayətlərdə ittiham olunan şəxslər barəsində həbsdə saxlanma müddəti on iki aydan artıq ola bilməz (CPM-in 157-159-cu maddələri). Lakin onun həbsdə saxlanıldığı dövr bu müddətdən artıq olub.

92. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi üzrə şikayətə gəldikdə, ərizəçi bildirdi ki, ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanılmasının qanuniliyi məsələsinə məhkəmə tərəfindən baxılması mümkün deyildi və onun həbsdə saxlanılması hər hansı məhkəmə baxışı və ya qərarı olmadan qeyri-müəyyən müddətə davam edib.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (f) bəndi

93. Məhkəmə bir daha bildirir ki, 5-ci maddə təməl insan hüququnu, yəni şəxsin azadlıq hüququna dövlətin əsassız müdaxiləsinə qarşı şəxsin müdafiəsini təsbit edir (bax: *Aksoyun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 76-cı bənd). 5-ci maddənin 1-ci bəndinin (a)-(f) yarım bəndlərində şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsinə imkan verən əsasların tam siyahısı verilir və bu əsasların siyahısına düşməyən azadlıqdan məhrum etmə qanuni deyil (bax: *Saadi Birləşmiş Krallığa qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 13229/03, 43-cü bənd, AİHM 2008-...). Hazırkı işdə tərəflər arasında bu məsələdə razılıq var ki, ərizəçi, “barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan” şəxs idi və onun həbsi 5-ci maddənin 1 (f) bəndinin tətbiq dairəsinə düşürdü. Lakin tərəflər arasında fikir ayrılığı ondan ibarətdir ki, bu həbs 5-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada “qanuni” idimi?

94. Məhkəmə qeyd edir ki, 5-ci maddənin 1 (f) bəndi tələb etmir ki, barəsində ekstradisiya məqsədi ilə tədbir görülən şəxsin tutulması, məsələn, onun törədəcəyi hüquq pozuntusunun qarşısını almaq və ya gizlənməsinə mane olmaq üçün əğlabatan zəruri tədbir hesab edilsin. Bu baxımdan 5-ci maddənin 1 (f) bəndi 5-ci maddənin 1 (c) bəndindən fərqlənən müdafiə səviyyəsini nəzərdə tutur:

(f) yarım bəndinə əsasən tələb olunan yeganə şey bundan ibarətdir ki, “tədbir deportasiya və ya ekstradisiya məqsədi ilə həyata keçirilsin”. Buna görə də, 5-ci maddənin 1 (f) bəndinin məqsədləri baxımından önəmli deyil ki, ölkədən çıxarılma haqqında qərar milli qanunvericiliklə, yoxsa Konvensiya normaları ilə əsaslandırılır (bax: *Konkanın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 38-ci bənd; və *Çahalın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 112-ci bənd).

95. Bununla belə, Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 5-ci maddənin 1 (f) bəndinin məqsədləri baxımından ərizəçinin həbsinin “qanuni” olub-olmadığını araşdırmaq onun öhdəsinə düşür və bu zaman o, milli hüquq sistemində nəzərdə tutulmuş təminatlara xüsusi diqqət yetirir. Söhbət həbsin “qanuniliyindən”, o cümlədən qanunla müəyyən olunmuş qaydaya riayət edilməsi məsələsindən gedirsə, Konvensiya mahiyyət etibarını ilə milli qanunvericiliyə istinad edir və milli qanunvericilikdəki maddi-hüquqi və prosessual normalara riayət etmək öhdəliyini nəzərdə tutur, amma bundan əlavə, o, hər hansı azadlıqdan məhrumetmənin 5-ci maddənin məqsədinə uyğun olmasını tələb edir, həmin məqsəd isə şəxsi qanunsuz həbsdən müdafiə etməkdir (bax: *Amyur Fransaya qarşı*, 25 iyun 1996-cı il tarixli qərar, *Qərar və qərardadlar toplusu*, 1996-III, 50-ci bənd).

96. Buna görə də Məhkəmə müəyyən etməlidir ki, daxili qanunvericiliyin özü Konvensiyaya, o cümlədən orada birbaşa ifadə edilən və ya dolayısı ilə nəzərdə tutulan ümumi prinsiplərə uyğundurmu? Bu sonuncunu məsələ ilə bağlı Məhkəmə vurğulayır ki, söhbət azadlıqdan məhrumetmədən getdiyi hallarda xüsusilə vacibdir ki, hüquqi müəyyənlik prinsipinə riayət edilsin. Buna görə də bu hal mühüm əhəmiyyət daşıyır ki, azadlıqdan məhrumetmənin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş “qanunilik” standartına cavab verməsi üçün azadlıqdan məhrumetmənin daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş şərtləri kifayət qədər aydın ifadə edilməli və qanunun tətbiqinin nəticələrini öncədən görmək mümkün olmalıdır, həmin standart tələb edir ki, bütün qanunlar konkret hərəkətin doğura biləcəyi nəticələri şəxsin mövcud şəraitdə əgəlabatan dərəcədə öncədən görə bilməsinə (zərurət olduqda müvafiq hüquqi məsləhət almaqla) imkan vermək üçün kifayət qədər aydın olmalıdır ki, hərəkətin qanunsuz olması riskindən yaxa qurtarmaq mümkün olsun (bax: *Yesius Litvaya qarşı*, ərizə № 34578/97, 56-cı bənd, AİHM 2000-IX; və *Baranovski Polşaya qarşı*, ərizə № 28358/95, 50-52-ci bəndlər, AİHM 2000-III).

97. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin həbsə alınması barədə qərar 20 noyabr 2001-ci ildə Buxara vilayət məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış qərara əsaslanmışdı, həmin qərarla həbsin müddəti göstərilməmişdi. 10 aprel 2008-ci ildə Beyləqan rayon məhkəməsi Buxara vilayət məhkəməsinin 20 noyabr 2001-ci il tarixli qərarını təsdiq etdi və göstəriş verdi ki, ekstradisiya qərarı qəbul edilənə qədər ərizəçi həbsdə saxlanılsın. Beyləqan rayon məhkəməsi ərizəçinin həbsdə saxlanılmasının müddətini göstərmədi.

98. Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı şikayətdə əsas məsələ onunla əlaqədardır ki, məhkəmə qərarı ekstradisiya həyata keçirilənə qədər ərizəçinin qeyri-müəyyən müddətə həbsdə saxlanılması üçün yetərli idimi? (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Nasrulloev Rusiyaya qarşı*, ərizə № 656/06, 73-cü bənd, 11 oktyabr 2007-ci il; və *Muminovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 120-ci bənd). Bu məsələ ilə bağlı ərizəçi iddia etdi ki, cinayət prosesində məhkəməyə qədər həbsin ümumi şərtləri ilə bağlı CPM-in müddəaları (yuxarıda 47-ci bəndə bax) onun situasiyasına tətbiq edilməli idi. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət ərizəçinin ekstradisiyaya qədər qeyri-müəyyən müddətə həbsdə saxlanılmasını tənzimləyən konkret hüquq normaları barədə hər hansı informasiya təqdim etməyib.

99. Məhkəmə qeyd edir ki, daxili qanunvericilik ümumi cinayət icraatı çərçivəsində “istintaq aparıldığı müddətdə” həbsdə saxlanılmanı təfsilatlı şəkildə tənzimləyir və cinayət işi üzrə müttəhimlərin məhkəməyə qədər həbsdə saxlanılmasının konkret müddətlərini müəyyən edir. Lakin daxili qanunvericilikdə konkret olaraq “ekstradisiya məqsədi ilə” həbsə alma hallarına tətbiq edilən müddətlə bağlı heç bir norma yoxdur. Məhkəmə qeyd edir ki, ekstradisiya məqsədi ilə həbsə alma barədə qərarın çıxarılmasını, həbsin müddətini və həmin müddətin uzadılmasını müəyyən edən aydın hüquq normalarının olmadığı bir şəraitdə ərizəçinin məruz qaldığı azadlıqdan məhrumetmə qanunsuzluqlara qarşı adekvat təminatlarla müşayiət olunmamışdı.

100. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, hətta fərq etsək ki, cinayət icraatında məhkəməyə qədər həbsin ümumi şərtlərini tənzimləyən normalar (CPM-in 158-ci maddəsi)

ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanılma hallarına şamil oluna bilər, belə görünür ki, milli hüquq sistemi ərizəçini əsassız həbsdən müdafiə etməyib. CPM-də həbs tədbirinə konkret zaman intervalları ilə yenidən baxılması nəzərdə tutulur və məhkəmələrin tutulmuş şəxsin həbsdə saxlanılmasının davam etməsini əsaslandıraraq qərarlar çıxarması tələb olunur. Hazırkı işdə bunların heç biri edilməyib. Başqa sözlə, ərizəçinin həbsdə saxlanması adi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin malik olduqları hər hansı zəmanət və təminatlarla müşayiət olunmayıb (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Nasrulloeyev işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 76-cı bənd).

101. Yuxarıdakı mülahizələr Məhkəmənin bu qənaətə gəlməsi üçün yetərlidir ki, ekstradisiya məqsədi ilə tutulan şəxslərin həbsdə saxlanılmasını tənzimləyən Azərbaycan qanunvericiliyinin müddəalarında aydınlıq yoxdur, onların tətbiqinin nəticələrini öncədən görmək mümkün deyil və onlar Konvensiya əsasında tələb olunan “qanunun keyfiyyəti” standartına cavab vermir.

102. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (f) bəndinin pozuntusu baş verir.

b) Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi

103. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 5-ci maddənin 4-cü bəndinin məqsədi tutulmuş və həbsə alınmış şəxslərin onlara qarşı görülmüş bu tədbirin qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən nəzarət edilməsi hüququnu təmin etməkdir (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı*, 18 iyun 1971-ci il, A seriyaları, № 12). Şəxs həbsdə saxlanıldığı müddətdə həbsinin qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən tez bir zamanda baxılması üçün onun ixtiyarında hüquqi müdafiə vasitəsi olmalıdır, elə bir vasitə ki, müvafiq hallarda onun azad edilməsini təmin edə bilsin. 5-ci maddənin 4-cü bəndi ilə tələb olunan hüquqi müdafiə vasitəsinin mövcudluğu təkcə nəzəri cəhətdən deyil, həm də praktiki cəhətdən kifayət qədər aydın olmalıdır, belə olmasa, həmin vasitə bu maddənin məqsədləri üçün tələb olunan əlçatanlıq və səmərəlilik keyfiyyətlərindən məhrum olar (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Stoiçkov Bolqarıstana qarşı*, ərizə № 9808/02, 66-cı bənd, 24 mart 2005-ci il; və *Vaçev Bolqarıstana qarşı*, ərizə № 42987/98, 71-ci bənd, AİHM 2004-VIII, çıxarışlar).

104. Hazırkı işin hallarına qayıdaraq Məhkəmə qeyd edir ki, 1993-cü il tarixli Minsk Konvensiyasında ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanılma qərarından şikayət etmək qaydası barədə hər hansı normalar yer almayıb. Müvafiq olaraq, ərizəçi həbsdə saxlanılmasının qanuniliyindən şikayət etmək üçün Konvensiyadan irəli gələn hər hansı hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmayıb (bax: *Curayev Rusiyaya qarşı*, ərizə № 38124/07, 58-ci bənd, 17 dekabr 2009-cu il).

105. Məhkəmə Hökumətin belə bir arqumentini qəbul edə bilməz ki, CPM-in 449-451-ci maddələri ərizəçiyə həbsdə saxlanılmaqda davam etməsinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün məhkəmə icraatına başlamaq imkanı verir. Bu maddələrə diqqət yetirərək Məhkəmə qeyd edir ki, onlar ərizəçinin ümumi hüququnu – cinayət təqibi orqanlarının hərəkətlərindən və qərarlarından daxili məhkəmələrə şikayət etmək hüququnu nəzərdə tutur. Lakin ərizəçinin situasiyası elədir ki, ərizəçini ekstradisiya edib-ətməmək məsələsinə cinayət təqibi orqanı həll etsə də, ekstradisiya qərarı çıxarılanadək onun həbsdə saxlanması barədə qərar məhkəmə tərəfindən qəbul edilə bilər (və qəbul edilmişdi). Belə olan halda Məhkəmə başa düşür ki, ərizəçi həbsdə saxlanılmaqda davam etməsinin qanuniliyi məsələsinə baxılması üçün CPM-in 449-451-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş prosedurdan necə istifadə edilə bilər, axı sadəcə olaraq onun həbsi barədə qərar “cinayət təqibi orqanının hərəkəti və ya qərarı” deyildi. Bu səbəblərə görə Məhkəmə hesab edə bilməz ki, Hökumətin istinad etdiyi normalar Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi ilə tələb olunan məhkəmə nəzarəti növünü təmin edib.

106. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi ilkin həbsinə qarşı Səbail rayon məhkəməsinə və Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət edib. Lakin ərizəçinin 5-ci maddənin 4-cü bəndi üzrə şikayətinin məğzi onun ilkin həbsinin qanuniliyinə baxılması ilə deyil, həbsdə saxlanılmaqda davam etməsinin qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən baxılması imkanına malik olmaması ilə əlaqədar idi (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *İsmoylov və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 146-cı bənd). Hökumət sübuta yetirmədi ki, ərizəçi bu məqsədlə məhkəmə icraatına başlamaq imkanına malik idi.

Bundan başqa, Məhkəmə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə gəldiyi qənaətə – ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanılma proseduru tənzimləyən, nəticələri öncədən görülə bilən hüquq normalarının olmadığı barədə qənaətə istinad edir. O, hesab edir ki, onun gəldiyi bu qənaət hazırkı işin halları baxımından ərizəçinin Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi üzrə şikayətinə də aiddir, çünki Hökumət ərizəçinin ixtiyarında həbsdə saxlanılmaqda davam etməsinin qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən baxılmasına imkan verən hər hansı aydın və nəticələri öncədən görülə bilən prosessual hüquqi baza olduğunu sübut edə bilməyib.

107. Buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçi ekstradisiyaya qədər həbsdə saxlanıldığı bütün müddət ərzində onun ixtiyarında həbsdə saxlanılmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən baxılması üçün hər hansı prosedur olmayıb. Buna görə də, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi pozulub.

III. KONVENSIYANIN İDDİA EDİLƏN DİGƏR POZUNTULARI

A. Konvensiyanın 6-cı maddəsi

108. Ərizəçi şikayət etdi ki, 18 iyun 2008-ci il tarixli ekstradisiya qərarından onun şikayəti ilə bağlı icraat ədalətsiz olub və məhkəmələr müvafiq qanunvericiliyi yanlış şərh ediblər. 6-cı maddənin bu işə aidiyyəti olan müvafiq hissəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir”.

109. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, əcnəbilərin ölkəyə girişi, orada qalması və deportasiyası ilə bağlı qərarların Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada ərizəçinin mülki hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsinə və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamının irəli sürülməsinə aidiyyəti yoxdur (bax: *Mamatkulov və Askarov Türkiyəyə qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizələr № 46827/99 və 46951/99, 82-ci bənd, AİHM 2005-I; *Maavia Fransaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 39652/98, 40-cı bənd, AİHM 2000-X).

110. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilməz.

111. Buradan belə nəticə çıxır ki, bu şikayət mahiyyətinə görə (*ratione materiae*) 35-ci maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada Konvensiyanın müddəalarına uyğun deyil və 35-ci maddənin 4-cü bəndinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

B. Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi

112. Ərizəçi Azərbaycan vətəndaşlığına olan iddiasına xələl gətirmədən şikayət etdi ki, onun ekstradisiyası ilə bağlı ölkədaxili icraatda Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin 1 (a) və (b) yarımbəndlərində nəzərdə tutulmuş yetərli prosessual təminatlar olmayıb, həmin yarımbəndlərdə deyilir:

“1. Qanuni əsaslarla dövlətin ərazisində yaşayan əcnəbi, qanuna müvafiq qəbul olunmuş qərarların icrası istisna olmaqla, oradan çıxarıla bilməz və onun aşağıdakı imkanları olmalıdır:

a) özünün çıxarılmasına qarşı arqumentlər təqdim etmək;

b) öz işinə yenidən baxılmasını tələb etmək; ...”

113. Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi “qanuni əsaslarla dövlətin ərazisində yaşayan əcnəbilərin” oradan çıxarılmasına aiddir. Həmin maddənin məqsədi üçün “çıxarılma” anlayışı ölkədə qanuni yaşayan əcnəbini, ekstradisiya istisna olmaqla, ölkə ərazisini tərk etməyə məcbur edən istənilən tədbirləri əhatə edir (bax: *Bolat Rusiyaya*, ərizə №

14139/03, 79-cu bənd, AİHM 2006-XI, çıxarışlar). Hazırkı işdə ərizəçi ekstradisiya ilə qarşılaşdığına görə Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi üzrə hər hansı məsələ meydana çıxmır.

114. Müvafiq olaraq, bu şikayət açıq-aydın əsassızdır və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü və 4-cü bəndlərinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

C. Konvensiyanın 4 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsi

115. Ərizəçi şikayət etdi ki, vətəndaşı olduğu Azərbaycan Respublikasının ərazisindən çıxarılması 4 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinə pozmuş olacaq. 4 sayılı Protokolun 3-cü maddəsinin müvafiq hissəsində deyilir:

“1. Heç kəs vətəndaşı olduğu dövlətin ərazisindən fərdi və ya kollektiv qaydada çıxarıla bilməz...”

116. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi Məhkəmənin qarşısında ilk dəfə bu şikayəti Hökumətin qeydlərinə cavab olaraq təqdim etdiyi 2 noyabr 2009-cu il tarixli qeydlərində qaldırıb. Ərizəçinin vətəndaşlığı ilə bağlı icraatda yekun qərarın Ali Məhkəmənin 11 mart 2009-cu il tarixli qərarı olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət vaxtından gec verilib və altı aylıq qayda haqqında tələbə uyğun deyil.

117. Müvafiq olaraq, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

IV. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

118. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

119. Ərizəçi əməkhaqqını itirdiyinə görə məruz qaldığı maddi ziyanın əvəzində ümumilikdə 9.000 yeni Azərbaycan manatı (AZN) tələb etdi. Bu iddiasının təsdiqi üçün ərizəçi bəzi ödəniş qəbzlərinin surətlərini təqdim etdi və iddia etdi ki, onlar həbsə alınana qədər onun orta aylıq əməkhaqqının məbləğini göstərir.

120. Hökumət bu tələbə etiraz edərək qeyd etdi ki, ərizəçi iddialarınını əsaslandırma bilməyib. Konkret olaraq, Hökumət iddia etdi ki, təqdim edilmiş qəbzlər ərizəçinin adına yazılmayıb.

121. Məhkəmə qeyd edir ki, hətta əvəzinin ödənilməsi tələb olunan ziyanla aşkar edilmiş pozuntular arasında səbəbiyyət əlaqəsinin olduğunu fərz etsək belə, ərizəçi tərəfindən təqdim edilmiş ödəniş qəbzləri başqa şəxsin adına yazılıb və ərizəçinin iddia edilən əməkhaqqı ilə onların hər hansı əlaqəsinin olduğunu göstərən heç nə yoxdur. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi bu tələbini təsdiq edən hər hansı başqa sübut təqdim etməyib. Konkret olaraq, o, hər hansı əmək müqaviləsi və ya gəlirlərini təsdiq edən digər sənədlər təqdim etməyib. Buna görə də Məhkəmə ərizəçinin maddi ziyanla bağlı tələbini rədd edir.

2. Mənəvi ziyan

122. Ərizəçi mənəvi ziyana görə 40.000 avro tələb etdi. Ərizəçi daha sonra Məhkəmədən xahiş etdi ki, cavabdeh Hökumətin onu həbsdən azad etməsi və Azərbaycan qanunvericiliyinə ekstradisiya məqsədi ilə həbsdə saxlanılmanı tənzimləyən dəyişiklər edilməsi barədə qərar çıxarsın.

123. Hökumət tələb olunan məbləği əsassız və həddən artıq hesab edərək ona etiraz etdi. O, hesab etdi ki, istənilən halda, pozuntunun müəyyən edilməsi əvəzin yetərincə ədalətli ödənilməsini təşkil edir.

124. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi mənəvi ziyana məruz qalıb və bu ziyan sadəcə pozuntuların aşkar edilməsi ilə kompensasiya oluna bilməz, buna görə də ona kompensasiya təyin olunmalıdır. Lakin tələb olunan məbləğ həddən artıq çoxdur. Qiymətləndirməni Konvensiyanın 41-ci maddəsi ilə tələb olunduğu kimi ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək, Məhkəmə ərizəçiyə bu bənd üzrə 16.000 avro məbləğini təyin edir, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

125. Ərizəçinin daxili qanunvericilikdə dəyişiklik edilməsi ilə və azad olunması bağlı tələbinə gəldikdə, Məhkəmə bir daha xatırladır ki, onun qərarları mahiyyət etibarını ilə deklarativ xarakterlidir. Ümumiyyətlə, Konvensiyanın 46-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş öhdəliyini yerinə yetirmək üçün öz daxili hüquq sistemində istifadə edəcəyi vasitələri seçmək ilk növbədə müvafiq dövlətin öz işidir (bax: *Nasrulloev*in işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 95-ci bənd). Hazırkı işdə 5-ci maddənin 1-ci və 4-cü bəndlərinin pozulduğunu müəyyən etməklə Məhkəmə Hökumətin üzərinə öhdəlik qoydu ki, mövcud hüquqi çatışmazlıqları düzəltmək üçün müvafiq ümumi və fərdi tədbirlər görsün. Belə tədbirlərin daxili qanunvericiliyə dəyişiklik edilməsini, daxili məhkəmələr tərəfindən məcburi qüvvəyə malik şərtlər verilməsini, yaxud bu və digər tədbirlərin kombinasiyasını özündə ehtiva edib-etməməsi barədə qərar vermək cavabdeh dövlətin öz öhdəsinə düşür. Bununla belə, Məhkəmə vurğulayır ki, qəbul edilən hər hansı tədbirlər Məhkəmənin qərarında öz əksini tapmış nəticələrə uyğun olmalıdır (bax: *Assanidze Gürcüstana qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 71503/01, 202-ci bənd, AİHM 2004-II, sonrakı istinadlarla).

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

126. Ərizəçi həmçinin ölkədaxili icraatda və Avropa Məhkəməsidəki icraatda çəkdiyi müxtəlif növ məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 4.267 və 2.524 ABŞ dolları tələb etdi (həmin xərclərə daxildir: müxtəlif vəkillər tərəfindən göstərilmiş hüquqi xidmətlərin haqqı – 3.600 AZN və 2.524 dollar, tərcümə xərcləri – 655 AZN, poçt xərcləri – 364 AZN və daxili məhkəmələrdə rüsumların haqları – 8 AZN).

127. Hökumət hesab etdi ki, bu tələb əsassızdır və məbləğ həddən artıqdır. Konkret olaraq, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi iddia etdiyi bütün məhkəmə xərclərini ödədiyini sübut edən sənədlər təqdim etməyib və Məhkəməyə təqdim edilmiş müqavilə ərizəçi ilə onun vəkili arasında deyil, iki vəkilin arasında bağlanıb. Hökumət həmçinin qeyd etdi ki, poçt və tərcümə xərcləri həddən artıq çoxdur.

128. Məhkəmənin presedent hüququna uyğun olaraq, ərizəçi çəkdiyi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzini o halda almaq hüququna malikdir ki, həmin xərclər həqiqətən və zəruri olaraq çəkilmiş olsun və miqdarca ağılabatan olsun. Hazırkı işdə Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi tərəfindən təqdim edilmiş sənədlərin heç də hamısı bu işə aid deyil və onların bəzilərinin mahiyyəti müvafiq xərclərin çəkilməsinin ağılabatan və zəruri olduğunu təyin etmək baxımından aydın deyil. Əlində olan sənədləri və yuxarıdakı meyarları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu bənd üzrə xərcləri əhatə etmək üçün 2.500 avro məbləğini təyin etmək ağılabatandır.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

129. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. 3-cü, 13-cü maddələr və 5-ci maddənin 1-ci və 4-cü bəndləri üzrə şikayətləri qəbul olunan, qalan şikayətləri qəbul olunmayan *elan edir*;

2. *Qərara alır ki*, ərizəçinin Özbəkistana ekstradisiyası Konvensiyanın 3-cü maddəsini pozmuş olacaq;

3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub;

4. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (f) bəndi pozulub;

5. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi pozulub;

6. *Qərara alır ki*:

a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə mənəvi ziyana görə 16.000 (on altı min) avro və məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 2.500 (iki min beş yüz) avro ödəməli, bu məbləğlərə görə ərizəçidən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onların üzərinə əlavə olunmalı və bu məbləğlər ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yeni Azərbaycan manatına çevrilməlidir;

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda qeyd edilən ödənilməli məbləğlərin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan adi faiz məbləği əlavə olunmalı və onun da üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır;

5. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini *rədd edir*.

Qərar ingilis dilində çıxarılıb və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci Qaydasının 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq, 10 iyun 2010-cu ildə qərar barədə yazılı məlumat verilib.

Sören Nilsen (*Søren Nielsen*)

Katib

Kristos Rozakis (*Christos Rozakis*)

Sədr

BİRİNCİ SEKSIYA
MƏMMƏDOV (CƏLALOĞLU) AZƏRBAYCANA QARŞI

(ərizə № 34445/04)

QƏRAR

STRASBURQ
11 yanvar 2007-ci il

Məmmədov (Cəlaloğlu) Azərbaycan qarşı iş üzrə İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci seksiya)

Hakimlər:

cənab X.L. Rozakis, sədr;
Hakimlər cənab L. Lukaides
xanım F. Tulkens,
xanım N. Vajiç,
cənab A. Kovler,
xanım E. Ştainer,
cənab X. Hacıyev
və Seksiyanın Katibi cənab S. Nilsendən ibarət tərkibdə

Palata qismində 2006-cı il dekabrın 7-də müzakirələr keçirərək, bu tarixdə aşağıdakı qərarı qəbul etmişdir.

PROSEDUR

1. 2004-cü il sentyabrın 17-də Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı Sərdar Cəlal oğlu Məmmədov (ərizəçi) İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (Konvensiya) 34-cü maddəsinə əsasən Məhkəməyə ərizəsini (№2 34445/04) vermişdir.

2. Ərizəçini cənab F.Ağayev - Bakıda fəaliyyət göstərən vəkil təmsil etmişdir. Azərbaycan Hökumətini onun nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov təmsil etmişdir.

3. Ərizəçi polis tərəfindən pis rəftara məruz qaldığını, səmərəli araşdırmanın aparılmadığını və qanunvericilikdə bunun əleyhinə heç bir vasitənin nəzərdə tutulmadığını, həmçinin onun barəsində siyasi mövqeyinə görə ayrı-seçkiliyə yol verildiyini iddia etmişdir.

4. 25 oktyabr 2005-ci il tarixdə Məhkəmə öz Qaydalarının 41-ci maddəsinə şikayətə prioritet verməsini və bu barədə Hökumətə bildirməsini qərara almışdır. Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 3-cü hissəsinə əsasən məhkəmə işin mümkünlüyü və mahiyyəti üzrə eyni vaxtda baxılmasını qərara almışdır.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1957-ci ildə anadan olmuş, Bakı şəhərində yaşayır. Siyasi dairələrdə daha çox Sərdar Cəlal oğlu kimi tanınır, Azərbaycan Demokratik Partiyasının Baş katibi olmuşdur. Bu partiya 15 oktyabr 2003-cü ildə keçirilən prezident seçkilərini saxtakarlıq iddiası ilə qanunsuz hesab edən müxalifət partiyalarından biri olmuşdur.

A. Ərizəçinin həbs olunması

6. 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə bir sıra müxalifət tərəfdarları Bakının mərkəzindəki Azadlıq meydanında razılaşdırılmamış nümayişlər keçirərək, seçkinin nəticələrinə öz etirazlarını bildirmişlər. Nümayişlər ictimai asayişin pozulması və polis ilə kütlə arasında kəskin toqquşmalar

ilə nəticələnmişdir. Ərizəçi iddia etmişdir ki, o, birbaşa olaraq həmin nümayişlərdə iştirak etməmişdir.

7. Ərizəçinin iddiasına əsasən, 18 oktyabr 2003-cü il tarixdə, axşam saat 6 ilə 7 arasında maskalı və Kalaşnikov markalı avtomatlarla silahlanmış bir neçə polis nəfəri onun qapısına gəlmiş, qapının açılmasını tələb etmişlər. Ərizəçiyə bunu etməyə macal vermədən, onların üçü, yaxud dördü mənzilə pəncərədən daxil olmuşlar. Həbs haqqında qərar, yaxud digər sənəd olmadan polis əməkdaşları onu və onun qonağını - N.C. adlı şəxsi qandallamışlar. Bundan sonra polis əməkdaşları onları mənzildən sürükləyib çıxararaq, polis maşınına yerləşdirmişlər. Ərizəçi və N.C. adlı şəxs Daxili İşlər Nazirliyinin Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Mübarizə İdarəsinə (bundan sonra MCQMİ) aparılmışlar.

8. Bundan sonra ərizəçi MCQMİ-nin otaqlarından birində təxminən dörd saat ərzində qandallı vəziyyətdə saxlanılmışdır. Ərizəçinin vəkili oraya gələrək, ərizəçinin həbsinin səbəblərini öyrənməyə cəhd göstərdikdə, MCQMİ-nin rəisi ona səbəblərin ertəsi gün deyiləcəyini bildirmişdir.

B. Ərizəçi MCQMİ-yə gətirildikdən sonra baş vermiş hadisələr

9. Həmin gün ərizəçi müvəqqəti saxlama yeri kimi istifadə olunmuş MCQMİ-nin binasının zirzəmisinə yerləşdirilmişdir. Orada saxlama yerinin rəhbərinin otağında ərizəçiyə bir neçə polis əməkdaşının qarşısında lüt soyunmaq əmr olunmuşdu. Polis əməkdaşları onun bədənində baxış keçirərək xəsarət alıb-almamağını yoxlamış, heç bir xəsarət müşahidə olunmamışdır. Bundan sonra o, növbəti günün səhərində iki digər saxlanılan şəxslə birgə kameraya yerləşdirilmişdir.

10. Ertəsi gün, 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə saat 12:00 ilə 13:00 arasında ərizəçi Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsinə aparılaraq, vəkilin iştirakı ilə dindirilmişdir. Dindirmədən sonra ona 16 oktyabr 2003-cü il tarixli hadisələrdə iddia edilən roluna görə «kütləvi iğtişaşların təşkili» və «dövlət rəsmilərinə qarşı zorakılıqdan istifadə olunması» ilə bağlı ittiham elan olunmuşdur. Ərizəçinin dediyinə görə, o, MCQMİ-yə aparılarkən və polisdə saxlanılması zamanı pis rəftara məruz qalması barədə müstəntiqə şifahi şəkildə bildirmişdir.

11. Həmin gün saat 16.00-da Nəsimi rayon məhkəməsi ərizəçinin barəsində üç ay müddətinə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar vermişdir. Həmin qərar Apellyasiya Məhkəməsinin 28 oktyabr 2003-cü il tarixli qərarı ilə qüvvədə saxlanılmışdır.

12. Ərizəçi Nəsimi rayon məhkəməsindən MCQMİ-yə geri aparılaraq, orada 22 oktyabr 2003-cü il tarixədək həmin kamerada digər iki şəxslə birgə saxlanılmışdır.

13. 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə saat 18 radələrində ərizəçi MCQMİ-nin rəis müavininin otağına aparılmış və orada ona bildirilmişdir ki, onunla «əlavə dindirmə» keçirəcəklər. Ərizəçi ittiham elan edildikdən sonra polisin onu dindirməyə səlahiyyətinin olmadığını əsas gətirərək, dindirmənin aparılmasına etiraz etmişdir. Təxminən saat 22-yə qədər davam etmiş dindirmə onun üzv olduğu siyasi partiyanın fəaliyyəti ilə bağlı sualları əhatə etmişdir.

14. Ərizəçinin dediyinə görə, dindirmə zamanı o, iki maskalı polis əməkdaşı tərəfindən dabanından dəyənəklə vurulmaqla və digər şəkildə pis rəftara məruz qalmışdır.

C. Ərizəçinin iddia olunan pis rəftara qarşı tədbirlərin görülməsinə nail olmaq cəhdləri

15. Səhər, 20 oktyabr 2003-cü il tarixdə Beynəlxalq Qızıl Xaç təşkilatının nümayəndələri ərizəçiyə baş çəkmişlər. Ərizəçi onlara polisdə saxlanılarkən pis rəftara məruz qalması barədə şikayət etmişdir.

16. 21 oktyabr 2003-cü il tarixdə ərizəçinin vəkili Baş Prokurorluğa teleqram göndərərək, MCQMİ-nin onun ərizəçi ilə 20 və 21 oktyabr 2003-cü il tarixlərdə görüşməsinə icazə vermədiyinə dair şikayət etmişdir. Nəhayət, 22 oktyabrda ərizəçi öz vəkili ilə görüşmüş və MCQMİ-də polis əməkdaşları tərəfindən döyülməsi barədə ona danışmışdır.

17. Həmin gün ərizəçi MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma təcridxanasından 1 sayılı İstintaq Təcridxanasına keçirilmişdir. Keçirilməsindən sonra, Təcridxananın həkimi baxış keçirərkən onun bədənində xəsarətlər (daha dəqiq: sağ baldırında və dabanında iki hematoma) müşahidə etmiş və bu barədə müvafiq qeydlər aparmışdır.

18. 22 oktyabr 2003-cü il tarixdə ərizəçinin vəkili ərizəçi barəsində cinayət işinin istintaqını aparan Baş Prokurorluğun müstəntiqinə ərizə təqdim edərək, ərizəçidə olan xəsarətlərin tibbi müayinəsinin keçirilməsini xahiş etmişdir. Ərizədə qeyd etmişdir ki, ərizəçi MCQMİ-nin müvəqqəti

saxlanma məntəqəsində işgəncəyə məruz qalması barədə ona şikayət etmişdir və o, özü ərizəçinin baldırında və ayağında xəsarətləri müşahidə etmişdir.

19. Beş gündən sonra, oktyabrın 27-də müstəntiqdən cavab almadığından vəkil Baş Prokurorluğun İstintaq idarəsinin rəisinə müstəntiqin onun ərizəsinə cavab vermədiyindən şikayət vermişdir.

20. Bundan sonra, oktyabrın 28-də müstəntiq tibbi müayinə təyin etmiş, ərizəçi oktyabrın 29-da Səhiyyə Nazirliyinin Tibbi Ekspertiza və Patoloji Anatomiya kafedrasının eksperti tərəfindən müayinə olunmuşdur. Oktyabrın 30-da verilmiş rəydə ekspert qeyd etmişdir ki, ərizəçinin bədənində aşağıdakı xəsarətlər müşahidə olunur: (1) sol dirsək oynaqında solğun çəhrayı rəngdə 1x1 sm ölçüsündə qançır; (2) sağ baldırın üst hissəsində qeyri-müəyyən formada 5x3 sm ölçüsündə sarımtıl hematoma; və (3) sağ dabanının içində qeyri-müəyyən formada 6x5 sm ölçüsündə sarımtıl hematoma. Həmin xəsarətlərin ağırlıq dərəcəsini müəyyən etməyi lazım bilməmiş ekspert rəyini xəsarətlərin küt möhkəm alətlə yetirilməsini qeyd etməklə yekunlaşdırır. Ekspert həmçinin qeyd etmişdir: “xəsarətlərin 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə yetirilməsi (ehtimalı) istisna olunmur.”

21. Oktyabrın 18-də MCQMİ-nin saxlanma məntəqəsinin rəhbəri ərizəçinin şikayəti ilə bağlı dindirilmişdir. O izahat vermişdir ki, ərizəçi onun işlədiyi saxlama məntəqəsinə oktyabrın 18-də gətirildikdə onun səhhəti qaydasında idi və onun bədənində xəsarət müşahidə olunmurdu. Daha sonra o, izahatında qeyd etmişdir ki, MCQMİ-yə gətirildikdə ərizəçi hər hansı səhhəti ilə bağlı şikayət etməmişdir. Saxlama məntəqəsinin rəhbəri ərizəçinin MCQMİ-də pis rəftara məruz qalması haqqında iddialarını təkzib etmişdir.

22. 8 yanvar 2004-cü il tarixdə Baş Prokurorluğun İstintaq idarəsinin rəisi 4 nəfər polis əməkdaşını dindirdikdən sonra ərizəçinin MCQMİ-nin saxlanma məntəqəsində pis rəftara məruz qalması haqqında iddialarının əsassız olmasını müəyyən edərək, rəsmi olaraq cinayət işinin başadılmasının rədd olunması haqqında qərar vermişdir. Müstəntiq qeyd etmişdir ki, polis əməkdaşları pis rəftar haqqında iddiaları təkzib etmişlər, tibbi ekspertiza ərizəçinin polisdə saxlanılarkən xəsarət alması haqqında yetkin rəy verməmiş və ərizəçi pis rəftara məruz qalmasına dair əlavə hər hansı sübut gətirə bilməmişdir.

23. Eyni zamanda, 14 dekabr 2003-cü il tarixdə ərizəçi ayrıca olaraq Nəsimi rayon məhkəməsinə şikayət vermiş, şikayətində qanunsuz olaraq həbs olunması və polisdə saxlanılarkən işgəncələrə məruz qalmasını qeyd etmişdir. Xüsusi olaraq o şikayət etmişdir ki, MCQMİ-nin rəis müavininin otağında təxminən dörd saat ərzində dindirilərək iki maskalı şəxs dəyənəklərlə onun dabanlarından vurmuşlar. O, həmçinin, qeyd etmişdir ki, döyüldükdən sonra onunla birgə saxlanılan kamera yoldaşları onun xəsarətlərini müşahidə etmiş və ona yardım göstərmişlər. O, məsul şəxsləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyi məhkəmədən xahiş etmişdir.

24. 28 yanvar 2004-cü il tarixdə Nəsimi rayon məhkəməsi ərazi aidiyyəti olmadığından şikayətə baxmaqdan imtina edərək, MCQMİ rəsmiləri barədə şikayətin Nərimanov rayon məhkəməsinə verilməli olduğunu verdiyi qərarla qeyd etmişdir.

25. 29 yanvar 2004-cü il tarixdə ərizəçi eyni məzmunlu şikayətlə Nərimanov rayon məhkəməsinə müraciət etmişdir. Bu məhkəmə də, ərazi aidiyyətinin olmadığından şikayətə baxmaqdan imtina etmişdir. Bununla bağlı Apellyasiya Məhkəməsinə müraciət olunmuş, sonuncu məsələyə baxılmasının Nəsimi rayon məhkəməsinin ərazi səlahiyyətinə aid olduğunu müəyyən etmişdir.

26. Nəhayət, 18 fevral 2004-cü il tarixdə Nəsimi rayon məhkəməsi Baş Prokurorluğun cinayət işinin rədd edilməsi haqqında qərarın qanunsuz olması barədə şikayətinə baxmış və əsassız olduğundan həmin şikayəti rədd etmişdir. Məhkəmə xüsusi olaraq qeyd etmişdir ki, tibbi ekspertiza birmənalı olaraq xəsarətlərin ərizəçiyə 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə baş vermiş iğtişaşlar zamanı, yəni ərizəçinin həbsindən əvvəl yetirilməsi ehtimalını yetkin şəkildə istisna etməmişdir. Bununla da məhkəmə ekspertizanın rəyini ərizəçinin MCQMİ-nin saxlanma məntəqəsində döyülməsinə dair yetərli sübut kimi qəbul etməmişdir. Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, ərizəçi iddiasının əsaslandırılması üçün yetərli sübut təqdim edə bilməmişdir.

27. Ərizəçi Nəsimi rayon məhkəməsinin onun polisdə saxlanılması zamanı işgəncəyə məruz qalmasına dair sübutlara düzgün şəkildə hüquqi qiymət verə bilmədiyini əsasında həmin məhkəmənin

qərarından apellyasiya şikayəti vermişdir. 17 mart 2004-cü il tarixdə Apellyasiya Məhkəməsi Nəsimi rayon məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlamışdır. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarının tam mətni ərizəçiyə 18 mart 2004-cü il tarixdə poçt vasitəsilə göndərilmişdir. Ölkə qanunvericiliyinə görə həmin qərardan apellyasiyanın verilməsi nəzərdə tutulmur.

28. 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə baş vermiş iğtişaşların təşkilində ərizəçinin rolu ilə bağlı onun barəsində başlanılmış cinayət işinə gəldikdə, 22 oktyabr 2004-cü il tarixdə o, məhkəmə tərəfindən 3 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuşdur.

Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ərizəçi özü 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə Azadlıq meydanında olmasa da, o, kütləvi iğtişaşların təşkilatçılarından biri olmaqla, öz tərəfdaşlarına partiyanın qərarından göstərişlər vermişdir.

29. 2005-ci ilin mart ayında ərizəçi Prezidentin əfv fərmanı ilə cəzasının qalan hissəsinin çəkilməsindən azad edilmişdir.

II. Müvafiq daxili qanunvericilik və beynəlxalq məruzələr

A. Konstitusiyaya

30. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı (III) maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz.

B. İşgəncə, qeyri-insani və alçaldıcı rəftara görə cinayət məsuliyyəti

31. Cinayət Məcəlləsində həbs altında olan, yaxud hər hansı şəkildə azadlıqdan məhrum edilən şəxs işgəncənin verilməsi cinayət hesab edilməklə, bu əmələ görə yeddi ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur (113-cü maddə). Vəzifəli şəxs tərəfindən səlahiyyətlərini həyata keçirərkən sistematik döymə, yaxud digər zorakı hərəkətlərlə şəxsə fiziki, yaxud mənəvi iztirabların verilməsi isə cinayət hesab edilməklə, bu cinayətə görə beş ildən on ilədək cəza nəzərdə tutulur. (133-cü maddə).

32. Cinayət-Prosessual Məcəllənin 37-ci maddəsinə görə cinayət təqibi zərərçəkmiş şəxsin cinayətin törədilməsinə dair ərizəsi əsasında başlanılır.

C. Dövlət orqanlarının qanunsuz hərəkətlərinə, yaxud hərəkətsizliyinə qarşı mülki iddia

33. 11 iyun 1999-cu il tarixli “Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında” Qanun (bundan sonra Qanun) dövlət qurumlarından məhkəmələrə şikayət etmək üçün əsas təşkil edir. Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən vətəndaşın hüquq və azadlığını pozan hər bir dövlət qurumunun hərəkət, yaxud hərəkətsizliyindən (a) birbaşa məhkəməyə; yaxud (b) tabelik qaydasında yuxarı dövlət orqanlarına şikayət etmək olar. Şikayət əvvəl nəzarəti həyata keçirən dövlət qurumuna verilsə, həmin qurum şikayəti aldıqdan sonra bir ay müddət ərzində onun baxılmasına dair ərizəçiyə baxılmanın nəticəsinə dair yazılı şəkildə cavab verməlidir.

34. Qanunun 5-ci maddəsinə əsasən məhkəməyə şikayət hüquq və azadlıqlarının pozulmasının vətəndaşa məlum olduğu gündən bir ay keçənədək verilməlidir. Eyni zamanda, ərizəçi əvvəlcədən aşağı qurumun hərəkət, yaxud hərəkətsizliyindən yuxarı instansiyaya şikayət etdikdə şikayətin təmin edilməməsi barədə yuxarı orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən yazılı cavabın verildiyi gündən bir ay keçənədək məhkəməyə şikayət verilə bilər. Şikayətin verilməsi müddəti üzrlü səbəbdən ötürülsə, həmin müddət məhkəmə tərəfindən bərpa oluna bilər.

35. Qanunun 6-cı maddəsinə əsasən məhkəmə şikayətin əsaslı olduğunu müəyyənləşdirdikdə şikayət edilən qərarları və hərəkətləri qanunsuz hesab edərək, vətəndaşlar barəsində tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərini ləğv edərək, onların pozulmuş hüquq və azadlıqlarını bərpa edərək, habelə dövlət orqanlarının vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə bağlı onların məsuliyyətini müəyyənləşdirə bilər.

36. Mülki Məcəllədə oxşar müddəalar mövcuddur. Mülki Məcəlləyə əsasən şəxsi hüquq və azadlıqlarla bağlı şəxslərlə dövlət qurumları arasında mübahisələrə məhkəmələrdə mülki qaydada baxıla bilər (Maddə 2 və Maddə 5). Dövlət qurumlarının, yaxud onların rəsmilərinin qanunsuz

hərəkətləri, yaxud hərəkətsizlikləri dəymiş zərərlə bağlı Dövlət barəsində mülki iddianın qaldırılmasına əsas verir (Maddə 22). Dövlətin mülki məsuliyyəti adi hüquqi şəxsin məsuliyyəti ilə eynidir (Maddə 43).

37. Mülki-Prosessual Məcəllədə fərdin çəkdiyi zərərə görə mülki qaydada Dövlətə qarşı iddia verilməsi prosedurları nəzərdə tutulur.

D. İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin (CPT) araşdırmaları

38. İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi (CPT) Azərbaycana üç dəfə səfər etmişdir. Birinci səfər 2002-ci ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilmiş, səfər ərzində 1 saylı İstintaq Təcridxanasına, həmçinin Daxili İşlər Nazirliyi nəzdində saxlama yerlərinə, o cümlədən, MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma məntəqəsinə baş çəkilmişdir. 2004-cü ilin yanvar ayında keçirilən ikinci (ad hoc) səfərin əsas məqsədi 15 oktyabr 2003-cü il tarixdə keçirilən prezident seçkilərindən sonra baş vermiş hadisələr ilə bağlı saxlanılmış şəxslərlə rəftar barəsində məlumatın toplanılmasından ibarət idi. Nümayəndə heyəti 1 saylı İstintaq Təcridxanasında saxlanılan otuz qədər şəxslərlə müsahibə keçirmişdir. Bundan əlavə nümayəndə heyəti MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma məntəqəsinə baş çəkmişdir. 2005-ci ilin may ayında keçirilən üçüncü (ad hoc) səfərinin əsas məqsədi Qobustan həbsxanasındakı vəziyyəti öyrənməkdən ibarət idi. CPT-nin bu səfərlərə dair məruzələri - 2002-ci ilin noyabr-dekabr aylarında edilən səfər istisna olmaqla - dərc olunmamışdır, bunun üçün dövlətin icazəsi tələb olunur ki, bu da hələlik gözlənilmir.

39. 2002-ci ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən səfərə dair məruzədə MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma məntəqəsində pis rəftara dair konkret hallar təsbit olunmasa da, orada qeyd edilir ki, nümayəndə heyəti polis tərəfindən Daxili İşlər Nazirliyinin nəzdində olan qurumlarda saxlanılan şəxslər barəsində pis rəftar edilməsinə dair çoxlu sayda iddialara rast gəlmişdir. Pis rəftarın növləri əsasən şillə, yumruq və təpiklərin vurulması, dəyənəklərlə, silahların qundağı və digər bərk alətlərlə zərbələrin yetirilməsindən ibarətdir. Bəzi hallarda isə iddia olunan pis rəftarın ağırlığı - elektrik cərəyanla vurulması, dabanlara döyülməsi, asılmış vəziyyətdə qandallanmış şəxsə zərbələrin yetirilməsi kimi - onların işgəncə hesab olunması üçün yetərlidir. Bundan başqa bəzi şəxslər cinayəti törətdiklərini etiraf etməyə, yaxud məlumat verməyə məcbur etmək məqsədilə özləri, yaxud qohumları barəsində müxtəlif növ alçaltma və fiziki gücün tətbiqi ilə (o cümlədən, cinsi zorakılıq) hədələmə halları barədə məlumat vermişlər.

Hüquqi məsələlər

Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulmasına dair şikayət

Ərizəçi Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən şikayət etmişdir ki, o, həbs olunarkən pis rəftara, MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma təcridxanasında işgəncəyə məruz qalmış, həmçinin onun 1 saylı İstintaq Təcridxanasında saxlanma şəraiti pis rəftar növünü təşkil etmişdir. Bundan əlavə o şikayət etmişdir ki, onun pis rəftar barədə şikayəti həmin maddə ilə nəzərdə tutulan prosessual öhdəliyinə uyğun olaraq səmərəli şəkildə araşdırılmamışdır. Konvensiyanın 3-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Heç kəs işgəncəyə, yaxud qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftara, yaxud cəzaya məruz qalmamalıdır.”.

A. Mümkünlük

1. Tutulma zamanı pis rəftara dair şikayət

41. Şikayətin bu hissəsində ərizəçi iddia edir ki, 18 oktyabr 2003-cü il tarixdə həbsi zamanı, polis əməkdaşları onu vuraraq yerə yıxmış, qandallamış, yerə sürükləmiş və vurmuşlar. Maşınla MCQMİ-yə aparılarkən onu vurmuş və sözlə təhqir etmişlər. MCQMİ-nin həyatında onu üzü aşağı yaş yerdə uzandıraraq şəxsiyyətinə dair suallar vermişlər. Dediklərinə sübut olaraq ərizəçi bir neçə ailə üzvlərinin ifadələrini təqdim etmişdir ki, orada müxtəlif dərəcədə təfəssilatı və ardıcılıqla ərizəçinin öz evində həbsi zamanı kobud rəftara məruz qalması təsbit olunur.

42. Hökumət ərizəçinin həbs zamanı pis rəftara məruz qalması ilə bağlı şikayətinin bu hissəsi ilə bağlı bildirmişdir ki, ərizəçi ölkə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş vasitələrin hamısından istifadə etməyib, çünki o, bu məsələni lazımi şəkildə dövlət qurumları qarşısında qaldırmayıb. Hökumət xüsusilə qeyd etmişdir ki, ərizəçi öz qohumlarının ifadələrini məhkəməyə

təqdim etməmişdən əvvəl heç bir dövlət qurumuna təqdim etməmişdir. Ərizəçi konkret olaraq Hökumətin bu iradəsinə şərh verməmişdir.

43. Məhkəmə müəyyən edir ki, ərizəçinin şikayətin bu hissəsi ilə bağlı ölkə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş vasitələrin hamısından istifadə etməsinin müəyyən olunması vacib deyil, çünki belə olan halda da şikayətin bu hissəsi aşağıdakı səbəbdən baxılması üçün məqbul deyil.

44. Məhkəmə qeyd edir ki, ailə üzvlərinin şikayətlərindən başqa (onların baxılması üçün dövlət orqanlarına təqdim olunması görünür), onda ərizəçinin həbs olunma zamanı polis tərəfindən pis rəftara məruz qalmasına dair heç bir sübut yoxdur. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, ərizəçinin həbs olunma zamanı döyülməsi MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma məntəqəsinin rəisinin izahatı ilə təkzib olunur ki, hansı ki, öz izahatında ərizəçi MCQMİ-yə gətirildikdə onun bədənində heç bir xəsarətin olmadığını göstərmişdir. Ərizəçi özü də şikayətin həbsdə saxlanılarkən pis rəftara məruz qalması barədə hissəsində bu izahata istinad etmiş və qeyd etmişdir ki, 30 oktyabr 2003-cü il tarixdə verilmiş ekspertizanın rəyindən təsbit olunan xəsarətlərin hamısı 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə, yəni həbsindən bir gün sonra ona yetirilmişdir. Qeyd olunanlara və işdə olan bütün materiallara əsasən Məhkəmə hesab edir ki, şikayətin bu hissəsi ilə bağlı təqdim edilmiş sübutlar ərizəçinin həbs olunma zamanı pis rəftara məruz qalması məsələsinə onun tərəfindən baxmağa imkan vermir.

45. Bununla da, şikayətin bu hissəsi açıq-aydın əsassız olduğundan Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3 və 4-cü hissələrinə əsasən rədd edilməlidir.

2. Polisdə saxlanılarkən pis rəftara dair şikayət

46. Şikayətinin bu hissəsində ərizəçi iddia edir ki, MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma məntəqəsində o, 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə dindirilməsi zamanı döyülmüş və işgəncəyə məruz qalmış, zorlanma ilə hədələnmiş və beş gün ərzində hava ilə pis təmin olunan kamerada, ac, təmiz içməli su verilmədən saxlanılmışdır.

47. Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, şikayətin bu hissəsi aydın şəkildə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü hissəsində qeyd olunduğu kimi əsaslandırılmamışdır. Məhkəmə bununla yanaşı, bu hissəni heç bir başqa səbəbdən əsaslandırılmamış hesab etmir. Ona görə də, şikayətin bu hissəsi baxılması üçün məqbul hesab olunur.

3. 1 sayılı İstintaq Təcridxanasında saxlanma şəraiti

48. Şikayətinin bu hissəsində ərizəçi iddia edir ki, o, sonradan 40 gün ərzində 1 sayılı İstintaq Təcridxanasında 1.35x2.35 metr ölçüsündə çox kiçik, qeyri-gigiyenik, isidilməyən və elektrik işıqlanması gecə-gündüz qoşulmuş kamerada saxlanılmışdır. Ona demişlər ki, həmin kamerada əvvəllər ölüm cəzasına məhkum olunmuş şəxslər saxlanılmışdır və hətta belə şəxslərin ikisi ilə bağlı bir neçə il əvvəl elə oradaca ölüm cəzası icra olunmuşdur.

49. Hökumət şikayətin bu hissəsi ilə bağlı ərizəçinin ölkə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirmədiyini qeyd etmişdir. O, bu məsələni məhkəməyə müraciət etməkdən əvvəl dövlət orqanları qarşısında qaldırmamışdır.

50. Ərizəçi bildirmişdir ki, bu məsələ ilə bağlı o, heç bir vasitəyə malik olmayıb. Ərizəçi iddia etmişdir ki, ölkə qanunvericiliyində həbsxana əməkdaşlarının işgəncə verməsi və qeyri-insani rəftar etməsi aydın şəkildə qadağan olunsa da və bu cür pis rəftara görə vasitələr nəzərdə tutulsa da, digər növ pis rəftar növləri, məsələn, ümumi saxlanma şəraiti ilə bağlı pis rəftar əleyhinə heç bir konkret hüquqi norma mövcud deyil. Ərizəçi həmçinin qeyd etmişdir ki, hər bir halda, onun barəsində həbsdə saxlanılarkən işgəncənin verilməsi ilə bağlı şikayətlərinin rəsmi araşdırılmasının səriştəsiz olduğuna görə, saxlanma şəraiti ilə bağlı hər hansı tədbirlərin görülməsinə nail olmaq cəhdləri nəticəsiz olardı.

51. Məhkəmə xatırladır ki, 35-ci maddədə nəzərdə tutulan ölkə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş vasitələrin hamısından istifadə edilməsi qaydası tələb edir ki, dövlətə qarşı beynəlxalq məhkəmə, yaxud arbitraj qurumuna müraciət edən şəxs əvvəlcə milli hüquqi sistemdə mövcud olan vasitələrdən istifadə etməlidir ki, dövlətlərin hərəkətlərinə görə beynəlxalq qurumlar qarşısında cavab verməkdən öncə öz hüquqi sistemləri vasitəsilə məsələnin yoluna qoymaq imkanları olsun. Bu qaydaya riayət etmək üçün ərizəçi mövcud olan, habelə iddia olunan pozuntularla bağlı əvəzin

ödənilməsi üçün kifayət olan hüquqi müdafiə vasitələrini istifadə etməlidir (bax: məsələn, Akdivar and Others v. Turkey, 16 sentyabr 1996-cı il tarixli qərar, (Reports of Judgments and Decisions) 1996-IV, səh. 1210, § 65-66).

52. Məhkəmə ölkə qanunvericiliyində onun saxlanılması şəraiti ilə bağlı tədbirlərə nail olmaq üçün hər hansı vasitənin olmadığı haqqında ərizəçinin arqumentini qəbul edə bilməz. Məhkəmə qeyd edir ki, “Şəxslərin hüquq və azadlıqlarına qarşı yönəlmiş hərəkətlərdən şikayətlər haqqında” Qanunda şəxsin hüquq və azadlıqlarını pozan dövlət orqanının hər hansı hərəkət və hərəkətsizliyinə qarşı məhkəməyə müraciət etmək imkanı nəzərdə tutulur. Birbaşa ölkənin hüquq sistemində tətbiq oluna bilən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsi və Konvensiyanın 3-cü maddəsi qeyri-insani və alçaldıcı rəftarı qadağan edir. Ona görə də, bu müddəalara əsaslanaraq ərizəçi Ədliyyə Nazirliyinə (1 sayılı İstintaq Təcridxanasına nəzarət orqanı olan) şikayət verərək, yaxud birbaşa yerli məhkəmələrdə mülki qaydada iddia qaldıraraq, ərizə verərək saxlanma şəraiti barədə şikayət edə bilərdi. Lakin ərizəçi buna cəhd etməmişdir. Bundan başqa o, inandırıcı şəkildə bu addımların səmərəsiz olacağını göstərə bilməmişdir. Vasitələrin səmərəsiz olacağı haqqında şübhələr mümkün olan vasitələrin normal istifadə edilməsi tələbinin yerinə yetirilməsi üçün kifayət deyil. (bax: məsələn, Kunqurova v. Azerbaijan (yekun olmayan qərar), № 5117/03, 3 iyun 2005-ci il).

53. Bununla da, şikayətin bu hissəsi yerli hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyinə görə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1 və 4-cü hissələrinə əsasən rədd edilməlidir.

B. Mahiyyət

1. Polisdə saxlanılarkən pis rəftara dair şikayət

(a) Tərəflərin dəlilləri

54. Hökumət təqdim etmişdir ki, ərizəçi polisə saxlanılarkən pis rəftara məruz qalmasına dair yetkin dəlil gətirə bilməmişdir. 20 oktyabr 2003-cü il tarixli ekspertizanın rəyi ərizəçinin həmin zədələrin 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə, yəni onun həbsindən öncə və seçkidən sonra baş vermiş iğtişaşlar zamanı alması ehtimalını istisna etmir. Hökumət həmçinin qeyd edir ki, hər bir halda, ekspertiza rəyinə əsasən ərizəçinin xəsarətləri onun səhhətinə ciddi təsir göstərməmişdir. Ona görə də, iddia edilən pis rəftar Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan ağırlıq dərəcəsinə çatmır.

55. Ərizəçi təqdim etmişdir ki, o, MCQMİ-də saxlanılarkən işgəncə səviyyəsinə çıxan pis rəftara məruz qalmışdır. O, dabanında, baldırında və dirsəyində olan izləri dəlil kimi gətirmişdir. O, həmçinin, dövlət qurumlarının onun bədənində bu xəsarətlərin olmasının səbəblərinə dair həqiqətə yaxın heç bir əsas gətirə bilmədiyini iddia etmişdir. Xüsusi olaraq, ərizəçi qeyd etmişdir ki, xəsarətləri 16 oktyabr 2003-cü il tarixdə alması ehtimalı belə ola bilməz, çünki o, həmin gün sadəcə Azadlıq meydanında olmamışdır. MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma təcridxanasına gətirildikdə onun bədənində hər hansı xəsarətin olmadığı həmin təcridxana əməkdaşının araşdırma zamanı verdiyi izahat ilə təsdiq olunur.

56. Ərizəçi qeyd etmişdir ki, MCQMİ-yə gətirildikdən qısa bir müddət sonra polis əməkdaşı onun qara ciyər nahiyəsinə, bədənində yan tərəfdən dəyənək ilə zərbə yetirmişdir. Növbəti gün, 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə, MCQMİ-nin rəis müavininin otağında dindirilərək, ondan məlumat almaq məqsədilə iki maskalı polis əməkdaşı təxminən dörd saat ərzində dəyənəklərdən istifadə olunmaqla onun dabanlarına vurmuşlar. Polis əməkdaşları hərdən onun bədəninin digər hissələrinə zərbə yetirirdilər. Döymə zorlama hədəsi ilə də müşayiət olunurdu. Döymə ərizəçidə ciddi fiziki ağrıya səbəb olmuş, ona görə də o, müvəqqəti olaraq köməksiz gəzmək qabiliyyətini itirmişdir. MCQMİ əməkdaşları tərəfindən kameraya aparıldıqdan sonra onun kamera yoldaşları ona corablarını çıxarmağa yardım etmiş və onun ayaqlarının pis vəziyyətdə olmasını müşahidə etmişlər.

57. Ərizəçi bildirmişdir ki, zorlama hədələri döymədən sonra onun havasız kamerada vəkillə görüşməyə icazə verilmədən üç gün saxlanılması zamanı da davam edirdi. Həmin vaxt o, pis rəftara məruz qalan digər saxlanılan şəxslərin qışqırtılarını eşidirdi. Hansı şəraitdə və məkanda edilməsini nəzərə alaraq, bu hədələr nəticəsində ərizəçi kəskin mənəvi iztirablar keçirmişdir.

58. Ərizəçi daha sonra qeyd etmişdir ki, döymə 19 oktyabr 2003-cü il tarixdə baş versə də, ona öz vəkili ilə görüşərək olanlar barədə məlumat vermək imkanı yalnız üç gündən sonra verildi. Vəkil dərhal tibbi müayinə keçirilməsinə nail olmağa cəhd etsə də, müayinə dövlət qurumları

tərəfindən qəsdən bunu uzatdıqlarına görə yalnız 29 oktyabr 2003-cü il tarixdə baş tutmuşdur. Həmin vaxtadək ərizəçiyə köməksiz gəzmək qabiliyyəti qayıtmış, onun xəsarətləri qismən sağalmış və döymədən əmələ gəlmiş əksər xırda izlər yox olmuşdur. Tibbi müayinənin keçirilmə vaxtının uzadılması xəsarətlərin yetirilmə vaxtının dəqiq müayinə olunmasının qarşısını almışdır. Bundan başqa, ərizəçi qeyd etmişdir ki, ekspert dövlət müəssisəsinin işçisi olduğundan və buna görə də, müstəqil olmadığından onun xəsarətlərinin hamısını rəyinə qeyd etməmişdir.

(b) Məhkəmənin mövqeyi

59. Məhkəmə dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, Konvensiyanın 3-cü maddəsində demokratik cəmiyyətlərin ən əsas dəyərlərindən biri təsbit olunur. Hətta ən çətin şəraitdə, məsələn, terrorçuluqla və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə zamanı Konvensiya işgəncəni, qeyri-insani və alçalıcı rəftarı və cəzanı tamamilə qadağan edir. Konvensiyanın, onun 1 və 4 sayılı protokollarının əksər maddi müddəalarından fərqli olaraq, hətta xalqın həyatına təhlükə törədən fəvqəladə hallarda 15-ci maddənin 2-ci hissəsinə əsasən 3-cü maddə üçün istisna halının, yaxud qeyd-şərtin edilməsi nəzərdə tutulmur (bax: məsələn, Selmouni v. France (GC), № 25803/94, § 95, ECHR 1999-V; Labita v. Italy (GC), Cfe 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV və Dikme v. Turkey, № 20869/92, § 89, ECHR 2000-VIII).

60. Məhkəmə bir daha vurğulayır ki, “şəxs polisə aparılarkən sağlam olduğu, azad edildiyi zaman isə bədənində xəsarət müəyyən olunduğu halda həmin xəsarətlərin əmələ gəlməsi səbəblərinə dair inandırıcı əsaslar gətirilməsi Dövlətin öhdəliyidir, əks halda Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən aydın məsələ ortaya çıxır” (bax: Tomasi v. France, 27 avqust 1992-ci il tarixli qərar, Series A no. 241-A, pp. 40-41, §§ 108-11 və yuxarıda istinad edilən Selmouni işi, § 87).

61. Məhkəmə ilk növbədə qeyd edir ki, tərəflərin təqdim etdiyi yeganə tibbi sənəd ərizəçi tərəfindən iddia olunan döyülmədən bir neçə gün sonra verilmiş 30 oktyabr 2003-cü il tarixli ekspert rəyidir. Lakin məhkəmə qeyd edir ki, digər saxlanma müəssisəsinə keçirilməsinə baxmayaraq, ərizəçi davamlı olaraq həbs altında idi, yəni iddia olunan pis rəftar günündən rəyin tərtib olunma gününədək dövlət orqanlarının nəzarəti altında olmuşdur.

62. Ərizəçinin polis tərəfindən pis rəftara məruz qalmasına dair yetərli dəlil gətirə bilmədiyi barədə Hökumətin mülahizəsinə gəldikdə isə, məhkəmə xatırladır ki, dəlilləri dəyərləndirərkən məhkəmə ümumən “əsaslı şübhənin olmaması” meyarını tətbiq edir. (bax: Ireland v. the United Kingdom, 18 yanvar 1978-ci il tarixli qərar, Series A no. 25, pp. 64-65, § 161). Lakin bu cür dəlil fakt barədə kifayət qədər güclü, səlis və bir-birinə uyğun mülahizələrin, yaxud təkzibolunmaz gümanların mövcudluğundan irəli gələ bilər. Dövlət orqanlarının nəzarəti altında həbsdə olan şəxslərə münasibətdə olduğu kimi, hadisələr barədə məlumata müstəsna olaraq dövlət orqanları malik olduğu təqdirdə belə saxlama zamanı əmələ gələn xəsarətlər ilə bağlı faktın mövcudluğu haqqında ciddi gümanlar ortaya çıxır. Həqiqətən də, kifayət edən və inandırıcı izahatın verilməsinə dair sübut etmə öhdəliyinin dövlət qurumlarının üzərinə düşməsi qəbul edilə bilər. (bax: Ribitsch v. Austria, 4 dekabr 1995-ci il tarixli qərar, Series A № 336, pp. 25-26, § 34 və Salman v. Turkey (GC), № 21986/93, § 100, ECHR 2000-VH).

63. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət ərizəçinin pis rəftara dair iddialarına qarşı mübahisə etsə də, bu xəsarətlərin nə vaxt və necə əmələ gəlməsi barədə məqbul bir izah verməmişdir. Məhkəmə ekspertiza rəyində ərizəçinin həmin xəsarətləri həbsdən əvvəl alması ehtimalının istisna etmədiyi haqqında Hökumətin arqumentini qəbul edə bilməz. Onun xəsarət alması vaxtına gəldikdə isə, rəy dolaşq şəkildə yazılıb və yetkin deyil. Həmin məruzə eyniliklə xəsarətlərin həbs edildikdən sonra və MCQMİ-də saxlanılarkən almasını da istisna etmir. Beləliklə də, məhkəmə hesab edir ki, tibbi ekspertizanın rəyi yetkin şəkildə ərizəçinin bədənində xəsarətlərin olmasını qeyd etsə də, həmin xəsarətlərin nə zaman yetirildiyini müəyyən etmir.

64. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi 16 oktyabr 2003-cü il tarixli hadisələr zamanı Azadlıq Meydanında olmadığı və ona görə də orada onun xəsarət almasının mümkün olmadığı barədə dövlət qurumları və məhkəmə qarşısında davamlı olaraq israr etmişdir. Lakin araşdırma zamanı dövlət qurumları bunun təkzib edilməsi üçün heç bir addım atmamışlar. Heç bir təsdiqləyici sübut təmin etmədən ərizəçinin onun həbs olunmasından əvvəl xəsarət alması ehtimalı özündə Hökumət tərəfindən təqdim olunması kifayət və inandırıcı izahatı təşkil etmir. Bundan başqa, ərizəçinin aldığı

xəsarətə - küt alətlə vurulan zərbə nəticəsində əmələ gəlmiş dabanındakı hematoma - nəzər salaraq, məhkəmə hesab edir ki, bu xəsarətlər polislə adi küçə toqquşmaları zamanı yetirilə bilməyən xüsusi növ xəsarətdir. Bununla əlaqədar məhkəmə ərizəçinin barəsində cinayət işi üzrə bir neçə ay sonra keçirilmiş məhkəmə baxışı zamanı onun həqiqətən həmin gün Azadlıq Meydanında olmadığını müəyyən olunması faktını nəzərə alır.

65. Bundan əlavə, Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət ərizəçinin həbs edildiyindən əvvəl xəsarət aldığını göstərən heç bir maddi sübut hesab olunan sənədi təqdim etməmişdir, çünki onun müvəqqəti saxlama yerinə gətirildiyi zaman heç də zəruri tibbi müayinə keçirilməmişdir (Doğanay Türkiyəyə qarşı iş üzrə qərar, № 50125/99, § 30, 21 fevral 2006 və Akkurt Türkiyəyə qarşı iş üzrə qərar, № 47938/99, § 36, 4 may 2006). Bunun əksinə, MCQMİ-nin müvəqqəti saxlama təcridxanası əməkdaşının istintaq zamanı verdiyi birmənalı ifadəsinə əsasən, müvəqqəti saxlama təcridxanasında ərizəçi barəsində qeydiyyat aparıldığı zaman onun bədənində xəsarət izləri müşahidə edilməmişdir (bax, yuxarıda 21-ci abzas).

66. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin sağ dabanında olan hematoma bədənində olan digər qançırıqlarla birlikdə götürüldükdə, İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Avropa Komitəsinin bildirdiyinə görə Daxili İşlər Nazirliyinin təbəçiliyindəki müvəqqəti saxlama yerlərində istifadə olunan pis rəftarın formalarından biri olan falakkanın (ayaqların altından döyülmə) tətbiq edilməsinə uyğundur. Bu tipli xəsarətlər təsadüfən əmələ gələ bilməzdi (bax: yuxarıda göstərilən Salman işi üzrə qərar, § 113).

67. Məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi ilə təsdiq edilən ərizəçinin davamlı və detallı şikayətlərini nəzərə alaraq, habelə ərizəçinin bədənində aşkar edilmiş xəsarətlərin səbəblərinə dair həqiqətə uyğun izahın olmaması ilə əlaqədar olaraq məhkəmə qəbul edir ki, həmin xəsarətlər dövlət orqanlarının məsuliyyət daşdığı pis rəftarın formasına aid edilməlidir.

68. Pis rəftar aktının ağırlığına gəldikdə isə, məhkəmə təkrar edir ki, pis rəftarın xüsusi formasının işgəncə kimi müəyyən edilib-edilməməsi zamanı 3-cü maddədə əks etdirilən, bu məfhumla qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftar arasındakı fərqlə diqqət yetirilməlidir. Görünür ki, çox ağır və qəddar əzablara gətirib çıxaran qəsdən qeyri-insani rəftarın belə fərqləndirmə vasitəsilə xüsusən biabır etmək Konvensiyanın niyyətində olmuşdur (bax: yuxarıda göstərilən İrlandiya işi üzrə qərar, səh. 66-67, 167 və Aksoy Türkiyəyə qarşı, 18 dekabr 1996-cı il tarixli qərar, Reports 1996-VI, səh. 2278-79, § 63). Rəftarın ağırlığına əlavə olaraq, hətta 26 iyun 1987-ci il tarixdə qüvvəyə minmiş İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftar və ya cəzaya qarşı BMT-nin Konvensiyasında tanınmış məqsəd elementi mövcuddur. Onun 1-ci maddəsində işgəncə ciddi ağrının və ya əzabların, inter alia, məlumatı əldə etmək, cəzalandırmaq və ya qorxutmaq məqsədilə qəsdən verilməsi kimi müəyyən edilir (bax: yuxarıda göstərilən Salman işi üzrə qərar, § 114 və yuxarıda göstərilən Dikme işi üzrə qərar, §§ 94-95).

69. Pis rəftarın xarakterini (ərizəçinin ayaqlarının altından döyülməsi) nəzərə alaraq, məhkəmə hesab edir ki, bu, yalnız qəsdən törədilə bilərdi, çünki onun yerinə yetirilməsi üçün müəyyən qədər hazırlığın görülməsi və gücün tətbiqi tələb olunurdu. Görünür ki, o, ərizəçidən etiraf və məlumatın alınması məqsədilə yerinə yetirilmişdir (yuxarıda göstərilən Aksoy işi üzrə qərar, səh. 2279, § 64; həmçinin məhkəmənin falakkanın tətbiqinin işgəncə olması barədə nəticəyə gəldiyi yuxarıda göstərilən Salman işi üzrə qərar, § 115 ilə müqayisə et). Məhkəmə hesab edir ki, bu rəftar elə ağır və qəddar xarakterli olmuşdur ki, o, işgəncə kimi xarakterizə oluna bilər.

70. Nəticədə məhkəmə müəyyən edir ki, bununla əlaqədar Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması baş vermişdir.

2. Səmərəli araşdırmanın aparılmadığı barədə şikayət

(a) Tərəflərin dəlilləri

71. Hökumət təqdim etmişdir ki, dövlət orqanları ərizəçinin pis rəftar barədə şikayətləri üzrə səmərəli rəsmi araşdırma aparmışlar. Xüsusən, Hökumət vurğulamışdır ki, Baş Prokurorluq tərəfindən istintaq aparılmış və bu zaman ərizəçinin şikayətləri ilə əlaqədar MCQMİ-nin dörd əməkdaşı dindirilmiş, şikayətlərin əsassız olması müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə ərizəçi araşdırmanın nəticələrinə etirazını məhkəmədə bildirmiş və onun şikayəti yerli məhkəmələrdə araşdırılmışdır.

72. Ərizəçi təqdim etmişdir ki, nəinki istintaq orqanı, hətta yerli məhkəmələr onun şikayətləri üzrə hərtərəfli və səmərəli araşdırma aparmamışlar. O, bildirmişdir ki, istintaq səthi aparılmış və çoxsaylı saxtakarlıqlarla müşayiət olunmuşdur. Xüsusən, dövlət orqanları MCQMİ-nin müvəqqəti saxlanma təcridxanasının əməkdaşının ərizəçinin təcridxanaya gətirildiyi zaman sağlam olması barədə ifadəsinə açıq-aşkar şəkildə əhəmiyyət verməmişlər. Həmçinin, onlar bu faktı təsdiq edə biləcək hər hansı digər şahidlərin ifadələrini almamışlar. Yerli məhkəmələr onun işinin baxılmasını iki aydan çox müddətə təxirə salmış və cinayət təqibi orqanlarının səhvlərini təkrar etmişlər.

(b) Məhkəmənin mövqeyi

73. Məhkəmə bir daha qeyd edir ki, şəxs polis tərəfindən 3-cü maddəyə zidd olaraq ağır şəkildə pis rəftara məruz qaldığı barədə sübut oluna biləcək iddia irəli sürdüyü halda, bu müddəə Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Dövlətin «yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün bu Konvensiyada ... müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqların təmin edilməsinə» dair ümumi öhdəliyi ilə birlikdə oxunulduqda öz mənasında səmərəli rəsmi araşdırmanın aparılmasını tələb edir. Həmin araşdırma məsuliyyət daşıyanların müəyyən edilməsi və cəzalandırılmasına gətirib çıxarmaq iqtidarında olmalıdır. Əks təqdirdə, işgəncələrin və qeyri-insani, yaxud alçaldıcı rəftar və cəzaların ümumi hüquqi qaydada qadağan edilməsi, öz fundamental vacibliyinə baxmayaraq (bax: yuxarıda 59-cu abzas), təcrübədə qeyri-effektiv olardı və bəzi hallarda Dövlətin nümayəndələri üçün onların nəzarəti altında olanların hüquqlarını faktiki olaraq cəzalandırılmadan pozmaq imkanı yaradılacaqdı (bax: Assenov və digərləri Bolqarıstana qarşı, 28 oktyabr 1998-ci il tarixli qərar, Reports 1998-VIII, səh. 3290, § 102 və yuxarıda göstərilən Labita işi üzrə qərar, § 131). Məhkəmənin presedent hüququnda müəyyən edilmiş səmərəliliyin minimal standartlarına, həmçinin belə tələb daxildir ki, araşdırma müstəqil, qərəzsiz və ictimaiyyətin nəzarəti altında olmalı, habelə səlahiyyətli orqanlar nümunəvi səylə və çevik hərəkət etməlidirlər (bax: İsayeva və digərləri Rusiyaya qarşı, № 57947/00, 57948/00 və 57949/00, § 208-213, 24 fevral 2005 və Meneşeva Rusiyaya qarşı, № 59261/00, § 64, ECHR 2006-...).

74. Məhkəmə ilk növbədə qeyd edir ki, döyülmədən sonrakı üç gün ərzində vəkili ilə görüşməyinə icazə verilmədiyindən ərizəçi pis rəftar barədə şikayətini dövlət orqanlarının nəzərinə təqdim etmək imkanında olmamışdır. Məsələn birinci dəfə dövlət orqanlarının diqqətinə 2003-cü il oktyabrın 22-də, ərizəçinin vəkili tibbi müayinənin keçirilməsi barədə vəsatəti qaldırırdıqda çatdırılmışdır. Lakin onun vəsatətinə kifayət qədər səylərlə baxılmamışdır, çünki beş gündən sonra tibbi müayinənin keçirilmədiyi barədə şikayət vəkil tərəfindən prokurora verilənə qədər heç bir hərəkət yerinə yetirilməmişdir. Hətta bundan sonra tibbi müayinə iki gündən sonra keçirilmişdir. Bununla əlaqədar məhkəmə qeyd edir ki, polis orqanlarının müvəqqəti saxlanma yerlərində işgəncə qurbanı xarici aləmdən təcrid edildiyi, zəruri sübutları təsdiq və ya toplaya biləcək həkim, vəkil, ailə üzvləri və dostları ilə görüşmək imkanından məhrum edildiyi halda işgəncə barədə şikayətlərin əsaslandırılması xüsusilə çətindir (bax: yuxarıda göstərilən Aksoy işi, səh. 2286, § 97). Dövlət orqanları hadisə ilə bağlı sübutları, o cümlədən məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyini almaq üçün bütün münasib tədbirləri həyata keçirmədirlər. Araşdırmanın xəsarətin səbəblərini və ya məsuliyyətli şəxsi müəyyən etmək qabiliyyətini pozan onun hər hansı çatışmazlığı bu standartın pozulmasına gətirib çıxara bilər (bax: Batı və digərləri Türkiyəyə qarşı, № 33097/96 və 57834/00, § 134, ECHR 2004-IV (çıxarışlar)). Bununla belə, məhkəmə hesab edir ki, məhkəmə-tibb ekspertizası rəyinin vaxtında təmin edilməməsi hazırkı işdə araşdırmanın effektivliyinə gətirib çıxaran vacib amillərdən biri olmuşdur. Vaxtında keçirilmiş tibbi müayinə məhkəmə-tibb eksperti üçün xəsarətlərin səbəbləri və onların yetirilməsi vaxtı barədə daha dəqiq nəticələrə gəlmək imkanını yaradacaqdı.

75. Bundan əlavə, hazırkı işdə sonradan aparılmış istintaq məqbul olmamışdır. İstintaq orqanları yalnız məhkəmə-tibb ekspertizası rəyinin öyrənilməsi və MCQMİ-də ərizəçi ilə ünsiyyətdə olmuş dörd polis əməkdaşının dindirilməsi ilə kifayətlənmişlər. Hər hansı başqa şahid dindirilməmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, ərizəçinin pis rəftara məruz qalmasının müəyyən edilməsi nəticəsində MCQMİ əməkdaşlarının cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması ehtimalını nəzərə alaraq pis rəftar barədə iddiaların dindirilmiş polis əməkdaşları tərəfindən rədd edilməsi

məhkəməyə heç də qeyri-adi hal kimi görünür. Bununla belə, ərizəçinin ifadələrinin və inkaredilməz bədən xəsarətlərinin olmasına baxmayaraq, müstəntiq polis əməkdaşlarının ifadələrini əsas götürərək, cinayət işinin başlanmasını rədd etmişdir.

76. Belə məhdud araşdırma əsasında müstəntiq xəsarətlərin 2003-cü il 16 oktyabr hadisələri zamanı yetirilməsi ehtimalının istisna olmadığını göstərən məhkəmə-tibb ekspertizasının qəti olmayan rəyinə əsaslanaraq, ərizəçinin xəsarətlərinin belə qaydada əmələ gəlməsini güman etmişdir.

Eyni zamanda, müstəntiq nəzərə almamışdır ki, məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyində xəsarətlərin ərizəçinin tutulmasından sonra yetirilməsi ehtimalı, oxşar qaydada, istisna edilməmişdir. Əslində, bununla pis rəftar barədə iddiaları sübut etmək vəzifəsi ərizəçinin üzərinə qoyulmuşdur. Eyni zamanda, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, şəxsin azadlıqdan məhrum etmə yerlərində xəsarət alması aşkar edildiyi hallarda xəsarətlərin səbəblərinə dair məqbul və inandırıcı izahat verilməsi və sübut etmək vəzifəsi dövlət orqanları üzərindədir (bax: yuxarıda 60 və 62-ci abzaslar).

77. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, istintaq orqanı cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar qəbul etdikdə MCQMİ müvəqqəti saxlama təcridxanası əməkdaşının ərizəçinin MCQMİ-yə daxil olması zamanı sağlam vəziyyətdə olduğu barədə birmənalı ifadələrini tamamilə nəzərə almamışdır. Cinayət prosesinin heç bir mərhələsində dövlət orqanları bu əməkdaşın ifadələrinin etibarsız olmasını müəyyən etməmişlər. Təki bu ifadə müstəntiqin ərizəçi üzərində xəsarətlərin müvəqqəti saxlama yerində yetirildiyi nəticəsinə gəlməsinə gətirib çıxara bilərdi.

78. Bundan əlavə, ərizəçi davamlı olaraq bildirmişdir ki, o, 2003-cü il 16 oktyabr hadisələri zamanı Azadlıq meydanında olmamış və buna görə orada xəsarət ala bilməzdi. Lakin istintaq zamanı dövlət orqanları bu məlumatı yoxlamaq üçün ərizəçinin Azadlıq meydanında olmadığını təsdiq edə biləcək hər hansı şahidin dindirilməsi kimi heç bir tədbir görməmişlər. Onlar ərizəçinin tutulmasından əvvəl zədələnmiş olub-olmadığını bildirməyə biləcək digər hər hansı şahidlərin (məsələn, ərizəçinin ailə üzvləri, qonşular, yaxud ərizəçinin tutulmasından əvvəl onunla ünsiyyətdə olmuş digər şəxslər) ifadələrini almaq üçün də tədbir görməmişlər. Onlar həmçinin ərizəçini döyülməsindən dərhal sonra görmüş, MCQMİ-də onunla bir kamerada saxlanılan şəxsləri də dindirməmişlər.

79. Həmin çoxsaylı nöqsan və çatışmazlıqları nəzərə alaraq, məhkəmə müəyyən edir ki, ərizəçinin pis rəftar barədə şikayətləri ilə bağlı effektiv araşdırma aparılmamışdır. Bununla da, bu baxımdan Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulması baş vermişdir.

II. Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulmasına dair şikayət

80. Ərizəçi şikayət etmişdir ki, polis orqanının müvəqqəti saxlama yerində onun pis rəftara məruz qalması barədə Konvensiyaya əsasən şikayəti ilə əlaqədar effektiv hüquqi müdafiə vasitəsindən məhrum edilmişdir. O, Konvensiyanın aşağıdakı məzmunundakı 13-cü maddəsinə əsaslanmışdır:

«Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.»

A. Mümkünlük

81. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət yuxarıda baxılmış şikayətlə bağlıdır və buna görə eyni qaydada mümkün elan olunmalıdır.

B. Mahiyyət

82. Tərəflərin dəlilləri və Konvensiyanın 3-cü maddəsinin prosessual məqamları ilə bağlı dəlillər mahiyyətcə eyni olmuşdur.

83. Məhkəmə təkrarlayır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi Konvensiya hüquq və azadlıqlarının mahiyyətinin onların dövlətdaxili hüquq qaydasında təmin edilməsi formasından asılı olmayaraq yerinə yetirilməsi üçün hüquqi müdafiə vasitələrinin milli səviyyədə mümkünlüyünü təmin edir. Ümumi qayda olaraq, bir hüquqi müdafiə vasitəsi özlüyündə 13-cü maddənin tələblərini tam şəkildə təmin edə bilmədikdə, yerli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquqi müdafiə

vasitələrinin məcmusu bunu edə bilər (bax: məsələn, Kudla Polşaya qarşı (GC), № 30210/96, § 157, ECHR 2000-XI və yuxarıda göstərilən Meneşeva işi, § 71).

84. Eyni zamanda, 13-cü maddəyə əsasən Dövlətin öhdəliyinin dairəsi ərizəçinin şikayətlərinin xarakterindən asılı olaraq müxtəlifdir və müəyyən hallarda Konvensiya xüsusi hüquqi müdafiə vasitəsinin nəzərdə tutulmasını tələb edir. Bununla belə, şübhəli ölüm və ya pis rəftar hallarında, 2 və 3-cü maddələri ilə qorunan hüquqların fundamental əhəmiyyətini nəzərə alaraq, 13-cü maddə tələb edir ki, müvafiq hallarda kompensasiyanın ödənilməsindən əlavə məsuliyyətli şəxslərin müəyyən edilməsi və cəzalandırılmasına gətirib çıxarmaq iqtidarında olan hərtərəfli və səmərəli araşdırma aparılsın (bax: yuxarıda göstərilən Aksoy işi, səh. 2286 and 2287, § 95 and 98 və yuxarıda göstərilən Assenov və digərləri işi, səh. 3293, § 117).

85. Hazırkı işdə təqdim edilmiş sübutlar əsasında məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ərizəçinin MCQMİ müvəqqəti saxlama təcridxanasında aldığı xəsarətlərə görə dövlət orqanları məsuliyyət daşımışlar. Ərizəçinin bununla bağlı dövlət orqanlarına şikayətləri eyni sübuta əsaslandırılmış və buna görə, 13-cü maddənin məqsədləri üçün «sübut oluna bilər» olmuşlar (bax: Boyle və Rice Birləşmiş Krallığa qarşı, 27 aprel 1988-ci il tarixli qərar, Series A no. 131, p. 23, § 52). Bununla belə, dövlət orqanlarının üzərində polis əməkdaşlarına qarşı irəli sürülmüş şikayətlər üzrə səmərəli araşdırma aparmaq öhdəliyi olmuşdur.

86. Yuxarıda göstərilmiş səbəblərə görə, məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ərizəçinin iddiaları ilə bağlı araşdırma kifayət qədər hərtərəfli və səmərəli olmamışdır. Eynilə, cinayət işi üzrə istintaqın nəticələrini yoxlamış yerli məhkəmələr işin hallarını müstəqil qaydada qiymətləndirməyə cəhd göstərmədən ərizəçinin şikayətlərinin əsassız olması barədə müstəntiqin rəyini sadəcə təsdiq etmiş və əslində, cinayət işinin istintaqı zamanı müstəntiq tərəfindən buraxılmış nöqsan və çatışmazlıqlara yol vermişlər.

87. Bununla belə, hazırkı işdə səmərəli araşdırmanın aparılmadığı barədə nəticəni nəzərə alaraq məhkəmə müəyyən edir ki, ərizəçi polis orqanının müvəqqəti saxlama yerində pis rəftara məruz qalması ilə əlaqədar səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsindən məhrum edilmişdir. Nəticə etibarilə, Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulması baş vermişdir.

III. Konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozulmasına dair şikayət

88. Ərizəçi şikayət etmişdir ki, o, öz siyasi fikirlərinə və müxalif partiyada üzvlüyünə görə işgəncəyə və başqa yolla pis rəftara məruz qalmışdır. Bununla da, o, aşağıdakı məzmununda olan Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qadağaya zidd olaraq ayrı-seçkiliyə məruz qalmışdır:

“Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.”

89. Hökumət təqdim etmişdir ki, ərizəçi yerli hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməmişdir, çünki o, ayrı-seçkiliklə bağlı şikayətlərini heç bir yerli dövlət orqanı qarşısında irəli sürməmişdir. Hər halda, Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçi hər hansı ayrı-seçkiliyə məruz qalmamışdır.

90. Ərizəçi öz şikayətində təkid edərək bildirmişdir ki, bununla əlaqədar hər hansı ayrıca yerli hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi tələb edilməmişdir.

91. Həmin şikayətlə əlaqədar ərizəçi tərəfindən bütün yerli hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi ehtimal edilsə də, məhkəmə hesab edir ki, o, ayrı-seçkiliklə bağlı belə sübutları təqdim etməmişdir ki, onlar məhkəmə üçün hazırkı işdə 14-cü maddənin pozulub-pozulmadığı məsələsini araşdırmaq imkanını yaratsınlar. Bununla da, həmin şikayət açıq-aydın əsassızdır və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3 və 4-cü hissələrinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

IV. Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tətbiqi

92. Konvensiyanın 41-ci maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.”

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

93. Ərizəçi maddi ziyanla əlaqədar 100.000 Avro məbləğində tələb irəli sürmüşdür. O, iddia etmişdir ki, müvəqqəti saxlama yerində döyülməsi nəticəsində ona «həyatın qalan hissəsində bərpa olunmaz zərər vurulmuşdur». O, indiyə kimi ayaqlarındakı post-travmatik ağrılardan əziyyət çəkir və mütəmadi tibbi yardım almalıdır. O, bu iddiaları əsaslandıraraq psixoterapiya, masaj müalicəsini təyin etdirən, yaxın keçmişdə (2006-cı ildə) verilmiş tibbi arayışları təqdim etmişdir.

94. Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçi maddi ziyanı təsdiq edən hər hansı sübutları təqdim edə bilmədi.

95. Məhkəmə aşkar olunmuş pozuntu ilə iddia edilən maddi ziyan arasında hər hansı səbəbli əlaqə görmür. Xüsusən, ərizəçinin səhhətindəki mövcud problemlərin 2003-cü ildə müvəqqəti saxlama yerində döyülməsindən birbaşa irəli gəlməsi təqdim olunmuş tibbi arayışlardan aydın görünür. Bundan əlavə, bu arayışlarda müəyyən tibbi müalicənin təyin olunmasına baxmayaraq, onlarda bu müalicənin müddəti, intensivliyi və ya dəyəri göstərilir. Nəhayət, ərizəçi saxlama yerindən çıxdıqdan sonra həqiqətən müalicə almasını təsdiq edən, yaxud müalicənin dəyərini göstərən sübutları təqdim etməmişdir. Buna görə Məhkəmə ərizəçinin maddi ziyanla bağlı iddialarını rədd edir.

2. Mənəvi ziyan

96. Ərizəçi mənəvi ziyanla bağlı 400.000 Avro məbləğində tələb irəli sürmüşdür. O, bildirmişdir ki, müvəqqəti saxlama yerində ona qarşı pis rəftar nəticəsində ciddi mənəvi əzablar çəkmişdir.

97. Hökumət qeyd etmişdir ki, iddia edilən məbləğ əsassız olaraq yüksək olmuşdur.

98. Ərizəçinin polis saxlama yerində işgəncəyə məruz qalması və onun şikayətləri üzrə aparılmış yerli araşdırmanın səmərəsiz olması barədə nəticələri nəzərə alaraq məhkəmə hesab edir ki, bunların əvəzi yalnız pozuntunun müəyyən edilməsi ilə ödənilə bilməz. Bununla belə, tələb edilən məbləğ həddindən artıq yüksəkdir. Konvensiyanın 41-ci maddəsi ilə tələb edildiyi kimi, ədalətli əsaslarla qiymətləndirmə nəticəsində məhkəmə ərizəçiyə mənəvi ziyanla bağlı 10.000 Avro məbləğinin, bu məbləğdən hesab oluna biləcək hər hansı vergilər məbləği üstünə gəlməklə ödənilməsinə təyin edir.

B. Xərclər və məsrəflər

99. Ərizəçi həmçinin poçt xərclərinə görə 100 Avro, yerli məhkəmələr qarşısında çəkilmiş xərclər və məsrəflərə görə 890 Avro və məhkəmə qarşısında çəkilmiş xərclər və məsrəflərə görə 890 Avro məbləğində tələbi irəli sürmüşdür. O, yalnız 46 ABŞ dolları (təxminən 37 Avro) məbləğində poçt xərclərini təsdiq edən sənədi təqdim etmişdir. O, yerli məhkəmələr qarşısında çəkilmiş xərclər və məsrəfləri təsdiq edən sənədləri təqdim etməmişdir.

100. Hökumət həmin xərclər və məsrəflər ilə əlaqədar heç bir rəy bildirməmişdir.

101. Məhkəmənin presedent hüququna müvafiq olaraq, yalnız xərclər və məsrəflərin həqiqətən və zəruri olaraq, həmçinin əsaslandırılmış həcmdə çəkilməsi göstərildiyi halda ərizəçi onların əvəzinin ödənilməsi hüququna malikdir. Hazırkı işdə məhkəmə poçt xərclərinin ərizəçinin əsaslandığı məbləğdə, yəni 37 Avro məbləğində ödənilməsinə təyin edəcəkdir. Yerli məhkəmələr qarşısında çəkilmiş xərclər və məsrəflərə gəldikdə, işin hallarını nəzərə alaraq məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin həmin xərclər və məsrəflər ilə əlaqədar sübutları təqdim etmədiyinə baxmayaraq, ərizəçinin tələb etdiyi məbləğin ödənilməsinin təyin edilməsi məqsədəuyğun olar. Məhkəmə həmçinin hesab edir ki, məhkəmə qarşısında çəkilmiş xərclər və məsrəflərə görə ərizəçinin tələb etdiyi məbləğin ödənilməsinin təyin edilməsi məqsədəuyğun olar. Bununla belə, məhkəmə bütün başlıqlar altında xərclərə görə 1.817 Avro məbləğinin, əlavə olaraq bu məbləğdən hesab oluna biləcək hər hansı vergilər məbləğinin ödənilməsinə təyin edir.

C. Müddəti keçmiş ödənişə görə faizlər

102. Məhkəmə müddəti keçmiş ödənişə görə faizlərin üç faiz nöqtəsi əlavə etməklə Avropa Mərkəzi Bankının son faiz dərəcəsinə əsasən hesablanmasının münasib olduğunu hesab edir.

Bu səbəblərə əsasən məhkəmə yekdilliklə

1. Saxlama yerində pis rəftara və yerli hüquqi müdafiə vasitələrinin səmərəli olmadığına dair şikayətləri mümkün, ərizənin qalan hissəsini isə qeyri-mümkün elan edir;

2. Qərara alır ki, polis saxlama yerində pis rəftar ilə əlaqədar Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulmuşdur;

3. Qərara alır ki, ərizəçinin pis rəftar barədə şikayətləri üzrə səmərəli araşdırmanın olmadığı ilə əlaqədar Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulmuşdur;

4. Qərara alır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulmuşdur;

5. Qərara alır ki,

(a) cavabdeh Dövlət qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə müvafiq olaraq qəti qüvvəyə minməsi tarixindən sonra üç ay müddətində ərizəçiyə mənəvi ziyanla bağlı 10.000 (on min) Avro və xərclər və məsrəflərə görə 1.817 (bir min səkkiz yüz on yeddi) Avro məbləğini, əlavə olaraq bu məbləğlərdən hesab oluna biləcək hər hansı vergilər məbləğini ödəniş günü tətbiq edilən məzənnə ilə Yeni Azərbaycan Manatı ilə ödəməlidir;

(b) həmin üç ay müddəti keçdikdən sonra ödənməyə qədər gecikdirilmiş müddətə görə yuxarıda göstərilən məbləğlərə üç faiz nöqtəsi əlavə etməklə Avropa Mərkəzi Bankının son faiz dərəcəsinə bərabər faizlər əlavə ödənilməlidir;

6. Əvəzinin ədalətli ödənilməsi üzrə ərizəçinin iddialarının qalan hissəsini rədd edir.

İngilis dilində tərtib edilmiş və Məhkəmə Nizamnaməsinin 77-ci maddəsinin 2 və 3-cü hissələrinə müvafiq olaraq 2007-ci il yanvarın 11-də yazılı surətdə elan edilmişdir.

Sədr

Xristos Rozakis

Məhkəmə Katibi

Sören Nilsen

BİRİNCİ SEKSIYA

HÜMBƏTOV AZƏRBAYCANA QARŞI MƏHKƏMƏ İŞİ

(Ərizələr № 9852/03 və 13413/04)

QƏRAR

Strasburq
29 noyabr 2007-ci il

Hümbətov Azərbaycana qarşı məhkəmə içində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Birinci seksiya),

Hakimlər:

cənab L. Lukaides, Sədr,
cənab A. Kovler,
xanım E. Steyner,
cənab X. Hacıyev,
cənab D. Spilman,
cənab S.E. Jebens,
cənab C. Malinverni; hakimlər,
və cənab A. Uampaş, Bölmə Katibinin müavini,

08 noyabr 2007-ci ildə qapalı şəkildə müzakirə edərək, həmin gündə bu qərarı qəbul edir:

Prosedur

1. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən vətəndaşlığı olmayan cənab Ələkrəm Ələkbər oğlu Hummətov (“ərizəçi”) tərəfindən Azərbaycana qarşı verdiyi şikayətlər üzrə (№ 9852/03 və 13413/04) iş müvafiq olaraq 13 mart 2003-cü il və 31 mart 2004-cü ildə başlanılmışdır.

2. Hüquqi yardım alan ərizəçini Niderlandda işləyən vəkil cənab M. Ferştman təmsil edib. Azərbaycan Hökumətini (“Hökumət”) onun nümayəndəsi cənab Ç. Əsgərov təmsil edib.

3. Ərizəçi, xüsusilə iddia etdi ki, həbsxanada ona adekvat tibbi yardım göstərilməyib, adekvat tibbi yardımın olmamasına qarşı səmərəli vasitələr olmayıb və ona açıq və ədalətli məhkəmə araşdırılması təqdim edilməyib.

4. 05 iyul 2005-ci ildə Palatanın Sədri şikayətləri birləşdirmək qərarına gəlib. 18 may 2006-cı il tarixli qərardadı ilə Məhkəmə şikayətləri qismən məqbul elan edib.

5. Ərizəçi və Hökumət hər biri mahiyyət üzrə izahatlarını təqdim ediblər (59-cu qaydanın 1-ci bəndi).

FAKTLAR

I. İşin halları

6. Ərizəçi 1948-ci ildə Azərbaycanın Lerik rayonunda anadan olub və hazırda Niderlandın Haaqa şəhərində yaşayır.

A. Həbs, məhkumluq və cəzanın yüngülləşdirilməsi

7. 1988-ci ilədək ərizəçi Azərbaycanın Lənkəran şəhərində yerləşən nəqliyyat anbarının müdir müavini olub. 1988-ci ildə o, siyasi partiyaya qoşulub və siyasi karyerasına başlayıb. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlanarkən, o, milli orduya daxil olub və onun komandirlərindən birinə çevrilib. 1993-cü ilin yayında ölkədə mülki və siyasi qarşıdurmalar olan dövrdə o, Dağlıq Qarabağdan doğma Lənkərana qayıdıb.

8. 1993-cü ilin iyununda ərizəçi Azərbaycanın cənubunda Lənkəranla birlikdə bir neçə qonşu rayonları əhatə edən muxtar siyasi qurumun yaradılmasına dair təklif irəli sürüb. Mərkəzi hakimiyyət bu ideyanı qəbul olunmaz hesab edib. 07 avqust 1993-cü ildə ərizəçi tərəfdarları ilə birgə Azərbaycan Respublikasının daxilində "Talış-Muğan Muxtar Respublikası"nın yaradılmasını bəyan ediblər. Ərizəçi onun "Prezident"i seçilib. Həmin vaxtda o, Lənkəranda yerləşən hərbi hissələri tabe etdirməyə, eləcə də mərkəzi hakimiyyət tərəfindən təyin olunmuş bəzi regional vəzifəli şəxsləri kənarlaşdırmağa və həbs etməyə çalışırdı. Bundan sonra, müəyyən ictimai iğtişaşlar başlayıb və bu iğtişaşlar zamanı bir neçə insan öldürülüb.

9. 1993-cü ilin sonlarında ərizəçi həbs olunub və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin saxlanılma mərkəzinə yerləşdirilib. Barəsində olan istintaq, inter alia, vətənə xəyanət və dövlətin konstitusiyaya institutlarına qarşı silahlı qüvvələrdən istifadə etmək ittihamına gətirib çıxarıb.

10. 1994-cü ilin sentyabrında ərizəçi, başqa üç məhbusla saxlanılma mərkəzindən qaçıb. Ərizəçi nəhayət 1995-ci ilin avqust ayında tutulub ikinci dəfə həbs edilənə kimi gizlənilib.

11. Ərizəçiyə görə, ibtidai həbsin bütün vaxtı ərzində o, işgəncənin müxtəlif formalarına məruz qalıb. Ona həkimlə görüşməyə icazə verilməyib, Həyat yoldaşının həbsi və cinayət təqibinə məruz qalması hədəsi altında o özünə qarşı ifadələr verməyə məcbur olunub. Həyat yoldaşı və oğlu daxil olmaqla, onun yaxın dostları və qohumları da hakimiyyət orqanları tərəfindən təqibə və fiziki işgəncəyə məruz qalıblar. Təqiblərin davam edəcəyindən qorxaraq, həyat yoldaşı ilə oğlu ölkəni tərk ediblər və Niderlandda sığınacaq axtarıblar.

12. Ərizəçi barəsində cinayət işinə birinci instansiya qismində Ali Məhkəmənin Hərbi Kollegiyası tərəfindən baxılıb. O, altı başqa ittiham olunan şəxslərlə birlikdə mühakimə edilib. 12 fevral 1996-cı ildə ərizəçi vətənə xəyanətə (əmlakı müsadirə olunmaqla on iki il azadlıqdan məhrum etmə), dövlət hakimiyyətinin qanunsuz mənimsənilməsi (iki il azadlıqdan məhrum etmə), azadlıqdan qanunsuz məhrum etmə (üç il azadlıqdan məhrum etmə), silahlara icazəsiz sahib olma (beş il azadlıqdan məhrum etmə), həbsdən qaçma (iki il azadlıqdan məhrum etmə) və qanunsuz hərbi birləşmələrin yaradılmasına (əmlakı müsadirə olunmaqla ölüm cəzası) görə məhkum edilmişdir. Cəzaların birləşdirilməsi yolu ilə ərizəçi əmlakı müsadirə olunmaqla ölüm cəzasına məhkum edilib. Ən yuxarı tribunəlin qərarı olduğu üçün bu hökm qəti olub və həmin vaxtda ondan şikayət verilə bilməzdi.

13. Məhkum olunmasından sonra, 1996-cı ilin iyun ayında ərizəçi Bayıl həbsxanasının ölüm cəzasını çəkənlər üçün nəzərdə tutulmuş 5-ci korpusuna köçürülüb. Cəza növü kimi ölüm cəzasının həmin vaxtda mövcud olmasına baxmayaraq, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları 1993-cü ildən ölüm cəzasının moratoriyası siyasətinə de fakto riayət ediblər və bu, ölüm cəzasının 1998-ci ildə ləğv olunmasınadək davam edib.

14. 10 fevral 1998-ci ildə Parlament bütün müvafiq daxili hüquqi müddəaları dəyişərək ölüm cəzasını ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz edən «Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğvi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə və İslah-Əmək Məcəlləsinə dəyişikliklər edilməsi haqqında» Qanun qəbul edib. Ərizəçi daxil olmaqla, ölümə məhkum olunan bütün məhkumların cəzaları avtomatik olaraq ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına dəyişdirilməli idi.

15. Yeni cəzaya baxmayaraq, ərizəçi 2001-ci ilin yanvarınadək Bayıl həbsxanasının 5-ci korpusunda (əvvəlki "ölüm yeri") saxlanıldı. Ərizəçiyə görə, Bayıl həbsxanasında həbsin şəraiti sərt və qeyri-insani olub və orada onu tez-tez döyüblər. O, müxtəlif ciddi xəstəliklərdən əziyyət çəkib və zəruri və adekvat tibbi müalicəni ala bilməyib (bax, aşağıda C. bölməsi). 2001-ci ilin yanvarında o, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasını çəkənlər üçün Qobustan qapalı həbsxanasına köçürülüb (bundan sonra — "Qobustan həbsxanası").

B. Apellyasiya və kassasiya məhkəmələri tərəfindən cinayət işinə yenidən baxılması

16. 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və yeni Cinayət Məcəlləsi qəbul olunub. 01 sentyabr 2000-ci ildə yeni CPM-in qüvvəyə minməsindən əvvəl 14 iyul 2000-ci ildə Parlament köhnə cinayət-prosessual qaydalara müvafiq olaraq çıxarılmış birinci instansiya məhkəməsinin qərarlarından şikayət etməyə icazə verən keçid qanunu qəbul edib.

17. Bundan bir qədər sonra, Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən, ərizəçi Baş Katibin müstəqil ekspertləri tərəfindən “siyasi məhbus” hesab olunub (ekspertlərin müvafiq hesabatlarında ərizəçinin adı “Əlikrəm Hübətov” kimi göstərilib, ola bilər ki, bu onun adının rus dilindən tərcüməsinə uyğun olsun). Azərbaycan üzərinə öhdəlik götürüb ki, bu ekspertlər tərəfindən “siyasi məhbus” kimi tanınan bütün şəxsləri buraxsın və ya onların işinə yenidən baxsın.

18. 2000-ci ildə daxili cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyin islahatından sonra və “siyasi məhbusların” işinə yenidən baxmaq haqqında Avropa Şurası qarşısında Azərbaycanın öhdəliklərini nəzərə alaraq, 20 dekabr 2001-ci ildə Baş Prokuror ərizəçinin işinə yenidən baxılmasına icazəni xahiş etməklə, Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya protesti verdi. 24 yanvar 2002-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi bu müraciəti təmin etdi və Ali Məhkəmənin 12 fevral 1996-cı il tarixli hökmündən şikayətin verilməsinə icazə verdi.

19. 29 yanvar 2002-ci ildə ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayətini verdi. O, məhkəmədən xahiş etdi ki, işin yeni istintaqını aparsın, kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinin və xarici təşkilatların, rəsmilərinin iştirakı ilə adi məhkəmə zalında açıq iclas keçirsin və 1993-cü ildə Lənkəran regionunda olan siyasi hadisələrə qiymət versin. 23 aprel 2002-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi qərara gəldi ki, yeni istintaq və açıq araşdırma barədə ərizəçinin tələblərini təmin, qalan tələbləri isə rədd etsin.

20. Mahiyyəti üzrə məhkəmə iclası Ədliyyə Nazirliyinin Saxlanılma Mərkəzində keçirilməli idi. Lakin 13 may 2002-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi Nazirliyin Saxlanılma Mərkəzində təmir işləri aparıldığına əsaslanaraq, iclasın keçirilməli olduğu yeri Qobustan həbsxanasına dəyişdirdi. Ərizəçi Qobustan həbsxanasında keçirilən hər hansı iclasda iştirak etməkdən imtina etməklə bu qərara etiraz etmişdir. 14 may 2002-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi onun məcburi iştirakını əmr etdi.

21. Apellyasiya Məhkəməsinin mahiyyəti üzrə iclasları ümumi sahəsi 150 m² olan, ayrıca müşavirə otağı daxil olmaqla, məhkəmə zalına malik olan Qobustan həbsxanasında keçirilib. Hökumətə görə, bu məhkəmə zalı müşahidələr üçün 50 nəfərlik yerə malik olub.

22. Tərəflər Qobustan həbsxanası ilə Bakı arasında həqiqi məsafə ilə bağlı ixtilafa düşmüşlər (Hökumətə görə 45 kilometr, ərizəçiyə görə isə 75 kilometr). Bakıdan həbsxanaya mütəmadi nəqliyyat mövcud deyildir. Həbsxananın ciddi buraxılış rejiminə görə müşahidəçi kimi iclasda iştirak etmək niyyətində olan şəxslər bunun üçün sədrlik edən hakimdən icazə almalı olmuşlar. Sədrlik edən hakim öz növbəsində belə şəxslərin həbsxanaya keçməyə icazənin verilməsi üçün həbsxana müdiriyyətinə müraciət edirdi. İclasda buraxılan müşahidəçilər həbsxananın məhkəmə zalına daxil olmaqdan əvvəl şəxsi axtarışa məruz qalmışlar.

23. Apellyasiya Məhkəməsi iyirmidən artıq iclaslar keçirib və birinci instansiyada araşdırma zamanı dindirilmiş altı şəxsin ifadələri iclas zamanı oxunulmaqla, 60-dan artıq şahidlərin ifadələrini araşdırıb.

24. Apellyasiya araşdırmalarının gedişatında ərizəçi bir neçə vəsatətlər vermiş, inter alia, məhkəmənin qərəzsizliyini mübahisələndirmiş, iclasların audio və video lentə alınmasını, açıq və yüksək təhlükəsiz həbsxanasından uzaq keçirilməsini, əlavə şahidlərin ifadələrinin və başqa əlavə sübutların qəbul olunmasını məhkəmədən tələb etmişdir.

25. 10 iyul 2003-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin barəsində cinayət işi üzrə yekun qərarını çıxardı. Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin əmlakının müsadirə olunması hissəsinə aid 12 fevral 1996-cı il tarixli əvvəlki hökmü ləğv etdi. Lakin Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin məhkum olunmasını qüvvədə saxladı və 10 fevral 1998-ci il tarixli dəyişiklikləri nəzərə almaqla, cinayətlərin törədildiyi vaxtda tətbiq edilməli olan cinayət qanununa müvafiq olaraq ona ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasını təyin etdi.

26. Ərizəçi Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti verdi. Şikayətində o, inter alia, Apellyasiya Məhkəməsi tərəfindən daxili qanunvericiliyin maddi və prosessual normalarının pozulmasından, Qobustan həbsxanasında keçirilən araşdırmanın açıq və ədalətli olmamasından, eləcə də ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının qanunsuz olmasından şikayətləndi.

27. 05 fevral 2004-cü il tarixli qərarı ilə Ali Məhkəmə ərizəçinin kassasiya şikayətini təmin etmədi. Bu məhkəmə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasını saxladı, lakin 10 fevral 1998-ci il tarixli dəyişikliklərlə 1960-cı il tarixli əvvəlki Cinayət Məcəlləsinin tətbiq edilməsi əvəzinə hökmün əsasında duran hüquq pozuntusunu yeni Cinayət Məcəlləsinin 279.3-cü maddəsinə tövsif edərək, Apellyasiya Məhkəməsinin qərarını qismən dəyişdirmişdir. Apellyasiya baxışının açıq keçirilməməsinə dair ərizəçinin şikayətinə gəldikdə, Ali Məhkəmə belə qənaətə gəldi ki, müstəqil müşahidəçilərin məhkəmə araşdırılmasına qoşulmasının təmin edilməsi üçün bütün zəruri tədbirlər görüldüyü üçün bu şikayət əsassızdır.

C. Həbs zamanı tibbi müalicə

1. Həbsxanada ərizəçinin sağlamlıq kitabçası

28. Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş tibbi məlumatlardan, bu məlumatların fərqli olduğu nəzərə alınmaqla, aşağıdakılar görünür.

(a) 15 aprel 2002-ci ilədək

29. 1995-ci ildə həbs ediləndən sonra ərizəçi 07 noyabr 1995-ci ilədək Bakı şəhəri Polis İdarəsinin müvəqqəti saxlanılma kamerasında yerləşdirilmişdir. Bu müddət ərzində onun barəsində hər hansı tibbi yoxlamalar aparılmayıb.

30. 07 noyabr 1995-ci ildə o, 1 sayılı İstintaq təcridxanasına keçirilmiş və 28 dekabr 1995-ci ilədək orada saxlanılmışdır. 08 noyabr 1995-ci ildə o, həkim tərəfindən müayinə olunub və onun vərəmə yoluxmaması, eləcə də onda yaraların olmaması müəyyən olunub. Ərizəçi, həmçinin həkimi məlumatlandırıb ki, 1992-ci ildə iki dəfə infarkt keçirib.

31. 28 dekabr 1995-ci ildən 03 iyun 1996-cı ilədək ərizəçi Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin saxlanılma kamerasında yerləşdirilmişdir. Görünür ki, bu müddət ərzində o, bir neçə dəfə həkimlə görüşməyi tələb edib və iztirab çəkməkdən, sinəsində ağrıdan, eləcə də görmək qabiliyyətinin pisləşməsindən şikayətlənib. Lakin hər hansı ciddi xəstəliklər müəyyən edilməyib.

32. Ərizəçiyə görə, 1996-cı ilin iyun ayından 2001-ci ilin yanvar ayınadək saxlanıldığı Bayıl həbsxanasında o, müxtəlif dövrlərdə adları İsmayıl Bəşirov (ya Behbudov), Akif Qasimov, Hafiz Hacıyev, Azad Quliyev və Surqay olan şəxslərlə bir kamerada saxlanılıb. Bu şəxslər artıq ciddi şəkildə vərəmlə xəstələnmiş və bundan sonra vəfat etmişlər.

33. 2006-cı il ərzində ərizəçi bir neçə dəfə sinəsində ağrılardan şikayətlənib. 1997-ci ilin fevral-mart aylarında ərizəçi bir neçə dəfə həbsxana həkimi tərəfindən müayinə olunub və onun stenokardiya, xroniki bronxit və asteniya kimi bir neçə xəstəliklərə düçar olması müəyyən olunub. Bu vaxtlar onun hündürlüyü 175 santimetr, çəkisi isə 55 kiloqram olub.

34. 22 aprel 1997-ci ildə həbsxana həkimləri ərizəçinin ağ ciyərində vərəm aşkar ediblər. 23 aprel 1997-ci ildə o, rentgen müayinədən keçib və bu müayinə ilə onun "sol ağ ciyərində vərəmin" olması təsdiq edilib. Ona streptomisin, rifampisin, hemodez, multivitamin və vitamin B daxil olmaqla müxtəlif dərmanlar yazılıb. 15 aprel 1998-ci ildə aparılan sonrakı tibbi yoxlama xəstəliyin hələ də mövcud olduğunu aşkar edib. 07 sentyabr 1998-ci ildə xəstəliyin yaxşılaşması müşahidə olunub.

35. 19 may 1999-cu ildə ərizəçi "yaxşılığa doğru gedən vərəm" xəstəsi olan kimi müəyyən olunmuş və ona izoniazid, rifampisin və multivitaminlər yazılmışdır. 07 sentyabr 1999-cu il tarixdə ona streptomisin və rifampisin yazılıb.

36. 2000-ci ilin fevral ayında ərizəçi, onun sağlamlıq vəziyyətindən narahatlığı ifadə edən və hakimiyyət orqanlarından zəruri tədbirlərin görülməsini tələb edən Helsinki Vətəndaş Assambleyasının nümayəndələri tərəfindən ziyarət olunub. Bundan sonra, 16 mart 2000-ci ildə

həbsxana həkimlərinin başqa tibbi müayinəsi və rəmin yenidən aktivləşməsini və stasionar müalicənin zəruri olduğunu aşkar edib. 20 mart 2000-ci ildə ərizəçi və rəmdən əziyyət çəkən məhbuslar üçün nəzərdə tutulmuş, Bakının yaşayış məntəqəsi olan Binədə yerləşən 3 saylı Xüsusi Tibb Müəssisəsinə keçirilmişdir.

37. Ərizəçiyə görə, həbsxana həkimləri tərəfindən onunla pis rəftar edilib və yalnız 26 mart 2000-ci ildə o, tibbi müalicəni almağa başlayıb. Müalicə Dünya Səhiyyə Təşkilatının DOTS (Birbaşa Müşahidə Olunan Müalicə, Qısa-kurs) proqrama əsaslanıb. Ərizəçi izoniazid, ezambutol, rifampisin, streptomisin, pirazinamid və multivitaminlərlə müalicə edilib. 18 may 2000-ci ildə ərizəçi, və rəmin simptomları əsasən aradan qaldırıldığı üçün “kliniki sağalmış” hesab olunub. 19 may 2000-ci ildə ərizəçi xəstəxanadan buraxılıb və həbsxana kamerasına qaytarılıb. Xəstəxanada ərizəçinin həqiqi stasionar müalicəsinin müddəti 49 gün olub.

38. 27 yanvar 2001-ci ildə Qobustan həbsxanasına keçirilməsindən sonra ərizəçi həbsxana həkiminə tənqəfəslikdən, baş ağrılarından, tərləməkdən, öskürməkdən və sinə ağrılarından şikayət edib və ona izoniazid, rifampisin və başqaları kimi müəyyən dərmanlar yazılıb. 15 iyun 2001-ci ildə ərizəçinin “sol ağ ciyərində möhkəmlənmə fazasında və rəm” və streptokokkal impetigo (dəri infeksiyası) müəyyən olunub və ona impetigo üçün tibbi müalicə yazılıb. 16 iyul 2001-ci ildə yeni dərmanlar yazılıb və görünür ki, dəri xəstəliyi sonra sağalıb.

39. 11 fevral 2002-ci ildə ərizəçidə xroniki bronxopnevmoniya və xroniki enterokolit aşkar olunub.

(b) 15 aprel 2002-ci ildən sonra

40. 2002-ci ilin 23 aprel tarixindən 03 may tarixinədək ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsində aparılan araşdırmaların iddia olunan ədalətsizliyinə etiraz edərək, aclıq aksiyasını keçirirdi. Bu müddət ərzində o, hər gün həkim tərəfindən ziyarət edilirdi.

41. 05 may 2002-ci ildə kürəyində ağrılar haqqında şikayətlərindən sonra onda radikulit müəyyən olunub və ona xardal plastırla müalicə yazılıb. 10 may 2002-ci ildə ərizəçidə “hipertonik növdə neyrosirkulyator distoniya” müəyyən olunub və ona kaptopril, adelfan, papaverin, dibazol və başqa dərmanlar yazılıb.

42. 22 may 2002-ci ildə o, həkim tərəfindən müayinə olunub və öskürməkdən, böyük həcmdə bəlgəmin sekresiyasından, baş ağrılarından və ümumi zəiflikdən şikayətlənib. Onda ağır xroniki bronxit müəyyən olunub və ona kanamisin, biseptol, vitamin B və başqa dərmanlar yazılıb.

43. 14 noyabr 2002-ci ildə apellyasiya prosesi gedərkən, ərizəçinin vəkili onun səhhətinin pisləşməsini iddia edərək və onun barəsində tibbi müayinənin keçirilməsinin təşkil edilməsinə xahiş edərək, Apellyasiya Məhkəməsinin sədrinə məktub yazdı. 28 noyabr 2002-ci ildə ərizəçi həbsxananın üç həkimi tərəfindən müayinə olunub və onlar öz hesabatlarında qeyd ediblər ki, ərizəçinin səhhətində hər hansı pisləşməni müəyyən etməyiblər.

44. 03 dekabr 2002-ci ildə ərizəçi bu müraciətə müvafiq olaraq həmin vaxtda Ədliyyə Nazirliyinin tərkibində olan Məhkəmə Qərarlarının İcrası Baş İdarəsinin (“MQİBİ”) mütəxəssislərinin iştirakı ilə həbsxananın bir neçə həkimi tərəfindən müayinə olunub. Ərizəçidə “möhkəmlənmə fazasında mərkəzləşdirilmiş və rəm”, ateroskleroz və daxili hemorrhoids müəyyən olunub. Həkimlər belə qənaətə gəliblər ki, nə ambulator, nə də stasionar müalicə tələb olunub və məsləhət veriblər ki, ərizəçi diyetə saxlasın və oturan yerdə isti vannalar qəbul etsin (elə bir vanna növüdür ki, onda yalnız bud və yanlar suya batırılır), lakin diyetanın növünü və vannaların mütəmadiyini göstərməyiblər. Ərizəçiyə görə, onların Qobustan həbsxanasında olan kameralarında isti su olmayıb və isti duşu həftədə yalnız bir dəfə qəbul etməyə icazə verilirdi.

45. 20 dekabr 2003-cü ildə ərizəçi onun vəziyyətini müsbət hesab edən həbsxana həkimi tərəfindən müayinə olunub və belə qənaətə gəlinib ki, stasionar müalicə üçün ehtiyac yoxdur.

46. 04 yanvar 2003-cü ildə ümumi zəiflikdən, sinə və baş ağrılarından şikayətlərindən sonra ərizəçini tibbi müayinə ediblər. Onda işəmiya, ateroskleroz və stenokardiya müəyyən olunub və ona korvalol və aspirin daxil olmaqla bir neçə dərmanlar yazılıb.

47. 09 fevral 2003-cü ildə ərizəçi anal hissədə ağrıdan şikayətlənib və onda qemorroid müəyyən olunub.

48. 18 fevral 2003-cü ildə ərizəçinin vəkili tibbi müayinə üçün bir də müraciət etdi. Bu müraciət 27 fevral 2003-cü ildə təkrarlanıb. MQİBİ-nin Tibb İdarəsinin rəisi cənab Dadaşovun 06 mart 2003-cü il tarixli məktubu ilə cavab verilib ki, ərizəçi 05 mart 2003-cü ildə müayinə olunub, onun vəziyyəti qənaətbəxş hesab edilib, stasionar müalicə tələb olunmayıb və o, adekvat simptomatik ambulator müalicə qəbul edirdi.

49. 03 aprel 2003-cü ildə ərizəçidə hipertoniya və bronxopnevmoniya müəyyən olunub və ona bir neçə dərmanlar yazılıb.

50. 11 iyun 2003-cü ildə ərizəçi Azərbaycanın Kardioloji Mərkəzinin müstəqil həkimi tərəfindən müayinə olunub və onda hipertoniya, xroniki bronxit və osteoxondroz müəyyən olunub və ona bir neçə növ dərmanlar yazılıb.

51. 25 dekabr 2003-cü ildə ərizəçinin tibbi sənədlərini yoxlayarkən, MQİBİ-nin Tibb İdarəsinin rəisi tibbi hesabat ("MQİBİ-nin tibbi hesabatı") tərtib etdi və bu hesabatda ərizəçinin səhhətinin vəziyyəti haqqında tibbi rəyini ifadə etdi.

52. MQİBİ-nin tibbi hesabatının çox hissəsi 1997-ci ilin aprel ayından 2003-cü ilin dekabrınadək həbsxanada olduğu müddətə dair ərizəçinin tibbi sənədlərinin təfsilatlı xülasəsindən ibarət olub. Hesabatda aparılmış tibbi müayinələr və hər bir halda təyin olunmuş müalicə qeyd olunub. MQİBİ-nin hesabatında göstərilib ki, hər xəstəlik tələb olunan diqqətlə müalicə olunub və zərurət olduqda, ərizəçi lazımi dərmanlarla və vərəmə görə stasionar müalicə daxil olmaqla, başqa müvafiq müalicə ilə təmin edilib. Hesabat təqdim edirdi ki, belə müalicənin nəticəsində ərizəçinin səhhəti yaxşılaşıb. Nəticədə qeyd olunub ki, hesabatın tərtib olunduğu vaxtda ərizəçinin səhhəti qənaətbəxş olub və ona nə ambulator, nə də stasionar müalicə tələb olunub.

53. Təcili tibbi nəzarətin göstərilməsi haqqında ərizəçinin vəkilinin başqa müraciətinə müvafiq olaraq, ərizəçi 10 iyun 2004-cü il tarixdə MQİBİ-nin və Səhiyyə Nazirliyinin həkimləri tərəfindən müayinə olunub. Qeyd olunub ki, onda ateroskleroz, miokardiumda müəyyən dəyişikliklər, möhkəmlənmə fazasında mərkəzi vərəm və kəllə-beyin zədəsinin qalığı əlamətləri vardır. Həkimlər belə qənaətə gəliblər ki, ərizəçinin səhhəti qənaətbəxş olub və ona nə ambulator, nə də stasionar müalicə tələb olunub.

2. Müstəqil tibbi rəy

54. Ərizəçinin müraciətinə əsasən, 05 mart 2004-cü ildə Helsinki Vətəndaş Assambleyasının Azərbaycan Milli Komitəsinin Tibbi Komissiyasının sədri ərizəçinin tibbi sənədlərinə əsaslanan müstəqil tibbi ekspert rəyi verdi ("HVA rəyi"). Ekspert qeyd etdi ki, ümumiyyətlə, qeyri-mütəmadi və qeyri-müvafiq tibbi müayinələrin nəticəsində ərizəçiyə xaotik və kifayət qədər əsaslandırılmamış diaqnozlar verilib və ona yazılmış ambulator və stasionar tibbi müalicə tamamilə səmərəsiz olub.

55. Xüsusilə, ekspert göstərdi ki, vərəmin gecikdirilmiş ilkin aşkarlanması və qeyri-dəqiq diaqnozlar xəstəliyin ağırlaşmasına gətirib çıxarıb. Zəruri olan etiopatogenetik terapiya əvəzinə, ərizəçiyə, onda nəhayət vərəmin müəyyən olunmasından üç aydan dörd ayadək müddət ərzində qeyri-adekvat ambulator müalicə göstərilib, bu isə xəstəliyin progressiv xarakteri ilə nəticələnib.

56. 1997-ci ildən 2000-ci ilədək göstərilmiş müalicə DOTS standartları daxil olmaqla, vərəmin aktiv müalicəsinin hər hansı standartlarına cavab verməyib. Nəticədə, 1998-ci ilin aprel ayınadək xəstəlik faktiki olaraq inkişaf edib və ərizəçinin ağ ciyərinin daha geniş hissələrinə təsir göstərib. 1998-ci ilin sentyabrında tibbi hesabatlarda xəstəliyin zəifləməsinin qeyd olunmasına baxmayaraq, bu fakt kliniki cəhətdən təsdiqlənməyib. Belə qeyri-müvafiq müalicənin nəticəsində 2000-ci ilin martında ərizəçinin səhhəti pisləşib və hospitalizasiya tələb olunub. Stasionar müalicə DOTS proqramının standartlarına cavab verməyib, ona görə ki, tələb edildiyindən qısa, dərmanlar isə dozadan az olub. Ərizəçinin xəstəxanadan çıxmasından sonra DOTS müalicəsinin zəruri davamiyyət fazası aparılmayıb.

57. Ekspert daha sonra qeyd edib ki, ərizəçinin, həmçinin, xəstəxanaya yerləşməsindən sonra aparılmış müalicə qeyri-adekvat olub. Xüsusilə, 27 yanvar 2001-ci ildəki tibbi müayinədən sonra yalnız onun şikayətlərinə əsaslanan müəyyən dərmanlar yazılıb və müalicənin müddəti özbaşına olub. Bundan başqa, yazılmış müalicənin dijeta və oturan vannalar kimi müəyyən növlərinə həbsxana şəraitində riayət edilməsi real olaraq mümkünsüz olub.

58. Ekspert, həmçinin qeyd edib ki, ərizəçinin ciddi həbsxana şəraitinə görə o, Qobustan həbsxanasında qaldığı cinahın axşam saat 7-dən səhər saat 11-dək gündəlik bağlanması ucbatından bu vaxt ərzində təcili tibbi yardım almaq imkanından məhrum olunub.

59. Nəhayət, ekspert belə qənaətə gəlib ki, 05 mart 2004-cü ildə HVA-nın rəyinin verilməsi zamanı qeyri-mütəmadi özbaşına anti-bakterioloji müalicəyə müvafiq olaraq vərəm müalicə olunmayıb və görünür ki, zəifləmə və aktivləşmənin dəyişən dövrləri ilə xroniki xarakter alıb. Ərizəçiyə dəqiq və klinik təsdiq olunmuş diaqnoz qoyulmayıb, eləcə də, belə diaqnoza uyğun olan hər hansı zəruri və müvafiq tibbi müalicə aparılmayıb.

D. Adekvat tibbi müalicənin iddia olunan göstərilməsinə görə kompensasiyanın əldə edilməsi cəhdləri

60. Ərizəçiyə görə, Bayıl həbsxanasının əməkdaşları ona hər hansı yazı materiallarından istifadə etməyə icazə vermədikləri üçün o, 05 yanvar 2001-ci ilədək Qobustan həbsxanasına köçürülməzdən əvvəl müvafiq tibbi müalicənin alınmamasından yazılı şikayət edə bilməyib.

61. 2001-ci ildə qeyri-məlum gündə, ərizəçi həbsxananın ehtimal olunan ağır şəraiti ucbatından səhhətinə vurulan zərərə və zəruri tibbi müalicənin göstərilməsinə görə hakimyyətdən orqanlarından kompensasiyanı tələb edərək, vəkili vasitəsilə birinci instansiya məhkəməsinə iddia verməyə cəhd etdi. Lakin ərizəçiyə görə, məhkəmə hər hansı səbəb göstərmədən onun şikayətini qəbul etməkdən imtina etdi.

62. 2004-cü ilin fevralında ərizəçi həbsxanada səhhəti pisləşdiyi üçün maddi kompensasiya barədə Daxili İşlər Nazirliyinə qarşı Səbail rayon məhkəməsində iddia qaldırdı. 03 mart 2004-cü ildə Səbail rayon məhkəməsi iddianı qəbul etməkdən imtina etdi, ona görə ki, ərizəçi Maliyyə Nazirliyini də cavabdeh kimi göstərməyib. Məhkəmə qeyd etdi ki, daxili qanunvericiliyə görə, Dövlətdən hər hansı maddi kompensasiyaya aid tələblər Maliyyə Nazirliyinə qarşı olmalıdır.

63. 2004-cü ilin mart ayında ərizəçi Maliyyə Nazirliyini də cavabdeh kimi xüsusilə qeyd etməklə yenidən iddia qaldırdı. 29 mart 2004-cü ildə Səbail rayon məhkəməsi məhkəmə aidiyyətinə riayət edilmədiyi üçün iddianı qəbul etməkdən imtina etdi. Məhkəməyə görə, Maliyyə Nazirliyinə qarşı iddialar Nəsimi rayon məhkəməsinin ərazi yurisdiksiyasına düşüb. Ərizəçi bu qərarı Apellyasiya Məhkəməsində mübahisələndirib.

64. Həmin vaxtda o, eyni iddianı Nəsimi rayon məhkəməsində qaldırıb. 13 aprel 2004-cü ildə ərizəçi tərəfindən iddiasının lazımı qaydada ifadə olunmaması və hüquqi cəhətdən əsaslandırılmaması səbəbindən Nəsimi rayon məhkəməsi iddianı qəbul etməkdən imtina edib.

65. 07 may 2004-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin Səbail rayon məhkəməsinin 29 mart 2004-cü il tarixli qərarından şikayəti araşdırıb. Apellyasiya Məhkəməsi bu qərarı ləğv edib və qərara gəlib ki, cavabdehlərdən biri olan Daxili İşlər Nazirliyi məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşdüyünə görə Səbail rayon məhkəməsi işə baxmağa ərazi yurisdiksiyasına malikdir. Müvafiq olaraq, iş mahiyyəti üzrə baxılmaq üçün Səbail rayon məhkəməsinə qaytarılıb.

66. 20 oktyabr 2004-cü ildə ərizəçinin azad olunmasından və emiqrasiyasından sonra (bax, aşağıda E. bölməsi), Səbail rayon məhkəməsi işə baxılması tarixini 10 noyabr 2004-cü ilə təyin etdi.

67. Səbail rayon məhkəməsinin 10 noyabr 2004-cü il tarixli Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş qərarının surətinə görə, məhkəmə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 259.0.7, 263 və 264-cü maddələrinə müvafiq olaraq qərara gəldi ki, Maliyyə və Daxili İşlər Nazirliklərinə qarşı iddianı, həm iddiaçı, həm də cavabdehlər məhkəmə iclasına gəlmədikləri üçün "baxılmamış saxlasın.". İddiaçının adı "Hüseynov Ələkrəm Ələkbər oğlu" kimi göstərilib. Görünür ki, ərizəçi bu qərarın mövcudluğu barədə yalnız həmin qərarın Hökumət tərəfindən Məhkəməyə təqdim edildikdə xəbər tutub.

E. Azad olunma və emiqrasiya

68. 03 sentyabr 2004-cü ildə Prezident ərizəçi daxil olmaqla, məhkum olunmuş digər 244 şəxsi cəzanın qalan hissəsinin çəkilməsindən azad edən əfv fərmanını imzaladı. Həmin gündə

Prezident ərizəçinin Azərbaycan vətəndaşlığına xitam verilməsi barədə müraciətini təmin edən sərəncam verdi.

69. Ərizəçiyə görə, o, “Azərbaycan vətəndaşlığına xitam verilməsi” barədə müraciətini hakimiyyət orqanlarının təsiri altında əfv olunması və sonrakı azad edilməsinin əvəzinə etdi. 03 sentyabr 2004-cü ildə o, Prezidentə təsir altında verməsi ehtimal olunan bu xarakterli əvvəlki “müraciətlərini” geri götürməsinə göstərən məktubu yazdı.

70. Ərizəçi 05 sentyabr 2004-cü ildə həbsxanadan azadlığa buraxılıb. O, dərhal hava limanına aparılıb və oradan Niderlanda uçub.

71. 09 sentyabr 2004-cü ildə ərizəçi Niderlandda yaşamaq hüququ üçün müraciət edib və 20 sentyabr 2004-cü ildə ona bu icazə verilib.

72. Ərizəçi Niderlandda tibbi müalicə almağa çalışıb. Təqdim olunmuş sənədlərə görə, 2004 və 2005-ci illərdə aparılmış tibbi müayinələr zamanı o, sinədə ağrılardan, təngnəfəslikdən, öskürməkdən, baş ağrılarından, başgicəllənmədən, narahatlığın möhkəmlənməsindən şikayətlənib. Görünür ki, 2006-cı ilin iyun ayına ərizəçi hələ də vərəm üçün testdən keçirdi.

II. Müvafiq daxili qanunvericilik

A. Konstitusiyaya

73. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsinin III hissəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Heç kəsə işgəncə və əzab verilməz, heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. ...”

B. “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin qəbul edilməsi və qüvvəyə minməsi haqqında” 14 iyul 2000-ci il tarixli Qanun

74. 7-ci maddə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Bu Məcəllə qüvvəyə minənədək birinci instansiya məhkəmələri tərəfindən (əvvəlki) Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ... əsasında çıxarılmış hökmlərə və digər yekun qərarlarına müvafiq apellyasiya məhkəməsində və ya Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsində (yeni) Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 383-407, 409-427, 461-467-ci maddələrinə uyğun olaraq yenidən baxıla bilər.”

C. Azərbaycan Respublikasının 01 sentyabr 2000-ci il tarixli Cinayət-Prosessual Məcəlləsi

75. 27-ci maddəyə əsasən, dövlət, peşə və kommertiya sirlərinin, habelə vətəndaşların şəxsi və ailə sirlərinin qorunması halları istisna olmaqla, cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsi bütün məhkəmələrdə açıq aparılır. 392.1.6-cı maddə nəzərdə tutur ki, ilkin iclas zamanı apellyasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya şikayətinə açıq, yaxud qapalı məhkəmə iclasında baxılması məsələsini həll edir. Məcəllə şəxsi və ailə sirlərini açıqlayan sübutların tədqiqi kimi ictimaiyyətin məhkəmə iclasından çıxarılmalı olduğu bir sıra vəziyyətləri müəyyən edir (199.4-ci maddə) və ya dövlət sirri (200.4-cü maddə), yaxud da peşə və ya kommertiya sirri (201.6-cı maddə).

III. Müvafiq beynəlxalq hesabatlar və sənədlər

A. Azərbaycan həbsxanalarında səhiyyə ilə bağlı vəziyyətə aid

76. Aşağıdakılar həbsxanalarda səhiyyə xidmətlərinə aid hissədə İşgəncələrin qarşısının alınması və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza haqqında Avropa Komitəsinin Standartlarından çıxarışlardır (İQK) (İQK/İnf/E (2002) 1 — Rev. 2006, ss. 30-31):

“34. Həbsdə olan müddətdə, saxlanılma rejimindən asılı olmayaraq, həkim məhbuzlar üçün hər zaman əlçatan olmalıdır. ... Səhiyyə xidməti elə təşkil olunmalıdır ki, həkimlə görüşmək barədə müraciətlər təxirəsalınmadan təmin olunsun. ...”

35. Həbsxananın səhiyyə xidməti ən azı malik olmalıdır ki, mütəmadi ambulator konsultasiyaları və təcili müalicəni təmin etsin (əlbəttə, əlavə olaraq orada çox vaxt yataq yerləri ilə xəstəxana tipli bölmə olmalıdır)...

Təcili müalicəyə gəldikdə isə, həkim daimi olaraq hazır olmalıdır. Bundan başqa, birinci yardım göstərə bilən şəxs daimi olaraq həbsxana sahəsində olmalıdır, həmin şəxsin tanınan tibbi ixtisasa malik olması arzu ediləndir.

Ambulator müalicəyə, müvafiq olaraq, səhiyyə xidməti işçiləri tərəfindən nəzarət edilməlidir; məbusun təşəbbüsündən asılı olan sonrakı diqqətin təmin edilməsi bir çox hallarda kifayət deyildir...

38. Həbsxananın səhiyyə xidməti tibbi müalicənin və nəzarətin təmin edilməsi imkanına, eləcə də müvafiq diyetalara, fizioterapiyaya, reabilitasiyaya və ya zəruri olan hər hansı digər xüsusi vasitəyə adi cəmiyyətdə pasiyentlərin sahib olduqları şəraitlə müqayisə olunan tərzdə malik olmalıdır. Tibbi, nəzarətedici və texniki işçilərin təminatı, eləcə də sahə, avadanlıq və təchizat müvafiq surətdə olmalıdır.

Əczaçılığa və dərmanların yayılması üzərində lazımi nəzarət olmalıdır. Bundan başqa, dərmanların hazırlanması daimi olaraq səlahiyyətli ixtisaslaşmış işçilərə tapşırılmalıdır (farmasist, tibb bacısı və s.).”

77. Azərbaycanın ziyarət haqqında İQK-nın hesabatı aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“119. ... vərəmdən əziyyət çəkən məbuslar üçün 3 saylı Xüsusi tibb müəssisəsinə ziyarət məqsədli xarakter daşıyıb və vərəm xəstəliyinə çox möhkəm yoluxmuş məbusların saxlanılma yerlərinə həsr olunub. Müəssisə 1998-ci ildə yaradılaraq, müalicə üçün həm həbs olunmuş, həm də məhkum olunmuş BK-pozitiv məbusları qəbul edir. Müalicə DOTS strategiyasının KİM-tövsiyə edib xətləri ilə birgə İCRC ilə yaxın əməkdaşlıqda 9 ayadək davam edir. ... Ziyarət zamanı müəssisə altı kamerada yerləşən 850 yerə malik olub; iki yeni kamera — biri 14 nəfərlik olmaqla qadınlar üçün və digəri 88 nəfərlik olmaqla kişilər üçün nümayəndə heyətinin ziyarətindən bir neçə gün əvvəl istifadəyə verilmişdir. Nümayəndə heyəti qeyd etdi ki, yeni kameralar çox yüksək standartlara malik olub.

120. Vərəm xəstəliyinə çox möhkəm yoluxmuş məbuslar 5-ci kameraya yerləşdirilmişdir ki, rəsmi 200 nəfərlik olsa da, ziyarət zamanı orada 145 nəfər qalırdı. Onlardan bəziləri 1998-ci ildən oradadırlar. Nümayəndə heyətinə məlumat verilib ki, cəzaları bitdikdə, vərəm xəstəliyinə çox möhkəm yoluxmuş məbuslar Səhiyyə Nazirliyinin xüsusi müəssisələrinə keçiriləcəklər. ... Kameradaki şərait qənaətbəxş olub: yataq yeri geniş, təmiz, səliqəli və havası təmizidi...

121. Ziyarətin əvvəlində kameranın baş həkimi nümayəndə heyətini məlumatlandırdı ki, çox möhkəm pasiyentlər yalnız ambulator müalicəni alırdı (məsələn, vitaminlər). DOTS+ müalicəsi hələ tətbiq edilməyib, baxmayaraq ki, Ədliyyə Nazirliyi İCRC ilə əməkdaşlıq edərək, bu məsələ ilə bağlı işləyən kimi görünürdü. Lakin sonradan aşkar olundu ki, kameradaki məbusların təxminən 30-40 %-i güclü müqavimət vəziyyətində istifadə olunan vərəmə aid dərmanlar qəbul edirdi və bu dərmanlarla onları ailələri təmin edib. Eyni zamanda, qalan məbuslar, yəni o məbuslar ki, ailələri ilə əlaqəni itiriblər və ya maliyyə vəsaitinə malik olmayıblar, həqiqətən yalnız ambulator dərmanları qəbul ediblər. Belə qeyri-bərabər vəziyyət orada qalanlar arasında mübahisələrə səbəb ola bilər. Bundan başqa, müəssisədə işləyən psixoloqun mövcud olmadığı təqdirdə, məbuslar onların vəziyyətində zəruri olan psixoloji köməkdən yararlanmaq imkanına malik olmayıblar.”

78. Aşağıdakılar Vərəmin Müalicəsindən çıxarışlardır: Milli proqramlar üçün Qaydalar, Dünya Səhiyyə Təşkiatı, 1997, ss. 27 və 41:

“(Yeni hallar üçün) müalicə rejimləri 2 ay davam edən ilkin (intensiv) fazaya və adətən 4-6 ay davam edən davamiyyət fazasına malikdir. Adətən 4 dərmandan ibarət olan ilkin faza zamanı vərəm basilin tez öldürülməsi olur. Yoluxulmuş pasiyentlər 2 həftə ərzində qeyri-yoluxulmuş olur. Simptomlar inkişaf edir. Çəkilməmiş-pozitiv TB bəlgəmlə olan pasiyentlərin böyük əksəriyyəti 2 ay ərzində çəkilməmiş-neqativ olur. Davamiyyət fazasında daha az dərmanlar zəruridir, lakin daha uzun vaxt üçün. Dərmanların sterilizasiya effekti qalan basilini məhv edir və sonrakı təkrarlanmanın qarşısını alır. ...

Dəqiq riayət olunmuş müalicə DOTS strategiyanın elementlərindən biridir, yəni TB nəzarət üçün KİM-tövsiyə edib siyasət paketi, müalicəyə dəqiq riayət olunma nəzərdə tutur ki, nəzarət edilən pasiyent həbləri içəndə müşahidə edilsin. Bu təmin edir ki, TB pasiyenti düzgün dərmanları, düz dozalarda və düz intervalla qəbul edir.”.

79. Azərbaycanın Səhiyyə Sahəsində Araşdırma Məlumatı, Dünya Bankı, II cild: Yardımçı material (Hesabat, № 31468-AZ, 30 iyun 2005) nəzərdə tutur ki:

“Yoluxucu xəstəliklər, xüsusilə TB, ölkədə sağlamlığa hədə olaraq qalmaqdadır. Eyni zamanda, qeyri-yoluxucu xəstəliklər, (bədbəxt) hadisələr, zədələr və zəhərlənmələr Azərbaycanda olan xəstəliklərin çoxunu ifadə edir, vərəm (TB), seksual yolla keçən xəstəliklər (STİS), malyariya, difteriya və HIV/AİDS kimi yeni xəstəliklər daxil olmaqla, 1980-ci illərin axırlarında azalan yoluxucu xəstəliklər 1990-cı illərin ortalarında yenidən ortaya çıxdı. Bu tendensiya (keçmiş Sovet İttifaqı ölkələrinin) təcrübəsinə uyğundur. Rəsmi statistikaya görə, 2002-ci ildə yoluxucu xəstəliklərdən ölümlər, ölümlərin ümumi sayının 3 faizini təşkil edirdi və kişilər qadınlardan üç dəfə çox zədələndirdi.

... rəsmi statistika göstərir ki, 1990-cı illərin axırlarından yoluxucu xəstəliklərdən ölümlər azalıb. Azalma bu növ ölümlərin dərəcəsini 1990-cı ildə olduğundan bir az aşağı vəziyyətə gətirib, lakin yenə də Qərbi Avropa ölkələrində olan vəziyyətdən 2,5 dəfə yüksəkdir. Göstərilən bu azalma 1995-ci ildə baş verən difteriya partlayışı ilə izah oluna bilər və bu zaman yoluxucu xəstəliklərdən ölümlər öz zirvəsinə çatmışdır. Lakin TB, qonoreya, sifilis və malyariya kimi əsas xəstəliklər araşdırılan vaxtda yoluxma dərəcəsi möhkəmləndi və/və ya inkişaf etdi....

1990-cı ildən sonra TB dairəsi, demək olar, iki dəfə genişləniş və hazırda EU-15 orta rəqəmdən altı dəfə çoxdur. Qazaxıstan və Qırğızıstan Respublikasında olan vəziyyətdən yüksək olmasa da, TB-nin dairəsi Azərbaycanda genişlənməkdə davam edir ...

Məsələn, KİM Qlobal TB Nəzarəti Hesabatına görə, 2003-cü ildə 100.000 əhaliyə yayılmış 109 hadisə olması müəyyən olunmuşdur və onlardan 14 faizi ölümlə nəticələnib ... Əlavə olaraq, multi-dərman davamlı vərəm (MDR-TB) həbsxanadakılar arasında əhəmiyyətli problem kimi müəyyən olunub ...”.

80. Aşağıdakılar Azərbaycan həbsxanalarında vərəmin müalicəsinin pilot araşdırılmasında göstərilən dəlillərdir — Qabi E. Pfiffer və başqaları, Həbsxanada qalanların Multidərman-Davamlıq Vərəmi, Azərbaycan, Yoluxucu xəstəliklərin ortaya çıxması, cild 7, № 5, sentyabr-oktyabr 2005:

“Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinə görə, Azərbaycan həbsxanalarında qalanların ümumi sayı təxminən 25.000-dir. 100.000 nəfərə 4.667 TB-nin (yəni vərəm) olmasını nəzərə alaraq, Azəri həbsxanalarında dairəsi ölkədə olan orta rəqəmdən 50 dəfə çoxdur və ölüm dərəcəsi 24 %-ə çata bilər. ...

(65 öyrənilmişlərdən) TB-nin ilk simptomları 9 və 20 il əvvəl yaranmış iki pasiyenti çıxmaqla, pasiyentlər yaxın vaxtlarda TB xəstəliyinə yoluxmuşlar ... Məhbusların çoxu əsasən az yemək yeyir (bədən çəkisinin aşağı olması göstəricilərindən göründüyü kimi) və pis kliniki şəraitdədirlər, bir çoxunun ağ ciyərində birtərəfli və ya çoxtərəfli infiltrat və boşluqlar vardır. Reaksiya verməyən pasiyentlərdən çoxu ... İCRC-nin müdaxiləsindən əvvəl qeyri-adekvat müalicə olunmuşlar. ...

Bakıda Mərkəzi Penitensiar Hospitalda olan TB pasiyentlərin təhlili həbsxana vəziyyətinin məhdudlaşdırmalarına və fikirlərinə görə çətin olub. Məhbuslara aid kliniki məlumatlar məhdud idi və əsasən özlərinin məruzə etdiyi məlumatlara əsaslanıb. Bu hospitalda təxminən 300 TB pasiyentlərindən 65-nin təhlilinə əsaslanan qənaətlər natamamdır və doğru kimi qələmə verilə bilməz. Lakin bizim pilot öyrənilməyə daha çox pasiyentlərin daxil olması, əsasən məhbusların tez-tez köçürülməsi və ölüm dərəcəsinin yüksək olması səbəbindən qərara alınmayıb. İCRC tərəfindən DOTS proqramı tətbiq edildiyi zaman TB pasiyentlərin bir çoxu ya müalicə olunmayıb və ya illər ərzində qeyri-adekvat dərman rejimini alıb.”.

B. Ərizəçinin cinayət işinə dair

81. Azərbaycanın götürdüyü öhdəliklərə riayət edilməsi haqqında Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 1305 (2002)1 Qətnaməsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“ii. Assambleyaya məlumdur ki, ekspertlər tərəfindən siyasi məhbus kimi tanınan şəxslərlə bağlı yeni məhkəmə araşdırmaları başlanmışdır. Onların prosessual və digər hüquqlarının açıq-aşkar pozulması ilə bağlı narahatlıq vardır. Assambleya təkrar edir ki, bu məhkəmə araşdırmaları onlara jurnalistlərin buraxılması daxil olmaqla, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının müəyyən etdiyi kimi ədalətli məhkəmə araşdırılmasının bütün müddəalarına uyğun olmalıdır. Assambleya hesab edir ki, bir neçə ay əvvəl başlamış bu məhkəmə araşdırmaları uzun müddətə getməməli və tez bir zamanda yekunlaşmalıdır.”.

82. Parlament Assambleyasının Hüquqi Məsələlər və İnsan Hüquqları Komitəsinin Hesabatı, Azərbaycanda siyasi məhbuslar, məruzəçi cənab Klerfayt, 06 iyun 2003-cü il, Sən. 9826, nəzərdə tutur ki:

“44. Bu, İsgəndər Həmidova (test işi № 1), Əlikrəm Hübətova (test işi № 2) və Rəhim Qazıyevə (test işi № 3) aiddir ...

46. Assambleya, özünün 1272 (2002) Qətnaməsində, paraqraf 8-də Azərbaycandan xahiş etdi ki, “onların azadlığa buraxılmasının siyasi məqsədmüvafiqliyinə yenidən qərar versin». Bunun əvəzinə, bu məsələ ilə bağlı Baş prokurorun 26 dekabr 2001-ci il tarixli qərarına əsasən siyasi məhbus kimi tanınan bu üç şəxsin yeni məhkəmə araşdırmaları başlandı; bu hesabatın tərtib olunması gününə, həmin məhkəmə araşdırmaları yekunlaşmamışdır. Onlar Qobustanda yüksək təhlükəsizlik həbsxanasında aparılır.

47. 1272 (2002) Qətnaməsinin icrasına dair məsul Birgə İşçi Qrupunun üzvü (Sədr) təyin edildiyimdən sonra mən bu üç rəmzi şəxsi, eləcə də onların vəkillərini üç dəfə görə bilmişəm (İ. Həmidov istisna olmaqla). Mən Qəbul üzrə 1998 və 2000-ci illərdə Məruzəçi olduğum zaman artıq onlarla görüşmüşdüm. Ekspertlərin fikri olduğu kimi, mən də uzun zaman ərzində belə bir fikirdə olmuşam ki, bu şəxslər şübhəsiz siyasi məhbusdurlar....

49. Ə. Hübətovun məhkəmə araşdırılması da xaoslu keçirilir. Onun işi üzrə sonuncu iclas 19 may 2003-cü ilə təyin olunmuşdur, lakin sədrlik edən hakimin iştirak edə bilməməsinə görə təxirə salınıb və yeni tarix təyin edilməyib. ...

51. Biz inanırıq ki, əslində şikayət üzrə aparılan və yeni araşdırma kimi qələmə verilən bu yeni məhkəmə araşdırmaları Azərbaycanda siyasi məhbuslar üzrə Assambleyanın ifadə etdiyi gözləntilərlə bağlı prosedura aid qısa olar. Məhkəmə araşdırması əvvəldən yenidən başlamalı idi və müdafiəçilərə qarşı edilən ittihamlar əvvəlki araşdırmalardan tam və adi olaraq qaldırılmamalı idi, ona görə ki, əvvəlki hökmlər hazırda qüvvədədir və müvafiq olaraq, üç məhbus təqsirsizlik prezumpsiyasından faydalanırlar. Bundan başqa, bu məhkəmə araşdırmalarının həbsxanada aparılmasını nəzərə alaraq (Bakıdan uzaqda, Qobustanda), insanlar üçün iştirak etmək asan deyildir. Nəhayət, müəyyən hallarda müdafiənin dəvət etdiyi şahidlər məhkəmə tərəfindən qəbul edilməmişdir.”.

83. İnsan Hüquqları Liqasının Beynəlxalq Federasiyası tərəfindən 2002-ci ilin noyabrında verilmiş Məhkəmə Müşahidəsinin Beynəlxalq Missiyasının Hesabatı aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Beynəlxalq Missiya 2002-ci ilin 04-09 iyulunda Bakı şəhərində aparılıb. O, Kreteyl və Paris Kollegiyasında vəkil olan Lorens Roq və Kristin Martino tərəfindən aparılıb. Missiyanın məqsədi işlərinə yenidən baxılan üç siyasi məhbus olan İsgəndər Həmidov, Əlikrəm Hübətov və Rəhim Qazıyevin məhkəmə araşdırmalarının monitorinqinin keçirilməsidir. ...

Missiya Apellyasiya Məhkəməsinin sədrindən icazə alandan sonra yalnız iki iclasda iştirak edə bilib, biri Həmidovun işinə 05 iyulda baxılanda, başqası isə Hübətovun işi üzrə 08 iyulda iclasda. ...

Məhkəmə iclası xüsusi təchiz olunmuş iştirakçılar və rəsmi əməkdaşlar üçün bir neçə yeri olan həbsxana kamerasında aparılıb və bu kamera yalnız iyirmi nəfəri əhatə edə bilər, qalanlar isə çöldə gözləməlidirlər. (Müdafiəçi) ciddi nəzarət altında qəfəsdə bağlanılıb. ...

Məhkəmə araşdırmalarının aparıldığı yer əlçatma baxımından çox çətindir. Qobustan həbsxanası Bakıdan iki saat məsafədə yerləşir və ora getmək üçün ictimai nəqliyyat mövcud

deyildir. Hər dəfə hakimlər, vəkillər, məhbusların ailələri və ictimaiyyət həbsxanaya çatmaq üçün iki saat yol gedir və özlərinin nəqliyyat vasitələrindən istifadə edir ki, bu da çox baha başa gəlir.

Buraxılma şərtləri həbsxanada olan kimidir. Yalnız Apellyasiya Məhkəməsinin sədri tərəfindən icazə verilmiş şəxslər iştirak edə bilərlər. Məhkəmə zalına daxil olmazdan əvvəl iki nəzarətdən keçmək lazımdır. Mobil telefonlar daxil olarkən götürülür və iclas bitdikdə qaytarılır.

Ədliyyə Nazirliyinə görə, (iclaslar) açıq olur, ona görə ki, iştirak etmək istəyən hər kəs bunu edə bilər və hətta “beynəlxalq təşkilatlar”a icazə verilib. Təcrübədə mətbuat və ailələr çox vaxt məhkəmə iclasından kənarında etiraz etməli olurlar, ona görə ki, onları içəri buraxmırlar.

Jurnalistlər diqqətlə seçilir. Missiyanın iştirak etdiyi birinci iclas zamanı jurnalistlər şikayət üçün sədrə müraciət etdi ki, onların həmkarları, xüsusilə televiziyanın olan jurnalistlər içəri buraxılmayıblar.”.

Hüquqi məsələlər

I. Konvensiyanın 3-cü maddəsinin iddia edilən pozuntusu

84. Ərizəçi şikayət etdi ki, o, həbsxanada qeyri-adekvat tibbi yardım alıb. Konvensiyanın 3-cü maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.”.

A. Hökumətin ilkin etirazı

85. Məqbuliyyətə dair 18 may 2006-cı il tarixli qərardadında Məhkəmə daxili vasitələrin tükənməsinə dair Hökumətin etirazını mahiyyətlə birgə müəyyən etməyi qərara almışdır.

86. Hökumət iddia etdi ki, şikayət daxili vasitələrin tükənmədiyini üçün rədd edilməlidir, ona görə ki, ərizəçi daxili məhkəmələr qarşısında kompensasiya iddiasını qaldırmayıb. 10 noyabr 2004-cü ildə ərizəçi və ya onun vəkili üzrlü səbəb olmadan məhkəməyə gəlmədiyinə görə Səbail rayon məhkəməsi icraata xitam verdi.

87. Ərizəçi adekvat tibbi müalicənin təqdim olunmamasına dair şikayətinin inter alia həbsxana orqanları, həbsxananın tibb xidməti və Apellyasiya Məhkəməsinin sədri daxil olmaqla, müxtəlif dövlət orqanlarına tez-tez ünvanlanmasını qeyd edərək, bununla razılaşmadı. Bütün bu cəhdlər uğursuz olub və daha yaxşı tibbi nəzarət ilə nəticələnməyib. Daxili məhkəmələrdə mülki iddiaya gəldikdə isə, ərizəçi iddia etdi ki, onun tərəfindən kompensasiyanın bu yoldan istifadə etmək cəhdlərinə baxmayaraq, post faktum, (baş verdikdən sonra) zərərə görə mülki iddia səmərəli vasitə kimi qiymətləndirilə bilməz, ona görə ki, bu onun sağlamlığını bərpa edə və pozulmuş səhhətinin inkişafına gətirib çıxara bilməz.

88. Ərizəçi bildirdi ki, 05 yanvar 2001-ci ilədək o, hər hansı məhkəmə tələbi irəli sürə bilməzdi, ona görə ki, ona həbsxanada hər hansı yazı vasitələrinə sahib olmağa icazə verilməyib. 2001-ci ildə o, nəhayət vəkili vasitəsilə yerli məhkəməyə ərizə verə bilib, lakin məhkəmə naməlum səbəblərə görə onun ərizəsini qəbul etməkdən imtina edib. 2004-cü ildə yeni mülki şikayətin araşdırılmasına nail olmaq cəhdlərinə baxmayaraq, daxili məhkəmələr onun iddia və şikayətlərinə ya sadəcə olaraq məhəl qoymurdular və ya “müəyyən səbəblərə hər hansı qiymət vermədən” onları rədd ediblər. Səbail rayon məhkəməsi tərəfindən icraata xitam verilməsi barədə 10 noyabr 2004-cü il tarixli qərarın çıxarılması gününə o, artıq iki ay ərzində Niderlandda olub və onun Bakıda vəkili olmayıb. 10 may 2004-cü il tarixli iclas barədə ona və ya əvvəlki vəkilinə hər hansı bildirişlər göndərilməyib. Bundan başqa, ərizəçi bu qərarın ona deyil, soyadı “Hüseynov” olan şəxsə aid olmasını və heç zaman bu qərar barədə məlumatlandırılmamasını qeyd edərək, Səbail rayon məhkəməsinin 10 noyabr 2004-cü il tarixli qərarının həqiqiliyini mübahisələndirib.

89. Nəhayət, ərizəçi qeyd etdi ki, Hökumət onun mülki iddiasına oxşar iddianın uğurlu olmasına dair heç olmasa bir misalı gətirə bilməyib. O iddia etdi ki, dövlət orqanları həbsxanalarda tibbi müalicənin olmaması daxil olmaqla, “siyasi məhbusların” hüquqlarının pozulmasına daima

göz yumub. Bu səbəbdən, ərizəçinin fikrinə görə, burada “siyasi məhbuslarda” nəzəri əlçatan olan hər hansı vasitələri xəyali, qeyri-adekvat və səmərəsiz edən inzibati təcrübə mövcud olub.

90. Məhkəmə təkrar edir ki, istifadə edilməli olan vasitələr yalnız onlardır ki, səmərəli olsunlar. Hökumətin üzərinə düşür ki, tükənməməsini iddia edərək Məhkəməni inandırсын ki, vasitə səmərəli olub, müvafiq vaxtda həm nəzəri, həm də təcrübədə ona müraciət etmək mümkün olub, yəni bu vasitə əlçatan olub, ərizəçinin şikayətlərinə aid kompensasiyanı təmin etməyə malik olub və uğurun əldə olunmasının əsaslı gözləntilərini təqdim edib. Əgər bu sübut etmə yükü təmin olunubsa, ərizəçinin üzərinə düşür ki, Hökumətin bidirdiyi vasitədən həqiqətən istifadə edilməsini və ya bu vasitənin işin xüsusi halları baxımından müəyyən səbəblərə görə qeyri-adekvat və səmərəsiz olduğunu, yaxud da onu bu tələbdən azad edən xüsusi halların mövcudluğunu göstərsin (bax, Akdivar və digərləri Türkiyəyə qarşı, 16 sentyabr 1996-cı il tarixli qərar, Qərar və Qəraradların Hesabatı, 1996-IV, s. 1211, § 68).

91. Bundan başqa, Məhkəmə vurğulayır ki, daxili vasitələrin tükənməsinə dair qayda müəyyən elastikliklə və həddən artıq formalizm olmadan tətbiq edilməlidir. Bu qayda nə mütləq, nə də avtomatik tətbiq ediləndir. Ona riayət olunmasının yoxlanılmasında əsas odur ki, müvafiq dövlətin hüquqi sistemində yalnız formal vasitələrin mövcudluğuna deyil, həm də onların fəaliyyət göstərdiyi ümumi hüquqi və siyasi kontekst, eləcə də konkret işin xüsusi baxımından nəzər yetirilməlidir. Bu, onu nəzərdə tutur ki, inter alia, Məhkəmə işin bütün hallarında ərizəçi tərəfindən əlçatan daxili vasitələrin tükənməsinə dair əsaslı gözlənilən olan bütün addımların atılmasını araşdırmalıdır (bax, Melnik Ukraynaya qarşı, № 72286/01, § 67, 28 mart 2006-cı il və İvanov Azərbaycana qarşı (qərarad), № 34070/03, 15 fevral 2007-ci il).

92. Məhkəmə qeyd edir ki, bir sıra hallarda ərizəçi tərəfindən həbsxana müdiriyyətinə, həbsxana həkimlərinə və başqa orqanlara səhhəti ilə bağlı problemlərdən şikayət etməsi və hakimiyyət orqanlarının ərizəçinin vərəm xəstəsi olması və bir neçə digər xəstəliklərdən əziyyət çəkməsi haqqında məlumatlı olduğu mübahisəsizdir. Bu səbəbdən hakimiyyət orqanları ərizəçinin vəziyyətindən kifayət qədər məlumatlı və lazımi kompensasiyanı təmin etmək imkanına malik olublar (yuxarıda qeyd olunan Melniklə müqayisə et, § 70). Bundan başqa, Hökumətin dəlillərindən görünür ki, onlar təkid edir ki, daxili məhkəmələrdə mülki iddianın qaldırılması hazırkı işdə iddia olunan pozuntuya dair adekvat kompensasiyanı təmin etməyə malik olub. Məhkəmə tərəfindən Azərbaycanda həbs şəraitində mülki iddianın qaldırılmasının nəzəri cəhətdən mümkün olduğunun artıq müəyyən edilməsinə baxmayaraq (bax, məsələn, Məmmədov (Cəlaloğlu) Azərbaycana qarşı, № 34445/04, §§ 51-52, 11 yanvar 2007-ci il və Kunqurova Azərbaycana qarşı (qərarad), № 5117/03, 03 iyun 2005-ci il), ərizəçinin hazırkı şikayəti ümumiyyətlə həbsin şəraitinə aid olmayıb, lakin xüsusi olaraq, adekvat tibbi müalicənin təqdim olunmaması ilə bağlıdır. Ancaq hazırkı şikayətin mənasına görə, mülki iddianın ərizəçinin xüsusi şikayəti baxımından nəzəri cəhətdən tətbiq edilən vasitə olmasını güman edərək, Məhkəmə hesab edir ki, aşağıdakı səbəblərə görə o özünün fərdi işinin praktiki halları baxımından tükənən kimi hesab edilməlidir.

93. 2004-cü ilin mart ayında ərizəçi həbsxanada aldığı qeyri-adekvat tibbi müalicəyə görə kompensasiya üçün iddia qaldırdı. Lakin bu iddia mahiyyəti üzrə daxili məhkəmələrdə heç zaman araşdırılmadı. İşin hallarını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, iddianın daxili müstəvidə araşdırılması süni olaraq və zərurət olmadan təxirə salınmışdır. Ərizəçinin şikayəti müxtəlif formal səbəblərə görə bir neçə dəfə imtina edilmiş və 07 may 2004-cü ildə araşdırılması üçün ərizəçinin öz şikayətini ilkin olaraq düzgün təqdim etdiyi Səbail rayon məhkəməsinə qaytarılmışdır. Buna baxmayaraq, şikayət mahiyyəti üzrə yenidən bir neçə ay araşdırılmamış qalmışdır. Nəhayət, yalnız ərizəçinin azadlığa buraxılmasından və ölkədən çıxmasından sonra Səbail rayon məhkəməsi 20 oktyabr 2004-cü ildə işin mahiyyəti üzrə baxılmasını 10 noyabr 2004-cü il tarixə təyin etmək qərarına gəlib.

94. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin vəziyyəti qeyri-adi olub, ona görə ki, o, Azərbaycanda tanınmış şəxs olub və onun barəsində olan cinayət işi ölkənin kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən geniş işıqlandırılıb və əsasən Avropa Şurası olmaqla, müxtəlif beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında mütəmadi olaraq qeyd olunub. Xüsusilə, o, Avropa Şurasının “siyasi məhbuslar” siyahısına başçılıq edib və bu səbəbdən, onun işi bir neçə illər ərzində Hökumətin beynəlxalq siyasi

gündəmində olub. Buna görə, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları və Səbail rayon məhkəməsi daxil olmaqla, hakimlər 10 noyabr 2004-cü il tarixədək ərizəçinin artıq həbsxanadan buraxıldığını, onun Azərbaycan vətəndaşlığına xitam verildiyini və ölkəni tərk etdiyini bildirdilər və ya bilməli olmuşlar. Bundan başqa, ərizəçinin vətəndaşlığını itirməsi və ölkədən çıxması tərzinin hazırkı işdə Məhkəmənin araşdırmalı olduğu məsələlərə daxil olmamasına baxmayaraq, görünür ki, azadlığa çıxdıqdan sonra ölkəni tərk etməkdən başqa onun ayrı yolu olmayıb və qısa bildiriş üzrə onun ölkəyə qayıtmaq üçün hər hansı addımı asan olmazdı.

95. Ərizəçinin vəziyyətinin yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, görünür ki, ərizəçinin iclasa gəlməsinin və səmərəli iştirakının təmin olunması üçün hər hansı tədbirlər görülməyib. Onun və ya vəkilinin iclas barədə əvvəlcədən məlumatlandırılmasını göstərən hər hansı sübut mövcud deyildir. Məhkəmə formal olaraq icraata xitam vermək qərarına gəlib, sanki bu, üzrlü səbəb olmadan iclasda iştirak etməmək barədə adi iş idi. Görünür ki, bundan sonra ərizəçi Səbail rayon məhkəməsinin 10 noyabr 2004-cü il tarixli qərarından xəbərsiz olub və buna görə onu yuxarı məhkəmələrdə mübahisələndirmək imkanına malik olmayıb. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, 10 noyabr 2004-cü il tarixli qərar iddiaçını “Hüseynov Ələkrəm Ələkbər oğlu” kimi adlandırır. Hökumət ərizəçinin həqiqi adı ilə 10 noyabr 2004-cü il tarixli qərarla qeyd olunan şəxs arasında açıq-aşkar fərqlə bağlı hər hansı izahat və ya əsaslandırma təklif etməklə, bu qərarın həqiqiliyinə dair qanuni şübhələri aradan qaldırmayıb.

96. Yuxarıdakı qənaətləri nəzərə alaraq, mülki iddianın nəzəri cəhətdən səmərəli olmasını hətta güman etsək belə, Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı işin praktiki halları baxımından ərizəçi əlçatan daxili vasitələri tükəndirmək üçün ondan gözlənen qədər addımlar atıb, lakin daxili hakimiyyət orqanlarından səmərəli kompensasiyanı əldə etmək üçün imkanla təmin edilməyib.

97. Buna görə, Məhkəmə Hökumətin ilkin etirazını rədd edir.

B. Mahiyyət

1. Tərəflərin dəlilləri

98. Hökumət bildirdi ki, adətən, tibbi müalicənin iddia olunan çatışmazlığı Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənasına görə işgəncə və ya qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar, yaxud da cəza ilə nəticələnən kimi qiymətləndirilə bilməz. Bundan başqa, Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi bütün zəruri tibbi müalicə ilə təmin olunub. Xüsusilə, onlar qeyd etdi ki, tibbi müayinə üçün ərizəçinin bütün müraciətləri təmin olunub və o, hökumət həkimləri tərəfindən mütəmadi olaraq müayinə və zəruri olan ambulator və stasionar müalicə ilə təmin olunub. Vərəmdən əziyyət çəkən məhbuslar üçün xüsusi hospitalda ərizəçinin stasionar müalicəsindən sonra onun sağlamlıq vəziyyəti sabitləşib və bundan sonra onun səhhətinin vəziyyətində hər hansı ağırlaşma müşahidə edilməyib.

99. Hökumət ərizəçinin daimi tibbi nəzarət altında olmasını göstərmək üçün onun həbsxanada olan dövrə aid tibbi sənədlərin surətini təqdim edib. Hökumət yuxarıda göstərilən sübutları ərizəçinin bütün zəruri və müvafiq tibbi müalicəni almasını sübut etmək üçün kifayət hesab edib.

100. Bundan başqa, Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi tərəfindən özünün iddialarının sübutu kimi gətirilən HCA-nın rəyi qeyri-peşəkarlar tərəfindən hazırlanıb, «süni şişirdilmiş tərzdə təqdim olunub və tamamilə əsassızdır». Hökumətə görə, bu rəy DOTS müalicəsinin tarixi keçmiş KİM standartlarına əsaslanıb və ərizəçinin qəbul etdiyi dozalar haqqında fakt üzrə səhv bəyanatlar edib. Buna görə, HCA-nın rəyi mötəbər sübut kimi qəbul edilə bilməz.

101. Ərizəçi hakimiyyət orqanları tərəfindən onun sağlamlığının ciddi ağırlaşması üçün bilərəkdən və qəsdən imkan verdiyini və həbs olduğu andan onu adekvat tibbi müalicədən məhrum etdiyini iddia edərək razılaşmadı. Kobud həbsxana şəraiti onun xəstəliyinin əhəmiyyətli ağırlaşmasına səbəb olub. Bir neçə tibbi müayinələr və vaxtaşırı keçirilən müalicə bu xəstəlikləri sağaltmaq üçün qeyri-adekvat və qeyri-kifayət olub. Müəyyən tibbi müalicənin ona vaxtaşırı yazılmasına baxmayaraq, o, zəruri dərmanlarla təmin olunması üçün tamamilə öz ailəsinin maliyyə

köməyinə əsaslanıb. O, həmçinin qeyd etdi ki, 1997-ci ilin mayında onun tibbi müalicəsinin təmin olunması üçün qohumları həbsxana müdiriyyətinə rüşvət verməli olmuşlar.

102. Ərizəçi Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş tibbi sənədlərin qeyri-mötəbər, həbsxanada olan dövrdə onun sağlamlıq vəziyyətini əks etdirməyən və «qeyri-obyektiv» həbsxana həkimləri və müstəqil olmayan başqa tıbb işçiləri tərəfindən tərtib olunduğunu iddia edərək, bu sənədlərin doğruluğunu mübahisələndirdi. Ərizəçi əsasən HCA-nın rəyində göstərilənlərə əsaslanıb və hesab edib ki, bu sənəd Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş çoxcildli tibbi hesabatlardan daha etibarlı olub. O qeyd edib ki, bu hesabat ərizəçinin vəziyyətinə dair həbsxana həkimlərinin qeyri-adekvat diaqnozları, həbsxanada ona göstərilmiş müalicənin qeyri-adekvatlığı, eləcə də Qobustan həbsxanasının onun cəhətinin gündəlik bağlanması zamanı təcili tibbi yardımın göstərilməsindən imtina ilə bağlı açıq-aydın olub. Bu dəlillər həbsxana şəraitinə, tibbi yardımın pis vəziyyətinə və ərizəçi kimi siyasi məhbuslar üçün tibbi yardıma, dərmanlara və yeməyə Azərbaycan hakimiyyət orqanları tərəfindən qoyulan «düşünülmüş maneəyə» dair müxtəlif beynəlxalq təşkilatların bir neçə hesabatlarında öz təsdiqini tapıb.

103. Ərizəçiyə görə, hakimiyyət orqanları tərəfindən onun davamlı olaraq zəruri tibbi nəzarətlə təmin edilməməsi Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənası baxımından qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftarı təşkil edib.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

(a) Ümumi prinsiplər

Məhkəmə xatırladır ki, işgəncəni və ya qeyri-insani ya ləyaqəti alçaldan rəftar, yaxud cəza, vəziyyətdən və qurbanın davranışından asılı olmayaraq, Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə mütləq şərtlərlə qadağan edilmişdir (bax, məsələn, Labita İtaliyaya qarşı (Böyük Palata), № 26772/95, § 119, İHAM 2000-IV). Konvensiyanın 3-cü maddəsinin dairəsinə düşmək üçün işgəncə qəddarlığın minimum dərəcəsinə çatmalıdır. Bu minimumun qiymətləndirilməsi nisbidir; o, rəftarın davamiyyəti, onun fiziki və psixi nəticələri və müəyyən hallarda qurbanın cinsi, yaşı və səhhətinin vəziyyəti kimi işin bütün hallarından asılıdır (bax, digərləri ilə yanaşı, İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı, 18 yanvar 1978-ci il, A Seriyaları, № 25, s. 65, § 162).

105. Qəddarlığın belə minimum dərəcəsinə çatan işgəncə, adətən həqiqi bədən zədələri və ya əhəmiyyətli fiziki və ya psixi əziyyətləri ehtiva edir. Lakin bunlar olmasa belə, şəxsin ləyaqətinə hörmət edilməməsi və ya azalması, yaxud fərdin mənəvi və fiziki möhkəmliyini sınıra bilən qorxu, əzab və ya natamamlıq hissələrinin oyanması alçaldıcı rəftar kimi xarakterizə edilə və həmçinin, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin qadağası altına düşə bilər (bax, Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı, № 2346/02, § 52, İHAM 2002-III, sonrakı istinadlarla).

106. Azadlığın məhdudlaşdırılması çox vaxt alçaldıcı elementləri ehtiva edə bilər. Bununla belə, demək olmaz ki, məhkum olunmadan sonra həbs özü Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən məsələni qaldırır. Həmçinin, bu maddə sağlamlığa görə şəxsi azad etmək və ya xüsusi tibbi müalicənin alınması üçün mülki hospitala yerləşdirmək öhdəliyini yaradan kimi təfsir oluna bilməz. Buna baxmayaraq, bu müddəə əsasında dövlət təmin etməlidir ki, şəxs insan ləyaqətinə uyğun olan şəraitdə həbsdə saxlanılsın, tədbirin icrası tərtibi və üsulu həbsə xas olan əziyyətin qaçılmaz dərəcəsinin həddən artıq aşmasına səbəb ola bilən əzaba və ya iztiraba gətirib çıxarmasın və azadlıqdan məhrum etmənin praktiki tələblərini nəzərə alaraq, onun səhhəti və xoş halı adekvat olaraq qorunsun (bax, Kudla Polşaya qarşı (Böyük Palata), № 30210/96, §§ 92-94, İHAM 2000-XI və Popov Rusiyaya qarşı, № 26853/04, § 208, 13 iyul 2006).

(b) Hazırkı işə tətbiqi

107. İlk növbədə, Məhkəmə hüquqi mövqeyini xatırladır ki, şikayətin Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə minməsi gününə, yəni 15 aprel 2002-ci il tarixədək təsadüf edən hadisələrə aid olan bu hissəsi Məhkəmənin *ratione temporis* səlahiyyətindən kənara çıxır (bax,

Hümmətov Azərbaycana qarşı (qərardad), № 9852/03 və 13413/04, 18 may 2006-cı il). Lakin şikayət davamlı xarakterli vəziyyətə aid olduğu, yəni adekvat tibbi müalicənin olmaması bir neçə illik dövrü əhatə etdiyi üçün Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə minməsi vaxtında ərizəçinin olduğu vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək məqsədilə 15 aprel 2002-ci ilədək olan dövr daxil olmaqla, sözügedən dövrə ümumilikdə nəzər yetirilməsi zəruridir (bax, mutatis mutandis, Kalaşnikov Rusiyaya qarşı, № 47095/99, § 96, İHAM 2002-VI və Xoxliç Ukraynaya qarşı, № 41707/98, §§ 166 və 187, 29 aprel 2003-cü il).

108. 15 aprel 2002-ci ilədək ərizəçinin həbsi zamanı müəyyən olunmuşdur ki, həbsindən və məhkum olunmasından əvvəl onda əziyyət çəkmədiyi bir neçə ciddi xəstəliklər aşkarlanıb. Xüsusilə, Bayıl həbsxanasına köçürülənə kimi ərizəçidə vərəm tarixi olmayıb. 1 saylı İstintaq təcridxanasında 08 noyabr 1995-ci il tarixdə tibbi müayinə zamanı xüsusilə qeyd olunub ki, ərizəçi vərəmdən əziyyət çəkməyib. Bundan başqa, 28 dekabr 1995-ci ildən 03 iyun 1996-cı ilədək Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin saxlanılma yerində qalması zamanı hər hansı ciddi xəstəliklər aşkar olunmayıb. Vərəmin ilk simptomlarının meydana çıxması 1996-cı ilin iyun ayında onun Bayıl həbsxanasına köçürülməsi vaxtına təsadüf edir. Hökumət, ərizəçinin vərəmin aktiv formasının artıq ciddi xəstəsi olan başqa məhbuslarla bir kameraya yerləşdirilməsi barədə dəlillərini mübahisələndirmədi. Ola bilsin ki, ən azı 1997-ci ilin fevralından başlayaraq, sinə ağrıları və çəkinin əhəmiyyətli itirilməsi kimi (bax, yuxarıda 33-cü paraqraf) xəstəliyin ilk simptomları özünü büruzə verməyə başlayıb. Nəhayət, 1997-ci ilin aprelində ərizəçidə ağ ciyərin vərəmi müəyyən olunub. İşin faktiki hallarını, eləcə də həmin vaxtda Azərbaycan həbsxanalarında vərəmin çox geniş yayılması barədə statistik rəyləri, həm də vərəmlə bağlı ölkə üzrə olan vəziyyətdən həbsxanalarda təxminən 50 dəfə ağır vəziyyətin olmasına dair bəzi hesabatları (bax, yuxarıda 80-ci paraqraf) nəzərə alaraq, aşkar görünür ki, ərizəçi Bayıl həbsxanasında vərəmə yoluxub.

109. Vərəmin ilkin aşkarlanmasından sonra ərizəçiyə təqdim olunmuş müalicənin keyfiyyəti, xüsusilə 1997-2002-ci illər ərzində qeyri-adekvat kimi görünür. Xüsusilə, Məhkəmə qarşısında olan sübutlar göstərir ki, vərəmin müalicəsi üçün zəruri olan ciddi dərman rejimi təqdim etmədən ərizəçiyə qeyri-mütəmadi ambulator müalicə göstərilmişdir. Ona bir neçə anti-bakterioloji dərmanların yazılmasına baxmayaraq, xəstəlik onun ilkin aşkarlanmasından sonra bir ildən artıq müddət ərzində aktiv olmuşdur. Tibbi sənədlər göstərir ki, sonradan, 1998-ci ilin sentyabrında xəstəlik azalmaya doğru gedib, lakin 2000-ci ilin fevralında ərizəçinin vəziyyəti kəskin ağırlaşmışdır. Məhkəmə qeyd edir ki, yalnız Helsinki Vətəndaş Assambleyasının Azərbaycan Milli Komitəsinin nümayəndələrinin müdaxiləsindən sonra həbsxana həkimləri xəstəliyin yenidən aktivləşməsinə təsdiq ediblər və bundan sonra ərizəçi hospitala yerləşdirilib. Ümumilikdə, ərizəçinin tibbi sənədlərinə bu müddətə aid bir neçə yazıların daxil edilməsinə baxmayaraq, ərizəçinin vəziyyətinə dair mütəmadi yoxlamaların keçirilib-keçirilməməsi, onun daimi tibbi nəzarət altında olub-olmaması və ya göstərilmiş doza, mütəmadi və davamiyyət nəzərə alınmaqla, ərizəçiyə yazılmış dərmanların ona düzgün verilib-verilməməsi aydın deyildir.

110. 2000-ci ilin mart ayından may aynadək ərizəçinin hospitalda müalicəsi 49 gün davam edib, bu isə KİM tərəfindən tövsiyə edilən vərəmin müalicəsinin iki aylıq ilkin fazasından az olub. Bundan başqa, tibbi sənədlərdən ilkin fazadan sonra dörd aylıq və ya altı aylıq davamiyyət fazasına riayət edilib-edilməməsi və riayət edildiyi halda, bu müddət ərzində dərmanların qəbulunun DOTS strategiyasının tələb etdiyi kimi nəzarət altında olması aydın deyildir. Buna görə, stasionar müalicənin səliqəsizliyi, hansı ki, Hökumətin tibbi sənədlərinə görə pozitiv olub, ərizəçinin sağalmış hesab olunduğunu nəzərə alaraq, Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş sübut stasionar müalicənin adekvat kimi müəyyən olunması üçün kifayət deyildir. Bu mənada, Məhkəmə ərizəçinin stasionar müalicəsinin DOTS-un standartlarına cavab verməməsinə dair HVA-nın rəyinə də nəzər yetirir.

111. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə minməsi vaxtına, ərizəçi Qobustan həbsxanasına köçürülməzdən əvvəl saxlanıldığı Bayıl həbsxanasının pis saxlanılma şəraitinə görə yoluxduğu vərəm daxil olmaqla, artıq bir neçə müxtəlif xəstəliklərdən əziyyət çəkib. Bu vaxtadək onun səhhəti ümumilikdə əhəmiyyətli ağırlaşmışdır. Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə minməsi tarixindən, yəni 15 aprel 2002-ci ildən sonra isə

Konvensiyanın 3-cü maddəsi Qobustan həbsxanasından ərizəçinin sağlamlığını və xoş halını adekvat qorumağı Dövlətdən tələb edib (bax, yuxarıda 104-106-cı paragraflar). Buna görə, Məhkəmə 15 aprel 2002-ci il tarixindən sonra ərizəçinin hələ də mütəmadi tibbi yardıma ehtiyac duyub-duymamasını, iddia edildiyi kimi onun bundan məhrum olub-olmamasını və belə olan halda, bunun Konvensiyanın 3-cü maddəsinin ziddinə olaraq qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarla nəticələnməsini müəyyən etməlidir (bax, Sarban Moldovaya qarşı, № 3456/05, § 78, 04 oktyabr 2005-ci il).

112. Tibbi sənədlər göstərir ki, Konvensiyanın qüvvəyə minməsi vaxtına, ərizəçi inter alia xroniki bronx pnevmoniyası, xroniki enterokolit, radikulit, hipertoniya, ateroskleroz, daxili qaemorid, stenokardiya, işəmiya və osteoxondroz daxil olmaqla, hələ də bir neçə ciddi tibbi şəraitdən əziyyət çəkib. O, həbsxana həkimlərinə görə stasionar müalicədən sonra artıq aktiv olmayan, lakin HVA-nın rəyinə görə təkrarlanmaq təhlükəsi ilə xroniki xarakter alan mərkəzi vərəmdən əziyyət çəkməkdə davam edib (bax, yuxarıda 59-cu paragraf). Mövcud olan sübutlar göstərir ki, ərizəçi bir anda və ya onun həbsi zamanı bütün deyil, lakin əksər xəstəliklərə düşər olub. Ərizəçinin ciddi xəstəliklərin belə geniş sayından əziyyət çəkməsi və 2004-cü ilin sentyabrında azad olunmasınadək sağlamlıq problemlərindən şikayətlənməsi faktı göstərir ki, o, Məhkəmənin *ratione temporis* səlahiyyəti daxilində hələ də mütəmadi tibbi nəzarətə ehtiyac duyurdu.

113. Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı işdə ərizəçiyə təqdim olunmuş tibbi nəzarətin adekvatlığına dair ciddi şübhələrə səbəb olan inandırıcı sübutlar vardır. Xüsusilə, HVA-nın rəyi belə qənaətə gəlir ki, 1996-cı ildən 2003-cü ilin sonunadək olan dövr ərzində ərizəçi kobud qeyri-adekvat tibbi müalicəni qəbul edib (bax, yuxarıda 54-59-cu paragraflar). Hökumət HVA-nın rəyini tərtib edən ekspertin «peşəkarlığını» mübahisələndirib. Məhkəmə qeyd edir ki, hər bir halda, bu, işdə olan yeganə müstəqil hərtərəfli tibbi rəydir. Məhkəmənin vəzifəsi deyil ki, ekspertizanın tibb və səhiyyə elmləri kimi xüsusi sahəyə aid ekspertin qənaətlərinin dəqiqliyini müəyyən etsin. Hökumət HVA-nın rəyində gəlinən qənaətlərə zidd olan və ya heç olmasa, HVA-nın ekspertinin «qeyri-peşəkarlığını» inandırıcı tərzidə aşkar edən hər hansı müstəqil və ya başqa cür etimad doğuran tibbi ekspert hesabatını nə əldə edə bilib, nə də təqdim edib. Belə olan halda, Məhkəmə HVA-nın rəyində göstərilən 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı müddətə aid olan nəticələri qəbul edir.

114. Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş həbsxana sənədləri göstərir ki, ərizəçi 2002-2004-cü illər ərzində bir neçə dəfə ziyarət olunub və ona dərmanlar yazılıb. Lakin ərizəçinin həkimlər tərəfindən mütəmadi və ya sistematik əsaslarla ziyarət edilməsi görünür. Əksinə, görünür ki, bir çox hallarda ərizəçi yalnız mütəmadi nəzarətin olmaması və həkimi görməklə bağlı xüsusi tələb barədə şikayətlərindən sonra ziyarət olunub. Ona yazılmış müalicə əsasən ambulator olub və onun xəstəliklərinin sağalmasına yönələn hərtərəfli terapevtik strategiyanın olmasına işarə mövcud deyildir.

115. Bir neçə hallarda həbsxana həkimləri ərizəçini əhəmiyyətli gecikmələrlə ziyarət ediblər. Xüsusilə, ərizəçiyə tibbi yardımın göstərilməsi haqqında onun vəkilinin 14 noyabr 2002-ci il tarixli tələbindən sonra ərizəçi yalnız 28 noyabr 2002-ci ildə müayinə olunub (bax, yuxarıda 43-cü paragraf). 18 fevral 2002-ci ildə edilmiş və 27 fevral 2003-cü ildə təkrarlanmış başqa belə tələbdən sonra ərizəçi, nəhayət, 05 mart 2003-cü ildə müayinə olunub (bax, yuxarıda 48-ci paragraf). Məhkəmənin qənaətinə görə, ərizəçinin əziyyət çəkdiyi xəstəlikləri nəzərə alaraq, bu, adekvat və əsaslı tibbi nəzarət kimi qiymətləndirilə bilməz.

116. Bundan başqa, sadəcə ərizəçinin həkim tərəfindən ziyarət olunması və ona müalicənin müəyyən formasının yazılması faktı avtomatik olaraq tibbi müalicənin adekvat olması qənaətinə gətirib çıxara bilməz. Hakimiyyət orqanları ərizəçinin yalnız həkim tərəfindən ziyarət olunması və onun şikayətlərinin dinlənilməsi deyil, yazılmış müalicəyə riayət edilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasını təmin etməlidirlər. Məsələn, 03 dekabr 2002-ci ildə ərizəçiyə tövsiyə edilib ki, o, diyetə saxlasın və oturan yerdə isti vannalar qəbul etsin. Lakin ərizəçinin saxlamalı olduğu diyetə növü və onun davamiyyəti göstərilməyib. Həmçinin, oturan yerdə qəbul edilməli olan isti vannaların da mütəmadiyyəti və ümumi davamiyyəti qeyd edilməyib. Bundan başqa, Qobustan həbsxanasında saxlanılma şəraitini nəzərə alaraq, yəni isti suya malik olmayan və həftədə bir dəfə duş qəbul edən ərizəçi tərəfindən konkret olaraq bu tibbi məsləhətə necə riayət edilməli olmasını

Hökumət izah etməyib. Həbsxana müdiriyyətinin ərizəçinin adı həbsxana menyusundan fərqli olaraq, xüsusi diyet rasionu ilə təmin edilməsi və ya ona gündəlik isti suyun təqdim olunması görünür.

117. Əlavə olaraq, həbsxana həkimlərinin Hökumət tərəfindən təqdim olunmuş jurnalında 2001-2003-cü illər ərzində bir neçə hallarda ərizəçiyə müəyyən dərmanların verilməsinin göstərilməsinə baxmayaraq, Məhkəmə ona yazılmış dərmanlarla daimi olaraq təmin olunmamasına və bu dərmanların qohumları tərəfindən verilməsinə arxalanmasına dair ərizəçinin dəlillərini qəbul edir. Bu dəlil həmin vaxtda Azərbaycanın həbsxana sistemində olan vəziyyətə dair müstəqil hesabatlarda öz təsdiqini tapıb (bax, yuxarıda 77-ci paragraf). Hər bir halda, bu dəlil Hökumət tərəfindən mübahisələndirilməyib. Məhkəmə hesab edir ki, zəruri olan dərmanlarla təmin olunmaq üçün ailəsinin maliyyə imkanlarına müraciət etməklə bağlı ərizəçinin vəziyyəti ciddi xəstəliklər halında bunun kifayət qədər bahalı olmasını nəzərə alaraq, həbsxanada tibbi yardımın keyfiyyətini ümumilikdə qeyri-adekvat edib.

118. Qobustan həbsxanasında ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin saxlanılması şəraiti, həmçinin, təcili hallarda tibbi xidmət tərəfindən vaxtında yardımın göstərilməsinə çətinliklər yaradıb. Qobustan həbsxanasının ərizəçinin cinahının axşam saat 19:00-dan növbəti gün saat 11:00-dək gündəlik bağlanması təcili vəziyyət olduqda həkimi görmək imkanını praktiki olaraq qeyri-mümkün edirdi.

119. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı dövrdə Qobustan həbsxanasında ərizəçiyə göstərilmiş tibbi diqqət adekvat hesab oluna bilməz.

120. Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, hazırkı işdə ərizəçini alçaltmaq üçün pozitiv niyyəti göstərən sübut mövcud deyildir. Lakin belə məqsədin olmaması Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulmasına dair faktı qəti istisna edə bilməz (bax, V. Birləşmiş Krallığa qarşı (Böyük Palata), № 24888/94, § 71, İHAM 1999-IX və Pirs Yunanıstanına qarşı, № 28524/95, § 74, İHAM 2001-III).

121. Mövcud olan sübutlardan görünür ki, 15 aprel 2002-ci ildən sonra ərizəçinin vərəm vəziyyətində təkrarlanma olub və ya ərizəçi başqa xəstəliklər üzrə adekvat tibbi yardımın olmamasına görə davam edən kəskin ağrılara məruz qalıb. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, onun çəkə bildiyi əziyyətlər qeyri-insani rəftarı təşkil etməyib. Lakin Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, Qobustan həbsxanasında adekvat tibbi müalicənin olmaması ərizəçi tərəfindən əhəmiyyətli psixi əziyyətlərin çəkilməsinə səbəb ola bilər ki, bununla da, onun insan ləyaqəti alçaldınsın, bu işə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənasına görə alçaldıcı rəftarı təşkil edib.

122. Müvafiq olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulub.

II. Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə birləşmiş 13-cü maddəsinin iddia edilən pozuntusu

123. Ərizəçi iddia etdi ki, o, Konvensiyanın 13-cü maddəsinin tələb etdiyi kimi, Konvensiyanın 3-cü maddəsinə əsasən şikayəti üçün səmərəli daxili müdafiə vasitəsinə malik deyildir. Konvensiyanın 13-cü maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququna malikdir.”

124. Bu şikayət üzrə tərəflərin dəlilləri, əsasən Konvensiyanın 3-cü maddəsinə aid şikayətlə bağlı daxili vasitələrin tükənməməsinə dair Hökumətin ilkin etirazı ilə eyni olub (bax, yuxarıda 86-89-cu paragraflar).

125. Məhkəmə işarə edir ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi daxili hüquqi qayda çərçivəsində təmin edilə bildiyi kimi, Konvensiyanın hüquq və azadlıqlarının mahiyyətinin tətbiqi üçün milli müstəvidə əlçatan vasitənin mövcudluğunu təmin edir. Buna görə, Konvensiyanın 13-cü maddəsi tələb edir ki, daxili vasitə Konvensiyaya əsasən edilmiş «əsaslandırılmış şikayətə» mahiyyəti üzrə baxsın və müvafiq yardımı göstərsin (bax, başqa bir çox mənbələr arasında, yuxarıda qeyd olunmuş Kudla, § 157).

126. Konvensiyanın 13-cü maddəsinin öhdəlik dairəsi ərizəçinin Konvensiyaya əsaslanan şikayətinin xarakterindən fərqlənir. Buna baxmayaraq, Konvensiyanın 13-cü maddəsi ilə tələb olunan vasitə qanunvericilikdə olduğu kimi təcrübədə də səmərəli olmalıdır (bax, məsələn, İcoev Bolqarıstana qarşı, № 41211/98, § 142, 02 fevral 2006-cı il).

127. Daxili vasitələrin tükənməsinə dair əvvəlki qənaətləri (bax, yuxarıda 90-96-cı paragraflar) nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət hazırkı işin xüsusi halları baxımından, ərizəçinin həm qanunvericilikdə, həm də təcrübədə əlçatan olan vasitəyə müraciət etmək imkanında olmasını göstərə bilməyib (bax, mutatis mutandis, yuxarıda qeyd olunmuş Melnik, §115).

128. Buna görə, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub.

III. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin iddia edilən pozuntusu

129. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən şikayət edib ki, apellyasiya baxışı zamanı onun ədalətli və açıq məhkəmə araşdırılması hüququ məhdudlaşdırılmış, o, onun xeyrinə ifadə verməyə hazır olan şahidlərin dindirilməsi imkanından məhrum olunmuş və məhkəmə prokurorluğun tərəfinə qərəzli olub və hər hansı əsaslandırma etmədən onun vəsatətlərinin əksriyyətini rədd edib. Konvensiyanın 6-cı maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“1. Hər kəs, ... ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik maraqları nəminə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda, mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər. ...

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir: ...

d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq...”.

A. Tərəflərin dəlilləri

130. Hökumət bildirdi ki, yalnız apellyasiya baxışının həbsxanada keçirilməsi faktı araşdırmaların açıq olmamasına dair qənaətə gətirib çıxarmamalıdır. Onlar iddia etdi ki, ictimaiyyət və media iclasın yeri və vaxtı barədə lazımi qaydada məlumatlandırılıb və onlara məhkəmə araşdırılmasına səmərəli buraxılış təqdim edilib.

131. Hökumətə görə, Qobustan həbsxanası Bakıdan 45 kilometr məsafədə yerləşib. Məhkəmə araşdırılmasında ictimaiyyətin iştirakının yüngülləşdirilməsi üçün Ədliyyə Nazirliyi Bakıdan Qobustan həbsxanasına mütəmadi avtobus xidmətini təşkil edib.

132. Məhkəmə araşdırılması sahəsi 150 m2 olan otaqda aparılıb. Bu otaq adi məhkəmə zalı kimi təchiz olunub və ona qoşulan ayrıca müşavirə otağına malik olub. Orada, həmçinin, hakimlər, müdafiəçi, müdafiə vəkilləri, media nümayəndələri üçün yerlər və müşahidəçilər üçün təxminən 50 yer olub. Məhkəmə araşdırılmasında iştirak etmək istəyən hər hansı şəxs sədrlik edən hakimə müraciət edə bilər, sonuncu isə öz növbəsində, bu şəxsin həbsxanaya buraxılmasına icazənin verilməsi məqsədilə həbsxana orqanlarına müraciət edirdi. Bu dəlilin təsdiqi kimi, Hökumət sədrlik edən hakimin jurnalistlər daxil olmaqla, təxminən 40 nəfərdən ibarət olan siyahıda qeyd olunan şəxslərin məhkəmə araşdırılmasına iştirak etmək üçün icazənin verilməsi xahişi ilə Qobustan həbsxanasının müdirinə ünvanlanan 13 may 2002-ci il tarixli məktubu təqdim edib.

133. Hökumət işarə etdi ki, məhkəmə araşdırılmasına xarici səfirliklərin, Avropa Şurası daxil olmaqla, beynəlxalq təşkilatların, yerli qeyri-hökumət təşkilatlarının və ərizəçinin

qohumlarının nümayəndələri qatılıb. Məhkəmə araşdırılmasının gedişi bir neçə televiziya kanalları, qəzetlər və xəbər agentlikləri vasitəsilə media tərəfindən yayımlanıb.

134. Daha sonra Hökumət bildirdi ki, Apellyasiya Məhkəməsi həqiqətin müəyyənləşdirilməsi üçün zəruri olan bütün şahidləri dindirib. Ümumilikdə, məhkəmə araşdırılması zamanı müdafiə tərəfinin xahişi ilə dindirilən on nəfər daxil olmaqla, 62 nəfər dindirilib. Əlavə olaraq, əvvəlki məhkəmə araşdırılması zamanı dindirilmiş altı şahidlərin yazılı ifadələri müdafiə tərəfinin xahişi ilə Apellyasiya Məhkəməsində araşdırma zamanı oxunub.

135. Ərizəçi mübahisələndirib ki, hakimiyyət orqanları məhkəmə araşdırılmasının uzaq və çətin əlçatan olan yüksək təhlükəsizlik həbsxanasında aparılması ilə bağlı hər hansı əsaslandırma gətirməyiblər. O iddia etdi ki, məhkəmə araşdırılmasının məsafəli yerdə aparılması ictimaiyyətin iştirakının qarşısını mümkün qədər almaq və məhkəmə araşdırmalarını «ictimai diqqətdən uzaq» saxlamaq üçün cəhd idi. Ərizəçinin təhlükəli olmasına və ya qaça bilməsinə, yaxud məhkəmə araşdırılması zamanı ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik üçün hər hansı hədənin olmasına heç bir işarə mövcud deyildir. İşin Avropa Şurası tərəfindən ərizəçinin siyasi məhbus kimi tanınmasından sonra onun barəsində «yenidən məhkəmə araşdırılmasına» aid olduğuna görə, hakimiyyət orqanları məhkəmə araşdırmalarının açıqlığı ilə bağlı xüsusi məsuliyyətə malik olub və onun ictimaiyyətə əlçatan və açıq olması üçün xüsusi səy göstərməli idi.

136. Ərizəçiyə görə, Qobustan həbsxanası Bakıdan 75 kilometr məsafədə yerləşib. Həbsxanaya hər hansı ictimai nəqliyyat olmayıb.

137. Ərizəçi təsdiq edib ki, bir neçə iclasda onun ailə üzvləri, eləcə də kütləvi informasiya vasitələrinin, qeyri-hökumət və başqa təşkilatların nümayəndələri iştirak edib. Lakin Hökumətin əksinə olaraq, ərizəçi bildirdi ki, Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən təşkil olunmuş mütəmadi avtobus olmayıb. Onun ailəsi öz maliyyə vasitələrindən istifadə edərək, məhkəmə araşdırılmasında iştirak etmək istəyənlər üçün Bakıdan Qobustana avtobus kirayələyib. Maliyyə çətinliklərinə görə bu, daimi olaraq mümkün olmayıb. Ailəsi müəyyən iclaslar üçün avtobus kirayələmək imkanına malik olmadıqda, bu iclaslarda ya heç bir və ya çox az kənar müşahidəçi olub. Bundan başqa, ərizəçi mübahisələndirdi ki, müəyyən hallarda sədrlik edən iclasda iştirak etmək istəyən müəyyən şəxslərə həbsxanaya daxil olmaq icazəsini verməyib.

138. Ərizəçi daha sonra bildirdi ki, məhkəmə zalında yerlərin çoxu hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən tutulmuşdu və nəticədə, kənar müşahidəçilərin məhdud sayı iştirak etmək imkanında olub. Daxil olmaq icazəsini alanlar isə bilərəkdən qorxuducu tərzdə ciddi şəxsi axtarışa məruz qalırdı və bunun məqsədi insanları məhkəmə iclasına gəlməkdən çəkindirmək olub. Müdafiə tərəfinin vəkilinin bir çox müraciətlərinə baxmayaraq, məhkəmə araşdırılmasının bütünlüklə audio və video yazılması qadağan edilib, protokollar adətən nöqsanlı olub və ərizəçinin xeyrinə olan fakt və ifadələr qəsdən buraxılıb.

139. Ərizəçi daha sonra bildirdi ki, məhkəmə tərəfindən dinlənən əksər şahidlər prokurorluğun şahidləri olub. Məhkəmə zalında oxunan şahid ifadələrinin mötəbərliyini və düzgünlüyünü mübahisələndirmək imkanı müdafiə tərəfinə verilməyib. Bundan başqa, müdafiə üçün ən vacib olan şahidlər dinlənilməyib. Həmçinin, müdafiə tərəfinin məhkəmənin qərəzliliyini mübahisələndirən, yeni sübutların qəbul olunmasını xahiş edən və s. vəsatətlərinin çoxu rədd olunub və ya qısa, yaxud ümumiyyətlə, əsaslandırılmadan baxılmamış saxlanılıb.

B. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

140. Məhkəmə xatırladır ki, məhkəmə iclaslarının açıq keçirilməsi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin olunmuş fundamental prinsipi təşkil edir. Bu açıq xarakter tərəfləri ictimai maraq olmadan ədalət mühakiməsinin sirliliyindən qoruyur; bu, həmçinin, məhkəmədə konfidensiallığın saxlanıla bilməsi üçün tədbirlərdən biridir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə şəffaflıq verməklə, ictimaiyyət Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin hər bir demokratik cəmiyyətin fundamental prinsiplərindən biri olan ədalətli araşdırma adlanan məqsədinə nail olmaq üçün yardım göstərir (bax, Aksen Almaniyaya qarşı, 08 dekabr 1983-cü il tarixli qərar, A Seriyaları, № 72, s. 12, § 25; Dinnet Fransaya qarşı, 26 sentyabr 1995-ci il tarixli

qərar, A Seriyaları, № 325-A, ss. 14-15, § 33 və Moser Avstriyaya qarşı, № 12643/02, § 93, 21 sentyabr 2006-cı il).

141. Məhkəmə əvvəl belə qənaətə gəldi ki, birinci instansiyada açıq araşdırılmanın təmin edilməsi baxımından, yuxarı məhkəmələr qarşısında «açıq araşdırmaların» olmaması, bu araşdırmaların xüsusi əlamətlərinə görə əsaslı ola bilər. Buna görə, məsələn, yalnız hüquqi məsələlərə aid apellyasiya baxışı, faktiki məsələlərin əksinə olaraq, hətta yuxarı məhkəmələrdə açıq araşdırma aparılmasa belə, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələbləri ilə uyğunluq təşkil edə bilər (bax, K.D.B. Niderlanda qarşı, 27 mart 1998-ci il tarixli qərar, Hesabatlar, 998-11, s. 630, § 39). Digər tərəfdən, Məhkəmə hesab etdi ki, o halda ki, apellyasiya məhkəməsi işi faktlar və hüquq məsələləri üzrə araşdırır və təqsir və təqsirsizlik məsələsinə dair tam qiymətləndirməni verir, açıqlıq tələbi apellyasiya baxışına da şamil olunur (bax, Tirs və digərləri San Marinoya qarşı, № 24954/94, 24971/94 və 24972/94, § 95, İHAM 2000-IX).

142. Məhkəmə qeyd edir ki, hazırkı işdə bir neçə xüsusi hallar var ki, onu adi cinayət araşdırmalarından fərqləndirir. Xüsusilə, ərizəçi 12 fevral 1996-cı ildə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən məhkum edilib və həmin vaxtda onun şikayət vermək hüququ olmayıb. Yalnız yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin və 14 iyul 2000-ci il tarixli Keçid Qanunun qəbulundan sonra ərizəçi şikayət vermək hüququnu əldə edib və 24 yanvar 2002-ci ildə apellyasiya araşdırmaları başlayıb. Məhkəmə qeyd edir ki, bununla bağlı hazırkı iş üzrə birinci instansiya məhkəməsində aparılan iclasların açıq və ədalətli olub-olmaması məsələsi *ratione temporis* Məhkəmənin səlahiyyətindən kənara çıxır (bax, Hümətov, yuxarıda qeyd olunmuş (qərardad)). Digər tərəfdən, Məhkəmə, həmçinin o faktı qəbul edə bilməz ki, ərizəçinin işinin apellyasiya icraatı qaydasında araşdırılması zamanı açıq araşdırma tələbi artıq birinci instansiyada təmin olunmuşdur. Ərizəçinin işinin yenidən açılmasının əsas səbəbi birinci instansiyada ədalətli araşdırmanın olmaması olmuşdur, ona görə ki, ərizəçi Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən, “siyasi məhbus” kimi tanınıb və Azərbaycan ərizəçi daxil olmaqla, bütün siyasi məhbusların işinə “yenidən baxılması” öhdəliyini götürüb. Bundan başqa, Apellyasiya Məhkəməsi tam səlahiyyətli məhkəmə orqanı olub, ona görə ki, o, işi faktiki və hüquqi cəhətdən araşdırmaq, eləcə də məhkuma təyin olunmuş cəzanın mütənəsibliyini qiymətləndirmək səlahiyyətinə malik idi. Buna görə, Məhkəmə hesab edir ki, Apellyasiya Məhkəməsində açıq araşdırma Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə cavab vermək üçün hazırkı işdə tələb olunurdu.

143. Hazırkı işdə mübahisəsizdir ki, ümumi ictimaiyyət formal olaraq Apellyasiya Məhkəməsindəki araşdırmalardan kənarlaşdırılmayıb. Yalnız məhkəmə araşdırmasının Qobustan tərəfdə aparılması faktı açıqlığın olmaması qənaətinə gətirib çıxarmır. Həmçinin, hər hansı potensial müşahidəçinin müəyyən identifikasiyadan və mümkün olan təhlükəsizlik yoxlamalarından keçməli olması faktı özlüyündə məhkəmə araşdırmasını açıqlıq xarakterindən məhrum etmir (bax, Ripan Avstriyaya qarşı, № 35115/97, § 29, İHAM 2000-XII).

144. Buna baxmayaraq, nəzərə alınmalıdır ki, Konvensiya nəzəri və ya xəyali hüquqları deyil, praktiki və səmərəli hüquqları təmin etməyə yönəlib. Məhkəmə hesab edir ki, məhkəmə araşdırılması açıqlıq tələbinə yalnız o halda uyğun gəlir ki, ümumi ictimaiyyət onun tarixi və yeri barədə məlumatı əldə edə bilsin və onun keçirildiyi yer asan əlçatan olsun. Bir çox hallarda bu şərtlər yalnız o halda riayət edilmiş olur ki, iclas müşahidəçiləri yerləşdirmək üçün kifayət qədər geniş olan mütəmadi məhkəmə zalına malik olsun. Lakin iclasın adi məhkəmə zalından kənarında, xüsusilə, ümumi ictimaiyyət üçün əlçatan olmayan həbsxana kimi yerdə keçirilməsi, onun açıq xarakteri üçün ciddi maneə yaradır. Belə olan halda, cəmiyyət və medianın iclasın yeri barədə lazımi qaydada məlumatlandırılmasını və səmərəli buraxılış almalarını təmin etmək üçün Dövlət əvəzləşdirici tədbirlər görmək öhdəliyinə malikdir (qeyd olunan iş, § 30). Buna görə, Məhkəmə hazırkı işdə belə tədbirlərin görülmə-görülməməsini araşdırmalıdır.

145. Doğrudur ki, Apellyasiya Məhkəməsinin müxtəlif iclaslarında bir neçə müşahidəçi iştirak edib, baxmayaraq ki, bunun hər bir iclasda belə olub-olmaması aydın deyildir. Lakin bu o demək deyildir ki, iclaslarda açıqlığın və bütün araşdırma ərzində bütün potensial müşahidəçilərin azad buraxılışının təmin olunması üçün hakimiyyət orqanları tərəfindən zəruri olan bütün əvəzləşdirici tədbirlər görülməyib.

146. Məhkəmə qeyd edir ki, apellyasiya baxışı 2002-ci ilin yanvarından 2003-cü ilin iyul ayınadək davam edib və iyirmiyədək iclası özündə ehtiva edib. Məhkəmə protokollarından görüldüyü kimi, təyin olunmuş iclasların bir neçəsi başqa tarixə təxirə salınıb. Hökumət tərəfindən ictimaiyyətin və medianın iclasların vaxtı və yeri barədə lazımi qaydada məlumatlandırılmasının iddia edilməsinə baxmayaraq, onlar bununla bağlı hər hansı sübut təqdim etməyiblər. Hökumət bu informasiyanın cəmiyyətə hansı yol və üsulla və bəyan edilmə davamiyyəti ilə çatdırılmasını dəqiqləşdirə bilməyib. Bundan başqa, ictimaiyyətin hansı yolla Qobustan həbsxanasına çatması, eləcə də ora daxil olması şərtləri ilə bağlı formal olaraq təlimatlarla təmin edilməsi barədə hər hansı dəlil mövcud deyildir.

147. Məhkəmə onu da qeyd edir ki, tərəflər Bakıdan Qobustana məsafə ilə bağlı ixtilafa düşmüşlər. Lakin həqiqi məsafə ilə bağlı həbsxananın hər hansı yaşayış məntəqəsindən uzaq yerləşməsi, nəqliyyat üçün asan əlçatan olmaması və yaxınlıqda işləyən mütəmadi ictimai nəqliyyatın fəaliyyət göstərməməsi mübahisəsizdir. Məhkəmə hesab edir ki, belə olan halda, əvəzləşdirici tədbir kimi hakimiyyət orqanları məhkəmə araşdırılması zamanı müşahidəçilər üçün mütəmadi nəqliyyatı təqdim etməli idi. Lakin Hökumətin Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən həbsxanaya mütəmadi avtobus xidmətinin təşkil edilməsinin iddia olunmasına baxmayaraq, onlar bu dəlilin təsdiqi kimi hər hansı sübutu təqdim etməyiblər. Belə olan halda, Məhkəmə hakimiyyət orqanları tərəfindən hər hansı mütəmadi avtobus xidmətinin təmin olunmamasına və ən azı əksər iclaslarda iştirak etmək istəyən şəxslərin öz nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməli olmasına dair ərizəçinin və müstəqil müşahidəçilərin qənaətini qəbul edir (bax, yuxarıda qeyd olunan 82 və 83-cü paraqraflar). Məhkəmə hesab edir ki, bahalı nəqliyyat vasitələrinin təşkil edilməsi və uzaq məsafəyə səfər etməsi zərurəti Apellyasiya Məhkəməsinin Bakıdakı məhkəmə zalından fərqli olaraq, ərizəçinin işində iştirak etmək istəyən potensial müşahidəçilərdə açıq-aşkar ruhdan salma nəticəsinə səbəb olurdu.

148. Məhkəmə, həmçinin bir neçə iclaslarda müşahidəçilərin və jurnalistlərin əvvəldən seçilməsi və ya iclasa buraxılmaması barədə ərizəçinin dəlilinə və müşahidəçilərin aydın hesabatlarına toxunur. Hökumət tərəfindən sədrlik edən hakimin Qobustan həbsxanasının müdirinə bir neçə müşahidəçiyə iclasda iştirak etmək icazəsinin verilməsi xahişi ilə ünvanlanmış 13 may 2002-ci il tarixli məktubun təqdim olunmasına baxmayaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu məktub həbsxanada aparılmış bütün icaslara bütün müşahidəçilərin azad buraxılışının təmin olunmasının sübutu ola bilməz. İclas günlərində həbsxana sahələrinə müşahidəçilərin buraxılmasını sənədləşdirən Qobustan həbsxanasının hər hansı rəsmi sənədləri və ya başqa oxşar sübutlar Məhkəməyə təqdim olunmayıb.

149. Ümumilikdə, Məhkəmə hesab edir ki, Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin məhkəmə araşdırılmasının Qobustan həbsxanasının bağlı sahəsində keçirilməsinin mənfi nəticəsinə dair tarazlaşdırmaq üçün adekvat əvəzləşdirici tədbirlər görməyib. Müvafiq olaraq, məhkəmə araşdırılması Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində əks olunmuş açıqlıq tələbinə cavab verməyib.

150. Bundan başqa, açıqlığın belə çatışmazlığı Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin ikinci cümləsində müəyyən olunan hər hansı səbəblər baxımından əsaslı olmayıb.

151. Məhkəmə qeyd edir ki, 23 aprel və 13 may 2002-ci il tarixli ilkin qərarlarında Apellyasiya Məhkəməsinin adı məhkəmə zalında deyil, başqa yerdə keçirilməsinin səbəbləri göstərilməyib. Yalnız o fakt ki, apellyasiya şikayətinə baxılması zamanı ərizəçi artıq ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasını çəkirdi, bu, özlüyündə apellyasiya baxışının normal məhkəmə zalından ərizəçinin cəzasını çəkdiyi yerə keçirilməsi zərurətini avtomatik olaraq doğurmurdu. Məhkəmə xatırladır ki, təhlükəsizlik problemləri bir çox cinayət araşdırmalarının ümumi əlamətidir, lakin təhlükəsizlik narahatlığına görə ictimaiyyətin iclasdan kənarlaşdırılması halları nadirdir (bax, yuxarıda qeyd olunmuş Ripan, § 34). Hazırkı işdə hər hansı belə təhlükəsizlik narahatlığının olması göstərilməyib. Bundan başqa, belə hallar olsa belə, görünür ki, Apellyasiya Məhkəməsi onları kifayət qədər ciddi hesab etməyib ki, 23 aprel və 13 may 2003-cü il tarixli ilkin qərarlarında onları qeyd etsin və ya Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 392.1.6-cı maddəsinə əsasən ictimaiyyətin kənarlaşdırılmasına dair formal qərar qəbul etsin. Belə olan halda, Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin iclaslarında açıqlığın olmamasına dair hər hansı əsas görmür. Məhkəmə onu da qeyd

edir ki, ərizəçinin kassasiya şikayətinə Ali Məhkəmədə sonrakı baxılma, açıq olsa belə, apellyasiya araşdırmalarında açıqlığın düzəldilməsi üçün kifayət olmayıb, ona görə ki, Ali Məhkəmənin səlahiyyəti yalnız hüquqi məsələlərlə məhdudlaşıb və o, işin yenidən tam baxılması hüququna malik olmayıb (bax, mutatis mutandis, yuxarıda qeyd olunmuş Dinnət, s. 15, § 43 və Ekbatani İsveçə qarşı, 26 may 1988-ci il tarixli qərar, A Seriyaları, № 134, s. 14, § 32).

152. Müvafiq olaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, ədalətli məhkəmə araşdırılmasının əsas amillərindən biri olan açıq məhkəmə araşdırılması olmadığına görə, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub. Bu pozuntu və təqdim olunmuş materiallar baxımından, Məhkəmə hesab edir ki, məhkəmə araşdırmalarının ədalətliliyi ilə bağlı ərizəçinin başqa iddialarının araşdırılmasına zərurət qalmır.

IV. Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tətbiqi

153. Konvensiyanın 41-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.”.

A. Zərər

1. Maddi zərər

154. Ərizəçi maddi zərərlə bağlı qanunsuz həbsə, məhkumluğa və 1993-2004-cü illər ərzində azadlıqdan məhrum edilməsinə görə gəlirin itirilməsi üçün 64.500 avro (EUR), 12 fevral 1996-cı il tarixdə məhkum olunmasından sonra Apellyasiya Məhkəməsi və Ali Məhkəmə tərəfindən sonradan hökmün əmlakın müsadirəsinə dair hissəsini ləğv etməsinə baxmayaraq, ona qaytarılmamış əmlakın müsadirəsinə görə 215.000 EUR və məhkumluq dövründə yeməyə, telefon xərclərinə və tibbi xərclərə görə 6.366 EUR daxil olmaqla, ümumilikdə 285.866 EUR tələb etdi.

155. Hökumət bildirdi ki, bu tələblər əsassızdır və ərizəçi onları təsdiq edən hər hansı sübutlar təqdim etməyib.

156. Məhkəmə, Konvensiya pozulmadığı halda, məhkəmə araşdırmalarının nəticəsi ilə bağlı fərziyyə irəli sürə bilməz (bax, yuxarıda qeyd olunmuş Ripan, § 46). Buna görə, Məhkəmə gəlirin itirilməsi ilə bağlı ərizəçinin tələbini rədd edir.

157. Müsadirə olunmuş əmlakın qaytarılmaması ilə bağlı zərərə dair tələbə gəldikdə isə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi bu barədə Məhkəmə qarşısında rəsmi şikayət qaldırmadığı üçün həmin məsələ hazırkı işin dairəsindən kənardadır. Hər bir halda, əmlakın dəyərinə dair ərizəçinin hesabları hər hansı sübutla təsdiqlənməyib. Buna görə, Məhkəmə bu tələbi də rədd edir.

158. Bundan başqa, Məhkəmə müəyyən olunmuş pozuntularla iddia olunan yemək və telefon xərcləri arasında səbəbli əlaqəni görmür. Beləliklə, bu məsələyə dair hər hansı kompensasiya verilə bilməz.

159. Nəhayət, ərizəçinin ailəsi tərəfindən çəkilməsi iddia olunan dərman xərclərinə gəldikdə, Məhkəmə işarə edir ki, Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı qaydasına əsasən, kompensasiyaya aid hər hansı tələb predmetləşdirilməli və müvafiq təsdiqləyici sənədlərlə və ya vauçerlərlə birgə yazılı şəkildə təqdim edilməlidir, əks halda, Məhkəmə tələbi tam və ya qismən rədd edə bilər. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi bir neçə bank sənədlərini təqdim edib ki, onlara görə 2002-2004-cü illər ərzində həyat yoldaşı Niderlanddan onun Bakıdakı hesabına müəyyən məbləğləri mütəmadi olaraq köçürüb. Lakin yalnız bu sübutdan aydın olmur ki, bu məbləğdən hansı hissə ərizəçinin dərmanlarına xərclənib. Ərizəçi hər hansı alqı sənədlərini, eləcə də hansı dərmanların alınmasına dair, onların həcmi və qiyməti göstərilməklə, təfsilatlı və predmetləşdirilmiş məlumatları təqdim etməyib. Müvafiq olaraq, ərizəçi tərəfindən özünün tələbi üçün kifayət qədər sübutlar təqdim edilmədiyinə görə, bu məsələ üzrə hər hansı ödəniş ola bilməz.

2. Mənəvi zərər

160. Ərizəçi ədalətli araşdırmanın olmamasına görə vurulmuş zərər üçün 857.000 EUR, vətəndaşlıqdan iddia olunan qanunsuz məhrum etməyə görə 10.000 EUR və işgəncə, qeyri-insani rəftar və 1995-2004-cü illər ərzində həbsxanada olan dövrdə tibbi yardımın göstərilməməsinə görə 20.000.000 EUR daxil olmaqla, ümumilikdə 20.867.000 EUR tələb etdi.

161. Hökumət bu tələbləri mübahisələndirdi və iddia etdi ki, onlar əsassızdır.

162. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin vətəndaşlığının itirilməsi hazırkı iş üzrə Məhkəmə tərəfindən araşdırılan məsələlərin dairəsindən kənara çıxıb. 15 aprel 2002-ci ilədək həbs zamanı iddia edilən işgəncə və qeyri-insani rəftarın başqa formaları ilə bağlı ərizəçinin şikayətləri Məhkəmənin qismən qeyri-məqbuliyyətə dair 11 sentyabr 2003-cü il tarixli qərarında qeyri-məqbul elan edilmişdir. Buna görə, bu tələblər üzrə hər hansı ödəniş ola bilməz.

163. Mənəvi zərərlə bağlı qalan tələblərə gəldikdə isə, Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın pozulmasının müəyyən edilməsi hazırkı işdə kifayət qədər əvəzləşdirməni təşkil edə bilməz. Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi kimi ədalətli əsaslarla öz qiymətləndirməsini edərək, Məhkəmə bu məbləğə hesablanı bilən hər hansı vergi məbləği üstünə gəlməklə, mənəvi zərərlə bağlı ərizəçiyə 12.000 EUR ödənilməsinə qərara alır.

B. Xərc və məsrəflər

164. Ərizəçi hüquqi ödənişlərə görə 2.090 EUR tələb etdi.

165. Hökumət bu tələbi mübahisələndirmədi.

166. Məhkəmənin presedent-hüququna müvafiq olaraq, ərizəçi öz xərc və məsrəflərinin əvəzləşdirilməsi hüququna yalnız o halda malikdir ki, onların həqiqətən və zərurət qarşısında xərclənməsi və həcminə görə əsaslı olması göstərsin. Hazırkı işdə mövcud olan məlumatları və yuxarıdakı meyarları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, məbləğin tam şəkildə, yəni 2.090 EUR, hüquqi yardım üçün Avropa Şurasından alınmış 701 EUR məbləği az olmaqla və bu məbləğə hesablanı bilən hər hansı vergi məbləği üstünə gəlməklə, ödənilməsi qərara alınmalıdır.

C. Faiz dərəcəsi

167. Məhkəmə məqsədamüvafiq hesab edir ki, faiz dərəcəsi üstünə üç faiz əlavə edilməli olan, Mərkəzi Avropa Bankının təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə əsaslanmalıdır.

Bu səbəblərə görə məhkəmə yekdilliklə

1. Daxili vasitələrin tükənməməsinə dair Hökumətin ilkin etirazını rədd edir;
2. Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulmasını qərara alır;
3. Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə birgə Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulmasını qərara alır;
4. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmasını qərara alır;
5. Qərara alır ki,

(a) Qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən qəti olduğu gündən üç ay müddətində mənəvi zərəre görə Dövlət tərəfindən ərizəçiyə üstünə gələ bilən hər hansı vergi hesablanmaqla, 12.000 EUR (on iki min avro) və xərc və məsrəflərə görə, hüquqi yardım kimi verilmiş 701 EUR (yeddi üz bir avro) az olmaqla, 2.090 EUR (iki min doxsan avro) ödənilsin;

(b) yuxarıda qeyd olunan üç ay bitdiyi vaxtdan həll olunma gününədək üç faiz əlavə olunmaqla yuxarıdakı məbləğ üstünə Mərkəzi Avropa Bankının faiz dövründəki təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə uyğun ödənilməlidir;

6. Ədalətli kompensasiyaya aid ərizəçinin qalan tələbini rədd edir.

İngilis dilində tərtib olunub və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq, qərar barədə məlumat yazılı şəkildə 29 noyabr 2007-ci ildə göndərilib.

Sədr Xristos Rozakis

Katib Soren Nilsen

BİRİNCİ SEKSIYA

MURADOVA AZƏRBAYCANA QARŞI MƏHKƏMƏ İŞİ (Ərizə № 22684/05)

QƏRAR
STRASBURQ
2 aprel 2009-cu il

QÜVVƏYƏ MİNMƏ

02.07.2009

Muradova Azərbaycan qarşı məhkəmə işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Birinci Seksiya),

hakimlər:

Kristos Rozakis (Christos Rozakis), sədr

Nina Vayiç (Nina Vajić)

Anatoli Kovler (Anatoly Kovler)

Xanlar Hacıyev (Khanlar Hajiyev)

Din Spilmann (Dean Spielmann)

Corcio Malinverni (Giorgio Malinverni)

habelə Seksiyanın katibi cənab Sören Nilsendən (Søren Nielsen) ibarət tərkibdə Palatada iclas keçirərək,

12 mart 2009-cu ildə qapalı müşavirə keçirərək,

həmin tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı qərarı elan edir:

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının ("Konvensiya") 34-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan vətəndaşı xanım Mahirə Sədrəddin qızı **Muradova** ("ərizəçi") tərəfindən 7 iyun 2005-ci ildə Məhkəməyə təqdim edilmiş **Azərbaycan** Respublikasına qarşı ərizə (№ 22684/05) əsasında başlanmışdır.

2. Ərizəçini Bakıda vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab İ. Aşurov təmsil etmişdir. **Azərbaycan** Hökumətini ("Hökumət") onun nümayəndəsi cənab Ç. Əsgərov təmsil etmişdir.

3. Ərizəçi konkret olaraq iddia etmişdir ki, polis qəddarlıq aktına məruz qalıb və hakimiyyət orqanları insidentlə bağlı adekvat araşdırma aparmayıblar.

4. 2 oktyabr 2006-cı ildə Birinci Seksiyanın sədri ərizə barədə Hökumətə məlumat verməyi qərara almışdır. Həmçinin qərara alınmışdır ki, ərizəyə mahiyyəti üzrə baxılması onun qəbul ediləliyinə baxılması ilə eyni vaxtda keçirilsin (Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 3-cü bəndi).

FAKTLAR

5. Ərizəçi 1949-cu ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.

I. İŞİN HALLARI

A. 15 və 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri

6. 15 oktyabr 2003-cü ildə **Azərbaycanda** prezident seçkiləri keçirildi. Müxalifətçi Müsavat Partiyasının namizədi seçkidə uduzdu.

7. Seçki gününün axşamı müxalifət tərəfdarları qrupu Bakının mərkəzində Müsavat Partiyasının qərargahı qarşısında toplaşaraq seçkidə onların namizədinin qalib gəldiyini iddia

etdilər. Bu vaxt müxalifət tərəfdarları ilə təhlükəsizlik qüvvələri arasında müəyyən qızğın mübahisələr oldu.

8. Oktyabrın 16-da gündüz saat 2 radələrində bir sıra müxalifət tərəfdarları seçkinin nəticələrinə etiraz etmək üçün Bakının mərkəzində Dövlət Xalça Muzeyinin yaxınlığında toplaşmağa başladılar. Kütlə şəhərin əsas meydanı olan Azadlıq Meydanına doğru hərəkət etməyə başladı. Məlumatla görə, yolda kütlədəki bəzi insanlar maşınlara, binalara, skamyalara və şəhərin digər qurğularına ziyan yetirməyə başladılar. Həmçinin iddia edildiyinə görə, bu icazəsiz nümayişin təşkilatçıları və müxalifət partiyalarının müəyyən liderləri öz tərəfdarlarını zorakılığa təhrik etdilər.

9. Azadlıq Meydanına cəlb edilən polis əməkdaşlarına bəzi nümayişçilər tərəfindən hücum edildi. Bundan az sonra dəbilqə, qalxan və dəyənəklərlə tam təchiz olunmuş çoxlu sayda asayiş polisi və hərbiçilər meydana gəldilər. Vəziyyət sürətlə gərginləşərək ictimai iğtişaşa keçdi və kütlə ilə polis arasında zorakı toqquşmalar baş verdi.

10. Axşam saat 6 radələrində nümayiş dağıdıldı. 16 oktyabr hadisələri zamanı və onların nəticəsində yüzlərlə insan həbs edildi.

11. Nümayiş dağıdılanda ərizəçi Azadlıq Meydanında idi və sağ gözündən ciddi xəsarət aldı. Tərəflər arasında həmin gün ərizəçinin başına dəqiq şəkildə nə iş gəldiyi ilə bağlı fikir ayrılığı var.

1. Faktlarla bağlı ərizəçinin versiyası

12. Ərizəçinin sözlərinə görə, Azadlıq Meydanına cəlb olunmuş polislərin və hərbiçilərin sayı nümayişçilərin sayını xeyli üstələyirdi. Polis və hərbi qüvvələr dinc şəkildə dağılışmağı tələb etmədən və ya hər hansı ilkin xəbərdarlıq etmədən qəflətən nümayişçilərə hücum etdilər. Onlar həddən artıq güc tətbiq etdilər və yollarına çıxan hər kəsi vurdular. Polisin qəddarlığı nəticəsində bir neçə nəfər xəsarət aldı və ən azı bir nəfər öldü.

13. Polis və hərbi qüvvələr üstünlük qazandıqca insanlar panikaya düşərək meydandan qaçmağa cəhd etdilər. Ərizəçi də qaçıb xilas olmağa çalışdı, amma kütlənin içərisində kimsə onu arxadan itələdi və o, yerə yıxıldı. O, başını qaldırdı və qarşısında dayanan bir neçə dəbilqəli polis nəfəri gördü. O, qolunu onlara tərəf uzadaraq ayağa qalxmasına kömək etmələrini istədi. Bu məqamda polis nəfərlərindən biri onun sağ gözünə dəyənəklə güclü zərbə endirdi. Ərizəçinin sağ gözü dərhal görmə qabiliyyətini itirdi. Polis nəfəri onu yenidən vurmağa cəhd etdi, amma o, ikinci zərbədən yayınmağı bacardı.

14. Bir neçə naməlum şəxs onu yaxınlıqda yerləşən 259 sayılı aptekə apardılar. Aptekin işçiləri ona və artıq orada olan, xəsarət almış bir neçə digər şəxsə ilk yardım göstərməyə çalışdılar.

15. Müəyyən bir məqamda bir neçə əsgər açıq-aydın içəridəkilərə hücum etmək üçün aptekə girməyə cəhd etdi, amma bunun qarşısı İ.G. adlı şəxs və aptek işçisi tərəfindən alındı. Az sonra təcili yardım maşını gəldi və ərizəçini və xəsarət almış digər dörd şəxsi təcili yardım klinikasına apardı.

2. Faktlarla bağlı Hökumətin versiyası

16. Hökumət bildirdi ki, iğtişah zamanı iyirmidən artıq dinc mülki şəxs xəsarət aldı və müxtəlif dövlət və özəl mülkiyyətlərə ciddi ziyan dəydi.

17. Bununla belə, Hökumət ərizəçinin xəsarət aldığı insidentlə bağlı ərizəçinin versiyasını şübhə altına aldı. Dövlət orqanları tərəfindən aparılmış istintaqa istinadən (aşağıda C və D bölmələrinə bax) o, iddia etdi ki, ərizəçiyə xəsarət polis tərəfindən yetirilməyib və xəsarət onun yıxılaraq küt əşya üzərinə düşməsi nəticəsində baş verib.

B. Ərizəçinin aldığı ilkin tibbi müalicə

18. 16 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçi təcili tibbi yardım klinikasına gətirildi. Tibbi qeydlərdə göstərilib ki, ona “sağ gözün hemoftalmiyası [göz almasına qan yığılması] və kontuziyası; göz orbitinin yuxarı sağ küncündə göyərmiş zədə” diaqnozu qoyulub. Orada qeyd edilib ki, ərizəçi “16 oktyabr 2003-cü ildə şəhərdə baş vermiş məlum hadisələr zamanı xəsarət alıb”.

19. İlkin müalicə aldıqdan sonra 17 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçi oftalmologiya üzrə ixtisaslaşmış xəstəxanaya – Göz Xəstəlikləri İnstitutuna köçürüldü. O, “[sağ] göz sklerasının (göz almasının qeyri-şəffaf xarici qişasının) ciddi şəkildə dağılması, ... hifema [gözün qabaq nahiyəsinə

qan yığılması], hemofthalmiya, göz orbitinin yuxarı sağ küncündə tikişli zədə” diaqnozu ilə qəbil edildi. Ərizəçi həkimlərə dedi ki, polis dəyənəyinin zərbəsi nəticəsində xəsarət alıb.

20. 17 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçi üzərində təcili cərrahiyyə əməliyyatı aparıldı. Cərrahiyyə əməliyyatına baxmayaraq, onun sağ gözü həmişəlik kor qaldı.

21. 4 noyabr 2003-cü ildə ərizəçi xəstəxanadan buraxıldı. O, iddia etdi ki, bir neçə həftədən sonra sol gözünün görmə qabiliyyəti də sürətlə pisləşməyə başladı.

C. Cinayət istintaqı

1. Cinayət barədə şikayət və ərizəçinin dindirilməsi

22. 24 fevral 2004-cü ildə ərizəçi baş prokurorluğa cinayət barədə şikayət təqdim edərək xahiş etdi ki, dəyənəklə onu vurmuş polis nəfəri müəyyən edilsin və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunsun. Naməlum tarixdə o, həmçinin ərizə verərək ona “zərər çəkmiş şəxs” rəsmi statusu verilməsini xahiş etdi.

23. Həmin vaxt baş prokurorluq artıq 16 oktyabr 2003-cü ildə baş vermiş ictimai iğtişaşla bağlı cinayət işinə başlamışdı. Belə görünür ki, bu cinayət işi nümayişçilər tərəfindən törədildiyi iddia edilən ictimai asayişə qarşı hüquq pozuntularına aid idi və sözügedən hadisələr zamanı polis tərəfindən törədildiyi iddia edilən hüquq pozuntularına aid deyildi. Ərizəçinin şikayəti əsasında ayrıca cinayət işinə başlanılmadı və onun məktubu yuxarıda adı çəkilən cinayət işinin materiallarına daxil edildi.

24. 13 və 16 mart 2004-cü ildə ərizəçi müstəntiq tərəfindən şahid qismində (“zərərçəkən” qismində yox) dindirildi. Ərizəçinin ifadəsinə əsasən, 16 oktyabr 2003-cü ildə o, dənizkənarı parka (o, Dövlət Xalça Muzeyinə və Azadlıq Meydanına gedən yol boyunca yerləşir) gedib və qəzet oxumaq üçün skamyada oturub. Gündüz saat 1.30 radələrində o, parkda şüarlar qışqıran və seçkinin nəticələrinə etiraz edən 200-ə yaxın adam görüb. O, bu qrupa qoşulub, çünki o da seçkidən narazı idi. Qrup Dövlət Xalça Muzeyi istiqamətinə və oradan Azadlıq Meydanına yollanıb. Kütlənin içərisindən təxminən 15-20 nəfər gənc yoldakı əşyaları dağıtmağa başlayıblar, bəziləri isə həmçinin muzeyin yanında dayanmış polis qrupuna hücum ediblər. Ərizəçi və kütlənin içərisindəki digər insanlar bu gəncləri hərəkətlərinə görə danlayıblar. O, Azadlıq Meydanına çatanda görüb ki, artıq orada müxalifət liderləri də daxil olmaqla daha çox insan toplaşmış. O, həmçinin görüb ki, asayiş polisi və hərbiçilər gəlib çatırlar və meydanın bir küncündə qruplaşırırlar. O, polisin və hərbiçilərin kütləyə dağılışmaq və meydanı tərk etmək barədə hər hansı tələblərlə müraciət etdiyini eşitməyib. Qəflətən kütlə ilə polis qüvvələri toqquşub. Nümayişçilər polislərə daş, taxta və metal parçaları atıblar, sonuncular isə kütləyə tərəf irəliləyərək nümayişçiləri rezin dəyənəklərlə vurublar. Polis üstün gəlməyə başladıqda insanlar panikaya düşüblər və qaçmağa başlayıblar.

25. Ərizəçi sözlərinə aşağıdakı kimi davam etdi:

“... Mən evə getmək istədim. [Azadlıq Meydanının bir küncündə] ağacların arası ilə getdiyim zaman qaçaraq yanımdan ötən adamlar məni itələdilər və mən yerə yığıldım. ... Mənə yaxınlaşan, dəbilqə və qara forma geymiş. əlində dəyənək və qalxan tutmuş polis nəfərindən xahiş etdim ki, ayağa qalxmağıma kömək etsin. Mənə kömək etmək əvəzinə polis nəfəri dəyənəklə mənim sağ gözümdən vurdu. Mən qışqıraraq gözümü tutdum və “sənə nə eləmişəm ki, məni vurursan?” deyə soruşanda onun məni vurmaq üçün yenidən qolunu qaldırdığını gördüm. Bu məqamda mən hiss etdim ki, yaxınlıqda dayanmış başqa bir polis nəfəri ona nəşə dedi və sonra onların hamısı məndən aralandı. Mən onların çiyinlərində hər hansı rütbə nişanı görə bilmədim. Mən məni vurmuş polis nəfərini və onun yaxınlığında olan polisləri tanımaq iqtidarında deyildim. Ola bilsin ki, yaxınlıqda olan mülki şəxslərin bəziləri [bu hadisəni] görüblər, amma mən konkret olaraq kimin buna şahid olduğunu bilmirəm. Mən özüm ayağa qalxdım və axsaya-axsaya 259 sayılı aptekə tərəf getdim, tanımadığım bir qoca kişi mənim qolumdan tutdu və məni aptekədək müşayiət etdi ki, orada tibbi yardım ala bilim. Biz aptekə çatandan sonra həmin kişi getdi. Aptek tamamilə qana bulanmışdı [və] içəridə bir neçə xəsarət almış mülki şəxs vardı. Bu məqamda bir neçə əsgər aptekə yaxınlaşdılar və pəncərəni döyməyə başladılar, aptekin işçisi olan saçları ağarmış yaşlı bir qadın [onları danladı]. Elə həmin vaxt telejurnalist olduğu üçün tanıdığım İ.G. içəridən aptekin qapısını açmağa çalışarkən bayırda dayanmış əsgərlər onu dəyənəklə vurmağa cəhd etdilər, amma cəhdləri baş tutmadı. [İ.G.-nin qapını açıb bayıra çıxmaq istəməsinin] səbəbi bu idi ki, o, xəsarət

alanlar üçün təcili yardım çağırmaq istəyirdi... Bir müddətdən sonra təcili yardım maşını bizi xəstəxanaya apardı... Xəstəxanada zədələnmiş qaşım tikişlər qoyuldu və ertəsi gün mən Göz Xəstəlikləri İnstitutuna köçürüldüm... Orada mən 3 saata yaxın davam etmiş cərrahiyyə əməliyyatına məruz qaldım... Lakin cərrahiyyə əməliyyatı kömək etmədi və mənim sağ gözümlə tamamilə kor oldu...”.

2. Birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi

26. 21 mart 2004-cü ildə müstəntiq ərizəçinin xəsarətləri ilə bağlı məhkəmə-tibb ekspertinin rəyi üçün müraciət etdi. Səhiyyə Nazirliyinin Məhkəmə-Tibbi Ekspertiza və Patoloji Anatomiya İdarəsinin eksperti tərəfindən verilmiş məhkəmə-tibb ekspertizasının 28 iyul 2004-cü il tarixli rəyinə (“birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi”) əsasən, məhkəmə-tibb müayinəsi 24 mart 2004-cü ildə başlanmış və 28 iyul 2004-cü ildə başa çatmışdı.

27. Birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi səkkiz səhifə həcmində idi və əsasən ərizəçinin tibbi qeydlərindən köçürülmüş çıxarışlardan ibarət idi. Rəydə digər qeydlərlə yanaşı xəsarətin aşağıdakı təsviri yer almışdı:

“Sağ göz almasının ölçüsü kiçilib və [göz alması] göz çökəyinə doğru balacalaşmış. Sağ gözlə sol gözü simmetriyası pozulub və deformasiyaya uğramış vəziyyətdədir. Sağ gözü buynuzlu qişasının dairəsi sol gözü buynuzlu qişası ilə müqayisədə [kiçilib]. Onun qabaq tərəfinin sferik forması deformasiyaya uğrayıb. Gözü buynuzlu qişasının yuxarı tərəfində [çapıq] müşahidə olunur. Gözü qüzhəli qişasının dairəvi forması deformasiyaya uğrayıb və orada ağımtıl maddə var. Göz orbitinin yuxarı sağ küncündə 3x0,5 sm ölçüdə maili ağımtıl çapıq var”.

28. Rəydə əvvəlki tibbi qeydlər və diaqnozlar əsasında belə nəticəyə gəlinirdi ki, ərizəçi həqiqətən sağ gözündən üzünün düzəldilə bilməyən deformasiyası ilə nəticələnmiş xəsarət alıb, o, həyat üçün təhlükəli deyil, amma bununla belə, sağlamlıq üçün ciddi zədə kimi tövsif olunur. Rəydə qeyd edilirdi ki, “[əldə olan materiallar əsasında] istisna etmək olmaz ki, bu xəsarətlərə 16 oktyabr 2003-cü ildə ... ərizəçi tərəfindən təsvir edilən şəraitdə ... və ya başqa şəraitdə ensiz formalı bərk küt əşya ilə endirilmiş zərbə (zərbələr) səbəb olub”. Lakin ekspert xəsarətin səbəbi barədə qəti nəticəyə gələ bilməyərək qeyd etdi ki, belə nəticə oftalmologiya üzrə ixtisaslaşmış ekspertlərdən ibarət tibbi şura tərəfindən çıxarıla bilər.

29. Bu arada, məhkəmə-tibb ekspertizasının bu rəyi verilməzdən əvvəl, 25 may 2004-cü ildə ərizəçi baş prokurora məktub yazaraq digər məsələlərlə yanaşı şikayət etdi ki, məhkəmə-tibb müayinəsinin keçirilməsi barədə rəsmi prosessual qərar çıxarmaq əvəzinə müstəntiq sadəcə ona məktubla məhkəmə-tibb müayinəsinin keçirilməsi barədə müraciət etdiyinə dair məlumat verib. O, həmçinin şikayət etdi ki, təyin olunmuş məhkəmə-tibb eksperti müayinəni gecikdirib və müxtəlif bəhanələrlə onu şəxsən müayinə etməkdən yayınıb. 21 iyul 2004-cü ildə o, baş prokurora başqa bir məktub yazaraq yuxarıdakı şikayətlərini təkrar etdi. Belə görünür ki, bu məktubların heç birinə cavab verilməyib.

30. Ərizəçinin sözlərinə görə, o, Məhkəmədəki hazırkı icraatda Hökumətin izahatları alınana qədər birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyini görməyib.

3. İkinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi

31. 13 sentyabr 2004-cü ildə müstəntiq digər məhkəmə-tibb müayinəsinin keçirilməsi barədə qərar çıxardı. Ekspertlərə digər suallarla yanaşı aşağıdakı konkret suallar verildi:

“4. M. **Muradovanın** sağ gözünlə görmə qabiliyyətini itirməsinin ilkin xəsarətin birbaşa nəticəsi olduğunu, yoxsa sonrakı tibbi müalicə zamanı yol verilmiş hər hansı səhvlərin nəticəsində baş verdiyini müəyyən etmək.

5. M. **Muradovanın** məruz qaldığı xəsarətin onun tərəfindən təsvir edilən şəraitdə baş verib-vermədiyini, yəni hadisə zamanı yerə yıxılma nəticəsində baş verdiyini, yoxsa polis nəfəri tərəfindən dəyənəklə vurulma nəticəsində baş verdiyini müəyyən etmək”.

32. Məhkəmə-tibb ekspertizasının 25 oktyabr 2004-cü il tarixli rəyinə (“ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi”) əsasən, bu müayinə 13 sentyabr 2004-cü ildən 22 oktyabr 2004-cü ilədək Səhiyyə Nazirliyinin Məhkəmə-Tibbi Ekspertiza və Patoloji Anatomiya İdarəsinin dörd ekspertindən ibarət şura tərəfindən aparıldı, o cümlədən şuraya oftalmologiya üzrə ixtisaslaşmış bir ekspert daxil idi.

33. İkinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi yeddi səhifə həcmində idi və demək olar ki, bütünlüklə birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyindən və ərizəçinin tibbi qeydlərindən köçürülmüş çıxarışlardan ibarət idi. Rəydə qeyd edilirdi ki, o, həm təcili yardım klinikasında, həm də Göz Xəstəlikləri İnstitutunda adekvat tibbi müalicə alıb və tibb işçiləri heç bir səhvə yol verməyiblər.

34. Rəyin mətnində ərizəçinin məruz qaldığı xəsarətlərin mümkün səbəbləri barədə heç bir analiz yer almamışdı.

35. Soruşulan suallara (yuxarıda 31-ci bəndə bax) rəyin yekun hissəsində aşağıdakı cavablar verilmişdi:

“4. M. **Muradovanın** sağ gözünün görmə qabiliyyətini tamamilə itirməsinin səbəbi onun məruz qaldığı zədədir.

5. M. **Muradovanın** bədənində adətən polis dəyənəyinin adına yazıla bilən heç bir zədə aşkar edilmədi”.

36. Ərizəçinin sözlərinə görə, o, Məhkəmədəki hazırkı icraatda Hökumətin izahatları alınana qədər ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyini görməyib.

4. Cinayət istintaqına xitam verilməsi

37. 26 noyabr 2004-cü ildə müstəntiq cinayət istintaqına xitam verilməsi barədə qərar çıxardı.

38. Bu qərarla göstərilənlərə əsasən, ərizəçinin şikayəti ilə bağlı ərizəçidən əlavə ümumilikdə səkkiz şahid dindirilmişdi. Bu şahidlərin hamısına ərizəçinin fotosəklə göstərilmiş və onların heç biri onu tanımamışdı.

39. Şahidlərdən altısı 16 oktyabr 2003-cü ildə icazəsiz nümayiş dağıdılan zaman Azadlıq Meydanında və ya onun yaxınlığında olmuş polis nəfərləri idi. Onların hamısı ifadə verdi ki, ərizəçini tanıyırlar, ərizəçini dəyənəklə vurmayıblar və 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı polis nəfəri tərəfindən vurulan hər hansı qadın görməyiblər. Onlar həmçinin belə bir ehtimal irəli sürdülər ki, ərizəçi öz hərəkətləri nəticəsində, yəni Azadlıq Meydanından qaçdığı zaman, ya da kütlənin içərisindəki insanlar tərəfindən itələnməsi nəticəsində xəsarət alıb.

40. Qalan iki şahid – A.V. və R.G. 259 sayılı aptekin işçiləri idi. Onların ikisi də kişi cinsinə mənsub idi. Onların hər ikisi ifadə verdilər ki, 16 oktyabr 2003-cü ildə işdə olublar, həmin gün aptekə xəsarət almış hər hansı qadın gətirildiyini görməyiblər, ərizəçini tanıyırlar və onun necə xəsarət aldığını görməyiblər.

41. Qərarla daha sonra deyilirdi ki, 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı Azadlıq Meydanında olmuş polislərin və ya hərbiçilərin heç biri tanınmaq üçün ərizəçiyə təqdim edilməyib, çünki o, ifadəsində deyib ki, ona xəsarəti yetirdiyi güman edilən şəxsi tanımaq iqtidarında deyildi.

42. Daha sonra, müstəntiqin sözlərinə görə, ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyində “deyilirdi ki, ... [ərizəçinin xəsarətləri] onun yerə yıxılmasının və başının yerdəki çıxıntılı küt əşyaya dəyməsinin nəticəsi idi və onun bədənində adətən polis dəyənəyi zərbəsinin adına yazıla bilən heç bir zədə aşkar edilmədi”.

43. Müstəntiq qərarı belə yekunlaşdırdı ki, ərizəçinin polis tərəfindən vurulduğu müəyyən edilə bilməz və bu qənaətə gəldi ki, ərizəçi xəsarətləri öz hərəkətləri nəticəsində alıb. Müvafiq olaraq, müəyyən edildi ki, cinayət hadisəsi yoxdur və ərizəçinin “zərər çəkmiş şəxs” kimi tanınmaq barədə ərizəsi rədd edilməlidir. Bu əsaslara görə müstəntiq ərizəçinin iddialarına dair istintaqa xitam verməyi qərara aldı.

44. Hökumətin sözlərinə görə, bu qərarın surəti 26 noyabr 2004-cü il tarixli məktubla ərizəçiyə göndərilib. Ərizəçinin sözlərinə görə, bu qərar barədə ona heç vaxt məlumat verilməyib.

D. Mülki iddia

45. Bu arada 2004-cü ilin martında ərizəçi Səbail rayon məhkəməsində Daxili İşlər Nazirliyinə qarşı mülki iddia qaldıraraq xəsarətinə görə pul kompensasiyası tələb etdi. 15 mart 2004-cü ildə Səbail rayon məhkəməsi işə baxmaqdan imtina edərək qeyd etdi ki, dövlətə qarşı kompensasiya tələblərində müştərək cavabdeh qismində Maliyyə Nazirliyi göstərilməli və iddia Nəsimi rayon məhkəməsinə verilməlidir.

46. Naməlum tarixdə ərizəçi Nəsimi rayon məhkəməsinə iddia ərizəsi verərək Daxili İşlər Nazirliyini və Maliyyə Nazirliyini müştərək cavabdehlər qismində göstərdi və xəsarətinə görə kompensasiya tələb etdi.

47. 18 may 2004-cü il tarixli məktubla baş prokurorluq Nəsimi rayon məhkəməsinə məlumat verdi ki, ərizəçinin iddiaları ilə bağlı cinayət istintaqı icraatdadır.

48. 7 iyun 2004-cü ildə Nəsimi rayon məhkəməsi birinci iclasını keçirdi və ərizəçinin və müştərək cavabdehlərin arqumentlərini dinlədi. Ərizəçi onun xəsarətinə səbəb olmuş hadisə ilə bağlı rəyini bildirdi və iddia tələbini təkrar etdi. Birinci cavabdehin – Daxili İşlər Nazirliyinin vəkili bildirdi ki, ərizəçi cinayət barəsində şikayət ərizəsi təqdim edib və o, istintaq orqanlarının icraatındadır. O, daha sonra iddia etdi ki, polis 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı kütləyə qarşı güc tətbiq etmək hüququna malik olub, çünki nümayiş icazəsiz idi və onun iştirakçıları ictimai iğtişasa səbəb olmuşdular. İstənilən halda o bildirdi ki, polis ərizəçiyə hər hansı xəsarət yetirməyib və onun iddia tələbləri əsassızdır. Maliyyə Nazirliyinin vəkili bildirdi ki, birinci cavabdehin arqumentləri ilə razıdır.

49. 18 iyun 2004-cü ildə Nəsimi rayon məhkəməsi ərizəçinin xeyrinə ifadə vermiş üç şahidin şifahi ifadələrini dinlədi.

50. Cənab İ.G. (ərizəçinin yuxarıda 25-ci bənddə sitat gətirilən ifadəsində adını çəkdiyi kişi) aşağıdakı ifadələri verdi (çarpaz dindirmə zamanı tərəflərin vəkillərinin verdiyi suallar məhkəmə iclasının protokolunda buraxılıb, amma şahidin onlara verdiyi cavablar orada qeyd edilib):

“16 oktyabr 2003-cü ildə mən gözündən yaralanmış M. **Muradovanı** 259 saylı aptekdə gördüm. Həmin vaxt bir neçə polis nəfəri aptekə girməyə cəhd etdi və mən giriş qapısını açmaq istədikdə onlar məni təpiklə vurmağa çalışdılar. Mən M. **Muradovanı** kimin vurduğunu görmədim və bununla bağlı bir şey deyə bilmərəm.

[Çarpaz dindirmədə ərizəçinin vəkilinin suallarına cavablar:]

- Yox, mən iddiaçı M. **Muradovanın** polis nəfəri tərəfindən vurulduğunu görmədim.

- Bəli, M. **Muradova** xəsarət aldığına görə mən həmin gün təcili yardım çağırdım.

- Bəli, mən M. **Muradovanı** Azadlıq Meydanında gördüm, onun gözü artıq zədələnmiş və sifəti qanla örtülmüşdü.

- Bəli, mən aptekin qapısını açarkən [onlar] məni təpiklə vurmaq istədilər, amma mən cəld qapını bağlamaqla təpikdən yayındım.

[Çarpaz dindirmədə cavabdehin vəkilinin sualına cavab:]

- Yox, mən iddiaçı M. **Muradovanın** polis nəfəri tərəfindən vurulduğunu görmədim”.

51. Xanım A.A. aşağıdakı ifadələri verdi:

“[İnsanlar] 16 oktyabr 2003-cü ildə gündüz saat 2 radələrində Azadlıq Meydanına toplaşmışdılar. Həmin vaxt mən [Azadlıq Meydanında yerləşən] Hökumət binasının yaxınlığında idim və polisin və xüsusi təyinatlı qüvvələrin Azadlıq Meydanına toplaşmış insanlara heç bir xəbərdarlıq etmədən hücum etdiklərini və onları dəyənəklərlə vurduqlarını gördüm. Mən həmin gün orada idim və adımı sonradan öyrəndiyim cavabdehi [kütlənin içərisində] itələnməsi nəticəsində yerə yığılarkən gördüm və başlarına qoruyucu dəbilqələr taxmış və əllərində dəyənəklər tutmuş qara formalı polis əməkdaşlarını da [gördüm]. [Ərizəçi] qolunu həmin polis əməkdaşlarına tərəf uzatdı və ayağa qalxmasına kömək etmələrini onlardan xahiş etdi, amma polis əməkdaşlarından biri dəyənəyi ilə onun sağ gözünə güclü zərbə endirdi. Polis əməkdaşı onu yenidən vurmağa cəhd edən zaman o, başını kənara çəkməklə zərbədən yayındı. Sonra bir neçə mülki şəxs onu yaxınlıqda yerləşən 259 saylı aptekə apardılar. Ona aptekdə bəzi ilk yardım göstərildi və sonra o və aptekdə olan digər xəsarət almış insanlar təcili yardım maşını ilə xəstəxanaya apardılar.

[Çarpaz dindirmədə ərizəçinin vəkilinin suallarına cavablar:]

- Bəli, mən 16 oktyabr 2003-cü ildə Azadlıq Meydanına toplaşanların arasında idim.

- Bəli, əvvəllər tanımadığım M. **Muradova** həmin gün orada idi.

- Bəli, 16 oktyabr 2003-cü ildə mən gördüm ki, M. **Muradova** yerə yığıldı və polis əməkdaşlarından biri əlində tutduğu dəyənəklə onu vurdu.

- Bəli, M. **Muradovanın** gözü polis əməkdaşının vurduğu zərbə nəticəsində xəsarət alıb.

- Bəli, yaxınlıqda yerləşən “Yaşıl Aptek”də ona tibbi yardım göstərildi və sonra o, təcili yardım maşını ilə xəstəxanaya aparıldı.

[Çarpaz dindirmədə cavabdehin vəkili sualına cavab:]

- Yox, mən M. **Muradovani** vurmuş polis əməkdaşını tanımaq imkanım yox idi.

- Bəli, mən [G.G.-ni] öncədən tanıyırdım, amma M. **Muradovani** birinci dəfə [Azadlıq Meydanında] gördüm.

52. Xanım G.G. aşağıdakı ifadələri verdi:

“Mən əvvəllər iddiaçıyı tanıyırdım. Mən 15 oktyabr 2003-cü il prezident seçkisi zamanı 246 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi idim. 16 oktyabr 2003-cü ildə gündüz saat 2-3 radələrində Azadlıq Meydanı yaxınlığında gördüm ki, M. **Muradova** yerə yıxılıb və əllərində dəyənək olan bir neçə maskalı polis əməkdaşlarından onu vurmamalarını xahiş edir, amma polis əməkdaşlarından biri M. **Muradovani** dəyənəklə vurdu və nəticədə onun gözü xəsarət aldı. Mən “Yaşıl Aptek”dən [ərizəçi] üçün dərman gətirdim.

[Çarpaz dindirmədə ərizəçinin vəkili sualına cavablar:]

- Bəli, 16 oktyabr 2003-cü ildə mən adını sonradan öyrəndiyim M. **Muradovani** Azadlıq Meydanında yerə yıxıldığını gördüm.

- Bəli, 16 oktyabr 2003-cü ildə Azadlıq Meydanında olan polis əməkdaşlarından biri əlindəki dəyənəklə M. **Muradovani** göz nahiyəsindən vurdu.

- Yox, mən əvvəllər M. **Muradovani** tanıyırdım.

- Bəli, bir kişi M. **Muradovani** gətirdi, mən gördüm ki, onun gözü qanayıb.

[Çarpaz dindirmədə cavabdehin vəkili sualına cavab:]

- Bəli, mənə dedilər ki, M. **Muradova** üçün zəruri olan dərmanlar yaxınlıqda yerləşən “Yaşıl Aptek”də var”.

53. Elə həmin gün, 18 iyun 2004-cü ildə Nəsimi rayon məhkəməsi qətnamə çıxararaq ərizəçinin iddiasını rədd etdi. Məhkəmə tibbi qeydləri nəzərə alaraq qeyd etdi ki, ərizəçi sağ gözündən xəsarət alıb. Lakin o, hesab etdi ki, ərizəçi xəsarətin polis əməkdaşı tərəfindən yetirildiyi barədə iddiasını əsaslandırma bilməyib. Konkret olaraq məhkəmə şahid ifadələrinə aşağıdakı kimi qiymət verdi:

“Məhkəmə tərəfindən şahid qismində dinlənən xanım G.G. məhkəmə iclası zamanı ifadə verdi ki, əvvəllər M. **Muradovani** şəxsən tanımayıb. ... 16 oktyabr 2003-cü ildə gündüz saat 2-3 radələrində o görüb ki, M. **Muradova** yerə yıxılıb və əllərində dəyənək olan maskalı polis nəfərlərindən onu vurmamalarını xahiş edir. Amma polis nəfərlərindən biri M. **Muradovani** dəyənəyi ilə vurub. Nəticədə M. **Muradova** gözündən xəsarət alıb. [Şahid] “Yaşıl Aptek”dən M. **Muradova** üçün bəzi dərmanlar gətirib.

Şahid xanım A.A. oxşar ifadə verdi.

Şahid cənab İ.G. ifadə verdi ki, 16 oktyabr 2003-cü ildə M. **Muradovani** gözündən xəsarət almış halda 259 sayılı aptekdə görüb. ... O, ərizəçini kimin vurduğunu görməyib.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsinin 77.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.

Məhkəmə iclası zamanı M. **Muradova** məhkəmə iddiasında irəli sürdüyü tələbləri sübut edə bilməyib.

Məhkəmə hesab edir ki, məhkəmə iclası zamanı dinlənilmiş şahidlərin ifadələri ərizəçinin iddiasının təmin edilməsi üçün əsas qismində götürülə bilməz.

Məhkəmə yuxarıda qeyd edilənləri qiymətləndirərək bu qənaətə gəlir ki, iddia tələbi əsassız tələb kimi rədd edilməlidir”.

54. 17 sentyabr 2004-cü ildə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxlayaraq hər hansı əlavə təfsilatlarla varmadan qeyd etdi ki, ərizəçi öz iddialarını sübut edə bilməyib.

55. 2 fevral 2005-ci ildə Ali Məhkəmə aşağı məhkəmələrin qərarlarını qüvvədə saxladı.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. Güc tətbiqi

1. Polis haqqında 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Qanun

56. Polis əməkdaşı müəyyən hallarda, o cümlədən qiyam və ya kütləvi iğtişaşlar baş verdikdə hüquq pozuntusu törədənlərə qarşı xüsusi vasitələr tətbiq edə bilər (maddə 26.II). “Xüsusi vasitələr” dedikdə dəyənəklər, əl-qolu bağlama vasitələri, gözyaşardıcı qazlar, rezin güllələr, suatan vasitələr və digər vasitələr başa düşülür (maddə 1). Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi yaranmış təhlükəyə mütənəsb olmalıdır. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tam zəruri hallarda tətbiqi zamanı hər hansı şəxsin həyatdan məhrum edilməsi yaşamaq hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz (maddə 26.VI). Polis əməkdaşı tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edildiyi hər bir halda müvafiq polis orqanında xidməti yoxlama aparılmalı və fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiqinin qanuna uyğunluğu barədə rəy verilməlidir (maddə 26.VII). Polis əməkdaşı tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın qanunsuz tətbiqi müvafiq qanunvericiliyə əsasən məsuliyyətə səbəb olur (maddə 26.IX).

57. Polis əməkdaşı fiziki qüvvəni, xüsusi vasitələri və ya odlu silahı yalnız son zərurət və ya zəruri müdafiə vəziyyətində, bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıq dərəcəsinə və ya onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq edə bilər (maddə 27.I.1). Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın tətbiq edilməsi nəticəsində zərərçəkənlərə tibbi yardım göstərilməlidir (maddə 27.I.5). Fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və odlu silah tətbiq etdiyi hallar barəsində polis əməkdaşı müvafiq polis orqanına yazılı məlumat verməlidir (maddə 27.I.7). Bu cür güc tətbiqi barəsində 24 saat ərzində müvafiq prokurora da məlumat verilməlidir (maddə 27.I.8).

2. Daxili qoşunların statusu haqqında 8 fevral 1994-cü il tarixli Qanun

58. Hərbi qulluqçular fiziki qüvvədən, xüsusi vasitələrdən, odlu silahdan və ya döyüş texnikasından istifadə etmək niyyəti barəsində xəbərdarlıq etməli və bu cür güc tətbiqinə əl atmazdan əvvəl öz tələblərinin yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər vaxt verməlidirlər. Fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin, odlu silahın və ya döyüş texnikasının tətbiqində ləngiməyin insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törətdiyi, digər ağır nəticələr törədə biləcəyi və ya yaranmış vəziyyətdə bu cür xəbərdarlığın yersiz və qeyri-mümkün olduğu hallar istisna təşkil edir. Hərbi qulluqçular xəsarət almış şəxslərə ilk yardım göstərməli və bütün yaralanma və ya ölüm halları barəsində müvafiq prokurora məlumat verməlidirlər. Hərbi qulluqçuların öz səlahiyyətlərini aşmaqla güc tətbiq etmələri müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur (maddə 19).

59. Zərurət olduqda kütləvi iğtişaşlar zamanı aşağıdakı xüsusi vasitələr tətbiq edilə bilər: rezin dəyənəklər, gözyaşardıcı qaz, yayındırıcı təsir göstərən işıq-səs vasitələri, suvuranlar, zirehli maşınlar və xidmət itləri (maddə 21).

B. Cinayət prosesi

60. 2000-ci il tarixli Cinayət Prosesual Məcəlləsinin (“CPM”) 39.1.1 və 41.1-ci maddələrinə əsasən, cinayət hadisəsi olmadıqda cinayət təqibi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət təqibinə isə məhkəməyə qədər istənilən mərhələdə xitam verilməlidir.

61. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində şəxsə birbaşa mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurulduğunu hesab etmək üçün kifayət qədər əsaslar olduqda həmin şəxs “zərər çəkmiş şəxs” qismində tanınır (maddə 87.1). Cinayət işi başlanan anda şəxsi “zərər çəkmiş şəxs” qismində tanımağa əsaslar kifayət deyilsə, kifayət qədər əsaslar müəyyən edilən kimi şəxsə “zərər çəkmiş şəxs” statusu verilməsi barədə qərar (təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən) qəbul olunur (maddə 87.4).

62. “Zərər çəkmiş şəxs” qismində tanınan şəxs digər hüquqlarla yanaşı aşağıdakı prosesual hüquqlara malikdir: cinayət işinə əlavə olunması üçün materiallar təqdim etmək; məhkəməyə qədər istənilən mərhələdə xüsusi ittihamçı statusunu tələb etmək; cinayət təqibi orqanının hərəkətlərinə etirazlarını bildirmək; vəsatətlər vermək; məhkəmə iclasının protokolları və işin materialları ilə tanış olmaq; cinayət təqibi orqanının prosesual qərarları barədə məlumatlandırılmaq və onların surətlərini almaq (cinayət prosesinə xitam verilməsi barədə qərar da daxil olmaqla); prosesual hərəkətlərə və ya qərarlara qarşı şikayətlər vermək və s. (maddə 87.6). Əksinə, prosesdə şahid

qismində iştirak edən şəxs yalnız məhkəmə iclası protokolunun və iş üzrə sənədlərin ona aid olan hissəsi ilə tanış olmaq hüququna malikdir (maddə 95.6.8).

63. Cinayət prosesinin tərəfləri (və CPM-də nəzərdə tutulmuş hallarda bu prosesdə iştirak edən digər şəxslər) cinayət təqibi orqanının prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət vermək hüququna malikdirlər. Təhqiqatçının və ya müstəntiqin hərəkətlərindən və ya qərarlarından ibtidai araşdırmaya rəhbərlik edən prokurora, sonuncunun hərəkətlərindən və ya qərarlarından isə yuxarı prokurora şikayət verilə bilər (maddələr 122.2.1 və 122.2.2). CPM-in 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müəyyən növ prosessual hərəkətlərdən və ya qərarlardan birbaşa məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilə bilər (maddə 122.2.3).

64. Cinayət təqibi orqanının prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından birbaşa məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət vermək hüququna aşağıdakı şəxslər malikdirlər: 1) təqsirləndirilən (və ya şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi; 2) zərər çəkmiş şəxs (cinayət qurbanı) və onun qanuni nümayəndəsi; 3) etiraz edilən hərəkət və ya qərar vasitəsilə hüquqları pozulmuş digər şəxslər (maddə 449.2). Cinayət prosesinə xitam verilməsi barədə qərardan məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilə bilər (maddə 449.3.5).

65. CPM-in 264-272-ci maddələrində ekspertizaların aparılması qaydası nəzərdə tutulur. Konkret olaraq, 268.1.4-cü maddədə nəzərdə tutulur ki, cinayət əməli törətməkdə şübhəli bilinən və ya təqsirləndirilən şəxs digər hüquqlarla yanaşı “alternativ ekspertiza aparmaq” və həmin ekspertizanın nəticələrinin cinayət işinin materiallarına əlavə edilməsini tələb etmək hüququna malikdir.

C Mülki proses

66. 2000-ci il tarixli Mülki Prosessual Məcəllənin (“MPM”) 77.1-ci maddəsinə əsasən, mülki prosesdə mülki prosesdəki hər bir tərəf müvafiq tələblərinin və etirazlarının əsaslarını sübut etmək vəzifəsini daşıyır.

67. MPM-in 254.1.4-cü maddəsinə əsasən, konstitusiyaya icraatı qaydasında, mülki, cinayət və ya inzibati qaydada baxılan başqa bir iş həll edilməyincə işə baxmaq mümkün olmazsa, hakim mülki iş üzrə icraatı dayandırmalıdır.

68. MPM-in 265.4-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə mülki işə baxarkən tərəflərin və ya digər şəxslərin hərəkətlərində cinayət elementlərinin əlamətlərini aşkara çıxarsa, bu barədə xüsusi qərardad çıxarmaqla prokurora xəbər verir.

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ HESABATLAR VƏ SƏNƏDLƏR

A. BMT tərəfindən qəbul edilmiş “Güc tətbiqinə dair əsas prinsiplər”

69. Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının davranış məəcəlləsindən (BMT Baş Assambleyasının 17 noyabr 1979-cu il tarixli 34/169 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilib) müvafiq çıxarışlarda deyilir:

Maddə 3

“Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları yalnız ciddi zərurət olduqda və vəzifələrinin icrası üçün tələb olunan dərəcədə güc tətbiq edə bilərlər.

Maddə 5

“Hüquq-mühafizə orqanlarının heç bir əməkdaşı hər hansı işgəncə aktını, yaxud digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarı və ya cəzanı törədə, buna təhrik edə və ya dözümlü yanaşa bilməz, həmçinin hüquq-mühafizə orqanlarının heç bir əməkdaşı rəisin əmrlərini, yaxud müharibə vəziyyəti, müharibə təhlükəsi və ya milli təhlükəsizliyə təhdid, daxili siyasi qeyri-sabitlik və ya hər hansı digər fəvqəladə ictimai hadisə kimi müstəsna halları işgəncəyə, yaxud digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya haqq qazandıran səbəb kimi göstərə bilməz”.

70. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən güc və odlu silah tətbiqinə dair əsas prinsiplərdən (Cinayətkarlığın qarşısının alınmasına və hüquqpozanlarla rəftara dair BMT-nin Səkkizinci Konqresi tərəfindən qəbul edilib, 27 avqust-7sentyabr 1990, Havana, Kuba) müvafiq çıxarışlarda deyilir:

“... 2. Hökumətlər və hüquq-mühafizə orqanları mümkün qədər geniş çeşidli müxtəlif vasitələr hazırlamalı və hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarını gücün və odlu silahın fərqli qaydada tətbiqinə imkan verən müxtəlif növ silah və sursatlarla təchiz etməlidirlər. Bunlar insanların ölümünə və ya xəsarət almasına səbəb ola biləcək vasitələrin tətbiqini getdikcə daha çox məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə müvafiq vəziyyətlərdə tətbiq edilmək üçün hazırlanan, ölümlə nəticələnməyən zərərsizləşdirici silahları özündə ehtiva etməlidir. Həmçinin eyni məqsəd üçün hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının qalxanlar, dəbilqələr, güllə keçirməyən gödəkçələr və güllə keçirməyən nəqliyyat vasitələri kimi özünümüdafiə vasitələri ilə təchiz edilməsi mümkün olmalıdır ki, hər hansı növ silahların tətbiqinə ehtiyac azalsın.

3. Müvafiq şəxslərin təhlükəyə düşməsi riskini minimuma endirmək üçün ölümlə nəticələnməyən zərərsizləşdirici silahların hazırlanması və tətbiqi diqqətlə qiymətləndirilməli və belə silahların tətbiqinə ciddi nəzarət edilməlidir.

4. Vəzifələrini icra edərkən hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları güc və odlu silah tətbiqinə əl atmazdan əvvəl mümkün qədər qeyri-zorakı vasitələrdən istifadə etməlidirlər. Yalnız digər vasitələr səmərəsiz olduqda və ya arzu edilən nəticəyə nail olmaq ehtimalı olmadıqda onlar güc və odlu silah tətbiq edə bilirlər.

5. Güc və odlu silahın qanuni tətbiqi qaçılmaz olduqda hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları:

a) onu məhdud şəkildə tətbiq etməli və hüquq pozuntusunun ciddiliyinə və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsib hərəkət etməlidirlər;

b) zərəri və xəsarəti minimuma endirməli, insan həyatına hörmət etməli və onu qorumalıdırlar;

c) xəsarət alan və ya zərər çəkən hər hansı şəxslərə mümkün qədər tez bir zamanda köməyin və tibbi yardımın göstərilməsini təmin etməlidirlər; ...

6. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən güc və odlu silah tətbiqi xəsarətə və ya ölümə səbəb olduqda onlar 22-ci prinsipə uyğun olaraq insident barədə dərhal rəislərinə məlumat verməlidirlər.

7. Hökumətlər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən gücün və odlu silahların özbaşına tətbiqinin və ya onlardan sui-istifadə edilməsinin qanunvericiliyə əsasən cinayət əməli kimi cəzalandırılmasını təmin etməlidirlər.

8. Müstəsna hallar, məsələn, siyasi qeyri-sabitlik və ya hər hansı digər fəvqəladə ictimai hallar bu əsas prinsiplərdən kənara çıxmağa haqq qazandırmaq üçün səbəb kimi göstərilə bilməz. ...

... 22. Hökumətlər və hüquq-mühafizə orqanları 6 və 11(f) prinsiplərində qeyd edilən bütün insidentlərlə bağlı səmərəli hesabat və yoxlama prosedurlarını təsis etməlidirlər. Hökumətlər və hüquq-mühafizə orqanları bu prinsiplərə uyğun olaraq barəsində məlumat verilmiş insidentlərlə bağlı səmərəli yoxlama prosesinin mümkün olmasını və müstəqil inzibati və ya prosessual orqanların müvafiq hallarda öz səlahiyyətlərini tətbiq etmək imkanına malik olmalarını təmin etməlidirlər. Ölüm və ya ciddi xəsarət hallarında və ya digər ağırlaşdırıcı hallarda inzibati yoxlama və məhkəmə nəzarəti üçün cavabdeh olan səlahiyyətli orqanlara dərhal təfsilatlı hesabat göndərilməlidir.

23. Güc və odlu silah tətbiqindən zərər çəkmiş şəxslər və ya onların hüquqi nümayəndələri məhkəmə prosesi də daxil olmaqla müstəqil araşdırma prosesində iştirak etmək imkanına malik olmalıdırlar. Belə şəxslər öldükdə bu müddəə müvafiq surətdə onların himayəsində olan şəxslərə şamil olunur.

24. Rəislər tabeliklərində olan hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının qanunsuz olaraq güc və odlu silah tətbiq etməkdə olduqlarını və ya etdiklərini bilirdilərsə və ya bilməli idilərsə və bunun qarşısını almaq və ya bu barədə məlumat vermək üçün səlahiyyətləri daxilində tədbir görməyiblərsə, hökumətlər və hüquq-mühafizə orqanları rəislərin məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etməlidirlər”.

B. Beynəlxalq qurumların və insan hüquqları sahəsindəki QHT-lərin hesabatları

71. Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin vəzifə və öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin monitorinqi üzrə Komitənin (Monitorinq Komitəsi) həmməruzəçilər cənab Qross və cənab Martines

Kasan tərəfindən hazırlanmış “**Azərbaycanda** demokratik təsisatların fəaliyyəti” adlı hesabatından (12 yanvar 2004-cü il, 10030 sayılı sənəd) müvafiq çıxarışlarda deyilir:

“D. Seçkidən sonrakı hadisələr

34. Müsavat qərargahı ətrafında seçki günü səhərdən çoxsaylı təhlükəsizlik qüvvələri yerləşdirildi. Axşam Müsavat Partiyasının tərəfdarları partiyanın qarşısına topladılar və bu mitinq, hakimiyyət orqanları tərəfindən icazə verilməsə də, kifayət qədər dinc mitinq kimi təsvir edildi. Seçki məntəqələri bağlandıqdan az sonra Müsavat tərəfdarları partiya rəhbərinin qələbəsini elan etdilər. Müəyyən qarışıqlıq yarandı və nümayiş polislər tərəfindən ciddi şəkildə sıxışdırıldı. Təhlükəsizlik qüvvələri partiya rəhbərlərini həbs etmək üçün partiyanın ofisinə girməli olduqlarını iddia edərək etirazçılara qarşı güc tətbiq etməyə başladılar və zorakı mübarizə başlandı.

35. Ertəsi gün ilkin yekun nəticələr elan edilən kimi Müsavat Partiyası onları qeyri-real və saxtalaşdırılmış nəticələr kimi pislədi və insanları paytaxtın əsas meydanında nümayişə çağırdı. Nümayiş nümayişçilər polis maşının oğurladılar və polis qüvvələrinin üstünə sürərək bir polis nəfərini öldürdülər. Bundan sonra baş verən toqquşmalarda nümayişçilərdən və polislərdən bir neçə nəfər ciddi şəkildə yaralandı. Digər bir neçə mənbədə göstərilib ki, toqquşmalar zamanı dörd nəfər ölüb”.

72. Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun (ATƏT/DTİHB) “**Azərbaycanda** 2003-2004-cü illərdə məhkəmə araşdırmalarının monitorinqi” layihəsi üzrə hesabatından (4 fevral 2005-ci il) müvafiq çıxarışlarda deyilir:

“Seçkilərdən dərhal sonra 15 və 16 oktyabrda nümayişlər baş verdi, onlar Bakıda təhlükəsizlik qüvvələri ilə nümayişçilər arasında zorakı toqquşmalarla nəticələndi.

Oktyabrın 15-də axşam Müsavat Partiyasının qərargahı qarşısında ATƏT/DTİHB-nin Seçkini Müşahidə Missiyasının üzvləri polisin müxalifəti dinc şəkildə dəstəkləyənlərə hücum etdiyinin şahidi oldular. Oktyabrın 16-da bir neçə min nümayişçi və müxalifət tərəfdarı qalibiyyətin oğurlandığını hesab etdikləri seçkiyə etiraz etmək üçün Bakının mərkəzindəki Azadlıq Meydanına topladılar.

Meydana doğru yolda nümayişçilərin binaları və nəqliyyat vasitələrini vəhşicəsinə dağıtdıqları və metal çubuqlarla və daşlarla polis qüvvələrinə hücum etdikləri müşahidə edildi. Meydanda nümayişçilər polis və təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən sürətlə mühasirəyə alındı, onlar kütləni dağıtmaq üçün həddən artıq güc tətbiq etdilər. Nümayişçilər həbs edildiklərinə və ya qaçaraq ərazini tərk etdiklərinə görə daha təhlükə yaratmadıqdan sonra təhlükəsizlik qüvvələrinin nümayişçiləri dəyənəklərlə döydüyü müşahidə edildi. Çəkilməmiş videolentlər nümayişçiləri dağıtmaq üçün hökumət qüvvələri tərəfindən həddən artıq güc tətbiqinin və qəddarlığın miqyasını sübut edir.

Zorakılıqdan sonra həbslər dalğası başladı. Rəsmilərin sözlərinə görə, tutulanlar zorakılıq fəaliyyətlərində iştirak edən və ya zorakılığın təşkilinə görə cavabdeh olan şəxslər idi. ... Daxili işlər naziri məlumat verdi ki, zorakı toqquşmalardan sonra 600-dən artıq şəxs tutulub. ...

Seçkilərlə bağlı tutulmuş insanların çoxu sonradan ittiham edilmədən buraxıldı. Ümumilikdə 129 şəxs seçkidən sonrakı toqquşmalarla bağlı cinayət əməlinə ittiham olundu, bu hesabat hazırlanan zaman onlardan 125-i məhkəmə qarşısına çıxarılmışdı. ...

Bu hesabat yazılan zaman nümayişçilərə qarşı qəddarlığa və ya həddən artıq güc tətbiqinə görə polis əməkdaşlarına və ya digər rəsmi şəxslərə qarşı hər hansı ittiham irəli sürülməsi halları barədə ATƏT/DTİHB-də məlumat yox idi”.

73. İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Helsinki Federasiyasının 2003-cü il tarixli hesabatından müvafiq çıxarışda deyilir:

“Oktyabrın 15-də axşam və ertəsi gün polislə (və hərbiçilərlə) etirazçılar arasında toqquşmalar zorakı xarakterli kütləvi qarşıdurmaya keçdi, çünki müxalifət qüsurlu seçkilərə etiraz edirdi. Polis və hərbiçilər nümayişçilərə qarşı gözyaşardıcı qazdan, rezin güllələrdən, polis itlərindən və dəyənəklərdən istifadə edərək Azadlıq Meydanını mühasirəyə aldılar. Onlar etirazçıları hətta etirazçılar yerə yıxıldıqdan sonra da qəddarcasına döyərək çoxlu sayda insana, habelə mətbuat nümayəndələrinə xəsarət yetirdilər. Bir çox polis əməkdaşları da xəsarət aldı. Bu hesabat yazılan zaman zərərçəkənlərin sayı hələ tam aydın deyildi: mənbələrdən asılı olaraq iki və ya dörd ölüm

halları barədə məlumat verilirdi, həmçinin beş yaşlı uşaq da daxil olmaqla onlarla xəsarət alan vardı. **Azərbaycanın** hakimiyyət orqanları iddia etdilər ki, **Azərbaycanda** sabitliyi pozmaq üçün insanlar kütləvi iğtişasa müxalifət liderləri tərəfindən təhrik edilib, amma çoxsaylı rəylərə əsasən, polisi hərəkətləri üçün təhrikedici səbəb olmayıb”.

74. İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Helsinki Federasiyasının 2004-cü il tarixli hesabatından müvafiq çıxarışda deyilir:

“Oktyabrın 16-da müxalifət fəalları Bakıdakı mərkəzi meydanda – Azadlıq Meydanında icazəsiz mitinq keçirməyə cəhd etdilər. Onlar polislər tərəfindən döyüldülər. Fəallardan biri, 52 yaşlı Həmidəğa Zahidov polis tərəfindən öləncən döyüldü, eyni zamanda yüzlərlə digərləri xəsarət aldı. Etirazçılar polislərə daş atmaqla və xəsarət yetirməklə müqavimət göstərdilər. Bunun ardınca aparılan cinayət istintaqında polisin qəddarlığı ümumiyyətlə araşdırılmadı. Üstəlik, Daxili İşlər Nazirliyi ilə prokurorluğun birgə bəyanatında etirazçının ölümünə görə müxalifət məsuliyyətli hesab edilərək təqsirləndirildi”.

75. 25 fevral 2004-cü ildə Demokratiya, İnsan Hüquqları və Əmək Bürosu tərəfindən açıqlanmış ABŞ Dövlət Departamentinin ölkələr üzrə insan hüquqlarına və bu sahədəki praktikaya dair 2003-cü il tarixli hesabatından müvafiq çıxarışda deyilir:

“Oktyabrın 16-da çoxsaylı kütlə Bakının mərkəzində icazəsiz nümayişə toplaşdı, nümayiş zorakı forma aldı. Etirazçılar Müsavat qərargahından Azadlıq Meydanına qədər yürüş edərək təhlükəsizlik qüvvələrinin nəqliyyat vasitələrini məhv etdilər və hökumət binalarına ziyan vurdular. Bir neçə min nəfərlik təhlükəsizlik qüvvələri meydanı mühasirəyə aldığına görə etirazçılar qrupu gözyaşardıcı qazla və dəyənəklərlə nümayişçilərə hücum edən təhlükəsizlik qüvvələrinə hücum etdi, eyni zamanda naməlum nümayişçilər oğurlanmış hərbi yük maşınını polis sıralarına doğru sürdülər. Təhlükəsizlik qüvvələri buna həddən artıq güc tətbiqi ilə cavab verərək bir çox nümayişçiləri bəzi hallarda huşlarını itirənə qədər vurmaqla döydülər və hətta onlar ərazini tərk etməyə cəhd etdikdən və ya həbsə alındıqdan sonra da onları döyərək bir nəfəri öldürdülər, ən azı 300 şəxsə xəsarət yetirdilər”.

76. “Human Rights Watch” (Human Rights Watch) təşkilatının 17 oktyabr 2003-cü il tarixli press-reizindən (“**Azərbaycan**: Seçkidən sonrakı toqquşmalar ölümlə nəticələndi”) müvafiq çıxarışda deyilir:

“Müxalifətdən olan minlərlə etirazçı dünən gündüz saat 2-də paytaxt Bakının küçələrinə axışdı. Nümayiş tezliklə zorakı aksiyaya çevrildi, qismən ona görə ki, nümayişçilər toplaşmağa başlayarkən polis və hərbi qüvvələr dərhal onları mühasirəyə aldılar. Nümayişçilər oradakı təhlükəsizlik qüvvələrinin nümayəndələrini yollarından kənara atdılar və Bakının Azadlıq Meydanına yürüş etdilər. Bu yürüş zamanı etirazçılar bəzi polis əməkdaşlarını və əsgərləri qəddarcasına döydülər, onlar xəstəxanada yatırlar. Etirazçılar həmçinin polislərin və hərbiçilərin bir neçə nəqliyyat vasitəsini məhv etdilər və yol boyunca hökumət binalarına ziyan vurdular.

Müxalifətdən olan etirazçılar Azadlıq Meydanına çatdıqdan az sonra bir neçə min nəfər asayiş polisi və hərbiçilər bütün meydanı mühasirəyə aldılar. Asayiş polisi və hərbiçilər gözyaşardıcı qazdan, rezin güllələrdən, polis itlərindən və dəyənəklərdən istifadə edərək müxalifətdən olan etirazçılara hücum etdilər. Yaxınlıqdakı binanın damından “Human Rights Watch” təşkilatının araşdırıcısı polislərin və hərbiçilərin etirazçı ovuna çıxdığını, onları mühasirəyə aldığını və onları dəhşətli şəkildə vurduğunu gördü. Etirazçıların çoxu yerə yıxıldıqdan sonra da onların döyülməsi davam edirdi. “Human Rights Watch” təşkilatı hökumət tərəfdarı olan bir neçə mülki şəxsin bu döymədə təhlükəsizlik qüvvələri ilə birlikdə iştirak etdiyini müşahidə etdi.

Polislər ən azı bir nəfəri – 52 yaşlı Həmidəğa Zahidovu öləncən döydülər, “Human Rights Watch” təşkilatı etirazlardan sonra onun cəsədini gördü. Onun cəsədi tamamilə qaralmış və göyərmişdi, başı dağıdılmışdı və qanlı idi...

Yerli xəstəxana işçilərinin və digər mənbələrin məlumatlarına əsasən, hesablamalara görə indiyə qədər toqquşmalar zamanı 300 şəxs ciddi xəsarət alıb. Yaralananların çoxu yeriyə bilmir və onları meydandan aparmağa ehtiyac var. “Human Rights Watch” təşkilatı onlarla yaralı ilə söhbət edib, onların hamısı onları qəddarcasına döymüş və çoxunu huşsuz halda buraxmış asayiş polisinin

və hərbiçilərin qrupları tərəfindən mühasirəyə alındıqlarını təsvir ediblər. ... Xəsarət alanlar arasında onlarla polis və hərbiçi də olub”.

77. “Human Rights Watch” təşkilatının dünya üzrə 2005-ci il tarixli hesabatından (“2004-cü il hadisələri, Ölkələr üzrə icmal: **Azərbaycan**”) müvafiq çıxarışda deyilir:

“Seçkidən sonrakı məhkəmə araşdırmaları

Müxalifət partiyalarının yüzdən artıq üzvlərinin və tərəfdarlarının seçkidən sonrakı zorakılığa aid ittihamlarla bağlı məhkəməsi keçirildi. Yalnız dörd nəfər zəminliyə buraxıldı, qalanları altı ayadək ibtidai həbsdə qaldılar. **Azərbaycan** məhkəmələri müttəhimlərin hamısını təqsirkar sayaraq qırx altı şəxsi iki ildən altı ilədək azadlıqdan məhrum etdilər. Qalanları üç ildən beş ilədək azadlıqdan şərti məhrum edilərək azadlığa buraxıldılar. Oktyabrın 22-də Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə yeddi müxalifət liderini seçkidən sonrakı zorakılıqdakı rollarına görə iki il yarımından beş ilədək azadlıqdan məhrum etdi.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 3-cü MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

78. Ərizəçi şikayət etdi ki, o, polisin qəddar hərəkətinə məruz qalıb, hansı ki, ona ciddi fiziki və mənəvi iztirab verib və insidentlə əlaqədar olaraq dövlət orqanları, o cümlədən istintaq orqanları və məhkəmələr məsuliyyət daşıyan polis əməkdaşlarının müəyyən edilməsi və cəzalandırılması ilə nəticələnə bilən səmərəli araşdırma aparmayıblar, baxmayaraq ki, onun iddiaları bir neçə hal şahidinin ifadələri ilə açıq-aydın təsdiq edilib. Bu şikayət mahiyyətinə görə Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə araşdırılmalıdır, həmin maddədə deyilir:

“Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır”.

A. Şikayətin qəbul edilənliyi

1. Tərəflərin arqumentləri

79. Hökumət bildirdi ki, ərizəçi ixtiyarında olan bütün daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib.

80. Birincisi, Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi Ali Məhkəmənin 2 fevral 2005-ci il tarixli yekun qərarına qarşı konstitusiyaya şikayəti verməyib.

81. İkincisi, Hökumət qeyd etdi ki, ərizəçi CPM-in 122-ci və 449-cu maddələri ilə nəzərdə tutulan qaydada müstəntiqin 26 noyabr 2004-cü il tarixli qərarından şikayət verməyib. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi bu qərar barədə vaxtında məlumatlandırılıb və bu iddiasının təsdiqi kimi müstəntiq tərəfindən imzalanmış, ərizəçiyə ünvanlanmış 26 noyabr 2004-cü il tarixli məktubun surətini təqdim etdi.

82. Ərizəçi bildirdi ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət müstəsna hüquqi müdafiə vasitəsidir və ərizəçinin Strasburqa müraciət etməzdən əvvəl onu tükəndirilməsi tələb olunmur.

83. Ərizəçi daha sonra bildirdi ki, müstəntiqin 26 noyabr 2004-cü il tarixli qərarı barədə ona heç vaxt məlumat verilməyib. O, iddia etdi ki, bu qərarın mövcudluğundan yalnız Hökumətin hazırkı iş üzrə izahatları ona təqdim edildikdə xəbər tutub. Buna görə də onun həmin qərardan şikayət verməsini gözləmək olmazdı.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

84. Məhkəmə bir daha bildirir ki, yalnız səmərəli olan hüquqi müdafiə vasitələri tükəndirilməlidir. Sözügedən vaxtda hüquqi müdafiə vasitəsinin həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən səmərəli olduğuna, yəni onun əlçatan olduğuna, ərizəçinin şikayətlərinin həllini və uğur qazanması üçün əgəlabatan perspektivi təmin etmək iqtidarında olduğuna Məhkəməni inandırmaq vəzifəsi onların tükəndirilmədiyini iddia edən Hökumətin üzərinə düşür. Bu sübut etmə vəzifəsi yerinə yetirildikdən sonra Hökumətin təqdim etdiyi hüquqi müdafiə vasitəsinin həqiqətən tükəndirildiyini, yaxud işin konkret halları baxımından müəyyən səbəblərə görə qeyri-adekvat və səmərəsiz olduğunu, yaxud da onu bu tələbi yerinə yetirməkdən azad edən xüsusi halların mövcud olduğunu sübut etmək vəzifəsi ərizəçinin üzərinə düşür (bax: Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı, 16 sentyabr 1996-cı il, b. 68, Qərar və qəraradlar toplusu, 1996-IV).

85. Bundan başqa, daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qayda müəyyən çeviklik dərəcəsi ilə və həddən artıq formalizmə yol verilmədən tətbiq edilməlidir. Bu qayda nə mütləqdir, nə də avtomatik tətbiq edilə bilər. Ona riayət edilib-edilmədiyini yoxlayarkən təkcə müvafiq dövlətin hüququ sistemində formal hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğunu deyil, həm də həmin vasitələrin fəaliyyət göstərdiyi ümumi hüquqi və siyasi konteksti, habelə ayrıca işin konkret hallarını nəzərə almaq önəmlidir. Bu həmçinin o deməkdir ki, Məhkəmə işin bütün halları baxımından ərizəçinin mümkün daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirmək üçün ondan əsaslı olaraq gözlənilə bilən hər şeyi edib-etmədiyini araşdırmalıdır (bax: Melnik Ukraynaya qarşı, ərizə N 72286/01, b. 67, 28 mart 2006-cı il; və Hümətov **Azərbaycana** qarşı, ərizələr N 9852/03 və 13413/04, b. 91, 29 noyabr 2007-ci il).

86. Ərizəçinin Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermədiyinə gəldikdə, Məhkəmə əvvəlki işlərdə gəldiyi belə bir rəyi bir daha xatırladır ki, bu cür şikayətin verilməsi Məhkəməyə ərizə verməzdən əvvəl tükəndirilməli olan hüquqi müdafiə vasitələrindən biri deyildi. Konstitusiya Məhkəməsi yetərincə əlçatan deyildi, çünki Konstitusiya Məhkəməsinə fərdi şikayət vermək hüququnu həyata keçirmək üçün fərdlərdən dövlətdaxili səviyyədə digər hüquqi müdafiə vasitəsinə (Ali Məhkəmənin Plenumunda əlavə kassasiya proseduruna) müraciət etmələri tələb olunurdu, o isə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada səmərəli deyildi (bax: İsmayılov **Azərbaycana** qarşı, ərizələr N 4439/04, b. 39-40, 17 yanvar 2008-ci il). Məhkəmə hazırkı işdə bu rəydən kənara çıxmaq üçün heç bir səbəb görmür, buna görə də Hökumətin etirazının bu hissəsini rədd edir.

87. Cinayət istintaqına xitam verilməsi barədə müstəntiqin qərarına CPM-in 122-ci və 449-cu maddələri əsasında ərizəçinin etiraz etmədiyi barədə iddiaya gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin etirazının bu hissəsi cinayət istintaqının səmərəliliyi ilə bağlı məsələləri qaldırır, həmin məsələlər şikayətin mahiyyəti ilə sıx əlaqədardır. Buna görə də o, hesab edir ki, bu məsələlər işin mahiyyətinə aid məsələlərlə birləşdirilməli və aşağıda Konvensiyanın maddi-hüquqi normaları əsasında araşdırılmalıdır.

88. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada hər hansı digər baxımdan açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

89. Hökumət ərizəçinin xəsarət aldığını təkzib etmədi, amma iddia etdi ki, o, qəddar rəftara məruz qalmayıb. Hökumət dövlətdaxili istintaqın gəldiyi bu nəticələrlə razılaşdı ki, ərizəçinin polisın hərəkətləri nəticəsində xəsarət aldığını müəyyən etmək mümkün deyil.

90. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi öz iddialarını əsaslandırma bilməyib. Konkret olaraq, ərizəçi onu vurduğunu bildirdiyi polis əməkdaşını tanıya bilməyib. Cinayətə dair şikayətlə bağlı müstəntiq tərəfindən dindirilərəkən o, qeyd edib ki, insidentin şahidi olmuş adamların olub-olmadığını bilmir.

91. Lakin sonradan daxili məhkəmələrdə mülki iddiası araşdırılarkən o, “qəflətən” iki hal şahidini (A.A. və G.G.) təqdim edə bilib, iddia edildiyinə görə onlar insidenti bütünlüklə görüblər. Hökumətin sözlərinə görə, A.A. ilə G.G.-nin ifadələri arasında, habelə bu ifadələrlə ərizəçinin hadisələr barədə versiyası arasında uyğunsuzluqlar olub. Konkret olaraq, ərizəçinin və iki şahidin müvafiq ifadələri polis əməkdaşının guya ərizəçini birinci dəfə vurmasından sonra nələrin baş verməsi və ərizəçinin aptekə necə aparılması məsələsində fərqlənir. Bəzi ifadələrə əsasən ərizəçi ikinci zərbədən özü yayındığı halda, başqalarının sözlərinə əsasən guya digər polis əməkdaşları həmin polis əməkdaşına deyiblər ki, onu vurmaqdan vaz keçsin. Həmçinin ifadələr ərizəçinin aptekə “qoca bir kişinin”, yaxud A.A. ilə G.G. daxil olmaqla bir qrup insanın müşayiəti ilə getməsi məsələsində də fərqlənib. Buna görə də Hökumət iddia etdi ki, ərizəçinin xeyrinə verilmiş şahid ifadələrinə güvənmək olmaz və “sübutların qiymətləndirilməsində daha yaxşı mövqedə olan” daxili mülki məhkəmələrin gəldiyi nəticə də belədir. Hökumət həmçinin qeyd etdi ki, MPM-in 77.1-ci maddəsinə əsasən mülki iddiasının əsaslarını sübut etmək vəzifəsi ərizəçini ərizəçinin üzərinə düşür, o isə bunu edə bilməyib.

92. Hökumət daha sonra bildirdi ki, dövlətdaxili səviyyədə cinayət işi üzrə səmərəli istintaq aparılıb və baş prokurorluğun müstəntiqi ərizəçinin iddialarını araşdırmaq üçün bütün zəruri addımları atıb. Müstəntiq “hadisənin mümkün şahidlərini”, o cümlədən 16 oktyabr 2003-cü ildə Azadlıq Meydanında “növbədə” olan polis əməkdaşlarını və ərizəçinin insidentdən dərhal sonra aparıldığı iddia edilən aptekin işçilərini dindirib. Bütün bu şahidlər ifadələrində bildiriblər ki, ərizəçini görməyiblər.

93. Bundan başqa, müstəntiq ərizəçi üzərində iki məhkəmə-tibb ekspertizasının aparılması barədə qərar çıxarmış, ərizəçi bu barədə vaxtında məlumatlandırılmış və şəxsən ekspertizaya gəlmişdi. Məhkəmə-tibb ekspertləri bu nəticəyə gəldilər ki, ərizəçinin sifətindəki xəsarətlər dəyənəklə yetirilə bilməzdi. Ərizəçi CPM-in 268.1.4-cü maddəsinə uyğun olaraq “alternativ tibbi müayinə” tələb etməklə dövlətin məhkəmə-tibb ekspertlərinin rəyinə etiraz etmək imkanına malik idi, amma bunu etmədi.

94. Hökumət yekun olaraq bildirdi ki, istintaqa düzgün olaraq xitam verilib, çünki cinayət hadisəsinin olmadığı müəyyən edilib. Eyni səbəblərə görə istintaq zamanı ərizəçi “zərər çəkmiş şəxs” kimi tanınmadı.

95. Ərizəçi bildirdi ki, o, polisin qəddar hərəkətinə məruz qalıb və o, polisi bu hərəkətə təhrik etməyib. Onun dəyənək zərbələri alması Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara bərabərdir. O, daha sonra bildirdi ki, dövlət orqanları məsuliyyət daşıyan polis əməkdaşlarının müəyyən edilməsi və cəzalandırılması ilə nəticələnə bilən təcili, hərtərəfli və səmərəli araşdırma aparmayıblar.

96. Ərizəçi üç şahidin (A.A., G.G. və İ.G.-nin) ifadələrini təqdim etdi, bu ifadələrdə sonuncular mahiyyət etibarını ilə daxili məhkəmə proseslərindəki ifadələrini təkrar edirlər və həmin ifadələr insident barədə ərizəçinin versiyasını təsdiq edir (yuxarıda 50-52-ci bəndlərə bax). Ərizəçi bu üç şahidin ifadələri arasında hər hansı ziddiyyətlər olduğunu inkar etdi. Digər tərəfdən, istintaq orqanları müvafiq şahidləri dindirməyiblər və ona qarşı qəddarlıq etmiş polis əməkdaşını aşkara çıxarmaq üçün həqiqi səy göstərməyiblər. Bundan başqa, ərizəçi Məhkəmədəki icraatdan qabaq Hökumət tərəfindən təqdim edilmiş iki məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyini nə vaxtsa gördüyünü inkar etdi. O, iddia etdi ki, istintaqda effektiv iştirakının qarşısı alınmış və ilkin dindirmədən sonra dəfələrlə müstəntiqlə şəxsən görüşməyə cəhd etdiyinə baxmayaraq, buna imkan verilməyib. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, o, həmçinin israr etdi ki, Məhkəmədəki icraatdan qabaq o, cinayət istintaqına xitam verilməsi barədə 26 noyabr 2004-ü il tarixli qərarın mövcudluğu barədə heç vaxt məlumatlandırılmayıb və həmçinin Hökumət tərəfindən Məhkəməyə təqdim edilmiş bu qərarın surətinin həqiqiliyini şübhə altına aldı.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Ümumi prinsiplər

i) 3-cü maddənin maddi-hüquqi aspekti barədə

97. Məhkəmənin dəfələrlə bildirdiyi kimi, 3-cü maddə demokratik cəmiyyətin əsas dəyərlərindən birini mühafizə edir. Hətta mütəşəkkil terrorçuluğa və cinayətkarlığa qarşı mübarizə kimi ən çətin şəraitdə belə Konvensiya işgəncələri və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarı və ya cəzanı qadağan edir. Konvensiyanın və 1 və 4 sayılı Protokollarının bir çox maddi-hüquqi müddəalarından fərqli olaraq, 3-cü maddədə istisnalar nəzərdə tutulmur və onun müddəaları hətta millətin mövcudluğunu təhdid edən fəvqəladə vəziyyət şəraitində belə 15-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş geri çəkilmələrə yol vermir: (bax: Selmuni Fransaya qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 25803/94, b. 95, AİHM 1999-V; və Assenov və başqaları Bolqarıstana qarşı, 28 oktyabr 1998-ci il, b. 93, Qərar və qəraradlar toplusu, 1998-VIII).

98. Lakin 3-cü maddənin əhatə dairəsinə düşmək üçün pis rəftar minimal qəddarlıq səviyyəsinə çatmalıdır. Bu minimum səviyyənin qiymətləndirilməsi işin bütün hallarından, məsələn həmin rəftarın davam etmə müddətindən, onun fiziki və ya ruhi təsirlərindən, eləcə də bəzi hallarda qurbanın cinsindən, yaşından və sağlamlıq durumundan asılıdır (bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı, 18 yanvar 1978-ci il, b. 162, A seriyaları, c. 25; Kudla Polşaya qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 30210/96, b. 91, AİHM 2000-XI; və Pirs Yunanıstana qarşı, ərizə N 28524/95, b. 67, AİHM 2001-III). Məhkəmə hesab edir ki, rəftarın “qeyri-insani” olması üçün o, digər əlamətlərlə yanaşı,

düşünülmüş olmalı, saatlarla tətbiq edilməli, habelə ya faktiki bədən xəsarəti, ya da fiziki və ruhi əzab yetirməlidir. O, rəftarı ona görə “ləyaqəti alçaldan” hesab edir ki, o, qurbanlarda təhqiredici və alçaldıcı olan qorxu, əzab və acizlik hissələrini yaradır (bax: Kudlanın işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 92).

99. Məhkəmə öz rolunun subsidiar (yardımçı) xarakterli olduğunu dərk edir və etiraf edir ki, faktların müəyyən edilməsi üzrə birinci instansiya məhkəməsinin funksiyasını öz üzərinə götürməsi konkret işin halları baxımından qaçılmaz olan hallarda bunu ehtiyatla etməlidir (misal üçün bax: Makkerr Birləşmiş Krallığa qarşı (qərardad), ərizə N 28883/95, 4 aprel 2000-ci il). Bununla belə, Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə iddialar irəli sürüldükdə, hətta artıq müəyyən daxili məhkəmə prosesləri və istintaqlar aparılmış olsa da, Məhkəmə məsələni xüsusi diqqətlə hərtərəfli araşdırmalıdır (müvafiq dəyişikliklərlə bax: Ribiç Avstriyaya qarşı, 4 dekabr 1995-ci il, b. 32, A seriyaları, c. 336; və Akdivar Türkiyəyə qarşı, ərizə N 25657/94, b. 283-284, AİHM 2001-VII, çıxarışlar).

ii) 3-cü maddənin prosessual aspekti barədə

100. Fərd polis və ya digər dövlət nümayəndələri tərəfindən qanunsuz şəkildə və 3-cü maddə pozulmaqla ciddi dərəcədə pis rəftara məruz qalması barədə əsaslı iddia irəli sürüldükdə, bu maddə Konvensiyanın 1-ci maddəsi üzrə dövlətin ümumi öhdəliyi ilə, yəni “yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün [bu] Konvensiyanın 1-ci bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin etmək” öhdəliyi ilə birgə götürülməklə, dolayısı ilə tələb edir ki, səmərəli rəsmi araşdırma aparılsın. Bu araşdırma məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsi və cəzalandırılması ilə nəticələnmək iqtidarında olmalıdır. Belə olmadıqda, işgəncəyə, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara və cəzaya qoyulan ümumi hüquqi qadağanın olduqca mühüm olmasına baxmayaraq, həmin qadağa praktikada səmərəsiz ola bilər və dövlət nümayəndələri faktiki olaraq cəzalandırılmadan nəzarətləri altında olan şəxsləri bir sıra hallarda pis rəftara məruz qoya bilərlər (bax: Assenov və başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 102; və Labita İtaliyaya qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 26772/95, b. 131, AİHM 2000-IV).

101. Qəddar rəftar barədə ciddi iddialarla bağlı araşdırma hərtərəfli olmalıdır. Bu o deməkdir ki, dövlət orqanları nəyin baş verdiyini müəyyən etmək üçün ciddi səy göstərməli və istintaqı bitirmək və ya qərarlarını əsaslandırmaq üçün tələsik və ya əsassız nəticələrə güvənməməlidirlər (bax: Assenov və başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 103-cü və sonrakı bəndlər). Onlar hadisəyə dair sübutları, o cümlədən hal şahidlərinin ifadələrini və məhkəmə ekspertizasının sübutlarını təmin etmək üçün mümkün olan bütün zəruri addımları atmalıdırlar (bax: Tanrıqulu Türkiyəyə qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 23763/94, AİHM 1999-IV, 104-cü və sonrakı bəndlər; və Gül Türkiyəyə qarşı, ərizə N 22676/93, b. 89, 14 dekabr 2000-ci il). İstintaq zamanı xəsarətlərin səbəbini və ya məsuliyyət daşıyan şəxslərin kimliyini müəyyən etmək imkanına xələl gətirən hər hansı qüsur araşdırmanın bu standartına xələl gətirmək riskini daşıyır.

b) Yuxarıdakı prinsiplərin bu işə tətbiqi

102. Məhkəmə qeyd edir ki, 16 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçinin sağ gözü və sağ göz orbitinin kənarı ciddi xəsarətlər alıb. İşin içərisindəki materiallar bunu müəyyən etmək üçün yetərlidir ki, həmin gün icazəsiz nümayişin baş verdiyi vaxt və nümayiş hüquq-mühafizə orqanları ilə etirazçılar arasında toqquşmaya səbəb olmuş iğtişaya keçən vaxt ərizəçi Azadlıq Meydanında olub. Bu nəticə konkret olaraq ərizəçinin ifadələri ilə, tibbi müayinəyə dair 16 oktyabr 2003-cü il tarixli qeydlərlə və şahid ifadələri ilə təsdiqlənir (aşağıda 108-ci bəndə bax), bu barədə Hökumətlə dövlət orqanları mübahisə açmayıblar, onlar 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı ərizəçinin Azadlıq Meydanında olduğunu heç vaxt açıq-aydın şübhə altına almayıblar.

103. Bundan başqa, hazırkı işdə etirazçıları dağıtmaq və iğtişası yatırmaq üçün dövlət orqanlarının dəyənəklərdən, gözyaşardıcı qazdan və digər vasitələrdən istifadə etməklə güc tətbiqinə əl atdığı şübhə altına alınmışdır. Eyni ilə, o da şübhə altına alınmışdır ki, bu hadisələrin gedişinə bir sıra etirazçılar və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları xəsarət alıblar. Lakin söhbət ərizəçidən getdikdə, Hökumət onun xəsarətinin güc tətbiqi nəticəsində baş verdiyini şübhə altına alır.

104. Buna görə də onu müəyyən zəruridir ki, ərizəçinin xəsarətinə görə dövlət orqanları məsuliyyət daşıyırlarmı və əgər daşıyırlarsa, bu, rəftar Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə qəddar rəftara bərabərdirmi? Məhkəmə hər şeydən əvvəl hazırkı işdə tətbiq edilə bilən sübutetmə standartını nəzərə alacaq.

i) Sübutetmə yükünün bölüşdürülməsi

105. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, qəddar rəftar barədə iddialar müvafiq sübutla təsdiq edilməlidir. Bu sübutu qiymətləndirərkən Məhkəmə adətən “əsaslı şübhə yeri qoymayan” sübutetmə standartını tətbiq edir. Lakin bu cür sübut yetərinə güclü, aydın və uzlaşan nəticələrin və ya faktlara dair təkzibolunmaz analoji ehtimalların birgə mövcudluğundan irəli gəlməlidir (bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 161).

105. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı və ya ondan sonra həbsə alınmayıb. Bu baxımdan hazırkı işdə vəziyyət insanların həbsxanada olarkən və ya hər hansı digər formada polisın nəzarəti altında olarkən xəsarətə məruz qaldığı işlərdən fərqlənir, həmin işlərdə xəsarətlərin səbəbi barədə qaneedici və inandırıcı izahat təqdim etmək üzrə sübutetmə yükü açıq-aydın dövlət orqanlarının üzərinə düşür (bir çox qərarlar arasında bax: Selmuni Fransaya qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 25803/94, b. 87, AİHM 1999-V; Salman Türkiyəyə qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə N 21986/93, b. 100, AİHM 2000-VII; Pruneanu Moldovaya qarşı, ərizə N 6888/03, b. 44, 16 yanvar 2007-ci il; və Məmmədov **Azərbaycana** qarşı, ərizə N 34445/04, b. 60, 11 yanvar 2007-ci il).

107. Bundan başqa, hazırkı işi o işlərdən fərqləndirmək lazımdır ki, orada ərizəçilərin xəsarətlərinin həbsə müqavimət göstərən şəxslərlə, tabesizlik göstərən məhbuslarla və ya icazəsiz nümayiş iştirakçıları ilə bağlı konkret təhlükəsizlik əməliyyatının gedişində dövlət nümayəndələri tərəfindən güc tətbiqi nəticəsində yetirildiyi şübhə altına alınmayıb. Həmin işlərdə Məhkəmə qərara alıb ki, sadəcə bu cür güc tətbiqinin həddən artıq olmadığını sübut etmək vəzifəsi Hökumətin üzərinə düşür (misal üçün bax: Zelilof Yunanıstana qarşı, ərizə N 17060/03, b. 46-47, 24 may 2007-ci il; Kurnaz və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə N 36672/97, b. 53-55, 24 iyul 2007-ci il; Vladimir Romanov Rusiyaya qarşı, ərizə N 41461/02, b. 60-61, 24 iyul 2008-ci il; Saya və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə N 4327/02, b. 20, 7 oktyabr 2008-ci il; Balçık və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə N 25/02, b. 30-31, 29 noyabr 2007-ci il; və Matko Sloveniyaya qarşı, ərizə N 43393/98, b. 101-104, 2 noyabr 2006-cı il). Hazırkı işdə xəsarətlərin polis tərəfindən güc tətbiqi nəticəsində yetirilməsi faktı şübhə altına alınır (müqayisə et: Stoitsa Rumıniyaya qarşı, ərizə N 42722/02, b. 48 və 66, 4 mart 2008-ci il).

108. Lakin Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi insident barədə öz versiyasını təsdiq edən və polis tərəfindən qəddar rəftara məruz qaldığı barədə ehtimal yürütməyə əsas verən kifayət qədər güclü sübut təqdim edə bilib. Konkret olaraq, onun müayinəsinə dair 16 və 17 oktyabr 2003-cü il tarixli tibbi qeydlər bu iddianı təsdiq edir ki, o, 16 oktyabr 2003-cü ildə Azadlıq Meydanındakı iğtişas zamanı ciddi xəsarətlər alıb. O, həmçinin iki şahid ifadəsi təqdim edib və onlar onun polis dəyənəyindən aldığı zərbə nəticəsində xəsarət aldığı barədə iddiasını birbaşa təsdiq edir (yuxarıda 51-52-ci bəndlərə bax), həmçinin digər bir ifadə də onun iddiasını təsdiq edir və hadisəyə dair onun versiyasına uyğun gəlir (yuxarıda 50-ci bəndə bax). Hökumətin belə bir arqumenti Məhkəməni inandırmadı ki, A.A. və G.G.-nin ifadələri bir-birinə və ərizəçinin iddialarına uyğun gəlmir. Konkret olaraq, hər iki şahid aydın şəkildə və təkrar-təkrar bildiriblər ki, polis əməkdaşının dəyənəklə ərizəçinin sifətindən vurduğunu görüblər. Bu məsələdə Məhkəmə ərizəçinin iddiasının əsas məğzi ilə, yəni xəsarətin polis tərəfindən yetirilməsi ilə hər hansı ziddiyyət və ya uyğunsuzluq görmür. Hətta hadisələrin iddia edilən dəyənək zərbəsindən sonrakı hissəsi ilə bağlı şahidlərin yaddaşındakılarda müəyyən fərqlər olsa belə, bu fərqlər bir-birini qarşılıqlı surətdə təkzib etmir və onlar özlüyündə bu ifadələri etibarsız edə biləcək qədər önəmli deyil və sübutların ümumi qiymətləndirilməsinə təsir göstərə bilməz. Bu şahidlərin insidentdən bir neçə ay sonra dövlət orqanları qarşısında ifadə verməsi faktını nəzərə alaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, arada ötmüş zaman qaçılmaz olaraq şahidlərin hadisələri təfəssilatı ilə və dəqiqliklə xatırlamaq qabiliyyətinə təsir göstərir (müqayisə et: İpək Türkiyəyə qarşı, ərizə N 25760/94, b. 116, AİHM 2004-II, çıxarışlar). İstənilən halda, bu şahidlərin müstəqilliyi və etibarlılığı dövlətdaxili səviyyədə şübhə altına alınmayıb və bu

şahidlərin hər hansı birinin məhkəmədə yalan ifadə verdiyi müəyyən edilməyib (həmçinin aşağıda 122-ci bəndə bax). Belə olan halda Məhkəmə bu ifadələri qəbul etməmək üçün heç bir səbəb görmür.

109. Bundan başqa, hazırkı işin konkret halları baxımından belə bir fakta xüsusi diqqət yetirilməlidir ki, ərizəçi hüquq mühafizə orqanlarının əməliyyat apardığı ərazidə olduğu zaman ona xəsarət yetirilib, həmin əməliyyatda onlar kütləvi iğtişası yatırmaq məqsədi ilə güc tətbiqinə əl atıblar. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, 3-cü maddə dəqiq göstərilmiş müəyyən hallarda güc tətbiqini qadağan edir. Lakin bu cür güc yalnız zərurət olduqda tətbiq edilməli və həddən artıq olmamalıdır (bax: Kurnaz və başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 52; və İvan Vasilyev Bolqarıstana qarşı, ərizə N 48130/99, b. 63, 12 aprel 2007-ci il). Şəxsin öz davranışının buna ciddi zərurət yaratmadığı halda fiziki gücə əl atılması insan ləyaqətini alçaldır və prinsipcə Konvensiyanın 3-cü maddəsində əks olunmuş hüququn pozuntusudur.

110. İşin içərisindəki materialları və 16 oktyabr 2003-cü il hadisələrini təsvir etmiş ictimaiyyət üçün açıq mənbələri nəzərə alaraq (yuxarıda 71-77-ci bəndlərə bax), Məhkəmə hər şeydən əvvəl qeyd edir ki, ixtiyarındakı informasiya kifayət qədər azdır və orada təfsilatlar yoxdur, bunun nəticəsində hadisələrin dəqiq və təfsilatlı ardıcılığını bərpa etmək çətindir. Lakin müəyyən faktları hazırkı işdə analiz məqsədləri üçün kifayət edən dərəcədə ayırd etmək olar. Konkret olaraq, belə görünür ki, bəzi nümayişçilər həqiqətən dövlət mülkiyyətini və özəl mülkiyyəti dağıdıblar və artıq əraziyə cəlb olunmuş polis bölmələrinə hücum ediblər. Məhkəmə razılaşıb ki, belə davranış çox tezliklə təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən müdaxiləni zəruri edən qiyama keçə bilərdi. Bununla belə, həmçinin görünür ki, bəzi etirazçılar zorakılığa qatılmayıblar və dövlət orqanlarına müqavimət göstərməyiblər və ya hər hansı digər zorakılıq aktlarında iştirak etməyiblər. Sonuncu qeyd belə bir məlumatlarla təsdiqlənir ki, hesablamalara görə minlərlə etirazçıdan təxminən 600-ü həbs edilib və nəticə etibarilə onların təxminən 125-i zorakılıqla bağlı cinayət ittihamları ilə məhkəmə qarşısına çıxarılıb (yuxarıda 72-ci və 76-77-ci bəndlərə bax).

111. Həmçinin belə görünür ki, dövlət orqanları dəstəkləyici qüvvələr gətiriblər və etirazçıları mühasirəyə almazdan və iğtişası dağıtmaq üçün əməliyyata başlamazdan əvvəl etirazçıların Azadlıq Meydanına toplaşmasına imkan veriblər. Beləliklə, dövlət orqanları güc tətbiqinə əl atarkən onların əməliyyatı mahiyyət etibarilə şəhərin məhdud bir ərazisi ilə məhdudlaşdırdı. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, əməliyyata təkcə asayiş polisi deyil, həm də hərbi qüvvələr cəlb olunmuşdu. Onların hamısı dəbilqələrlə, qalxanlarla, dəyənəklərlə və digər xüsusi vasitələrlə tam təchiz olunmuşdu. Dövlət orqanları kifayət qədər qısa vaxt ərzində bu çoxsaylı (müxtəlif məlumatlara əsasən bir neçə min) qüvvələri cəlb etmək iqtidarında idilər. Məhkəmə hesab edir ki, dövlət orqanlarının bu tərzdə müdaxilə etmək qabiliyyəti müəyyən hazırlıq dərəcəsi tələb edirdi. Bundan başqa, 16 oktyabr hadisələrindən əvvəlki axşam etirazçılarla polislər arasında artıq bəzi mübahisələrin və toqquşmaların olması faktını nəzərə alsaq, dövlət orqanları qarşıdakı çətinliklərlə və zorakılığın kəskinləşəcəyi ehtimalı ilə bağlı müəyyən ilkin ehtiyat tədbirləri görməli idilər. Buna görə də, heç də belə görünür ki, dövlət orqanları məsələyə tam təsadüfi və hazırlıqsız tərzdə reaksiya verməyə məcbur idilər (bax: Rebok Sloveniyaya qarşı, ərizə N 29462/95, b. 72, AİHM 2000-XII), onlar hadisələrin sonrakı gedişatını öncədən görə bilər və lüzumsuz riskləri qiymətləndirmək və onlardan qaçmaq üçün, habelə fərq qoymadan və nizamsız tərzdə güc tətbiqindən çəkinmək üçün ən azı müəyyən tədbirlər görə bilərdilər.

112. Bütün bu halları və ərizəçinin dövlət orqanları tərəfindən güc tətbiq edilmiş ərazidə olarkən xüsusilə ciddi xəsarətə məruz qaldığını nəzərə alaraq və konkret olaraq onun iddialarının kifayət qədər güclü və uzlaşan sübutlarla təsdiq edildiyini vurğulayaraq, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi polis tərəfindən qəddar rəftara məruz qaldığı barədə ehtimal yürütməyə əsas verən elə dəlillər təqdim edib ki, onlar onun iddiaları ilə bağlı səmərəli araşdırma aparılmasını tələb edirdi. Buna görə də ərizəçinin xəsarətlərinin səbəbi barədə qaneedici və inandırıcı izahat təqdim etmək üzrə sübutetmə yükü Hökumətin üzərinə düşür.

ii) Ərizəçinin xəsarətlərinin səbəbinin müəyyən edilməsi və pis rəftarın qəddarlıq dərəcəsinin qiymətləndirilməsi

113. Məhkəmə bir daha bildirir ki, dövlət orqanları güc tətbiqinə əl atarkən həmin güc tətbiqinə görə cavabdehliyi, o cümlədən onun mütənasibliyi məsələsini təmin etmək üçün bu tədbirin müəyyən formada müstəqil monitorinqi aparılmalıdır (müvafiq dəyişikliklərlə bax: Satuk və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə N 31866/96, b. 58, 10 oktyabr 2000-ci il). Belə cavabdehliyi təmin etmək üçün yoxlamaq lazımdır ki, əməliyyat düzgün tənzimlənibmi və fərdlərin hər hansı ciddi bədən xəsarəti riskini mümkün qədər minimuma endirə biləcək tərzdə təşkil edilibmi? (bax: Kurnaz və başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 56).

114. Nümayişə cəlb olunan və xəsarət alan insanların ümumi sayından çıxış etsək, bu inkaredilməzdir ki, 16 oktyabr 2003-cü ildə çoxlu sayda etirazçılarla hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları arasında xüsusilə iri miqyaslı qarşıdurma baş verib və hər iki tərəfdən yüksək dərəcədə zorakılıqla müşayiət olunub. Buna görə də situasiya təkcə zorakı hərəkətlər edən etirazçıların hərəkətləri üzərində deyil, həm də hüquq-mühafizə orqanlarının hərəkətləri üzərində xüsusilə hərtərəfli nəzarət tələb edirdi. Lakin öz qeydlərində Hökumət sadəcə bildirdi ki, onlar etirazçılara qarşı güc tətbiq etmək məcburiyyətində qalıblar, amma tətbiq edilmiş gücün dəqiq xarakterinə və miqyasına işıq salan hər hansı izahat və ya sənəd təqdim etməyiblər. Onlar ölkədaxili səviyyədə dövlət orqanlarının hərəkətlərinin hər hansı monitorinqinin aparıldığını göstərən hər hansı sübut təqdim etməyiblər. Onlar insidentlə bağlı hər hansı rəsmi hesabat təqdim etməyiblər, elə hesabat ki, orada hadisələrin ardıcılığı əks etdirilsin, tətbiq edilmiş gücün zəruriliyi və mütənasibliyi qiymətləndirilsin və daha az zorakılıqdan və ya qeyri-zorakı vasitələrdən istifadənin mümkünlüyü (və ya mümkünsüzlüyü) təhlil edilsin. Etirazçıların zorakı hərəkətlərini araşdırmaq üçün rəsmən cinayət istintaqına başlanıldığı halda tərəflərin təqdim etdiyi materiallardan aydın deyil ki, hüquq-mühafizə orqanlarının hərəkətləri ilə bağlı hər hansı rəsmi araşdırma aparılıbmı? Hazırkı işlə bağlı Məhkəmə hesab edir ki, bu cür araşdırma ərizəçinin fərdi şikayəti üzrə istintaqın səmərəliliyini artırmış olar və istintaq orqanlarının onun iddialarını daha düzgün kontekstdə nəzərdən keçirməsinə imkan verərdi.

115. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ərizəçinin xəsarətləri ilə bağlı Hökumətin izahatı mahiyyət etibarını ilə dövlət orqanlarının gəldiyi nəticələrin təkrarlanması ilə məhdudlaşib. Konkret olaraq, o, iddia edib ki, ərizəçinin iddiaları nəticə etibarını ilə ölkədaxili istintaqın gedişində etibarsız sayılıb.

116. Ərizəçinin xəsarətinin səbəbinə gəldikdə, Hökumət iddia etdi ki, daxili məhkəmə-tibb ekspertləri bu qənaətə gəliblər ki, bu xəsarət polis dəyənəyi ilə yetirilməyib. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin həqiqətən dövlət orqanlarının təyin etdiyi məhkəmə-tibb ekspertləri tərəfindən şəxsən müayinə olunub-olunmaması məsələsində tərəflər arasında fikir ayrılığı var. İşin materiallarındakı sənədlərdə ərizəçinin ən azı birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının keçirilməsinə dair müstəntiqin qərarı barədə məlumatlandırıldığı göstərilirdi halda istə birinci, istərsə də ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəylərinin surətlərindən aydın olmur ki, hər iki halda ekspertlər ərizəçini şəxsən müayinə ediblər, yoxsa sadəcə olaraq ərizəçinin müayinəsinə dair əvvəlki tibbi qeydlərə əsaslanıblar? Amma bu məsələnin müəyyən edilməsi aşağıdakıların işığında heç də zəruri deyil.

117. Məhkəmə bir daha bildirir ki, ərizəçinin xəsarət alması və onun ciddiliyi faktı ərizəçinin müayinəsinə dair 16 və 17 oktyabr 2003-cü il tarixli tibbi qeydlərlə təsdiq edilib. Sonrakı məhkəmə-tibbi müayinələrin aparılması üçün müraciətin yeganə rəsmi məqsədi xəsarətin polis dəyənəyi ilə yetirilib-yetirilmədiyini barədə ekspert rəyi almaq idi. Məhkəmə qeyd edir ki, birinci məhkəmə-tibb ekspertizası xəsarət baş verdikdən doqquz aydan artıq vaxt keçdikdən sonra, ikinci məhkəmə-tibb ekspertizası isə bir ildən artıq vaxt keçdikdən sonra və müvafiq olaraq, ərizəçi cinayətə dair şikayət təqdim etdikdən beş və səkkiz ay sonra aparılıb. Bu gecikdirmələrə dair heç bir izahat verilməyib. Məhkəmə bir daha bildirir ki, məhkəmə ekspertizası sübutlarının vaxtında təmin edilməməsi qəddar rəftara dair iddiaların araşdırılmasının ümumi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində mühüm amillərdən biridir (bax: Məmmədovun işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 74).

118. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, birinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi xəsarətin “ərizəçi tərəfindən təsvir edilən şəraitdə ... ensiz formalı bərk küt əşya” ilə yetirilməsi ehtimalını istisna etməyib. Polis dəyənəyinin “ensiz formalı bərk küt əşya” anlayışına yetərincə uyğun

gəldiyini qeyd edərək, Məhkəmə yuxarıdakı nəticəni xəsarətin bu cür dəyənəklə yetirilməsinin mümkünliyünü nəzərdə tutan nəticə kimi şərh edir. Lakin məlumatlara görə ekspert xəsarətin səbəb ilə bağlı daha dəqiq qiymətləndirmə aparmaq imkanına malik olmayıb, buna görə də başqa bir məhkəmə-tibb ekspertizası tələb olunub.

119. Hökumətin və ölkədaxili istintaq orqanlarının sözlərinə görə, ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi xəsarətin polis dəyənəyi ilə yetirilməsi ehtimalını qəti şəkildə istisna edib. Lakin Məhkəmə bu fikri paylaşmır. O, qeyd edir ki, verilmiş konkret suallara ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi qısa və eyni zamanda qeyri-müəyyən və qeyri-dəqiq cavablar verib. Konkret olaraq, xəsarətin səbəbinə gəldikdə, rəydə deyilir ki, onun səbəbi ərizəçinin “məruz qaldığı zədədir”, bu zədənin səbəbi isə izah edilmir. Bundan başqa, “onun gözünə konkret xəsarət polis dəyənəyi ilə yetirilə bilərdimi?” kimi konkret suala rəydə kifayət qədər qeyri-müəyyən cavab verilir: “[ərizəçinin] bədəninə adətən polis dəyənəyinin adına yazıla bilən heç bir zədə aşkar edilmədi”. Lakin rəydə bu cavab heç nə ilə əsaslandırılmır və məhkəmə təbabəti elminə əsaslanan hər hansı təhlil və ya arqumentasiya ilə təsdiqlənmir. Məhkəmənin fikrincə, bu cür əsaslandırmanın olmaması məhkəmə-tibb müayinəsinin məqsədini heçə endirib və onun gəldiyi nəticələri əsassız edib. Bu səbəblərə görə Məhkəmə hesab edir ki, ikinci məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi ərizəçinin xəsarətləri ilə bağlı inandırıcı izahatları təmin edən mötəbər sübut sayıla bilməz.

120. Bundan başqa, ərizəçinin “alternativ ekspert müayinəsi” tələb etmək imkanına malik olduğu barədə Hökumətin arqumentinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, CPM-in 268.1.4-cü maddəsi cinayət prosesində bunu tələb etmək hüququnu yalnız şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə verir (yuxarıda 65-ci bəndə bax). Hazırkı işdə ərizəçi nə şübhəli, nə də təqsirləndirilən şəxs idi, buna görə də bu arqument yersiz görünür. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, bu arqumentin müdafiəsi üçün Hökumət sözügedən vaxtda bu cür “alternativ ekspert müayinəsi” üçün zəruri imkanların praktiki cəhətdən mövcud olduğunu göstərən hər hansı sübut və ya sənədlər təqdim etməyib və ən önəmlisi, bu cür müayinənin gəldiyi nəticələrin mötəbər məhkəmə-tibbi sübut qismində cinayət təqibi orqanları tərəfindən cinayət işinin materiallarına daxil edildiyinə dair hər hansı misal göstərməyib. İstənilən halda, Məhkəmə bir daha bildirir ki, qəddar rəftarın baş verdiyi iddia edildikdə müstəqil və mötəbər məhkəmə-tibb ekspertizasının sübutlarını təmin etmək vəzifəsi ərizəçinin deyil, istintaq orqanlarının üzərinə düşür (yuxarıda 101-ci bəndə bax).

121. Məhkəmə bir daha vurğulayır ki, sərəncamında olan tibbi qeydlərə əsasən, ərizəçinin sağ gözü və sağ göz orbitinin kənarı bərk küt əşya tərəfindən yetirilmiş geniş zədə alıb. Belə xəsarətlərin dəyənəklə yetirilməsinin mümkün olmadığı iddia edilə bilməz, bunu o halda iddia etmək olar ki, ekspert məhkəmə təbabəti elmi üzrə konkret bilikləri vasitəsilə əsaslandırmaqla bunun əksinə inandırıcı arqumentlər ortaya qoysun. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hazırkı işdə belə olmayıb. Buna görə də Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin aldığı xəsarətlər həqiqətən dəyənəklə yetirilə bilərdi.

122. Bundan başqa, ərizəçi daxili mülki icraatda iki şahidi çağırmaqla bilib, onlar onun iddialarını birbaşa təsdiq edən ifadələr veriblər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Məhkəmə bu ifadələrdə hər hansı mühüm uyğunsuzluqlar tapmayıb (yuxarıda 108-ci bəndə bax). Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ərizəçinin xeyrinə ifadə vermiş şahidlərin heç biri məhkəmədə yalan ifadə verməyə görə heç vaxt təqsirləndirilməyib. Onların ifadələrinin yalan və ya aldadıcı olduğu sübut edilməyib və onların şəxsi vicdanlılığı və etibarlılığı daxili məhkəmə proseslərində şübhə altına alınmayıb. Buna diqqət yetirərək, habelə bu sübuta daxili məhkəmənin verdiyi qiyməti nəzərə alaraq Məhkəmə daxili məhkəmənin qərarına hüquqi əsaslandırmanın olmamasından və hazırkı işdə bu ifadələrlə bağlı onun hər hansı qiymətləndirmə apara bilməməsindən heyrətə gəlir. Mülki məhkəmə bu ifadələri bircə cümlə ilə əsassız ifadələr kimi rədd edib və ərizəçinin iddiasının təmin edilməsi üçün onların “əsas qismində götürülə bilməsini” nə üçün mümkünsüz hesab etməsi ilə bağlı (yuxarıda 53-cü bəndə bax) azacıq da olsa təhlil aparmayıb və ya bu məsələnin mahiyyətinə varmayıb. Mülki işlərdə fərqli sübutetmə standartının tətbiq edildiyi barədə Hökumətin arqumenti işin faktiki hallarını qiymətləndirmək və qərarlarını hüquqi cəhətdən əsaslandırmaq üçün hazırkı işdə mülki məhkəmənin səy göstərməməsi ilə bağlı verilən namünasib izahatdır.

123. Ərizəçinin cinayət istintaqı orqanlarını bu şahidlərin (konkret olaraq A.A. və G.G.-nin) mövcudluğu barədə məlumatlandırmadığı ilə bağlı Hökumətin arqumentinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, mülki iddiaya ərizəçinin müstəntiq tərəfindən 16 mart 2004-cü ildə dindirilməsindən təxminən üç ay sonra baxılıb, ola bilər ki, ərizəçi bu sübutun mövcudluğundan həmin dövrdə xəbər tutub. Bundan başqa, müstəntiqin apardığı ilkin dindirmədən sonra ərizəçi, iddia edildiyinə görə, cinayət istintaqında səmərəli surətdə iştirak etmək və əlavə sübutlar təqdim etmək imkanına malik olmayıb (aşağıda 130-131-ci bəndlərə bax). Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, Konvensiyanın 2-ci maddəsi üzrə işlərdə olduğu kimi, 3 maddə üzrə şikayətlərdə də ölkədaxili səviyyədə hansı istintaq üsulu və ya forması tətbiq edilirsə-edilsin, məsələn dövlət orqanlarının diqqətinə çatdırılan kimi onlar öz təşəbbüsləri ilə hərəkət etməli və istintaq prosedurunun həyata keçirilməsinə görə məsuliyyəti ərizəçinin öhdəsinə buraxmamalıdır (müvafiq dəyişikliklərlə bax: Qonqadze Ukraynaya qarşı, ərizə N 34056/02, b. 175, AİHM 2005-XI). Hazırkı işin konkret halları baxımından Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi mülki proses zamanı əlavə sübut təqdim etmək imkanına malik olan kimi bu məsələni dövlətin diqqətinə çatdırıb. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət tərəfindən etiraf edildiyi kimi, CPM-in 254.1.4-cü maddəsi tələb edir ki, iddia tələbinin araşdırılmasından qabaq aparılan cinayət icraatı başa çatmayana qədər həmin tələbi araşdırmaq mümkün olmadıqda mülki məhkəmə iş üzrə icraatı dayandırılmalıdır. Buna baxmayaraq, hazırkı işdə məhkəmə faktiki olaraq iddia tələbinə baxmaqda davam edib və işin mahiyyəti üzrə qətnamə çıxarıb. CPM-in 265.4-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə mülki işə baxarkən tərəflərin və ya digər şəxslərin hərəkətlərində cinayət elementlərinin əlamətlərini aşkara çıxarsa, bu barədə xüsusi qərar çıxarmaqla prokurora xəbər verir. Baxmayaraq ki, ərizəçinin cinayət əməlinə zərər çəkməsi iddia tələbindən açıq-aydın görünürdü və mülki məhkəmə eyni insidentlə bağlı cinayət istintaqının davam etdiyi barədə faktiki olaraq məlumatlandırılmışdı, həmin məhkəmə MPM-in 254.1.4 və 265.4-cü maddələri üzrə öhdəliklərinə əməl etmədi. Hazırkı işdə mülki məhkəmənin digər məsələlərlə yanaşı iş üzrə yeni şahidlərin mövcudluğu barədə istintaq orqanlarını məlumatlandırma biləcək xüsusi qərardadı nə üçün çıxarmaması ilə bağlı Hökumət tərəfindən heç bir izahat verilmədi.

124. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, 18 may 2004-cü il tarixli məktubla baş prokurorluq ərizəçinin mülki prosesdə irəli sürdüyü iddialarla eyni iddialar üzrə cinayət prosesinin davam etməsi faktı barədə Nəsimi rayon məhkəməsinə məlumat verib. Müvafiq olaraq, həm mülki məhkəmə, həm də cinayət istintaqı orqanları onların hər ikisinin qəddar rəftar barədə eyni iddialar üzrə ayrı-ayrı icraatlar apardıkları barədə məlumatlandırılmışdılar. Xüsusən istintaq orqanlarının lazımı səy göstərməməsi heyrtləndiricidir, onlar qəddar rəftar barədə iddialar üzrə bütün mümkün sübutları təmin etmək üçün bacardıqları bütün ağılabatan tədbirləri görmək öhdəliyini daşıyırlar (bax: Məmmədovun işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 74). Əgər müstəntiq mülki prosesin nəticəsi barədə sorğu göndərsəydi, belə bir faktdan xəbərdar olardı ki, ərizəçi öz iddialarını təsdiqləyən yeni sübut təqdim edib.

125. Ölkədaxili istintaq orqanlarının lazımı səy göstərməməsinin işığında ərizəçinin A.A. və GQ.-nin ifadələri barədə müstəntiqə məlumat verməməsi ona qarşı əsas kimi götürülə bilməz, çünki onun etdikləri bu sübutun dövlət orqanlarının diqqətinə çatdırılması üçün yetərli idi. Dövlət orqanlarının cinayət istintaqı çərçivəsində bu şahid ifadələrinə lazımı əhəmiyyət verməməsi istintaqın səmərəsizliyinə xeyli dərəcədə şərait yaradıb.

126. Bundan başqa, 13 və 16 mart 2004-cü il tarixli ifadələrində (yuxarıda 25-ci bəndə bax) ərizəçi tərəfindən açıq-aydın həm adları göstərilən, həm də təsvirləri verilən həmin şəxsləri, yəni İ.G.-ni (o həmçinin sonradan mülki iş üzrə icraat zamanı ifadə verdi) və 259 sayılı aptekin işçisi olan saçları ağarmış yaşlı qadını axtarmaq və onlardan ifadə almaq üçün istintaq orqanları heç bir cəhd göstərməyiblər. Üstəlik, ərizəçi konkret olaraq aptekdən təcili yardım klinikasına aparıldığını bildirsə də, istintaq orqanları nə təcili yardım klinikasından 16 oktyabr 2003-cü ildəki təcili yardım çağırışları barədə qeydləri istəyiblər, nə də ərizəçini klinikaya gətirmiş təcili yardım həkimlərindən, yardımçı tibb personalından və sürücüdən ifadə almağa cəhd ediblər. Dövlət orqanları tərəfindən bunların edilməməsi ilə bağlı Hökumət heç bir izahat verməyib. Bu şahidlərin ifadələri ərizəçinin iddialarını həqiqətə uyğunluğunun müəyyən edilməsinə çox kömək edə bilərdi.

127. Bunun əvəzinə istintaq orqanları səkkiz başqa şahidi dindirməklə kifayətləniblər, hansıların ki, Məhkəmənin fikrincə, iddia edilən insidentlə yaxından əlaqəsi olmayıb. Sərəncamda olan sənədlər əsasında belə görünür ki, bu şahidlər iddia edilən insidentdən təxminən bir il sonra dindiriliblər və onlara sadəcə tanınma məqsədləri üçün ərizəçinin bircə fotosəkli göstərilib.

128. Bu şahidlərdən altısı 16 oktyabr 2003-cü ildə Azadlıq Meydanında və ya yaxın ərazilərdə olmuş polis əməkdaşları olub. Hər hansı başqa izahat olmadığı üçün belə görünür ki, onları həmin gün orada olmuş çoxsaylı polis əməkdaşları arasından təsadüfi seçim qaydasında seçiblər. Təsadüfi seçilmiş bu polis əməkdaşlarının iş üzrə faktların müəyyən edilməsinə hansı mümkün üsulla yardımçı ola biləcəyi göstərilməyib. İstənilən halda, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçiyə qarşı qəddar rəftarın baş verdiyi barədə nəticə çıxarılması onların və ya həmkarlarının cinayət məsuliyyətinə və ya digər məsuliyyətə cəlb edilməsinə səbəb ola biləcəyi faktını nəzərə alsaq, bu polis əməkdaşlarının təkzibləri dəyərə malik təkziblər kimi nəzərə alınmamalıdır (müqayisə et: yuxarıda adı çəkilən Məmmədovun işi, b. 75; Afanasyev Ukraynaya qarşı, ərizə N 38722/02, b. 76, 5 aprel 2005-ci il; və Akkoç Türkiyəyə qarşı, ərizələr N 22947/93 və 22948/93, b. 89, AİHM 2000-X).

129. Müstəntiq həmçinin 259 sayılı aptekin işçiləri olduğu iddia edilən A.V. və R.G.-nin ifadələrinə istinad etdi. Ərizəçinin fotosəklinin göstərildiyi bu şahidlər onu tanımadılar və 16 oktyabr 2003-cü ildə apteklərinə onu gördüklərini inkar etdilər. Onların ifadələri hadisələr barədə ərizəçinin versiyasına və A.A., G.G. and I.G.-nin ifadələrinə zidd idi. Məhkəmə qeyd edir ki, bununla belə A.V. və R.G.-nin şahid kimi etibarlılığını və onların ifadələrinin həqiqətə uyğunluğunu şübhə altına almaq üçün ərizəçiyə onlarla şəxsən üzləşdirilmək imkanı heç vaxt yaradılmayıb. Üstəlik, müstəntiqin A.A., G.G. və I.G.-dən ifadə almaması və digər müvafiq şahidləri müəyyən etməyə və dindirməyə cəhd etməməsi ucbatından (yuxarıda 126-cı bəndə bax) istintaq A.V. və R.G.-nin ifadələrini ərizəçinin iddialarını təsdiqləyən çoxsaylı şahid ifadələrinin işığında qiymətləndirməkdən faydalanmaq imkanından məhrum olub. Bu səbəblərə görə A.V. və R.G.-nin ifadələrinin etibarlılığına Məhkəmədə ciddi şübhələr var və Məhkəmə hesab edir ki, onlar da diqqətlə yoxlanılmayıb.

130. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, bir sıra digər amillər də olub ki, onlar ölkədaxili istintaqın səmərəsizliyinə şərait yaradıb və Hökumət tərəfindən hazırkı işdə təqdim edilmiş izahatların inandırıcılığına özlüyündə xələl gətirib. Konkret olaraq, qəddar rəftar barədə ciddi iddialara baxmayaraq, ərizəçi “zərər çəkmiş şəxs” kimi tanınmayıb, bu isə onun istintaqda iştirak etmək və müstəntiqin hərəkətlərinə etiraz etmək imkanını ciddi surətdə məhdudlaşdırıb (yuxarıda 61-62-ci bəndlərə bax). Həmçinin istintaq yubadılıb. Aparılması üçün istintaq orqanları tərəfindən müraciət edilmiş məhkəmə-tibb müayinələrinin dövlət məhkəmə-tibb ekspertləri tərəfindən aparılması izahatsız olaraq uzun müddət vaxt aparıb. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, insidentin hallarını araşdırmaq üçün səmərəli addımların atılmamasına baxmayaraq, müstəntiqin istintaqa xitam verməyi qərara alması doqquz aya yaxın vaxt aparıb.

131. Nəhayət, hazırkı işdə Hökumət müstəntiqin ərizəçini istintaqa xitam verildiyi barədə məlumatlandırın 26 noyabr 2004-cü il tarixli məktubunun surətini təqdim etsə də (yuxarıda 81-ci bəndə bax), bu məktubda poçt ştamplı olmayıb və Hökumət bu məktubun istintaqa xitam verildiyi barədə 26 noyabr 2004-cü il tarixli qərarla birlikdə həqiqətən ərizəçiyə göndərildiyinə və ya hər hansı başqa formada təqdim edildiyinə dair hər hansı digər sübut ortaya qoymayıb. Buna görə də Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi bu qərar barədə vaxtında məlumatlandırılmayıb. Belə olan halda o, bu qərarın qanuniliyinə baxılması üçün məhkəməyə müraciət etmək imkanından məhrum olub, halbuki bu yolla o, digər məsələlərlə yanaşı iki məhkəmə-tibb ekspertizasının etibarlılığına etiraz edə və istintaq orqanlarının yol verdiyi digər nöqsanlardan, o cümlədən mühüm şahid ifadələrini almamalarından şikayət edə bilərdi.

132. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, dövlət orqanları 16 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçinin aldığı xəbərlərin ətrafındakı hallarla bağlı səmərəli və müstəqil araşdırma aparmayıblar və Hökumət tərəfindən təqdim edilmiş izahatlar qaneedici və inandırıcı sayıla bilməz. Ərizəçinin iddialarının kifayət qədər güclü və uzlaşan sübutlarla təsdiqləndiyini və Hökumət tərəfindən inandırıcı izahatın olmadığını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin

xəsarətləri polis tərəfindən güc tətbiqi nəticəsində, konkret olaraq, kimliyi müəyyənləşdirilməyən polis əməkdaşının əlindəki dəyənəklə vurduğu zərbə nəticəsində yetirilib.

133. Ərizəçiyə tətbiq edilmiş gücün həddən artıq olub-olmadığı məsələsinə gəldikdə, Məhkəmə bu məsələ barədə qəti qərar çıxarmadan razılaşıb ki, dövlət orqanlarının asayışı bərpa etmək üçün coşmuş etirazçılara qarşı müəyyən dərəcədə gücdən istifadə etmələrinə müəyyən qədər haqq qazandırmaq olar. Lakin hazırkı işin halları baxımından Məhkəməni maraqlandıran təkçə ərizəçiyə qarşı həddən artıq gücün tətbiq edilib-edilməməsidir. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət ərizəçiyə qarşı tətbiq edilmiş gücün dərəcəsinə haqq qazandıran və ya onu izah edən əsas qismində hər hansı arqumentlər təqdim etməyib. Ərizəçinin nümayiş zamanı hər hansı zorakı davranışda hər hansı şəkildə iştirak etdiyini göstərən heç bir sübut yoxdur. O, 16 oktyabr 2003-cü il hadisələri zamanı dövlət orqanlarına müqavimətə görə heç vaxt həbs edilməyib və ya cinayət təqibinə məruz qalmayıb. İnsident zamanı o, Azadlıq Meydanını tərk etməyə çalışaraq təhlükədən yaxa qurtarmağa açıq-aydın cəhd edib. Onun hərəkətinin polisi ona qarşı güc tətbiq etməyə hər hansı şəkildə təhrik etdiyini və ya bunu zəruri etdiyini göstərən heç nə yoxdur. Müvafiq olaraq, ərizəçiyə qarşı tətbiq edilmiş güc lüzumsuz və həddən artıq olub.

134. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin məruz qaldığı xəsarətlər ciddi fiziki ağrı və əzabın mövcudluğunu sübut edir. Bu xəsarətlər onun sağlamlığı üçün uzunmüddətli nəticələr doğurub, belə ki, onun sağ gözü həmişəlik kor olub. Qəddar rəftar və onun nəticələri, yəqin ki, ərizəçinin insan ləyaqətini alçaltmaqla ona həm də əhəmiyyətli mənəvi əzab verib. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, barəsində şikayət edilən qəddar rəftar 3-cü maddənin tətbiq dairəsinə düşən minimal qəddarlıq dərəcəsinə çatmaq üçün və qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar hesab edilmək üçün kifayət qədər ciddi əməl olub.

iii) Nəticə

135. Yuxarıda 131-ci bənddə gəldiyi nəticələrə əsaslanaraq, Məhkəmə Hökumətin etirazının daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi barəsindəki hissəsini rədd edir, bu etiraz işin mahiyyəti üzrə baxışı ilə bir icraatda birləşdirilmişdi. İşin mahiyyətinə gəldikdə, Məhkəmə gəldiyi bu nəticəni xatırladır ki, 16 oktyabr 2003-cü ildə ərizəçi qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar hesab edilə bilən rəftara məruz qalıb və bu qənaətə gəlir ki, ərizəçinin şikayətləri ilə bağlı istintaq yuxarıda göstərilmiş müxtəlif səbəblərə görə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin tələbləri baxımından qüsurlu olub.

136. Buna görə də Konvensiyanın 3-cü maddəsinin həm maddi-hüquqi, həm də prosessual pozuntusu baş verib.

II. KONVENSIYANIN 6-cı VƏ 13-cü MADDƏLƏRİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

137. Ərizəçi şikayət etdi ki, ölkədaxili cinayət istintaqı səmərəsiz olub və onun tərəfindən başlanılmış mülki proses ədalətsiz olub. O, bildirdi ki, məhkəmələr faktların qiymətləndirilməsində obyektiv olmayıblar və onun polis tərəfindən döyülmə nəticəsində qaldırdığı şikayəti həll etməyiblər. O, Konvensiyanın 6-cı maddəsinə və mahiyyət etibarını ilə həm də 13-cü maddəsinə istinad etdi.

138. Konvensiyanın 6-cı maddəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsilə ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir”.

139. Konvensiyanın 13-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

140. Tərəflərin arqumentləri Konvensiyanın 3-cü maddəsinin prosessual aspekti ilə bağlı bildirdikləri arqumentlərlə ya eynidir, ya da mahiyyət etibarını ilə oxşardır.

141. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayətlər yuxarıda baxılmış şikayətlərlə əlaqəlidir və buna görə də onlar da qəbul olunan elan edilməlidir.

142. Lakin ölkədaxili istintaq orqanları və məhkəmələr tərəfindən aparılmış araşdırmanın səmərəsizliyi ucbatından 3-cü maddənin prosessual aspektinin pozulduğu barədə gəldiyi nəticənin

işığında Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri üzrə hər hansı ayrıca məsələ meydana çıxmır və bu qərara gəlir ki, bu şikayətləri ayrıca araşdırmağa ehtiyac yoxdur.

III. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

143. 132. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

A. Zıyan

144. Ərizəçi mənəvi ziyana görə ümumilikdə 850.000 yeni Azərbaycan manatı (AZN) tələb edərək qeyd etdi ki, ona yetirilmiş və görmə qabiliyyətinin itirilməsi ilə nəticələnmiş xəsərlər onda qorxu, təlaş və əsəbilik hissləri yaradıb.

145. Hökumət bu tələbə dair şərh bildirmədi.

146. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi, şübhəsiz, mənəvi ziyana məruz qalıb və onları təkcə pozuntuların müəyyən edilməsi faktı ilə kompensasiya etmək olmaz. Məhkəmə həmçinin belə bir faktı nəzərə alır ki, ərizəçi onun səhhəti üçün daimi nəticələr doğurmuş xüsusilə ciddi xəsarət alıb. İşin konkret hallarını nəzərə alaraq və qərarını ədalət prinsipi əsasında çıxararaq Məhkəmə ərizəçiyə mənəvi ziyana görə 25.000 avro, üstəgəl bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləğini təyin edir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

147. Ərizəçi həmçinin daxili məhkəmələr və Avropa Məhkəməsi qarşısındakı icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 1.800 AZN tələb etdi. Bu tələb tərkib elementləri üzrə ətraflı bölünməyib və ya hər hansı sənədlərlə təsdiqlənməyib.

148. Hökumət bu tələbə dair şərh bildirmədi.

149. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, ərizəçi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi hüququna yalnız o halda malik olur ki, həmin xərclərin həqiqətən çəkildiyi sübut edilsin və onlar miqdarca ağılabatan olsun. Hazırkı işdə Məhkəmə ərizəçinin hər hansı təsdiqedici sənəd təqdim etməməsi faktını nəzərə alaraq məhkəmə xərcləri və digər məsrəflərlə bağlı tələbi rədd edir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

150. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Ərizəni qəbul olunan elan edir;

2. Qərara alır ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin həm maddi-hüquqi, həm də prosessual aspekti pozulub;

3. Qərara alır ki, Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri üzrə şikayətləri ayrıca araşdırmağa ehtiyac yoxdur;

4. Qərara alır ki:

a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində mənəvi ziyana görə ərizəçiyə 25.000 (iyirmi beş min) avro ödəməli, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalı və bu məbləğlər ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yeni Azərbaycan manatına çevrilməlidir;

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda qeyd edilən ödənilməli məbləğlərin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan adi faiz məbləği əlavə olunmalı və onun da üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır;

5. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini rədd edir.

Qərar ingilis dilində çıxarılıb və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci Qaydasının 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq, 2 aprel 2009-cu ildə qərar barədə yazılı məlumat verilib.

Sören Nilsen (Søren Nielsen)
Katib
Kristos Rozakis (Christos Rozakis)
Sədr

YESIUS (JECIUS) LİTVAYA QARŞI
(Ərizə № 34578/97)

QƏRAR

31 iyul 2000-ci il

Faktlar İşin halları

1. Otel direktoru olan ərizəçi 1994-cü ildə törədilmiş adam öldürmə cinayətində şübhəli bilinirdi. Kifayət qədər sübut olmadığına görə 1995-ci ildə adam öldürmə işi icraatda olan işlərin siyahısından çıxarıldı.

2. 8 fevral 1996-cı ildə ərizəçi həbs edildi. Elə həmin gün baş prokuror müavininin icazəsi ilə baş polis komissarı ərizəçinin altmış günlük preventiv (qabaqlayıcı, profilaktik - tərç.) həbsinə dair order verdi. 9 fevral 1996-cı ildə Vilnüs vilayət məhkəməsinin hakimi preventiv həbs haqqında orderi təsdiq etdi. Orderdə həmin vaxt qüvvədə olan Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 50-1-ci maddəsinə istinad edilirdi; həmin maddəyə görə, banditizm, cinayətkar dəstə yaratma, eləcə də təhdid etmə cinayətləri ilə bağlı preventiv həbsə icazə verilib. Ərizəçi həbsinə qarşı apellyasiya şikayəti verərək iddia etdi ki, nə həbsinin səbəbləri barədə, nə də ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə ona məlumat verilməyib. 19 fevral 1996-cı ildə Vilnüs vilayət məhkəməsinin hakimi apellyasiya şikayətini rədd etdi. Bundan sonra ərizəçiyə qarşı hər hansı konkret ittiham irəli sürülmədi. Eləcə də onun preventiv həbsindən sonra hər hansı istintaq tədbiri həyata keçirilmədi.

3. 8 mart 1996-cı ildə adam öldürmə işi üzrə icraat təzələndi. Ərizəçi ağırlaşdırıcı hallarda adam öldürməyə görə əsas cinayətkar kimi ittiham olundu. O, maşınının oğurlanmasında təqsirkar hesab etdiyi şəxsin qanunsuz olaraq cəzalandırılmasının təşkilində təqsirli bilinirdi, cəza nəticəsində həmin şəxs ölmüşdü. Bu işdə beş nəfər təqsirləndirilən şəxs arasında üç polis əməkdaşı vardı, iddia edildiyinə görə, onlar yaxaladıqdan qurbanı ərizəçiyə təhvil vermişdilər.

4. 14 mart 1996-cı ildə baş prokurorun müavini ərizəçinin adam öldürməkdə şübhəli bilinməsi ilə əlaqədar olaraq, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 104-cü maddəsi əsasında onun barəsində həbs qətimkan tədbirinə icazə verdi. Onun həbsdə saxlanma müddəti 4 iyun 1996-cı ilədək müəyyən edildi.

5. 27 mart 1996-cı ildə ərizəçi dindirildi. 22 aprel 1996-cı ildə o, prokurorluğa vəsatət verərək iddia etdi ki, cinayət törətməkdə və ya buna hazırlaşmaqda ondan şübhələnmək üçün heç bir sübut yoxdur və onun preventiv həbsi, sonra isə həbs qətimkan tədbiri dövlətdaxili cinayət prosesual normalarına və Konvensiyanın 5-ci maddəsinə ziddir. 24 aprel 1996-cı ildə Panevejis vilayətinin baş prokuroru vəsatəti belə bir əsasa görə rədd etdi ki, ərizəçinin təqsirləndirildiyi cinayətin ağırlığı özlüyündə onun həbsinə haqq qazandırır.

6. 17 may 1996-cı ildə ərizəçi ölkənin baş prokuroruna vəsatət verərək yenidən iddia etdi ki, ona qarşı hər hansı əsaslı şübhə yoxdur və onun həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarını pozur. Həmin vəsatət 21 may 1996-cı ildə vilayət prokuroru tərəfindən rədd edildi. 4 iyun 1996-cı ildə ərizəçinin vəkilinin verdiyi yeni vəsatət Panevejis vilayətinin baş prokuroru tərəfindən rədd edildi.

7. İbtidai istintaq 29 may 1996-cı ildə başa çatdı. 1996-cı il mayın 30-dan iyunun 10-dək ərizəçinin və onun vəkilinin iş üzrə materiallarla tanış olmalarına icazə verildi. İş üzrə digər müttəhimlər iyunun 14-dək işin materialları ilə tanış olmaq imkanı əldə etdilər.

8. Ərizəçi işin materialları ilə bağlı məsləhətləşdikdən sonar prokurorluğa vəsatət verərək iddia etdi ki, ona qarşı ittiham və onun həbsi əsassızdır. 11 iyun 1996-cı ildə Panevejis vilayətinin prokuroru vəsatəti rədd edərək bildirdi ki, bütövlükdə iş üzrə materiallarda ərizəçinin təqsirkar olduğunu göstərən kifayət qədər sübut vardır.

9. 13 iyun 1996-cı ildə prokuror ərizəçinin saxlandığı həbsxananın müdiriyyətinə məlumat verdi ki, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 226-cı maddəsinin 6-cı bəndinə əsasən ərizəçinin həbsdə saxlanma qətimkan tədbirinin müddəti “avtomatik olaraq 14 iyun 1996-cı ilədək uzadılır” və ittiham aktının təsdiq edilməsi üçün iş Panevejis vilayətinin baş prokuroruna göndərilib. Ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinə aid hər hansı rəsmi qərar qəbul edilmədi.

10. 24 iyun 1996-cı ildə Panevejis vilayətinin baş prokuroru həbsxana müdiriyyətinə məktub yazaraq məlumat verdi ki, adam öldürmə işi Panevejis vilayət məhkəməsinə göndərilib və ərizəçinin həbsi qanuni qüvvəsini saxlayır. Həbs qətimkan tədbirinə aid hər hansı rəsmi qərar qəbul edilmədi.

11. 1 iyul 1996-cı ildə Panevejis vilayət məhkəməsi həbsxana müdiriyyətinə məlumat verdi ki, 31 İyul 1996-cı ildə hazırlıq iclası keçiriləcək və orada ərizəçinin və digər təqsirləndirilən şəxslərin işi ilə bağlı lazımı göstərişlər veriləcək. Ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinə aid hər hansı rəsmi qərar qəbul edilmədi.

12. 31 iyul 1996-cı ildə hazırlıq iclasında Panevejis vilayət məhkəməsinin hakimi qərara aldı ki, ərizəçinin barəsindəki həbs qətimkan tədbiri “dəyişdirilmədən saxlanmalıdır.”. Hakim ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinin qanuniliyinə dair hər hansı digər aspektlərə toxunmadı. Ərizəçinin vəkili iclasda iştirak etdi.

13. Panevejis vilayət məhkəməsindəki araşdırma 3 sentyabr 1996-cı ildə başlandı. Sentyabrın 9-da əlavə maddi sübutların toplanması üçün iş üzrə araşdırma təxirə salındı.

14. İyulun 14-dən oktyabrın 16-dək Panevejis vilayət məhkəməsi işi ərizəçinin və onun vəkilinin iştirakı ilə araşdırdı. 16 oktyabr 1996-cı ildə məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçi həbsdə qalmalıdır. Həmin qərarla ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinin qanuniliyinə dair hər hansı digər aspektlərə toxunulmadı. Ərizəçinin həbs müddəti 15 fevral 1997-ci ilədək uzadıldı. Eləcə də məhkəmə əlavə istintaq tədbirlərinin həyata keçirilməsi barəsində göstəriş verdi.

15. 28 oktyabr 1996-cı ildə ərizəçi bu qərardan Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət etdi. O, ölkənin baş prokuroruna, həbsxana müdiriyyətinə və ombudsmana da şikayət ərizəsi göndərdi. Ərizəçi iddia edirdi ki, onun həbsdə saxlanması haqqında vilayət məhkəməsinin qərarı etibarsızdır, çünki həmin qərarla əslində mövcud olmayan həbs qətimkan tədbirinin müddəti uzadılıb, belə ki, həbs qətimkan tədbirinin müddəti 4 iyun 1996-cı ildə artıq başa çatmışdı. Ərizəçi bildirdi ki, onun barəsində Litva Konstitusiyasının 20-ci maddəsi və Konvensiyanın 5-ci maddəsi pozulub.

16. 21 noyabr 1996-cı ildə ombudsman daxili işlər nazirinin, baş prokurorun, Həbsxana Departamentinin direktorunun və həbsxana rəisinin diqqətini belə bir fakta cəlb etdi ki, onun fikrincə, ərizəçi “14 iyun 1996-cı ildən 31 iyul 1996-cı ilədək qanunsuz olaraq həbsdə saxlanılıb, bu isə Konstitusiyasının 20-ci maddəsinin... və Konvensiyanın 5-ci maddəsinin (c) bəndinin pozuntusudur.”.

17. 25 noyabr 1996-cı ildə ərizəçi həbsinə qarşı yeni apellyasiya şikayəti verdi.

18. 27 noyabr 1996-cı ildə Apellyasiya Məhkəməsi Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 372-ci maddəsinin 4-cü bəndinin həmin vaxt qüvvədə olan mətninə istinad edərək apellyasiya şikayətini rədd etdi. Ərizəçiyə yazdığı məktubda Apellyasiya Məhkəməsi razılaşdı ki, aşağı məhkəmələrin hakimləri, “ola bilsin ki”, ərizəçinin həbsi barədə qərar verərkən hüquq məsələlərində səhvə yol veriblər, lakin o, qeyd etdi ki, onların qərarlarından heç bir şikayət verilə bilməz.

19. Elə həmin gün Apellyasiya Məhkəməsi Panevejis vilayət məhkəməsinin 16 oktyabr 1996-cı il tarixli qərarından prokurorluğun verdiyi şikayət əsasında iş üzrə əlavə istintaq tədbirlərinin həyata keçirilməsi haqqında qərarı ləğv etdi. Ərizəçi bu qərardan şikayət etdi.

20. 30 noyabr 1996-cı ildə ərizəçi həbsinə qarşı Ali Məhkəmənin sədrinə vəsatət verdi. 30 dekabr 1996-cı ildə Ali Məhkəmənin Cinayət Şöbəsinin sədri ərizəçiyə məlumat verdi ki, vəsatət araşdırıla bilməz. O, razılaşdı ki, “4 iyun 1996-cı ildən 31 iyul 1996-cı ilədək həbs qətimkan tədbirinin müddəti uzadılmadığına görə [ərizəçi] həbsdə qanunsuz saxlanılıb.”. Lakin o, vurğuladı ki, “apellyasiya şikayətinin əsaslı olması faktı həbs qətimkan tədbirini qüvvədə saxlayan, dəyişdirən və ya uzadan qərardan apellyasiya şikayəti verilməsinə yol verməyən hüquq normasını (Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 372-ci maddəsinin 4-cü bəndini)... qüvvədən sala bilməz.”.

21. 14 yanvar 1997-ci ildə Ali Məhkəmə Panevejis vilayət məhkəməsinin iş üzrə əlavə istintaq tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair 16 oktyabr 1996-cı il tarixli qərarının ləğvi haqqında Apellyasiya Məhkəməsinin 27 noyabr 1996-cı il tarixli qərarına dəyişiklik etdi. Ali Məhkəmə qərara aldı ki, adam öldürmə işinin mahiyyətinə bir hakim tərəfindən deyil, üç hakim tərəfindən baxılmalıdır.

22. Ərizəçi hər hansı rəsmi order olmadan onu həbsdə saxlamış həbsxana müdiriyyətinə qarşı mülki iddia qaldırdı. 26 fevral 1997-ci ildə Şaulyay rayon məhkəməsinin hakimi iddianı rədd etdi. Hakim qərara aldı ki, həbsxana müdiriyyətinin hərəkətləri “prokurorun icazəsinə və həbs müddətinin uzadılması haqqında məlumatın yer aldığı məktublara, habelə hakimlərin və məhkəmənin qərarlarına əsaslanıb”. 28 aprel 1997-ci ildə Şaulyay vilayət məhkəməsi rayon məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxladı.

23. Ərizəçi səhhəti ilə əlaqədar olaraq zəmanət müqabilində azadlığa buraxılmaq üçün vəsatət verdi. 17 mart 1997-ci ildə Panevejis vilayət məhkəməsi vəsatəti rədd etdi. Adam öldürmə işi yenidən birinci instansiya məhkəməsinə qaytarıldıqdan sonra (bu işdə birinci instansiya məhkəməsi Panevejis vilayət məhkəməsi idi - tərc.) məhkəmə araşdırması yenidən təxirə salındı və 28 aprel 1997-ci ilədək əlavə istintaq tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə göstəriş verildi. 26 may 1997-ci ildə məhkəmə araşdırması yekunlaşdı.

24. 9 iyun 1997-ci ildə Panevejis vilayət məhkəməsi kifayət qədər sübut olmadığına görə bütün ittihamlar üzrə ərizəçiyə bəraət verdi. O, həbsdən azad edildi.

25. İttiham tərəfi və işdəki digər müttəhimlər birinci instansiya məhkəməsinin qərarından şikayət etdilər. 27 avqust 1997-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi vilayət məhkəməsinin qərarını ləğv etdi. İş əlavə istintaq üçün yenidən prokurorluğa göndərildi.

26. 22 oktyabr 1997-ci ildə Panevejis vilayət prokuroru ərizəçiyə məlumat verdi ki, 21 oktyabr 1997-ci il qərarla ona qarşı cinayət prosesinə xitam verilib.

Hüquq məsələləri

I. Ərizəçinin ölümü

27. Avropa Məhkəməsi ərizəçinin vəfat etdiyini bildirdi və qeyd etdi ki, mərhumun arvadı onun başladığı prosesi davam etdirmək niyyətindədir.

28. Məhkəmə xatırladı ki, ərizəçinin həbsinin qanunsuzluğuna dair iş araşdırılan müddətdə ərizəçi vəfat etdikdə onun vərəsələri və ya yaxın qohumları prinsipcə onun adından işi davam etdirə bilirlər (digər qərarlarla yanaşı bax: Kremповski Litvaya qarşı, ərizə №37193/97, 20 aprel 1999, dərc olunmayıb).

29. Komissiya kimi Məhkəmə də hesab edir ki, ərizəçinin arvadının onun əvəzinə işi davam etdirməkdə qanuni marağı var.

II. Hökumətin ilkin etirazı

30. Hökumət iddia etdi ki, Məhkəmə ərizəçinin preventiv həbsinə dair şikayəti araşdırarkən Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndindəki altı aylıq qaydaya tabedir. Hökumət həmçinin bildirdi ki, ərizəçinin preventiv həbsi onun barəsindəki həbs qətimkan tədbirindən fərqli olan məqsədlərə xidmət edirdi. Bundan başqa, dövlətdaxili hüquqda ərizəçinin preventiv həbsinə icazə verilməsi proseduru onun barəsindəki həbs qətimkan tədbirinə

İcazə verilməsi prosedurundan fərqli idi. Preventiv həbs 14 mart 1996-cı ildə başa çatmış və 30 dekabr 1996-cı ildə ərizəçiyə müvafiq məlumat verilmişdi; beləliklə, işin bu aspekti ilə bağlı şikayət verilməsi üçün müddət başa çatmışdı.

31. Komissiya hesab etdi ki, ərizəçinin preventiv həbsinə və onun barəsindəki həbs qətimkan tədbirinə dair orderlər dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulan müxtəlif əsaslara görə verilsə də, preventiv həbs tədbiri həbs qətimkan tədbiri ilə əvəz edildikdən

sonra ərizəçinin statusunda nəzərə çarpan hər hansı dəyişiklik yox idi. Komissiya həmçinin hesab etdi ki, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədləri üçün ərizəçinin həbsdə saxlanması müddəti bütünlüklə nəzərə alınmalıdır və altı aylıq qaydaya əməl olunmadığını əsas gətirərək ərizəçinin preventiv həbs barədə şikayətini rədd etmək olmaz.

32. Məhkəmə Komissiyanın gəldiyi nəticə ilə razıdır. Ərizə çinin həbsdə saxlanması davam etməsinə qarşı hüquqi müdafiə vasitəsinin olmadığına gəldikdə, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan vaxt məhdudiyəti həbsin

başla çatdığı tarixdən, yəni ərizəçinin azadlığa buraxıldığı gündən başlanır (zəruri dəyişikliklərlə bax: bu ərizənin qəbul edildiyi haqqında 1 dekabr 1977-ci il tarixli qərara). Bundan əlavə, Məhkəmə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndini tətbiq edərkən həddən artıq formalizmə yol verməyərək çox zaman zahirə əlamətlərlə kifayətlənmir (digər qərarlarla yanaşı bax: Qutsardi İtaliyaya qarşı, məhkəmə işi üzrə 6 noyabr 1980-ci il tarixli qərara, A seriyası, c. 39, s. 26-27, b. 72).

33. 14 mart 1996-cı ildə Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 50-1-ci maddəsi əsasında həyata keçirilmiş ərizəçinin preventiv həbsi həmin Məcəlləsinin 104-cü maddəsi əsasında formal olaraq həbs qətimkan tədbiri ilə əvəz edilsə də, hüquqi əsası olan bu dəyişiklik ərizəçinin vəziyyətinə təsir göstərməmişdi, belə ki, o, başqa kameraya və ya həbsxanaya göndərilməmişdi, eləcə də dəyişikliklə bağlı məsələ səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısına çıxarılmamışdı. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu işdə altı aylıq qaydanın tətbiqinin məqsədləri baxımından ərizəçinin həbsinin müddəti bütövlükdə götürülməlidir.

34. 30 dekabr 1996-cı ildə, yəni həbsinə dair bu ərizəni təqdim edərkən ərizəçi hələ də həbsdə olduğuna görə bu işi müddət ötürüldüyünə görə rədd etmək olmaz.

35. Buna görə də, Məhkəmə Hökumətin ilkin etirazını rədd etdi.

III. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin iddia edilən pozuntusu

36. Ərizəçi şikayət etdi ki, onun həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndini pozub; həmin bəndin bu işə aid hissəsində deyilir:

“1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törədildikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsasların olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması.”.

Preventiv həbs

37. Ərizəçi şikayət etdi ki, 1996-cı il fevralına 8-dən martın 16-dək onun preventiv həbsdə saxlanması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinə ziddir. Konkret olaraq bu həbs üçün heç bir əsas yox idi, çünki həmin vaxt ona qarşı heç bir cinayət prosesi aparılmırdı. Bundan başqa, onun törədə biləcəyi hər hansı cinayətin qarşısını almaq zərurəti də yox idi.

38. Hökumət bildirdi ki, ərizəçinin preventiv həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1(c) bəndinə uyğun idi, çünki Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 50-1-ci maddəsi banditizm, cinayətkar dəstə yaratma, eləcə də təhdid etmə cinayətlərinin qarşısını almaq üçün preventiv həbsə yol verirdi.

39. Komissiya bu fikirdədir ki, ərizəçinin preventiv həbsi şəxsi azadlıq hüququndan yol verilən istisnaların çərçivəsindən kənara çıxırdı, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusu idi.

40. Məhkəmə qeyd etdi ki, şəxs yalnız 5-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilən məqsədlər üçün azadlıqdan məhrum edilə bilər. Şəxs 5-ci maddənin 1(c) bəndinin məqsədləri üçün yalnız cinayət prosesi kontekstində həbsə edilə bilər və həbsin məqsədi şəxsin hüquq pozuntusu törətməkdə şübhəli bilindiyinə görə səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasını təmin

etməkdir (zəruri dəyişikliklərlə bax: Louless İrlandiyaya qarşı məhkəmə işi üzrə 1 iyul 1961-ci il tarixli qərar, A seriyası, c. 3, s. 51-52, b. 14; və Çiulla İtaliyaya qarşı məhkəmə işi üzrə 22 fevral 1989-cu il tarixli qərar, A seriyası, c. 148, s. 16-18, b. 38-41).

41. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, 5-ci maddənin 1(c) bəndi bu işdəki formada preventiv həbsə yol vermir və Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 50-1-ci maddəsinə əsaslanan qərar 5-ci maddənin 1-ci bəndindəki hər hansı müddəaya heç bir təsir göstərə bilməz.

42. Beləliklə, bu məsələdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

43. Ərizəçi daha sonra şikayət etdi ki, 1996-cı il iyunun 4-dən iyulun 31-dək onun barəsindəki həbs qətimkan tədbiri üçün heç bir qanuni dövlətdaxili qərar və ya hər hansı digər hüquqi əsas yox idi, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusudur.

44. Hökumət iddia etdi ki, sözügedən müddətdə ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirinə 5-ci maddənin 1-ci bəndi ilə haqq qazandırmaq olardı, çünki qətlə onun törətməsinə dair əsaslı şübhə vardı. Həbs qətimkan tədbirinin qanuni olması üçün heç bir dövlətdaxili qərar tələb olunmurdu; həbs müddətində ərizəçi və iş üzrə digər müttəhimlər Cinayət Prosesual Məcəlləsinin həmin vaxt qüvvədə olan 226-cı maddəsinin 6-cı bəndinə əsasən işin materialları ilə tanış olmaq imkanına malik idilər. Hökumətin fikrincə, həmin norma ərizəçinin 21 iyun 1996-cı ilədək həbsdə saxlanmasına imkan verirdi. Bundan başqa, Hökumət iddia etdi ki, Litva hüququnun tələbinə görə ibtidai istintaq mərhələsində yalnız həbsin konkret müddəti təyin edilir, məhkəmə araşdırması zamanı isə məhkəmə həbs qətimkan tədbirini qüvvədə saxlaya, dəyişdirə və ya ləğv edə bilər (Cinayət Prosesual Məcəlləsinin həmin vaxt qüvvədə olan 104-1-cı maddəsi, 249-cu maddəsinin 1-ci bəndi və 250-ci maddəsinin 1-ci bəndi). Buna görə də, ərizəçinin 24 iyun 1996-cı ildən sonrakı həbs müddətinə belə bir fakt haqq qazandırır ki, iş Panevejis vilayət məhkəməsinə göndərilmişdi; və bundan sonra həmin məhkəmə ərizəçinin həbs müddətini uzatmağa və onun həbsini hər hansı başqa yolla qüvvədə saxlamağa borclu deyildi.

45. Komissiya hesab etdi ki, ərizəçinin 4 iyun 1996-cı ildən 31 İyul 1996-cı ilədək həbsdə saxlanmasına heç bir qanuni dövlətdaxili qərarla icazə verilməmişdi və ya onun hər hansı digər “qanuni” əsası yox idi, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusudur.

46. Məhkəmə xatırladır ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndindəki “qanuni” və “qanunla müəyyən olunmuş... qaydada” ifadələri mahiyyət etibarını ilə milli qanunvericiliyi nəzərdə tutur və oradakı maddi və prosesual hüquq normalarına dövlət tərəfindən riayət edilməsi öhdəliyini bildirir.

47. Lakin dövlətdaxili hüquqa əsasən həbsin «qanuniliyi» heç də həmişə həlledici element deyil. Məhkəmə bundan əlavə həm də əmin olmalıdır ki, nəzərdən keçirilən müddət ərzində şəxsin həbsdə qalması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədinə, yəni fərdlərin qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum edilməsinin qarşısını almaq məqsədinə uyğun idi. Bundan başqa, Məhkəmə dövlətdaxili qanunvericiliyin, o cümlədən orada ifadə edilən və nəzərdə tutulan ümumi prinsiplərin Konvensiyaya uyğun olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Sonuncu məsələ ilə bağlı Məhkəmə vurğuladı ki, söhbət şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsindən getdikdə, ümumi prinsip olan hüquqi müəyyənlik prinsipinə riayət edilməsi xüsusilə önəmlidir. Buna görə də, Konvensiyada yer alan “qanunilik” standartına (həmin standart tələb edir ki, bütün qanunlar mövcud şəraitdə müvafiq şəxs üçün ağılabatan dərəcədə aydın olmalıdır, belə ki, o, - ehtiyac olduqda hüquqi məsləhət almaqla - konkret hərəkətin doğuracağı nəticələri öncədən görə bilməlidir) uyğun gəlmək üçün olduqca vacibdir ki, dövlətdaxili hüquqda azadlıqdan məhrum edilmənin şərtləri aydın müəyyən edilsin və tətbiq edilən qanunvericiliyin özünün nəticələrini öncədən görmək mümkün olsun (bax: Baranovski Polşaya qarşı, ərizə № 28358/95, b. 50-52, AİHM 2000-III).

48. Bu işin hallarına gəldikdə, Məhkəmə qeyd etdi ki, tərəflər razılaşırdılar ki, 1996-cı il iyunun 4-dən iyulun 31-dək hakim və ya prokuror tərəfindən ərizəçinin həbsinə icazə verən heç bir qərar qəbul edilməmişdi. Buna görə də, belə görünür ki, həmin müddətdə ərizəçinin həbsi qüvvədə olan dövlətdaxili qanunvericiliyə (21 iyun 1996-cı ilədək Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 10-cu və 104-cü maddələrinə, 21 iyun 1996-cı ildən sonra isə həmin Məcəllənin 10-cu və 104-1-ci maddələrinə) zidd idi.

49. Lakin Hökumət iddia etdi ki, ərizəçinin həbsdə saxlandığı müddətin bir hissəsi Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 226-cı maddəsinin 6-cı bəndinin təsir dairəsinə düşür, belə ki,

həmin müddətdə ərizəçi və digər müttəhimlər işin materialları ilə tanış olmaq imkanına malik idilər.

50. Məhkəmə qeyd etdi ki, prokurorun 13 iyun 1996-cı il tarixli məktubunda ombudsmanın 21 noyabr 1996-cı il tarixli qərarında, Ali Məhkəmənin Cinayət Şöbəsi sədrinin 30 dekabr 1996-cı il tarixli məktubunda və Hökumətin Məhkəməyə təqdim etdiyi arqumentlərdə ərizəçinin həbs müddətinin məhz hansı hissəsinin Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 226-cı maddəsinin 6-cı bəndinin təsir dairəsinə düşməsi sualına üç müxtəlif cavablar verildi, cavablardan belə nəticə çıxırdı ki, ərizəçinin 4, 14 və yaxud da 21 iyun 1996-cı ilədək həbs müddətinə həmin müddəə ilə haqq qazandırılı bilərdi. Məhkəmə Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 226-cı maddəsinin 6-cı bəndinin praktiki nəticələrinə dair bu fikir ayrılıqlarını həll etməyi vacib saymır, çünki bu, göründüyü kimi, hətta səlahiyyətli dövlət orqanları arasında dolaşıqlıq yaratmaq üçün kifayət edən qeyri-müəyyən məsələdir. Buna görə də, ərizəçinin sözügedən müddətdəki həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndindəki “qanunilik” tələblərinə ziddir. Bundan başqa, yuxarıda adı çəkilən dövlətdaxili hüquq normasına əsasən şübhəli şəxs həbsə alınarkən 5-ci maddənin 1-ci bəndinə heç bir aidiyyəti olmayan məsələlərə istinad edilib. Buradan belə nəticə çıxır ki, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 226-cı maddəsinin 6-cı bəndi əsasında ərizəçinin azadlıqdan məhrum edilməsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin mənası baxımından qanunla nəzərdə tutulmamışdı.

51. Hökumət daha sonra iddia etdi ki, 24 iyun 1996-cı ildən başlayaraq ərizəçinin həbsinə sadəcə belə bir fakt haqq qazandırıldı ki, iş vilayət məhkəməsinə göndərilmişdi. Həmin vaxt bu iş tətbiq edilə bilən dövlətdaxili qanunvericiliyə Hökumət tərəfindən verilən şərhə görə, sözügedən tarixdən sonra məhkəmə ərizəçinin həbs müddətini uzatmağa və onun həbsini hər hansı başqa yolla qüvvədə saxlamağa borclu deyildi.

52. Lakin Məhkəmə hesab etdi ki, Hökumətin arqumenti belə bir tələbi aradan qaldırmır ki, ərizəçinin həbsə alınması həbs barədə qanuni orderə əsaslanmalıdır, halbuki 1996-cı il iyunun 4-dən iyulun 31-dək olan dövrdə bu cür order mövcud deyildi.

53. Bundan başqa, Məhkəmə xatırladır ki, konkret hüquqi əsas olmadan şəxsi həbsdə saxlamaq praktikası hüquqi müəyyənlik və qanunsuzluğa qarşı müdafiə prinsiplərinə (bu prinsiplər Konvensiyanın bütün mətninin ana xəttini təşkil edir), habelə qanunun aliliyi prinsipinə ziddir (bax: Baranovslənin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, b. 54-57).

54. Məhkəmə qeyd etdi ki, 24 iyun 1996-cı ildə işin vilayət məhkəməsinə göndərilməsi faktı belə bir məsələyə aydınlıq gətirmədi ki, istintaq mərhələsində konkret müddətə həbsə alınan ərizəçinin həbs müddəti məhkəmə araşdırması ərzində davam

etməli idimi (əgər davam etməli idisə, hansı şərtlərlə). Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, sadəcə ərizəçinin işinin məhkəməyə göndərilməsi faktı o demək deyil ki, onun barəsindəki həbs qətimkan tədbirinin davam etməsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin mənası baxımından “qanuni” əsasla malik idi. Ümumiyyətlə, 1996-cı il iyunun 4-dən 1996-cı il iyulun 31-dək ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbiri üçün heç bir dövlətdaxili qərar və ya “qanuni” əsas yox idi.

55. Beləliklə, həmin müddətdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

56. Ərizəçi həmçinin şikayət etdi ki, 31 iyul 1996-cı il tarixli hazırlıq iclasında vilayət məhkəməsi ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinin “dəyişdirilmədən saxlanması” haqqında qərar qəbul edərkən Cinayət Prosesual Məcəlləsinin keçmiş 104-1-ci maddəsinin tətbiqində səhvə yol verib. Ərizəçinin fikrincə, onun həbs qətimkan tədbirinin müddəti 4 iyun 1996-cı ildə başa çatmışdı və vilayət məhkəməsi nə yeni həbs qətimkan tədbiri, nə də hər hansı digər tədbir barədə qərar qəbul etməmişdi. Ərizəçinin fikrincə, yalnız 16 oktyabr 1996-cı ildə onun həbs müddətinin uzadılması qanuni qərara əsaslanırdı, belə ki, həmin tarixdə regional məhkəmə onun barəsindəki həbs qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılması haqqında order qəbul etmişdi. Beləliklə, 1996-cı il iyulun 31-dən oktyabrın 16-dək o, dövlətdaxili hüquqda nə-zərdə tutulan prosedura zidd olaraq azadlıqdan məhrum edilmişdi.

57. Hökumət iddia etdi ki, 31 iyul 1996-cı il tarixli qərarında vilayət məhkəməsinin ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinə icazə verməsi dövlətdaxili hüququn tələblərinə uyğun idi.

58. Komissiya hesab etdi ki, 1996-cı il iyulun 31-dən oktyabrın 16-dək ərizəçinin həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilmişdi.

59. Məhkəmə xatırladır ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndi tələb edir ki, şəxsin həbsi dövlətdaxili hüquqa uyğun olmalıdır. Yuxarıda qeyd edilən Baranovskinin işində Məhkəmənin bəyan etdiyi kimi, “ilk növbədə, milli hakimiyyət orqanları tərəfindən, xüsusən məhkəmələr tərəfindən dövlətdaxili qanunvericiliyin şərh və tətbiq edilməsi normal haldır, digər tərəfdən, həmin qanunvericiliyə əməl edilməməsi Konvensiyanın pozulması ilə nəticələnirsə, bu cür işlərə (o cümlədən 5-ci maddənin 1-ci bəndi üzrə işlərə) münasibətdə məsələ başqa cürdür. Belə hallarda Məhkəmə milli qanunvericiliyə riayət edilib-edilmədiyini yoxlamaq üçün müəyyən səlahiyyət tətbiq edə bilər və etməlidir.”. Ərizəçinin həbsdə saxlanma müddəti məhkəmə orderinə əsaslanırsa, prinsipə “qanunidir”. Hətta həbs orderində qüsurlar olsa belə, bu, hökmən o demək deyil ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndinin mənası baxımından həbsin müddəti qanunsuzdur (bax: Benhem Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə 10 iyun 1996-cı il tarixli qərar, Reports of Judgments and Decisions 1996-111, pp. 753-54, §§ 42-47; habelə Visokas Litvaya qarşı, ərizə N°49107/99, 6 yanvar 2000, dərc olunmayıb; Kamantauskas Lit-vaya qarşı, ərizə N245012/98, 29 fevral 2000, dərc olunmayıb).

60. Məhkəmənin qeyd etdiyinə görə, ərizəçi bu faktı şübhə altına almır ki, 31 iyul 1996-cı il tarixli hazırlıq iclasında vilayət məhkəməsi öz səlahiyyətləri çərçivəsində hərəkət edib; belə ki, o, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 10, 104-1, 249 (1-ci bənd) və 250-ci (1-ci bənd) maddələrinə əsasən ərizəçinin həbsi barədə müvafiq order qəbul etmək səlahiyyətinə malik idi. Bu, həqiqətən belədir ki, ərizəçinin həbs müddətinin 4 iyun 1996-cı ildə başa çatdığına baxmayaraq, vilayət məhkəməsi öz qərarında göstərməyib ki, o, yeni həbs tədbiri barəsində «əmr verir», yaxud konkret olaraq hansı tədbirin “dəyişdirilmədən saxlanmalı” olduğunu göstərməyib. Lakin qərarın kontekstini nəzərə alsaq, vilayət məhkəməsinin qərarının mənası (yəni ərizəçi həbsdə qalmalıdır) 31 iyul 1996-cı il tarixli hazırlıq iclasında iştirak edənlərin hamısına, o cümlədən ərizəçinin vəkilinə aydın olmalıdır. Məhkəmə hesab etmir ki, vilayət məhkəməsi qərəzli niyyətlə hərəkət edib və ya müvafiq dövlətdaxili qanunvericiliyi düzgün tətbiq etməyib. Buna görə də, sübuta yetirildi ki, ərizəçinin həbsdə qalması barədə 31 iyul 1996-cı il tarixli order dövlətdaxili hüquqa görə etibarlı deyildi, həmçinin sübuta yetirilmədi ki, ərizəçinin sonrakı həbsi 5-ci maddənin 1-ci bəndinin mənası baxımından qanunsuz idi.

61. Beləliklə, 1996-cı il iyul 31-dən oktyabrın 16-dək ərizəçinin həbsdə saxlanması məsələsində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulmamışdı.

IV. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin iddia edilən pozuntusu

62. Ərizəçi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin pozulduğunu iddia etdi; həmin bənddə deyilir:

“Bu maddənin I bəndinin “c” alt bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs, dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və ağılabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəmədə iştirak etmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.”.

1. Dərhal hakimin və ya digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilmə

63. Ərizəçi iddia etdi ki, həbs edildiyi andan, yəni 1996-cı il fevralın 8-dən oktyabrın 14-dək məhkəmə funksiyalarını yerinə yetirən müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilməyib. O, iddia etdi ki, 1996-cı il fevralın 8-dən iyunun 21-dək o, nə hakimin, nə də prokurorun yanına gətirilib və 21 iyun 1996-cı ildən sonra, yəni dəyişikliklər edilmiş Cinayət Prosesual Məcəlləsinin qüvvəyə minəndən sonra o, dərhal hakimin yanına gətirilməyib. Ərizəçinin fikrincə, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-

cü bəndi barəsində Litvanın qeyd-şərti etibarsız idi və onun dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmək hüququna heç bir təsir göstərmirdi.

64. Hökumət iddia etdi ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndi barəsində Litvanın qeyd-şərti 21 iyul 1996-cı ilədək, yəni dəyişikliklər edilmiş Cinayət Prosesual Məcəlləsi qüvvəyə minənədək ərizəçinin dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmək hüququnu aradan qaldıraraq həmin tarixdən sonra isə ərizəçinin sözügedən hüququ daha mövcud deyildi, çünki 5-ci maddənin 3-cü bəndinin tətbiq dairəsi ibtidai həbs ilə məhdudlaşır.

65. Komissiya mahiyyət etibarını ilə Hökumətlə razılaşıaraq belə nəticəyə gəldi ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndi pozulmayıb.

66. Məhkəmə hər şeydən əvvəl qeyd edir ki, 1996-cı il fevral 8-də həbsə alındığı andan martın 14-dək ərizəçi preventiv həbsdə saxlanılıb, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 (c) bəndi bu həbs barəsində tətbiq edilmir (bax: yuxarıda 51-52-ci bəndlərə). Müvafiq surətdə, ərizəçinin 5-ci maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan hüququ, yəni dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmək hüququ sözügedən preventiv həbs müddətinə şamil olunmur.

67. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1(c) bəndinin məqsədləri baxımından ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirinə 14 mart 1996-cı ildə icazə verilmişdi. Müvafiq surətdə, Məhkəmə şikayəti araşdırarkən həmin tarixi başlanğıc müddət kimi götürməlidir.

68. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, 1996-cı il martın 14-dən oktyabrın 14-dək ərizəçi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilməyərək həbsdə qalmışdı. Müvafiq surətdə, Litvanın qeyd-şərtinin həmin müddətə şamil edilib-edilməməsi yoxlanılmalıdır.

69. Məhkəmə Konvensiyanın 57-ci maddəsinə istinad etdi; orada deyilir:

“1. İstənilən dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya onun ratifikasiya sənədini depozitə verərkən Konvensiyanın hər hansı konkret müddəası ilə bağlı, o dövrdə, onun ərazisində qüvvədə olan bu və ya digər qanunun həmin müddəaya uyğun olmaması ilə əlaqədar qeyd-şərt verə bilər. Bu maddəyə müvafiq olaraq, ümumi xarakterli qeyd-şərtlərə yol verilmir.

2. Bu maddəyə uyğun olaraq edilmiş istənilən qeyd-şərt müvafiq qanunun qısa məzmununu əks etdirməlidir.”.

70. Məhkəmə xatırladır ki, “ümumi xarakterli” qeyd-şərtlərin qadağan olunmasının məqsədi bunu təmin etməkdir ki, qeyd-şərtlər həddən artıq qeyri-müəyyən və geniş anlayışlarla ifadə edilməsin və onların dəqiq mənasını və təsir dairəsini müəyyən etmək mümkün olsun (bax; Belilos İsveçrəyə qarşı məhkəmə işi üzrə 29 aprel 1988-ci il tarixli qərara, A seriyası, c. 132, s. 26, b. 55).

71. Litvanın sözügedən qeyd-şərti 21 iyun 1996-cı ilədək qüvvədə oldu və orada Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi barəsində deyilirdi ki, prokuror (ittihamçı) Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 104-cü maddəsinə əsasən (həmin vaxt qüvvədə olan redaksiyada) şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinə icazə verə bilər.

72. Komissiya kimi Məhkəmə də qeyd etdi ki, qeyd-şərtin mətni aydın dildə ifadə edilib və onun mənasını və təsir dairəsini müəyyən etmək çətin deyil. Qeyd-şərtin mətnində kifayət qədər aydın şəkildə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin adı çəkilir və həbs qətimkan tədbiri barəsində prokuror qərar qəbul etməsinə icazə verən müvafiq dövlətdaxili hüquq norması göstərilir. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, qeyd-şərt Konvensiyanın 57-ci maddəsinin tələblərinə cavab verir, yeni kifayət qədər aydın və dəqiqdir.

73. Müvafiq surətdə, nə qədər ki sözügedən qeyd-şərt qüvvədə idi, həbs qətimkan tədbiri müddətində ərizəçinin müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilməməsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin pozuntusunu təşkil edə bilməzdi.

74. İndi yalnız onu müəyyən etmək qalır ki, 21 iyun 1996-cı ildə qeyd-şərtin müddəti başa çatdıqdan sonra ərizəçi dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmək hüququna malik idimi?

75. Məhkəmə qeyd edir ki, 5-ci maddənin 3-cü bəndindəki “dərhal... gətirilir” ifadəsi o deməkdir ki, müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmək hüququ şəxsin 5-ci maddənin 1(c) bəndinə əsasən azadlıqdan məhrum edildiyi hallara aiddir, Buna görə də, Razılığa gələn Dövlətlərin 5-ci maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan öhdəliyi, yəni dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirilmə öhdəliyi tutulmuş şəxsin həbsə alınmasının ilkin mərhələsi ilə məhdudlaşır, hərçənd ki,

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi müəyyən hallarda tələb edə bilər ki, tutulmuş şəxs, əgər onun həbsdə qalma müddəti uzanırsa, həbsinin qanunsuz olduğuna səmərəli şəkildə etiraz edə bilmək üçün sonradan hakimın yanına gətirilməlidir (zəruri dəyişikliklərlə bax: Trjaska Polşaya qarşı, ərizə № 25792/94, Komissiyaın 19 may 1998-ci il tarixli rəyi, b. 71-81, dərc olunmayıb).

76. Əgər Konvensiyanın 57-ci maddəsi əsasında edilmiş qeyd-şərtin müddəti bitdikdən sonra dövlətdən tələb olunsaydı ki, müvafiq hüququn qüvvəsini geriyə, yəni qeyd-şərtin təsir dairəsinə düşən müddətə şamil etsin, o halda qeyd-şərt öz mənasını itirmiş olardı.

77. Bu işin faktlarına gəldikdə, 5-ci maddənin 3-cü bəndi bəndindəki qeyd-şərt 21 iyun 1996-cı ildə başa çatmışdı. Həmin anda ərizəçi martın 14-dən başlayaraq, yəni üç aydan artıq müddətdə həbsdə saxlanılırdı. Müvafiq surətdə, 21 iyun 1996-cı ilədək xeyli vaxt keçmişdi və “dərhal” anlayışı öz əhəmiyyətini itirmişdi (zəruri dəyişikliklərlə bax: Assenov və başqaları Bolqarıstana qarşı, 28 oktyabr 1998-ci il tarixli qərar, Reports 1998-VIII, p. 3299, § 147). Buradan belə nəticə çıxır ki, qeyd-şərtin müddəti bitdikdən sonra Litva daha ərizəçini dərhal müvafiq vəzifəli şəxsin yanına gətirmək öhdəliyini daşımırdı. Müvafiq surətdə, qeyd-şərtin başa çatmasından sonra 5-ci maddənin 3-cü bəndinin təsir dairəsinə düşən yeni öhdəlik mövcud deyildi.

78. Beləliklə, bu məsələdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin heç bir pozuntusu baş verməmişdi.

2. Həbs müddəti

79. Ərizəçi həmçinin iddia etdi ki, onun həbsinin ümumi müddəti (altı ay bir gün) həddən artıq çox idi və bu baxımdan Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi pozulmuşdu. Məsələn, o, iddia etdi ki, preventiv həbsdə olduğu müddətdə dövlət orqanları tərəfindən heç bir müvafiq prosessual tədbirlər görülməyib. Bundan başqa, o, iddia etdi ki, dövlət orqanları ibtidai istintaq və məhkəmə araşdırması mərhələlərində həddən artıq ləng hərəkət ediblər, bu isə gərəksiz prosessual müzakirələrə və işin əlavə istintaq üçün təxirə salınması hallarına səbəb olub. Ərizəçi yekun olaraq bildirdi ki, onun həbsdə qalma müddətinə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə haqq qazandırmaq olmaz.

80. Hökumət iddia etdi ki, nəzərə alınmalı olan müddət 14 mart 1996-cı ildən başlayıb və 9 iyun 1997-ci ildə başa çatıb. Beləliklə, o, qeyd etdi ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin mənası baxımından ərizəçinin həbsdə qalma müddəti on dörd ay iyirmi altı gün davam edib. Hökumət vurğuladı ki, sözü-gedən icraat ağırlaşdırıcı hallarla adam öldürmə işinə aid idi və bu işdə ərizəçi ilə birlikdə üç polis əməkdaşı da təqsirləndirilirdi. İşin faktiki və hüquqi tərəflərinin mürəkkəb olduğunu belə bir fakt təsdiq edirdi ki, əlavə sübutların toplanması üçün məhkəmə araşdırmasını iki dəfə təxirə salmaq lazım gəlmişdi. Hökumətin fikrincə, ərizəçinin həbsi yalnız iş üzrə materiallarda ona qarşı ciddi sübutların olduğuna əsaslanmamışdı, həbsin səbəb həm də bu idi, ərizəçinin “həqiqətin üzə çıxmasına maneə yaradacağı” təhlükəsi vardı. Hökumət hesab etdi ki, ərizəçi bəndindəki həbs qətimkan tədbirinin ümumi müddəti Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndində qeyd olunan “ağlabatan müddət” həddini keçməmişdi.

81. Komissiya bu fikirdədir ki, yuxarıda qeyd olunan şikayətlə bağlı 5-ci maddənin 3-cü bəndi pozulub; belə ki, səlahiyyətli orqanlar tərəfindən ərizəçinin həbsdə saxlanması üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olmayıb.

82. Məhkəmə hər şeydən əvvəl nəzərə alınmalı olan müddəti müəyyən etməlidir. O, yuxarıda bu nəticəyə gəldi ki, 1996-cı il fevralın 8-dən martın 14-dək ərizəçinin preventiv həbsi 5-ci maddənin 1(c) bəndinin təsir dairəsinə düşmür və 5-ci maddənin 3-cü bəndi həmin müddətə tətbiq edilə bilməz (bax: yuxarıda 51, 52 və 75-ci bəndlərə). Bununla belə, Məhkəmə həbs müddətinin ağlabatan olub-olmadığını qiymətləndirmək üçün həmin müddətin onun (Məhkəmənin) səlahiyyət dairəsindən kənar qalan hissəsini nəzərdən keçirə bilər (bax: Mitap və Müftüoğlu Türkiyəyə qarşı, ərizələr №15530/89 və 15531/89, Komissiyaın 10 oktyabr 1991-ci il tarixli rəyi, Decisions and Reports 72, p. 169).

83. Ərizəçinin bəndindəki həbs qətimkan tədbiri 14 mart 1996-cı ildən 9 iyun 1997-ci ilədək, yəni on dörd ay iyirmi altı gün davam etmişdi. Buna görə də, Məhkəmə ərizəçinin həbs

müddətinin ağlabatan olub-olmadığını həmin müddət əsasında müəyyən edəcəkdir. O, həmçinin nəzərə alacaqdır ki, ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirinə icazə verilmədən o, 1996-cı il fevralın 8-dən, yəni artıq bir aydan çox idi ki, həbsdə idi.

84. Məhkəmə xatırladır ki, həbs müddətinin ağlabatan olub-olmaması hər bir halda işin konkret xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməlidir. Konkret işdə şəxsin həbs müddətinin davam etməsinə yalnız o halda haqq qazandırmaq olar ki, təqsirsizlik prezumpsiyasına baxmayaraq məhbusun azadlıq hüququnu üstələyən bilən həqiqi və aydın ictimai maraqlar mövcud olsun. Mühüm ictimai maraqların lehinə və ya əleyhinə dəlalət edən halları araşdırmaq və azadlığa buraxılma haqqında ərizələrə dair qərarlarımda həmin halları əks etdirmək vəzifəsi ilk növbədə milli məhkəmə orqanlarının üzərinə düşür. Bu qərarlarda gətirilən əsaslar və ərizəçinin öz şikayətlərində müəyyən etdiyi faktlar olduqca önəmlidir, belə ki, onların əsasında Məhkəmə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin pozulub-pozulmadığına dair qərar verməlidir. Həbs edilmiş şəxsin cinayət törətməsinə dair əsaslı şübhənin olması həbs müddətinin davam etməsinin qanuniliyi üçün zəruri şərtidir, lakin müəyyən müddət keçdikdən sonra şəxsin həbsdə saxlanması üçün sözügedən əsaslı şübhə daha kifayət etmir. Belə olan təqdirdə Məhkəmə müəyyən etməlidir ki, şəxsin həbsdə saxlanma müddətinin davam etməsinə haqq qazandırmaq üçün məhkəmə orqanlarının gətirdiyi digər əsaslar “kifayət qədər zəruri” əsaslardımı (digər qərarlarla yanaşı bax: Punzelt Çex Respublikasına qarşı, ərizə №31315/96, b. 73, 25 aprel 2000-ci il, dərc olunmayıb).

85. Cari işdə ərizəçinin həbs qətimkan tədbirinə haqq qazandırmaq üçün ittiham orqanlarının gətirdiyi yeganə əsaslar cinayətin ağırlığından və iş üzrə materiallarda ona qarşı ciddi sübutların olmasından ibarət idi. Vilayət məhkəməsi ərizəçinin həbsdə qalmasına haqq qazandıran heç bir əsas gətirməmişdi. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin adam öldürməkdə şübhəli bilinməsi öncə onun həbsinə haqq qazandırır, lakin bu, onun on beş aya yaxın həbsdə saxlanması üçün “kifayət qədər zəruri” əsas deyil, xüsusən nəzərə alsaq ki, sözügedən şübhənin əsaslı olması birinci instansiya məhkəməsində sübuta yetirilməmişdi və həmin məhkəmə ərizəçiyə bəraət vermişdi. Buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçinin həbs müddəti həddən artıq uzun çəkib.

86. Buna görə də, bu məsələdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi pozulub.

V. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinin iddia edilən pozuntusu

87. Ərizəçi iddia etdi ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi pozulub; həmin bənddə deyilir:

“Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmaq hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.”.

88. Ərizəçi şikayət etdi ki, qanunvericilik həbs qətimkan tədbiri müəyyən edən məhkəmə qərarlarından şikayət etməyə yol vermədiyinə görə o, həbsinin qanunsuzluğuna etiraz etmək imkanına malik olmayıb.

89. Hökumət iddia etdi ki, sözügedən dövlətdaxili qanunvericilik ərizəçiyə həbsinin qanuniliyi məsələsindən şikayət etmək üçün kifayət qədər imkan verirdi və həmin məsələ vilayət məhkəməsi tərəfindən 31 iyul, 14 və 16 oktyabr 1996-cı il tarixli dinləmələrdə araşdırılmışdı.

90. Komissiya bu fikirdədir ki, ərizəçi həbs qətimkan tədbirinin dövlətdaxili maddi və prosessual hüquq normalarına uyğunluğu məsələsindən şikayət etmək üçün kifayət qədər imkana malik olmayıb, bu isə 5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozuntusudur.

91. Məhkəmə xatırladır ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi tutulan və ya həbsə alınan şəxsə, Konvensiyanın terminləri ilə desək, azadlıqdan məhrum edilməsinin «qanuniliyi» məsələsi üçün mühüm olan prosessual və maddi hüquqi şərtlərin araşdırılması hüququnu verir. Bu, o deməkdir ki, səlahiyyətli məhkəmə təkcə dövlətdaxili hüquqdakı prosessual normaların tələblərini deyil, həm də şəxsin tutulmasına səbəb olmuş şübhənin əsaslı olub-olmadığını, habelə tutulmanın və həbsin məqsədinin qanuni olub-olmadığını araşdırmalıdır (bax: Broqan və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə iş üzrə 29 noyabr 1988-ci il tarixli qərara, A seriyası, c. 145-B, s. 34-35, b. 65).

92. 5-ci maddənin 4-cü bəndi həbs qərarlarına və ya həbs müddətinin uzadılmasına qarşı apellyasiya şikayət vermək hüququnu nəzərdə tutmur, çünki bu bənddə söhbət həbsin qanuniliyinə apellyasiya instansiyasında deyil, birinci instansiya məhkəməsində baxılması hüququndan gedir. Prinsipcə həbsin qanuniliyinə hər hansı başqa orqan tərəfindən baxılması da 5-ci maddənin 4-cü bəndinin tələblərinə uyğun ola bilər, bu şərtlə ki, müvafiq prosedur məhkəmə xarakterli olsun və müvafiq şəxsə sözügedən azadlıqdan məhrum etmə növünə uyğun olan təminatlar versin (zəruri dəyişikliklərlə bax: De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı məhkəmə iş üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli qərara, A seriyası, c. 12, s. 40-41, b. 76).

93. Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, vilayət məhkəməsi ərizəçinin həbs qətimkan tədbiri barəsində qərar qəbul edərkən həbsin qanuniliyi məsələsinə dair ərizəçinin şikayətlərindən heç nə deməyib. Bundan başqa, Apellyasiya Məhkəməsi və Ali Məhkəmənin Cinayət Şöbəsinin sədri ərizəçinin həbsinə qarşı şikayət etmək imkanına malik olduğunu təsdiq etsələr də, həmin vaxt qüvvədə olan qanunvericiliyin yaratdığı maneəyə dair ərizəçinin şikayətlərini araşdırmamışdılar. Həbsxana müdiriyyətinə qarşı ərizəçinin qaldırdığı mülki iddia 5-ci maddənin 4-cü bəndinə aid deyildi, çünki mülki məhkəmələr ərizəçinin azadlığa buraxılması haqqında qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik deyildilər, halbuki bu, sözügedən bəndin tələbi idi. İstənilən halda, ərizəçinin mülki iddiasını araşdıran məhkəmələrin səlahiyyəti onun həbsinə əsas verən hər hansı formal qərarın olub-olmadığı məsələsini araşdırmaqla məhdudlaşdırdı, lakin ərizəçinin həmin qərarlara əsaslanan həbsinin qanuniliyi barədə qərar qəbul etmək səlahiyyətinə sözügedən məhkəmələr malik deyildilər. Buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçi həbsinin “qanuniliyi” məsələsi üçün mühüm olan prosessual və maddi hüquqi şərtlərin araşdırılmasını tələb etmək hüququndan məhrum edilib.

94. Buna görə də, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi pozulub.

VI. Konvensiyanın 41 -ci maddəsinin tətbiqi

95. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin əda-lətli ödənilməsini təyin edir.”.

A. Maddi ziyan

96. Ərizəçi həbs edilməsi ucbatından əmək haqqını və iş imkanlarını itirdiyinə görə kompensasiya qismində 256.878 lit (Litvanın pul vahidi – tərç.) tələb etdi. Eləcə də o, həbsdə olduğu müddətdə əlavə ərzaqlara çəkdiyi məsrəflərə görə 8.600 lit, əlavə dərmanlara və vitaminlərə çəkdiyi məsrəflərə görə 1.500 lit tələb etdi.

97. Hökumət hesab etdi ki, bu tələblər əsassızdır.

98. Məhkəmə bu fikirdədir ki, müəyyən edilmiş pozuntularla iddia edilən maddi ziyan arasında səbəbli əlaqə yoxdur (zəruri dəyişikliklərlə bax: Baranovskinin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, b. 81; və Punzeltin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərara, b. 103). Müvafiq surətdə, o, bu bənd üzrə ərizəçiyə hər hansı məbləğ təyin edilməsi üçün əsas görmür.

B. Mənəvi ziyan

99. Bundan başqa, ərizəçi həbsdə olduğu müddətdə mənəvi və fiziki iztirablara məruz qaldığına görə 191.600 lit tələb etdi.

100. Hökumət hesab etdi ki, sözügedən məbləğ həddən artıq şişirdilib.

101. Məhkəmə bu fikirdədir ki, ərizəçi, şübhəsiz ki, mənəvi ziyana məruz qalıb və sadəcə pozuntu faktının təsdiq edilməsi həmin ziyanı kompensasiya edə bilməz. Məhkəmə qiymətləndirməni ədalət prinsip əsasında həyata keçirərək bu bənd üzrə ərizəçiyə 60.000 lit təyin etdi.

C. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

102. Bundan başqa, ərizəçi dövlətdaxili icraatda və Konvensiya orqanlarındakı icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə görə 85.800 lit, habelə dövlətdaxili icraat zamanı çəkdiyi nəqliyyat xərclərinə görə 9.052 lit tələb etdi.

103. Hökumət hesab etdi ki, sözügedən tələblər həddən artıq şişirdilib.

104. Məhkəmə xatırladır ki, məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin Konvensiyanın 41-ci maddəsi üzrə təyin edilən kompensasiyaya daxil edilməsi üçün sübut edilməlidir ki, həmin xərclər həqiqətən çəkilib, bu xərclərin çəkilməsi zəruri olub və onların miqdarı ağılabatandır (digər qərarlarla yanaşı bax: Nikolova Bolqarıstana qarşı, ərizə Ns31195/96, b. 79, AİHM 1999-11).

105. Məhkəmə hesab edir ki, dövlətdaxili proseslərdə ərizəçinin çəkdiyi nəqliyyat xərclərinin Konvensiya üzrə tələblərə aidiyyəti yoxdur. Buna görə də, o, həmin xərclərə görə hər hansı məbləğin təyin edilməsini rədd etdi.

106. Vəkillərin qonorarlarının ödənilməsinə dair tələblərə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, həmin qonorarların böyük bir hissəsi ərizəçinin ona qarşı irəli sürülən ittihamlardan müdafiə olunmasına aid idi, habelə həmin ittihamların haqsız olduğu barədə ərizəçinin şikayətlərinə idi, sonuncu şikayətlər isə Məhkəmə tərəfindən qəbul olunmayan elan edilib. Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş pozuntulara qarşı, yəni Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1, 3 və 4-cü bəndlərinin pozuntularına qarşı müdafiə vasitəsi əldə etmək üçün sözügedən qonorarların ödənilməsinə ehtiyac yox idi. Məhkəmə qiymətləndirməni ədalət prinsip əsasında həyata keçirərək məhkəmə xərclərinə görə ərizəçiyə 40.000 lit (üstəgəl əlavə dəyər vergisinin məbləği) təyin etdi.

D. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

107. Məhkəmədə olan məlumata görə, bu qərar qəbul edilən gün üçün Litvada tətbiq edilən, qanunla müəyyən edilmiş faiz dərəcəsi illik 9,5% təşkil edir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Qərara aldı ki, ərizəçinin arvadı onun adından prosesdə iştirak etmək hüququna malikdir;
2. Hökumətin ilkin etirazını rədd etdi;
3. Qərara aldı ki, ərizəçinin preventiv həbsində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
4. Qərara aldı ki, 1996-cı il iyunun 4-dən iyulun 31-dək ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
5. Qərara aldı ki, 1996-cı il iyulun 31-dən oktyabrın 16-dək ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulmayıb;
6. Qərara aldı ki, ərizəçinin dərhal hakimin və ya digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilməməsi məsələsində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi pozulmayıb;
7. Qərara aldı ki, ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirinin müddəti məsələsində Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi pozulub;
8. Qərara aldı ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi pozulub;
9. Qərara aldı ki:
  - a) Cavabdeh dövlət üç ay ərzində ərizəçiyə aşağıdakı məbləğləri ödəməlidir:
    - i) mənəvi ziyana görə - 60.000 (altmış min) lit;
    - ii) məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə - 40.000 (qırx min) lit (üstəgəl əlavə dəyər vergisinin məbləği);
  - b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət keçdikdən sonra öhdəlik tam icra olunana qədər illik dərəcəsi 9,5% təşkil edən adi faizlər ödənilməlidir.
10. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında qalan tələbləri rədd etdi.

MELNİK (MELNIK) UKRAYNAYA QARŞI İŞ

(Ərizə № 72286/01)

QƏRAR

Strasburq
28 mart 2006-cı il

Melnik Ukraynaya qarşı məhkəmə işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (İkinci seksiya),

hakimlər:

cənab J.-P.Kosta (J.-P.Costa), Sədr,

cənab İ.Kabral Barreto (I.CABRAL BARRETO),

cənab V.Butkevitz (V.BUTKEVYCH),

xanım A.Mularoni (A.MULARONI),

xanım E.Fura-Sandström (E.FURA-SANDSTRÖM),

xanım D.Josyen (D.JOČIENĚ),

cənab D.Popoviz (D.POPOVIĆ) və Bolmə katibinin müavini Cənab S.Neysmitdən

(S.NAİSMİTH) ibarət tərkibdə Palatada iclas keçirərək, 7 mart 2006-cı ildə qapalı müşavirə keçirərək, həmin tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı qərarı elan edir

PROSEDUR

1. İş “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi Haqqında” Avropa Konvensiyasının (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən Ukrayna vətəndaşı cənab Aleksandr Vasilyeviz Melnik (“ərizəçi”) tərəfindən 14 noyabr 2000-ci ildə Məhkəməyə təqdim edilmiş Ukraynaya qarşı ərizə (№ 72286/01) əsasında başlanmışdır.

2. Hüquqi yardım almış ərizəçini Vinnitsada vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab Şulgin təmsil etmişdir (cənab V.M.Şulgin “Vinnitsa vilayətində insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Ümumukrayna Komitəsi” (bundan sonra “Komitə” adlandırılacaq) tərəfindən təyin edilmiş ictimai müdafiəçidir. Cənab Şulgin həmcinin Ukrayna Hüquqşünaslar İttifaqının (Spilka Oristiv Ukraïni) üzvüdür). Ukrayna Hökumətini (“Hökumət”) onun nümayəndəsi Xanım Zoryana Bortnovska təmsil etmiş, sonra onu Xanım Valeriya Lutkovska əvəz etmişdir.

3. 28 yanvar 2003-cü ildə Məhkəmə ərizə barədə Hökumətə məlumat verməyi qərara almışdır. 6 aprel 2004-cü ildə Məhkəmə Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə əlavə şikayətlər barədə Hökumətə məlumat vermişdir. O, həmcinin ərizəyə prioritet vermiş və Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 3-cü bəndinin müddəalarına əsasən, ərizənin mahiyyətinə onun qəbul edilənliyi məsələsi ilə birlikdə baxmağı qərara almışdır.

FAKTLAR

4. Ərizəçi, Cənab Aleksandr Vasilyevič Melnik Ukrayna vətəndaşıdır, 17 may 1961-ci ildə anadan olmuşdur. Hazırda azadlıqdan məhrum edilmə cəzasını çəkir.

I. İŞİN HALLARI

A. Ərizəçiyə qarşı cinayət icraatı

5. 5 dekabr 1999-cu ildə M.O.D. (fiziki şəxs) opium paketi tapdı. M.O.D. üçün bir qədər sonra ərizəçinin razılığı ilə paketi onun evində gizlətdi ki, sonradan satsın və spirtli içki alsın.

6. 28 fevral 2000-ci ildə Narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə Vinnitsa rayon şöbəsinin (NMQDM) kapitanı açıqlanmayan mənbələrdən əldə edilmiş məlumat əsasında opiumun ərizəçidən satın alınması barədə qərar çıxardı. Bu qərar Vinnitsa rayon prokuroru və Vinnitsa daxili işlər şöbəsi tərəfindən təsdiq edildi.

7. Eyni tarixdə C.İ.S. (ləqəb altında fəaliyyət göstərən gizli polis agenti) opium satın almaq üçün polis əməkdaşlarından (milis incilərindən) təlimatlar aldı. O, bu məqsəd üçün 12 qrivna (2,3 avro) pul da aldı.

8. Elə həmin gün ərizəçi və M.O.D. C.İ.S.-ə narkotik maddə satdıqlarına görə yaxalandılar. Cəkisi 190 qram olan opium ərizəçinin C.İ.S.-dən aldığı nişanlanmış pullarla birlikdə polis tərəfindən müsadirə edildi. Polis narkotik maddənin operativ alışı, tapılması, müsadirəsi, çəkisinin ölçülməsi və alıcının üzərində axtarış aparılması haqqında qərarlar hazırladı. Cinayət Prosesual Məcəlləsinin müvafiq müddələrinin tələb etdiyi kimi, iki şahidin iştirakı ilə ifadələr alındı. Ərizəçi və M.O.D. həbsxanaya salınmadılar, onlar qaçıb gizlənməməyi öhdələrinə götürərək azad edildilər.

9. 9 və 10 mart 2000-ci ildə Daxili İşlər Nazirliyinin Vinnitsa rayon idarəsinin istintaq şöbəsinin ("Şobə") müstəntiqi iki şahidi (V.V.M.-i və P.Yu.M.-i) dindirdi. Onlar narkotik maddənin alışı təşkil etmiş və sonradan ərizəçi ilə M.O.D.-ni həbs etmiş NMQDM-dən olan polis əməkdaşları idilər.

10. 24 mart 2000-ci ildə şöbənin müstəntiqi ərizəçiyə məlumat verdi ki, onun özünə vəkil tutmaq hüququ var. Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 21, 44 və 45-ci maddələrinə istinad etdi. Ərizəçi bildirdi ki, vəkil vasitəsilə təmsil olunmaqdan imtina edir və bu qərar onun maliyyə vəziyyəti ilə əlaqədar deyil.

11. Eyni tarixdə Şöbənin müstəntiqi ərizəçini bir qrup şəxslə əlbir olaraq satış məqsədi ilə narkotik maddələrin əldə edilməsində, satılmasında və saxlanmasında (Cinayət Məcəlləsinin 229-1-ci maddəsi) təqsirləndirən qərar çıxardı. Ərizəçi təqsirləndirilən şəxs qismində müstəntiq tərəfindən dindirildi.

12. Ərizəçi iddia edir ki, istintaqın gedişində o və qohumları onun vəkillə təmsil olunması üçün müraciət ediblər.

13. 25 aprel 2000-ci ildə Vinnitsa vilayətinin Vinnitsa rayon məhkəməsi hazırlıq iclası keçirdi. O, işin öz icraatına qəbul etdiyini bildirdi və ərizəçinin vəsatəti əsasında məhkəmə iclası 22 may 2000-ci ilədək təxirə saldı. Ərizəçi məhkəməyə məlumat verdi ki, vəkillə təmsil olunmaq istəməyib və məhkəmədə özü-özünü təmsil etmək istəyir. Məhkəmə iclası həmcinin M.O.D.-nin vəsatəti əsasında təxirə salındı.

14. 22 may 2000-ci ildə məhkəmə işə baxılmasını davam etdirdi. Məhkəmə iclasında prokuror, ərizəçi, M.O.D., NMQDM-dən olan şahid polis əməkdaşı (S.V.V.) və ərizəçinin polis əməkdaşları tərəfindən həbs edilməsinin və pulların ondan müsadirə edilməsinin şahidi olmuş ərizəçinin qonşusu G.A.İ. iştirak edirdilər.

15. İclas zamanı məhkəmə ərizəçinin vəkillə təmsil olunmamaq barədə qərarı ilə razılaşdı. O, həmcinin qərara aldı ki, işə ittiham tərəfinin bəzi şahidlərinin (P.Yu.M.-in və V.V.M.-in) iştirakı olmadan baxılsın, onlara iclasın vaxtı və yeri barədə lazımı qaydada məlumat verilsə də onlar məhkəməyə gəlməmişdilər. Hakim həmcinin ərizəçiyə və onunla birlikdə təqsirləndirilən digər şəxsə məlumat verdi ki, təqsirlərini boyunlarına almaları məhkəmə tərəfindən yüngülləşdirici hal kimi qəbul edilə bilər.

16. 23 may 2000-ci ildə məhkəmə iclasında ərizəçi ona qarşı irəli sürülmüş ittihamlarda qismən təqsirini boynuna aldı. O, konkret olaraq bildirdi ki, opiumu saxlamaqda özünü təqsirli bilir. Məhkəmə araşdırmasını gedişində ərizəçi yenə də vəkil yardımından imtina etdi və bildirdi ki, öz arqumentlərini özü təqdim etmək istəyir və bu, onun maliyyə vəziyyətinin çətinliyi ilə əlaqədar deyil.

17. Məhkəmə iclası zamanı ərizəçi və onunla birlikdə təqsirləndirilən digər şəxs hər hansı sübuta etiraz etməyə cəhd göstərmədilər və heç bir arqument irəli sürmədilər, yalnız öz təqsirlərini etiraf etdilər və cəzalarının yüngülləşdirilməsini xahiş etdilər. Eyni tarixdə Vinnitsa rayon məhkəməsi ərizəçini bir qrup şəxslə əlbir olaraq satış məqsədi ilə narkotik maddələrin qanunsuz alınması və saxlanması (keçmiş Cinayət Məcəlləsinin 229-1-ci maddəsi) ilə məşğul olmaqda təqsirli

hesab etdi. O, ərizəçini beş il azadlıqdan məhrum edilmə cəzasına məhkum etdi və şəxsi əmlakının müsadirə olunması barədə qərar çıxardı. Vinnitsa rayon məhkəməsi konkret olaraq müəyyən etdi ki:

“... məhkəmə iclasının gedişində (ərizəçi) təqsirini qismən boynuna aldı. ...

İbtidai istintaqın gedişində şahidlər [P.Yu.M.] və [V.V.M.] (polis əməkdaşları) izah etdilər ki, [C.İ.S.] Melnikin yaşadığı yerdə [opium] almalı idi. ... Müttəhimin təqsirini ... digər sübutlar, xüsusən də narkotik maddənin satın alınması, alıcının üzərində axtarış aparılması haqqında protokol, gizli agent tərəfindən narkotik maddənin alınması haqqında protokol, narkotik maddənin müsadirəsi haqqında protokol, narkotik maddənin çəkisinin ölçülməsi haqqında protokol [və quru xaş-xaşın miqdarı haqqında] məhkəmə ekspertinin rəyi də təsdiq edir. ...

... məhkəmə hesab edir ki, A.V.Melnikin hərəkətlərində Cinayət Məcəlləsinin 229-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş aşağıdakı cinayət tərkibini aşkar etmək olar: bir qrup şəxslə əlbir olmaqla satış məqsədi ilə narkotik maddələrin qanunsuz əldə edilməsi [və] saxlanması...”.

18. 29 may 2000-ci ildə ərizəçi məhkum edilməsinə qarşı Vinnitsa vilayət məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verdi. O, konkret olaraq bildirdi ki, opiumu yalnız saxlayıb və onun cəzası azadlıqdan məhrum edilmə deyil, daha yüngül cəza olmalıdır.

19. 12 iyul 2000-ci ildə Vinnitsa vilayət məhkəməsi ərizəçinin iştirakı olmadan, prokurorun iştirakı ilə ərizəçinin apellyasiya şikayətini rədd etdi və 23 may 2000-ci il tarixli hökmü qüvvədə saxladı. Hökm qanuni qüvvəyə mindi.

20. 24 oktyabr 2000-ci ildə Komitə ərizəçinin arvadının şikayətini nəzərdən keçirdi, şikayətdə xahiş edilirdi ki, ona hüquqi nümayəndə təyin edilsin. Eyni tarixdə Komitə cənab Şulginə ərizəçini təmsil edən ictimai müdafiəçi təyin etdi.

21. 30 oktyabr 2000-ci ildə cənab Şulgin Vinnitsa rayon məhkəməsinin sədrinə müraciət edərək hökmə qarşı şikayət hazırlamaq üçün işin materialları ilə tanış olmasına və ərizəçi ilə görüşməsinə icazə verilməsini xahiş etdi.

22. 2 noyabr 2000-ci ildə Vinnitsa rayon məhkəməsinin hakimi onun müraciətini belə bir əsasla görə rədd etdi ki, qanun ictimai müdafiəçisinin bu hərəkətləri etməsinə icazə vermir. Konkret olaraq, məhkəmə cənab Şulginə aşağıdakı məlumatları verdi:

“...Vinnitsa rayon məhkəməsi sizə məlumat verir ki, nəzarət qaydasında icraatda müttəhimi təmsil etməyiniz üçün cinayət işinin materiallarının sizə təqdim edilməsi barədə ... və müttəhimlə görüşməyinizə imkan yaradılması barədə 30 oktyabr 2000-ci il tarixli xahişinizə icazə verilə bilməz, çünki Ukrayna qanunvericiliyinə əsasən, ictimai müdafiəçi yalnız işə məhkəmə tərəfindən baxılmasında iştirak edə bilər və qanun ona məhkəmə hökmündən şikayət etmək hüququ verməyib. Bundan başqa, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 384-cü maddəsində ... qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmlərinə, verdiklərinə və ya qəraradlarına qarşı protest vermək hüququna malik olan şəxslərin tam siyahısı verilir, Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 31-ci maddəsində isə ... nəzarət qaydasında icraat prosedurunun əsasları nəzərdə tutulur...”.

B. Ərizəçinin həbsə alınması

23. 28 sentyabr 2000-ci ildə ərizəçi cəzasını çəkmək məqsədi ilə həbsə alındı və Vinnitsanın müvəqqəti həbsdə saxlanma mərkəzinə yerləşdirildi.

24. 29 sentyabr 2000-ci ildə ərizəçi Vinnitsanın 1 saylı həbsxanasına köçürüldü və 2000-ci il sentyabrın 29-dan oktyabrın 18-dək orada qaldı.

25. Vinnitsanın 1 saylı həbsxanasına gətirilən kimi ərizəçi həbsxananın tibb bölməsinin həkimləri tərəfindən müayinə olundu və ümumən sağlam hesab edildi.

26. 2 oktyabr 2000-ci ildə ərizəçinin döş qəfəsi rentgen müayinəsindən keçirildi. Bu müayinə heç bir xəstəlik əlamətini aşkar etmədi.

27. 2000-ci il sentyabrın 29-u ilə oktyabrın 18-i arasında ərizəçi həbsxana müdiriyyətinə üçüncü şəxslərlə yazışması ilə bağlı heç bir şikayət və ya vəsatət vermədi.

28. 2000-ci il oktyabrın 18-i ilə 31-i arasında ərizəçi Vinnitsanın 1 saylı həbsxanasından Mikolayev vilayətindəki 316/83 saylı Arbutinsk islah müəssisəsinə (“316/83 saylı islah müəssisəsi”) köçürüldü.

29. 31 oktyabr 2000-ci ildə ərizəçi 316/83 sayılı islah müəssisəsinə gətirildi. Lakin o, mümkün vərəm xəstəliyi ilə bağlı məcburi tibbi müayinədən keçirilmədi.

30. Ərizəçi 30 oktyabr 2000-ci ildən 23 aprel 2001-ci ilədək 316/83 sayılı islah müəssisəsində saxlanıldı. O, məhbuslar üçün 10 sayılı ümumi otaqda yerləşdirildi. Onun ayrıca çarpayısı və zəruri mebeli vardı, həmcinin geyimlə və yataq ləvazimatları ilə də təchiz edilmişdi. İslah evində ondan başqa 32 məhbus vardı, orada təbii ventilyasiya, geniş pəncərələr və elektrik enerjisi vardı.

31. Ərizəçi orada qaldığı müddətdə qohumları iki dəfə yanına gəlmişdilər: bir dəfə 7 dekabr 2000-ci ildə qardaşı və bir dəfə də 8 dekabr 2000-ci ildə arvadı ona baş çəkmişdi.

32. 2000-ci ilin oktyabrından 2001-ci ilin aprelinədək islah müəssisəsinin idarəçiliyi ərizəçinin kiməsə məktub göndərdiyini qeydə almadı. Bundan başqa, 2000-2001-ci illər üçün islah müəssisəsində vətəndaşların şikayətlərinin qeydə alındığı jurnaldakı qeydlərin arasında ərizəçinin nümayəndəsinin ərizəçi ilə görüşmək barədə hər hansı müraciəti də yox idi.

33. 13 aprel 2001-ci ildə ərizəçi ilk dəfə 316/83 sayılı islah müəssisəsinin həkiminə müraciət edərək onda nəfəs çatışmazlığının və bəlgəmli öskürəyin olmasından şikayət etdi. Eyni tarixdə o, müayinə olundu və rentgen yoxlamasından keçdi. Müayinədən sonra Arbusinsk mərkəzi rayon xəstəxanasının həkiminin diaqnozu belə oldu ki, ərizəçi pnevmoniyadan əziyyət çəkir və onda ağciyər xərçənginin olmasına dair şübhə var. Yekun diaqnozunun müəyyən edilməsi üçün daha bir rentgen müayinəsi haqqında qərar çıxarıldı.

34. 14 aprel 2001-ci ildə daha bir rentgen müayinəsi keçirildi. Arbusinsk mərkəzi rayon xəstəxanasının rentgenoloqu bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçi ağciyər xərçəngindən əziyyət çəkir.

35. 19 aprel 2001-ci ildə ərizəçi sonrakı tibbi müayinə və müalicə üçün 10 sayılı Daryivska islah müəssisəsinin xəstəxanasına köçürüldü. 2001-ci il aprelin 19-dan iyunun 22-dək ərizəçi müalicə aldı və əlavə klinik müayinələr həyata keçirildi. Yekun diaqnozu belə oldu: “vərəmin ilkin mərhələləri”.

36. 23 aprel 2001-ci ildə ərizəçi Mikolayev vilayətindəki 5 sayılı Sniquirivska islah müəssisəsinə (“5 sayılı islah müəssisəsi” – məhkumlar üçün vilayətlərarası vərəm xəstəxanası) köçürüldü, orada vərəm diaqnozu təsdiq edildi.

37. 26 iyun 2001-ci ildə ərizəçi 5 sayılı islah müəssisəsində sanitar müalicə aldı. Hökumət iddia etdi ki, o, İctimai Səhiyyə Nazirliyinin tövsiyələrində göstərilən bütün tibbi müalicələri alıb.

38. 4 iyun 2002-ci ildə sağlamlıq durumunun yaxşılaşması ilə əlaqədar olaraq ərizəçi ambulator müalicə rejiminə keçirildi.

11 avqust 2003-cü ildən başlayaraq ərizəçi xəstəliyin təkrarlanmaması üçün mütəmadi ambulator müalicə aldı. Lakin vərəmə qarşı uzunmüddətli müalicə zərərli effektlər verdi, məsələn, ərizəçinin görmə qabiliyyəti zəiflədi və onda başgicəllənməsi əmələ gəldi.

39. 12 mart 2004-cü ildən ərizəçi vərəmə qarşı klinik müalicə diaqnozu ilə 5 sayılı islah müəssisəsində həbsdə saxlanıldı.

40. 5 sayılı islah müəssisəsində yazışmaların qeydiyyatının aparıldığı jurnala əsasən, ərizəçi 12 noyabr 2002-ci ildə arvadına məktub göndərmişdi. O, başqa heç kimə məktub göndərməmişdi.

41. 20 dekabr 2001-ci ildə ərizəçiyə qardaşı ilə 24 saatlıq görüş üçün icazə verildi.

42. Hökumət iddia etdi ki, cəzasını çəkdiyi müddətdə ərizəçinin yanına nə vəkillər, nə də ictimai müdafiəçilər gəlib və onun özü də belə görüşlər üçün müraciət etməyib.

1. Ukrayna Nazirlər Kabinetinin qərarı

45. Nazirlər Kabinetinin “Vərəmdən əziyyət çəkən və vərəm mikrobakteriyasına yoluxmuş şəxslərin qida rasionu haqqında” 27 dekabr 2001-ci il tarixli 1752 sayılı qərarında nəzərdə tutulur ki, vərəmdən əziyyət çəkən yetkinlik yaşına çatmış hər bir məhkum hər gün qida rasionunda 3.198 kilokalori qida qəbul etməlidir.

46. Nazirlər Kabinetinin “məhkumların və məhkəməyə qədər həbsdə saxlanma yerlərində [istintaq təcridxanalarında], ayıltma məntəqələrində və polis kameralarında saxlanılan şəxslərin gündəlik qida rasionu normalarının təsdiqi haqqında” 16 iyun 1992-ci il tarixli 336 sayılı qərarında və ona 1 sayılı Əlavədə (“İslah müəssisələrində saxlanılan məhkumların qida ilə təmin edilməsi

haqqında” 1 sayılı norma) nəzərdə tutulur ki, hər bir məhkum 3.026 kilokalori (ümumi norma) və 3.059,4 kilokalori (xüsusi pəhriz norması) qida qəbul etməlidir.

2. İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Komitə (İQAK)

47. 1 yanvar -31 dekabr 1991-ci il dövrünü əhatə edən İQAK-ın fəaliyyətlərinə dair 2-ci Ümumi Məruzənin (CPT/Inf (92) 3, 13 aprel 1992) müvafiq hissələrində deyilir:

“43. “Polis kamerasının (yaxud həbsə alınanların və məhbusların saxlandığı hər hansı digər növ yerin) ağlabatan ölçüsü nə qədər olmalıdır” sualı çətin sualdır. Belə qiymətləndirmə aparılarkən bir çox amillər nəzərə alınmalıdır. Bununla belə, İQAK-ın nümayəndə heyətləri bu sahədə təxmini prinsiplərə ehtiyac olduğunu düşünürlər. Hazırda bir adamın bir necə saatdan artıq saxlanması üçün nəzərdə tutulan polis kameralarının ölçüsünün qiymətləndirilməsində aşağıdakı meyardan istifadə edilir (bu, minimum standartdan daha çox, arzu olunan səviyyə hesab edilir): sahə – 7 kvadrat metr, divarlar arasında məsafə – 2 metr və ya daha artıq, döşəmə ilə tavan arasında məsafə – 2,5 metr”.

48. İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Komitənin “həbsxana kamerasında həddən artıq adamın saxlanması” ilə və “həbsxanalarda ümumi istifadə olunan yerlərlə” bağlı 7-ci Ümumi Məruzəsinin (CPT/Inf (97) 10) müvafiq hissələrində deyilir:

“28. Həbsxana kamerasında həddən artıq adamın saxlanması halı bütün Avropa boyunca penitensiar sistemlərə ziyan yetirməkdə davam edir və həbsdə saxlanma şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönələn səylərə ciddi şəkildə xələl gətirir. Həbsxana kamerasında həddən artıq adamın saxlanmasının mənfi nəticələri əvvəlki ümumi məruzələrdə artıq işıqlandırılmışdır. İQAK-ın fəaliyyət dairəsi bütün Avropa qitəsini əhatə etdiyinə görə Komitə çox böyük miqdarda həbsə alınma halları ilə üzləşmişdir ki, bunun nəticəsində həbsxana kameralarında adamların sayı həddən artıq çoxalmışdır.

29. İQAK-ın səfər etdiyi bir sıra ölkələrdə, xüsusən Mərkəzi və Şərqi Avropada çox vaxt həbsxanalarda məhbusların gündəlik istifadə etdikləri yerlərin hamısı və ya çoxu ümumi olur (məsələn, ümumi yataq və yaşayış yerləri və ayaqyolu yerləri). İQAK qapalı həbsxanalarda həbsdə saxlanma yerlərinin bu cür təşkil olunması prinsipinə etirazlarını bildirib və ümumi istifadə olunan həmin yerlərdə məhbusların çox zaman son dərəcə sıxıntılı vəziyyətdə və qeyri-sağlam mühitdə olduğu müəyyən edildikdən sonra həmin etirazlar daha da güclənir. Şübhəsiz ki, müxtəlif amillər (o cümlədən milli-mədəni amillər) ucbatından müəyyən ölkələrdə məhbuslar üçün kameralardansa çoxlu adamın məskunlaşdığı yerlərə üstünlük verilə bilər. Lakin onlarla məhbusun eyni məkanda yaşadığı və yatdığı belə yerlərin lehinə çox az şey söyləmək olar (amma əleyhinə çox şey demək olar). Həbsxanalarda ümumi istifadə olunan yerlər labüd surətdə onu bildirir ki, məhbusların gündəlik həyatında onların şəxsi həyat sirləri qorunmur. Üstəlik təhdid və zorakılıq riski böyükdür. Belə yerlər cinayətkarlıq ənənələrinin inkişafına şərait yaratmağa və cinayətkar təşkilatların əlaqələrinin qorunub saxlanmasını asanlaşdırmağa meyillidir. Onlar həmçinin həbsxana personalının nəzarətini də son dərəcə çətinləşdirir (bəlkə də qeyri-mümkün edir); daha konkret desək, həbsxanada iğtişaşlar olduqda, əhəmiyyətli güc tətbiqindən istifadə edilməklə kənardan müdaxilələr olduqda onların qarşısını almaq çətin olur. Belə yerlərdə risklərin və tələbatların qiymətləndirilməsi əsasında ayrı-ayrı məhbusların müvafiq qaydada yerləşdirilməsi də, demək olar ki, qeyri-mümkün olur. Həbsdə saxlanılanların sayı ağlabatan həddi keçdikdə bütün bu problemlər şiddətlənir; bundan başqa, belə vəziyyətdə communal vasitələrin, məsələn, əlüzyuyanların və ya tualetlərin həddən artıq yüklənməsi və bu qədər insan üçün kifayət qədər ventilyasiyanın olmaması çox vaxt acınacaqlı nəticələrə gətirib çıxarır. Bununla belə, İQAK qeyd etməlidir ki, həbsxanalarda ümumi istifadə olunan yerlərdən yaşamaq üçün nəzərdə tutulan kiçik kameralara keçilməsi elə tədbirlərlə müşayiət olunmalıdır ki, həmin tədbirlər məhbusların günün ağlabatan hissəsini yaşadıkları kameralardan kənarda müxtəlif xarakterli məqsədyönlü fəaliyyətlərə sərf etmələrini təmin etsin”.

49. 1 yanvar -31 dekabr 1996-cı il dövrünü əhatə edən İQAKın fəaliyyətlərinə dair 7-ci Ümumi Məruzənin (CPT/Inf (97), 22 avqust 1997-ci ildə dərc olunmuşdur, bu məruzədə 1 yanvar-31 dekabr 1991-ci il dövrünü əhatə edən İQAK-ın fəaliyyətlərinə dair 2-ci Ümumi Məruzənin [CPT/Inf (92) 3] 46-cı bəndinə istinad edilmişdir) müvafiq hissələrində deyilir: “Həbsxanada

həddən artıq adamın olması onların sıxıntılı və anti-gigiyenik mühitdə məskunlaşmasına; şəxsi həyat sirlərinin qorunmamağına (hətta təbii ehtiyacların ödənilməsi üçün sanitariya qovşağından istifadə edildikdə də); həbsxana personalının və müvafiq yerlərin çatışmaması ucbatından kameradankənar fəaliyyətlərin azaldılmasına; tibbi yardım xidmətlərinin həddən artıq yüklənməsinə; məhbuslar arasında, habelə məhbuslarla həbsxana personalı arasında gərginliyin artmasına və müvafiq surətdə, daha çox zorakılığın olmasına gətirib çıxarır. Bu sadalananlar heç də tam siyahı deyil. İQAK dəfələrlə bu qənaətə gəlib ki, həbsxanada həddən artıq adamın olmasının doğurduğu mənfi nəticələr həbsxanada qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan şəraitin olmasına gətirib çıxarır”.

3. İQAK-ın Ukraynaya səfərinə dair 2002-ci il tarixli məruzəsi

50. İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Komitənin Ukraynaya səfərinə dair 2002-ci il tarixli məruzəsinin (CPT/Inf (2002)23) vərəmə aid hissəsində deyilir:

“... Əvvəlki iki məruzəsində İQAK Ukraynanın penitensiar sisteminə təsir göstərən bu əsas problemə ətraflı toxunub. 2000-ci ildə baş çəkilən yerlərdə vəziyyət vərəmlə mübarizənin və bu xəstəlikdən əziyyət çəkən məhbuslara qulluğun tələb olunduğu keçmiş dövrdəki kimi dəhşətli idi. İQAK Ukraynanın hakimiyyət orqanlarını, onun verdiyi tövsiyələrə uyğun olaraq, penitensiar sistemin həbsxanada vərəmə qarşı səmərəli yoxlama və tədbirlər strategiyasını həyata keçirmək iqtidarında olan hala gətirilməsini təmin etməyə çağırır (1998-ci il tarixli səfərə dair məruzənin 153-cü və 154-cü bəndləri ilə və 1999-cu il tarixli səfərə dair məruzənin 51-ci bəndi ilə, habelə 104-cü bəndlə müqayisə et).

... Müşahidə edilmiş şərait xəstəliklərin yayılması üçün əlverişli zəmin yaradırdı və bu mənada pasiyentlərin sağlamlığına qarşı açıq-aydın təhlükə təşkil edirdi: konkret olaraq, təbii işıq və ya təmiz hava yox idi, gigiyena şəraiti lazımı səviyyədə deyildi. ... Bundan başqa, nümayəndə heyətinin çıxardığı digər nəticələrin işığında Komitə tövsiyə edir ki, bütün vərəmli pasiyentlər gündə ən azı bir saat açıq havada keçirsinlər.

... Tövsiyələr (tibbi yardım xidmətləri ilə bağlı):

- penitensiar müəssisələrin zəruri tibbi ləvazimatlarla yetərincə təchiz olunmasını təmin etmək üçün zəruri tədbirlər görülməli, xüsusən vərəmli xəstələrin müalicəsi üçün dərman təchizatına yüksək prioritet verilməlidir (104, 106 və 111-ci bəndlər);

- bütün penitensiar müəssisələrdə hər yeni gələn məhbusun gəlişindən sonra mümkün qədər tez bir zamanda həkim tərəfindən lazımınca dindirilməsi və fiziki müayinədən keçirilməsi təmin edilməlidir, müstəsna hallarda, xüsusən söhbət ibtidai həbs yerlərindən getdikdə, dindirilmə və fiziki müayinə şəxsin penitensiar müəssisəyə daxil olduğu gün keçirilməlidir (108-ci bənd);

- Ukraynanın hakimiyyət orqanları, Komitə tərəfindən verilmiş tövsiyələrə uyğun olaraq, penitensiar sistemin həbsxanada vərəmə qarşı səmərəli yoxlama və tədbirlər strategiyasını həyata keçirmək iqtidarında olan hala gətirilməsini təmin etməlidirlər

(111-ci bənd);

- bütün vərəmli pasiyentlərə gündə ən azı bir saat açıq havada keçirmələri təklif edilməlidir (112-ci bənd)”.

4. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının 2004-cü il tarixli məruzəsi

51. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Ukraynaya dair 2004-cü il tarixli məruzəsinin müvafiq hissələrində deyilir:

“... Vərəm Ukraynanın üzləşdiyi digər mühüm problemdir. 1993-cü ildən 1990-cı illərin sonlarına qədər vərəmə qarşı peyvəndin təxminən 97%-ə qədər artmasına baxmayaraq, qeydə alınmış xəstələrin sayının nisbəti müstəqillikdən bəri iki dəfədən çox artmış (1991-ci ildə hər 100.000 nəfərə 32,2 xəstədən 2000-ci ildə hər 100.000 nəfərə 65,5 xəstəyədək), 2002-ci ildə isə xəstələrin sayının hesablanmış nisbəti hər 100.000 nəfərə 91,3 nəfər təşkil etmişdir. Həbsxanada olan insanların vəziyyəti xüsusilə ciddidir, onlar Ukraynada vərəm xəstəliyi olan pasiyentlərin təxminən 30% təşkil edirlər. Hesablanmışdır ki, hazırda sayı 200.000 nəfər olan həbsxana sakinlərinin təxminən 14.000 nəfəri aktiv vərəm daşıyıcısıdır, bu hər 100.000 nəfərə 7.000 nəfər deməkdir.

Üstəlik, verilən məlumatlara görə, həbsxanalarda ölüm hallarının 40% vərəmli xəstələrin payına düşür. Eyni zamanda, dərmanlara qarşı müqavimətli olan vərəm virusu sürətlə yayılmaqdadır, bu isə səhiyyə sisteminin üzərinə əlavə yük qoyur, çünki onu sağaltmaq son dərəcə çətin, müalicəsi isə çox bahadır. Çerniqovda aparılmış araşdırma göstərir ki, vərəmlə yeni xəstələnmiş pasiyentlərin təxminən 50%-ində vərəm xəstəliyinin virusu ən azı bir dərmana qarşı, yeni xəstələnlərin 10-15%-ində isə çoxlu dərmana qarşı müqavimətli olur...

Ukraynada vərəm epidemiyası ilə bağlı vəziyyətin vaxtı ilə qeyd edilmiş pisləşməsi bir sıra amillərlə izah edilib. Kifayət qədər vəsaitin olmaması vərəm müalicəxanalarının modernləşdirilməsinin və avadanlıqlarla təchiz olunmasının və ümumiyyətlə, ümumi müalicə xidmətlərinin qoruyub saxlanmasının baş tutmaması ilə nəticələnmişdir ki, bu da müalicə xidmətlərinə müraciətin azalmasına gətirib çıxarmışdır. Həmcinsin HIV epidemiyasının meydana çıxması da vərəmin səviyyəsinin davamlı olaraq artmasına şərait yaratmışdır, məlumatlara görə 1997-ci ildə QİÇS-dən ölmüş yetkin yaşlı şəxslərin 50%-ində vərəm olmuşdur. Hazırda HIV-ə yoluxmuş vərəmli xəstələrin sayı əhalinin hər 100.000 nəfərinə 54 nəfər təşkil edir. Çoxlu dərmanlara qarşı müqavimətli olan vərəm virusuna yoluxma hallarının artması xəstələrin lazımı səviyyədə müalicə almamağı və lazımı dərman təchizatının olmaması ilə nəticələnmişdir. Vərəm epidemiyasına qarşı cavab olaraq, Səhiyyə Nazirliyi “2002-2005-ci illərdə vərəmə qarşı mübarizə üzrə Milli Proqram” qəbul etmişdir. Dünya Bankı bu təşəbbüsə böyük dəstək verərək “Vərəmə və HIV/QİÇS-ə nəzarət layihəsi” üçün 60 milyon ABŞ dolları məbləğində borc ayırmışdır”.

5. Dünya Bankının Ukraynada vərəmlə bağlı məruzəsi

52. Dünya Bankının “Olkələrə sektorlar üzrə yardım strategiyası”nın (sənəd № 20723-UA, 16 avqust 2000-ci il) müvafiq hissələrində deyilir:

“... Ukraynada vərəmə və digər yoluxucu xəstəliklərə nəzarət edilməsinin uzun tarixi vardır. İxtisaslı həkimlərə və digər tibb işçilərinə yaxşı təlim keçilmişdir və vərəmə nəzarət sistemi uzunmüddətli və şərəfli tarixə malikdir. Lakin iqtisadi qeyrimüəyyənlik dövrlərində bu sistemi qoruyub saxlamaq maliyyə cəhətdən çətin olmuşdur. Bütün ölkə ərazisində vərəmlə xəstələnmiş hallarının tez və daha səmərəli aşkara çıxarılması üçün istər Səhiyyə Nazirliyində, istərsə də həbsxanalarda vərəm müalicəxanalarının, xüsusən laboratoriya xidmətlərinin modernləşdirilməsi tələb olunur. Müalicə rejimlərinin daha yaxşı monitorinq olunması və onlara daha yaxşı riayət edilməsi üçün ambulator xidmətlərin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Vərəm müalicəxanaları sektoruna aid məsələlərin əraflı təhlili “B” bölməsində verilir.

... Vərəmlə bağlı epidemioloji vəziyyət: vərəmə hərtərəfli və səmərəli nəzarət sisteminin nəticəsi olaraq, 1990-cı ildə Ukrayna müasir dövrdə onun tarixində ən az sayda vərəmlə xəstələnmiş hallarının (16.465 xəstə) qeydə alındığı barədə məlumat verdi: əhalinin hər 100.000 nəfərinə 32 nəfər. Müstəqilliyini yeni qazanmış dövlətlərin çoxunda olduğu kimi, ölkə Sovet İttifaqından müstəqil olduğdan sonra Ukraynada vərəm kəskin dərəcədə artdı. 1999-cu ilədək xəstələnmiş hallarının sayı 65,0 faizlik göstərici ilə 32.691-ə çatdı, bu, 1990-cı ildəki xəstələnmiş faizindən iki dəfə çox idi. İnzibati bölgələrdə xəstələnmiş faizi Kiyevdə 35,9 faizdən tutulmuş Zaporozhye vilayətində 72,9 faizədək müxtəlifdir. Vərəmli pasiyentlərin təxminən 30 faizi həbsxanalarda və məhkəməyə qədər həbsdə saxlanma yerlərində (istintaq təcridxanalarında) olanlardır. Kameralarda həddən artıq adamın olması, pis qidalanma, gec diaqnoz qoyulması və dərmanların çatışmaması problemləri xüsusən həbsxanalarda yaxşı məlumdur və vərəmlə bağlı situasiyanı daha da ağırlaşdırır. Ukraynada 200.000 məhbusdan 7.000 nəfəri aktiv vərəm daşıyıcısıdır (bu, hər 100.000 nəfərə 7.000 nəfər deməkdir ki, bu da astronomik göstəricidir). Həbsxanalarda ölüm hallarının qırx faizi vərəm ucbatından baş verir. Dərmanlara qarşı müqavimətli olan vərəm virusu da sürətlə yayılmaqdadır, onu sağaltmaq son dərəcə çətin, müalicəsi isə olduqca bahadır. İlkən nəticələr göstərir ki, bütün pasiyentlərin yarısında vərəm virusu ən azı bir dərmana qarşı müqavimətlidir, eyni zamanda, yeni xəstələnlərin 10-15%-ində vərəm virusu isoniazid və rifampisin kimi dərmanlara qarşı müqavimətlidir çoxlu dərmanlara qarşı müqavimətli vərəm virusları ilə bağlı 11-ci əlavəyə (“texniki terminlər”) bax).

... Ümumiyyətlə, vərəm hallarının 75-80 faizi 20-59 yaş qruplarında baş verir. Kişi və qadınlarda qeydə alınmış vərəm hallarının nisbəti 7-nin 1-ə nisbətində bərabərdir. 1990-cı illə 1998-il arasında xəstəlik şəhər əhalisi arasında 141 faiz artmış, kənd əhalisi arasında isə bu artım 67,2 faiz olmuşdur. Ukraynada vərəm hallarının diaqnozu adətən dünyanın digər yerlərinə nisbətən xeyli sonra, xəstəliyin xeyli inkişaf etmiş mərhələsində qoyulur. Epidemik vəziyyətin pisləşməsinə bir sıra amillərin kombinasiyası şərait yaradır. Epidemik vəziyyətin pisləşdiyi dövrdə davamlı müalicə xidmətləri göstərilməyib. Vilayət və rayon dispanserlərinin xidmətlərinin mərkəzsizləşdirilməsi ilə birlikdə tibbi yardıma müraciətlər də azalıb və müalicənin uğursuzluq dərəcəsi artıb, ... Vərəm və HIV epidemiyalarının ilkin mərhələdəcə birləşməsi halları müşahidə olunub. 1997-ci ildə QİÇS diaqnozu qoyulmuş yetkin yaşlı şəxslərin təxminən 30 faizində və QİÇS-dən vəfat etmiş yetkin yaşlı şəxslərin 50 faizində vərəm xəstəliyi olub. Çoxlu dərmanlara qarşı müqavimətli olan vərəm virusunun çoxalması qeyri-adekvat müalicə ilə və dərman təchizatında çatışmazlıqlarla nəticələnib.”...

II. ƏRİZƏNİN QƏBULEDİLİB-EDİLMƏMƏSİ

A. Konvensiyanın 3-cü maddəsi

64. Ərizəçi şikayət etdi ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulmaqla qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalıb. O, konkret olaraq iddia etdi ki, cəzasını çəkdiyi müddətdə vərəmlə bağlı zəruri tibbi müalicə və yardım almayıb. O, həmcinin şikayət etdi ki, müxtəlif islah müəssisələrində həbsdə saxlandığı şərait (onun saxlandığı kameranın ölçüsü, kamerada saxlanılan şəxslərin sayı, yataq və gigiyena şəraiti, sanitariya və ventilyasiya şəraiti, qidalanma, açıq havada gündəlik gəzintilər, gün işığı almaq imkanı və s.) qənaətbəxş olmayıb. O, daha sonra iddia etdi ki, ona yazılmış zəruri dərmanlarla və tibbi vasitələrlə, habelə vərəmlə bağlı zəruri tibbi yardımla və qulluqla təmin edilməyib. 3-cü maddədə deyilir:

“Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.”...

III. ƏRİZƏYƏ MAHİYYƏTİ ÜZRƏ BAXILMASI

A. Konvensiyanın 3-cü maddəsinə riayət edilib-edilməməsi. Məhkəmənin presedent hüququ

92. Məhkəmə bir daha bildirir ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsi şəraitdən və qurbanın davranışından asılı olmayaraq işgəncələri, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarı və ya cəzanı mütləq ifadələrlə qadağan edir (nümunə üçün bax: Labita İtaliyaya qarşı [GC], ərizə № 26772/95, b. 119, AİHM 2000-IV). 3-cü maddənin tətbiq dairəsinə düşmək üçün pis rəftar minimal qəddarlıq səviyyəsinə çatmalıdır. Həmin minimal səviyyənin qiymətləndirilməsi nisbidir; o, işin bütün hallarından, məsələn, rəftarın nə qədər davam etməsindən, onun fiziki və mənəvi nəticələrindən və bəzi hallarda qurbanın cinsindən, yaşından və sağlamlıq durumundan asılıdır (digər qərarlar arasında bax: İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı, 18 yanvar 1978, A seriyaları, c. 25, s. 65, b. 162).

93. Çox vaxt azadlıqdan məhrum etmə ləyaqəti alçaldan elementləri özündə ehtiva edə bilər. Bununla belə, şəxsin məhkum edilməsindən sonra həbsxanaya salınmasının özlüyündə Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə məsələləri qaldırdığını söyləmək olmaz. Eləcə də bu maddəni belə bir ümumi öhdəlik müəyyən edən maddə kimi şərh etmək olmaz ki, şəxs sağlamlıq durumu ilə əlaqədar olaraq həbsdən azad edilməli və ya spesifik tibbi müalicə ala bilməsi üçün mülki xəstəxanaya yerləşdirilməlidir. Bununla belə, bu maddəyə əsasən dövlət şəxsin həbsxanada insan ləyaqətinə uyğun şəraitdə saxlanmasını, cəza tədbirinin tətbiq edilmə üsulunun və metodunun onda həbs tədbirinə xas olan dərəcədən artıq iztirab və ya məhrumiyyət hissi doğurmamasını və azadlıqdan məhrum edilmə tədbirinin praktiki tələbləri nəzərə alınmaqla, onun sağlamlığının və əminamanlığının qorunmasını təmin etməlidir (bax: Kudlya Polşaya qarşı [GC], ərizə № 30210/96, b. 92-94, AİHM 2000-XI). Həbsdə saxlanma şəraitini qiymətləndirərkən həmin şəraitin kumulyativ

nəticələri, eləcə də ərizəçinin konkret iddiaları nəzərə alınmalıdır (bax: Duqoz Yunanıstana qarşı, ərizə № 40907/98, b. 46, AİHM 2001-II).

94. Ərizəçinin səhhətinin onun həbsdə saxlanmasına imkan verib-verməməsi ilə bağlı üç konkret element nəzərdən keçirilməlidir: a) həbsdə saxlanma yerinin tibbi şəraiti; b) həbsdə saxlanma yerində göstərilən tibbi yardımın və qulluğun adekvatlığı; c) ərizəçinin sağlamlıq durumu baxımından həbs tədbirinin qüvvədə saxlanmasının məqsədəuyğunluğu (bax: Muisel Fransaya qarşı, ərizə № 67263/01, b. 40-42, AİHM 2002-IX).

2. Hökumətin arqumentləri

95. Hökumət bildirdi ki, lazımi səviyyədə qidalanmanın olmaması ilə bağlı ərizəçinin iddiaları əsassızdır. O, bildirdi ki, ərizəçi 1 saylı Vinnitsa həbsxanasında saxlandığı müddətdə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normaya uyğun olaraq qidalanıb, həmin vaxt, yəni 2000-ci ildə qidanın enerji tutumu 2.846,73 kilokalori olmalı idi. Sonradan onun qəbul etdiyi qida Nazirlər Kabinetinin 27 dekabr 2001-ci ildə təsdiq etdiyi normalara uyğun idi (yuxarıda 45-ci bəndə bax). Onun qidasının orta enerji tutumu gündə 3.100-3.150 kilokaloriyə bərabər idi.

96. Hökumət bildirdi ki, 316/83 sayılı islah müəssisəsində saxlandığı müddətdə ərizəçi 15 nəfər başqa məhkumla birlikdə 44,7 kvadrat metr ("m²") ölçüsü olan 26 saylı kamerada saxlanılırdı. Hər bir məhbusun 2,98 ml şəxsi məkanı vardı. Kameraya lazımi qaydada təmiz hava daxil olurdu və məhbuslar gün işığı ala bilirdilər. Ərizəçi hər gün açıq havada gəzirdi. O, həmcinin duşla təmin olunmuşdu və həftədə bir dəfə paltarlarını yuyurdu. Hökumət daha sonra bildirdi ki, ərizəçi həyətdə idman etmək və oyaq olduğu saatlarda istədiyi qədər aşıq havada gəzmək imkanına malik idi. Nazirlər Kabinetinin 16 iyun 1992-ci il tarixli 336 sayılı qərarına (yuxarıda 46-cı bəndə bax) uyğun olaraq, ərizəçiyə verilən qidanın enerji tutumu gündə 2.900-3.000 kilokalori idi.

97. Hökumət iddia etdi ki, 5 saylı islah müəssisəsində saxlanıldığı müddətdə ərizəçi 12 nəfər başqa məhbusla birlikdə 1 saylı ümumi otaqda yerləşdirilmişdi. Ərizəçinin ayrıca çarpayısı və zəruri mebeli vardı. Ümumi otaqda gün işığının maneəsiz daxil olduğu 1,2x1,5 metr ölçüdə pəncərə, habelə təbii ventilyasiya və elektrik enerjisi vardı. Ərizəçi hər gün gəzintiye çıxmaq və oyaq olduğu saatlarda istədiyi qədər aşıq havada gəzmək imkanına malik idi.

3. Ərizəçinin arqumentləri

98. Ərizəçi bildirdi ki, 2000-ci il sentyabrın 29-dan oktyabrın 18-dək 1 saylı Vinnitsa həbsxanasında olduğu müddətdə 24 nəfər üçün nəzərdə tutulan 26 saylı kamerada saxlanılıb. Lakin o, iddia etdi ki, orada təxminən 60 nəfər saxlanılırdı, onlardan bəziləri vərəm və QİÇS xəstələri idi. Onlar koyka tipli metal çarpayılarda yatırdılar. Məhbuslar növbə ilə yatırdılar. Kamera çirkli idi və həşəratlar, tarakanlar və taxtabitlərlə dolu idi. Ərizəçi gün işığı və təmiz hava almırdı və təxminən 1-1,5 ml şəxsi məkana malik idi. O, lazımi qida ilə təmin edilmirdi.

99. O, daha sonra iddia etdi ki, 2000-ci il oktyabrın 18-i ilə 31-i arasında 1 saylı Vinnitsa həbsxanasından 316/83 sayılı islah müəssisəsinə köçürülərkən qatarda 12-15 nəfər üçün nəzərdə tutulmuş ümumi kupədə yerləşdirilmişdi. Tutulmuş şəxsləri və məhkum olunmuş məhbusları daşıyan xüsusi qatarlarda gün işığı və içməli su ilə lazımi təchizat yox idi. Bir az çörəkdən və sudan başqa heç bir yemək verilmirdi. O, iddia etdi ki, 316/83 sayılı islah müəssisəsinə çatdıqdan sonra onu mümkün vərəm xəstəliyi ilə bağlı tibbi müayinədən keçirmədilər.

100. Ərizəçi şikayət etdi ki, məhkumlar üçün vilayətlərarası vərəm xəstəxanasına (5 saylı islah müəssisəsinə) köçürülənə qədər 31 oktyabr 2000-ci ildən 23 aprel 2001-ci ilədək 316/83 sayılı islah müəssisəsində saxlanıldığı müddətdə gündəlik qida rasionu onun faktiki tələbatlarına və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş normalara cavab vermirdi. O, şikayət etdi ki, ərzaq məhsullarının çoxunu məhkumların qohumları gətirirdilər. Konkret olaraq, həbsdə olduğu üç il yarım müddətində ərizəçi 20 bağlama (hər biri 10 kiloqramadək) qəbul etmişdi. O, qohumlarından heç bir dərman almamışdı, çünki məhbuslara belə şeylərin verilməsi qadağan idi. Bundan başqa, 5 saylı islah müəssisəsində olduğu müddətdə müəyyən edilmişdi ki, o, qanında albuminin çox aşağı səviyyədə olmasından əziyyət çəkir, bu təsdiq edirdi ki, o, gündəlik qidasının tərkibində kifayət qədər ət, yağ, süd və s. qəbul etmir. O, bildirdi ki, dövlət məhbuslara verilən qida üçün 1,77 Ukrayna qrivnası

(0,33 avro) məbləğində gündəlik maliyyə norması müəyyən etmişdi. Vərəmə yoluxmuş şəxslərə çəkilən tibbi xərclər 13 Ukrayna qrivnası (2 avro) məbləğində müəyyən edilmişdi.

4. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

101. Məhkəmə hesab edir ki, mahiyyət etibarı ilə ərizəçinin Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə şikayətlərinə mahiyyəti üzrə baxılması üçün üç mühüm element nəzərdən keçirilməlidir:

- birincisi, həbsxana kamerasında həddən artıq adamın olması ilə bağlı ərizəçinin şikayətləri;
- ikincisi, dövlət orqanları tərəfindən onun vərəm xəstəliyinin qarşısının vaxtında alınmaması, diaqnozunun vaxtında qoyulmaması və vaxtında müalicə edilməməsi ilə bağlı ərizəçinin şikayətləri;
- üçüncüsü, lazımi səviyyəli qidanın, ventilyasiyanın, gündəlik gəzintilərin, yaxud sanitariya-gigiyena şəraitinin olmaması ilə bağlı ərizəçinin şikayətləri.

a) Həbsxana kamerasında həddən artıq adamın olması

102. Hazırkı işdə Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin 1 saylı Vinnitsa həbsxanasında saxlanıldığı müddətdə, yəni 2000-ci il sentyabrın 29-dan oktyabrın 18-dək onun kamerasının ölçüsü 44.7 kv.m idi. Orada 15-dən (Hökumət in bildirdiyinə görə) 60-dək (ərizəçinin sözlərinə görə) məhbus saxlanılırdı. Hökumət və ərizəçi bildirdilər ki, məhbusların hər birinin 1-1,5 kv.m-dən (ərizəçinin bildirdiyinə görə) 2,98 kv.m-dək (Hökumətin bildirdiyinə görə) şəxsi məkanı vardı. 31 oktyabr 2000-ci ildən 19 aprel 2001-ci ilədək 316/83 sayılı islah müəssisəsində ərizəçinin saxlanma şəraitinə gəldikdə, o, 32 nəfər başqa məhbusla birlikdə ümumi otaqda saxlanılırdı. Ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraiti 5 saylı Sniqurivska islah müəssisəsində olduğu kimi idi. Bu islah müəssisələrində olduğu müddətdə o, təxminən 2-2,5 kv.m yaşayış məkanına malik idi (qanunvericilikdə müəyyən edildiyi kimi).

103. Məhkəmə kameraların konkret ölçüləri ilə bağlı Hökumətlə ərizəçi arasındakı fikir ayrılıqlarını həll etməyi zəruri hesab etmir. Təqdim edilmiş bu rəqəmlər belə düşünməyə əsas verir ki, ərizəçinin kamerasında bütün vaxtlarda hər məhbus üçün 1-2.5 kv.m məkan olub. Bununla bağlı Məhkəmə xatırladır ki, İQAK təxminən 7 ml sahəni, yəni 8 məhbus üçün 56 kv.m sahəni həbsxana kamerasının məqsədəuyğun ölçüsü kimi müəyyən etmişdir (yuxarıda 47-ci bəndə bax: 2-ci Ümumi Məruzə – CPT/Inf (92) 3, b. 43). Buna görə də, Məhkəmənin fikrincə, ərizəçinin saxlandığı kameralarda daim həddən artıq adam olub. Belə vəziyyət özlüyündə Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə məsələni qaldırır (bax: Kalaşnikov Rusiyaya qarşı, ərizə № 47095/99, b. 97, AİHM 2002-VI).

b) Dövlət orqanları tərəfindən ərizəçinin vərəm xəstəliyinin qarşısının alınmaması, diaqnozunun qoyulmaması və müalicə edilməməsi

104. Məhkəmə qeyd edir ki, tərəflərin arqumentlərindən belə görünür ki, nəfəs çatışmazlığı və bəlgəmlə bağlı ərizəçinin şikayətindən təxminən iki ay yarım sonra həkim ona vərəmə yoluxmuş xəstə diaqnozu qoymuşdu (yuxarıda 33-cü bəndə bax). Məhkəmə hesab edir ki, 13 və 14 aprel 2001-ci il tarixli qeyri-düzgün ilkin diaqnozlar lazımi səviyyəli tibbi yardımın olmaması, ərizəçinin vərəm xəstəliyinin vaxtında müəyyən edilməməsi, yaxud onun təcrid olunaraq vaxtında və lazımi səviyyəli tibbi yardımla təmin olunmaması barədə ərizəçinin iddialarını təsdiq edir (yuxarıda 33-cü və 34-cü bəndlərə bax).

105. Bundan başqa, o, 316/83 sayılı islah müəssisəsinə gəldikdən sonra mümkün vərəm xəstəliyi ilə bağlı zəruri tibbi yoxlamadan keçirilməyib (yuxarıda 29-cu bəndə bax). Həbsə alınana qədər ərizəçi hər hansı ağciyər xəstəliyindən əziyyət çəkmirdi (bunu tarixli 29 sentyabr 2000-ci il tarixli tibbi müayinə təsdiq edir; yuxarıda 25-ci bəndə bax). 2001-ci ilin iyununda vərəm diaqnozu qoyulduqdan sonra o, mütəmadi olaraq müayinədən keçirilib və vərəmdən əziyyət çəkən məhbuslar üçün xüsusi penitensiar müəssisəyə köçürülüb, orada o, xəstəliyi ilə bağlı və xəstəliyin residiv halına keçməməsi üçün 11 avqust 2003-cü ilədək müalicə olunub. Ərizəçinin səhhəti yalnız 2001-ci ilin oktyabrında yaxşılaşmağa başlayıb. Lakin vərəmə qarşı uzunmüddətli müalicə zərərli effektlərə səbəb olub, məsələn, ərizəçinin görmə qabiliyyəti zəifləyib və onda başgicəllənməsi əmələ gəlib (yuxarıda 38-ci bəndə bax).

106. Məhkəmənin fikrincə, xəstəliyin ciddiliyini və ərizəçinin sağlamlığı üçün doğurduğu nəticələri nəzərə alsaq, yuxarıda qeyd edilən hallar belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, ərizəçi vaxtında və lazımi səviyyədə tibbi yardımla təmin edilməyib.

c) Lazımi səviyyəli qidanın, ventilyasiyanın, gündəlik gəzintilərin və lazımi sanitariya-gigiyena şəraitinin olmaması

107. Məhkəmə qeyd edir ki, 1 saylı Vinnitsa həbsxanasında ərizəçinin gündə bir saat həyətdə olmasına icazə verilsə də, o, günün qalan hissəsini kamerasında keçirirdi, onun kameradakı yeri də çox məhdud idi. Onun 5 saylı islah müəssisəsində həbsdə saxlanmasına gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, orada ərizəçinin açıq havaya çıxmaq imkanları qeyri-məhdud idi. Lakin ərizəçinin həddən artıq adamın olduğu yerdə saxlandığını nəzərə alsaq, onun yalnız həftədə bir dəfə duş altında yuyunmaq imkanına malik olması və yataq ləvazimatları ilə paltarlarının həftədə bir dəfə yuyulması faktı sanitariya-gigiyena şəraiti ilə bağlı narahatlıq doğurur. Bu cür şərait onun onsuz da yaxşı olmayan səhhətinin daha da ağırlaşması ilə nəticələnmə bilərdi.

108. Lazımi səviyyədə qidanın olmaması ilə bağlı ərizəçinin şikayətlərinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, tərəflər artıq razılaşıblar ki, qidanın səviyyəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qida normalarına uyğun idi. Bunun əksinə dəlalət edən hər hansı sübut olmadığına görə, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi lazımi səviyyədə qida qəbul edib. Onun qidasına qohumlarının göndərdiyi bağlamalar da əlavə olunub.

109. Yuxarıda qeyd edilən amilləri nəzərə alaraq, Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, ərizəçinin saxlandığı sanitariya-gigiyena şəraiti qaneedici deyildi və onun onsuz da yaxşı olmayan səhhətinin daha da pisləşməsinə şərait yarada bilərdi.

d) Məhkəmənin gəlidiyi nəticələr

110. Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı işdə ərizəçini alçaltmaq və ya təhqir etmək, yaxud Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olan rəftara məruz qoymaq niyyəti olmayıb. Lakin bu cür məqsədin olmaması 3-cü maddənin pozuntusunun müəyyən edilməsini istisna etmir (bax: Pirs Yunanıstna qarşı, ərizə № 28524/95, b. 74, AİHM 2001-III). Məhkəmə hesab edir ki, 28 sentyabr 2000-ci ildən bu günə kimi (beş ildən artıq) ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraiti ona əhəmiyyətli dərəcədə mənəvi və fiziki əzab gətirə, onun insan ləyaqətini alçalda və onda acizlik və təhqir olunma kimi hisslər doğura bilərdi.

111. Kamerada həddən artıq adamın olması, lazımi səviyyəli tibbi yardımın olmaması və sanitariya-gigiyena şəraitinin lazımi səviyyədə olmaması ilə bağlı yuxarıda çıxardığı nəticələrin (yuxarıda 103, 106 və 109-cu bəndlər) işığında Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraiti, həbsdə saxlanmanın müddəti ilə birlikdə götürülməklə, ləyaqəti alçaldan rəftara bərabərdir...

115. Məhkəmə daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi ilə bağlı yuxarıdakı mülahizələrini nəzərə alaraq (yuxarıda 68-74-cü bəndlərə bax), hesab edir ki, Hökumət sübut edə bilmədi ki, Ukrayna qanunvericiliyinə əsasən ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraitindən şikayət etməsi mümkün idi, yaxud onun ixtiyarında səmərəli, yəni pozuntuların baş verməsinin və ya davam etməsinin qarşısını ala biləcək və ya ərizəçini müvafiq kompensasiya ilə təmin edə biləcək hüquqi müdafiə vasitələri vardı.

116. Beləliklə, Məhkəmə bu nəticəyə gəlir ki, ərizəçinin həbsdə olduğu müddətdə ona qarşı rəftara və həbsdə saxlanma şəraitinə dair şikayətləri ilə bağlı daxili qanunvericilikdə səmərəli və çatımdı hüquqi müdafiə vasitəsi olmayıb, buna görə də Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Konvensiyanın 3-cü və 14-cü maddələri üzrə ərizəçinin şikayətlərini qəbul olunan, qalan şikayətləri isə qəbul olunmayan elan edir;

2. Qərara alır ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulub;

3. Qərara alır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə pozulub;

4. Qərara alır ki:

a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə aşağıdakı məbləğləri ödəməli, həmin məbləğlər ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə

cavabdeh dövlətin milli valyutasına çevrilməlidir:

i. mənəvi ziyana görə – 10.000 (on min) avro;

ii. məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə – 500 (beş yüz) avro;

iii. yuxarıdakı məbləğlərdən tutula biləcək hər hansı vergi məbləği.

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda qeyd edilən ödənilməli məbləğlərin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan adi faiz məbləği əlavə olunmalı və onun da üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır;

5. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini rədd edir.

Qərar ingilis dilində tərtib edilmiş və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci Qaydasının 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq, 28 mart 2006-cı ildə qərar barədə yazılı məlumat verilmişdir.

S.Neysmit (S.NAİSMİTH)

Katib

J.-P.Kosta (J.-P.Costa)

Sədr

IV HİSSƏ

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ KOMİTƏSİNİN QƏRARLARI

İşgəncələr Əleyhinə Komitə Otuz səkkizinci sessiya
(30 aprel – 18 may 2007-ci il)

QƏRAR

MƏLUMAT № 281/2005

<u>Təqdim edilmişdir:</u>	xanım Elif Pelit tərəfindən (vəkillə təmsil olunub)
<u>İddia edilən qurban:</u>	şikayətçi
<u>İştirakçı dövlət:</u>	Azərbaycan
<u>Şikayətin verilmə tarixi:</u>	22 sentyabr 2005-ci il (ilkin təqdimat)
<u>Hazırkı qərarın çıxarılma tarixi:</u>	1 may 2007-ci il

Məlumatın mövzusu: şikayətçinin işgəncəyə məruz qala biləcəyi ölkəyə deportasiya olunması
Prosedur məsələsi: iddianın əsaslılıq dərəcəsi
Konvensiyanın maddələri: 3, 22
Prosedur Qaydaları: 108 (1), 109-cu qaydalar

ƏLAVƏ

**İŞGƏNCƏLƏRƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN
RƏFTAR VƏ YA CƏZA NÖVLƏRİNƏ QARŞI KONVENSIYANIN 22-Cİ MADDƏSİ
ƏSASINDA İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ KOMİTƏNİN QƏRARI**

**281/2005 sayılı məlumata
dair otuz səkkizinci sessiya**

<u>Təqdim edilmişdir:</u>	xanım Elif Pelit tərəfindən (vəkillə təmsil olunub)
<u>İddia edilən qurban:</u>	şikayətçi
<u>İştirakçı dövlət:</u>	Azərbaycan
<u>Şikayətin verilmə tarixi:</u>	22 sentyabr 2005-ci il (ilkin təqdimat)

İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 17-ci maddəsi əsasında təsis edilmiş *İşgəncələr Əleyhinə Komitə*,
1 may 2007-ci ildə *iclas keçirərək*,

İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 22-ci maddəsi əsasında İşgəncələr Əleyhinə Komitəyə xanım Elif Pelit tərəfindən təqdim edilmiş 281/2005 sayılı məlumata baxılmasını *yekunlaşdıraraq*,
Şikayətçi, onun vəkili və iştirakçı dövlət tərəfindən ona təqdim edilmiş bütün informasiyaları *nəzərə alaraq*,

İşgəncələrə qarşı Konvensiyanın 22-ci maddəsinin 7-ci bəndi əsasında aşağıdakı qərarı *qəbul edir*.

1.1. Şikayətçi xanım Elif Pelitdir, 1972-ci ildə anadan olub, kürd mənşəli Türkiyə vətəndaşıdır, məlumat təqdim edilən vaxt Azərbaycandan Türkiyəyə deportasiya təhlükəsi ilə üzləşib; o, iddia etdi ki, məcburən Türkiyəyə göndərsə, Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulmaqla işgəncə riski ilə üzləşəcək. O, vəkillə təmsil olunub.

1.2. 22 sentyabr 2005-ci il tarixli verbal nota ilə Komitə şikayəti 108-ci qaydanın 1-ci bəndinə uyğun olaraq Müvəqqəti tədbirlər üzrə xüsusi məruzəçinin etdiyi xahişlə, yəni şikayətçinin şikayətinə baxıldığı müddətdə onu Türkiyəyə deportasiya etməmək barədə xahişlə birlikdə iştirakçı dövlətə göndərdi. 1 dekabr 2005-ci ildə iştirakçı dövlət Komitəyə məlumat verdi ki, Komitənin yekun qərarı qəbil edilənədək şikayətçini deportasiya etməyəcək. Buna baxmayaraq, 13 oktyabr 2006-cı ildə iştirakçı dövlət şikayətçini Türkiyəyə ekstradisiya etdi. 30 aprel 2007-ci il tarixli verbal

nota ilə iştirakçı dövlət Komitəyə məlumat verdi ki, şikayətçi Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə İstanbul məhkəməsinin 12 aprel 2007-ci il tarixli qərarı ilə həbsdən azad edilib.

Şikayətçi tərəfindən təqdim edilmiş faktlar

2.1. 1993-1996-cı illərdə şikayətçi PKK-nın (Kürdüstan Kommunist Partiyası) maraqları naminə “təxribatçılıq fəaliyyət və terrorizm” ittihamları ilə Türkiyədə həbsdə saxlanıldı. O, kifayət qədər sübutlar olmadığına görə İstanbul Dövlət Təhlükəsizliyi Məhkəməsi tərəfindən bəraət aldıqdan sonra azad edildi. O, iddia edir ki, həbsdə olduğu müddətdə işgəncələrə məruz qalıb, amma nə işgəncə aktlarını təsvir edib, nə də onları təsdiqləyən hər hansı tibbi arayış təqdim edib.

2.2. 1998-ci ildə şikayətçi Almaniyaya qaçdı, orada ona qaçqın statusu verildi. 2002-ci ildə o, kürdpərəst mövqeli xəbərlər agentliyində jurnalist kimi işləməyə başladı. 2003-cü ilin fevralında o, İraqdakı hadisələri işıqlandırmaq üçün oraya göndərildi. 2003-cü ilin noyabrında o, Əl-Cəzirə telekanalı ilə yayımlanan PKK-nın Şimali İraqdakı mətbuat konfransını işıqlandırdı. 2004-cü ilin mayında bu xəbərlər agentliyinin Mosuldakı bürosuna naməlum silahlı şəxslər tərəfindən hücum edildi, onlar onun səyahət sənədlərini götürdülər. 6 noyabr 2004-cü ildə o, Almaniya səfirliyi ilə əlaqə yaratmaq və yenidən səyahət sənədləri almaq üçün Azərbaycana daxil oldu. Azərbaycanın hakimiyyət orqanları onu ölkəyə qanunsuz daxil olduğuna görə həbs etdilər.

2.3. 3 dekabr 2004-cü ildə Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə İstanbul şəhərinin rayon məhkəməsi PKK-nın maraqları naminə təxribatçılıq fəaliyyətlərində iştiraka görə şikayətçini qiyabi olaraq 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum etdi, çünki o, PKK üzvlərinin yığılmağını işıqlandırmaq üçün Şimali İraqda həmin yığılmaqda iştirak etmişdi. 6 dekabr 2004-cü ildə İstanbul rayon məhkəməsi onun Azərbaycandan ekstradisiyası üçün müraciət etdi.

2.4. 17 mart 2005-ci ildə Naxçıvandakı (Azərbaycan) Şərur məhkəməsi onu ölkəyə qanunsuz daxil olmağa görə cərimə cəzasına məhkum etdi. Məhkəmə onun azad edilməsi barədə qərar çıxarsa da, o, Daxili İşlər Nazirliyinin nümayəndələri tərəfindən məhkəmə zalında həbs olundu, onlar onu Bakliya gətirdilər və həbsxanaya saldılar. 2 iyun 2005-ci ildə Azərbaycanın Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəməsi onun Türkiyəyə ekstradisiya olunması barədə qərar çıxardı. 2 sentyabr 2005-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi bu qərarı təsdiq etdi. Qərar dərhal qüvvəyə mindi. 14 sentyabr 2005-ci ildə şikayətçi Ali Məhkəməyə şikayət verdi, amma onun şikayəti dayandırıcı qüvvəyə malik olmadığına görə onu istənilən vaxt ekstradisiya olunmaq riski gözləyir.

Şikayət

3. Şikayətçi iddia edir ki, onun Türkiyəyə deportasiyası Konvensiyanın 3-cü maddəsini pozacaq, çünki deportasiya olunacağı təqdirdə onun işgəncələrə və digər qeyri-insani rəftar növlərinə məruz qalacağı və təqsirini boynuna almağa məcbur ediləcəyini düşünmək üçün əsaslı səbəblər var. Onu dərhal həbsə alacaq və Terrorizmlə Mübarizə İdarəsində dindirəcəklər. Son illərdə Azərbaycan PKK ilə əlaqədə təqsirləndirilən çoxlu sayda şəxsləri Türkiyəyə qaytarıb.

Məlumatın qəbul edilənliyinə dair iştirakçı dövlətin qeydləri

4.1. 1 yanvar 2005-ci ildə iştirakçı dövlət məlumatın qəbul edilənliyinə etiraz etdi, çünki şikayətçi Türkiyəyə göndəriləcəyi təqdirdə onu Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan işgəncəyə və ya digər qeyri-insani rəftar növünə məruz qalacağı ilə bağlı öncədən görülə bilən, real və şəxsi risk gözlədiyi barədə iddiasını təsdiq edən yetərincə sübut təqdim etməmişdi.

4.2. İştirakçı dövlət qeyd edir ki, hazırda Türkiyədəki ümumi vəziyyət Türkiyəyə deportasiya olunan şəxslərin (o cümlədən kürdlərin) hər hansı işgəncə təhlükəsi ilə üzləşəcəyini ehtimal etməyə əsas vermir. 2003-cü ildə PKK üzvlərinin cinayət təqibini dayandırmaq məqsədi ilə Cəmiyyətə təkrar inteqrasiya haqqında Qanun qəbul edilib; Avropa İttifaqı ölkələrinin bir neçəsi də bu fikri bölüşür.

4.3. İştirakçı dövlət bir daha bildirir ki, Komitənin hüquq praktikasına əsasən, ölkədə insan hüquqlarının mütəmadi olaraq kobud şəkildə pozulması praktikasının olması deportasiya təqdirində işgəncəyə məruz qalma ilə bağlı real təhlükənin olduğu qənaətinə gəlmək üçün yetərincə əsas

vermir, bunun üçün fərdin şəxsən işgəncələrə məruz qalma təhlükəsi ilə üzləşəcəyini göstərən “xüsusi əsaslar” olmalıdır. Komitənin qeyd etdiyi kimi, fərdi qəbul edən ölkədə onu işgəncəyə məruz qalacağı ilə bağlı öncədən görülə bilən, real və şəxsi risk gözlədiyini fərdin iddia edə bilməsi üçün əsaslı səbəblər olmalıdır. İştirakçı dövlət Komitənin belə bir rəyini xatırlatdı ki, sübutetmə yükü şikayətçinin üzərinə düşür və işgəncə riski nəzəri mülahizələr və şübhə əsasında deyil, daha ciddi əsaslar üzrə qiymətləndirilməlidir.

4.4. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, yuxarıdakı meyarlar şikayət müəllifinin bu iddiasına uyğun gəlmir ki, o, ekstradisiya təqdirində 1993-cü ildə baş vermiş hadisə səbəbindən “böyük ehtimalla” işgəncə ilə üzləşəcək.

4.5. İştirakçı dövlət Komitənin 1 sayılı Ümumi Şərhinə istinad etdi, həmin sənədə əsasən, risk ehtimalı “böyük olmalı, risk şəxsi və real olmalıdır”. Təxminən 13 il əvvəl baş vermiş insident “son dövrlərdə” baş vermiş hadisə sayıla bilməz. Bundan başqa, şikayətçi onunla qəddar rəftar edildiyinə dair yuxarıda adı çəkilən Ümumi Şərhin “b” və “c” yarımbəndlərində qeyd edilən hər hansı sübut təqdim etməyib.

4.6. İştirakçı dövlət qeyd etdi ki, Komitə dəfələrlə bildirib ki, konkret iş üzrə faktların və sübutların qiymətləndirilməsi Komitənin deyil, Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin məhkəmələrinin səlahiyyətinə aiddir, bu şərtlə ki, bu məhkəmələr müstəqillik prinsipini pozmasınlar; iştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, şikayətçinin işində belə pozuntu baş verməyib.

4.7. Hazırkı işdə Azərbaycan məhkəmələri Türkiyəyə qayıdacağı təqdirdə E.P.-nin işgəncəyə məruz qalacağı ilə bağlı “xüsusi əsasların” və “real, öncədən görülə bilən və şəxsi” riskin olduğunu müəyyən etməyiblər. Şikayətçi onu xüsusi risklərə məruz qoya biləcək hər hansı siyasi fəaliyyəti də həyata keçirməyib.

4.8. İştirakçı dövlət həmçinin bildirdi ki, Türkiyədən diplomatik kanallarla zəmanətlər alıb ki, Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsi (“xüsusi şərtlər haqqında qayda”) xanım Pelitə şamil olunacaq. Ekstradisiya olunacağı təqdirdə şikayətçi, onun ekstradisiyasına səbəb olmuş hüquq pozuntusu istisna olmaqla, təhvil verilənədək törətdiyi hər hansı cinayətə görə cinayət təqibi ilə üzləşməyəcək.

İştirakçı dövlətin qeydləri ilə bağlı şikayətçinin şərhləri

5.1. 20 fevral 2006-cı ildə şikayətçi iştirakçı dövlətin qeydləri ilə bağlı şərhlərini bildirdi. O, bir daha bildirdi ki, 1993-1996-cı illərdə həbsdə olarkən işgəncələrə məruz qalıb. O, iddia etdi ki, əvvəllər baş vermiş işgəncə halları qaçqının öz ölkəsinə qayıdacağı təqdirdə yenidən bu təzyiqlə formasına məruz qalacağı ilə bağlı tamamilə əsaslı qorxu yaradır. Vaxtı ilə o, PKK ilə əlaqələrdə şübhəli bilindiyinə görə işgəncələrə məruz qalmışdı. Bu gün onun ekstradisiyası barədə indiki tələbin əsasını da eyni səbəblər təşkil edir. Onun sözlərinə görə, bu səbəbdən Komitənin 1 sayılı Ümumi Şərhinin 8 (b) bəndinin tələbləri bu hala tətbiq edilə bilər.

5.2. Şikayətçi bir daha təkrar etdi ki, Almaniyada qaçqın statusu alıb və sığınacaq barədə ərizə verərkən keçmişdə işgəncəyə məruz qaldığını bildirib və qeyd edir ki, keçmişdə işgəncəyə məruz qaldığı barədə informasiyanı Almaniyanın hakimiyyət orqanları inandırıcı hesab ediblər.

5.3. Türkiyədə vəziyyətin yaxşılaşdığı barədə iştirakçı dövlətin iddiasına gəldikdə, şikayətçi qeyd etdi ki, Türkiyədə işgəncələrin tətbiqi ilə bağlı vəziyyət dəyişsə də, məlumatlara görə onun vəziyyətinə bənzər vəziyyətdə olan şəxslər yaxın keçmişdə işgəncələrə məruz qalıblar.

5.4. Şikayətçi qeyd etdi ki, Türkiyənin hakimiyyət orqanlarının təqdim etdiyi sənədlər² qeyri-müəyyəndir və aydın deyil. Bu fikrini əsaslandırarkən o, konkret olaraq adını göstərmədiyi bir sənədin bir hissəsinin aşağıdakı tərcüməsini təqdim etdi: “Elif Pelitin qanunsuz terror təşkilatının üzvü olduğu nəzərə alınaraq (Cinayət Məcəlləsinin 168.2-ci maddəsinə uyğun olaraq), o, qiymətli həbs cəzasına məhkum olunur. Həbsin müddəti 10 il müəyyən edilir və 2 dekabr 2004-cü ildən başlayır, beləliklə, müddət 3 dekabr 2004-cü ildə başa çatacaq”.

5.5. Şikayətçi iddia etdi ki, Türkiyə onun ekstradisiyasını ona görə istəyir ki, onu siyasi baxışlarına görə cəzalandırsın, özü də cəza, güman ki, işgəncələri özündə ehtiva edəcək.

5.6. Şikayətçi qaçqın statusundan istifadə etdiyi Almaniyaya qayıda bilməsi üçün dərhal azad olunmasını istəyir.

İş üzrə məsələlər və Komitədə onlara baxılması proseduru. Məlumatın qəbul edilənliyi ilə bağlı mülahizələr

6.1. Komitə məlumatın qəbul edilənliyi məsələsinə 2006-cı ilin mayında özünün 36-cı sessiyasında baxdı. O, əmin oldu ki, bu məsələyə hər hansı digər beynəlxalq araşdırma və ya tənzimləmə proseduru çərçivəsində baxılmayıb və hazırda da baxılmır və qeyd etdi ki, iştirakçı dövlət daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyi barədə etiraz bildirməyib. O, qeyd etdi ki, iştirakçı dövlət Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsinin ("xüsusi şərtlər haqqında qayda") şikayətçiyə şamil olunacağı barədə Türkiyənin hakimiyyət orqanlarından diplomatik kanallarla zəmanətlər aldığı bildirib və qeyd etdi ki, şikayətçi bu məsələ ilə bağlı hər hansı qeydini təqdim etməyib. Komitə daha sonra qeyd etdi ki, hazırkı işdə baxılan məsələ şikayətçinin Türkiyəyə qayıdacağı təqdirdə hansı əsaslara görə məhkəməyə veriləcəyindən ibarət deyil, onun işgəncə riskinə məruz qalıb-qalmayacağından ibarətdir.

6.2. Daha sonra Komitə qeyd etdi ki, iştirakçı dövlət məlumatın qəbul edilməsinin mümkünlüyünə etiraz edib, çünki şikayətçi yetərli sübutlar təqdim edə bilməyib ki, ölkədən göndəriləcəyi təqdirdə Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutula mənada işgəncələrə və ya digər qeyri-insani rəftar növünə məruz qalacağı ilə bağlı öncədən görülə bilən, real və şəxsi riskə məruz qalacaq. Komitə həmçinin qeyd etdi ki, şikayətçi 1993-1996-cı illərdə PKK ilə əlaqələrdə şübhəli bilindiyinə görə işgəncələrə məruz qaldığını və ekstradisiya barədə müraciətin əsasını eyni səbəblərin təşkil etdiyini iddia edir. Şikayətçi eyni əsaslara görə Almaniyada qaçqın statusu alıb. Nəhayət, Komitə şikayətçinin bu iddiasını qeyd etdi ki, son illər Türkiyədə ümumi vəziyyət yaxşılaşsa da, PKK ilə əlaqələrdə şübhəli bilinən şəxslərin işgəncələrə məruz qalması halları mövcuddur. Komitə bu qənaətə gəldi ki, məlumat qəbul ediləndir və iştirakçı dövləti işin mahiyyəti ilə bağlı qeydlərini təqdim etməyə dəvət etdi.

İştirakçı dövlətin qeydləri

7.1. 9 oktyabr 2006-cı ildə təqdim etdiyi qeydlərində iştirakçı dövlət işin faktlarını xatırladı: xanım Pelit 1993-cü ildə Türkiyədə həbs edilib. 1996-cı ildə İstanbul Dövlət Təhlükəsizliyi Məhkəməsi kifayət qədər sübutlar olmadığına görə onu azad edib. 1998-ci ildə o, saxta sənədlərlə Almaniyaya gəlib və 1999-cu ildə siyasi sığınacaq alıb.

7.2. 6 noyabr 2004-cü ildə o, Azərbaycanda həbs edilib və sərhədi qanunsuz keçməkdə ittiham olunub. Sərhədi keçərkən onu silahlı şəxslər müşayiət edib, onlar Azərbaycan sərhədçiləri ilə atışdıqdan sonra aradan çıxıblar. 17 mart 2005-ci ildə Şərur rayon məhkəməsi onu 318.2-ci maddə üzrə təqsirli bilib və cərimə cəzasına məhkum edib. Cəriməni ödədikdən sonra o, azad edilib.

7.3. İbtidai istintaq zamanı 6 dekabr 2004-cü ildə Türkiyənin hakimiyyət orqanları onun ekstradisiyası üçün Azərbaycanın ədliyyə nazirinə müraciət göndəriliblər. Müraciət Ekstradisiya haqqında 1957-ci il Konvensiyasına uyğun olaraq və Xüsusilə ağır cinayətlər üzrə İstanbul şəhər məhkəməsinin 3 dekabr 2004-cü il tarixli qərarı əsasında edilib, həmin qərara əsasən, xanım Pelit Cinayət Məcəlləsinin 168.2-ci maddəsi ilə ittiham edilmişdi. Bununla əlaqədar olaraq onun barəsində həbs orderi verilib. Bu səbəbdən şikayətçi 17 mart 2005-ci ildə yenidən həbs olunub və onun işi ekstradisiya işlərinə baxmaq səlahiyyətinə malik olan Azərbaycanın Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəməsinə göndərilib. 2 iyun 2005-ci ildə bu məhkəmə şikayətçinin ekstradisiyası barədə qərar çıxarıb. 20 iyun 2005-ci ildə bu qərardan Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verilib. 2 sentyabr 2005-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi ekstradisiya qərarını təsdiq edib. 14 sentyabr 2005-ci ildə şikayətçinin vəkili Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti verib. 25 oktyabr 2005-ci ildə Ali Məhkəmə bu şikayətə baxmaq səlahiyyətinə malik olmadığını elan edib.

7.4. Ona qaçqın statusunun verildiyi barədə və Qaçqınlar haqqında Konvensiyanın 33-cü maddəsinin onun işinə şamil edilməli olduğu barədə şikayətçinin iddialarına gəldikdə, iştirakçı

dövlət qeyd edir ki, o, Almaniya məhkəməsi tərəfindən 1999-cu ildə qaçqın kimi tanınıb. Xarici məhkəmələrin qərarları Azərbaycanda qüvvəyə malik deyil. Xarici məhkəmənin qərarının tanınmasının təmin edilməsi üçün Mülki Prosessual Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq Ali Məhkəməyə konkret vəsatət verilməlidir. Hazırkı işdə Almaniya məhkəməsinin 1999-cu il tarixli qərarının tanınması üçün Ali Məhkəməyə bu cür vəsatət verilməyib.

7.5. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, Azərbaycanda qaçqın statusu Qaçqınların işləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən verilir. Şikayətçiyə bu status heç vaxt verilməyib. İştirakçı dövlət qeyd edir ki, BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Bakı ofisi Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Məhkəməyə ərizə təqdim edib və orada qeyd edib ki, Qaçqınlar haqqında 1951-ci il Konvensiyasının iştirakçısı olan tərəfin verdiyi qaçqın statusunu Konvensiyanın bütün digər iştirakçı tərəfləri tanımalıdır. İştirakçı dövlət belə hesab edir ki, BMTQAK-ın Bakı ofisi BMTQAK-ın İcra Komitəsinin “Qaçqın statusunun müəyyən edilməsinin eksterritorial qüvvəsi haqqında” 12 sayılı rəyinin “f” yarım bəndinə istinad edib.³ Lakin bu rəy yalnız tövsiyə xarakteri daşıyır. İştirakçı dövlət BMTQAK-ın İcra Komitəsinin məcburi qüvvəyə malik olmayan digər rəyinə – “Qaçqın statusunun müəyyən edilməsi haqqında” 8 sayılı rəyə istinad edir, onun “f” yarım bəndinə əsasən, “bir iştirakçı dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş qaçqın statusunun bu müqavilənin digər iştirakçı dövlətləri tərəfindən qəbul edilməsi ümumi maraqlara *uyğun olardı*”. Bununla yanaşı, 12 sayılı rəyin “g” yarım bəndində nəzərdə tutulur ki, “bir iştirakçı dövlətdə müəyyən edilmiş qaçqın statusu digər iştirakçı dövlət tərəfindən yalnız elə müstəsna hallarda şübhə altına alın bilər ki, bu zaman şəxsin Konvensiyanın tələblərini açıq-aydın yerinə yetirmədiyi məlum olsun”. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, şikayətçinin “qanunsuz strukturların fəaliyyətlərində iştirak” etdiyini düşünmək üçün ciddi əsaslar olduğuna görə (Azərbaycanın təhlükəsizlik xidmətlərindən daxil olan informasiyaya görə, şikayətçi PKK-nın fəal üzvü idi), iştirakçı dövlətin səlahiyyətli orqanları şikayətçinin qaçqın statusunu tam haqlı olaraq şübhə altına alıblar.

7.6. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, xanım Pelitin sığınacaq aldığı ölkəyə getməzdən əvvəl ona sığınacaq vermiş həmin ölkənin xaricində qeyri-siyasi xarakterli ağır cinayət törətdiyini nəzərə alsaq, onun işi Qaçqınlar haqqında Konvensiyanın 1 F(b) maddəsinin tətbiq dairəsinə düşmür. Bundan əlavə, BMTQAK-ın İcra Komitəsinin 17 sayılı rəyinin “g” yarım bəndinə uyğun olaraq,⁴ “ekstradisiyaya qarşı müdafiə qaçqın anlayışının meyarlarına uyğun gələn və 1 F(b) maddəsi əsasında qaçqın statusunu itirməyən şəxslərə şamil olunur”.

7.7. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, şikayətçinin ekstradisiyası barədə müraciətin siyasi xarakter daşdığı və ya siyasi cinayətlə əlaqədar olduğunu düşünmək üçün Azərbaycan məhkəmələrinin heç bir əsası yox idi, bunlar Ekstradisiya haqqında Konvensiyaya əsasən ekstradisiya barədə müraciəti rədd etmək üçün zəruri olunan şərtlərdir. Məhkəmələr qeyd ediblər ki, xanım Pelit terror təşkilatına üzvlükdə şübhəli bilinən şəxs kimi iki dəfə Türkiyədə həbs olunub, amma kifayət qədər sübutlar olmadığına görə azad edilib. İştirakçı dövlətin bildirdiyinə görə, bu hal onun işində Türkiyə məhkəmələrinin qərəzsizliyini nümayiş etdirir. Azərbaycan məhkəmələri həmçinin şikayətçinin təqsirləndirildiyi cinayətlərin Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən (məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 278-ci və 279-cu maddələri üzrə) cinayət sayılıb-sayılmadığını da nəzərdən keçiriblər.

7.8. İştirakçı dövlət BMT Təhlükəsizlik Şurasının 28 sentyabr 2001-ci il tarixli 1373 sayılı qətnaməsinə istinad edir, həmin qətnamə terror aktlarını maliyyələşdirən, planlaşdıran, dəstəkləyən, yaxud həyata keçirən şəxslərə sığınacaq verilməsini qadağan edir. İştirakçı dövlət Komitənin öz bəyanatını xatırladır, həmin bəyanatda Komitə əmin olduğunu ifadə edib ki, iştirakçı dövlətlərin beynəlxalq terrorizm təhlükəsizə qarşı qəbul etdikləri cavab tədbirləri nədən ibarət olursa-olsun, həmin tədbirlər onların İşgəncələrə qarşı Konvensiya üzrə öhdəliklərinə uyğun olmalıdır.

7.9. İştirakçı dövlət xatırladır ki, BMTQAK-ın İcra Komitəsinin 17 sayılı rəyinin “f” yarım bəndində vurğulanır ki, “hazırkı rəydə heç nə təyyarəni qanunsuz ələ keçirmə, insanları girov götürmə və qətlə yetirmə kimi ağır cinayətlərin milli qanunvericilik və beynəlxalq müqavilələr əsasında cəzalandırılmasının dövlət tərəfindən təmin olunmasının zəruriliyinə təsir göstərən hal hesab edilməməlidir”. “Kimi” termininin işlədilməsi yuxarıdakı cinayətlərin siyahısının tam olmadığını və 1980-ci il tarixli siyahının köhnəliyini göstərir, çünki orada beynəlxalq birlik

tərəfindən o vaxtda bəri tanınan ağır cinayətlər (məsələn, terrorizm) yer almayıb. Azərbaycan məhkəmələri haqlı olaraq bu qənaətə gəlirlər ki, xanım Pelitin hərəkətləri Qaçqınlar haqqında Konvensiyanın 1 F(b) maddəsinə əsasən ağır cinayətlər kimi tövsiyə olunur. Buna görə də, şəxsin təhlükəyə məruz qalacağı ölkəyə təhvil verilməməsi (*non-refoulement*) prinsipinin işinə şamil olunmur.

7.10. İştirakçı dövlət xatırladır ki, Türkiyədə insan hüquqları ilə bağlı ümumi vəziyyət belə düşünməyə əsas vermir ki, ümumiyyətlə oraya qaytarılan hər hansı şəxsləri və konkret olaraq kürdləri işgəncəyə məruz qalma riski gözləyir. Türkiyə tərəfindən 2003-cü ildə Cəmiyyətə təkrar inteqrasiya haqqında Qanunun qəbulundan sonra PKK-nı dəstəkləyənlərə qarşı çoxsaylı təqib aktlarına son qoyulub. Avropanın bir neçə ölkəsi bu rəyi bölüşür.⁵ Hətta ölkədə daimi kobud pozuntu halları olsa belə, bu, özlüyündə oraya qaytarılacaq şəxsə qarşı real işgəncə riskinin mövcud olduğunu düşünmək üçün yetərli əsas deyil. İştirakçı dövlətin fikrincə, şikayətçi artıq 1993-cü ildə olduğu kimi ekstradisiya olunacağı təqdirdə işgəncəyə məruz qala biləcəyini sübut edə bilməyib.

7.11. İştirakçı dövlət Komitənin belə bir hüquq praktikasını xatırladır ki, konkret iş üzrə faktları və sübutları qiymətləndirmək Komitənin deyil, iştirakçı dövlətin məhkəmələrinin işidir, yalnız məhkəmələrin açıq-aşkar qərəzsizlik prinsipini pozduğu hallar istisna təşkil edir. Hazırkı işdə Azərbaycan məhkəmələri nə şikayətçinin işgəncəyə məruz qalacağı ilə bağlı hər hansı “konkret əsasların”, nə də “real, öncədən görülə bilən və şəxsi” riskin olduğunu aşkar etməyiblər. Məhkəmələr müəyyən ediblər ki, şikayətçi ekstradisiya olunacağı təqdirdə onu işgəncə riski altında qoya biləcək hər hansı siyasi fəaliyyətlərlə məşğul olmayıb.⁶

7.12. Bundan əlavə, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsinin (“xüsusi şərtlər haqqında qayda”) şikayətçiyə şamil olunacağı barədə diplomatik zəmanətlər alıblar. Beləliklə, şikayətçi Türkiyəyə qaytarılacağı təqdirdə həbs orderində göstərilən cinayətdən savayı hər hansı digər cinayətə görə təqibə məruz qalmayacaq. Azərbaycanın hakimiyyət orqanları Türkiyədən aydın və inandırıcı diplomatik zəmanətlər alıblar, həmin zəmanətlər ekstradisiyadan sonra xanım Pelitin işgəncəyə və ya digər qeyri-insani rəftar növlərinə məruz qalacağını istisna edir. Bu zəmanətlərin əsasında Azərbaycanın hakimiyyət orqanları xanım Pelitin hüquqlarına hörmət edilməsini yoxlamaq üçün müxtəlif imkanlara malikdirlər. İştirakçı dövlətin fikrincə, bu, BMT-nin İşgəncələr üzrə xüsusi məruzəçisinin analoji situasiyalardakı tövsiyələrinə uyğundur.

7.13. İştirakçı dövlət daha sonra qeyd edir ki, şikayətçi hüquqlarının pozulduğunu hesab edərsə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hər zaman şikayət edə bilər.

7.14. Komitənin və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin müxtəlif qərarlarına istinadən iştirakçı dövlət xatırladır ki, iddia edilən işgəncə riski sadəcə ehtimal şəklində olmamalı, real olmalıdır. Belə riskin mövcudluğu sübut xarakterli ehtimallarla (*prima facie*) təsdiqlənməlidir. Hazırkı işdə bu cür sübutlar təqdim edilməyib.

7.15. İştirakçı dövlət bu qənaətə gəlir ki, şikayətçi Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olaraq işgəncəyə və ya digər pis rəftar növünə məruz qalacağı ilə bağlı öncədən görülə bilən, real və şəxsi risklə üzləşəcəyinə dair kifayət qədər sübut təqdim edə bilməyib.

8.1. 17 oktyabr 2006-cı ildə şikayətçinin vəkili Komitəyə məlumat verdi ki, xanım Pelit 13 oktyabr 2006-cı ildə Türkiyəyə ekstradisiya olunub. Müştərisi təhvil verilməzdən əvvəl vəkilə bu barədə məlumat verilməyib.

8.2. Bu informasiyanı nəzərə alaraq, Komitə özünün Müvəqqəti tədbirlər üzrə xüsusi məruzəçisinin vasitəsilə hərəkət edərək, 17 oktyabr 2006-cı ildə iştirakçı dövlətə verbal nota göndərdi və orada xatırlatdı ki, müvəqqəti müdafiə tədbirləri barədə müraciətə riayət edilməməsi Konvensiyada bəyan olunmuş hüquqların müdafiəsinə xələl gətirir. İştirakçı dövlətə təklif olundu ki, xanım Pelitin hazırkı statusu və yeri barədə izahat versin.

8.3. 8 noyabr 2006-cı ildə iştirakçı dövlət 9 oktyabr 2006-cı il tarixli qeydlərində yer alan məlumatları təkrar etdi. İştirakçı dövlət əlavə etdi ki, o, şikayətçinin vəziyyətini və sağlamlıq durumunu yoxlamaqdan ötrü səlahiyyətli nümayəndənin şikayətçi ilə görüşməsi üçün Türkiyənin hakimiyyət orqanları ilə təmasa girib. İştirakçı dövlətin təqdim etdiyi bu qeydlər vəkilə göndərildi və şərhlərini bildirməsi xahiş edildi, amma cavab alınmadı.

8.4. Komitə 2006-cı ilin noyabrında 37-ci sessiyasının gedişində şikayətçinin vəziyyətini müzakirə etdi. O, iştirakçı dövlətə məktub göndərməyi qərara aldı. 24 noyabr 2006-cı il tarixli bu məktubda Komitə iştirakçı dövlətin bu işdəki hərəkətlərindən ciddi narahatlığını ifadə etdi. Komitə xahiş etdi ki, iştirakçı dövlət onu xanım Pelitin yeri və sağlamlıq durumu barədə məlumatlarla vaxtında təchiz etsin. 8 fevral 2007-ci ildə iştirakçı dövlət bir daha bu məsələ ilə bağlı şərtlərini təqdim etməyə dəvət edildi.

9.1. 26 fevral 2007-ci ildə iştirakçı dövlət şikayətçinin Türkiyədəki statusuna dair təzələnmiş məlumat təqdim etdi. O, qeyd etdi ki, şikayətçinin ekstradişiyasından bəri Türkiyədəki Azərbaycan səfirliyi onun saxlandığı yerin şəraitini mütəmadi monitoring edib və səfirliyin məsləhətçisi onunla təkliddə söhbətlər edib.

9.2. Hazırda şikayətçi "*Gebze M Tipli Kapalı Infaz Kurumu*" penitensiar müəssisəsində (Qəbzə şəhəri) saxlanılır və onunla söhbət zamanı təsdiq edib ki, onu normal şəraitdə saxlayırlar. O, vəkili ilə təmasda olmaq imkanına malikdir və hər həftə telefonla beş dəqiqəlik söhbət edə bilər. Hər gün ona qəzetlər verilir.

9.3. İştirakçı dövlət qeyd edir ki, məhbuslar kənardan ərzaq ala bilməzlər, amma şikayətçi gündə üç dəfə yeməklə təmin olunur. Səfirliyin məsləhətçisi ilə söhbətində o, qidadan ümumən razılığını ifadə edib, amma qeyd edib ki, bəzən onun keyfiyyəti aşağı olur. O, penitensiar müəssisədə tibbi müayinədən keçib və sağlamlığı ilə bağlı heç bir problem aşkar edilməyib.

9.4. Səfirliyin nümayəndəsi ilə digər bir təkbətək söhbətində şikayətçi təsdiq edib ki, həbsxana orqanları tərəfindən işgəncəyə və ya pis rəftara məruz qalmayıb. O, həmçinin təsdiq edib ki, sağlamlıq durumu qənaətbəxşdir. İştirakçı dövlət əlavə edir ki, şikayətçinin vəziyyətini yoxlamaqda davam edəcək.

İş üzrə məsələlər və Komitədə onlara baxılması proseduru Konvensiyanın 22-ci maddəsinin pozuntusu

10.1. Komitə öncə onu qeyd edir ki, şikayət müəllifi Prosedur qaydalarının 108-ci qaydasının 9-cu bəndinə uyğun olaraq müvəqqəti tədbirlər barədə müraciətə baxmayaraq, 13 oktyabr 2006-cı ildə Türkiyəyə göndərilib, həmin bəndə əsasən iştirakçı dövlətdən xahiş edilmişdi ki, məlumata Komitədə baxıldığı müddətdə şikayətçi təhvil verilməsin.

10.2. Komitə əvvəlki bu faktdan dərin narahatlıq keçirir ki, iştirakçı dövlət öncə Komitənin xahişinə razılıq versə də, sonradan buna əməl etməyib və şikayət müəllifini Türkiyəyə göndərüb. İştirakçı dövlətə təklif olunur ki, gələcəkdə belə hərəkətlərdən çəkinsin. Komitə xatırladır ki,⁷ iştirakçı dövlət Konvensiyanı ratifikasiya etməklə və 22-ci maddə üzrə Komitənin səlahiyyətini könüllü qəbul etməklə orada nəzərdə tutulmuş fərdi şikayətlər prosedurunun tətbiqində və ona tam riayət edilməsində Komitə ilə vicdanla əməkdaşlıq etmək öhdəliyini üzərinə götürüb. Komitənin müvəqqəti tədbirlər barədə müraciətinə baxmayaraq, şikayətçinin təhvil verilməsi 22-ci maddə ilə təsdiq edilən şikayət hüququnun səmərəli həyata keçirilməsini heçə endirir və şikayətin mahiyyəti üzrə Komitənin yekun qərarını faydasız və mənasız edir. Buna görə də Komitə bu qənaətə gəlir ki, yuxarıda təsvir edilmiş şəraitdə şikayətçini təhvil verməklə iştirakçı dövlət Konvensiyanın 22-ci maddəsi üzrə öhdəliklərini pozub.

Mahiyyət üzrə baxış

11. 3-cü maddə üzrə şikayətin mahiyyətinə gəldikdə, Komitə hazırkı işdə artıq qeyd etdi ki, şikayətçi Almaniyada qaçqın kimi tanınıb, çünki belə qənaətə gəlinib ki, Türkiyəyə qayıdacağı təqdirdə təqib olunma riskinə məruz qala bilər. O, iştirakçı dövlətin hakimiyyət orqanları tərəfindən Türkiyəyə deportasiya olunduğu vaxt onun qaçqın statusu qüvvədə qalırdı. Komitə BMTQAK-ın İcra Komitəsinin "Qaçqın statusunun müəyyən edilməsinin ekstritorial qüvvəsi haqqında" 12 sayılı rəyini xatırladır, həmin rəyin "F" yarım-bəndinə əsasən, "1951-ci il Konvensiyasının və 1967-ci il Protokolunun məqsədi iştirakçı dövlətlərdən biri tərəfindən müəyyən edilmiş qaçqın statusunun digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən tanınmasını nəzərdə tutur". İştirakçı dövlət şikayətçinin işində bu prinsipə niyə əməl etmədiyini izah etməyib, halbuki ümumən şikayətçinin durumuna bənzər

durumda olan şəxslərin vəziyyəti və şikayətçinin öz keçmiş təcrübəsi 3-cü maddə üzrə real məsələləri qaldırır. Komitə daha sonra qeyd edir ki, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları pis rəftar məsələləri ilə bağlı Türkiyədən diplomatik zəmanətlər alıblar, bu işə mahiyyət etibarını ilə onu təsdiq edir ki, şikayətçinin təhvil verilməsi onunla pis rəftar ediləcəyi barədə məsələləri doğuracaqdı. Təhvil vermədən sonra müəyyən dərəcədə şikayətçinin vəziyyətinin yoxlanılması həyata keçirilsə də, iştirakçı dövlət vəziyyətin qənaətbəxş olub-olmaması ilə bağlı Komitənin öz müstəqil qiymətləndirməsini həyata keçirə bilməsi üçün Komitəyə zəmanətlər təqdim etməyib (*Agiza İsveçə qarşı* işdə Komitənin yanaşmasına bax), həmçinin iştirakçı dövlət apardığı yoxlamaların və həyata keçirdiyi tədbirlərin həm faktiki cəhətdən, həm də ərizəçinin rəyi baxımından obyektiv, qərəzsiz və həqiqətə kifayət qədər uyğun olduğunu təmin etmək üçün konkret detalları təqdim etməyib. Bu vəziyyəti, eləcə də iştirakçı dövlətin Komitənin müvəqqəti tədbirlər barədə müraciətinə əməl edəcəyinə öncə razılıq verdiyinə baxmayaraq, şikayətçini ekstradisiya etdiyini nəzərə alaraq, Komitə bu qənaətə gəlir ki, iştirakçı dövlətin şikayətçinin işinə baxılması üzrə hərəkətləri şikayətçinin Konvensiyanın 3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlarının pozuntusuna bərabərdir.

12. İşgəncələr Əleyhinə Komitə İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 22-ci maddəsinin 7-ci bəndi əsasında hərəkət edərək, hesab edir ki, şikayətçinin Türkiyəyə ekstradisiyası Konvensiyanın 3-cü və 22-ci maddələrinin pozuntusunu təşkil edib.

13. Öz Prosedur qaydalarının 112-ci qaydasının 5-ci bəndinə uyğun olaraq, Komitə yuxarıda ifadə edilmiş rəylərə cavab olaraq iştirakçı dövlətin gördüyü tədbirlər barədə 90 gün ərzində məlumat almaq istərdi.

İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ KOMİTƏ OTUZ BEŞİNCİ SESSİYA
(7 – 25 NOYABR 2005-Cİ İL)

QƏRAR

MƏLUMAT № 247/2004

<u>Təqdim edilmişdir:</u>	A.A. tərəfindən (vəkillə təmsil olunub, vəkil – cənab Eldar Zeynalov, Azərbaycan İnsan Hüquqları Mərkəzi, QHT)
<u>İddia edilən qurban:</u>	şikayətçi
<u>İştirakçı dövlət:</u>	Azərbaycan
<u>Şikayətin verilmə tarixi:</u>	28 fevral 2004-cü il (ilkin təqdimat)
<u>Hazırkı qərarın çıxarılma tarixi:</u>	25 noyabr 2005-ci il

Məlumatın mövzusu: ölüm kamerasında həbsdə saxlanılma müddətində pis rəftar

Prosedur məsələləri: digər beynəlxalq araşdırma və ya tənzimləmə proseduru çərçivəsində baxış; məlumatın zamana görə (*ratione temporis*) qəbul edilənliyi; daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qaydadan istisna

Mahiyyətə aid məsələlər: Prosedur iştirakçı dövlət üçün qüvvəyə minənə qədər pozuntuların davamedici təsiri

Konvensiyanın maddələri: 1, 2, 12, 13

ƏLAVƏ

İŞGƏNCƏLƏRƏ VƏ DİGƏR QƏDDAR, QEYRİ-İNSANİ VƏ YA LƏYAQƏTİ ALÇALDAN RƏFTAR VƏ YA CƏZA NÖVLƏRİNƏ QARŞI KONVENSIYANIN 22-Cİ MADDƏSİ ƏSASINDA İŞGƏNCƏLƏR ƏLEYHİNƏ KOMİTƏNİN QƏRARI

**247/2004 sayılı məlumata dair
otuz beşinci sessiya**

<u>Təqdim edilmişdir:</u>	A.A. tərəfindən (vəkillə təmsil olunub, vəkil – cənab Eldar Zeynalov, Azərbaycan İnsan Hüquqları Mərkəzi, QHT)
<u>İddia edilən qurban:</u>	şikayətçi
<u>İştirakçı dövlət:</u>	Azərbaycan
<u>Şikayətin verilmə tarixi:</u>	28 fevral 2004-cü il (ilkin təqdimat)
<u>Hazırkı qərarın çıxarılma tarixi:</u>	25 noyabr 2005-ci il

İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 17-ci maddəsi əsasında təsis edilmiş *İşgəncələr Əleyhinə Komitə*,
25 noyabr 2005-ci ildə *iclas keçirərək*,

İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 22-ci maddəsi əsasında İşgəncələr Əleyhinə Komitəyə cənab A.A. tərəfindən təqdim edilmiş 247/2004 sayılı məlumatla baxılmasını *yekunlaşdıraraq*,

Şikayətçi, onun vəkili və iştirakçı dövlət tərəfindən təqdim edilmiş bütün informasiyaları *nəzərə alaraq*,

Məlumatın qəbul edilənliyinə dair aşağıdakı qərarı *qəbul edir*.

ŞİKAYƏTİN QƏBULEDİLƏNLİYİNƏ DAİR QƏRAR

1.1. Şikayətçi cənab A.A.-dır, o, Azərbaycan vətəndaşdır, 24 avqust 1994-cü ildə Azərbaycan Ali Məhkəməsi tərəfindən ölüm cəzasına məhkum edilib. Parlament tərəfindən ölüm cəzası ləğv edildikdən sonra Azərbaycanda çıxarılmış bütün ölüm hökmləri, o cümlədən şikayətçi barəsindəki hökm 10 fevral 1998-ci ildə ömürlük həbs cəzası ilə əvəz olundu. Şikayətçi İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərinə qarşı Konvensiyanın 1, 2, 12 və 13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquqlarının Azərbaycan tərəfindən pozulmasının qurbanı olduğunu iddia edir. O, vəkillə təmsil olunub.

1.2. Azərbaycan 16 avqust 1996-cı ildən (qoşulma tarixi) Konvensiyanın iştirakçı dövlətidir və 4 fevral 2002-ci ildə 22-ci maddə üzrə bəyanat verib.

Təqdim edilmiş faktlar

2.1. Şikayətçi polis müfəttişi idi. 24 avqust 1994-cü ildə o, adamöldürmədə, odlu silahı qanunsuz saxlamaqda və gəzdirməkdə, dövlət əmlakını bilərəkdən məhv etməkdə, ağırlaşdırıcı hallarla adamöldürmədə və adamöldürmə cəhdində təqsirli bilindi. O, Azərbaycan Ali Məhkəməsi tərəfindən ölüm cəzasına məhkum edildi, iddia edildiyinə görə, onun bu hökmdən apellyasiya şikayəti vermək hüququ yox idi. Şikayətçi iddia edir ki, onun məhkəməsi düzgün məhkəmə araşdırması tələblərinə cavab verməyib və polis nəfərini qətlə yetirdiyinə görə onunla haqq-hesab çəkmək istəyən hakimiyyət tərəfindən quraşdırılıb. O, həmçinin izah edir ki, məhkəmənin tərkibinə daxil olan üç nəfərdən ikisi (“xalq iclasçıları” adlandırılan şəxslər) onun ölüm hökmünün altına imza qoymağdan imtina ediblər.

2.2. Məhkum olunduqdan sonra şikayətçi Bayıl həbsxanasının (Bakı) ölüm kamerasına salındı, iddia edildiyinə görə, orada o, 6 kvadrat metr sahəsi olan kameranı ölüm cəzasına məhkum edilmiş “5-6” nəfər başqa məhbusla paylaşdı. Kamerada onların hamısı üçün bircə çarpayı vardı və məhbuslar növbə ilə yatmalı olurdular. Kameranın pəncərəsi metal lövhələrlə örtülmüşdü və oraya işıq daxil olmurdu; kamerada yalnız bir tutqun lampa vardı, o daim yanırdı.

2.3. Şikayətçinin sözlərinə görə, 1 oktyabr 1994-cü ildə bir qrup məhbus Bayıl həbsxanasından qaçdı.¹ Elə həmin gün həbsxanaya nəzarət səlahiyyətini həyata keçirən prokuror, iddia edildiyinə görə, həbsxana əməkdaşlarına bildirib ki, bütün məhbusları (ölüncə) döymələrinə icazə verir və “məsuliyyəti öz üzərinə götürür”. Bundan sonra saxlanma şəraiti pisləşdi. 1994-1998-ci illərdə bütün gəzintilər qadağan olundu. 1994-cü ildən 1996-cı ilədək məhbuslar birbaşa kameralarda düş qəbul etməyə məcbur oldular, halbuki orada vanna otağı yox idi; kollektiv vanna otağı yalnız 1996-cı ilin yayında düzəldildi; bundan sonra hər kamera üçün 20-30 gündən bir 10-15 dəqiqəliyə düş qəbuluna icazə verildi. Şikayətçi bildirir ki, o, 1994-1998-ci illərdə ölüm kamerasında saxlanıldığı müddətdə barəsində ölüm hökmü çıxarılmış 70-dən artıq məhbus saxlanma şəraitinin pisləşməsi ucbatından ölüb.

2.4. Şikayətçi izah edir ki, həbsxana qaydalarına əsasən hər ay qohumları ilə görüşmək və beş kiloqramlıq bağlama almaq hüququna malik olduğuna baxmayaraq, əslində, xüsusən də 1994-cü ilin oktyabrında məhbusların qaçışından sonra başçəkmələr və bağlamaların ötürülməsi “mütəmadi deyildi”.

2.5. Şikayətçinin sözlərinə görə, adbaad səhər yoxlamaları zamanı bütün məhbuslar kameralardan çıxmalı və yangınsöndürmə qrupunun zirzəmisinə apararıq qapının qarşısında düzülmalı idilər. Bundan əlavə, o, ölüm kamerasında saxlanılarkən ölüm cəzasının icrası üçün nəzərdə tutulan otaqlar yeddi və səkkiz dəfə təmizlənmişdi; hər dəfə təmizləmədən sonra müdiriyyət onları ölüm cəzaları silsiləsinin icra olunacağı ilə təhdid edirdi.

2.6. Şikayətçi iddia edir ki, qanunda keçmiş polis əməkdaşlarının ayrıca saxlanması nəzərdə tutulsa da, o, adi cinayətkarlarla birlikdə saxlanılıb. İddia edildiyinə görə, bir dəfə o yatdığı zaman onu öldürməyə cəhd ediblər, iki dəfə isə kamera yoldaşları onu qəddarcasına döyüblər.

2.7. Şikayətçi izah edir ki, 1994-cü il “qaçışından” sonra 1995-ci ilin martınadək ölümə məhkum edilmiş məhbusları heç bir həkim müayinə etmədi. İddia edildiyinə görə, xəstə məhbuslar sağlamlarla birlikdə saxlanılır, cərrahiyyə əməliyyatları qeyri-adekvat şəraitdə aparılırdı, pis tibbi qulluq ucbatından bir neçə məhbus ölmüşdü.

2.8. Daha sonra bildirilir ki, 1994-cü il “qaçışından” dərhal sonra məhbuslara su və yemək verilməsini dayandırdılar; su və qida təchizatı bərpa olunduqda qida rasionu iki dəfə ixtisar edildi. Gecə vaxtı temperatur 16°C-dən aşağı düşsə də, 1994-cü ilin oktyabrından məhbuslara ədyal verilmirdi; yalnız Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin müdaxiləsindən sonra ədyallardan istifadəyə icazə verildi.

2.9. Şikayətçi 1994-1996-cı illərdə baş verdiyi iddia edilən pis rəftar hallarının təfəsilatlarını qeyd edir: adbaad səhər yoxlaması zamanı məhbusları kameralardan tək-tək çıxarır və huşunu itirib yerə yıxılana qədər döyürdülər (o cümlədən taxta çubuqlarla, polis dəyənəkləri ilə və elektrik kabeli parçaları ilə). Belə vəziyyətdə 45-ə yaxın məhbus dünyasını dəyişdi.

2.10. 1996-cı ilin mayında həbsxana müdiriyyəti şikayətçinin kamerasında gizlədilmiş sənədlər tapdı, orada həbsxana orqanlarının ona qarşı törətdiyi əməllər yazılmış, habelə pis rəftar və işgəncələr nəticəsində ölüm kamerasında ölmüş şəxslərin siyahısı tutulmuşdu. Onu qəddarcasına döydülər; qələmlərini və kağızlarını müsadirə etdilər. 1996-cı ilin sentyabrında hökumətin nümayəndə heyəti həbsxanada təftiş apardı. Hətta baxmayaraq ki, qisas qorxusu ucbatından yalnız bəzi məhbuslar xırda şikayətlərini bildirmişdilər, təftiş başa çatdıqdan sonra ölümə məhkum olunanların hamısı qəddarcasına döyüldülər.

2.11. 1996-cı ilin oktyabrında həbsxana mühafizəsinin rəisi, iddia edildiyinə görə, bütün məhbusları döydü və bu yolla 1994-cü il “qaçışının” ikinci ildönümünü qeyd etdi. İddia edildiyinə görə, şikayətçi saat yarım ərzində döyüldü.

2.12. İddia edildiyinə görə, azad edilmiş məhbuslardan biri 1996-cı ilin payızında şikayətçinin anası ilə görüşdü və oğlunun hansı şəraitdə saxlanıldığını ona izah etdi. Ana həbsxana orqanlarına şikayət təqdim etdi. Bundan sonra şikayətçini döydülər, ölümlə hədələdilər və təkzib sənədini imzalamağa məcbur etdilər.

2.13. 1997-ci ilin əvvəlində şikayətçinin kamerasında həbsxanada ölmüş məhbusların digər bir siyahısı aşkar edildi; onu yenidən döydülər və kamera yoldaşları ilə birlikdə 3 gün təcrid halında saxladılar.

2.14. 1998-ci ildə onun ölüm cəzası yüngülləşdirildikdən sonra şikayətçi, iddia edildiyinə görə, 6 ay ərzində “təcrid halında” saxlanıldı və bu müddətdə ailəsi ilə görüşmək imkanından məhrum oldu.

2.15. Şikayətçi iddia edir ki, yuxarıdakı səbəblərə görə, o, bütün daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirmək imkanına malik olmayıb və əslində bunu etməsinin qarşısı alınıb:

- 1997-ci ildən onun vəkili şikayətçinin təqdim etdiyi məlumatlardan istifadə edərək müxtəlif qəzetlərdə şikayətçinin və ölüm cəzasına məhkum edilmiş digər məhbusların vəziyyət ilə bağlı silsilə məqalələr dərc etdi. Amma bundan sonra heç bir araşdırmaya və cinayət təqibinə başlanılmadı.

- 2002-ci ilin oktyabrında və dekabrında Qobustan həbsxanasında ömürlük həbs cəzası çəkən bir neçə məhbus, o cümlədən şikayətçi Qaradağ rayon məhkəməsinə və Apellyasiya Məhkəməsinə şikayətlər təqdim etdilər və ağır saxlanma şəraiti və məruz qalıqları pis rəftar barədə məlumat verdilər. Amma məhkəmələr bu şikayətlərə baxmaqdan imtina edərək belə əsas gətirdilər ki, şikayətçilərin imzaları həbsxana orqanları tərəfindən təsdiq edilməyib. Şikayətçinin özü də daxil olmaqla bir çox məhbuslar məhkəmələrdən heç bir cavab almadılar.

- Bildirildiyinə görə, ombudsman həbsxanaya bir neçə dəfə baş çəkib. Amma şikayətçinin xahişinə baxmayaraq, o, ombudsmanla görüşmək imkanına malik olmayıb.

2.16. Şikayətçi iddia edir ki, onun fikrinə görə, yuxarıda qeyd edilən faktların işığında Azərbaycanın məhkəmə hakimiyyəti orqanları ilə hər hansı sonrakı təmaslar faydasız olacaq və onu

əlavə təzyiqlərə və təhdidlərə məruz qoyacaqdı, yaxud hətta onu mühüm şahidlərdən biri kimi fiziki cəhətdən məhv edə bilərdilər.

2.17. Şikayətçinin sözlərinə görə, o, həbsdə saxlanıldığı müddətdə xəstəxanaya yerləşdirilməyib. O, 15 noyabr 2003-cü ildə Tibbi Komissiya tərəfindən müayinə olunub. 7 yanvar 2004-cü ildə o, müayinənin nəticələrini və Tibbi Komissiyanın aşağıdakı diaqnozunu aldı: “reaktiv nevroz, xarakterik psixopatiya əlamətləri”. Şikayətçi iddia edir ki, 8 yanvar 2004-cü ildə o, öz tibb tarixçəsi ilə tanış olarkən aşkar edib ki, onu yeni tibb tarixçəsi forması ilə əvəz ediblər və əvvəlki tibb tarixçəsindəki qeydlər oraya yazılmayıb. Beləliklə, onun sözlərinə görə, 1994-2002-ci illər dövründə onun xəstəlikləri (babasil, revmatizm, nevroz, “tutmalar” və 1992-ci ildə baş beyinin insultu) barədə heç bir qeyd mühafizə olunmayıb.² Şikayətçi iddia edir ki, onun tibb tarixçəsini ona görə dəyişdiriblər ki, onu məruz qaldığı xəstəliklərə görə kompensasiya tələb etmək imkanından məhrum etsinlər.

2.18. Şikayətçi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edib (onun 34132/03 sayılı ərizəsi 29 aprel 2005-ci ildə qəbul olunmayan elan edilib). Lakin onun sözlərinə görə, Avropa Məhkəməsi qarşısında onun qaldırdığı iddialar yalnız hazırkı məlumatın aid olduğu dövrdən sonrakı müddətə, yəni 1998-ci ilin fevralından sonrakı dövrə aiddir.

Şikayət

3.1. Şikayətçi iddia edir ki, ölüm cəzasının icrasını gözlədiyi dövrdə (1994-1998-ci illərdə) onun saxlanma şəraiti və hakimiyyət orqanlarının onunla rəftarı Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci bəndinin və 2-ci maddəsinin pozuntusuna bərabərdir.

3.2. O, bildirir ki, 2-ci maddənin 1-ci və 3-cü bəndləri də pozulub, belə ki, onun saxlanıldığı kameralarda onların sahəsinin imkan verdiyi saydan iki-dörd dəfə artıq adam saxlanılıb və o, keçmiş polis əməkdaşı olsa da, adi cinayətkarlarla birlikdə saxlanılıb.

3.3. İddia edildiyinə görə, hakimiyyət orqanları Konvensiyanın 12-ci maddəsinə pozmaqla ölüm cəzasının icrasını gözləyən məhbusların ölümü ilə bağlı vaxtında və qərəzsiz araşdırma aparmayıblar, halbuki onların ölümünün həbsxana müdiriyyəti tərəfindən məruz qaldıqları işgəncə və qəddar rəftar nəticəsində baş verdiyini düşünmək üçün “əsaslı səbəblər vardı”.

3.4. Nəhayət, şikayətçi Konvensiyanın 13-cü maddəsinin pozulduğunu iddia edir, çünki iştirakçı dövlət işgəncə və qəddar rəftar barədə şikayətlərin qərəzsiz şəkildə araşdırılmasını təmin edə bilməyib.

Məlumatın qəbul edilənliliyinə dair iştirakçı dövlətin qeydləri

4.1. 19 iyul 2004-cü ildə iştirakçı dövlət məlumatın qəbul edilənliliyinə etiraz etdi. O, xatırladı ki, Komitənin fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətini 4 fevral 2002-ci ildə tanıyıb və müvafiq olaraq, Komitə yalnız Azərbaycana qarşı bu tarixdən sonra təqdim edilmiş şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malikdir. Buna görə də iştirakçı dövlət şikayətçinin məlumatını qəbul olunmayan hesab edir.

Şikayətçinin şərhləri

5.1. 6 noyabr 2004-cü il tarixli məktubu ilə şikayətçi etiraf edir ki, şikayətin predmeti olan hadisələr iştirakçı dövlət tərəfindən Komitənin ona qarşı təqdim edilmiş fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinin tanınmasından əvvəl baş verib. Lakin onun sözlərinə görə, prosedur iştirakçı dövlət üçün qüvvəyə mindiyi tarixdən sonra pozuntular davam edirsə, zamana görə (*ratione temporis*) səlahiyyət haqqında qayda bu hala şamil olunmur. Misal olaraq, o, İnsan Hüquqları Komitəsinin hüquq praktikasına istinad edir (*K. və K. Macaristana qarşı* iş, məlumat № 520/1992, şikayətin qəbul edilməzliyi haqqında 17 aprel 1994-cü ildə çıxarılmış qərar, 6.4-cü bənd).

5.2. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi məsələsi ilə bağlı o, bir daha bildirir ki, iştirakçı dövlətdəki prosedurların səmərəliliyinə inanmır. Bu mülahizəsinin təsdiqi olaraq, o, 2002-2004-cü illərdə işlərinə məhkəmə tərəfindən baxılması hüququ verilmiş beş nəfər keçmiş kamera yoldaşının adını çəkir. İddia edildiyinə görə, onların hamısı həbsdə saxlanıldıqları müddətdə işgəncəyə və pis rəftara məruz qaldıqlarından şikayət etmişdilər, amma məhkəmələr, iddia edildiyinə görə, onların bütün şikayətlərini rədd etmiş və onların ömürlük həbs cəzasını təsdiq etmişdilər.⁴

5.3. Şikayətçinin bildirdiyinə görə, vərəmdən əziyyət çəkən digər məhbuslarla birlikdə çoxlu məhbusun olduğu kamerada saxlanılan, ömürlük həbs cəzasını çəkən bir məhbus 1996-1998-ci illərdə ölüm cəzasının icrasını gözlədiyi müddətdə yoluxduğu vərəmə görə 2004-cü ildə kompensasiya almağa cəhd etmişdi. O, işi uduzdu və kassasiya şikayəti də uğursuz oldu.⁵

İş üzrə məsələlər və Komitədə onlara baxılması proseduru

6.1. Şikayətdə yer alan hər hansı iddialara baxmazdan əvvəl İşgəncələr Əleyhinə Komitə Konvensiyanın 22-ci maddəsi əsasında məlumatın qəbuledilən olub-olmadığını həll etməlidir.

6.2. Komitə öncə şikayətçinin bu iddialarını qeyd edir ki (yuxarıda 3.3-cü bəndə bax), iştirakçı dövlətin hakimiyyət orqanları ölüm cəzasına məhkum olunmuş məhbusların öldüyü barədə məlumatlarla bağlı araşdırma aparmaqdan daim imtina ediblər. Komitə xatırladır ki, o, şikayətlərə yalnız o halda baxa bilər ki, onlar iddia edilən qurbanlar, onların qohumları və ya qurbanı adından hərəkət etmək üçün lazımı qaydada təyin olunmuş nümayəndə tərəfindən verilsin. Hazırkı işdə şikayətçi iddia edilən qurbanlardan hər hansı birinin adından hərəkət etmək səlahiyyətinə malik olduğunu təsdiq edən hər hansı sənəd təqdim etməyib. Buna görə də Komitə hesab edir ki, məlumatın bu hissəsi Komitənin Prosedur qaydalarının 98-ci qaydasının 2(c) bəndinə uyğun olaraq qəbuledilməzdir.⁶

6.3. Şikayətçinin iddialarının qalan hissəsinə gəldikdə, Komitə xatırladır ki, iştirakçı dövlət məlumatın qəbuledilənliyinə belə bir əsasa görə etiraz edib ki, barəsində şikayət edilən hadisələr Komitənin Konvensiyanın 22-ci maddəsi əsasında təqdim edilmiş fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinin 4 fevral 2002-ci ildə onun tərəfindən tanınmasından əvvəl baş verib. Şikayətçi bu iddianı rədd edərək “davamedici təsir” doktrinasına istinad etdi.

6.4. Komitə xatırladır ki, iştirakçı dövlətin Konvensiya üzrə öhdəlikləri Konvensiyanın həmin iştirakçı dövlət üçün qüvvəyə mindiyi tarixdən başlayır.⁷ Bununla belə, Komitə hesab edir ki, o, Komitənin fərdi şikayətləri qəbul etmək və onlara baxmaq səlahiyyətinin iştirakçı dövlət tərəfindən tanınmasından əvvəl (yəni 22-ci maddə əsasında verilmiş bəyanat qüvvəyə minənə qədər, hazırkı işdə 4 fevral 2002-ci ilə qədər) baş verdiyi iddia edilən pozuntular barədə məlumatlara baxa bilər, bu şərtlə ki, həmin pozuntuların nəticələri 22-ci maddə əsasında verilmiş bəyanat qüvvəyə mindikdən sonra davam etsin və həmin nəticələr Konvensiyanın pozuntusunu təşkil etsin. Bəyanatın verilməsindən sonra pozuntunun davam etməsi iştirakçı dövlətin öz hərəkəti ilə və ya dolayı formada əvvəlki pozuntuları açıq-aydın təsdiq etməsi kimi şərh olunmalıdır.

6.5. Komitə artıq qeyd edib ki, hazırkı işdə şikayətçinin Konvensiyanın 1, 2 və 13-cü maddələri üzrə bütün iddiaları (yuxarıda 3.1, 3.2 və 3.4-cü bəndlərə bax) Komitənin Konvensiyanın 22-ci maddəsi əsasında təqdim edilmiş fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinin iştirakçı dövlət tərəfindən tanınmasından əvvəl baş vermiş hadisələrə aiddir. Lakin şikayətçinin sözlərinə görə, iddia edilən bu pozuntuların nəticələri Komitənin 22-ci maddə əsasında fərdi şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinin iştirakçı dövlət tərəfindən tanınmasından sonra da davam edib.

6.6. Komitə onu da qeyd edib ki, şikayətçi 10 fevral 1980-ci ildən sonra baş vermiş hadisələrlə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə ərizə təqdim edib və **onun sözlərinə görə**, həmin ərizədəki məsələlər Komitənin baxışına təqdim edilmiş məsələlərdən açıq-aydın fərqlidir. Həmin ərizə 29 aprel 2005-ci ildə qəbul olunmayan elan edilib. Avropa Məhkəməsi o cümlədən qərara alıb ki, şikayətdə yer alan ölüm kamerasında pis rəftara məruz qalma ilə bağlı iddialar (onlar bu məlumatdakı iddialarla eynidir) qəbuledilməzdir.⁸

6.7. Bu kontekstdə Komitə xatırladır ki, o, *eyni məsələyə* digər beynəlxalq araşdırma və ya tənzimləmə proseduru çərçivəsində nə vaxtsa *baxılmadığına və ya hazırda baxılmaqda olmadığına* əmin deyilsə, 22-ci maddənin 5(a) bəndi əsasında verilmiş hər hansı fərdi şikayətlərə baxmır; Komitə əmindir ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə baxış qeyd edilən prosedur çərçivəsində baxışla eyni sayıla bilər.

6.8. Komitə hesab edir ki, hər hansı məlumat o halda digər beynəlxalq araşdırma və ya tənzimləmə proseduru çərçivəsində baxılmış və ya baxılmaqda olan məlumat sayıla bilər ki, müvafiq prosedur çərçivəsində baxış 22-ci maddənin 5(a) bəndində nəzərdə tutulan mənada “eyni məsələyə” aid olsun, yəni həmin məlumat eyni tərəflərə, eyni faktlara və eyni maddi hüquqlara aid olsun. O, qeyd edir ki, eyni şikayətçi tərəfindən Avropa Məhkəməsinə təqdim edilmiş 34132/03

saylı ərizə hazırkı məlumatdakılarla eyni faktlara və ən azından qismən eyni maddi hüquqlara əsaslanıb.

6.9. Şikayətçinin Avropa Məhkəməsinə verdiyi ərizənin predmetinin “eyni məsələ”dən ibarət olduğunu, həmin məsələyə baxıldığını və qəbul olunmayan elan edildiyini nəzərə alaraq, Komitə hesab edir ki, hazırkı işdə Konvensiyanın 22-ci maddəsinin 5(a) bəndinin tələblərinə əməl olunmayıb. Belə olan halda Komitə qərara alır ki, məlumatın qəbul edilənliliyinin digər iki əsasını, yəni məlumatın zamana görə (*ratione temporis*) qəbul edilənliliyini və daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi məsələsini araşdırmağa ehtiyac yoxdur.

7. Buna görə də İşgəncələr Əleyhinə Komitə qərara alır ki:

a) Məlumat qəbul edilməzdir;

b) Bu qərar iştirakçı dövlətin və şikayətçinin diqqətinə çatdırılmalıdır.

V HİSSƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ VƏ ALI MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN QƏRARLARI

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN**

QƏRARI

**Təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən tətbiq edilmiş
həbsə alma qətimkan tədbirindən verilmiş şikayətlərə baxılma
qaydasının müəyyən edilməsi məsələsinə dair**

12 may 1999- cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi X.Hacıyev (Sədr), hakimlər: F.Babayev, B.Qəribov, R.Qvaladze (məruzəçi-hakim), E.Məmmədov, S.Salmanova, Ə.Sultanovdan ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi İ.İsmayılovun,

xüsusi konstitusiyaya icraatında maraqlı subyektin qanuni nümayəndələri, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Sədr müavini Ç.Bəşirovun və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi M.Ağazadənin,

mütəxəssislər, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun müavinləri X.Vəliyevin və N.Allahverdiyevin,

ekspertlər, Bakı Dövlət Universiteti hüquq fakültəsi cinayət prosesi kafedrasının müdiri, professor C.Mövsumovun, mülki proses və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, professor A.Abbasquliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq açıq məhkəmə iclasında təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən müqəssir barəsində tətbiq edilmiş həbsə alma qətimkan tədbirindən verilən şikayətlərə məhkəmələr tərəfindən Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 243.1-243.7-ci maddələri qaydasında baxılmasının mümkünlüyünə dair Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 3 mart 1999-ci il tarixli 5 –1/ 99 sayılı sorğusu ilə bağlı konstitusiyaya işinə baxdı.

Hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektin qanuni nümayəndələri Ç.Bəşirov və M.Ağazadənin, mütəxəssislər X.Vəliyev və N.Allahverdiyevin çıxışlarını, ekspertlər C.Mövsumov və A.Abbasquliyevin rəylərini dinləyib müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən tətbiq edilmiş həbsə alma qətimkan tədbirindən şikayətlərə məhkəmələrdə baxılmasını mübahisəsiz hesab edərək, belə şikayətlərə Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 243.1 – 243.7-ci maddələri qaydasında baxılmasının mümkünlüyü barəsində şərh verilməsini xahiş edir.

Sorğu ilə bağlı konstitusiyaya işində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin və 71-ci maddəsinin VII hissəsinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 56, 83, 89 və 231-ci maddələrini əks etdirən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatında düzgünlüyü təsdiq edilmiş rəsmi mətnlər vardır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi aşağıdakıları qeyd edir:

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin I hissəsində göstərilmişdir: “Hər kəsin azadlıq hüququ vardır”. Həmin maddənin ikinci hissəsinə əsasən azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsə alma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Həbsə alma qətimkan tədbirini tətbiq etmə qaydası Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 11, 83 və 89-cu maddələri ilə tənzimlənir. Həmin maddələrdə müəyyən edilmişdir ki, qətimkan tədbiri olaraq həbsə alma yalnız məhkəmə qərardadı və ya prokurorun sanksiyası ilə tətbiq edilir. Bununla da qanunverici heç kəsin özbaşına həbs edilməsinə yol verilmədiyini qeyd edir və vətəndaşlara şəxsi toxunulmazlıq hüququ verərək, bunu təmin etmək məqsədi ilə şübhə edilən şəxsin və müqəssirin qanunsuz və əsassız həbsə almadan şikayət vermək hüququnu nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 83-cü maddəsinin 4-cü hissəsində və 56-cı maddəsində göstərilmişdir ki, müvafiq olaraq ittiham elan edilənə qədər həbsə alınmış şəxsin və müqəssirin təhqiqat apararı şəxsin, müstətiqin və ya prokurorun hərəkətlərindən və qərarlarından şikayət verməyə hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 231-ci maddəsində prokurorun hərəkətlərindən və qərarlarından yuxarı prokurora şikayət vermə nəzərdə tutulmuşdur. Bu müddəə həmçinin qətimkan tədbiri tətbiq edilməyə də aiddir. Lakin Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi təhqiqat apararı şəxsin, müstətiqin və ya prokurorun hərəkətlərindən və qərarlarından, o cümlədən həbsə almanın tətbiq edilməsindən məhkəməyə şikayət verilməsini nəzərdə tutmamışdır. Bu isə hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilməsini, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələrin məhkəmələr tərəfindən həll edilməsini nəzərdə tutarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinə və 71-ci maddəsinin VII hissəsinə uyğun deyildir.

Həbsə almadan məhkəməyə şikayət vermə hüququnun mümkünüyü beynəlxalq hüquqi sənədlərdə də nəzərdə tutulmuşdur.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1992-ci il 21 iyul tarixli Qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu «Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt»-ın 9-cu maddəsinin 3-cü bəndində göstərilir: «Cinayət ittihamı ilə həbs olunmuş, yaxud tutulub saxlanmış hər bir şəxs təcili surətdə hakimin, yaxud məhkəmə hakimiyyətini icra etmək hüququna və ağılabatan müddətdə məhkəmə baxışı aparmaq, yaxud azad etmək hüququ olan vəzifəli şəxsin yanına gətirilir».

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 147-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olduğuna görə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi və 71-ci maddəsinin VII hissəsi məhkəmələr tərəfindən birbaşa tətbiq edilməlidir.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, sorğuda həbsə alma qətimkan tədbirindən verilən şikayətlərə məhkəmələr tərəfindən Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin müvafiq normalarının nəzərdə tutduğu qaydada baxılmasının mümkünüyü barəsində şərh verilməsi xahiş edilir.

Bununla əlaqədar olaraq nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət-prosessual qanunvericiliyində həbsə alma qətimkan tədbirindən yuxarı prokurora şikayət vermə və onun tərəfindən həmin şikayətlərə baxılma qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. Bununla belə həmin məsələ üzrə məhkəməyə şikayət vermə və şikayətlərə məhkəmə tərəfindən baxılma qaydası nəzərdə tutulmamışdır.

“Azərbaycan Respublikasının ərazisində hüquqi qüvvəsini müvəqqəti olaraq saxlayan keçmiş SSRİ qanunları və onların tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1992-ci il 7 oktyabr tarixli Qanunu ilə “Dövlət idarəetmə orqanlarının və vəzifəli şəxslərin vətəndaşların hüquqlarına toxunan qeyri-hüquqi hərəkətlərindən məhkəməyə şikayət qaydası haqqında” SSRİ-nin 1989-cu il 2 noyabr tarixli Qanunu Azərbaycan Respublikasının ərazisində öz qüvvəsini saxlayır. Lakin həbsə almanın tətbiq edilməsindən şikayətlərə məhkəmələr tərəfindən göstərilən Qanunda nəzərdə tutulan qaydada baxıla bilməz. Həmin Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən əgər SSRİ və müttəfiq respublikaların qanunlarında dövlət idarəetmə orqanlarının və vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən şikayət verilməsinin başqa qaydası nəzərdə tutulmuşdursa, onların hərəkətlərindən məhkəməyə bu Qanuna müvafiq surətdə şikayət verilə bilməz. Eyni normanı Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi də nəzərdə tutmuşdur (maddə 243-3).

Yuxarıda göstəriləyi kimi Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 231-ci maddəsində prokurorun hərəkətlərindən şikayət verilməsinin xüsusi qaydası nəzərdə tutulmuşdur. Məhz buna görə də adı çəkilən keçmiş SSRİ-nin Qanunu və Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan qaydada məhkəmələrdə həbsə almanın tətbiqindən şikayətlərə baxıla bilməz. Bundan başqa cinayət-prosessual hərəkətlər mülki-prosessual qanunvericiliyi ilə tənzimlənə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci və 6-cı bəndlərinə əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarından və azadlıqlarından istifadə, bu hüquqların və azadlıqların dövlət təminatına, məhkəmə icraatı və məhkəmə qərarlarının icrasına dair ümumi qaydaları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi müəyyən edir.

Həmin məsələ həll olunarkən onun vacibliyi və aktualığı, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və beynəlxalq hüquqi sənədlər əsas götürülməklə şikayətlərə təcili surətdə baxılması, həbsə alma haqqında qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinin qanuniliyi və əsaslılığı yoxlanılarkən məhkəmələrin həbsə alınan şəxsin təqsirlilik məsələsini müzakirə etməsinin, eyni hakimlərin həm həbsə alma, həm də işə mahiyyəti üzrə məhkəmə baxışında iştirakının yolverilməməzliyi nəzərə alınmalıdır.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 75, 76, 78, 80 – 83 və 85-ci maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi

Q Ə R A R A A L D I:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci və 6-cı bəndlərinə əsasən təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən tətbiq edilmiş qətimkan tədbirindən məhkəməyə şikayət vermə və onun tərəfindən həmin şikayətə baxılma qaydalarını Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi müəyyən etməlidir. Həmin qaydaların müəyyən edilməsinin tezləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyyə edilsin.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan” qəzetində dərc olunmalıdır.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və yaxud təfsir edilə bilməz.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN

QƏRARI

“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəsinin şərh edilməsinə dair

27 aprel 2001-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi X.Hacıyev (Sədr), hakimlər: F.Babayev, R.Qvaladze, B.Qəribov, E.Məmmədov (məruzəçi-hakim), S.Salmanova, Ə.Sultanovdan ibarət tərkibdə,

İ.İsmayılovun katibliyi ilə

maraqlı subyektlərin qanuni nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi M.Ağazadə, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının inzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin müdiri N.Səfərov, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin İstintaq idarəsinin rəisi S.Mehrəliyev və İşlər idarəsinin hüquqi təminat şöbəsinin rəisi Q.Yusifovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə daxil olmuş “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddəanın şərh edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 16 mart 2001-ci il tarixli, 5-2/2001 sayılı sorğusu ilə əlaqədar konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim E.Məmmədovun məruzəsini, xüsusi konstitusiyaya icraatında maraqlı subyektlərin qanuni nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi M.Ağazadə, N.Səfərov və S.Mehrəliyevin çıxışlarını dinləyib müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi

MÜƏYYƏN ETDİ:

“Polis haqqında” Qanunun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsində nəzərdə tutulur ki, polis əməkdaşı tərəfindən məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirəsalınmadan tutulmasına 48 saatdan artıq olmayan müddətə yalnız aşağıdakı hallarda yol verilə bilər:

1) şəxs cinayət və ya inzibati hüquqpozma törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda;

2) hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət və ya inzibati hüquqpozma törətdiyini göstərdikdə;

3) şübhə edilən şəxs və ya onun paltarında, ona məxsus digər əşyalarda və ya mənzilində cinayətin və ya inzibati hüquqpozmanın izləri tapıldıqda.

İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 399.1-ci maddəsinə əsasən inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati qaydada tutulması bu Məcəllənin 399.2 və 399.3-cü maddələri istisna olunmaqla üç saatdan çox ola bilməz.

İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 399.2-ci maddəsində göstərilir ki, sərhəd rejimini, sərhədboyu (sərhədboyu zolaq) rejimini və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində rejimi pozduğuna görə barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs tərəfindən törədildiyi xətanın hallarını, habelə onun şəxsiyyətini müəyyən etmək üçün inzibati qaydada tutma 24 saatadək müddətə və ya inzibati xəta törədənin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər olmadıqda, hakimin qərarı ilə üç günədək müddətə tutula bilər.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 399.3-cü maddəsinə görə isə barəsində inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqini nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin inzibati qaydada tutulması 24 saatdan çox ola bilməz.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sorğusunda yuxarıda göstərilmiş «Polis haqqında» Qanunun və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin inzibati qaydada tutulmanın müddəti ilə bağlı müddələrinin şərh verilməsi xahiş olunur.

Sorğu ilə əlaqədar konstitusiya işinin materiallarına Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatında düzgünlüyü təsdiq olunmuş «Polis haqqında» Qanunun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsi və 22-ci maddəsinin, habelə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 398 və 399-cu maddələrinin rəsmi mətnləri əlavə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi sorğu ilə bağlı qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinə görə hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrumetmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Beynəlxalq hüquq normalarında da azadlıq hüququ əsas insan hüquqları arasında özünəməxsus mühüm yer tutur.

“İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyənname”nin 3-cü maddəsinə görə hər bir şəxsin yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.

“Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsinin birinci bəndinə əsasən hər bir insanın azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs zorla həbs və yaxud dustaq edilə bilməz. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş əsaslar olmadan və müvafiq proseduralara əməl olunmadan azadlıqdan məhrum edilməməlidir.

BMT Baş Assambleyasının 9 dekabr 1988-ci il tarixli qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş “Formasından asılı olmayaraq saxlanılmağa və tutulmağa məruz qalmış bütün şəxslərin müdafiə prinsipləri Toplusu”nun ikinci prinsipində deyilir: “...həbs, tutulma və ya azadlıqdan məhrum etmə yalnız qanunun müddələrinə ciddi riayət etməklə səlahiyyətli vəzifəli şəxslər tərəfindən və yaxud bu məqsəd üçün qanunla müvəkkil olunmuş şəxslər tərəfindən həyata keçirilir.”

Azadlıq hüququ ən əhəmiyyətli və əsas insan hüquqlarından biri kimi dünyada hamılıqla və birmənalı qəbul olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da bu hüququ beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq təsbit etmişdir.

Bununla belə, konstitusiya və beynəlxalq hüquq normaları qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasını istisna etmir. Məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirəsalınmadan tutulması hallarını və ağılabatan müddətləri qanunvericilik müəyyənləşdirir.

“Polis haqqında” Qanunun 21-ci maddəsinin müddəaları hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun polis tərəfindən 48 saatdan artıq olmayan müddət ilə məhdudlaşdırılması cinayət və ya inzibati hüquqpozmanın törədilməsi ilə əlaqələndirir.

“Polis haqqında” Qanunun 22-ci maddəsinin ikinci hissəsində isə göstərilir ki, bu Qanunun 21-ci maddəsinin üçüncü hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hər hansı şəxsin azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması müddətləri inzibati hüquqpozmanın törədilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının inzibati hüquqpozmalar haqqında qanunvericiliyi ilə, cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar isə Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir.

Qanunun bu tələblərinə uyğun olaraq daha sonra qəbul edilmiş həm Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, həm də İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə müvafiq olaraq şəxsin məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan cinayət və inzibati xətalərin (hüquqpozmaların) törədilməsi ilə əlaqədar tutulmasının müddətləri müəyyən olunmuşdur.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə görə tutulma prosessual məcburiyyət tədbiri kimi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada şəxsin azadlığını qısa müddətə məhdudlaşdırmaqla onun müvəqqəti saxlanılma yerində saxlanılmasıdır. Cinayət prosesində hər hansı şəxsin tutulmasının əsaslarını şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandığı hallar, habelə cinayət təqibi orqanının və ya məhkəmənin qərarlarının mövcudluğu təşkil edir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 148-ci maddəsi şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda məhkəmənin qərarı olmadan onun tutulma şərtlərini müəyyən edir. Bu maddənin «şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz» müddəası yuxarıda göstərilən «Polis haqqında» Qanunun 21-ci maddəsinin tutulma müddəti ilə bağlı müddəası ilə üst-üstə düşür.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 398 və 399-cu maddələri müvafiq olaraq inzibati qaydada tutma (tutulma) və onun müddətlərini tənzimləyir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 398.1-ci maddəsinə görə, inzibati qaydada tutma, yəni fiziki şəxsin azadlığının qısa müddətə məhdudlaşdırılması, müstəsna hallarda inzibati xəta haqqında işin düzgün və vaxtında baxılmasının və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrasının təmin olunması üçün zəruri hesab edildikdə tətbiq oluna bilər.

İnzibati qaydada tutma müddətlərini tənzimləyən 399.1-ci maddəyə əsasən inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati qaydada tutulması həmin Məcəllənin 399.2 və 399.3-cü maddələri istisna olunmaqla üç saatdan çox ola bilməz.

399.1-ci maddədən göründüyü kimi İnzibati Xətalər Məcəlləsi inzibati xəta törətmiş şəxslərin hakimin qərarı olmadan tutulma müddətlərini bir qayda olaraq üç saat müddəti ilə məhdudlaşdırmışdır.

Lakin İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 399.2-ci maddəsinin müddəaları sərhəd rejiminin, sərhədboyu (sərhədboyu zolaq) rejimin və ya Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində rejimin pozulması kimi hallarda tutulmanın 3 saatadək ümumi müddətinin əvəzinə hər hansı şəxsin 24 saat müddətə və ya şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər olmadığı üçün belə şəxsin hakimin qərarı ilə üç günədək müddətə tutula biləcəyinə yer vermişdir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 399.3-cü maddəsinə əsasən isə barəsində inzibati həbs tənbeh növünün tətbiqini nəzərdə tutan inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin inzibati qaydada tutulma müddəti 24 saatdan çox ola bilməz.

İnzibati Xətalər Məcəlləsindən göründüyü kimi hakimin qərarı olmadan inzibati qaydada tutulmanın müddəti hər hansı halda 24 saatdan artıq olmamalıdır. Bu müddət «Polis haqqında» Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş 48 saat müddətinin daxilində olsa da, onun yuxarı həddi ilə eyniləşdirilə bilməz.

Beləliklə, polis tərəfindən inzibati qaydada tutulma tətbiq olunarkən «Polis haqqında» Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş 48 saatdan artıq olmayan müddətin İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 399-cu maddəsinə görə bir qayda olaraq 3 saatadək, müstəsna hallarda isə 24 saatadək həddi əsas götürülməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunun 65, 66, 75, 76, 78, 81, 83 və 85-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi:

QƏRARA ALIR:

1. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsində göstərilmiş tutulmanın 48 saatdan artıq olmayan müddəti Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 148-ci maddəsinə əsasən cinayət törətməkdə şübhəli şəxsə qarşı tam şamil edilir, inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı isə bu müddətin daxilində olan İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 399-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərin həddləri əsas götürülməlidir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar «Azərbaycan» qəzetində və «Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı»nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən ləğv oluna, dəyişdirilə və yaxud rəsmi təfsir oluna bilməz.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN**

QƏRARI

“Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 2 və 3-cü abzaslarının müddələrinin şərh edilməsi haqqında

06 yanvar 2004-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi F.Abdullayev (Sədr), hakimlər F.Babayev, B.Qəribov, R.Qvaladze, E.Məmmədov (məruzəçi-hakim), İ.Nəcəfov, S.Salmanova və Ə.Sultanovdan ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi İ. İsmayılovun,

maraqlı subyektlərin qanuni nümayəndələri Kəpəz rayon məhkəməsinin sədri H.İsmayılov, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin müdirinin müavini S.Kərimovun,

ekspert “Azərbaycan” Univeritetinin cinayət hüququ və cinayət prosesi kafedrasının müdiri, hüquq elmləri namizədi A.Yusubovun iştirakı ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 2 və 3-cü abzaslarının müddələrinin şərh edilməsi barədə Kəpəz rayon məhkəməsinin 2003-cü il 28 noyabr tarixli, 1-19 sayılı müraciəti ilə bağlı konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim E.Məmmədovun məruzəsini, xüsusi konstitusiya icraatında maraqlı subyektlərin qanuni nümayəndələri H.İsmayılov və S.Kərimovun çıxışlarını, ekspert A.Yusubovun rəyini dinləyib müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi

MÜƏYYƏN ETDİ:

“Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasında göstərilir ki, bu Məcəllə qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarlar 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müddətlər daxilində qüvvədə saxlanılır.

Həmin maddənin 3-cü abzasında isə müəyyən edilir ki, bu Məcəllə qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqı hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında qurtarmaq məqsədilə 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin istintaq aidiyyətinə dair müddələrinə uyğun olaraq ibtidai istintaq aparən orqan həmin cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra CPM) müddələrinə nəzərə alaraq aparır.

Yuxarıda göstərilən müddələrin tətbiqi zamanı yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsi (CPM) qüvvəyə minənədək qəbul edilmiş həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarların qüvvəsinə dair mübahisələrin yaranması ilə bağlı Kəpəz rayon məhkəməsi bu müddələrin şərh edilməsi xahişi ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Konstitusiya işin materiallarına Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatında düzgünlüyü təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3-cü maddəsinin, 7-ci maddəsinin 2-4-cü abzaslarının, habelə CPM-nin 4.1, 12.1, 12.4, 14.2, 14.3, 156.2-ci maddələrinin rəsmi mətnləri əlavə edilmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi müraciətlə əlaqədar olaraq aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir. Azərbaycanda aparılan məhkəmə – hüquq islahatları çərçivəsində yeni CPM-nin qəbul edilməsi ilə cinayət təqibi və cinayət məhkəmə icraatı artıq yeni qaydalar üzrə həyata keçirilir. Bu qaydaların müəyyənləşdirilməsində insan hüquq və azadlıqlarına əməl edilməsi və onların müdafiəsinin konstitusiyaya təminatlarının təmin edilməsi mühüm yer tutur.

Cinayət prosesində edilmiş mühüm dəyişikliklərdən biri yeni həbs prosedurlarının müəyyən olunmasıdır. Hər hansı bir şəxsin həbsə alınmasına məhkəmə tərəfindən razılıq verilməsini ehtiva edən bu yenilik azadlıq hüququnun təmin edilməsi ilə əlaqədar bəşəriyyətin uzun inkişaf prosesi nəticəsində yaranan dünya hüquq mədəniyyətindən irəli gəlir.

Azadlıq hüququ doğulduğu andan hər bir insanın təbii və ayrılmaz hüququdur. O, Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq – hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş əsas insan hüquq və azadlıqlarının sırasındadır (Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 3-cü maddəsi, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsi, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsi).

Həmin aktlar azadlıq hüququnu nəinki bəyan edir, həm də bu hüququn təmin edilməsi üçün müəyyən təminatlar nəzərdə tuturlar. Beləki, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 9-cu maddəsində göstərilir ki, heç kəs zorla həbs və ya dustaq edilə bilməz. Heç kəs qanunla müəyyən edilmiş əsaslar olmadan və müvafiq prosedurlara əməl olunmadan azadlıqdan məhrum edilməməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da hər kəsin azadlıq hüququnun olduğunu müəyyən edir. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər (28-ci maddənin I və II hissələri).

Azadlıq hüququ ilə bağlı, həmçinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 24-cü maddəsinin I hissəsinin, 12-ci maddəsinin I və II hissələrinin, 60-cı maddəsinin I hissəsinin və 71-ci maddəsinin I, II, VI və VII hissələrinin müddəaları da nəzərə alınmalıdır. Bu müddəalar insan hüquq və azadlıqlarının: toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz olduğunu; Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilməli olduğunu; təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi kimi bəyan edilən bu hüquqları gözləmək və qorumağın qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu olduğunu; onların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyini; Azərbaycan Respublikasının ərazisində birbaşa qüvvədə olduğunu; pozulması ilə əlaqədar mübahisələrin məhkəmələr tərəfindən həll edildiyini və nəhayət, məhkəmə müdafiəsinə təminat verildiyini müəyyənləşdirir.

İnsan hüquq və azadlıqlarına dair konstitusiyaya müddəalarını təkrarlayaraq yeni CPM azadlıq hüququna münasibətdə həmçinin müəyyən edir ki, bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan heç kəs tutula və həbs edilə bilməz. Şəxsin həbsdə saxlanılmasına, habelə tibb və ya tərbiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilməsinə yalnız məhkəmə qərarı əsasında yol verilir (CPM-nin 14.2 və 14.3-cü maddələri).

Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiyaya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər. Prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər (CPM-nin 12.1 və 12.4-cü maddələri).

CPM-nin 156.2-ci maddəsinə görə həbs müstəntiqin vəsatəti əsasında və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı, habelə cinayət işinə baxan məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə və yalnız məhkəmənin qərarına əsasən seçilə bilər.

Yeni CPM-də azadlıq hüququna edilən məhdudluqların həddinin müəyyənləşdirilməsi üçün həmçinin şəxsi toxunulmazlıq hüququ, bərabərlik hüququ, mənzil toxunulmazlığı hüququ, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ, müraciət etmək hüququ, hüquqi yardım almaq hüququ, təqsirsizlik prezumpsiyası, hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsi hüququ kimi insan hüquq və azadlıqlarına aid olan konstitusiyaya normaları da nəzərə alınmışdır.

Yeni CPM-nin müddəalarına müvafiq olaraq cinayət prosesində şəxsin hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan bütün məsələlər, o cümlədən həbsin tətbiqi və həbsdə saxlanılma ilə bağlı məsələlər məhkəmə nəzarəti qaydasında həll olunur.

Məhkəmə nəzarəti bu və ya digər ölçüdə məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin bütün formalarında mövcuddur. Lakin onun ibtidai istintaq mərhələsində həyata keçirilməsi xüsusi səciyyəyə malikdir. O nəinki cinayət təqibi orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkətləri (hərəkətsizliyi) və ya qərarlarından (o cümlədən bəzi qətimkan tədbirləri ilə bağlı qərarlardan) verilən şikayətlərə baxılması, həmçinin vətəndaşların konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdıran prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi və ya məcburi istintaq hərəkətlərinin, yaxud əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin razılaşdırılması formalarında həyata keçirilir.

Məhkəmə nəzarəti ideyasının mahiyyəti əsasən aşağıdakılardan ibarətdir: 1) ibtidai istintaq mərhələsində insan hüquq və azadlıqlarının (o cümlədən azadlıq hüququnun) məhdudlaşdırılması zamanı qanunçuluğa nəzarət cinayət prosesində tərəflərdən asılı olmayan hakimiyyət orqanı kimi məhz məhkəmə tərəfindən həyata keçirilməsi; 2) cinayət prosesində dövlət orqanlarının funksiyaları dəqiq bölüşdürülməsi (cinayət təqibi orqanı cinayətlərin ibtidai araşdırmasını aparır və zərurət yarandıqda təqsirləndirilən şəxsin həbs edilməsi məsələsinə dair təşəbbüslə çıxış edir, məhkəmə isə müəyyən edilmiş proseduraya müvafiq olaraq hər hansı şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama baxır və ibtidai istintaqın gedişində insan hüquq və azadlıqlarının (o cümlədən azadlıq hüququnun) məhdudlaşdırılmasına dair qərar çıxarır; 3) konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının (o cümlədən azadlıq hüququnun) məhdudlaşdırılması təhlükəsinə məruz qalan hər kəs məhkəmə müdafiəsi hüququndan tez və tam istifadə etmək hüququ təmin edilməsi.

Azadlığın hər cür məhdudlaşdırılmasının hakim nəzarətinə verilməsi şəxsin azadlığını əsassız qəsdlərdən qorumağa yönəlmişdir və bunun qarşısının alınmasının əhəmiyyətli elementlərindən biridir. Məhkəmə nəzarəti ibtidai istintaqın gedişində istənilən şəxsin özbaşnalıqdan müdafiəsinin, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin və ona olan inamın artırılmasının mühüm təminatıdır.

Həbslə bağlı məhkəmənin qərarı təqsirləndirilən və ya cinayətin törədilməsində şübhə edilən şəxsin qeyri-müəyyən vəziyyətinə hədd müəyyən edir. Bu, nəinki həmin şəxs üçün, həm də “hüquqi müəyyənlik” anlayışı nöqteyi-nəzərindən olduqca vacibdir.

Təsədüfi deyil ki, yeni CPM-də qanunverici nəinki qətimkan tədbirinin anlayışını və növlərini, eləcə də onların tətbiqi əsaslarını, seçilməsinin şərtlərini və ümumi qaydasını, həbs qismində qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinin şərtlərini və qaydasını, həbsdə saxlama müddətlərini, bu müddətlərin uzadılmasının şərtləri və qaydasını da ətraflı tənzimləmişdir (CPM-nin 154-159-cu maddələri).

Konstitusiyaya Məhkəməsi həbsəalma və həbsdə saxlanılma ilə əlaqədar yeni cinayət-prosessual prosedurların düzgün anlaşılmasının, habelə onlara ciddi və şərtsiz əməl edilməsinin mühümlüyünü xüsusilə qeyd edir.

«Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən bu Qanunun 2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddəalar istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin müddəaları 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minir.

Beləliklə, göstərilən Qanuna görə andlı iclasçılara, habelə zərərçəkmiş şəxsə kompensasiya verilməsinə dair müddəalardan başqa, bütün yeni Cinayət-prosessual qaydalar, o cümlədən həbsəalma və həbsdə saxlama ilə bağlı məhkəmə proseduraları 2000-ci il sentyabrın 1-dən etibarən qüvvədədir.

Bununla yanaşı, təcrübədə məhkəmə, prokurorluq və istintaq orqanlarının tədricən yeni CPM-nin tələblərinin təmin edilməsinin zəruriliyini nəzərə alan iş şəraitinə keçməsi üçün göstərilən Qanunda bir sıra keçid müddəaları müəyyən olunmuşdur.

Belə ki, göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasına müvafiq olaraq bu Məcəllə qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi

haqqında qərarlar 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müddətlər daxilində qüvvədə saxlanılır.

Həmin keçid müddəasından göründüyü kimi o, həbsin tətbiq edilməsinə məhkəmə nəzarəti haqqında yeni CPM-nin müəyyən etdiyi ümumi Cinayət-prosessual qaydalardan istisna təşkil edir. Qanunverici bu istisnayı yalnız yeni CPM qüvvəyə minənədək başlanmış işlər üzrə prokuror və müstəntiq tərəfindən qəbul edilmiş həbs haqqında qərarlara münasibətdə müəyyən etmişdir. Bu müddəa müvəqqəti xarakter daşıyır, çünki həbs haqqında qabaqcadan qəbul edilmiş qərarlar yalnız əvvəlki CPM-nin müddətləri həddində qüvvədədirlər.

Bu keçid müddəasının məqsədi məhkəmə-hüquq sisteminin işində hüquq ardıcılığını təmin etmək və yeni CPM qəbul edildikdən sonra onun qüvvəyə minməsinədək başlanmış cinayət işləri üzrə prokurorluq və istintaq orqanları tərəfindən əvvəlki CPM-nin tələblərinə əsasən seçilmiş bütün həbs qərarlarına yenidən baxmamaqdan ibarətdir.

Bunula yanaşı, həmin qərarların hansı hissədə və hansı müddətlər daxilində qüvvədə olduğunu aydınlaşdırmaq üçün göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin digər keçid müddəaları təhlil edilməlidir.

Belə ki, göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 3-cü abzasına görə bu Məcəllə qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqı hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında qurtarmaq məqsədilə 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin istintaq adıyyətinə dair müddəalarına uyğun olaraq ibtidai istintaq apararı orqan həmin cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin müddəalarını nəzərə alaraq aparır.

Bu sonuncu keçid müddəasından göründüyü kimi yeni CPM-nin qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqı hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında qurtarmaq məqsədi ilə Qanun istintaqı apararı orqanların qarşısına istintaqı əvvəlki CPM-də nəzərdə tutulan istintaq adıyyətinə dair qaydalara uyğun olaraq davam etdirmək, ibtidai istintaqı yeni CPM-nin müddəalarını nəzərə almaqla apararaq vəzifəsini qoyur.

Beləliklə, Qanun bir tərəfdən məhkəmədənəkar qaydada qabaqcadan qəbul edilmiş həbs qərarlarının qüvvəsinin müvəqqəti davam etməsinə dair keçid müddəasını müəyyənləşdirmiş, lakin digər tərəfdən ibtidai istintaq orqanlarının qarşısında istintaqı yeni CPM-nin müddəalarını nəzərə almaqla aparmasına dair vəzifə qoymuşdur.

Bunların düzgün başa düşülməsi üçün göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 4-cü abzasının müddəasını da nəzərə almaq vacibdir. Həmin müddəa birbaşa göstərir ki, bu Məcəllə qüvvəyə mindikdən sonra məhkəmələrin icraatında olan cinayət işləri üzrə həmin Məcəllə qüvvəyə minənədək aparılmış istintaq və digər prosesual hərəkətlərin qanuniliyi və əsaslılığı 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi müddəalarının tələbləri daxilində müəyyən olunur.

Buradan belə nəticə çıxarılmalıdır ki, yeni CPM qüvvəyə mindikdən sonra bu Məcəllə qüvvəyə minənədək aparılmış istintaq və digər prosesual hərəkətlərin qanuniliyi və əsaslılığı əvvəlki CPM-nin tələbləri daxilində müəyyən olunur. Bu istisna yalnız yeni CPM qüvvəyə minənədək ibtidai istintaq orqanları tərəfindən aparılmış bütün prosesual hərəkətlərin qanuniliyinin və əsaslılığının müəyyənləşdirilməsinə aiddir. Bundan sonra isə aparılmış prosesual hərəkətlərin qanuniliyi və əsaslılığı artıq yeni CPM müddəaları əsasında dəyərləndirilməlidir.

Bunula bağlı nəzərə almaq lazımdır ki, yeni CPM-nin 4.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında cinayət-prosessual hərəkətlərin aparılması, cinayət-prosessual qərarların qəbul və icra edilməsi həmin anda qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət-prosessual qanunvericiliyinin müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Odur ki, göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasındakı həbs qismində qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarların qüvvəsinin əvvəlki CPM ilə müəyyən edilmiş müddətlər həddində saxlanılmasına dair müddəa həm bu maddənin 3 və 4-cü abzaslarındakı müddəalarla, həm də yeni CPM-nin 4.1-ci maddəsinin müddəası ilə ziddiyyət təşkil etməməlidir.

Həmçinin nəzərə almaq vacibdir ki, 92-ci maddədə nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlanılma müddətlərindən başqa əvvəlki CPM həbs qismində qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın

qüvvəsinə aid hər hansı konkret müddətlər müəyyən etmədi. Həmin CPM-nin 98-ci maddəsinin müddəsinə əsasən isə prosessual müddətlərin, o cümlədən də həbs müddətlərinin günlərlə hesablanması müvafiq prosessual hərəkət aparıldığı gündən etibarən başlanaraq hesablanmalı idi. Bu baxımdan həbs müddəti şəxsin tutulduğu və həbsə alındığı gündən etibarən hesablanmalıdır.

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsi hesab edir ki, göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasının müddəası yeni CPM qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə, həmin anadək tutulmuş və həbsdə saxlanılmış şəxs barəsində olan həbs qismində qətimkan tətbiqi seçilməsi haqqında qərarlara dair, əvvəlki CPM-nin 92-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlama müddətləri həddində tətbiq olunmalıdır.

Yeni CPM qüvvəyə mindiyi günədək prokurorluq və istintaq orqanları tərəfindən qəbul edilmiş həbs qismində qətimkan tətbiqinin seçilməsi haqqında digər qərarların qüvvəsinin saxlanması göstərilən Qanunun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasının keçid müddəsinin predmeti ola bilməz və belə qərarların qüvvədə saxlanması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi mövqelərinə ziddir.

Məhkəmədən kənar azadlığın hər hansı formada məhdudlaşdırılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının yuxarıda göstərilən 12-ci maddəsinin, 60-cı maddəsinin I hissəsinin, 71-ci maddəsinin I, II, VI, VII hissələrinin və digər maddələrinin müddəaları ilə uzlaşır və belə hal insan hüquq və azadlıqlarının konstitusiya təminatlarının pozulması kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI və IX hissələrini, "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 75, 76, 78, 81, 83 və 85-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi

QƏRARA ALDI:

1. "Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 2-ci abzasının müddəası yeni CPM qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə, həmin anadək tutulmuş və həbsdə saxlanılmış şəxs barəsində olan həbs qismində qətimkan tətbiqi seçilməsi haqqında qərarlara dair, əvvəlki CPM-nin 92-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlama müddətləri həddində tətbiq olunmalıdır.

2. "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 3-cü abzasının müddəası yeni CPM qüvvəyə minənədək başlanmış cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqı hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında qurtarmaq məqsədi ilə istintaqın əvvəlki CPM-də nəzərdə tutulan istintaq aidiyyətinə dair qaydalara uyğun olaraq davam etdirilməsinə və onun yeni CPM-nin müddəaları nəzərə alınmaqla aparılmasına dair Qanunun istintaqı aparan orqanların qarşısında qoyduğu vəzifə kimi qəbul olunmalıdır.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar "Azərbaycan" qəzetində və "Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı"nda dərc edilsin."

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və yaxud rəsmi təfsir oluna bilməz.

ALI MƏHKƏMƏNİN PLENUMUNUN AVROPA KONVENSIYASI MÜDDƏALARININ VƏ İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN PRESEDENTLƏRİNİN TƏTBİQİ HAQQINDA QƏRARI

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarı

30 mart 2006-cı il №5

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Dünya Birliyinin tam hüquqlu üzvü kimi ümumbəşəri dəyərlərin üstünlüyünü qəbul edərək demokratik, hüquqi və dünyavi dövlət quruculuğunu özünün inkişaf yolu seçmişdir. 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını ali dəyər kimi qiymətləndirərək, onlara hörməti, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasını qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının vəzifəsi kimi müəyyən etmişdir. Azərbaycan Respublikasının 2001-ci ilin yanvar ayının 25-də Avropa Şurasına daxil olması, daha sonra «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyasını ratifikasiya etməsi demokratik ənənələrə, ədalətə, yurisdiksiyası altında olan insanlar üçün fundamental hüquq və əsas azadlıqların təmininə sadıqlıq ifadəsidir. Son illər Respublikamızın universal və regional xarakterli beynəlxalq təşkilatlara daxil olması və çoxsaylı beynəlxalq müqavilələrə qoşulması ilə səciyyələnir. Həmin müqavilələrin mühüm bir hissəsi insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri özünün qanunvericilik sistemində daxil etməklə beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmək yolunu tutmuşdur. Beynəlxalq müqavilələr dövlətlər arasındakı beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsinin, dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafının əsas vasitəsi olmaqla milli qanunvericiliyin tərkib hissəsinə çevrilməkdədir. Beynəlxalq hüququn səmərəliliyi, beynəlxalq müqavilələrin müddəalarının həyata keçirilməsi və beynəlxalq öhdəliklərə əməl olunması dövlət daxilində həyata keçirilən təşkilati və hüquqi tədbirlərdən asılıdır. İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində bağlanmış müqavilələrdə dövlətlərin üzərlərinə götürdüyü öhdəliklər iştirakçı dövlətlərə deyil, onların yurisdiksiyası altında olan insanlara ünvanlanmaqla, ayrı-ayrı fərdlərin hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş olur. Respublikamızda pacta sunt servanda (müqavilələr icra olunmalıdır) prinsipinə müvafiq olaraq beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi prosesi davam etməkdədir. İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məqsədilə görülən tədbirlərin bir hissəsini də məhkəmələrin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsidir. “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi” və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı da məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təmininə, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsinə, məhkəmə hakimiyyətinin möhkəmlənməsinə yönəlmişdir. Fərmanda Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə və digər yuxarı instansiya məhkəmələrinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işini təşkil etmələri və onu məhkəmə təcrübəsində nəzərə almaları tövsiyə edilmişdir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı məhkəmələr tərəfindən “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin düzgün və vahid qaydada tətbiqinin təmini məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

1. Məhkəmələrin nəzərinə çatdırılsın ki, insan hüquqları müasir dünyada ümumbəşəri mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsidir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir.

İnsan hüquqları ümumi səciyyəyə malikdir və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı məhkəmələr aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

- bütün insanlar heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən əsas hüquq və azadlıqlara malikdirlər;
- insan hüquq və azadlıqları məkan, ərazi həddləri ilə bağlı deyildir. İnsanlar harada olmalarından asılı olmayaraq əsas hüquq və azadlıqlara malikdirlər;

- insan hüquqları universal, bölünməz olmaqla qarşılıqlı bağlılıqdadır. Milli, dini, tarixi, mədəni özünəməxsusluq nəzərə alınmaqla insan hüquq və azadlıqlarına ali dəyər kimi hörmət və riayət edilməli, onların müdafiəsi təmin olunmalıdır;

- hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi başqalarının hüquq və azadlıqlarını pozmamalıdır;

- insan hüquq və azadlıqları yalnız qanun, konstitusiya və beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada məhdudlaşdırıla bilər;

- hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır;

- hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

2. Azərbaycan Respublikası “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının iştirakçısı və onu 2002-ci ilin aprel ayının 15-də ratifikasiya etmiş dövlət kimi Konvensiya və onun Protokollarının təfsiri və tətbiqi məsələləri üzrə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin yurisdiksiyasının məcburiliyini tanıyır. Azərbaycan Respublikası Konvensiyanı ratifikasiya etdiyi dövrdən sonra yurisdiksiyası altında olan insanların Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarını təmin etməlidir.

İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq, o cümlədən İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin həmin hüquqların təmininə yönəlmiş qərarlarının icrası qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının vəzifəsidir.

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə bağlı məhkəmələr milli qanunvericilik ilə yanaşı Konvensiya müddəalarını da rəhbər tutmalı və bu zaman İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad etməlidirlər.

3. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası normaları hüququn digər normalarından təcrid olunmuş şəkildə deyil, beynəlxalq hüququn müvafiq normaları nəzərə alınmaqla təfsir və tətbiq edilməlidir. Beynəlxalq müqavilələrin, o cümlədən “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası normalarının təfsiri zamanı onun konteksti ilə yanaşı müqavilənin sonrakı tətbiqi təcrübəsinə istinad edilməlidir.

4. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının yerinə yetirilməsi zəruri hallarda həm Konvensiyada nəzərdə tutulmuş insan hüquqlarının pozuntusunun, həm də ərizəçi üçün onun zərərli nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə xüsusi, həmçinin eyni xarakterli pozuntuların gələcəkdə baş verməsinin qarşısının alınması üçün ümumi xarakterli tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları yalnız onun icraatında olan işlərin həllinə deyil, həmçinin geniş mənada Konvensiya normalarının izah edilməsinə, qorunmasına, inkişafına xidmət edir və bu yolla dövlətlərin Konvensiya iştirakçısı kimi daşdıqları öhdəliklərə riayət olunmasına yardım göstərir.

Məhkəmələr ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən dövlətin Konvensiya əsasında üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməlidirlər.

5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsinə təminat verilir. Bu hüquq mütləq hüquq deyil və müəyyən qanuni məhdudiyyətlərə (məsələn, iddia müddəti, şikayətin qəbul edilmə şərtinə cavab verməməsi və s), məruz qoyula bilər. Lakin ədalət mühakiməsi hüququ onun mahiyyətinə xələl gətirə biləcək dərəcədə məhdudlaşdırılmamalıdır.

İnsan hüquqlarının məhkəmə müdafiəsi beynəlxalq hüquqda müstəqil məhkəmə tərəfindən ədalətli məhkəmə araşdırması əsasında hüquqların səmərəli bərpa edilməsi kimi qəbul olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası təcrübədə həyata keçirilən hüququn səmərəliliyinə təminat verməyə istiqamətlənmişdir.

6. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən “hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, ağlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.”.

Ağlabatan müddətin müəyyən edilməsində məqsəd mülki prosesdəki tərəfləri, eləcə də cinayət prosesində təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə prosesindəki həddən artıq gecikdirmələrdən qorumaqdan və ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinə nail olmaqdan ibarətdir. Cinayət işləri ilə bağlı həmin müddətlərin hesablanması zamanı “ağlabatan müddət” həm ibtidai araşdırma müddətini, həm də hökmün çıxarılmasına kimi olan məhkəmə baxışı müddətini əhatə edir. Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə görə müddətin hesablanması şəxsə ittihamın elan edilməsi, barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, ona digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqindən başlayır və şəxs barəsində hökmün qanuni qüvvəyə minməsinə və ya onun barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinə kimi davam edir. Mülki işlər üzrə məhkəmə baxışı müddəti iddia ərizəsinin məhkəməyə daxil olduğu vaxtdan başlayır və məhkəmə qərarının icrasının başa çatmasına kimi davam edir. Hər bir iş üzrə “ağlabatan müddət” konkret işin xarakterindən, mürəkkəbliyindən, ərizəçinin proseslə bağlı davranışından asılı olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən məhkəmə qətnaməsinin icrası müddəti məhkəmə baxışının tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilir. Məhkəmələr məhkəmə aktlarının icrasına möhlət verilməsi, icranın dayandırılması, icra üsulunun dəyişdirilməsi, həmçinin məhkəmə icraçılarının hərəkətlərindən verilən şikayətlərlə əlaqədar məsələlərə baxarkən Konvensiyanın məhkəmə qətnamələrinin ağlabatan müddətdə icra olunması tələbini nəzərə almalıdırlar.

7. Məhkəmələrin diqqətinə çatdırılsın ki, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı məhkəmələr qərəzsizliyin təmin olunmasına nail olmalıdırlar. Qərəzsizliyinə şübhə olan hər bir hakim işə baxan məhkəmə tərkibindən çıxarılmalıdır.

8. Məhkəmələrə izah edilsin ki, hər bir insan təqsirliliyi barədə məhkəmə tərəfindən qəti qərar qəbul edilənə kimi təqsirsiz hesab edilir. Təqsirsizlik prezumpsiyası cinayətkarlara verilən güzəşt kimi başa düşülməməlidir. Təqsirliliyin sübut edilməsinə aid tələb təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinə inam olmadığı hallarda məhkəmənin bəraət hökmü çıxarmasını nəzərdə tutur.

9. Cinayət prosesinin çəkişmə prinsipi prosesdə ittiham və müdafiə tərəflərinin bərabərliyinin təmin olunmasını nəzərdə tutur. Cinayət prosesinin çəkişmə prinsipinə əsasən həm ittiham, həm də müdafiə tərəfinin digər tərəfin təqdim etdiyi sübutlarla tanış olmaq imkanı olmalıdır. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələb etdiyi ədalətli araşdırmanın məcburi tələbləri arasında cinayət təqibini həyata keçirən hakimiyyət orqanının bütün sübutlar barədə müdafiə tərəfinə məlumat vermək vəzifəsi mühüm yer tutur.

10. Məhkəmələrə izah edilsin ki, hüququn aliliyi və insan hüquqlarına hörmət Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 3-cü maddəsində nəzərdə tutulan əsas dəyərlərdəndir. Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təminat verilən ədalətli məhkəmə baxışı prinsipi hüququn aliliyinə və insan hüquqlarına hörmətin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Əks maraqların toqquşduğu məhkəmə prosesində tərəflərin prosesdə bərabərliyinin təmin edilməsi məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilməlidir. Azərbaycan Respublikası CPM-in 142-ci, MPM-in 82-ci maddələrində nəzərdə tutulan preyardisiya halları istisna olmaqla məhkəmələr üçün heç bir sübutun qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur və onlar işin faktiki hallarını məhz məhkəmə baxışı zamanı araşdırdığı sübutlar əsasında müəyyən etməli, qərarlarının qanuniliyi və əsaslılığını təmin etməlidirlər. Təqdim edilmiş sübutlar işin düzgün həll edilməsi, işin nəticələri üçün əhəmiyyətlidirsə, məhkəmə onlarla bağlı mövqeyini qərarında əks etdirməlidir.

11. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, müdafiəçiyə müdafiə etdiyi şəxslə sərbəst, təklikdə görüşüb danışmaq imkanı yaradılmasa, o öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirə bilməz. Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçi ilə sərbəst şəkildə, təklikdə, qeyri-məhdud miqdarda və müddətdə görüşmək hüququ heç bir istisnaya yol verilmədən təmin olunmalıdır.

12. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, müdafiə hüququ demokratik cəmiyyətdə ədalətli məhkəmə baxışının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Konvensiya cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsə müdafiəsi üçün üç üsuldən istifadə etməyə imkan verir: özünü şəxsən müdafiə etmək; özünün seçdiyi müdafiəçiyə malik olmaq; müəyyən hallarda pulsuz təyin olunmuş müdafiəçidən istifadə etmək. Zəruri hallarda hüquqi yardım göstərilməsi dövlət hesabına təmin olunmalıdır.

13. Məhkəmələrə tövsiyə edilsin ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktı”ın 9-cu maddəsinin 3-cü bəndinə istinad edərək həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinin ümumi təcrübəyə çevrilməsinə imkan verməsinlər. Şəxsin məhkəməyə gəlməsinə təminatların mövcud olduğu təqdirdə onun azadlıqda qalmasına üstünlük verilməlidir. Həbs qətimkan tədbirinə müstəsna tədbir kimi baxılmalı və başqa qətimkan tədbirinin tətbiqinin qeyri-mümkün olduğu, son dərəcə zəruri hallarda tətbiq olunmalıdır.

14. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, azadlıq hüququ məhdudlaşdırılmış şəxslər «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən azadlıqlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı əğlabatan müddətdə məhkəmə baxışının keçirilməsi, həmçinin barələrində həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə zərurət olmadıqda məhkəməyədək azad olunmaq hüququna malikdirlər.

15. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə görə şəxsin həbsdə saxlanılma müddəti müəyyən edilərkən onun şübhəli şəxs (təqsirləndirilən şəxs) kimi tutulduğu andan barəsində hökm çıxarılanadək həbsdə saxlanıldığı müddət nəzərə alınır.

16. Nəzərə almaq lazımdır ki, şəxsin cinayəti törətməsinə əsaslı şübhə onun həbsə alınması üçün zəruri şərtidir. Bununla belə bu cür şübhə şəxsin həbsdə saxlanılmasının davam etdirilməsi üçün yetərli deyildir. Şəxsin həbsdə saxlanılmasına bəraət qazandırılması üçün əsaslı şübhə ilə yanaşı digər əsaslar da mövcud olmalıdır. Bu cür əsaslara cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək, cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olmaq, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək və ya cəmiyyət üçün təhlükə yaratmaq kimi əsasları aid etmək olar. Bununla belə həmin əsaslar real olmalı, yəni mötəbər məlumatlarla təsdiq olunmalıdırlar. Həbs qətimkan tədbiri müddətinin uzadılması zamanı məhkəmələr bunun üçün mövcud olan əsasları və onları təsdiq edən sübutları qərarlarında göstərməlidirlər.

17. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, təqsirləndirilən şəxsin uzunmüddətli həbsi üçün tutarlı əsaslar yoxdursa, iş üzrə ehtimal həmişə şəxsin azadlığa buraxılmasının xeyrinə olmalıdır. Azadlığa buraxılmanın əsasları məhkəməyəqədərki bütün müddət ərzində istənilən vaxt tətbiq edilə bilər. Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi nəzərdə tutur ki, şəxsin həbsdə saxlanılmasının davam etdirilməsinə haqq qazandırmaq mümkün olmadıqda, o azadlığa buraxılmalıdır. Həbsin əsaslılığı, hər bir işin xüsusiyyəti nəzərə alınmaqla, qiymətləndirilməlidir. Məhkəmələr öz qərarlarında azadlığa buraxılmanı rədd edən konkret əsasları təsdiqləyən faktlara və məlumatlara əsaslanmalıdırlar. Həmin qərarların əsasları, tərəflərin irəli sürdüyü arqumentlər də daxil olmaqla, müvafiq sənəddə öz əksini tapmalı, qərarın surəti təqsirləndirilən şəxsə və onun müdafiəçisinə verilməlidir.

18. Şəxsi azadlıqdan məhrum etmək üçün onun hüquq pozuntusu törətməsinə əsaslı şübhə olmalıdır. Yalnız belə hallarda azadlıqdan məhrum etmə kifayət qədər əsaslandırılmış və qanuni hesab olunur. Hər bir şübhə obyektiv olaraq şübhə edilən şəxslə güman edilən cinayət hadisəsi arasında əlaqə fakt və məlumatlarla təsdiq olunduqda əsaslı hesab oluna bilər. Əsaslı şübhə yalnız şəxsin övvəllər hər hansı hüquq pozuntusu törətməsinə əsaslanma bilməz.

19. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə razılıq verilməsi barədə qərarlarında məhkəmələr Azərbaycan Respublikası CPM-in 446.2.5-446.2.10-cu maddələrində nəzərdə tutulan məsələlərə münasibətini dəqiq göstərməklə, qərarın qüvvədə olma müddətini qeyd

etməlidirlər. Fərdlərin şəxsi həyatına müdaxiləyə yönəlmiş hər bir tədbir qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş ciddi şərt və prosedurlara cavab verməlidir. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, şəxsi həyata hər bir müdaxilə mütləq zəruri olmalı və bu ciddi ictimai tələbatın mövcudluğu ilə şərtlənməlidir.

20. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 32-33-cü maddələrinə və «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinə əsasən «hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir». Məhkəmələr insan hüquqlarına müdaxiləyə icazə verilməsinin hər bir halında nəzərə almalıdırlar ki, müdaxilə nə qədər geniş və dərindir, ona bəraət qazandırılması üçün səbəblər də bir o qədər tutarlı olmalıdır.

21. Məhkəmələrə izah edilsin ki, şəxsi həyat sirlinin qorunması hüququ ailədə, qohumlar, dostlar arasında əlaqələrdə, insanlar arasında azadlıqda ifadəsini tapır. Düşüncə tərzi, siyasi və sosial dünyagörüş, məşğuliyyət və yaradıcılıq da şəxsi həyatın təzahürlərinə aiddir. İnsanın şəxsi həyatı, ailə sirri, şərəf və ləyaqəti qanunun müdafiəsi altındadır. Qanunda nəzərdə tutulduğu hallardan başqa insanın öz hüquqlarından istifadəsinə müdaxilə edilməsinə yol verilmir.

22. Mətbuat, söz azadlığı ilə bağlı işlərə baxarkən məhkəmələr hüquqi dövlət quruculuğunda mətbuatın mühüm rol oynamasını nəzərə almalı, ona diqqət yetirməlidirlər ki, mətbuat ictimai fikri formalaşdırır, vətəndaşların hakimiyyət strukturları üzərində nəzarətini həyata keçirir, demokratik dəyərlərin yayılması üçün maarifçilik funksiyasını yerinə yetirir.

Fikir ifadə etmək azadlığı demokratik cəmiyyətin mühüm əsaslarından biri olmaqla yanaşı fərdi fikirlərə münasibətdə dözümlülük demokratik siyasi sistemin mühüm ünsürüdür. Nəzərə alınmalıdır ki, təkə məlumatın məzmunu deyil, onun şəxsin şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına səbəb olmayan ifadə forması da fikir azadlığı ilə müdafiə olunur. Fikri ifadə etmək azadlığına qoyulan məhdudiyyət məcburi xarakterə malik ictimai zərurətlə bağlı olmalıdır.

23. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin 1-ci hissəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin IV hissəsinə və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin ikinci abzasına müvafiq olaraq dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər. Mülkiyyət toxunulmazlığı təkə başqalarının şəxsin subyektiv hüquqlarına qəsd etməməsinə tələb etmək hüququnu deyil, həm də dövlətin mülkiyyəti qeyri-qanuni qəsdlərdən mühafizə etmək vəzifəsini nəzərdə tutur. Mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılmasına qayda kimi deyil, qaydadan istisna kimi baxılmalıdır.

24. İzah edilsin ki, işin məhkəmə baxışı zamanı Konvensiyada nəzərdə tutulmuş insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb olan halların aşkara çıxması məhkəmələrə Azərbaycan Respublikası CPM-in 355-ci və MPM-in 265-ci maddəsinə əsasən xüsusi qərar çıxarmasına əsas verir. Xüsusi qərarla hüquq və azadlıqların pozulmasına səbəb olan fakt və hallar vəzifəli şəxslərin nəzərinə çatdırılmaqla, pozulmuş hüquqların bərpası, onlara yol vermiş şəxslərin cəzalandırılması və gələcəkdə bu kimi hallara yol verilməməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsini ehtiva edir.

25. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin kollegiyalarına tapşırılsın ki, Ali Məhkəmə Plenumunun qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında əvvəllər qəbul edilmiş qərarlarının «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentləri əsasında yenidən işlənməsi barədə müvafiq təkliflər hazırlasınlar.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Sədri
Ramiz Rzayev**

**TƏQSİRLƏNDİRİLƏN ŞƏXSLƏR BARƏSİNDƏ HƏBS QƏTİMKAN TƏDBİRİNİN
SEÇİLMƏSİ İLƏ BAĞLI TƏQDİMATLARA BAXILARKƏN MƏHKƏMƏLƏR
TƏRƏFİNDƏN QANUNVERİCİLİYİN TƏTBİQİ TƏCRÜBƏSİ HAQQINDA
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ALI MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN QƏRARI**

Bakı şəhəri

3 noyabr 2009-cu № 2

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müddəalarına uyğun olaraq ölkənin cinayət-prosessual qanunvericiliyində yeni institutun - məhkəmə nəzarəti institutunun yaradılması vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli şəkildə qorunmasına xidmət edir. Bu institutun yaradılmasında məqsəd əməliyyat-axtarış, təhqiqat və ibtidai istintaq orqanlarının qəbul etdiyi qərarların qanuniliyini təmin etməkdən, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qanunsuz məhdudlaşdırılmasının qarşısını almaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda, həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər.

Bakı şəhərinin rayon məhkəmələrində və Sumqayıt şəhər məhkəməsində təqsirləndirilən şəxslər barəsində 2008-ci ildə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması vəziyyəti barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz olunması haqda vəsatətlərə baxılması vəziyyəti öyrənilərkən müəyyən edilmişdir ki, məhkəmələr tərəfindən bu sahədə qanunvericiliyin tələblərinə əsasən əməl olunur. Bununla yanaşı, məlum olmuşdur ki, qanunvericiliyin tətbiqi zamanı bir sıra nöqsanlara da yol verilir, xüsusilə verilmiş təqdimatların əsaslılığı ətraflı yoxlanılmır, CPM-nin 154.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qətimkan tədbirlərinin ən ciddi növü hesab edilən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsasları qərarda şərh olunmur, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsası kimi təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək, istintaqın normal gedişinə mane olmaq, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməmək kimi ümumi ifadələr işlədilir, onların mövcudluğu ehtimalını təsdiq edən hər hansı faktiki hala istinad olunmur.

Böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayət əməli törətməkdə təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə təqdimatlar təmin edilərkən bəzi hallarda cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbləri və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmır.

Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara baxılarkən qanunların düzgün tətbiq olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu **QƏRARA ALIR:**

1. Məhkəmələrin diqqəti təqsirləndirilən şəxslər barəsində prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı təqdimatlara Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin, İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5 və 6-cı maddələrinin, cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə ciddi əməl edilməklə və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla vaxtında və keyfiyyətli baxılmasının zəruriliyinə cəlb edilsin. Həbs qətimkan tədbirinin prosessual tədbirlər sırasında ən ciddi tədbir olmasını, həbs edilən şəxsin hüquqlarının məhdudlaşdırılmasını nəzərə alaraq təqdimatlara baxılmasına formal yanaşmaya yol verilməsin. Məhkəmələrin nəzərinə çatdırılsın ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə əsasən həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə bir qayda olaraq cəmiyyətin maraqlarının şəxsin azadlıq hüququndan üstün olduğu halda yol verilir, yəni bu halda şəxsin azadlıqda qalması cəmiyyətdə mənfi emosiyalar doğurur və cəmiyyət üçün təhlükəli olmaqda qalır.

2. Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154.3-cü maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbiri olan həbs qətimkan tədbiri yalnız təqsirləndirilən şəxslər

barəsində seçilə bilər. Şübhəli şəxslər barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır.

CPM-nin 147 və 148-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla və qaydada tutulmuş və sonradan ittiham olunan təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmələr ilk növbədə həmin şəxsin tutulmasının əsaslılığını və qanuniliyini yoxlamalıdır. Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, əsaslı şübhə şəxsin cinayət törətməsi barədə kifayət qədər məlumatların olmasını ehtiva edir.

CPM-nin 148.3.1-148.3.3-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər:

- hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə;
- daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda;
- şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.

Göstərilən qaydada və əsaslarla tutulmuş şəxsin barəsində təqsirləndirilən şəxs kimi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə o, tutulma müddəti 48 saat başa çatmadıqda belə, dərhal buraxılmalıdır.

3. Qanunvericiliyə əsasən, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosessual hüquqi əsaslar olmalıdır.

Maddi əsaslar dedikdə təqsirləndirilən şəxsin ona istinad edilən cinayət qanunu ilə nəzəridə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyətini təsdiq edən sübutlar başa düşülür. Prosessual əsaslar isə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların məcmusundan və həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin qanuniliyini və zəruriliyini təsdiq edən, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş əsaslardan ibarətdir.

Məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən yalnız CPM-nin 155-ci maddəsində göstərilən prosessual əsasları formal sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir əsasın konkret təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə mövcudluğunun nədən ibarət olmasını və cinayət işinin materialları ilə onların təsdiq edilib-edilməməsini yoxlamalıdır. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, onun şəxsiyyətini səciyyələndirən məlumatlar, o cümlədən yaşı, ailə vəziyyəti, məşğulluq növü, sağlamlığı və bu kimi digər hallar nəzərə alınmalıdır.

4. Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimata baxarkən onlar ilk növbədə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş digər qətimkan tədbirlərinin seçilməsinin mümkünlüyünü yoxlamalı, təqdimat təmin edildikdə isə həbslə əlaqədar olmayan qətimkan tədbirinin seçilməsinin qeyri-mümkün olmasını əsaslandırmalıdırlar. Nəzərə alınmalıdır ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə, habelə həbsə alternativ olan qətimkan tədbirləri (ev dustaqlığı və girov) seçilmədikdə, məhkəmələr CPM-nin 154-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş digər qətimkan tədbiri seçmək səlahiyyətində deyillər. CPM-nin 154.4-cü maddəsinin mənasına görə, bu halda Məcəllənin 154.2.4-154.2.9-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qətimkan tədbirləri yalnız ibtidai araşdırma orqanı tərəfindən seçilə bilər.

5. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155.3-cü maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs haqqında həbs qətimkan tədbiri bir qayda olaraq iki ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə tətbiq oluna bilər.

Məhkəmələrə tövsiyə edilsin ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayəti törətmiş təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimat yalnız aşağıdakı hallardan biri mövcud olduqda təmin edilə bilər: təqsirləndirilən şəxsin Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayış yeri olmadıqda, həmin şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə, təqsirləndirilən şəxs onun barəsində əvvəllər seçilmiş başqa qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduqda, cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməsi, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməsi, saxtalaşdırması, ibtidai istintaq və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olması, ibtidai istintaqdan qaçıb gizlənməsi, onun yeni

cinayət törətməsi ehtimalı olduqda. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, təqsirləndirilən şəxsin daimi qeydiyyatının olmaması onun daimi yaşayış yerinin olmamasını təsdiq edən hallardan biri olsa da, bu hal heç də bir qayda olaraq onun barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə əsas vermir. Hər bir halda məhkəmənin qəbul etdiyi qərarada sadalanan halların mövcudluğu və ya ehtimalı əsaslandırılmalıdır.

6. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə və ya girovla əvəz edilməsinə dair vəsatətlərə onların alındıqları vaxtdan 24 saat ərzində (qeyri iş gününə və ya iş vaxtından sonraya düşməsindən asılı olmayaraq) məhkəmənin binasında təkbəşinə, qapalı məhkəmə iclasında baxılır. Məhkəmə iclasında təqdimatla hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxsin iştirakı məcburidir.

Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqqda təqdimatlara baxılmasına təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan yalnız onun məhkəmə iclasında iştirakının təmin edilməsi mümkün olmadığı müstəsna hallarda yol verilir. Belə hallara təqsirləndirilən şəxsin istintaqdan qaçıb gizlənməsi, onun psixiatriya stasionarında və ya başqa ağır xəstəlikdən müalicədə olması, fəvqəladə hadisələrin baş verməsi, karantin elan edilməsi kimi hallar aid edilə bilər.

7. CPM-nin 447.3 və 447.6-cı maddələrinə əsasən, vəsatət vermiş şəxs və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror da məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malikdirlər. Lakin müraciətin baxılma yeri və vaxtı barədə vaxtında məlumatlandırılmış həmin şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur. Hakim zəruri hesab etdikdə ibtidai araşdırma apararı müstəntiqi məhkəmə iclasına çağıra bilər.

Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi olduqda o, məhkəmə iclasına mütləq dəvət edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan, məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının keçirilməsi ilə əlaqədar psixiatriya stasionarında müalicədə olan təqsirləndirilən şəxslər haqqında verilmiş təqdimatlara baxılması zamanı müdafiəçinin iştirakı məcburidir. Belə təqdimatlara baxılarkən təqsirləndirilən şəxslərin qanuni nümayəndələri də məhkəmə iclasında iştirak edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasından kənarada olan və ya istintaqdan gizlənen şəxslər barəsində təqdimatlara baxılarkən onların müdafiəçilərinin məhkəmə iclasında iştirakları CPM-nin 92 və 447-ci maddələrinin müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqqında təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malik olan şəxslərin siyahısı CPM-nin 447.3.1-447.3.3-cü maddələri ilə məhdudlaşmır. Qanunvericiliyin, o cümlədən CPM-nin 87, 447.7 və 452.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş normaların mənasına görə, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinin həlli zərər çəkmiş şəxsin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən söylədiyi hədələrə görə onun şəxsi təhlükəsizliyinin qorunması, ona vurulmuş maddi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar qanuni maraqlarına və hüquqlarına toxunduqda, zərərçəkmiş, onun nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi belə iclaslarda iştirak etmək və təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bunlardan imtina ilə bağlı öz mövqelərini məhkəmənin nəzərinə çatırmaq hüququna malikdirlər.

CPM-nin 452.1-ci maddəsinə əsasən, zərərçəkmiş şəxs və ya onun nümayəndəsi və qanuni nümayəndəsi təqdimata baxılması nəticəsində birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış qərardan apellyasiya şikayəti verə bilərlər. Bu hüququn həyata keçirilməsi həmin şəxslərin təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak edib-etməmələrindən asılı deyildir.

Zərurət olduqda, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 99-cu maddəsində nəzərdə tutulan qaydada məhkəmə iclasına tərcüməçi dəvət olunur.

8. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.5-ci maddəsinə əsasən, hakim həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxarkən müraciətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənədləri və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, cinayət-prosesual qanunvericiliyin bu norması məhkəmələr tərəfindən sübutların araşdırılmasını və ya qiymətləndirilməsini özündə ehtiva etmir. Göstərilən qaydada məhkəmə araşdırması yalnız vəsatət və təqdimatda istinad edilmiş, təqsirləndirilən şəxsin

cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsini ehtimal edən ilkin sübutların, habelə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün prosessual əsasların mövcudluğunun yoxlanılmasından ibarət olmalıdır.

9. Məhkəmələr ibtidai araşdırma orqanının bu məsələ ilə bağlı məhkəməyə təqdim etdiyi materialların tam və keyfiyyətli olmasına diqqəti artırmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimatda şəxsin məhz hansı cinayət əməlini törətməsi qısa şəkildə şərh olunmalı, əməlin cinayət qanunu ilə müəyyən edilən tövsifi verilməli, onun haqqında məhz həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməli olması əsaslandırılmalıdır.

Təqdimata onun qanuni həlli üçün zəruri olan materiallar, məsələn cinayət işinin başlanması, təqsirləndirilən şəxsin tutulması, onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, dindirilməsi barədə protokol və qərarların surətləri, şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər əlavə edilməlidir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.5-ci maddəsinə əsasən, hakim müraciətlərin əsaslılığını yoxlamaq məqsədilə ibtidai araşdırma zamanı əldə olunmuş digər sənədləri (məsələn, ittihamla bağlı ifadələri, üzləşmə protokollarını), maddi sübutları tələb edərək nəzərdən keçirmək hüququna malikdir.

CPM-nin 91.5.21 və 92.9.10-cu maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq təqsirləndirilən şəxs və ya onun müdafiəçisi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, yaxud həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlarla əlaqədar məhkəməyə təqdim olunan materiallarla tanış olmaq hüququna malikdirlər. Həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi barədə vəsatət verildiyi hallarda isə ittiham tərəfi də belə hüquqa malikdir. Bu halda hakim müraciətə baxılmasının qanunla müəyyən edilən müddətini gözləməklə materiallarla tanış olmaq üçün ağılabatan vaxt müəyyən etməlidir.

10. Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 157.5 və 448.1.3-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara baxılarkən şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına gəldikdə məhkəmə öz təşəbbüsü ilə həbs qətimkan tədbiri əvəzinə ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçə, yaxud həbs qətimkan tədbirini ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz edə bilər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi də apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protestinə baxarkən eyni məzmunlu qərar (təqsirləndirilən şəxs haqqında ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında) qəbul etmək hüququna malikdir.

CPM-nin 163.2-ci maddəsinə əsasən, ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi də baxıla bilər.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilərkən məhkəmələr tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, ailə vəziyyəti və başqa hallar nəzərə alınmalıdır. Törədilmiş cinayətin ağırlığından asılı olaraq haqqında ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxsin barəsində CPM-nin 163.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərin hamısı və ya bir hissəsi tətbiq edilə bilər. Bu məhdudiyyətlərin tətbiqi məhkəmənin qərarında öz əksini tapmalıdır. Qeyd olunan məhdudiyyətlərin tətbiqi zamanı barəsində ev dustaqlığı seçilmiş yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin yaşına, yaşayış və tərbiyə olunmaları şəraitinə, şəxsiyyətlərinin xüsusiyyətlərinə, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin, o cümlədən qanuni nümayəndələrinin onlara təsiri dərəcəsinə xüsusilə diqqət yetirmək lazımdır.

11. Məhkəmələr himayəsində yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları olan qadınların barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimatlara baxarkən məhkəməyə təqdim edilmiş materiallarda uşaqların yaxın qohumlarının himayəsində qalmalarını və ya onların uşaq tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilmələrini təsdiq edən kifayət qədər məlumatların olmasını yoxlamalıdır.

12. Məhkəmələrə izah edilsin ki, yetkinlik yaşına çatmamış təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimatlara baxılarkən təqdimatın dəlilləri tam və hərtərəfli yoxlanılmaqla ilk növbədə belə şəxslərin haqqında digər, daha yüngül qətimkan tədbirinin seçilməsinin mümkünsüzlüyü müzakirə edilməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CPM-nin 434.1 və 434.2-ci maddələrinin tələblərinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi istinad edildikdə müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa müddət ərzində yol verilir. Bu, qanunun imperativ normasıdır və deməli yetkinlik yaşına çatmamış təqsirləndirilən şəxs haqqında onlar tərəfindən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər törədilməsi hallarında məhkəməyə qədər həbs qətimkan tədbiri seçilə bilməz.

Yetkinlik yaşına çatmadığı dövrdə cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxılarkən onun təqdimata baxılana qədər 18 yaşına çatmasından asılı olmayaraq işə baxılmasında müdafiəçinin iştirakı məcburidir. Bu tələb təqsirləndirilən şəxsin cinayətlərdən bir hissəsini yetkinlik yaşına çatanadək, digər hissəsini isə bundan sonra törətməsi hallarına da aiddir. Hər iki halda müdafiəçi ilə yanaşı yetkinlik yaşına çatmayanın qanuni nümayəndəsi də məhkəmə iclasında iştirak edə bilər.

13. CPM-nin 159-cu maddəsi cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlama müddətinin uzadılması məsələsinə nizamlayır. Həmin maddənin tələbinə əsasən, həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec yeddi gün qalmış müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora vəsatət verir və sonuncu bununla razılaşıqda həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec beş gün qalmış məhkəməyə təqdimatla müraciət edir. Məhkəmə isə, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması zəruriliyi ilə razılaşıqda bu müddətin uzadılması barədə qərar qəbul edir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, qanunverici həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə olan təqdimatlara baxılmanın maddi və prosesual əsas və qaydalarını eyni cür müəyyən etsə də, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması şəxsin azadlıq hüququnun təqsirsizlik prezumsiyası hüququndan kənarda daha uzun müddətə məhdudlaşdırdığından məhkəmələr bu haqda təqdimatlara baxarkən diqqətli olmalı, müddətin uzadılmasının səbəb və əsaslarını yoxlamalı, öz qərarında uzatmanın zəruriliyini həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi zəruriliyindən fərqli şəkildə əsaslandırmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanması müddətinin uzadılması haqqında təqdimatlara baxarkən məhkəmələr əvvəllər müəyyən edilmiş müddət ərzində ibtidai araşdırmanın başa çatdırılmasının mümkünsüzlüyü haqda təqdimatın dəlillərini hərtərəfli yoxlamalıdır. Bu vaxt nəzərə almaq lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə uyğun olaraq, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə əsas olmuş eyni hallara əsaslanmaqla həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinin tələbləri baxımından şəxsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilir.

Həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılması haqqında təqdimatlara baxılarkən ibtidai araşdırmanın lazımi dərəcədə təşkil edilməməsi səbəbindən süründürməçiliyə yol verilməsi, təqdimatın CPM-nin 159.3-cü maddəsinin tələblərinin pozulması ilə məhkəməyə təqdim edilməsi və sair qanun pozuntuları aşkar edildikdə məhkəmə ibtidai araşdırma və ya təhqiqat orqanının vəzifəli şəxsləri barəsində xüsusi qərarlar qəbul etməklə bu pozuntulara öz münasibətini bildirməlidir.

14. CPM-nin 159.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanması müddəti böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə bir aydan, az ağır cinayətlər üzrə iki aydan, ağır cinayətlər üzrə üç aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə dörd aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlanılmasının son müddəti isə CPM-nin 159.7-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir.

Bu o deməkdir ki, həm təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, həm də bu müddətin təkrarən uzadılması məsələsinə baxılarkən təqdimatların təmin edilməsi hallarında CPM-nin 159-cu maddəsində müəyyən edilən müddətlərdən kənara çıxmaq olmaz. Əksinə, təqdim edilən sənədləri, təqdimatın dəlillərini təhlil edən hakim istintaq hərəkətlərini daha az müddətdə

başla çatdırmağın mümkün olması qənaətinə gəldikdə həbsdə saxlama müddətinin daha qısa vaxt üçün uzadılması barədə qərar qəbul edə bilər.

15. Məhkəmələrə izah edilsin ki, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının rədd edilməsi haqqında təqdimat təmin edilmədikdə, onun ibtidai istintaqın gedişində yenidən həbsə alınmasını, yaxud haqqında həbs qətimkan tədbiri seçilməsini zəruri edən yeni hallar aşkar edildikdə, bu barədə məhkəməyə yenidən təqdimat verilə bilər. Yeni hallar dedikdə məhkəmənin qərarından sonra şəxsin istintaqdan gizlənməsi, cinayətkar fəaliyyətini davam etdirməsi, cinayət işi üzrə həqiqətin aşkar edilməsinə mane olan hərəkətlər etməsi, ona daha ağır, yeni ittiham elan edilməsi və bu kimi hallar başla düşür.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 109.1.6-cı maddəsinin mənasına görə hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında təqsirləndirilən şəxs haqqında verilən təqdimata baxması onun həmin şəxs haqqında təkrar təqdimata baxmaq hüququnu istisna etmir.

16. Hakimin təqdimata və ya vəsatətə baxılma nəticəsi haqqında qəbul etdiyi qərar dərhal elan edilməlidir. Qərarın surəti 3 gündən gec olmayaraq CPM-nin 448.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərə göndərilməlidir. Müvafiq müraciət olduqda qərarın surəti müdafiəçiyə də göndərilməli və ya təqdim olunmalıdır.

Haqqında həbsdən ibarət qətimkan tədbiri tətbiq edilən şəxs xarici ölkə vətəndaşı olduqda qərarın surəti Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinə də göndərilməlidir.

17. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya seçilmiş qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılmasına baxılması prosesində təqsirləndirilən şəxs tutulduqdan sonra işgəncələrə və digər qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması barədə bəyanat verdikdə bu, məhkəmə iclas protokolunda əks etdirilir. Eyni zamanda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora həmin məsələnin yoxlanılması üçün yazılı şəkildə müvafiq məlumat göndərilir.

Təqsirləndirilən şəxs tərəfindən bu məzmununda bəyanat verilməsə də, onun işgəncələrə və ya ləyaqəti alçaldan digər qeyri insani rəftara məruz qalması hakimdə ciddi şübhə doğurması halları eyni məzmunlu tədbirin görülməsi üçün əsasdır.

18. Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı təqdimatlara və ya vəsatətlərə baxılması cinayət prosesinin tərkib hissəsi olduğundan belə müraciətlərə baxılarkən məhkəmə iclas protokolunun (həm birinci, həm də apellyasiya instansiya məhkəmələrində) tərtib edilməsi mütləqdir. Bu Azərbaycan Respublikası CPM-nin 51-ci maddəsinin tələblərindən irəli gəlir. Protokolda təqdimatın mahiyyəti barədə hakimin məlumatı ilə yanaşı məhkəmə iclası iştirakçılarının təqdimat və vəsatətə münasibətləri, habelə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror iştirak etdikdə onun yekun sözü öz əksini tapmalıdır.

Tərəflər məhkəmə iclas protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlər vermək hüququna malikdirlər. Qeydlərə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 51.7-ci maddəsində müəyyən edilən qaydada baxılmalıdır.

19. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 452.1-ci maddəsinə əsasən hakimin həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı qərarı elan edildikdən sonrakı 3 gün müddətində ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən apellyasiya protesti, təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, habelə zərərçəkmiş şəxs və ya onun nümayəndəsi tərəfindən apellyasiya şikayəti verilə bilər. Apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti daxil olduqdan dərhal sonra birinci instansiya məhkəməsi bu barədə məhkəmə baxışının tərəflərinə yazılı məlumat verməklə məhkəmədə olan materialları apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərməlidir.

Apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti bilavasitə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduqda həmin məhkəmə təxirə salmadan müvafiq materialları baxılmaq üçün birinci instansiya məhkəməsindən tələb etməlidir.

Materiallar apellyasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduqdan sonra həmin məhkəmə cinayət işinin materiallarını ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurordan

tələb etməklə apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə 3 gün ərzində qapalı məhkəmə iclasında baxmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bunlardan imtina edilməsi haqqında qərarlardan verilmiş apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə məhkəmə iclasında baxılarkən şikayət və ya protest vermiş şəxslər məhkəməyə çağırılırlar. Lakin, onların məhkəmə iclasına gəlməməsi apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə baxılmasına mane olmur.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti əsasında materiala baxarkən birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş qərarın Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154-155-ci maddələri, habelə CPM-nin 442-448-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olub-olmamasını ətraflı yoxlamalıdır.

20. CPM-nin 496.2-ci maddəsinə əsasən, şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün verilməsi Azərbaycan Respublikasının və sorğu edən xarici dövlətin qanunvericiliyi ilə cinayət qaydasında cəzalandırılmalı olan və törədilməsinə görə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə və ya daha ağır cəza növünün nəzərdə tutulduğu əməllərə görə həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq şəxsin cinayət təqibi ilə əlaqədar xarici dövlətə verilməsi məsələsi həll edilərkən bunun üçün təqdim edilmiş materiallarda xarici dövlətin məhkəməsinin həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarı olmadıqda prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmələr bu növ qətimkan tədbirini seçə bilərlər. Bu zaman hakim belə qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosesual hüquqi əsasların olmasını yoxlamalıdırlar.

Xarici dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanının müraciətinə verilməsi xahiş edilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar əlavə edildikdə, təkrarən bu məzmununda qərar qəbul edilməsinə ehtiyac yoxdur. Belə şəxslər haqqında seçilmiş həbs qətimkan tədbiri müddətinin uzadılması barədəki təqdimatlara CPM-nin 159-cu maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

21. Məhkəmələrin diqqəti həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması ilə bağlı təqdimatlara baxılması vəziyyətinin vaxtaşırı öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi zəruriliyinə cəlb edilsin.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri
Ramiz Rzayev**

VI HISSƏ
ƏLAVƏ MƏLUMAT

HƏBS YERLƏRİNDƏ SAXLANILAN ŞƏXSLƏRİN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ TƏMİN EDİLMƏSİ HAQQINDA QANUN LAYİHƏSİ

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyir.

I fəsil

Ümumi müddəalar

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda istifadə olunan anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

1.0.1. tutulmuş şəxs - cinayət törətməkdə şübhəli olduğu üçün tutulmuş şəxs, ittiham elan etmək üçün tutulmuş şəxs, barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğu üçün tutulmuş təqsirləndirilən şəxs, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədilə tutulmuş məhkumdur;

1.0.2. həbs edilmiş şəxs - barəsində məhkəmə tərəfindən həbs qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxsdir;

1.0.3. məhkum olunmuş şəxs - barəsində məhkəmə tərəfindən ittiham hökmü çıxarılmış şəxsdir;

1.0.4. qadağan olunmuş əşyalar – tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə həbs yerlərində hazırlanması, saxlanması, gəzdirilməsi, daşınması və istifadəsi qadağan olunmuş əşyalar, maddələr və ərzaq məhsulları, habelə həbs yerində saxlanılan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə digər şəxslər tərəfindən yoxlamadan gizlətməklə və ya hər hansı digər üsulla verilməsi və ya ötürülməsi qadağan olunmuş əşyalar, maddələr və ərzaq məhsullarıdır.

Maddə 2. Həbs yerlərində saxlanılmanın əsas məqsədi

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılmasında başlıca məqsəd cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinin həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Maddə 3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılması haqqında qanunvericilik

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılması haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsindən, bu Qanundan, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Maddə 4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılması haqqında qanunvericiliyin əsas prinsipləri

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılması haqqında qanunvericilik qanunçuluq, təqsirsizlik prezumpsiyası, qanun qarşısında bərabərlik, humanizm, şərəf və ləyaqətə hörmət edilməsi, işgəncələrin qadağan olunması prinsiplərinə əsaslanır.

Maddə 5. Şəxsin tutulması və ya həbs olunması üçün əsaslar

5.1. Cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxsin tutulması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən tərtib edilmiş tutulma haqqında protokol əsasında həyata keçirilir.

5.2. Cinayət prosesində ittiham elan edilməli olan şəxsin və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsin tutulması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı əsasında həyata keçirilir.

5.3. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədilə məhkumun tutulması və ya təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda yalnız məhkəmənin qərarına əsasən həyata keçirilir.

5.4. Bu Qanunun 5.1-5.3-cü maddələrində göstərilən əsaslar olmadıqda şəxsin həbs yerlərində saxlanması qadağandır.

Maddə 6. Həbs yerləri

6.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər aşağıdakı həbs yerlərində saxlanılırlar:

6.1.1. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının müvəqqəti saxlama yerləri (bundan sonra - müvəqqəti saxlama yerləri);

6.1.2. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrin qarnizon hauptvaxtları (bundan sonra - hauptvaxtlar);

6.1.3. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının istintaq təcridxanaları (bundan sonra - istintaq təcridxanaları).

6.2. Səfərə çıxmış gəmidə cinayət törətməkdə şübhələndiyinə görə dəniz gəmisinin kapitanı və ya onu əvəz edən şəxs tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun olaraq tutulmuş şəxs bunun üçün xüsusi olaraq ayrılmış yerlərdə saxlanılır.

6.3. Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin, yaxud terrorçuluğun törədilməsində şübhəli şəxs qismində tutulmuş və ya məhkəmə qərarına əsasən barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxslər Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının həbs yerlərində saxlanılırlar.

6.4. Həbs yerlərinin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilir.

Maddə 7. Müvəqqəti saxlama yerləri

7.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və bu Qanunla müəyyən edilmiş hallarda və müddətlərdə müvəqqəti saxlama yerlərində saxlanılırlar.

7.2. Tutulmuş şəxs hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli üçün 7 gündən, digər hallarda isə tutulma anından 48 saatdan artıq müddətə (bu müddətdə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar qəbul olunmazsa) müvəqqəti saxlama yerində saxlanıla bilməz.

7.3. Məhkəmə qərarına əsasən həbs edilmiş şəxs müvəqqəti saxlama yerində 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz və bu müddət keçənədək istintaq təcridxanasına keçirilməlidir (həmin müddət istintaq təcridxanasına nəqliyyat vasitələri ilə daşınması müddətinə aid deyil).

7.4. Müvəqqəti saxlama yerləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yaradılır, yenidən təşkil edilir və ya ləğv edilir.

Maddə 8. Hauptvaxtlar

8.1. Hauptvaxtlar hərbi qulluqçular üçün müvəqqəti saxlama yerləri funksiyalarını həyata keçirirlər.

8.2. Hauptvaxtlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yaradılır, yenidən təşkil edilir və ya ləğv edilir.

Maddə 9. İstintaq təcridxanaları

9.1. Həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş müddətlərdə istintaq təcridxanalarında saxlanılırlar.

9.2. Həbs edilmiş şəxs müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunduqda hökmün surəti və onun icrası barədə məhkəmənin göstərişi istintaq təcridxanasının müdiriyyəti tərəfindən alındığı vaxtdan 10 gündən artıq müddətə istintaq təcridxanasında saxlanıla bilməz. Həbs edilmiş şəxs azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzaya məhkum edildikdə məhkəmənin hökmü elan edildikdən dərhal sonra məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilir.

9.3. İstintaq təcridxanaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yaradılır, yenidən təşkil edilir və ya ləğv edilir.

9.4. Məhkum olunmuş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 69.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, onların razılığı ilə təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün istintaq təcridxanasında saxlanıla bilirlər.

Maddə 10. Həbs edilmiş şəxsin istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirilməsi

10.1. İstintaq təcridxanasının yerləşdiyi yaşayış məntəqəsindən uzaq yerdə istintaq hərəkətlərinin aparılması və ya məhkəmə icraatında iştirakının təmin edilməsi zərurəti olduqda və hər gün gətirilib aparılması mümkün olmadıqda, həbs edilmiş şəxs məhkəmənin əsaslandırılmış qərarı ilə cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı 1 ayda 10 gündən artıq olmayan müddətə, habelə məhkəmə icraatının həyata keçirildiyi bütün müddətə istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirilə bilər.

10.2. İstintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçiriləndə və geri qaytarılanda həbs edilmiş şəxs tibbi müayinədən keçirilir.

10.3. Əməliyyat - axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə həbs edilmiş şəxsin istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirilməsi qadağandır.

Maddə 11. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzalara məhkum olunmuş şəxslərin cəzaçəkmə müəssisələrindən istintaq təcridxanalarına keçirilməsi

11.1. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzalara məhkum olunmuş şəxslər digər şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayət işləri üzrə istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi və ya digər şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayət işlərinə məhkəmədə baxılması ilə əlaqədar məhkəmənin qərarına əsasən 2 aydan çox olmayan müddətə cəzaçəkmə müəssisəsindən istintaq təcridxanalarına keçirilə bilirlər. Zəruri hallarda bu müddət məhkəmənin qərarı ilə 4 ayadək uzadıla bilər.

11.2. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzalara məhkum olunmuş şəxslər digər cinayət işləri üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb olunduqda, onların cəzaçəkmə müəssisələrindən istintaq təcridxanalarına keçirilməsi ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilir. Bu şəxslərin istintaq təcridxanalarında

saxlama müddəti Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlama müddətləri hədudlarında müəyyən edilir.

Maddə 12. Həbs yerlərinin işçiləri

12.1. Həbs yerlərinin işçiləri həbs yerlərinin fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı xidməti vəzifələrini yerinə yetirən şəxslərdir. Həbs yerlərinin işçiləri hazırlıqlı, səriştəli və peşəkar olmalıdırlar.

12.2. Həbs yerlərinin müdiriyyəti (rəisləri) həbs yerlərində təşkilatı-sərəncamvericilik səlahiyyətini həyata keçirən şəxslərdir.

12.3. Həbs yerlərinin rəisləri aşağıdakılardır:

12.3.1. istintaq təcridxanasının rəisi;

12.3.2. müvəqqəti saxlama yerinin rəisi;

12.3.3. hauptvaxtının rəisi.

Maddə 13. Həbs yerlərində rejim

13.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarının və qanuni mənafələrinin qorunmasına, onların üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə və onların təcrid edilməsinə yönəlmiş qaydaları təmin edən rejim müəyyən edilir.

13.2. Həbs yerlərində rejimi təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həbs yerlərinin Daxili İntizam Qaydaları (bundan sonra - Daxili İntizam Qaydaları) qəbul edilir. Hauptvaxtlarda rejim bu Qanun, "Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Qarnizon və qarovul xidmətləri Nizamnaməsi"nə "Hauptvaxt haqqında" Əlavə və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

13.3. Həbs yerlərində rejim həbs yerlərinin işçiləri tərəfindən təmin edilir. Həbs yerlərinin işçiləri xidməti vəzifələrini yerinə yetirmədikdə və ya lazımınca yerinə yetirmədikdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 14. Daxili İntizam Qaydaları

14.1. Daxili İntizam Qaydalarında aşağıdakı qaydalar müəyyən edilir:

14.1.1. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin qəbul edilməsi, onların qeydiyyatının və şəxsi axtarışının aparılması, əşyalarının yoxlanılması, tibbi müayinədən keçirilməsi və kameralarda yerləşdirilməsi;

14.1.2. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin daktiloskopik qeydiyyatının aparılması;

14.1.3. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin bağlama, sovqat və banderol qəbul etməsi və ya verməsi, habelə bağlama, sovqat və banderollara həbs yerinin işçiləri tərəfindən baxış keçirilməsi;

14.1.4. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin ərzaq məhsulları, ən zəruri mallar və digər sənaye malları əldə etməsi;

14.1.5. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin yazışması, pul baratları alması və ya göndərilməsi;

14.1.6. həbs edilmiş şəxslərin könüllük əsasında həbs yerlərinin ərazisində əməyə cəlb olunması;

14.1.7. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin hər gün gəzintindən istifadə etməsi;

14.1.8. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin idmanla məşğul olması və stolüstü oyunlardan istifadə etməsi;

14.1.9. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin bu Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərlə görüşlərinin təmin edilməsi;

14.1.10. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin istintaq hərəkətlərinin aparılmasında və ya məhkəmə iclaslarında iştirakının təmin edilməsi;

14.1.11. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərinin rəisləri tərəfindən qəbul edilməsi;

- 14.1.12. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən dini ayinlərin yerinə yetirilməsi;
- 14.1.13. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin maddi-məişət təminatı;
- 14.1.14. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən təkliflərin, şikayət və ərizələrin göndərilməsi;
- 14.1.15. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin tibbi-sanitariya təminatı;
- 14.1.16. həbs yerlərində vəfat etmiş tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin meyitinin verilməsi;
- 14.1.17. həbs yerində rejimin təmin edilməsi ilə əlaqədar digər məsələlər.
- 14.2. Qadağan olunmuş əşyaların siyahısı, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin özlərində saxlanılmasına icazə verilən əşya, mallar və ərzaq məhsullarının siyahısı, habelə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanması ilə əlaqədar digər siyahılar Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən olunur.
- 14.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər üçün bu Qanunla müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi Daxili İntizam Qaydaları ilə məhdudlaşdırıla bilməz.
- 14.4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin bu Qanunla və Daxili İntizam Qaydaları ilə tanış olmaları həbs yerlərinin müdiriyyəti tərəfindən təmin edilir.
- 14.5. Qadağan olunmuş əşyaların tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən hazırlanmasının, saxlanılmasının, gəzdirilməsinin, daşınmasının və ya istifadəsinin cinayət məsuliyyətinə səbəb olması barədə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə, o cümlədən həmin əşyaların onlara verilməsinin və ya ötürülməsinin cinayət məsuliyyətinə səbəb olması barədə digər şəxslərə həbs yerlərinin müdiriyyəti tərəfindən yazılı iltizam alınmaqla məlumat verilir.

Maddə 15. Həbs yerlərində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti

- 15.1. Həbs yerlərində “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada əməliyyat-axtarış tədbirləri tətbiq edilə bilər.
- 15.2. Həbs yerlərində əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həbs yerlərinin müdiriyyəti həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları öz səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işləri üzrə əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həbs yerlərinin müdiriyyəti ilə birgə həyata keçirirlər.
- 15.3. Həbs yerlərində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı qanunların icrasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada prokurorluq orqanları həyata keçirir.

II fəsil

Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquqi vəziyyəti

Maddə 16. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin hüquqi vəziyyətinin əsasları

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, bu Qanun və digər normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlardan istifadə edir və vəzifələr daşıyırlar.

Maddə 17. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin əsas hüquqları

- 17.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində onlar üçün nəzərdə tutulmuş hüquqlardan əlavə aşağıdakı hüquqlara da malikdirlər:
- 17.1.1. həbs yerinə gətirildikdən dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, yaşadığı və ya işlədiyi (oxuduğu) yerə telefonla və ya digər vasitələrlə bu barədə məlumat vermək imkanı ilə təmin olunmaq;
- 17.1.2. şəxsi təhlükəsizliyi təmin edilməklə saxlanılmaq;
- 17.1.3. öz hüquq və vəzifələri, Daxili İntizam Qaydaları, o cümlədən həbs yerində rejimlə, təklif, ərizə və şikayətlərin verilməsi qaydası ilə tanış olmaq;
- 17.1.4. bu Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərlə görüşmək;

17.1.5. həbs yerində saxlanıldığı müddət ərzində pulsuz yeməklə, maddi-məişət və tibbi-sanitariya xidmətləri ilə təmin olunmaq;

17.1.6. həbs yerinin kitabxanasından istifadə üçün ədəbiyyat, qəzet və jurnal götürmək və ya şəxsi hesablarında olan vəsaiti hesabına həbs yerinin müdiriyyətinin vasitəsi ilə ticarət şəbəkəsindən yazı ləvazimatları, ədəbiyyat, qəzet və ya jurnal əldə etmək;

17.1.7. dini ayinləri yerinə yetirmək, dini ləvazimatlardan və ədəbiyyatlardan istifadə etmək;

17.1.8. bağlama, sovqat və banderol almaq;

17.1.9. mülki hüquq münasibətlərində iştirak etmək, dövlət və ya xüsusi notariusun xidmətlərindən istifadə etmək;

17.1.10. etik davranış tələb etmək;

17.1.11. həbs yerinin müdiriyyəti tərəfindən qəbul edilmək;

17.1.12. dövlət, xidməti, peşə və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan digər sirləri özündə əks etdirən sənədlər və yazılar istisna olmaqla, cinayət işi ilə və ya öz hüquqlarının və qanuni mənafələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olan sənədləri, yaxud əqli fəaliyyətinin nəticəsi olan yazıları və ya onların surətlərini, o cümlədən təklif, ərizə və şikayətlərə verilən cavabların surətlərini özündə saxlamaq;

17.1.13. həbsdə saxlanılmasının qanuniliyi, əsaslılığı və ya hüquqlarının və qanuni mənafələrinin pozulması məsələləri ilə bağlı təkliflərlə, ərizə və şikayətlərlə müraciət etmək;

17.1.14. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, prosessual hərəkətlərin aparılmasına cəlb olunması qadağan edilən müddətdə - gecə vaxtlarında 8 saat yatmaq;

17.1.15. hər gün 1 saatdan az olmayaraq gündəlik gəzintidən istifadə etmək;

17.1.16. idmanla məşğul olmaq və stolüstü oyunlardan istifadə etmək;

17.1.17. siyahısı və sayı Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən edilmiş şəxsi əşyalarından istifadə etmək;

17.1.18. öz paltar və ayaqqabısından istifadə etmək.

17.2. Həbs edilmiş şəxslər bu Qanunun 17.1-ci maddəsində göstərilən hüquqlardan əlavə aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

17.2.1. öz vəsaiti hesabına qəzet və jurnallara abunə yazılmaq;

17.2.2. müstəqil təhsil alma ilə məşğul olmaq və bu məqsədlə xüsusi ədəbiyyatlardan istifadə etmək;

17.2.3. şəxsi hesabları vasitəsilə pul baratları almaq və yaxın qohumlarına pul baratları göndərmək;

17.2.4. istintaq təcridxanasının müdiriyyətinin vasitəsi ilə öz hesabına ticarət köşkündən ərzaq məhsulları və ya ən zəruri mallar əldə etmək;

17.2.5. bu Qanunun və Daxili İntizam Qaydalarının tələbləri nəzərə alınmaqla nikah bağlamaq və nikahı pozmaq, habelə digər ailə-hüquq münasibətlərində iştirak etmək;

17.2.6. bu Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada telefon danışığından istifadə etmək.

17.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər öz dövlətlərinin Azərbaycan Respublikasındakı diplomatik və ya konsulluq nümayəndəlikləri ilə və ya onlara himayədarlığı öz üzərinə götürmüş milli, yaxud beynəlxalq təşkilatlarla qısa müddət ərzində əlaqəyə girmək hüququna malikdirlər.

Maddə 18. Şəxsi təhlükəsizlik hüququ

18.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin həyatına, sağlamlığına, yaxud şəxsiyyətinə qarşı digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən təhlükə yaranarsa, həbs yerlərinin müdiriyyəti belə təhlükəyə məruz qalan şəxslərin şəxsi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün dərhal lazımi tədbirlər görməlidirlər.

18.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin həyatına, sağlamlığına, yaxud şəxsiyyətinə qarşı həbs yerlərinin işçiləri və ya ibtidai araşdırmanı həyata keçirən şəxslər tərəfindən təhlükə yaranarsa,

həbs yerlərinin müdiriyyəti belə təhlükəyə məruz qalan şəxslərin şəxsi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün dərhal lazımı tədbirlər görməli və müvafiq prokuroru məlumatlandırmalıdır.

Maddə 19. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin yazışmaları

19.1. Bu Qanunun 19.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallardan başqa tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər məhdudiyyətsiz sayda məktub, teleqram ala və ya göndərə bilirlər. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən məktub və teleqramların göndərilməsi onların öz vəsaiti hesabına həyata keçirilir.

19.2. Tutulmuş şəxslərin məktub və teleqramlarının poçt göndərişləri müvəqqəti saxlama yerinin müdiriyyəti vasitəsilə həyata keçirilir. Həbs edilmiş şəxslərin məktub və teleqramlarının poçt göndərişlərinin həyata keçirilməsi üçün istintaq təcridxanalarında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq poçt rabitəsi xidmətləri təşkil edilir.

19.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin müdafiəçi və ya qanuni əsaslarla hüquqi yardım göstərən digər şəxslərlə yazışmaları istisna olmaqla, onlar tərəfindən alınan və göndərilən yazışmalar hazırlanan cinayətlərin qarşısını almaq, cinayət təqibini, həbs yerində rejimi və şəxslərin həyat və təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə həbs yerinin müdiriyyəti tərəfindən senzurdan keçirilə bilər. Yazışmadakı məlumatların cinayətlərin törədilməsinə yönəlməsi barədə həbs yeri müdiriyyətinin əsaslı məlumata malik olduğu hallarda tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin yazışmaları üzərində nəzarət həbs yeri müdiriyyətinin və ya cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı ilə həyata keçirilir. Qadağan olunmuş əşyaların ötürülməsinin qarşısını almaq məqsədilə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin adına gələn və onlar tərəfindən göndərilən məktublar həbs yerinin müdiriyyəti tərəfindən açıla bilər. Bu halda həmin məktublارın oxunmasına yol verilmir. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində və cəza çəkmə müəssisələrində saxlanılan şəxslərlə yalnız cinayət prosesini həyata keçirən orqanın razılığı ilə yazışa bilirlər.

19.4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin adına gəlmiş məktublارın verilməsi, habelə ünvan sahiblərinə onların məktublارının göndərilməsi məktubun gəldiyi, yaxud tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs tərəfindən verildiyi gündən dərhal və ya ən gec 3 gün müddətində həbs yerlərinin müdiriyyəti tərəfindən həyata keçirilir. Yaxın qohumlarının ölümü, yaxud ağır xəstəliyi ilə əlaqədar məlumatları özündə əks etdirən teleqramlar tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə dərhal verilir.

19.5. Həbs yerlərini tərk etmiş tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin ünvanına daxil olan məktublar həbs yerlərinin müdiriyyəti tərəfindən 3 gündən gec olmayaraq tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin yaşadığı yerə göndərilir.

Maddə 20. Təkliflərin, ərizə və şikayətlərin göndərilməsi

20.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin müstəntiqə, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, məhkəməyə, həbs yerinin fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən orqanlara, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinə (ombudsmana) və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə, habelə İşgəncələr Əleyhinə Avropa Şurasının Komitəsinə ünvanlanmış təklifləri, ərizə və şikayətləri senzurdan keçirilmir və 1 gündən gec olmayaraq (istirahət və bayram günləri istisna olmaqla) aidiyyəti üzrə göndərilir.

20.2. Təkliflərə, ərizə və şikayətlərə verilən cavablar tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə iltizam almaqla elan olunur. Cavabların əsli onların şəxsi işlərinə, surətləri isə cinayət işinə əlavə edilir. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin belə bir müraciəti olduqda cavabların surəti həm də onlara verilir.

20.3. Hüquqlarının və qanuni mənafelərinin pozulması ilə bağlı verdiyi təkliflərə, ərizə və şikayətlərə görə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər hər-hansı bir formada təqib edilə bilməzlər. Həbs yerlərinin işçiləri tərəfindən belə təqiblərə yol verildiyi halda onlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 21. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin müdafiəçi və ya digər şəxslərlə əlaqələri

21.1. Tutulduğu və ya həbs qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar elan olunduğu andan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs Daxili İntizam Qaydalarına əməl olunmaqla görüşlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi ilə təklikdə görüşə və konfidensial ünsiyyət saxlaya bilər.

21.2. Həbs edilmiş şəxs ailə üzvləri, dostları və ya əlaqələri onun üçün qanuni maraq doğuran digər şəxslərlə ayda 4 dəfə müddəti 4 saatadək olmaqla ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında görüşmək hüququna malikdir. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs görüşlər zamanı Daxili İntizam Qaydalarını pozduqda görüşlər vaxtından əvvəl dayandırılmalıdır.

21.3. Həbs edilmiş şəxslər həftədə bir dəfə müddəti on beş dəqiqə olmaqla telefonla danışmaq hüququna malikdirlər. Şəhərlərarası və mobil telefon danışığının haqqı məhkumun şəxsi vəsaiti hesabına və ya yaxın qohumları tərəfindən ödənilir.

21.4. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olmaq və yeni cinayətlər törətmək cəhdlərinin qarşısını almaq, zərər çəkmiş və ya digər şəxslərin həyat və təhlükəsizliyini təmin etmək zərurəti olduqda həbs edilmiş şəxsin müdafiəçi istisna olmaqla, digər şəxslərlə görüşmək və telefon danışıklarından istifadə etmək hüququ məhkəmənin qərarı əsasında müəyyən müddətə məhdudlaşdırıla bilər. Məhkəmə tərəfindən belə qərar qəbul edildikdə müdafiəçi istisna olmaqla digər şəxslər yalnız cinayət təqibi orqanının yazılı razılığı olduqda həbs edilmiş şəxslə görüşə buraxılırlar və telefon danışıklarından istifadə edirlər.

Maddə 22. Yemək təminatı, ərzaq məhsullarının və ən zəruri malların əldə edilməsi

22.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş normalar üzrə keyfiyyət baxımından müasir gigiyena tələblərinə və qida normalarına cavab verən yaş, sağlamlıq vəziyyəti, dini və mədəni ənənələri nəzərə alınmaqla hazırlanmış pulsuz yeməklə təmin edirlər.

22.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə özlərində saxlanmasına icazə verilən əşya və malların siyahısı Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən edilir.

Maddə 23. Maddi-məişət təminatı

23.1 Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində sanitariya-gigiyena və yanğın təhlükəsizliyi qaydalarının tələblərinə uyğun olaraq zəruri maddi-məişət şəraiti ilə təmin olunurlar. Zəruri hallarda tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş nümunədə geyim və ayaqqabı ilə təmin olunurlar.

23.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə fərdi yataq yeri və yataq ləvazimatı verilir. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər üçün həbs yerlərində yaşayış sahəsinin norması dörd kvadrat metrədən az ola bilməz.

Maddə 24. Tibbi-sanitariya təminatı

24.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərinə qəbul edildikdən dərhal sonra tibbi müayinədən keçirilirlər. Müayinənin nəticələrinə dair müvafiq qeydiyyat aparılır. Həbs yerlərində tibbi-müayinə, müalicə-profilaktika, sanitariya-gigiyena tədbirləri və epidemiya əleyhinə tədbirlər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

24.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə tibbi və psixiatriya yardımının göstərilməsi, habelə onların tibb müəssisələrində saxlanması qaydaları Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

24.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs xəstələndikdə, bədən xəsarəti aldıqda onların tibbi müayinəsi həbs yerlərinin tibb işçiləri tərəfindən həyata keçirilir. Tibbi müayinənin nəticələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada qeydə alınır və tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə elan olunur.

24.4 Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin, yaxud onun müdafiəçisinin vəsatəti ilə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı əsasında tibbi müayinə onun seçdiyi digər dövlət və ya özəl tibb müəssisələrinin mütəxəssisləri tərəfindən də həyata keçirilə bilər. Tutulmuş və ya həbs edilmiş

şəxsin, yaxud onun müdafiəçisinin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən tibbi müayinənin xərcləri tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin öz vəsaiti hesabına ödənilir.

24.5. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs ağır xəstəliyə tutulduqda və ya öldükdə həbs yerinin müdiriyyəti bu barədə dərhal həmin şəxsə yaxın qohumlarına məlumat verir.

22.6. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə meyiti məhkəmə-tibb ekspertizası və Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş digər prosessual hərəkətlər aparıldıqdan sonra onun qohumlarına verilir, 30 gün müddətində belə bir tələb olmadıqda onun meyiti dövlət vəsaiti hesabına dəfn olunur.

Maddə 25. Ədəbiyyat və yazı ləvazimatı əldə etmə və saxlama

25.1. Tutulmuş şəxslər həbs yerlərinin kitabxanasından ədəbiyyatdan istifadə edə və ya həbs yerlərinin müdiriyyəti vasitəsi ilə ticarət mağazasından şəxsi hesablarında olan vəsaiti hesabına yazı ləvazimatı, ədəbiyyat, qəzet və jurnal əldə edə bilərlər. Həbs edilmiş şəxslər isə bütün bunlarla yanaşı həm də öz vəsaiti hesabına qəzet və jurnallara abunə yazıla bilərlər.

25.2. Tutulmuş şəxslərə müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ edən, millətlərarası və dini ədavəti qızıqdırən, habelə pornoqrafiya xarakterli nəşrlər əldə etmək, saxlamaq və ya onları yaymaq qadağandır. Həbs edilmiş şəxslərə isə bütün bunlarla yanaşı həm də belə nəşrlərə abunə yazılmaq qadağandır.

Maddə 26. Dini ayinlərin yerinə yetirilməsi, dini ləvazimatlardan və ədəbiyyatlardan istifadə edilməsi

26.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin vicdan və dini etiqad azadlığına təminat verilir. Onlar həbs yerlərində dini ayinləri yerinə yetirə, dini ləvazimatlardan və ədəbiyyatlardan istifadə edə bilərlər. Dini ayinlərin yerinə yetirilməsi üçün həbs yerlərinin müdiriyyəti tərəfindən müvafiq şərait yaradılır. Dini ayinlərin yerinə yetirilməsi digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin hüquqlarını pozmamalıdır.

26.2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş dini birliklərdən həbs yerlərinin müdiriyyətinin vasitəsi ilə dəvət olunmuş din xadimlərinin təhlükəsizliyi təmin edilməklə onların iştirakı ilə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər dini ayinləri həyata keçirə bilərlər.

Maddə 27. Bağlama, sovqat, banderol, pul baratları alma və ya göndərmə

27.1. Həbs edilmiş şəxs həftədə bir dəfə, tutulmuş şəxs isə hər gün hər birinin yuxarı çəkisi poçt göndəriş qaydaları ilə müəyyən edilmiş çəkiddən çox olmamaqla bağlama, sovqat və banderol ala bilər. Yetkinlik yaşına çatmayanlar, ağır xəstəlikdən əziyyət çəkənlər (bu barədə tibbi rəy olduqda), I və ya II qrup əlillər, hamilə qadınlar, habelə yanında 3 yaşınadək uşağı olan qadınlar say məhdudiyyəti olmadan bağlama, sovqat və banderol ala bilərlər.

27.2. Qadağan edilmiş, yaxud tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdə saxlanılmasına icazə verilməyən əşyaların keçirilməsinin qarşısını almaq məqsədilə bağlama, sovqat və banderollara müdiriyyət tərəfindən baxış keçirilir.

27.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin adına göndərilmiş bağlama, sovqat və banderollarda qadağan edilmiş əşyalar aşkar edildikdə, həmin əşyalar müvafiq akt tərtib edilməklə götürülür və Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq araşdırma aparılır. Bağlama, sovqat və banderollarda tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə özlərində saxlanılmasına icazə verilməyən əşyalar aşkar edildikdə onlar müvafiq akt tərtib olunmaqla götürülür, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs azad olunanadək saxlanılması üçün anbara təhvil verilir və ya bağlama və banderolu göndərmiş şəxsə hesabına geri qaytarılır, yaxud həbs yeri müdiriyyətinin əsaslandırılmış qərarına əsasən məhv edilir. Bu barədə məhkəmə məlumat verilir.

27.4. Həbs yerlərinin müdiriyyətinin razılığı ilə məhkumlar yaxın qohumlarına bağlama və ya banderol göndərə bilərlər.

27.5. Həbs edilmiş şəxslərə daxil olan pul baratları onların şəxsi hesablarına köçürülür. İstintaq təcridxanasının müdiriyyətinin razılığı ilə həbs edilmiş şəxslər öz yaxın qohumlarına şəxsi hesablarından pul baratları göndərə bilirlər.

Maddə 28. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mülki hüquq münasibətlərində iştirakı

28.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər cinayət prosesini həyata keçirən orqanın razılığı ilə Daxili İntizam Qaydalarına uyğun olaraq şəxsən və ya öz nümayəndələrinin vasitəsi ilə mülki hüquq münasibətlərində iştirak edə bilirlər.

28.2. Həbs edilmiş şəxslər istintaq təcridxanasında dövlət və ya xüsusi notariusun xidmətlərindən istifadə edə bilirlər.

Maddə 29. Etik davranış tələb etmək

29.1. Həbs yerlərinin işçiləri tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərlə münasibətdə nəzakətli olmalıdırlar. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində şərəf və ləyaqətini alçaldan, təhqir edən hərəkətlərə yol verilməsi qadağandır.

29.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər işgəncələrə, fiziki və psixi zorakılığa, aclığa və ya digər qeyri-insani rəftara məruz qala bilməzlər. Onlar həbs yerlərində insan ləyaqətini alçaldan şəraitdə saxlanıla bilməzlər.

Maddə 30. Qadınların həbs yerlərində saxlanılmasının xüsusiyyətləri

30.1. Qadınlar həbs yerlərində kişilərdən ayrı saxlanılırlar. Qadınlar üç yaşınadək uşaqları öz yanlarında saxlaya bilirlər. Hamilə və ya yanında üç yaşınadək uşağı olan qadınlar üçün yaxşılaşdırılmış maddi-məişət şəraiti yaradılır, onlar xüsusi tibbi yardım və yeməyin xüsusi normaları ilə təmin edilirlər.

30.2. Hamilə və ya yanında üç yaşınadək uşağı olan qadınlar üçün müəyyən edilmiş gündəlik gəzinti iki saatdan az ola bilməz. Onlar barəsində tənbeh tədbiri qismində cərimə təcridxanasında yerləşdirilmə tətbiq oluna bilməz.

30.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş qadın həbs yerinin rejimini müntəzəm və ya qəsdən pozduqda, uşağına qayğı göstərmədikdə həbs yerinin müdiriyyəti onun uşağının Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada qohumlarına verilməsi, bu mümkün olmadıqda isə uşaq müəssisələrinə göndərilməsi barədə vəsatət qaldıra bilər.

Maddə 31. Yetkinlik yaşına çatmayanların həbs yerlərində saxlanılması

31.1. Həbs yerlərində yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar və qızlar bir-birindən və yetkinlik yaşına çatan şəxslərdən ayrı saxlanılırlar. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün yaxşılaşdırılmış maddi-məişət şəraiti yaradılır və onlar yeməyin xüsusi normaları ilə təmin edilirlər.

31.2. Həbs yerlərində yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müəyyən edilmiş gündəlik gəzinti iki saatdan az ola bilməz.

31.3. Həbs yerlərində yetkinlik yaşına çatmayanların asudə vaxtlarında Daxili İntizam Qaydalarına riayət etməklə televiziya verilişlərinə baxması, orta təhsilini davam etdirməsi və idmanla məşğul olması üçün şərait yaradılır.

Maddə 32. Əmək fəaliyyəti

32.1. Həbs edilmiş şəxslər istintaq təcridxanalarında haqqı ödənilən əməyə könüllü olaraq cəlb edilə bilirlər.

32.2. Həbs edilmiş şəxslərin istintaq təcridxanalarında əmək fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

32.3. Həbs edilmiş şəxslərin istintaq təcridxanalarında cəlb olunması qadağan edilən işlərin və vəzifələrin siyahısı Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən olunur.

Maddə 33. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin əsas vəzifələri

- 33.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:
- 33.1.1. bu Qanunla və Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən edilmiş qaydalara riayət etmək;
  - 33.1.2. həbs yerinin müdiriyyətinin qanuni tələblərinə əməl etmək;
  - 33.1.3. sanitariya - gigiyena qaydalarına əməl etmək;
  - 33.1.4. yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl etmək;
  - 33.1.5. həbs yerinin əmlakına qayğı ilə yanaşmaq;
  - 33.1.6. növbəlik qaydasında kameranı yığışdırmaq (süpürmək və yumaq);
  - 33.1.7. həbs yerlərinin işçiləri ilə, habelə digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərlə nəzakətlə davranmaq;
  - 33.1.8. həbs yerlərinin işçilərinin xidməti vəzifələrinin icrasına mane olmamaq;
  - 33.1.9. qəsdən özünün və ya digər şəxslərin həyat və sağlamlığına təhlükə yaradan hərəkətlərə yol verməmək.
- 33.2. Həbs edilmiş şəxslər tərəfindən hazırlanması, saxlanması, gözdürülməsi, daşınması və ya istifadəsi qadağan olunmuş əşyaların siyahısı Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən edilir. Bu əşyaların həbs edilmiş şəxslər tərəfindən hazırlanması, saxlanması, gözdürülməsi, daşınması və ya istifadəsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

III fəsil

Həbs yerlərində rejim və onun təmin edilməsi

Maddə 34. Həbs yerlərinin müdiriyyətinin vəzifələri

- 34.1. Həbs yerlərinin müdiriyyətinin aşağıdakı vəzifələri vardır:
- 34.1.1. həbs yerinə gətirilmiş tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsi qəbul etmək, onun qeydiyyatını aparmaq, əgər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs əcnəbi, yaxud vətəndaşlığı olmayan şəxsdirsə onun vətəndaşı olduğu və ya daimi yaşadığı dövlətin Azərbaycan Respublikasında olan diplomatik nümayəndəliklərinə və ya konsulluqlarına bu barədə dərhal məlumat vermək;
  - 34.1.2. həbs yerlərinə gətirildikdən dərhal sonra tutulması və ya həbsə alınması və harada saxlanması haqqında ailəsinə, qohumlarına və ya digər şəxslərə bu barədə məlumat vermək imkanı ilə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsi təmin etmək (həbs yerinin müdiriyyəti tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin qocalığı, sağlamlıq və psixi vəziyyəti ilə bağlı hallar istisna olmaqla, öz təşəbbüsü ilə belə bir məlumatı onun ailəsinə, qohumlarına və ya digər şəxslərə verə bilməz);
  - 34.1.3. həbs yerinə gətirildikdən dərhal sonra tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin tibbi müayinədən keçirilməsini təmin etmək;
  - 34.1.4. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsləri hüquq və vəzifələri, Daxili İntizam Qaydaları, həbs yerində saxlanılma rejimi, təklif, ərizə və şikayətlərin verilməsi qaydası ilə tanış etmək;
  - 34.1.5. həbs yerlərində bu Qanunun 21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərlə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin görüşlərini təmin etmək;
  - 34.1.6. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək;
  - 34.1.7. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin ünvanına daxil olan prosessual sənədlərin surətlərini həmin sənədlərin daxil olduğu gün, sənədlər gecə vaxtı daxil olmuşdursa, səhər saat 12-dək onlara vermək;
  - 34.1.8. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin təkliflərinin, şikayət və ərizələrinin qeydiyyatını aparmaq;
  - 34.1.9. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin məktub, teleqram, təklif, ərizə və şikayətlərinin bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada göndərilməsini təmin etmək;
  - 34.1.10. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin cinayət prosesini həyata keçirən orqana vaxtında çatdırılmasını təmin etmək;

34.1.11. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etməkdən imtina etməsi barədə protokol tərtib etmək;

34.1.12. həbs yerlərində müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin yazılı göstərişinə əsasən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin iştirakı ilə istintaq hərəkətlərinin, yaxud digər prosesual hərəkətlərin aparılmasına şərait yaratmaq;

34.1.13. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsləri məhkəmənin qərarına əsasən digər həbs yerinə köçürmək;

34.1.14. həbs edilmiş şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin başa çatmasına 7 gün qalmış ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora bu barədə məlumat vermək;

34.1.15. həbs edilmiş şəxsin dövlət və ya xüsusi notariusun xidmətlərindən istifadə etməsi üçün şərait yaratmaq;

34.1.16. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi və bu Qanunun 49-cu maddəsi ilə müəyyən edilmiş hallarda həbs edilmiş şəxsi dərhal həbsdən azad etmək.

Maddə 35. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılması qaydası

35.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər bu Qanunun 30-cu, 31-ci və 36-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər nəzərə alınmaqla ümumi və ya birtərəfli kameralarda saxlanılırlar.

35.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin birtərəfli kameralarda 24 saatdan artıq yerləşdirilməsi həbs yerinin müdiriyyətinin əsaslandırılmış qərarı əsasında həyata keçirilir.

35.3. Aşağıdakı hallarda tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər birtərəfli kameralarda yerləşdirilə bilərlər:

35.3.1. birtərəfli kameralarda yerləşdirilməsi barədə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər yazılı ərizə ilə müraciət etdikdə;

35.3.2. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədləri olduqda;

35.3.3. bu Qanunun 36-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ayrılıqda saxlamanın tələblərinin başqa cür yerinə yetirilməsi qeyri-mümkün olduqda.

35.4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin başqa kameralarda olan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərlə danışıqları, yazışmaları, onlardan birinin digərinə hər-hansı bir əşya verməsi qadağandır.

35.5. Birtərəfli kamerada saxlanılan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin azadlıqda olan şəxslərlə danışıqları, yazışmaları, habelə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə azadlıqda olan şəxslər tərəfindən hər-hansı bir əşyanın verilməsi bu Qanuna və Daxili İntizam Qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

35.6. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin təcrid edilməsi qaydasına onlar saxlandığı yerlərdən başqa yerə köçürüldükdə də əməl olunmalıdır.

Maddə 36. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin kameralarda ayrılıqda saxlanması

36.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər kameralara onların yaşı, cinsi, törədilən cinayətin növü, əvvəlki məhkumluğu, səhhəti nəzərə alınmaqla yerləşdirilir.

36.2. Aşağıdakı tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində ayrı saxlanılırlar:

36.2.1. qadınlar kişilərdən;

36.2.2. yetkinlik yaşına çatmayanlar yetkinlik yaşına çatan şəxslərdən;

36.2.3. ilk dəfə cinayət törətmiş şəxslər əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkmiş şəxslərdən;

36.2.4. tutulmuş və ya həbs edilmiş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslər barəsində qanuni qüvvəyə minmiş hökm olan məhkumlardan;

36.2.5. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişi ilə eyni cinayət işi üzrə barələrində cinayət təqibi həyata keçirilən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər bir-birindən;

36.2.6. əvvəllər hakim, prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı, vəkil, yaxud Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının əməkdaşı olmuş tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdən;

36.2.7. həyat və ya sağlamlığına digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən təhlükə yaranan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər (həbs yerinin müdiriyyətinin və ya cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı ilə);

36.2.8. ağır yoluxucu xəstəliyə düçar olmuş və ya xüsusi tibbi nəzarətə ehtiyacı olan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər bir-birindən və sağlam şəxslərdən.

36.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin kameralara yerləşdirilməsi onların digər şəxslərlə bir kamerada saxlanılmasının mümkünlüyü nəzərdən keçirildikdən və bu barədə onların rəyi öyrənildikdən sonra həyata keçirilir.

Maddə 37. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi və onların üzərində nəzarət

37.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində mühafizə olunurlar və onlar nəzarət altında saxlanılırlar. Həmin şəxslər həbs yerlərinin ərazisində həbs yerlərinin işçilərinin müşayiəti ilə hərəkət edirlər.

37.2. Nəzarət həyata keçirilərkən video, elektron və ya digər texniki vasitələrdən istifadə edilə bilər.

37.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin daktiloskopik qeydiyyatı aparılır, fotosəkilləri çəkilir və onlar barəsində şəxsi axtarış tətbiq edilir. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin saxlanıldığı yerdə axtarış aparılır, onların əşyaları, bağlamaları, sovqatları və banderolu yoxlanılır.

37.4. Həbs yerlərində aşkar edilən pul onun sahibinin şəxsi hesabına köçürülür, qiymətli kağızlar və əşyalar isə siyahısı tərtib edilməklə müvəqqəti saxlanılması üçün həbs yerlərinin anbarına təhvil verilir.

37.5. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdə qadağan olunmuş əşyalar aşkar edildikdə, həmin əşyalar müvafiq akt tərtib edilməklə götürülür və Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq araşdırma aparılır. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdə saxlanılması qadağan olunan əşyalar aşkar edildikdə onlar müvafiq akt tərtib olunmaqla götürülür, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs azad olunanadək saxlanılması üçün anbara təhvil verilir və ya həbs yerinin müdiriyyətinin əsaslandırılmış qərarına əsasən məhv edilir. Bu barədə onlara məlumat verilir.

37.6. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər barəsində sanitariya-gigiyena tədbirlərinin tətbiqi və ya onların şəxsi axtarışı həbs yerlərinin eyni cinsdən olan işçiləri tərəfindən həyata keçirilir.

37.7. Qadağan olunmuş əşyaların həbs yerinə keçirilməsi barədə kifayət qədər əsaslı məlumatlar olduqda, həbs yerlərinin ərazisinə giriş və ya ərazidən çıxış zamanı həbs yerlərinin əməkdaşları tərəfindən gələn və gedən şəxslərin əşyaları və geyimi, o cümlədən daxil olan və çıxan nəqliyyat vasitələri yoxlanılır, qadağan olunmuş əşyalar aşkar edildikdə onlar götürülür və Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq araşdırma aparılır. Həbs yerlərinə gələn şəxslərdə və ya nəqliyyat vasitələrində tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdə saxlanılması qadağan olan əşyalar aşkar edildikdə, qanunla bu əmələ görə məsuliyyət nəzərdə tutulmamışdırsa, belə əşyalar onları gətirmiş şəxslərə qaytarılır.

Maddə 38. Həbs yerlərinə bitişik olan ərazilərdə rejimin təmin edilməsi

Müvəqqəti saxlama yerlərinə və istintaq təcridxanalarına bitişik olan ərazilərin sərhədləri Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 39. İstintaq təcridxanasında tətbiq edilən həvəsləndirmə tədbirləri

39.1. İstintaq təcridxanasında nümunəvi davranışına görə həbs edilmiş şəxslərə aşağıdakı həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq edilə bilər:

39.1.1. təşəkkür elan etmək;

- 39.1.2. verilmiş tənbeh tədbirini vaxtından əvvəl götürmək.
- 39.2. İstintaq təcridxanasında həbs edilmiş şəxslərə həvəsləndirmə tədbirləri həbs yerinin rəisinin qərarı əsasında tətbiq edilir.

Maddə 40. İstintaq təcridxanasında tətbiq edilən tənbeh tədbirləri

- 40.1. Daxili İntizam Qaydaları ilə müəyyən edilmiş qaydaları qərəzli pozduqda həbs edilmiş şəxslər barəsində aşağıdakı tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilər:
- 40.1.1. xəbərdarlıq;
- 40.1.2. töhmət;
- 40.1.3. 7 günədək müddətə cərimə təcridxanasında yerləşdirmək.
- 40.2. Tənbeh tədbiri həbs yerinin rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin qərarı əsasında tətbiq edilir.
- 40.3. Bir pozuntuya görə yalnız bir tənbeh tədbiri tətbiq edilə bilər.
- 40.4. Tənbeh tədbiri həbs yerlərində müəyyən edilmiş qaydaların pozulması halları və həbs edilmiş şəxsin davranışı nəzərə alınmaqla tətbiq edilir. Tənbeh tədbiri pozuntu aşkar edildiyi gündən 5 gün müddətində, pozuntu ilə əlaqədar yoxlama aparıldıqda isə yoxlama başa çatdıqda, lakin pozuntu törədildiyi gündən 1 aydan gec olmayaraq tətbiq edilir. Tənbeh tədbiri, bir qayda olaraq, dərhal tətbiq edilir.
- 40.5. Tənbeh tədbiri verilməzdən əvvəl həbs edilmiş şəxsdən izahat alınır. Həbs edilmiş şəxs izahat verməkdən imtina etdikdə bu barədə imtinanın səbəbləri göstərilməklə akt tərtib edilir.
- 40.6. Həbs edilmiş şəxslər tənbeh tədbirindən yuxarı vəzifəli şəxsə və ya məhkəməyə şikayət verə bilərlər. Şikayətin verilməsi tənbeh tədbirinin tətbiqini dayandırmır.

Maddə 41. Cərimə təcridxanasında yerləşdirmə

- 41.1. Cərimə təcridxanası bu Qanunu və Daxili İntizam Qaydalarını qərəzli pozduğuna görə həbs edilmiş şəxsin yerləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş yerdir.
- 41.2. Daxili İntizam Qaydalarının qərəzli pozulması aşağıdakı hallar hesab olunur:
- 41.2.1. həbs yerinin işçilərinin qanuni tələblərinə tabe olmama, onları hədələmə;
- 41.2.2. xidməti vəzifələrini yerinə yetirən digər şəxsləri hədələmə;
- 41.2.3. digər həbs edilmiş şəxsləri təhqir etmə və ya hədələmə;
- 41.2.4. xırda xuliqanlıq etmə.
- 41.3. Cərimə təcridxanasında yerləşdirmə əvvəllər barəsində bu Qanunun 40.1-cı maddəsi ilə müəyyən edilmiş iki və daha çox tənbeh tədbirləri olan şəxslərə tətbiq edilir.
- 41.4. Cərimə təcridxanasında yerləşdirmə həbs yerinin rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin əsaslandırılmış qərarı və cərimə təcridxanasında yerləşdirmənin əks göstərişlərinin olmaması barədə tibb işçisinin rəyi əsasında həyata keçirilir.
- 41.5. Cərimə təcridxanasında yerləşdirilən həbs edilmiş şəxs fərdi yataq yeri və yataq ləvazimatları ilə təmin edilir.
- 41.6. Cərimə təcridxanasında olduğu müddət ərzində həbs edilmiş şəxslərə müdafiəçi ilə görüş və ən zəruri mallar əldə etmək istisna olmaqla, görüşlər, yazışmalar, ərzaq məhsulları əldə etmək, bağlama, sovqat və banderol almaq, stolüstü oyunlardan istifadə etmək, televiziya verilişlərinə baxmaq qadağandır. Bu şəxslərin ünvanına gəlmiş bağlama, sovqat və banderol, habelə məktub və teleqramlar cərimə təcridxanasından azad edildikdən sonra onlara təqdim edilir.
- 41.7. Cərimə təcridxanasında yerləşdirilən şəxslər hər gün ən azı 1 saat gəzinti hüququna malikdirlər.
- 41.8. Cərimə təcridxanasına yerləşdirilmiş şəxs əsaslandırılmış tibbi rəyə əsasən istintaq təcridxanasının rəisi və ya onu əvəz edən şəxsin qərarı ilə cərimə təcridxanasından vaxtından əvvəl azad edilə bilər.
- 41.9. Həbs yerinin rəisi tibbi rəyi və ya digər əsasları nəzərə alaraq cərimə təcridxanasında yerləşdirmə qismində verilmiş intizam tənbeh tədbirinin tətbiq edilməsini 10 günədək müddətə təxirə sala, cərimə təcridxanasında yerləşdirmə müddətini azalda və ya həbs edilmiş şəxsi vaxtından əvvəl cərimə təcridxanasından azad edə bilər. Cərimə təcridxanasında yerləşdirmə qismində

verilmiş intizam tənbeh tədbirinin tətbiq edilməsinin təxirə salındığı müddət ərzində yeni pozuntuya yol vermədikdə, həbs yerinin rəisinin əsaslandırılmış qərarı ilə həbs edilmiş şəxs bu intizam tənbeh tədbirindən azad edilə bilər.

Maddə 42. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin maddi məsuliyyəti

42.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində saxlanılan zaman dövlət əmlakına vurduqları ziyanı görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada maddi məsuliyyət daşıyırlar.

42.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin dövlət əmlakına vurduqları maddi ziyanın məbləği yoxlama materialları əsasında həbs yerinin rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin qərarı ilə müəyyən edilir. Maddi ziyanı ödəmək barədə qərar tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə intizam almaqla elan olunur. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs həmin qərardan yuxarı vəzifəli şəxsə və ya məhkəməyə şikayət verə bilər.

42.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs maddi ziyanı könüllü olaraq ödəməkdən imtina etdikdə, həmin ziyanın ödənilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir.

42.4. Dəymiş maddi ziyanı görə düzgün tutulmayan məbləğ geri qaytarılır və tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin şəxsi hesabına köçürülür.

42.5. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin xahişi ilə maddi ziyan razılıqları olduqda onun qohumları və ya digər şəxslər tərəfindən ödənilə bilər.

42.6. Cəzaçəkmə müəssisəsinə göndərildikdə ödənilməyən maddi ziyan cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyəti tərəfindən məhkumun şəxsi hesabından tutulur.

42.7. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs həbs yerlərindən azad edildikdə ödənilməyən maddi ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada məhkəmə tərəfindən tutula bilər.

42.8. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə həbs yerlərinin işçiləri tərəfindən vurulan maddi ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada tutulur.

Maddə 43. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs yeməkdən imtina etdikdə görülən tədbirlər

43.1. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs yeməkdən imtina etdikdə həbs yerinin rəisi və ya onu əvəz edən şəxs bunun səbəbini aydınlaşdırmalı, bu barədə dərhal cinayət prosesini həyata keçirən orqana yazılı formada məlumat verməlidir.

43.2. Yeməkdən imtina etmənin səbəbləri əsaslı olduqda, həbs yerinin müdiriyyəti tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs tərəfindən irəli sürülən qanuni tələblərin təmin edilməsi üçün təcili tədbirlər görür. İrəli sürülmüş tələblərin dərhal təmin edilməsi mümkün olmadıqda, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə müvafiq izahatlar verilir və həmin tələblərin təmin edilməsi üçün tədbirlər görülür.

43.3. Yeməkdən imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs, həbs yerinin rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin əsaslandırılmış qərarı ilə digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdən ayrı saxlanılır, onun üzərində həkim nəzarəti təyin edilir.

43.4. Yeməkdən imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin həbs yerində saxlanılma rejimindən irəli gələn öhdəliklərdən azad edilməsi həkimin tibbi rəyi əsasında həyata keçirilir.

43.5. Yeməkdən imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsə Daxili İntizam Qaydaları ilə nəzərdə tutulmuş vaxtda müəyyən edilmiş normalar üzrə bu barədə müvafiq qeydiyyat aparılmaqla səhər, günorta və şam yeməyi verilir və ona yeməyi qəbul etmək təklif olunur. Bu təklif rədd edildikdə yeməklərin gətirilməsi haqqında qeydiyyatın aparıldığı vərəqədə yeməkdən imtina qeyd olunur.

43.6. Yeməkdən imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin həyatı üçün təhlükə yarandıqda və o, özü haqqında real qərar qəbul etmək qabiliyyətini itirdikdə həkimin yazılı rəyinə əsasən və onun iştirakı ilə yeməkdən imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin səhhətinin

yaxşılandırılmasına yönəlmiş tədbirlər, o cümlədən onun məcburi qaydada qidalandırılması həyata keçirilir.

43.7. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin yemək qəbulundan imtina etməsi onun digər həbs yerlərinə göndərilməsinə, istintaq hərəkətlərində və məhkəmə iclaslarında iştirakına mane olmur. Yemək qəbulundan imtina edən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin digər həbs yerlərinə göndərilməsi, zəruri olduqda tibb işçisinin müşayiəti ilə həyata keçirilir.

Maddə 44. Həbs yerlərində fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tətbiqi şərtləri və hüdudları

44.1. Həbs yerlərinin işçiləri və ya həbs yerlərində hüquq qaydasının təmin edilməsinə cəlb olunmuş Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının əməkdaşları tərəfindən fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada tətbiq edilir.

44.2. Fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah tətbiq edilərkən aşağıdakı şərtlərə riayət edilməlidir:

44.2.1. insana qarşı fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah yalnız son zərurət və ya zəruri müdafiə vəziyyətində, bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıq dərəcəsindən və ya onu törədən şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq edilməlidir;

44.2.2. qrup halında və ya odlu silah işlətməklə basqın edildiyi, o cümlədən silahlı müqavimət göstərildiyi hallar istisna olmaqla qadınlara, azyaşlılara, yanında azyaşlı uşaqlar olan, əlilliyi, yaxud digər fiziki və ya psixi qüsurları aşkar bilinən şəxslərə, habelə insanların toplaşdığı və ya kənar şəxslərin zərər çəkə biləcəyi yerlərdə fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah tətbiq edilməməlidir;

44.2.3. fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah yalnız real təhlükənin qarşısı alınarkən tətbiq edilə bilər, fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tətbiqi yaranmış təhlükəyə mütənəsb olmalıdır;

44.2.4. odlu silah tətbiq edilməzdən əvvəl şifahi xəbərdarlıq edilməli və ya xəbərdarlıq atəşi açılmalıdır (qəfil, yəni birdən-birə gözlənilməz hücum baş verərsə, habelə hücum üçün odlu silahdan, mexaniki nəqliyyat vasitəsindən, təhlükə yaradan yırtıcı, vəhşi və ya başqa heyvandan istifadə olunarsa xəbərdarlıq etmədən odlu silah tətbiq edilə bilər);

44.2.5. hüquq pozuntusunun xarakterindən və təhlükəlilik dərəcəsindən, eləcə də göstərilən müqavimətin gücündən asılı olaraq vurulan zərərin minimal olmasına cəhd edilməlidir;

44.2.6. bədən xəsarəti alan şəxslərə ilkin tibbi yardımın göstərilməsi təmin edilməlidir.

44.3. Həbs yerinin əməkdaşları tərəfindən fiziki qüvvə, xüsusi vasitə və ya odlu silahın tətbiq edildiyi hər bir halda həbs yerinin müdiriyyəti bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və prokurorluq orqanlarına yazılı məlumat verməlidir.

44.4. Həbs yerinin əməkdaşları tərəfindən fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və ya odlu silahın tətbiq edildiyi hər bir halda Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən xidməti yoxlama aparılmalı və fiziki qüvvə, xüsusi vasitə və ya odlu silahın tətbiqinin qanunauyğun olub-olmaması barədə müvafiq rəy hazırlanmalıdır.

44.5. Həbs yerinin əməkdaşlarının öz səlahiyyətlərini, zəruri müdafiə və son zərurət hədlərini, habelə cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri olan tədbirlərin həddini aşaraq fiziki qüvvə, xüsusi vasitələr və ya odlu silah tətbiq etməsi qanunvericiliyə müvafiq olaraq məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 45. Həbs yerlərində fiziki qüvvənin tətbiqi

Hazırlanan və ya törədilən cinayətin və ya digər hüquq pozuntularının qarşısını almaq, habelə həbs yerlərinin işçilərinin qanuni tələblərinə müqaviməti aradan qaldırmaq üçün, bunların başqa üsullarla təmin edilməsi mümkün olmadıqda, fiziki qüvvə tətbiq edilir.

Maddə 46. Həbs yerlərində xüsusi vasitələrin tətbiqi

46.1. Xüsusi vasitələr aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

46.1.1. həbs yerlərinin işçilərinə və ya digər şəxslərə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən edilən hücumları dəf etmək üçün;

46.1.2. kütləvi iğtişaşların və ya həbs yerlərində saxlanılma rejiminin qrup halında pozulmasının qarşısını almaq üçün;

46.1.3. həbs yerlərinin işçilərinin və ya həbs yerlərində qaydanın təmin olunması işinə cəlb olunmuş Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları işçilərinin qanuni tələblərinə tabe olmayan və ya onlara fiziki müqavimət göstərən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin qanunsuz hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün;

46.1.4. girov saxlanılan şəxsləri, zəbt olunmuş binaları, yerləri, qurğuları və nəqliyyat vasitələrini azad etmək üçün;

46.1.5. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərindən qaçması cəhdinin qarşısını almaq üçün;

46.1.6. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin özünə və ətrafdakılara zərər yetirmək cəhdinin qarşısını almaq üçün.

46.2. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə aşağıdakı xüsusi vasitələr tətbiq olunur:

46.2.1. rezin dəyənəklər - bu Qanunun 46.1.1-46.1.6-cı maddələrində göstərilən hallarda;

46.2.2. əl qandalları - bu Qanunun 46.1.3-cü, 46.1.5-46.1.7-ci maddələrində göstərilən hallarda;

46.2.3. yayındırıcı təsir göstərən işıq-səs vasitələri - bu Qanunun 46.1.1-46.1.4-cü maddələrində və 46.1.6-cı maddəsində göstərilən hallarda;

46.2.4. maneədağıdan vasitələr - bu Qanunun 46.1.4-cü maddəsində göstərilən hallarda;

46.2.5. suvuranlar və zirehli maşınlar - bu Qanunun 46.1.2-ci və 46.1.4-cü maddələrində göstərilən hallarda;

46.2.6. xidmət itləri - bu Qanunun 46.1.1-46.1.6-cı maddələrində göstərilən hallarda;

46.2.7. gözyaşardıcı qaz - bu Qanunun 46.1.1-46.1.6-cı maddələrində göstərilən hallarda.

Maddə 47. Odlu silahın tətbiqi

47.1 Həbs yerlərində odlu silah müstəsna tədbir kimi zəruri müdafiə və son zərurət vəziyyətində aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

47.1.1. həbs yerinin işçilərinin, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin və ya digər şəxslərin həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqıdan onları müdafiə etmək üçün;

47.1.2. həyatına və sağlamlığına real təhlükə yarandıqda və bu təhlükənin başqa vasitələrlə aradan qaldırılması mümkün olmadıqda girov saxlanılan şəxsləri azad etmək üçün;

47.1.3. həbs yerinin binalarına, qurğularına və ya nəqliyyat vasitələrinə qrup halında edilən silahlı hücumları dəf etmək üçün;

47.1.4. silahlı müqavimət göstərən, yaxud həbs yerinin işçilərinin və ya digər şəxslərin sağlamlığına ağır zərər vuraraq onların həyatına real təhlükə yaradan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin yaxalanması və tutulması üçün;

47.1.5. əgər başqa vasitələrlə qarşısının alınması mümkün olmadıqda, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması üçün;

47.1.6. odlu silahın təhvil verilməsi barədə həbs yerinin işçilərinin qanuni tələbini yerinə yetirməyən və bununla həbs yerinin işçilərinin, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin və ya digər şəxslərin həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan silahlı şəxsin yaxalanması və tutulması üçün.

47.2. Odlu silah tətbiq edildikdə həbs yerinin müdiriyyəti bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verir.

Maddə 48. Həbs yerlərində xüsusi saxlanılma şəraitinin tətbiq edilməsi

48.1. Həbs yerinin işçilərinin, həbs edilmiş şəxslərin və digər şəxslərin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaradan kütləvi iğtişaşlar, həmçinin təbii fəlakət və ya digər fəvqəladə

hadisə baş verdikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının qərarına əsasən həbs yerlərində otuz gündək müddətə xüsusi saxlanılma şəraiti tətbiq edilə bilər.

48.2. Həbs yerlərində xüsusi saxlanılma şəraiti tətbiq edildiyi müddətdə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin iştirakı ilə aparılan tədbirlər məhdudlaşdırılır və ya dayandırılır, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi, onların üzərində nəzarət, habelə buraxılış rejimi gücləndirilir, bağlamaların, sovqatların və banderolun qəbul edilməsi dayandırılır, həbs yerlərinin normal iş fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə digər tədbirlər həyata keçirilir.

48.3. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin və ya digər şəxslərin həyatı və sağlamlığı üçün real təhlükə yarandıqda həbs yerinin rəisi müstəqil olaraq bu Qanunun 48.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tədbirləri tətbiq edə bilər. Belə olduqda o, dərhal tabeliyində olduğu müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına bu barədə məlumat verir.

48.4. Həbs yerlərində xüsusi saxlanılma şəraiti onun tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul etmiş müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən ləğv edilir.

V fəsil

Yekun müddəalar

Maddə 49. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin azad edilməsi əsasları və qaydası

49.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun olaraq tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin azad edilməsi üçün qəbul edilmiş qərar həbs yerinin müdiriyyəti tərəfindən iş günü ərzində dərhal icra edilir.

49.2. Həbs yerinin rəisi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı olmadan müvafiq protokol tərtib etməklə aşağıdakı hallarda tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsi azad edir:

49.2.1. həbs qətimkan tədbirinin məhkəmə qərarında müəyyən olunmuş müddəti başa çatdıqda və bu müddət uzadılmadıqda;

49.2.2. tutmanın və ya həbsdə saxlamanın Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş son müddəti başa çatdıqda;

49.2.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan şəxsin həbsdən azad edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girovun verilməsi barədə məlumat daxil olduqda.

49.3. Həbs edilmiş şəxsin həbsdə saxlama müddətinin başa çatmasına 7 gün qalmış həbs yerinin rəisi bu barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verir.

49.4. Bu Qanunun 49.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda həbs yerinin rəisi və ya onu əvəz edən şəxs həbs edilmiş şəxsi həbsdən azad etmədikdə bu, cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Maddə 50. Dövlət nəzarəti və ictimai nəzarət

50.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində həbs yerlərində idarədaxili nəzarət Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, idarədənəzarət isə məhkəmələr və prokurorluq orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

50.2. Həbs yerlərinin fəaliyyətinə ictimai nəzarət Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

Maddə 51. Bu Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə təqsirli şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Ş Ö R H L Ə R

1. Cinayət-prosessual qanunvericiliyində kolliziya. Həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz edilməsi ilə bağlı əsas qaydalar Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 154.4-cü, 156.2-ci, 157.5-ci və 163-cü maddələrində öz əksini tapmışdır. Həmin maddələri nəzərdən keçirək:

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 154.4-cü maddəsinin ikinci cümləsində deyilir: “Ev dustaqlığı və girov həbsə alternativ qətimkan tədbirləridir və təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər.”. Göründüyü kimi bu maddə ilə həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz edilməsi barədə ümumi müddəə öz əksini tapmışdır. Yəni, bu müddəə ilə əvəz edilmənin konkret qaydası müəyyən edilməmişdir. Burada yalnız qaydanın bir şərti müəyyən edilir: o da həbs qəti imkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmə qərarı olduqdan sonra onun ev dustaqlığı ilə əvəz olunmasının mümkünlüyüdür. Mən burada qanunun dili barədə də bir neçə kəlmə söyləmək istərdim. Məcəllənin 154.4-cü maddəsində “təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər” sözləri yer almışdır. “Məhkəmənin qərarının alınması” bir neçə anlamda başa düşülə bilər: məhkəmə prosesinin iştirakçılarından biri tərəfindən qərarın alınması; 2) məhkəmə tərəfindən qərarın çıxarılması və ya qəbul edilməsi. Çox güman ki, burada təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmə tərəfindən qərar qəbul edildikdən sonra ev dustaqlığının onun əvəzinə seçilməsi təsbit olunmuşdur. Lakin Məcəllənin 157.5-ci maddəsi bu gümanlara yer vermir. Həmin maddəyə uyğun olaraq həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən, məhkəmə həbsi ev dustaqlığı ilə əvəz edə bilər. Oxşar fikirlərə Məcəllənin 159.4-cü maddəsində də rast gəlmək olar. Həmin maddədə deyilir: “Həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edərkən həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi, habelə girov qoyulmaqla təqsirləndirilən şəxsin azad edilməsinin mümkünlüyü və girovun məbləğinin müəyyən edilməsi hüququ məhkəmədə saxlanılır.”.

Beləliklə, həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz edilməsi ilə bağlı Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 154.4-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş ümumi müddəə həmin Məcəllənin digər maddələri ilə konkretləşdirilir. Məcəllənin 156.2-ci maddəsinin ikinci cümləsində deyilir: “Ev dustaqlığı və ya girov həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə tərəfindən seçilə bilər.”. Bu maddə ilə qətimkan tədbirinin seçilməsinin ümumi qaydaları müəyyən edilir. Lakin bu ümumi qayda Məcəllənin 163.2-ci maddəsində yenidən təkrarlanır. Həmin maddədə deyilir: “Ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.”. Qanunvericilik texnikası baxımından hər hansı bir məsələ ilə bağlı ümumi qaydalar müəyyən edilərkən həmin qaydalar digər maddələrdə bir daha təkrarlanmamalıdır. Ümumi qaydalara uyğun olaraq həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz olunması vəkilin vəsatəti əsasında və artıq qəbul edilmiş həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarın ev dustaqlığı ilə əvəzlənməsi qaydasında həyata keçirilə bilər. Bu fikirlər Məcəllənin 156.2-ci və 163.2-ci maddələrində yer almışdır. Bu maddələrdən göründüyü kimi qanunverici həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz olunmasının bir konkret halını müəyyən edir. İkinci bir konkret hal isə Məcəllənin 157.5-ci maddəsi ilə müəyyən olunur. Həmin maddədə deyilir: “Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmaqla cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına gəldikdə, həbsi ev dustaqlığı ilə əvəz etməyə haqlıdır.”. Bu maddədə həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi artıq həmin məsələyə hakim tərəfindən baxılarkən, yəni həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar qəbul olunmadığı bir prosesual vəziyyətdə həyata keçirilir. Burada nəzərə almaq lazımdır ki, “əvəz olunma” sözləri bir prosesual aktın başqa bir prosesual aktla əvəzlənməsini ifadə edir.

Odur ki, Məcəllənin 157.5-ci maddəsində müəyyən edilmiş həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən onun ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi qaydası 156.2-ci və 163.2-ci maddələrin mahiyyətinə uyğun gəlmir.

2. Tutma və ya həbsə alma. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinin 2-5-ci hissələrində azadlıqdan məhrum edildikdən sonra şəxsin malik olduğu prosessual təminatlar müəyyən edilmişdir. Bu sıraya ilk növbədə 5-ci maddənin ikinci bəndində təsbit edilən, həbs olunan hər bir şəxsə onun başa düşdüyü dildə həbsə almanın səbəbləri və ona qarşı irəli sürülmüş hər hansı ittiham barədə dərhal məlumat verilməsilə bağlı təminat aid edilir. Burada aşağıdakı cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir: birincisi, həbs olunan hər bir şəxsə həbsin səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən hər hansı ittihamla bağlı, xüsusilə onun məzmunu barəsində məlumatın verilməsi (məzmun amili); ikincisi, belə məlumatın şəxsə onun başa düşdüyü dildə verilməsi (forma amili); üçüncüsü, belə məlumatın dərhal verilməsi (zaman amili). Buradan göründüyü kimi, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin ikinci bəndi 3 amili ehtiva edir məzmun, forma və zaman amillərini. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin ikinci hissəsində müəyyən edilən tələblər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 67-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddədə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulan, həbs edilən, cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxsə dərhal onun hüquqlarının bildirilməsi və onun tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilməsi təsbit edilmişdir. Bu konstitusion normaya uyğun olaraq CPM-nin 90.7-ci maddəsində şübhəli şəxsin aşağıdakı hüquqları müəyyən edilmişdir:

90.7.1. nədə şübhələndiyini bilmək (şübhənin məzmunu - ona istinad edilmiş cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin faktiki tərəfi və hüquqi tövsifi);

90.7.2. tutulduğu halda tutulmanın əsaslarını bilmək və tutulduğu andan müdafiəçidən hüquqi yardım almaq, onu tutmuş şəxsdən, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq;

90.7.12. tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək...

Oxşar müddəalar təqsirləndirilən şəxs barəsində CPM-nin 91.5-ci maddəsində də müəyyən olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, forma ilə bağlı tələb (məlumatın şəxsə onun başa düşdüyü dildə verilməsi) CPM-də Konvensiyanın tələbləri baxımından aşağıdakı qaydada həll edilmişdir. Belə ki, CPM-nin 90.7.12-ci maddəsinə görə şübhəli şəxsin tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək hüququ vardır. Bu hüquq cinayət təqibini həyata keçirən orqanların üzərinə vəzifə qoyur. Həmin vəzifə şübhəli şəxsin tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək hüququnu təmin etməkdən ibarətdir. Bu vəzifə CPM-nin 85.2.13-cü maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur.

Zaman amili CPM-də Avropa Konvensiyasının tələblərinə uyğun şəkildə öz həllini tapmışdır. Bununla bağlı CPM-in 148.4-cü maddəsində deyilir ki, cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Tutulmuş şəxsə tutulduğu andan 48 saat keçənədək ittiham elan edilməlidir. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü hissəsində qeyd olunur ki, tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və ağılabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər. Bu təminat yalnız 5-ci maddənin birinci hissəsinin “c” bəndində nəzərdə tutulan tutulma və ya həbs olunma halına aiddir. Mövcud cinayət-prosessual qanunvericiliyində Konvensiyanın yuxarıda qeyd olunan müddələrinin tələblərinə cavab verən normalar təsbit olunmuşdur. CPM-nin 148.4-cü maddəsinə uyğun olaraq tutulmuş şəxs “məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qəti imkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.” Konvensiyaya görə, şəxsin məhkəməyə gətirilməsi dərhal baş verməlidir. Məhkəmə təcrübəsinə görə “dərhal” dedikdə, 4 günədək müddət başa düşülür. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində isə bu müddət 48 saatla məhdudlaşdırılır. Konvensiyanın qeyd edilən normasına görə, tutulan və ya həbs edilən şəxsin ağılabatan müddət ərzində məhkəmə baxışına hüququ vardır. Müddətlə bağlı istifadə olunan “ağılabatan” sözündən Konvensiyanın iki maddəsində (5-ci maddənin 3-cü hissəsində və 6-cı maddənin 1-ci hissəsində) və 1 sayılı Protokolun 3-cü maddəsində istifadə olunur. Bu ifadə Konvensiyanın rəsmi mətnlərindən biri olan (Konvensiyanın rəsmi mətni ingilis və fransız dillərində tərtib edilmiş və Məhkəmə təcrübəsində yalnız bu mətnlərə istinad edilir) ingilis dili

variantında “reasonable” sözünün tərcüməsi kimi verilir. İngilis dilində “reasonable” sözünün Azərbaycan dilinə tərcüməsinin bir neçə variantı vardır. Konvensiyanın Azərbaycan dilinə tərcüməsində ayrı-ayrı ədəbiyyatlarda “reasonable” sözünün mənası kimi “lazımı”, “əlverişli”, “şüurlu” və sair ifadələr işlədilir. Əlbəttə ki, burada “ağlabatan” sözünün işlədilməsi daha məqsədəuyğun olardı. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin prosessual əhəmiyyəti ibtidain istintaq dövründə müddətsiz tutulma və ya həbsdə alma hallarını istisna etməkdir.

Azərbaycan Respublikasının CPM-in həbsdə saxlama müddətini müəyyən edən 158-ci və 159-cu maddələrində “ağlabatan” sözündən istifadə olunmur, lakin bu anlamı ifadə edən həbsdə saxlama müddətləri konkretləşdirilir. CPM-nin 158.1-ci maddəsində deyilir: “Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı qətimkan tədbiri qismində həbs seçilməsi barədə qərar qəbul edərkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətini böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törədilməsinə görə 2 (iki) ay həddində, ağır və xüsusilə ağır cinayət törətməsinə görə isə 3 (üç) ay həddində müəyyən edir.”. CPM-nin 159-cu maddəsinin 159.1-ci və 159.2-ci maddələrində isə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması aşağıdakı müddətlərdə nəzərdə tutulur:

159.1. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddəti işin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə 1 (bir) aydan, az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 4 (dörd) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

159.2. Məhkəməyədək icraat zamanı işin müstəsna dərəcədə mürəkkəbliyi ilə əlaqədar həbsdə saxlanılma müddəti təkrarən az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 5 (beş) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.”.

Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması məsələsini tənzimləyən CPM-in 159-cu maddəsinin yeddinci hissəsində isə göstərilir ki, cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hər bir halda həbsdə saxlanılmasının son müddəti aşağıdakılardan artıq ola bilməz: böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə - 3 (üç) ay; az ağır cinayətlər üzrə - 6 (altı) ay; ağır cinayətlər üzrə - 9 (doqquz) ay; xüsusilə ağır cinayətlər üzrə - 12 (on iki) ay.”.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin dördüncü hissəsi tutulan və ya həbs edilən şəxsin prosessual təminatına həsr olunmuşdur. Hüquq ədəbiyyatlarında bu “habeas corpus act” adlanır. Bu qanunvericilik aktı 26 may 1679-cu il tarixində İngiltərə Parlamenti tərəfindən qəbul olunmuşdur. Həmin aktın tam adı belə səslənir “Təbələlərin azadlığının daha yaxşı təmin olunması və dəniz hüdədularından kənar onların dustaq edilməsi barədə xəbərdarlıq haqqında” Akt. Adı çəkilən aktla qanunsuz dustaq etmənin prezumpsiyası müəyyən edilir. Həmin Akta görə tutulmuş və ya həbs edilmiş hər bir kəs məhkəmədə belə qərarın qanuniliyinin araşdırılmasını tələb etmək hüququna malikdir. Məhkəmə təxirə salınmadan şəxsin tutulmasının və ya həbs edilməsinin qanuniliyi məsələsinə baxır və əgər o, qanunsuz olaraq tutulmuşdursa onun azad olunması haqqında qərar çıxarır.

Məhkəmə təcrübəsində bu prosessual təminat daha da inkişaf etdirilmişdir. Məsələn, Sañçes-Reyes İsvəçrəyə qarşı (1986-cı il) məhkəmə işində göstərilir ki, çəkişmə prinsipi “Habeas corpus” icraatına da şamil olunmalıdır. Lami Belçikaya qarşı (1989-cu il) məhkəmə işində məhkəmə belə qərara gəlmişdir ki, həbsdə saxlanılması haqqında qərar yoxlanılarkən təqsirləndirilən şəxsin iş üzrə materiallarla tanış olmaq hüququ təmin edilməlidir.

3. İşgəncələrin qadağan olunması. Konvensiyanın 3-cü maddəsinə görə, heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır. Konvensiyanın 3-cü maddəsində istifadə olunan “işgəncə”, “qeyri-insani rəftar və ya cəza”, “ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza” anlayışları ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində ilə bir sıra şərhlər mövcuddur. İrlandiya İngiltərəyə qarşı (1978-ci il) məhkəmə işinə baxılan zaman “işgəncəyə” belə bir şərh verilmişdir: “işgəncə - ciddi və ağır iztirablarla müşayiət olunan, qəsdən edilən qeyri-insani rəftardır.”. “Qeyri-insani rəftar və ya cəza” ağır fiziki və ya ruhi iztirablar vermə, “ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzaya” isə belə hərəkətə məruz qalan şəxsi təhqir etmək, alçaltmaq və ya onun fiziki və

mənəvi müqavimətini qırmaq məqsədi ilə qorxu, ruh düzgünlüyü və özünə inamsızlıq hisslərinin yaranmasına yönələn pis rəftar kimi şərh edilmişdir.

1984-cü ildə BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilən “İşgəncələrə və digər qəddar, insanlıqdan kənar, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı” Konvensiyanın 1-ci maddəsinə görə, “işgəncə” termini hər hansı bir şəxsə ondan və ya üçüncü şəxsdən məlumat, yaxud etiraf almaq, onu, yaxud üçüncü şəxsi törətdiyi, yaxud törədilməsində şübhələnilən hərəkətə görə cəzalandırmaq, həmçinin onu, yaxud üçüncü şəxsi qorxutmaq və ya məcbur etmək, yaxud hər hansı xarakterli ayrı-seçkiliyə əsaslanan hansısa səbəbə görə dövlətin vəzifəli şəxsi, yaxud rəsmi şəxs kimi çıxış edən başqa bir şəxs tərəfindən, yaxud onların təhriki və ya onların bixəbərliyi, yaxud göz yumması ilə qəsdən güclü fiziki, yaxud mənəvi ağrı və ya əzab yetirən hərəkətlər deməkdir. Bu təriflə qanuni sanksiyaların nəticəsi olan, bu sanksiyaların ayrılmaz tərkib hissəsi olan, yaxud onların təsadüfən doğurduğu ağrı və əzablar əhatə olunmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsinin III hissəsində deyilir: “Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.”. İşgəncələrin qadağan olunması ilə bağlı tələb qüvvədə olan qanunvericilikdə də öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 113-cü maddəsi ilə tutulmuş və ya azadlığı başqa cür məhdudlaşdırılmış şəxslərə fiziki ağrılar və ya psixi iztirablar (işgəncə verməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

4. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. 1959-cu ildən bu günə qədər fəaliyyət göstərirdiyi müddət ərzində Avropa insan hüquqları məhkəməsinin fəaliyyət dövrünü əsasən iki hissəyə bölmək olar: 01 noyabr 1998-ci ildə qüvvəyə minmiş 11 sayılı Protokola əsasən həyata keçirilmiş islahata qədər və islahatdan sonrakı dövrlər.

1950-ci il 4 noyabr tarixində qəbul edilən Konvensiya 03 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə minsə də, Məhkəmə öz fəaliyyətinə yalnız 21 yanvar 1959-cu ildən başlamışdır. Məhkəmənin öz fəaliyyətinə bu qədər gec başlaması Konvensiyanın həmin dövrdə qüvvədə olan normaları ilə izah edilir. Məsələn burasındadır ki, Avropa Konvensiyası və onun müdafiə mexanizmi olan **Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi** (bundan sonra - Məhkəmə) müasir beynəlxalq hüququ yeni müddəalarla zənginləşdirmişdir. Avropa Şurasının üzvü olan bir sıra dövlətlər həmin yenilikləri uzun müddət qəbul etməkdə tərəddüd etmişlər. Bu, hər şeydən əvvəl fərdə beynəlxalq hüququn subyekt statusunun verilməsi və onun üçün indiyə qədər beynəlxalq hüququn mütləq suveren subyekt olan dövləti beynəlxalq Məhkəməyə çəkmə imkanının nəzərdə tutulması ilə əlaqədar idi.

Digər tərəfdən, islahata qədərki dövr ərzində Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların müdafiəsi ilə əlaqədar Məhkəmədən başqa, həm də İnsan Hüquqları üzrə Komissiya fəaliyyət göstərirdi. O vaxt qüvvədə olan prosedur qaydalara görə, insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı ilkin təhqiqat Komissiya tərəfindən həyata keçirilirdi. 1959-cu ilə qədər Məhkəmə icraatı üçün material olmadığına görə, onun fəaliyyətə başlamasına da xüsusi zərurət olmamışdır.

Müvafiq təcrübə olmadığından Məhkəmənin fəaliyyətinin birinci dövrünün ilk 20 ili xeyli ləngimələrlə müşayiət olunmuşdur. Həmin müddət ərzində Məhkəmə cəmi 11 işə baxmış və bu işlər üzrə 17 qərar çıxarmışdır. Qeyd edək ki, həmin qərarlarla Məhkəmənin gəldiyi bir sıra nəticələr bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

Öz fəaliyyətində getdikcə səmərəliliyi artıran Məhkəmə növbəti 15 ildə (70-ci illərin ortalarından 90-cı illərə qədər) artıq 200-ə qədər işə mahiyyətə hüquqi qiymət vermişdir. Həmin müddət ərzində baxılan fərdi şikayətlərin ən çoxu Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə təhqiqatına aid olan hüququn pozulması ilə bağlı olmuş və cavabdeh dövlət kimi ən çox çıxış edən İngiltərə (38 dəfə) olmuşdur. Sonrakı yerləri İtaliya (31 dəfə), Almaniya Federativ Respublikası (22 dəfə), Hollandiya (18 dəfə) və s. dövlətlər tutmuşlar. Mütəxəssislərin fikrinə görə, bu müddət ərzində Məhkəmə özünün müdriklik dövrünə qədəm qoymuş və geniş nüfuz qazanmışdır.

1990-1998-ci illərdə isə Məhkəmə 700-dən artıq işə baxmışdır. Bu dövrdə Məhkəmə icraatında baxılan işlərin kəmiyyətinin sürətlə artması bir tərəfdən Avropa Şurasına üzv olan

dövlətlərin sayının artması ilə izah olunurdusa, digər tərəfdən mövcud prosedur qaydalarında edilən dəyişikliklərlə əlaqədar idi. 1990-cı ildə qəbul edilən və 1994-cü ildə qüvvəyə minən 9 saylı Protokola əsasən, fərdi şikayətçiyə Məhkəmə prosesinin tam hüquqlu subyekt statusu verilir. Bundan sonra fiziki şəxslər birbaşa Məhkəməyə şikayət vermək və Məhkəmə qarşısında şəxsən dayanmaq hüququ qazanırlar. Qeyd edilən prosedur qaydalarla əlaqədar Məhkəmə 1994-1998-ci illər ərzində iki reqlamentlə fəaliyyət göstərməyə məcbur olmuşdur.

Artıq 90-cı illərin əvvəllərində məlum oldu ki, hətta 9 saylı Protokolla müdafiə mexanizminə edilən dəyişiklik günün tələbləri səviyyəsinə cavab vermir və onun ciddi şəkildə təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır. Hələ 1992-ci ildə Avropa Şurasının Parlament Assambleyası Konvensiyanın nəzarət mexanizmində köklü dəyişikliklərin zəruriliyini ifadə edən tövsiyə xarakterli 1993-cü ildə Avropa Şurası çərçivəsində ilk dəfə yüksək səviyyədə keçirilən dövlət və hökumət başçılarının Vyana görüşündə qəbul edilir.

14 may 1994-cü ildə “Konvensiyaya uyğun olaraq yaradılan nəzarət mexanizminin yenidən təşkili haqqında” 11 saylı Protokol imzalanır. Adından göründüyü kimi, 11 saylı Protokol Konvensiyanın nəzarət mexanizmi olan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə əlaqədar ciddi islahatların həyata keçirilməsinə nəzərdə tuturdu. Protokolun qüvvəyə minməsi üçün dörd ildən artıq vaxt tələb olunmuş və ən nəhayət, O, 1998-ci il noyabrın 1-də qüvvəyə minmişdir. Həmin tarixdən etibarən Məhkəmə yeni qəbul edilmiş Reqlament əsasında fəaliyyət göstərir.

Aparılan islahatlar nəticəsində Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının fəaliyyətinə xitam verilir və Məhkəmə vahid nəzarət mexanizminə çevrilir. İndiyə qədər Konvensiyanın nəzarət mexanizmində demək olar ki, Məhkəmə ilə bərabər funksiyalara malik olan Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin bu istiqamətdə bütün səlahiyyətləri ləğv edilir. Nəticədə Məhkəmə daimi əsaslarla fəaliyyət göstərən bir orqana çevrilir.

Konvensiyanın müdafiə mexanizmində aparılan keyfiyyət dəyişikliyi ilə əlaqədar Məhkəmənin özünün strukturunda və prosedur qaydalarında da köklü dəyişikliklər baş verir.

Bu gün Məhkəmənin yurisdiksiyası Avropa Şurasının üzvü olan 43 dövlətə şamil edilir. Coğrafi baxımdan həmin ərazi tək Avropanı deyil, həm də Rusiya və Türkiyə dövlətlərinin hesabına Asiya qitəsinin də xeyli hissəsini əhatə edir. 800 milyonluq əhəlinin yaşadığı bu məkanda hər bir kəsin Avropa Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ vardır. Məhkəmənin daimi artan nüfuzu, onun Avropa məkanında oynadığı rol və digər amillər bir daha təsdiq edir ki, 11 saylı Protokolla aparılan islahatlar belə mütləq deyildir və Konvensiyanın nəzarət mexanizminin dövrün tələbləri baxımından gələcəkdə təkmilləşməsi istisna olunmur.

5. İnsan hüquqları sahəsində Avropa standartları və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi. İnsan hüquqları sahəsində Avropa standartlarının əsas hissəsi “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında” 1950-ci il Avropa Konvensiyasında və ona əlavə edilən 1, 4, 6 və 7 saylı Protokollarda ifadə olunmuşdur. İnsan hüquqları sahəsində Avropa standartları müasir beynəlxalq hüququn tərkib hissəsidir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində beynəlxalq hüquq normalarının yeri ilə bağlı məsələni araşdırmaq bu mənada əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq hüquqla dövlətdaxili (milli) hüququn qarşılıqlı əlaqəsi, onlar arasında (hüquqi qüvvəsi və tətbiqi ilə bağlı) münasibət məsələsi, bir qayda olaraq, hər bir dövlətin konstitusiyası ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da bu məsələ ilə bağlı bir neçə müddəə vardır. Birincisi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan aktlar” adlanan 148-ci maddəsinin II hissəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

İkincisi, beynəlxalq aktların hüquqi qüvvəsini tənzimləyən 151-ci maddədə qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlarla (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Göstərilən norma ilə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin respublikanın hüquq sistemində daxil olan normativ aktların iyerarxiyasında yeri müəyyən edilmişdir. Bu sistemdə beynəlxalq müqavilə hüquqi qüvvəsinə görə Konstitusiyadan və referendum yolu ilə qəbul edilmiş aktlardan sonra üçüncü yerdə durur. Konstitusiyanın qeyd edilən 148-ci və 151-ci maddələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində beynəlxalq hüquq normalarının yeri haqqında kifayət qədər aydınlıq yaradır.

Azərbaycan Respublikasının 25 yanvar 2001-ci il tarixdə insan hüquqları və əsas azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulması və bununla da Avropa Məhkəməsinin mütləq yurisdiksiyasının tanınması ilə əlaqədar olaraq bizim qanunvericilik sistemi üçün məhkəmənin presedent hüququ böyük əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Konvensiyanın ratifikasiya olunması və Məhkəmənin yurisdiksiyasının tanınması həm də o deməkdir ki, Azərbaycan Respublikasının bütün dövlət hakimiyyəti orqanlarının, xüsusən məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti, onların qərarları və istifadə etdikləri prosedurlar, eyni zamanda, qanunvericilik orqanlarının qərarları Konvensiyanın müddəalarına zidd olmamalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin II hissəsinin tələblərinə əsasən bizim qanunvericilik sistemi üçün Avropa Məhkəməsinin qərarları (Konvensiyanın müddələrinin şərh kimi) beynəlxalq hüquq normaları ilə eyni əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 151-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ-hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr arasında ziddiyyət yarandıqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Konvensiyada göstərilən hüquq və azadlıqların səmərəli şəkildə qorunmasını və hüququn tətbiqinin Avropa standartları səviyyəsinə çatdırılmasını təmin etmək üçün konkret iş üzrə çıxarılan, lakin analogi fabulalı digər işlərdə də tətbiq olunan Avropa Məhkəməsinin qərarları öyrənilməli və analiz olunmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq bu tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində ölkəmizdə mühüm addımlar atılmışdır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanının 6-cı bəndində Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə, apellyasiya məhkəmələrinə və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsi və onun məhkəmə təcrübəsində nəzərə alınması tövsiyə edilmişdir.

Fərmanda göstərilənlərin həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsində Avropa Məhkəməsinin qərarlarının öyrənilməsi və presedent hüququnun məhkəmə təcrübəsində tətbiq olunması məsələləri üzrə seminarların keçirilməsi təşkil olunmuşdur. Həmçinin, “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddələrinin və insan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli, 5 nömrəli qərarı qəbul olunmuşdur. Qərarla qeyd olunmuşdur ki, “məhkəmələr milli qanunvericilik ilə yanaşı, Konvensiya müddələrinə də rəhbər tutmalı və bu zaman İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad etməlidirlər. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları yalnız onun icraatında olan işlərin həllinə deyil, həmçinin, geniş mənada Konvensiyanın normalarının izah edilməsinə, qorunmasına, inkişafına xidmət edir və bu yolla dövlətlərin Konvensiya iştirakçısı kimi daşdıqları öhdəliklərə riayət olunmasına yardım göstərir. Məhkəmələr ədalət mühakiməsinə həyata keçirərkən, dövlətin Konvensiya əsasında üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməlidirlər”.

İştirakçı dövlət tərəfindən Konvensiyanın yurisdiksiyasının tanınması təkcə presedent hüququnun tətbiq edilməsindən və Avropa Məhkəməsinə müraciət etmə hüququnun qazanılmasından ibarət deyil. İnsan hüquqları və əsas azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası özünə məxsus mexanizmə malikdir. Buraya Avropa Məhkəməsinin mütləq yurisdiksiyası və Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən həyata keçirilən məhkəmənin çıxardığı qərarların

icra olunmasına sistematik nəzarət daxildir. Konvensiyanın effektivliyi təkcə məhkəmənin qərarlarının icrasının məcburi xarakterli olması ilə deyil, həm də onların icrasına nəzarəti həyata keçirən unikal sistemlə izah olunur. Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsasən iştirakçı-dövlətlər məhkəmənin qərarlarının icrasını Nazirlər Komitəsinin nəzarəti altında həyata keçirilməsini öhdəliyə götürmüşlər. Beləliklə, Konvensiyanın mexanizmi qərarların qəbul olunması ilə məhdudlaşmır. Hüquq və azadlıqların pozulmasının müəyyən edilməsi iştirakçı-dövlət üzərinə öhdəlik qoyur: ədalətli pul kompensasiyasından əlavə müəyyən edilmiş hüququn pozulmasına son qoymaq və onun nəticələrini aradan qaldırmaq, yəni restitutio in integrum təmin olunmalıdır. Əgər restitutio in integrum təmin oluna bilinmirsə, cavabdeh-dövlətlər məhkəmənin qərarının icra olunması vasitələrinin seçimində azaddırlar.

Avropa Məhkəməsinin Sovtransavto Holding Ukraynaya qarşı işinə dair çıxardığı 25 iyul 2002-ci il tarixli qərarı üzrə Nazirlər Komitəsinin qəbul etdiyi 11 fevral 2004-cü il tarixli Res DH (2004) 14 aralıq rezolyusiyasında qeyd olunmuşdur ki, “Konvensiyanın 46-cı maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən məhkəmənin qərarının icra olunması öhdəliyi - ölkədaxili hüquqi müdafiənin effektiv vasitələrinin təmin olunması və qanunverici dəyişikliklərin edilməsi də daxil olmaqla, Məhkəmənin qərarında müəyyən olunan pozuntuya analoji olan Konvensiyanın yenidən pozulmasının qarşısının alınması üçün fərdi tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.”.

Həmçinin, Konvensiyanın 46-cı maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul olunmuş Qaydaların 3.b bəndində dəqiq müəyyən edilir ki, “Nazirlər Komitəsi aşağıdakıları yoxlayır: Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilən ədalətli kompensasiyanın ödənilməsi, pozuntunun aradan qaldırılması və zərərçəkmiş üçün pozuntudan əvvəl olan şəraitin bərpa edilməsi məqsədilə fərdi tədbirlərin həyata keçirilməsini, Məhkəmənin qərarında müəyyən olunan pozuntuya analoji olan yeni və ya davam edən pozuntuların qarşısının alınması üçün ümumi tədbirlərin həyata keçirilməsini”.

Hüququn pozulmasına son qoymaq öhdəliyinə cavab olaraq cavabdeh-dövlət onun daxili qanunlarının lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan verməməsinə israr edə bilməz. İkinci öhdəlik (kompensasiyanın ödənilməsi) daxili hüquq qaydaları çərçivəsində bilavasitə icra olunmalıdır. Məhkəmənin qərarının icra olunması prosesində həyata keçirilən fərdi tədbirlərə isə işə yenidən baxılması və digər qeyri-maddi tədbirlər aiddir. Bu tədbirin əhəmiyyətli və müəyyən işlərdə onun yeganə effektiv vasitə olmasını nəzərə alaraq, Nazirlər Komitəsi bu məsələ üzrə tövsiyə qəbul etmişdir (İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı əsasında müəyyən işlər üzrə milli səviyyədə işlərə yenidən baxılması və ya başlanması haqqında iştirakçı-dövlətlərə tövsiyə R(2002)2). Tövsiyədə qeyd olunur ki, müstəsna hallarda restitutio in integrum təmin olunması üçün ən effektiv və bəlkə də yeganə tədbir işə yenidən baxılması və ya başlanılmasıdır. Azərbaycan Respublikasında belə mexanizm Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icra olunması çərçivəsində 2004-cü ilin avqust ayında qəbul olunub və həmin tarixdən də tətbiq olunur.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin çoxillik praktikasını ərzində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin Məhkəmənin qərarının yerinə yetirilməməsi halı baş verməyib. Avropa Şurasının Nizamnaməsinə əsasən, belə halın baş verməsi dövlətin Avropa Şurasına üzvlüyünün dayandırılmasına və son nəticədə Nazirlər Komitəsinin qərarı ilə dövlətin Avropa Şurasının tərkibindən çıxarılmasına səbəb ola bilər. Lakin həmin dövlət, qanunvericilik və ya məhkəmə təcrübəsi dəyişdirilmədən Məhkəmənin nəzərdən keçirdiyi halın təkrar oluna biləcəyini qeyd edərsə, onda bir qayda olaraq onun zəruri dəyişiklikləri həyata keçirməsinə imkan verilir. Lakin birmənalı olaraq, Məhkəmənin qərarlarının yerinə yetirilməsi sahəsində problemlərin mövcud olmamağını demək düzgün olmazdı.